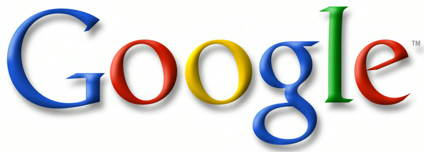
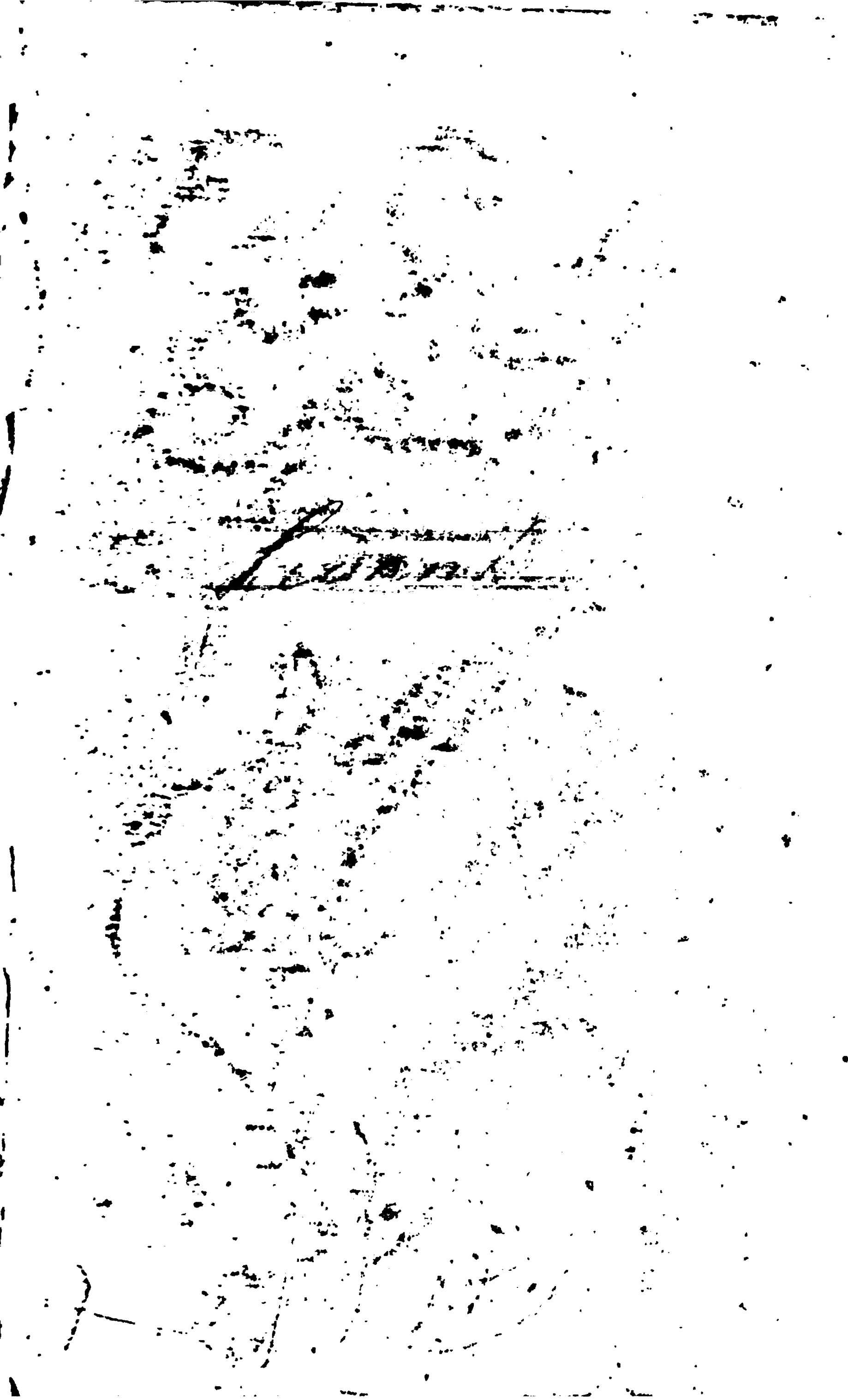

F. J. Lemin

5

Van mijne grootmoeder Johanna Blondina Gijsberta Severijn geboren van der Kerk † 1902.

JEHOVAH VERHEERLYKT

DOOR DE ERKENNING VAN DEN

WAAREN MESSIAS

JEZÛS CHRISTUS;

Uit de Schriften der PROPHETEN aangetoond, en uit die der EVANGELISTEN en APOSTELEN bevestigd.

Voorzien met twee nauwkeurig uitgerekende

TAFELEN over JESAIAS VII: 8.

Van de Opvolging en Regering der Koningen van

JUDA EN ISRAEL.

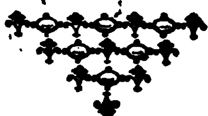
Geschreeven in 't Hoogduitsch door

CHRISTIAAN SALOMON DUYTSCH,

gewezen Joodsche RABBI.

En uit het Handschrift vertaald door J. TRAST.

Gedrukt voor den AUTHEUR.

TE AMSTELDAM,

By DIRK SWART, Boekverkooper op den hoek van de Cingel en Oude Lelystraat, 1767.

Gevisiteert en Geapprobeert door de Classis van Amsterdam den 7de September 1767.

Den Autheur erkend geen Exemplaaren Egt, als door zyne hand Ondertekend.

AAN DE
HERVORMDE GEMEENTE
DER STAD
AMSTELDAM,
MITSGADERS DERZELVER WELEERWAARDE
HERDERS EN LEERAARS,
EN VERDERE
OPZIENERS,
IN 'T BYZONDER DE WELEERWAARDE HEEREN
E. P. G. VAN ESSEN EN J. A. ECK,
Medebedienaars des H. Evangeliums dezer Stad.

WELEERWAARDE EN VEEL GEACHTE HEEREN!

WAARDE BROEDERS EN ZUSTERS IN DEN HEERE!

Dat de Leiding der Goddelyke Voorzienigheid, byzonder omtrent de redelyke Schepzelen wonderbaarlyk is, is iets, dat de dagelyk-

ſche ondervinding ons leert by veele gelegenheden; en die heeft my inzonderheid en op eene zonderlinge wyze herwaards gebragt, om my hier onder U Weleerwaardens in de Christelyke Hervormde Kerke, als een Lidmaat der Gemeente van Jezus Christus, te doen inlyven.

Waaromtrent ik den Weleerwaarden Heer E. P. G. VAN ESSEN, myn gulhertige en Kinderlyke Dankbetuiging, in 't byzonder van gantſcher herten met deze toewyde, wegens zyn getrouw, Vaderlyk en liefdadig onderwys en heilzaame onderſteuning, ter bekwaammaking en verkryging van de begeerte myner Ziele; zo door my der aanneeming als Lidmaat waardig te keuren, als my door den H. Doop der Christelyke Hervormde Gemeente in te lyven, na dat het den Almagtigen behaagd had, my het Dekzel van Mozes af te ligten, en een innig Zielsverlangen in te boezemen, om den

Hee-

Heere Jezus Christus te erkennen als den waaren *Messias* en Verlosser van het gevallen menschdom, door zyne eenige, eeuwige en volmaakte Genoegdoening aan de Goddelyke Gerechtigheid:

Ook vind ik my verplicht, by deze gelegenheid, om myne hertelyke dankzegginge te betuigen aan den Weleerwaarden Heer J. A. Eck, voor zyne veelvuldige moeite en arbeid, *en getrouw onderzoek*, die zyn Weleerwaarde heeft gelieven op zich te nemen, (na dat ik ten laatsten myne Zielsbegeertens, aan den Hoog-Eerwaarden Kerkenraad dezer Stad, voorgesteld had) met betrekking op myn Persoon en Zaak; als mede voor zyn Vriendelyke ontmoetinge, zo menigmaal als ik zyn Weleerwaarde kwam bezoeken.

Myn hertelyke zucht tot Godt is, dat Hy hunne Eerwaardens en hun Eerwaardens Geslacht, bekroone met alle Geestelyke en Hemelsche Zege-

ningen; ja, Godt de Algenoegzame zelve zy hun Schild en Loon zeer groot; Hy zegene hunne Eerw. Persoonen en Dienstwerk met de alleruitnemendste zegeningen, voor deze Gemeente, en gunne hunne Eerw. nog vruchten te dragen, zelfs als de ouderdom en gryzigheid daar is!

Deze wonderlyke Leiding der Voorzienigheid dan, die my van zo verre hier, en niet elders, heeft doen stand houden, om 'er het zuiver Licht op den Kandelaar te zien blaaken, is de rede, die my de vryheid doet nemen, om deze myne VERHEERLYKING VAN JEHOVAH DOOR DE ERKENNING VAN DEN WAAREN MESSIAS JEZUS CHRISTUS, door my op eene eenvoudige wyze opgesteld, en uit de Schriften der Propheten en Apostelen bewezen, aan deze *Hervormde Gemeente* in 't algemeen, en aan *U Weleerwaardens*, als *Opzieners* en *Bedienaars* der Gemeente dezer Stad in

't byzonder, op te dragen, in die hoope en verwachting, dat een Nieuweling in 't Christendom deze vryheid ten goede zal geduidt worden.

Het is dan, *Weleerwaarde Heeren*, met dat oogmerk, dat een Israëliet van geboorte, en een gewezen Leeraar der Wet, doch nu, door de Goddelyke Genade en verlichting des Geestes, een Belyder van JEZUS CHRISTUS VAN NAZARETH, dit Werkje, als zyne *openbaare betuiging* daar van, in uwe goedgunstige bescherming beveelt.

Gave Godt, dat ook andere Telgen van Vader *Jacob* daar door mogten aangespoord worden om hem te volgen! Doch indien deze tyd nog niet geboren is, dat dan andere Christenen, die nog in een diepen zondenslaap liggen, daar door mogten opgewekt worden, en uitroepen, *wat moet ik doen om zalig te worden?*

en dat wederom anderen, meer in de Verborgenheden der Christelyke Waarheden verlicht, zich mogen verheugen, ziende dat de Onderdaanen van Koning JEZUS dagelyks toenemen, (terwyl de Heerlykheid van dezen Koning bestaat in de menigte der Onderdaanen) gelyk Hy ook zelf ons heeft leeren bidden, *Uw Koningryke kome*; en dat wel uit de genen, wier Voorvaderen Hem dien smertelyken Kruisdood hebben aangedaan, waar door Hy de Goddelyke Gerechtigheid verzoend, de Zaligheid zyner Uitverkoornen te weeg gebragt heeft, en voor welken Hy zelve op den oever des doods zyne bede uitstortte, zeggende: *Vader, vergeef het haar; want zy weeten niet wat zy doen.*

Ontfangt dan, *Weleerwaarde Heeren* en *Opzieners dezer Hervormde en van alle Drekgoden gezuiverde Kerke*, dit myn Werkje in uwe gunst, op dat ook op uw voetspoor deze dier-

baare Gemeente hetzelve, als een blykbaar getuigenis myner erkende Waarheid, moge ontfangen, en my aanmerken, niet als een twyffelaar om deze of gene waereldsche Vooruitzichten, gelyk men wel heeft zien gebeuren; maar als een waarachtig en grondig overtuigd Medelid van haar; zo als ik hoope door Godts bystand te leven en te sterven.

Ontfangt dan ook dit myn Werkje met die zelve toegenegenheid, waarde Broeders en Zusters in den Heere, en neemt my in liefde aan als een oprechten Medebelyder in hetzelfde Christelyke Geloove, die zyn heil buiten zich zelven alleen in den eenigen Zaligmaker JEZUS CHRISTUS zoekt.

De Vader der Lichten, die de eenige oorsprong van al het goede is, geeve veel schynzel over U Weleerwaardens H. Dienstwerk, en laate zyne Heerlykheid over U Weleerwaardens en de gantsche Gemeente

verschynen, op dat Zion worde gebouwt en gesteld tot een Lof op aarde!

Voorts blyve ik U, Weleerwaarde Heeren! waarde Broeders en Zusters! ten hoogste verplicht voor alle tot hiertoe ontfangene medelydige Liefde, en ben met de uiterste achting en toegenegenheid,

Weleerwaarde Heeren!

Waarde Broeders en Zusters in den Heere!

Uw onderdanige Dienaar,

CHRISTIAAN SALOMON DUYTSCH.

Amsteldam den 15. van Oogstmaand des jaars 1767.

VOORREDEN

VAN DEN

SCHRYVER

AAN DEN HEILZOEKENDEN

LEEZER.

SALOMON maakt het besluit in zyn Boek, genaamd de Prediker, Cap. 12: 12. met deze woorden וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ *En wat boven dezelve is, myn zoon, weest gewaarschouwt: van vele boeken te maken is geen einde* enz. Zeer veel en onderscheiden zyn de verklaringen en uitleggingen over deze woorden; (zie de Geleerde en Eerwaardige Kanttekenaars) maar na myn eenvoudig begrip denk ik, dat *Salomo* zyn Predikboek met deze woorden besluit, alzo hy in de voorgaande Capittelen wydlopig en uitvoerig bewezen had, dat alles ydelheid der ydelheden is; dat alles vergangkelyk, onbestendig, vol moeite en arbeid, en vol kwellinge des Geests is; dat de waereld vol boosheid, de heerlykheid der waereld vol onvolmaaktheid en verdrietelykheid; dat de wysheid der menschen alleen stukwerk, en hunne aanslagen onzeker zyn; dat de rykdom en eere der menschen vergangkelyk is, dat dezel-

ve

ve meer ſchadelyk dan nuttig is; eindelyk dat het leven der menſchen is kortſtondig en ydel, vol van zorgen: de beſte luſt vol onluſt, in ſomma, *alles is geheel ydel*: en ten beſluite hier van drukt hy zich nadrukkelyk uit met deze woorden, וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר׃ *en wat boven dezelve is, weeſt gewaarſchouwt myn Zoone* enz. *Salomon* ſpreekt hier tegen alle Gelovigen en Vromen; hy wil zeggen: *boven dit alles*, namelyk boven dit alles wat ik gepredikt en geleert hebbe, dat *alles* ydelheid der ydelheden is: *boven dit alles weeſt gewaarſchouwt myn Zoone* עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה *van vele boeken* enz. Men moet niet denken dat *Salomon* hier eigentlyk verwerpt het ſchryven van boeken op zich zelve: want dan zoude hy verworpen hebben zulk een voortreffelyk Middel, waar door Geleerde Menſchen ook nog ſpreken na hunnen dood, en zo veele duizenden gediend hebben en nog dienen tot hunne eeuwige Gelukzaligheid; maar hy verwerpt het misbruik in het maken van Boeken, als zulks geſchied uit ydele eere, om zich daar door eenen grooten naam in de waereld te verwekken: en zodanig boeken maken heeft in de waereld *geen einde*. אֵין קֵץ׃ Zo lang de waereld ſtaat en ſtaan zal, zyn 'er gevonden, en zullen 'er zulke menſchen gevonden worden, die in het zelve hun eigen genoegen zoeken: maar *Sa-*

lomon zegt hier, *en boven dit alles weest gewaarschouwt, myn Zoone* enz. Gy zult ook in dit stuk gewaarworden, dat gy in uw gemoed geen bestendig vergenoegen zult vinden; gy zult niet vinden nog verkrygen het geene gy zoekt en begeert; het *Einde*, het welk gy daarin bedoelt, zult gy niet bereiken! En is het niet zo? want met welk een onrust en arbeid word een boek geschreven; welk een mediteren behoort daar toe? wat nazoeken en moeite? zo dat zelf somwylen een dagloner, die uit het veld van zynen arbeid komt, zo vermoeit niet is als een studerende, wanneer hy van zyne studeerkamer komt; hoe veele nachten word hy beroofd van zynen slaap, en daar door zyne gezondheid gekrenkt; en wat heeft hy eindelyk voor zyne moeite en arbeid? (menigmaal) niets dan verachting, ergernisse en smerten! Eindelyk, komt dan zyn boek, gemaakt met groote moeite en arbeid, zorg en wederwaardigheden, in de druk uit, zo moet het ondergaan om van een ieder berispt en gemeestert te worden; komt het niet met de begrippen, die ieder Leezer van de Theologie heeft, overeen, zo hapert het dan aan dit, dan weder aan dat: dan aan Wysheid en Philosophie; dan aan de aangename spreekwyzen en hoogdravende woorden; dan is het te eenvoudig, dan is het te wys; of het moest op een andere wyze afgedeeld of ingericht zyn: en vind het geen beminnaars, zo blyft het leggen.

Nu (wil Salomo zeggen) oordeeld zelve, *myn Zoon*, is het wel mogelyk, dat gy *het einde*, namelyk uw doelwit, dat gy u had voorgeſtelt, (om daar door eenen grooten naam te maken) kunt verkrygen? och neen, *het is geen Einde*. אֵין קֵץ

Geliefde Leezer! met reden zult gy ook my zelve vragen, is het zo met het boeken maken gelegen, waarom hebt gy dan *Salomons* getrouwe waarſchouwinge niet zelve in acht genomen? Ik antwoorde; als ik in verwachting was, om daar door eer of eenen grooten naam te verkrygen, zo zoude ik my insgelyks bedrogen vinden: maar ik verwacht het tegendeel, zo als ik boven gezegd hebbe, en niet nodig hier te herhalen: en daar zyn Godtgeleerde, nuttige en voortreffelyke Boeken genoeg in de waereld te vinden, van zulke, die ik niet waardig ben hunne ſchoenen na te dragen; ja met recht mogt men hier vragen: הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִיאִים *is Saul ook onder de Propheten?* maar myn doelwit is niet anders dan om JEHOVAH TE VERHEERLYKEN.

De Rede, welke my hier toe bewogen heeft, is eerſtelyk, dat myne Ziel daar toe is opgewekt en verwakkert geworden door de woorden van den Heere Jezus, als Hy zich dus trooſtryk uitdrukt: *Wie my belyden zal voor de menſchen, dien zal ik ook belyden*

voor

voor mynen Vader die in de Hemelen is enz. *Matth.* 10:32. *Luc.* 12:8. Den Heere Jezus te belyden *voor de menschen*; namelyk dat Hy is de ware Messias, *de Christus*, *de Zoone des levendigen Godts*, kan, ten eersten, wel geschieden met den mond, met een uiterlyke belydenis af te leggen *voor de menschen*, en zulks moet noodzakelyk gegrond zyn op het Woord van Godt? Maar wy moeten niet denken dat het daar mede zo maar genoeg is, en dat men op zulk eene uitwendige belydenisse (die slechts met den mond geschied) de troostryke toezegging van den Heere Jezus te verwachten heeft; namelyk, *dien zal ik ook belyden voor mynen Vader die in de Hemelen is* enz. Wie zou in zulken geval niet wel een belyder van Jezus willen zyn? En wie zoude dan ook geen deelgenoot zyn van die toezegginge? De uitwendige belydenisse maakt de zaak niet uit; somwylen kan 'er in het verstand zeer vele erkentenisse zyn, dat 'er nochtans geen leven is in het herte, wel veel wetenschap in het hoofd, en echter geen geloof in het herte, en geene gehoorsaamheid in het leven: En uitwendig met den mond te belyden, zonder in den grond des herten te geloven, is voor Godt liegen. De namen van Godt en van Jezus zyn op de tonge van zulke lieden, maar het levendig Geloof woond niet in hunne herten, zo als de Propheet klaagt over Israël, בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני

Jes.

Jes. 29 : 13. *Daarom dat dit volk nadert met zynen monde, ende zy my met hare lippen eeren, doch haar herte verre van myn doen.* (Zulke huichelachtige Pharizeën waren 'er ook ten tyde van de Heere Jezus, *Matth.* 15 : 8.) De uitwendige mondbelydenisse is een zeer ontoereikend middel, om de hoope op den Hemel en de eeuwige Zaligheid daarop te gronden: *niet alle die tot my zeggen Heere, Heere, zullen ingaan in het Koninkryke der Hemelen*, zegt de Heere Jezus *Matth.* 7 : 21. en al bezat men nog zo vele voortreffelyke, buitengewoone en wonderbare gaven, namelyk *in zynen Naam te Propheteren, duivelen uit te werpen* enz., nochtans kan men zich op dezelve niet verlaten, noch dezelve als een zeker onderpand van den Hemel en de Zaligheid houden *Matth.* 7 : 22. Maar met deze belydenisse des monds moet het gelove des herten verbonden zyn; Paulus drukt zulks zeer duidelyk uit *Rom.* 10 : 10. *Want met der herten gelooft men ter rechtvaerdigheid, ende met den monde belydt men ter zaligheid.* Het gelove des herten moet 'er vooraf zyn, voor dat men met den mond belydt.

Doch ook moet men met eene inwendige overtuiging zich niet vergenoegen en te vreden zyn, en zich troosten: *Ik geloof in myn herte* (*dat Jezus is de Christus, de Zoone des levendigen Godts, die in de waereld is gekomen om zondaars Zalig te maken*) dat is niet genoeg en toereikend;

kend; hier by moet ook de belydenisse, van het geene wy geloven, uitwendig worden gedaan *voor de menschen*. Het gelove des herten en de belydenisse des geloofs met den mond, kan geenzins van elkanderen gescheiden zyn; onze tongen behooren zo wel Gode als onze herten en conscientien; zal dan de tong stom zyn, en de Waarheid van Jezus verzwygen? Geen mensch kan immers in het verborgene van ons herte inzien en van onze overtuiging weeten, en nog veel minder oordelen, derhalven moet noodzakelyk by het gelove des herten de belydenisse des monds by komen, om JEHOVAH TE VERHEERLYKEN, en anderen van den grond der hoope die in ons is te overtuigen: want zonder dit *word het licht onder de koornmaat gesteld*; en uit dezen grond zyn wy verplicht den Heere Jezus niets slechts de inwendige eerbied van ons hert toe te wyën, maar wy moeten Hem ook met den mond belyden *voor de menschen*. Al wist de Heere Jezus door zyne Alwetenheid, *Joh.* 21: 17. de gedachten zyner Apostelen, wat zy van hem hielden, en *wie Hy was*, zo begeerde de Heere echter, dat ze zulks met den mond zouden belyden: daarom vraagde Hy hen met zeer nadrukkelyke woorden, *Wie zegt gylieden dat ik ben? Matth.* 16: 15.; waarop Petrus antwoordde en zeide: *Gy zyt de Christus; de Zoone des levendigen Godts*, vs. 16. En zo vraagde ook de Heere Jezus aan Martha: *Gelooft*

gy dat? *Joh.* 11:25, 26. Hy had niet nodig om aan haar te vragen, het was Hem niet onbekend, en Hy wist haar geloof zeer wel, maar Hy wilde en vorderde van haar, dat zy met haren mond zoude belyden, het gene zy geloofde met haar herte; waar op zy antwoordde: *Ja Heere, ik hebbe geloofd* enz. vs. 27.

Eindelyk, men moet den Heere Jezus belyden *voor de Menschen*, ook als 'er vervolgingen komen; en al moest men *Vader en Moeder*, *Broeder en Zuster*, *Wyf en Kind* enz. verlaten om zyns Naams wille, zo zyn wy verschuldigt den Naam van den Heere Jezus te belyden *voor de Menschen*; ja al staat ook de dood voor oogen, al is 'er geen middel ter redding van denzelven voor handen, zo moet men met Paulus zeggen: *Ik achte myn leven niet dierbaar om Christi wille.* Jezus te belyden onder zyne Vrienden en Aanbidders is geen zwaare zaak, maar midden onder de Wolven, midden onder gevaarlyke verzoekingen en vervolgingen, ja zelve midden in den dood voor Koning Jezus uit te komen, en *Hem te belyden voor de Menschen*, zulks bewyst, dat 'er in het herte *Geloove*, *Liefde* en *Hope* heerscht; aldus moet het openbaar worden, dat wy in waarheid Jezus voor onzen Heere belyden, en het onze vastgestelde grondgezintheid is Hem aan te nemen, te dienen, en ons van Hem te laten beheerschen;

van Hem alleen onze Zaligheid af te wachten. En wie zo in den Heere Jezus *geloofs*, en Hem met zynen mond *voor de Menschen belydt*, die kan zich ook troosten en verzekeren van de troostryke toezegging van den Heere Jezus, als Hy zegt: *dien zal ik ook belyden voor mynen Vader, die in de Hemelen is*; dat is, dien zal ik ook erkennen voor myn getrouwen Dienaar, en medė erfgenaam des Hemelryks.

Geliefde Leezer! het laatste betreffende, zo hebbe ik ook wel den Heere Jezus beleden *voor de Menschen* in het jaar 1761, in myne vervolging door myne Broederen naar den vleesche, toen ik hebbe moeten verlaten myn geliefde Vrouw (door eenen Scheidbrief volgens de Leere der Rabbynen in den *Talmud*) en myn eenig geliefd Dochtertje, toen ter tyd drie jaren oud zynde; ik hebbe het moeten laten als een Schaapjė zonder Herder, en myn vaderlyk herte van haar afscheuren; myn Rykdom, myn Eere én groot aanzien, dat ik als Rabbi hadde onder myne Broederen naar den vleesche, kortom *alles hebbe ik moeten verlaten*, en een Vreemdeling moeten worden in *een Land*, *dat ik niet kende*. Zo myn getrouwe Goël, Verlosser, my niet hadde beschermt en bewaart van de handen myner Vyanden, hoe was het my vergaan! Zy hadden my uit de Waereld uitgeroeid; zy dorsteden na myn bloed, en hebben gestaan na myn leven: want de zelve haat, die 'er

ten

ten tyde van den Heere Jezus en zyne Apostelen huisvestte, even dezelve is nog ten huidigen dage onder hen te vinden; zy konnen geen grooteren Godsdienst verrichten, (volgens hunne inbeelding en de inscherping van den *Talmud*) dan wanneer zy zulken כופר *Koover*, of מְשׁוּמָּד *Meschumad*, die zich by de Christenen wil voegen, *van de waereld uitroeijen*. (Ja ik zelve ben zulk een Vyand van Christus en zyne Navolgers geweest!)

Ik kan my wel verbeelden, geliefde Lezer, dat gy zeer begeerig zult zyn om te weten, van welke gelegenheden en middelen de Heere Jezus zich bediend heeft om my te overtuigen, en my van mynen zondenslaap op te wekken; gy zult met reden denken, daar moeten toch gewichtige en merkwaardige zaken voorgevallen zyn, om zo alles voor den Heere Jezus over te hebben, en alles om zyns Naams wille te verlaten? Het is ook zo! Vleesch en bloed wil daar niet aan, de Les van den Heere Jezus, *Wie Vader en Moeder* enz., is wel gemaklyk en aangenaam te lezen, maar als het 'er op aan komt om zulks in het werk te stellen, en het inderdaad uit te voeren, ô! dan behoort 'er een Goddelyke Almagt toe. Denkt derhalven niet, dat ik dit hebbe konnen uitvoeren door myne eigen krachten: verre is het van daar; maar alleen de Goddelyke Genade is het, die my daar toe heeft

heeft bekwaam gemaakt. Ik mogt wel in mynen yver zeggen met Petrus: *Ziet ik hebbe alles verlaten, en ben u nagevolgt*, *Matth.* 19: 27. Zy waardeerden het weinige, dat zy om Christi wille verlaten hadden, zo hoog, dat zy nauwelyks hunne verwondering daar over konden verbergen; *Ziet, wy hebben alles verlaten*, zeide Petrus. En wat was dan hun ALLES? Een Schip, *Luc.* 5:11, eenige gescheurde Netten, die nauwelyks waardig waren om daar van te spreken, *Matth.* 4: 20. Onze Natuur is zo verdorven, dat wy voor iet weinigs, voor iet gerings, dat wy in de waereld om Christi wille verloochenen of lyden, geneigt zyn Gode wat groots toe te rekenen: en wat begeert men niet wederom daar tegen? *Wat zal ons dan geworden?* De ongeschikte loonlust legt diep verborgen in ons herte, en een verborgene trotsheid en hoogmoed is verknocht met de geringe dienst, die wy Gode bewyzen. (Bewaar my, ô Heere Jezus! voor myn eigen boos en trots herte, dat ik daar door niets verdienen wil, en tot myne Zaligheid wat wil toebrengen! O, dat ik mogt verwaardigt worden ter aller tyd te zeggen, *ik hebbe maar gedaan wat ik schuldig was*, *Luc.* 17:10, en alleen de eere geven aan U, dien alleen de dankzegginge, den lof, prys en eere toekomt!)

Maar om die groote wonderen, die de Heere Jezus aan my arme Zondaar gedaan heeft, hier te beschryven, dit zoude deze

Voorreden te veel doen uitbreiden, en grooter maken, dan het Boek zelve is; hebt een weinig geduld, geliefde Leezer; zo de Heere my nog eenigen korten tyd in het land der levendigen gelieft te spaaren, dan hoope ik met eenen David uit te roepen: לְכוּ שִׁמְעוּ וַאֲסַפְּרָה כָּל־יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה לְנַפְשִׁי *Komt, hoort toe alle gy die Godt vreest, en ik zal u vertellen wat Hy aan myne ziele gedaan heeft*, *Ps.* 66:16, in deze zes jaaren; namelyk van den 10 November 1761, toen de Genadehand Godts aan myne arme Ziele gelegd wierd, de opwekking uit mynen zondenslaap en myne inwendige overtuiging, de daarop gevolgde vervolgingen door myne Broederen naar den vleesche, de wonderbare reddingen uit alle doodsgevaaren! en hoe de Heere my geleidt heeft *als een blinde op eenen weg, dien ik niet en wist, en op de paden, die ik niet en kende*, *Jes.* 42:16. Eindelyk de onuitsprekelyke Voorzienigheid Godts, dat Hy my hier te Amsterdam gebragt heeft, en alle de merkwaardige bejegeningen, die zich met my toegedragen hebben tot den 25 Juny 1767, toen ik door den H. Doop in de Christelyke Gereformeerde Gemeente als een Medelid ben ingelyft door den Eerwaarden en Hooggeleerden Ds. *E. P. G. van Essen.*

Ik hebbe ook de Heere Jezus met mynen mond beleden *voor de Menschen*, in het Consisto-

Historie [voor den Eerw. Kerkenraad]; namelyk beantwoord (zo als my te dier tyd van den Heere gegeven is) eenige Vragen, welke door den Eerw. Heer PRÆSES, Ds. TEN BRINK, aan my zyn voorgesteld, maar vervolgens hebbe ik byzonder wederom myne Geloofsbelydenis (volgens de order en gewoonte) afgelegt voor bovengemelden Ds. *E. P. G. van Essen.*

Maar nu is myn doelwit by dezen, den Heere Jezus te belyden *voor de Menschen*, niet alleen in Amsterdam, maar voor alle Menschen; niet alleen voor de Vrienden en Aanbidders van den Heere Jezus, maar ook voor Christi en myne Vyanden; in het byzonder voor myne arme Broederen naar den vleesche; laten zy hier uit zien, wien ik belyde, namelyk CHRISTUS DEN GEKRUISTEN, voor wien ik Hem belyde te zyn? namelyk, voor den waren en levendigen Godt; voor dien, die zegt אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא אֶתֵּן *Jes.* 42:8, *Ik ben de HEERE, dat is myn naam: myn Eere zal ik geenen anderen geven, noch mynen lof den gesnedenen beelden*; voor de Jehovah *Zidkeenu*, יְהוָה צִדְקֵנוּ *de HEERE onze Gerechtigheid*, *Jer.* 23:6; voor dien, die daar roept, *Jes.* 45:22, פְּנוּ־אֵלַי וְהִוָּשְׁעוּ כָּל אַפְסֵי־אָרֶץ *Wendet u na my toe, wordet behouden alle gy eindens der aarde: want ik ben Godt, ende niemand meer.* Ja voor dien, die in

de waereld gekomen is om Zondaars zalig te maken, *1 Tim.* 1:15; voor JEZUS, voor myn Zaligmaker en גּוֹאֵל GOOEEL; voor CHRISTUS of *Messias* מָשִׁיחַ; met welken Naam de beloofde Zaligmaker in het O. Test. genoemd word, *Meschiach Ps.* 2:2, עַל־יְהוָה וְעַל־מְשִׁיחוֹ *Dan.* 9:25, עַד־מָשִׁיחַ en vs. 26, יִכָּרֵת מָשִׁיחַ het welk vertaald is, de *Gezalfde*, of CHRISTUS *Joh.* 1:42. om dat Hy van Godt verordineerd is tot onzen eenigen hoogsten PROPHEET, PRIESTER en KONING, van welke voorbeelden waren Elisa, Aaron en David. Als PROPHEET, *Gen.* 18: 15-19. *Joël* 2:23. Ja *alle Eilanden zouden op zyne leere wagten*, *Jes.* 42:4. *Luc.* 7: 16. Cap. 24:19. *Joh.* 6:14; als HOOGEPRIESTER, *Ps.* 110:4. *Jes.* 53:10. *Zach.* 6: 13. *Hebr.* 7: 26, 27. Cap. 4: 14, 15. Cap. 2: 17. Cap. 9: 11. Cap. 10: 11, 12. *Ps.* 110: 2; als KONING, *Ps.* 2: 6. *Jer.* 23: 5, 6. Cap. 33: 15, 16. *Jes.* 4: 2. *Zach.* 6: 12. Cap. 9: 9, 10. *Jes.* 9:7. *Luc.* 1:32, 33. *Matth.* 2: 2. *Joh.* 1: 49. Cap. 18: 37. *Openb.* 17: 14. Cap. 19: 16. Tot deze drie Ampten is Hy ook gezalft, *Ps.* 45: 8. *Jes.* 61:1. Cap. 11: 2. maar allerbyzonderst is Hy by zynen Doop daar voor opentlyk bekend gemaakt geworden.

Eindelyk, waar op deze myne BELYDENISSE gegrond is, (niet op de Leere en Inzettingen of mondelyke Overleveringen der Menschen,) maar op MOZE EN DE PROPHETEN: *wantvan*

de

dezen geven getuigenisse alle de Propheten, dat een iegelyk, die in zynen name geloofT, vergevinge der zonden zal ontfangen, *Hand.* 10: 43. De eerste toezegging is geschied aan Adam in den Hof Eden, *Gen.* 3:15. vervolgens aan Abraham duidelyker bekend gemaakt, *Gen.* 22: 18. Cap. 26: 4. vervolgens door MOZE EN DE PROPHETEN, *Deut.* 18:15-19; den tyd, *Gen.* 49:10. *Dan.* 9: 24.27. *Hagg.* 2:9. vergel. *Gal.* 4:4; de plaats waar Hy zoude geboren worden, *Mich.* 5:1. *Matth.* 2:1; het Geslacht waar uit, *Gen.* 49:10; uit den huize DAVIDS, *Jer.* 23:5, 6. Cap. 33:14-16. *Ezech.* 34: 23, Cap. 37, 24; de vervulling daar van, *Luc.* 2:4. *Hebr.* 7:14. (waar is nu Bethlehem? waar is nu het Geslacht van Juda, en het Huis van David? waar is hun Koningryk en Scepter? die immers van hun huis niet zoude wyken, noch van tusschen zyne voeten, tot dat de *Schilo* komt? Is dit niet dat arme Volk, ik meen de Joden, myne arme Broeders naar den vleesche, het welk voorheen het geliefde Volk is geweest, maar nu over de 1700 jaaren zit *zonder Koning*, *zonder Vorst* enz. onder alle de Volkeren veracht, bespot en onderdrukt? Komt niet *over hen en over hunne Kinderen het Bloed van Jezus Christus?*) en zo zyn alle de Voorzeggingen der Propheten in *Jezus van Nazareth* vervult: als zyne Geboorte, *Jes.* 7:14. *Matth.* 1:18-25; de Geboorte van zynen Voorlooper, *Mal.* 3:1.

Cap. 4:5. *Matth.* 11:14. *Luc.* 1:16, 17; de gevolgde kindermoord, *Jer.* 31:15. *Matth.* 2:16; kortom het is alles vervuld, als zyn Lyden geduurende zyn geheelen leeftyd, maar byzonder onder Pontius Pilatus; zyne kruiciging, zyn ſterven, zyne begravenis, zyne opſtandinge, zyne hemelvaart, zyn zitten ter rechterhand Godts enz. Daarom drukt zich de Apoſtel met zeer nadruklyke woorden uit, als hy zegt: *Ende de zaligheid en is in geenen anderen: want daar en is ook onder den Hemel geenen anderen Naam, die onder de Menſchen gegeven is, door welken wy moeten zalig worden* (als in Chriſto Jezu) *Hand.* 4:12, vergel. vers 10. *Daarom heeft Hem ook Godt uittermaten verhoogt, ende heeft Hem eenen Naam gegeven, welke boven allen Naam is: opdat in den Name Jezu zich zouden buigen alle kniën der genen, die in den hemel, ende die op de aarde, ende die onder de aarde zyn. Ende alle tonge zoude belyden, dat Jezus Chriſtus de Heere zy, tot heerlykheid Godts des Vaders*, *Phil.* 2:9-11. vergel. *Jeſ.* 45:23, 24; in den welken ook geloofthebben alle myne Oudvaderen; een geloovige Abraham, *Gen.* 15:6. een Jacob, *Gen.* 49:10. die nog op zyn ſterfbedde uitriep לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהֹוָה *Gen.* 49:18, *Op uwe Zaligheid wachte ik HEERE!* een vrome Job, die zich in zyne grootſte ſmerte op zyn aschbedde hier mede trooſtte, וַאֲנִי יָדַעְתִּי גֹּואֲלִי חָי, *Job* 19:25, *Ik*

weet

weet dat myn Verlosser leeft. Waar over ik my niet kan ophouden of uitbreiden, alzo dit de inhoud van het Boek zelve is.

Geliefde Lezer; ik hebbe wel bearbeid dat gene, het welk Geleerde lieden alreede bearbeid hebben; doch zo, dat ik niemand van het zyne beroofd of my met vreemde vederen opgepronkt hebbe; heb ik over gelyke stoffe, met andere dezelve gedachten, wat wonder is het? op gelyke fondamenten bouwt men gelyke waarheden; wil my dezen of die beschuldigen of veroordeelen, het staat hem vry, (doch op zyn eigen rekeninge) ik zal my daar over in mynen geest niet bedroeven, noch in myn herte kwellinge daar over voeden. Want alles is openbaar voor den Alwetenden Godt, *die alle dingen weet*; waarom ik dezen aangaande vrede in myn gemoed hebbe, ja zo, dat ik in dezen met Paulus kan zeggen, *my is voor het minste, dat ik van ulieden geoordeeld worde, of van eenig menschelyk oordeel*, 1 *Cor.* 4: 3.

Nu, geliefde Leezer, neem dan het volgende, als myne eigen Belydenisse van het gene ik Gelove, en door de Genade Godts wensche te beleven, aan, zo als het u hier word overgegeven uit een liefdenryk en welmenend hert; zo het u de tyd toelaat, verledig u om het te doorlezen, misschien zal het niet geheel zonder vrucht zyn; roem en eer heb ik niet gezocht, *want ik achtte my zelve niet, als of ik wat wiste* enz. Myn uitzicht was niet om met groote welsprekenheid en hoog-

hoogdravende woorden, het geene ik u overgeef, te veraangenamen, (wel is waar, dat eenige vrienden zich hebben aangeboden, om dit Werkje in beter ordre en met voortreffelyker en aangenamer ſpreekwyzen en uitdrukkingen te vercieren; maar ik heb zulks van de hand gewezen, om reden, dat het dan niet myn eigen, maar dat 't van den geenen die het dus gemaakt had, zouden zyn) *het komt niet zo zeer op de woorden aan, maar op de kracht.* Myn doelwit is niets anders, dan OM JEHOVAH TE VERHEERLYKEN DOOR MYNE BELYDENISSE VAN DEN WAREN MESSIAS JEZUS CHRISTUS. Bid, gelyk gy doet voor u zelven, zo ook voor my *door den H. Geeſt, en bewaart u zelven in de liefde Godts: en wacht op de barmhertigheid onzes Heere Jezu Chriſti ten eeuwigen leven!* Myns herten wenſch is deze, dat Godt zelve door zynen H. Geeſt *in het werk des Geloofs* u zo langer zo meer wil *toebereiden*, *verſterken*, *bekrachtigen* en *gronden*, en u eindelyk ook het *einde* uwes *Geloofs*, *de zaligheid der Ziele*, wil ſchenken. Waar mede ik u, geliefde Leezer, in de GENADE DES VADERS, in de VOORBEDE DES ZOONS, en in de BEWARINGE DES H. GEESTS beveele, MET ALLE DIE ONZEN HEERE JEZUS CHRISTUS IN ONVERDERFFELYKHEID LIEFHEBBEN! Amen.

OP HET

NUTTIG WERKJE,

GENAAMD

JEHOVAH VERHEERLYKT

DOOR DE

ERKENNING

VAN DEN

WAAREN MESSIAS

JEZUS CHRISTUS.

Wie my belyd, dien zal ik ook belyden,
Die my eerd, zal ik eeren t' allen tyden,
Zo spreekt de HEER, de waare MESSIAS,
Die altyd was

De hulp en troost, de hoop der oude Vaderen,
Al die in 't oud Verbond hem kwamen naderen,
In de Belofte zagen te gemoet
Dat waare Goed,

Ver-

Verwagting Isrels, daar 't oog op is geslagen
Van all', die ooit na deze sterkte vragen,
't Zy Jood of Griek, door alle tyden heen
Aan elk gemeen.

Ziet hier den Hoeksteen Israëls verheven,
Ziet hoe hy hier vertoond word als het Leven,
Het eenig Heil des Zondaars, die de zond'
Had diep verwond.

Schoon van de Bouwliên smadelyk vertreden,
Word echter hier geëerd, zyn Naam beleden
Door een uit hun geslacht, die, overtuigd,
Nu voor Hem buigd.

Een Israliet komt hier zyn' Koning kroonen,
Daar meê wil hy zyn dankbaarheid betoonen
Aan Hem, die door zyn wonderbare kragt
In 't ligt hem bragt,

Uit diepe duisternis, daar hy versteken,
Zeer verre van het ware licht geweken,
Lag met zyn broedren in de zelve magt
Der donkre nágt.

Best kan hy nu uit ondervindig toonen
De nare duisternis, daar zy in wonen,
Ja daar de zonde ieder mensch in bragt,
In 's Satans magt.

Wan-

Wanneer de Geest den mensch dit doet opmerken,
Dan nog wil hy zyn eigen heil uitwerken,.
Zult gy hier vinden in 's Stokwaarders beeld,
Hier afgebeeld.

Komt Joodſche Schaar, zo ver van GOD geweken,
Die nog in diepe duiſterniſſe ſteken,
Ziet hier uw eigen vleesch, uws broeders ſtem,
Ei hoord naar hem.

Hy leerde u wel eer uit Mozes Wetten,
Met groote liefde, toen gy u ging zetten
Aan zyne voeten, doet nu ook zo dra,
En volgd hem na.

Hy heeft den waren Messias gevonden,
Hy wil uit liefde Hem u gaan verkonden,
Ei ſluit dog niet uw oor door ongeloof,
En zyt niet doof.

Wilt u doch laten leeren en gezeggen,
En al die vooroordeelen eens afleggen,
En lees eens onpartydig dit Geſchrift;
Bid GOD om licht.

Wat ſtaat en wagt gy op onzeekre tyden,
Wat wilt gy nog den Messias verbeiden?
Eilaas verſtoktheid, blindheid, zware last,
Die houd u vast.

Maar

Maar 't is nog tyd; ô! woud gy zyn ontbonden
Uit duisternis en van het pak der zonden,
JEZUS VAN NAZRETH; Davids Zoon en Heer,
En Salems eer,

Is magtig en gewillig u te schenken,
Meer heil en zaligheid dan gy kunt denken.
Ei wyst niet af, versmaad Hem dog niet meer,
Dien goeden HEER!

O HEER! mogt ieder, tot wiens hand zal komen
Ons Vriend zyn Schrift, eens worden ingenomen
Met JEZUS schoonheid, vallen hem te voet
In waare ootmoed.

Uit Vriendschap.

JE-

JEHOVAH
VERHEERLYKT
DOOR DE
ERKENNING
VAN DEN
WAAREN MESSIAS
JEZUS CHRISTUS.

(Lieve) *Heeren, wat moet ik doen, op dat ik Zalig worde?* zo vraagde de Stokwaarder aan Paulus en Silas, *Hand.* 16:30.

Het is eene waarheid en de ervaringe leert zulks, dat de Mensch, zo lange hy is in zyn vleeschelyk leeven; zo lange hy niet word Opgewekt uit zynen Zondenslaap, niet vraagt met zulken verlegenheid, wat zal ik, *wat moet ik doen, op dat ik Zalig worde?* Want het verderf der zonde, van de geboorte af, is by alle menschen even het zelve; het gedichtzel der gedachten van 's menschen herte is boos van zyner jeugd af aan, *Gen.* 6:5. *Cap.* 8:21. om dat alle menschen uit een en het zelve zondig Zaad worden gebooren, *Ps* 51:7. *Job* 14:4. *Rom.* 3:23.

Het verderf, 't welk uit de zonde voortvloeit, strekt zig uit, eerstelyk over het *Verstand* des menschen, 1 *Cor.* 2:14. *Rom.* 3:11, 13. 2 *Cor.* 3:5.

Ephes. 4 : 18. *Cap.* 5: 8; in het zelve is donkerheid en duisterniſſe : alle onze begrippen , zo wel ten aanzien van Godt, en Goddelyke zaken, als ook ten aanzien van de Schepping en de Voorzienigheid Gods; maar inzonderheid ten aanzien van den weg tot de waare Gelukzaligheid, zyn zo; het verſtand der menſchen is zo zeer verdorven, dat men het zelve tot niets anders aanwendt, dan tot zyn eigen verderf, en dat van andere.

Met het verderf des Verſtands is verknogt het verderf van *den Wil*; want de menſch heeft nu geen opgeklaart verſtand meer tot zynen wegwyzer; de menſchelyke wille verkieſt de begeerlykheid des vleeſchs, de begeerlykheid der oogen, en de grootſchheid dezes leevens tot zynen leidsman en raadgeever; tot het geene het verdorven vleeſch begeerlyk en aangenaam is. Hy heeft ook geen vermogen meer, om dat geene te verkiezen wat het beſt is, en wat de algemeene bedoelinge Gods vordert, niet alleen, om dat het hem ontbreekt aan 't licht van een opgeklaart verſtand, maar om dat in hem zyn allerhefügſte driften en neigingen ter uitvoering van allerlei boosheden, als of de wil met geweld daar heenen geſleept word: daarom worden de menſchen, zo lange zy zyn in hunnen natuurſtaat, voorgeſtelt als *dienſtknechten der zonden*, *Rom.* 7 : 17. dewyl zy van hunne booze neigingen en begeertens geheel beheerſcht worden. Een onwedergebooren menſch is zig zelve niet magtig: de vleeſchlyke luſten en neigingen zyn zyne gebiedende Heeren; hy is dorſtig om het kwaade te doen, hy drinkt de ongerechtigheid in als water, en word zelden ontruſt over het begaan der zonde, wanneer hy dezelve ter uitvoer brengt. De natuurlyke menſch word van wegens zyne alzinſe *onmagtigheid* beſchreven onder de afbeelding van een dood menſch, *Job.* 5 : 25. *Eph.* 2 : 1-5. *Coll.* 2 : 13. daarom zegt ook de Heere Jezus met

uit-

uitdrukkelyke woorden tot zyne Discipelen, *zonder my*: dat is zonder myne verdiensten, zonder de werkinge van mynen Geest, zonder de vereeniginge met my door het waare Geloove, *kond gy niets doen*, *Joh.* 15:5.

De verdorvene wille heeft ook zyne zetel in de *Affecten* of *Gemoedsneigingen*, en deze hebben haaren oorspronk uit onduidelyke zinnelyke voorstellingen. De affecten neigen zig niet na dat geene, welk het hoogste en eeuwige Goed is, maar alleen na het ydele, zondelyke en vergankelyke; het is alles verkeert: dat zy beminnen zouden, haaten zy; en het geene zy haaten moesten, beminnen zy. Godt, het hoogste Goed, en het waare Middel tot de Gelukzaligheid, haaten zy: en dat geene, 't welk haar reeds hier op aarde ongelukkig maakt, en haar eindelyk in het eeuwige verderf stort, beminnen zy. Der menschen neiging, vreugde en vergenoeging is over niets anders dan over de lusten, en over de ydelheden dezer waereld, die haast vergaan, en niets dan treurigheid en elende nalaaten: hunne droefheid is na niets anders dan na de Waereld; wanneer zy van deeze of geene der tydelyke goederen berooft worden; zo zy in het een of ander van hunne vleeschlyke ruste en gemaklykheden gestoort worden; wanneer zy het een of ander zig voorgestelde oogmerk in de Waereld niet konnen bereiken: maar over hunne zonde treuren zy geenzins, daar dezelve hen stort in het verschrikkelyk verderf, die hen waarlyk ongelukkig maakt; die hen van Godt scheidt. *Jes.* 59:2.

En het lighaam is een werktuig tot uitvoering van de booze begeertens der ziele: de *Oogen* en *Ooren* zyn poorten, door welke de zonden in de ziele indringen; en de andere leeden zyn terstond gehoorzaam om gewillige dienaaren der zonden te zyn, en derzelver lusten uit te voeren. *Rom.* 6:12, 13. 2 *Pet.* 2:14.

2: 14. *Jer.* 3: 3. *Rom.* 3: 13, 14, 15. *Spreuk.* 30: 13. *Jes.* 59: 3, 7, 8.

Hoe, mogt men vraagen, heeft dan Godt den mensch zo boos en verkeert geschapen? waar op men noodzaaklyk antwoorden moet, neen: maar Godt heeft den mensch goed en naar zyn Evenbeeld geschapen; want, overweegende waarom Godt den mensch geschapen heeft, zo konnen wy daar van geen andere reeden geven, dan deze: dat Godt zig aan de Schepzelen als het HOOGSTE GOED wilde te erkennen geven; nu was 'er, tot aan de schepping der menschen, nog geen schepzel op den aardbodem aanwezig, door welke Godt zyn eigentlyke uitzigt, dat Hy by de schepping der Waereld gehad hadde, konde bereikt hebben; en zeer merkwaardig zyn deze woorden: *Ende Godt zeide, laat ons menschen maken*; deze woorden had Hy by geene der voorgaande werken gebeezigt, maar nu het om de schepping der menschen te doen is, zo zegt Hy, *laat* ONS *menschen maken*; Hy spreekt de overige Persoonen in de H. Drieëenheid aan; Hy wil zeggen: nu is het om het Hoofdwerkstuk te doen, het bedoelde van het Goddelyk Raadsbesluit is door al het geene, wat tot hier toe geschapen is, nog niet bereikt, daar moeten in de zigtbare Waereld verstandige (of redelyke) schepzelen zyn, zo Godt als het volkomenste Wezen en het hoogste Goed zal erkendt worden.

Wat de schepping van den eersten mensch op zich zelven betreft: zulks beschryft ons Mozes, dat het was *na het beeld Godts*, *Gen.* 1: 26, 27. hier komen twee woorden voor בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ, waar van het eerste door een *beeld*, en het andere door *gelykenisse* vertaalt word. Ik denke dat men deze woorden verklaaren kan, wanneer men het laatste tot verklaaring van het eerste doet zyn; namelyk aldus:

laat

laat ons menschen maken met (of *in*) *onzen beelde*, als *na onze gelykenisse*. Het was een beeld, 't welk Godts heerlykheid voorstelde: Paulus drukt zig uit met deze woorden: *de Man is het beeld en de heerlykheid Godts*, 1 *Cor.* 11:7. daarom word het verlies van Godts Beeld een verlies van de *Heerlykheid Godts* genaamd. *Rom.* 3:23.

Het deel des menschen, het welk met Godts Beeld wierd verciert, was de *Ziel*, die *een redenmagtig denkend Wezen is*: echter moet men hier niet begrypen, dat dit pronkvertoon van dit Goddelyk beeld, alle de Eigenschappen Godts deelagtig is geworden; ach neen, want daar zyn volkomenheden in Godt, die Godt de Heere יְהוָה JEHOVAH alleen, eigen zyn, en welke geen mensche hebben noch bezitten kan; als zyne Eeuwigheid, Zelfstandigheid, Onafhankelykheid en Onveranderlykheid, deze konnen onmogelyk aan eenig schepzel toegeëigent worden, hoe volkomen het ook zy: maar na de andere Volmaaktheden Godts was de mensch geschapen, namelyk: 1. Zyne *Wysheid*, dat hy Godt zynen Schepper erkende zonder te dwaalen, en zo veel wiste als tot bereikinge van het waare doelwit, namelyk tot verheerlykinge Godts, en ter bevorderige van zyn eeuwige Zaligheid, van noden was. 2. Zyne *Heiligheid*: dat is, zyn wil had eenen afkeer tegen alle het booze, en neigde zig tot niets anders dan tot dat geene wat recht was, en met de Eigenschappen Gods overeenstemde, en Godt als het waare eeuwige Goed beminde. 3. Ook zyne *Gerechtigheid*, *Waarheid* en *Zaligheid*; waar over ik my hier niet verder zal uitbreiden. De uiterlyke Voorrechten daarby, waren, dat hy zyne woninge had in den Lusthof Eden, welk woord *lustig en vergenoeging* beteekent; zulks is geschied, om aan Adam te verzeekeren, dat hy nog eene veel hogere wooning te verwagten had,

wanneer hy de Goddelyke Inzetting niet zoude overtreeden, namelyk den Hemel, die het *Paradys Godts* word genaamd, *Luc.* 23:43. 2 *Cor.* 12:4. In dit Eden wierd Adam na zyne ſcheppinge ingebragt, als hy nog in den ſtaat zyner heiligheid, en het beeld van Godt nog deelachtig was: ja zo lange konde hy ook maar in Eden blyven als hy heilig bleef: zo word ook den menſch in het Hemelſche Paradys ingevoert, na dat hy wedergebooren en herſchapen is, en Gods Beeld wederom deelachtig is geworden: want, daar kan niets onreins ingaan. En voorts, dat hy had *de Heerſchappy over alle de ſchepzelen* op den aardbodem, ten einde hy zien konde, hoe goedertieren de Heere zy.

Den menſch beſchouwd naar zyne eigenſchappen, en naar zyne uitwendige voorrechten; was die dan niet ſchuldig Gode zynen Schepper gehoorzaam te zyn, en zyne eigene gelukzaligheid te bevorderen? Konde Adam uit kragt van het vermogen zyns verſtands niet erkennen, dat Godt het hoogſt volmaakſte Wezen, de Schepper, Onderhouder en Regeerder aller dingen was? dat hy geheellyk van Hem afhing, en aan zyne wyze en goedertierne regeeringe onderworpen? dat hy verbonden was te handelen overeenkomſtig het einde waar toe hy was geſchapen geworden? had hy niet moeten alle zyne in- en uitwendige handelingen zo inrichten, dat zy tot verheerlykinge Godts, en tot bevorderinge van zyn eigene en zyns naaſtens waare gelukzaligheid, werkzaam bevonden wierde? Nog daarenboven hadt Godt aan Adam een uitdruklyk Gebod gegeeven, beſtaande in een *Verbod*; namelyk, *om niet te eeten van de vrucht van eenen zekeren Boom.* Zulks wordt ons van Mozes beſchreven *Gen.* 2: 16, 17. Deze Boom wordt genaamd *de Boom der kenniſſe des goeds ende des kwaads*, om dat daar door openbaar zoude worden, of de menſch in de gehoorzaamheid aan

Godt

Godt zoude blyven of niet; endewyl de mensch daar door ondervinden zoude, wat de gehoorzaamheid aan Godt voor goede, en de ongehoorzaamheid voor kwade gevolgen met zig bragte. Vraagt men, waarom Godt aan hem zulk een Gebod heeft gegeeven? Ik antwoorde: niet alleen om dat Godt recht had hem zulk een Gebod voor te schryven, wegens zyne opperheerschappye over alle zyne schepzelen; maar om dat 'er iets uitwendigs voor handen moest zyn, waar door Adam zyne inwendige afwykinge van Godt en zyne Wet vertoonen konde, op dat Godt voor de oogen der menschen waarheid en geregtigheid bevonden zoude worden: anders was de volgende Waereld van de zonde en de regtvaardigheid der straffe niet overtuigd geweest, zo 'er niet een openbaar verbreeken voor handen was, 't welk alle de uitvluchten en ontschuldigingen des Zondaars verydelde en vernietigde. En deze Wet en Verbod is hem waarlyk ten goede gegeeven geworden; niet dat het hem ten valstrik zoude dienen, maar veel meer om hem voor de zonde te waarschouwen, en hem zyne alzinze afhankelykheid van Godt te herinneren. Hy was voorzien met alle de Eigenschappen, hem nodig om de Wet in achting te houden en te onderhouden; en nog daar by wierdt deze Wet in 't Verbod bevestigd en verbonden met de *belooning* of *straffe*: namelyk eenen hoogeren graad van gelukzaligheid, indien hy de Wet niet zoude overtreeden, de bewaringe voor alle rampspoeden en lighamelyken dood; en zo is ook de Wet en het Verbod met de bedreiging der straffe bevestigd geworden, *Gen.* 3: 17. Deze straffe is een gevolg van de overtredinge der Wet, en hadde zonder de tusschenkomende zonde nooit plaats gehad; deze straffe word genoemd een dood, staande tegens het leven over, daarom zo veelerlei als het leven is, zo veelerlei is ook de dood: daarom is 'er een *Ligbame-*

melyke en een *Geestelyke*, een *Tydelyke* en een *Eeuwige dood*: de Geestelyke dood bestaat in het gebrek van licht, wysheid en verstand, of in de duisterheid en onweetenheid; het ontbreken der werkzaamheid ten goede: Zy bestaat in de vervreemding van het leven Gods, *Eph.* 4: 18; de Geestelyke dood bestaat in de beroovinge van het Beeld Godts, het welk met alle deze voorrechten verbonden was: en alwaar een zulke berooving van alle het goede is, daar kan ook niets anders zyn dan smertelyke gewaarwordingen, onrust, twyfel, geweetensangst en treurigheid. De Lighamelyke dood bestaat in allerlei elenden dezes levens, *Gen* 3: 16 19 *Exod.* 10: 17. *Ps.* 116: 3; de scheidinge der Ziele van het Lighaam en de verandering des Lighaams tot stof der aarde, waar uit het is genomen. De Eeuwige dood bestaat in de eeuwige verwydering en afscheiding van de zalige gemeenschap Godts en de ondervindinge van allerlei treurige smerten. Deze straffe is eeuwig, eerstelyk naar haare natuur; want daar is geen reden noch grond te vinden, hoe uit den dood van zig zelven het leven zoude konnen ontstaan; en dat Godt recht heeft den Zondaar en Overtreeder eeuwig te straffen, is zeer duidelyk en openbaar; daar in tegendeel de Zondaar geen recht kan aanwyzen, om 't welk Godt hem wederom zyne gemeenschap deelachtig, en hem zalig maken zoude; om dat hy zig moetwilliglyk van 't zelve heeft berooft, en zig door zyne eigene schuld alle Godts Goederen en zyne eeuwige Gelukzaligheid onwaardig gemaakt. Godts Woord bevestigt uitdrukkelyk, dat de straffen der zonden na dit leven eeuwig zyn, *Jes.* 33: 14, Cap. 66: 24. *Dan.* 12: 2. *Matth.* 25: 41. 2 *Thess.* 1: 9 ja eeuwig, aan 't welke geen einde is te vinden, van eeuwigheid tot eeuwigheid, *Openb.* 14: 11; Cap. 20: 10. *hare Worm*, dat is, hare knagende Worm des geweetens, *zal* voor eeuwig *niet sterven*,

ven, *Marc*. 9:44. alle hoope is haar afgefneeden, om ooit uit dezelve verloft te worden.

Deze belofte en bedreiging wordt het Werk-Verbond genaamd; hier door verftaan wy een verdrag tuffchen Godt en Adam, die naar Godts Beeld gefchapen, en het hoofd was van het geheele menfchelyk Geflacht; aan hem, als zodanigen, was het leven en de eeuwige gelukzaligheid belooft, indien hy gehoorzaam naar deze Wet en Verbod zoude leven, en dezelve in achting zoude houden: Zo ook was hem den dood gedreigt, indien hy dezelve overtreeden zoude. Adam hadde ook in dit verdrag bewilligd en de vorderinge aangenomen. Adam, als het hoofd des Verbonds, en van het gantfche menfchelyk Geflacht, hadde ook het recht, dit Verbond voor zich en alle zyne nakomelingen op te richten en aan te nemen, even zo wel als Abraham, *Gen*. 17:7, en als het Volk Ifraëls, *Deut*. 22:13, 14. om dat het tot zynen en hunnen befte diende.

Maar den tyd, hoe lange Adam in den heerlyken ftand zyner Heiligheid volhardt en gebleeven is, konnen wy niet bepaalen, of hoe lang na de fcheppinge de Zondenval is gefchied; doch het is waarfchynlyk, dat deze fchrikkelyke veranderinge niet zo haaft binnen korten tyd is voorgevallen; want daar zyn veele dingen voor den Zondenval met Adam verricht, die in zulk een korten tyd niet konden gefchieden.

Betreffende de aard en wyze der verleidinge tot de overtreedinge van het Verbod; dit befchryft ons Mozes *Gen*. 3:1—6. De Verleider wordt een Slang genoemd: het was een natuurlyke Slang, die de Satan en verleidende Geeft als een werktuig heeft misbruikt om Eva ten val te brengen; en Eva liet zig, by afwezenheid van haren man, in onderhandeling en famenfpraak met deze Slange in; zy geeft

de zinnelyke begeertens de overhand, *en zy nam van die vrugt, ende zy at*, waar by zy nog wenſchte dat deze daad door haren man zoude goedgekeurd worden. Adam hadt moeten waaken en bidden om in geene verzoekinge te geraaken, en het onmiddelbaar goddelyk bevel in dit gewigtig ſtuk af te wagten; doch in plaats van dat, neigde hy zyne ooren, en gaf gehoor aan Eva; hy verbeeldde zig, dewyl de ſtraffe des doods niet terſtond aan Eva was ter uitvoeringe gebragt en voltrokken, dat het ook met hem geen nood hadde: hy liet zich overhaalen en *at ook* van de vrugt; door welke daad alle elende in de Waereld haar begin heeft genomen.

Den Joden, gewoon de gewigtigſte zaken ſlegts oppervlakkig aan te zien, ſchynt deze booze daad zeer gering in hunne oogen, waarom ik my hier een weinig moet uitbreiden, om aan te toonen, hoe onuitſpreekelyk en ſchrikkelyk groot deze overtreding is te reekenen; ja, dat het zo veel is als of Adam zich onmiddelyk aan de Goddelyke Majeſteit vergreepen hadde.

1. Wegens de duidelykheid van het verdrag: want hoe duidelyker en ernſtiger eene Wet wordt bekend gemaakt en bevoolen, zo veel te zwaarder is ook de zonde der overtreedinge van die Wet. Nu wat kan Adam ontſchuldigen; is het hem niet duidelyk genoeg bekend gemaakt? Is het hem niet genoeg ingeſcherpt; en by overtredinge daar van met den dood bedreigt geworden? Zyn dat geene beweeggronden genoeg om dit Gebod op het allernauwſte en de allermogelykſte wyze in acht te nemen, daar de hoogſte belooninge en de hoogſte ſtraffe, namelyk *Leven* en *Dood*, *Zegen* en *Vloek* tegen elkanderen over ſtaan?

2. Wegens de geringheid der Zaak: Hoe ligter en gemaklyker een Gebod kan onderhouden worden, zo veel te zwaarder en onverantwoordelyker is ook de

de overtreedinge daar van. Ach! hadde Adam dit Gebod niet ligtelyk konnen gehoorzamen? hadt hy geene genoegzame Voorrechten? hadt hy niet het gantſche Eden tot zyne woonplaats, en het vry genot van alle de Boomen in het zelve? moeſt hy juiſt de luſt zyns vleeſchs en die der oogen met de vrugt van dezen verboden Boom verzadigen?

3. Wegens zyne Verbondenheid; want zo veel grooter de verpligting om te gehoorzamen aan den Wetgever is, zo veel te zwaarder is ook de overtreeding tegen denzelven. Nu vrage ik, was niet de verpligting van Adam ter gehoorzaamheid tegen Godt, zynen Schepper en Wetgever, de allergrootſte? wegens zynen onmiddelyken oorſpronk van Godt; wegens de onnoembare en onſchatbare Weldaden en Voorrechten, die hy van Godt ontfangen hadde? Waarlyk de zonde en overtreedinge van Adam was zeer groot, van wat zyde men dezelve wil beſchouwen; en met de zonde is alle elende, alle plaagen, ja de dood zelve in de waereld gebragt. O treurige gevolgen!

Wat de treurige gevolgen der zonde ten aanzien van onzen Stamvader en Verbondshoofd Adam betreffen, die waren: Eerſtelyk de afwykinge en afſcheidinge van Godt, *Jeſ.* 59:2. hy was het Beeld Godts niet meer deelachtig; hy was van den vrede Godts beroofd; hy was geeſtelyk dood, om dat hy van Godt, als de Fontein van alle licht en leven, van alle erkenteniſſe en werkzaamheid ten goede was vervreemd, en onbekwaam gelyk ook onmagtig geworden; en zyne wil en gemoedsneigingen zyn ten boozen geneigd geworden. Eindelyk was het zwaarſte gevolg de ſtraffe der zonden.

Deze gevolgen bepaalen zig niet alleen tot Adam; maar dit verderf der zonde en hare gevolgen is ook op alle zyne Nakomelingen', als Leden van dat

Hoofd,

Hoofd, in het gantſche menſchelyk Geſlacht voortgeplant en doorgedrongen: deze voortplanting word de *Erfzonde* genoemd. Het geheele menſchelyk Geſlacht is nu naar zynen beelde gebooren, en niet naar het beeld Gods. Adam gewan daarom kinderen naar zynen beelde, *Gen.* 5:9.

Dus is het gantſche menſchelyk Geſlacht zo ſchrikkelyk verdorven, en op den gevaarlyken doolweg der zonde oneïndig verre van Godt vervreemd; en bemoeid met geheel wat anders, het geen tot de waare gelukzaligheid niet alleen niets kan helpen, maar zo ſchadelyk als rook den oogen is: de een is meerder bemoeid met welluſten en ydelheden dezes levens; een ander legt zyne zorgen alleen op het vergankelyke; een ander is alleen bedacht hoe men een ander van eere en welvaard kan berooven, en dezelve tot zyn eigen voordeel gebruiken. Niemand is 'er, die niet de gebreeken zyns Naaſtens belagchelyk weet voor te ſtellen, en zyne handelingen met eene zwarte kool te tekenen; maar aan zichzelven en zyne eigen gebreeken denkt hy niet eens; zy leggen in eenen geeſtelyken ſlaap en zekerheid geheel ongevoelig neder; derhalven, zo lange de Zondaar in zulken elendigen toeſtand is en blyft; zo lange als de H. Geeſt aan zyn verſtokt herte niet komt aankloppen, en zyn geweeten roert, zo dat hy van zyne elende en gevaar niet overtuigd word; dat hy te zien krygt, hoe hy van nature een kind des verderfs en des toorn is, zal hy ook niet verleegen uitroepen *ach! wat moet ik doen, op dat ik zalig worde?* want hy is heilig in zyn eigen verbeelding, en denkt dat Godt in hem en zyne werken een welgevallen heeft; hy zegt wel met den *Phariſeus*: *ik danke u* enz. *Luc.* 18:11. maar geheel anders is het geſtelt, als hy van Godt word geroepen, wanneer hy in zyn eigen geweeten, als de arme *Tollenaar*, word overtuigd, dat hy een zondaar, een over-

overtreeder, een oproermaker, een kind des Toorns en des verderfs is: dat hy ligt onder den schriklyken vloek van Godt, en dat hy niet anders te verwagten heeft als de eeuwige verdoemenisse, eeuwig van Godts gemeinschap afgescheiden, waardig geworpen te worden in het eeuwige vuur; dan ontwaakt de zondaar met de allergrootste benaauwdheid uit zynen zondenslaap, en roept in de grootste verleegenheid, *ach! wat zal ik doen, op dat ik zalig worde? ô Godt, zyt my zondaar* (of *zondaresse*) *genadig!*

Betreffende de Middelen, door welken de Zondaar word geroepen: daar over zal ik niet breed zyn, maar met korte woorden het volgende zeggen: Het is 't geopenbaarde Woord van Godt, het welk Godts Geest in de roepinge des Zondaars gebruikt; niet als of de Heer, naar zyne onbepaalde Vrymagt, geen vermogen genoeg hadde om de Zondaars in hun geweeten te kunnen overtuigen, en uit hun verderf te rukken, al zaten zy in een duister land en in de schaduwe des doods; dat zy verre: Godt is magtig; Hy is vry in alle zyne werken; Hy is aan geene middelen gebonden, indien het noodzaaklyk is den Zondaar onmiddelyk te overtuigen, en van een' Saulus eenen Paulus te maaken; doch Godt gebruikt zyn Woord als een gepast middel, om den Zondaar op eene redelyke wyze te overtuigen, en tot zyne eeuwige zaligheid te onderrichten: *Woord* en *Geest* worden tot uitvoering van dat einde te zamen gevoegd, *Hagg.* 2:5. *Jes.* 59:21. Dit geopenbaarde Woord van Godt behelst *Wet* en *Evangelium*: De Wet stelt den Zondaar voor oogen de grootheid van zyne onmagt en elende, en toont hem het gevaar, waar in hy is, *Rom.* 7:7. maar het Evangelium toont den Zondaar het eenigste middel, waar door hy wederom kan komen tot Godt, en hoe hy wederom in zyne gemeenschap kan aan- en opgenomen

men worden, *Joh.* 3:16, 36. *Hand.* 4: 12. *Rom.* 3:24; het gebruikt de sterkste beweeggronden om den Zondaar te overtuigen en te overreden ter aanneeming van zulke noodigingen: dan van den toestand des Zondaars, of het gevaar waar in hy zich bevind; dan van de onbeschryflyke weldaden, die 'er in de zalige Gemeenschap Godts te vinden zyn; dan van Godts ontferming, met welke hy wegens den Zondaar aangedaan is.

Ook roept en overtuigt Godt somtyds de Zondaars door de predikinge van het Evangelium, *Rom.* 10: 17. gelyk zo gemeld wordt *Hand.* 16: 14, 15, van eene *Lydia*, *die hoorde* (namelyk de predikinge van Paulus) *welke de Heer het herte opende* &c.; zo wierden drie duizend Joden op eenen dag door de predikinge van Petrus overtuigd: *Zy wierden verslagen in het herte, en zeiden tot Petro en de andere Apostelen: Wat zullen wy doen Mannen Broeders? Hand.* 2: 37, 41. en zo ook door zyne tweede Predikatie; *ende veele van de geene die het Woord gehoord hadden wierden geloovig: ende het getal der mannen wierd ontrent vyf duizend*, *Hand.* 4:4. en door de Predikinge van het Evangelium te Antiochia, *Hand.* 11:20, 21. waar by dan ook noodzaaklyk moet komen de werkinge des H. Geests, die het uitwendige woord moet krachtig maken aan de herten der menschen. *Gal.* 5: 22. *Eph.* 1:13. Hy moet ons het verstand verlichten, op dat het zelve een levendige kennis verkryge van die waarheden, welke tot Zaligheid te weten en te gelooven noodzaaklyk zyn. 2 *Cor.* 4:6. *Eph.* 1:17-19. Daar door leert de mensch zynen toestand, en de afgronden zyner elende recht inzien, en word zo van het middel, dat Godt ter begenadiginge heeft verordent, overtuigt. Maar dewyl de alzinse verdorvene wille een natuurlyke afwyking van alles goeds, en een begeerte en drift tot alle kwaad heeft, daarom moet ook noodzaaklyk eene gantsch andere neiginge

ginge in den wille der menschen, door de werkinge van den H. Geest, gewrocht worden; hier door word de zondaar bewoogen geheel een ander besluit te maken: en begint met ernst en yver aan het heil van zyne Ziele, en aan de verandering van zynen toestand te denken.

Ook gebruikt Godt zomwylen uitwendige middelen: namelyk kruis en wederwaardigheden om den verstokten Zondaar uit zynen zondenslaap op te wekken: *Manasse* wilde, na het woord Godts tot hem gesproken, geen gehoor geven. 2 *Chron.* 33:10. 2 *Kon.* 21:9,10. Maar toen de roede Godts hem over kwam, en hy door den Koning van Assyrien gevankelyk in ketenen wierd na Babel gevoert, en toen hy daar in angst was, *zo vernederde hy zig zeer* voor den Godt zyner vaderen, *toen erkende Manasse, dat de Heere Godt is* כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים 2 *Chron.* 33:12-13. En zo werkt de Heere door verscheidene middelen om den zondaar op te wekken en te overtuigen, over welke ik my niet verder kan uitbreiden, vermits wy hier een nadrukkelyk voorbeeld hebben: *de Stokwaarder nam Paulus en Silas, en wierp haar in de binnenste gevangenisse*, hy wierp haar zonder medelyden, en met de grootste vergenoeging en welgevallen, en wel in den binnensten kerker; en in de ergste, zwaarste en affschouwelykste gevangenisse, ja daar en boven: *hy leidde hare voeten in den stok*, tot welk hy geenzins bevel gehad heeft, daar zyne orders slegts waren, *dat hy haar zeker bewaaren zoude*; hadde hy de deuren niet met goede slooten en met wachters konnen voorzien om haar te bewaaren, zonder haar te werpen in den binnensten kerker, en hare voeten in den stok te verzekeren? zyn herte moet een byzonder welbehaagen daarin gehad hebben, om de dienaren en verkondigers van Christus te pynigen en te bespotten. Beschouwen

wy

wy nu het gedrag van Paulus en Silas in dezen: het is, *Ende ontrent de middernacht baden Paulus en Silas, en zongen Gode lofzangen*; zy behielden haren moed en vertrouwden op den Almachtigen Godt; dat hy machtig was haar uit deze gevankenisse te redden: *ja zy loofden Godt*; zy zongen Gode lofzangen, dat zy waardig geächt waren om Christi wille smaadheid te lyden. *Hand.* 5:41. En dat deden zy met luider stemmen: *ende de gevangene hoorden na haar.* Offschoon de Stokwaarder hunne voeten had gebonden en in den stok gelegt, de macht om haren mond te sluiten ontbrak hem echter; die konde hy niet sprakeloos maken om te bidden tot den Almachtigen, en met luider stemmen onder het kruis lofzangen te zingen. ô Stokwaarder! hoe zal ter dezer tyd uw boos en verstokt herte vervult zyn geweest met bitterheid en verdriet, ergernisse en smerten, door zulk eene aangenaame stemme met lofzangen van Paulus en Silas te hooren; gy had wel gedacht, dat uwe beenderen zouden vet worden, en uwe ooren zig zouden verkwikken, in het hooren van hunne jammerlyke weeklagen; zyt gy niet schaamrood geworden? och ja, (en zo worden nog ten huidigen dage alle in hunne boze voorneemens en ydele gedachten in zig zelven ten laatsten beschaamt, als zy zien en ondervinden, dat ze met dezelve niets konnen uitrichten.) De getröuwe en barmhertige Godt, bevestigt hier door een teeken, dat hy het gebed zyner knegten verhoorde, als ook om zyne Almacht te bewyzen; *Ende daar geschiedde snellyk een groote aardbeving, alzo dat de fondamenten des kerkers beweegt wierden, ende terstond wierden alle de deuren geopent, ende de banden van alle wierden los*: niet dat dezelve door menschen handen waren losgemaakt, ô neen, maar door de Goddelyke Almacht van zig zelve. *Hand.* 5:19. en *Cap.* 12:7. (Ik denke dat Godt door dit wonderwerk aan Paulus en Silas heeft geopenbaart
en

en afgebeeld, dat 'er nog een ander wonderwerk met dit zoude verknogt zyn, namelyk dat het boze en versteende herte van den Stokwaarder snellyk en onverwachts zoude geschudt en bewogen worden; dat de yzere en kopere deure zyns herte zouden opengedaan worden, en hy van de banden des Satans, met welke hy gebonden was, zoude losgemaakt worden; hy zoude overtuigt en opgewekt worden uit zynen zondenslaap: daarom, schoon de deuren geopent, en de boeijens los waren, zy begeerden echter niet te ontvluchten, dewyl zy wisten en hoopten, dat hier nog een wonderwerk geschieden zoude: dat zy hier nog wat te verrichten hadden.) *Ende de Stokwaarder wakker geworden zynde, en ziende de deuren der gevangenisse geöpent, trok een sweerd, en zoude hem zelven omgebracht hebben, meinende dat de gevangene ontvloden waren.* De Stokwaarder bezeft, dat hy een man des doods is, maar om eenen grouwelyken, bitteren en schrikkelyken dood te ontwyken, wil hy zig zelve vermoorden; (is het niet zo by eenen armen zondaar, als hy uit zynen zondenslaap met tzidderen en beven ontwaakt, en in zyn geweeten overtuigt word, dat hy den eeuwigen dood te verwagten heeft, dat hy ligt onder den vloek en den toorn Gods. Ach! wat is 'er anders by hem te vinden dan angst, schrik en wanhoop. Is dit zo niet? zo Godt hem niet bewaarde, hy zoude in navolginge van Judas zyn troost en ruste in een stik donker graf zoeken,) *maar Paulus riep met grooter stemme, en doet u zelven geen kwaad; want wy zyn alle hier.* Paulus wil hem te kennen geeven, dat de Heere zulks aan hem hadde geöpenbaart, en dat hy zyne gedachten en voorneemens wel wiste, namelyk dat hy zig zelve wilde vermoorden, om dat hy zig verbeelde, de gevangene zyn gevloden. Paulus riep overluid met een groote stemme, op dat hy het zoude hooren: *en doet u zelven geen kwaad, want*

wy zyn alle hier; niet alleen zyn wy, ik en Silas hier, daar wy hadden konnen ontvlieden, of eerst onze wraak aan uwen zelfmoord hadden konnen boeten; maar de andere gevangene zyn ook nog hier: gy hebt u dus daar over niet te bezorgen: *want wy zyn alle hier*. ô Wat donderslagen moeten deze woorden in het hert van den Stokwaarder zyn geweest, als hy ondervondt, dat zy hem de waarheid zeiden: konde hy niet zeer ligt besluiten, Godt moet hen zulks hebben geöpenbaart, hoe zouden zy anders myne gedagten konnen weeten, en myne voorneemens, en byzonder, dat ik my zelven wilde vermoorden: ja zy moeten waarlyk knechten en gezanten van Godt zyn, *die den weg ter zaligheid verkondigen*; ô! wat heeft hy niet moeten beschaamt zyn over deze getrouwe toeroeping en waarschouwinge, hadde hy niet verdient gehad dat zy hem zynen boozen wille aan zig zelve hadden laten volbrengen? ô! wat heeft zyn geweeten in hem niet moeten zyn als een knagende worm, dat hy haar boven zyn bevel zo veracht en gepynigt had; geworpen in den binnenste kerker, en hare voeten nog gelegt in den stok? maar wat volgt, vs. 29. *ende als hy licht geeyscht hadde, sprong hy in, ende wierd zeer beevende, ende viel voor Paulo en Silo neder aan de voeten.* Het eerste was: *hy eyscht licht*. Uit deze woorden is het klaar en duidelyk te bewyzen, dat daar voorheen geen licht brandde, en dat men dus niet kan denken, dat Paulus konde zien dat hy een zweerd uittoog enz., by het licht het welk in des Stokwaarders kamer was: want 'er staat niet, en *hy nam het licht*, maar *hy eyschte licht*. Het is klaar te begrypen, dat hy, onuitspreeklyk verschrikt en benaauwd, een licht van eene zyner dienaren geëischt heeft, ô! dat zy hem tog een licht bezorgen; de reden, waarom hy het vorderde, was, op dat hy volkomene verzekering hebben, en met zyne oogen zelve zien mogte, dat

dat alle de gevangene nog hier zyn, zo dat 'er niet een onbreekt: daar was nog by hem troost en vreese, geloov en ongeloove onder een gemengt. (Is het niet zo by een arme ziele, die eerst van haren slaap opgewekt word, zo lange als het waare licht van de Zonne der Gerechtigheid niet in de ziele instraalt en hem in de verzekering stelt; is daar niet insgelyks troost en vreze, geloov en ongeloov te vinden? Wat wil zy niet alles beredeneeren enz.) en wegens zyne groote begeerte zuimde hy ook niet lang, maar *hy sprong in, en wierd bevende, en viel voor Paulo en Silo neder aan de voeten.* ô Wonderlyke veranderinge en vernedering! hy hadde eerst hunne *voeten* in den stok gelegt, en nu valt hy neder voor hunne *voeten*: eerst *wierp* hy hen in den binnensten kerker, en nu *werpt* hy zig zelve neder! en *bracht haar buiten, en zeide: (Lieve) Heeren! wat moet ik doen op dat ik zalig worde*; hy laat ze niet zitten in den bedroefden donkeren kerker, *maar hy voert haar buiten, uit de gevangenisse*, en zeide, *Lieve Heeren*; dit was wederom een aangenamen titel; te vooren waren zy arme gevangene die gekastydt waren vol en maar nu waren zy in zyne oogen Heeren, en nog *lieve Heeren.* Hy onderwerpt zig om hunnen raad te gehoorzamen als een Knecht aan zynen Heere, wanneer hy in groote benaauwdheid en verleegenheid is, en door de raadgevinge van zynen Heere geholpen en geredt denkt te worden. Zyne vraag was: *Lieve Heeren, wat zal ik doen op dat ik zalig worde?*

Dit Wonderwerk en deze schrik is het middel geweest tot zyne opwekkinge, om deze allergewichtigste vraag voor te stellen in de grootste verleegenheid; hy liet geen groote complimenten voor afgaan om aan Paulus en Silas verschooning wegens de hen aangedaane mishandelingen te verzoeken; dat zy hem doch vergeeven wilden de schriklyke verach-

ting hun aangedaan. Ach neen, daar mede houd hy zich niet op: hy had zulks ook niet nodig, dewyl hem bekend was, en hy zig daar meede troostede, dat Paulus zulken verachting niet zo vreemd, niet zo verdrietig zoude voorkomen; Paulus, dachtte de Stokwaarder, had zich slechts te herinneren, welk een vyand hy zelf voor zyne roepinge, voor zyne bekeering was: welk eenen schriklyken haat hy had geöeffent aan alle de geene die Christus beleeden, dat, indien het hem was mooglyk geweest, hy ze met den adem zyns monds zoude hebben wille bederven; had hy niet een welbehagen in den dood van Stephanus? vervolgde hy niet de gemeente, dacht hy daar mede niet Gode eenen byzondere dienst te verrichten? en zelf een Jood zynde volvoerde hy zulks aan zyne broederen, gevolglyk kan Paulus dit alles uit eigen ervaring en ondervinding weeten, dat de mensch van natuur is een vyand en zig verheugt indien hy maar zynen innerlyken haat kan uitvoeren. Ach! waarom zoude ik, die een Heiden, en een natuurlyke vyand der Joden ben, beter en uitnemender zyn als een ander; waarom zoude hy van my mynen haat, die ik tegen hem heb uitgevoert, zo kwalyk opnemen, zonder te denken aan zich zelve, en dat het alle menschen van natuur in dezen zyn? Daarom, hy houdt zig niet op met deze complimenten, niet een woord spreekt hy daar van; hy was omtrent dat stuk in zyn gemoed wel getroost; maar van Godt overtuigt geworden zynde, dat hy een kind des toorns en des verderfs is, drukten hem zyne zonden, waar mede hy tegen den allerhoogsten Godt had overtreeden, en uit welker oorzaak hy zig ook niet anders dan de eeuwige verdoemnisse voorstellen en verzeekeren konde; het was hem te doen om zyne eeuwige zaligheid: daarom vraagde hy met korte woorden, *wat moet ik doen, op dat ik zalig worde*; wat

moet ik doen? om de verdiende eeuwige straffe te ontvlieden, vergeevinge van zonden te verkrygen, en zalig te worden.

Maar by dit alles, al word de mensch overtuigt dat hy een zondaar is, is zyne natuur zo verdorven en vergiftigt, dat hy echter denkt en zig voorstelt, om den beleedigden Godt met zyne goede werken te bevreedigen en zyne zaligheid daar door te verkrygen. De mensch is een hoogmoedig schepzel, hy is zeer genegen zig te roemen, en op zyne ingebeelde, bezoedelde en onreine werken, de zaligheid te bouwen; (het Pharizeeusche suurdeeg, is nog begraven in het hart:) daarom vraagde hy: *wat moet ik doen, op dat ik zalig worde!* hy wil nog geerne door zyne eigene gerechtigheid zalig worden; al wierden de Joden door de prediking van Petrus overtuigt, en *ging het haar door het herte*: zy vraagden echer met dezelve woorden, *wat zullen wy doen, mannen broeders?* *Hand.* 2: 37. Ja zelve Paulus vraagde en zeide, *Heere, wat wilt gy, dat ik doen zal?*

Deze verdorvenheid en verkeertheid is by allen menschen te vinden, dat zy gaern door hunne eigene goede werken of zelf verkoorene straffen en kastydingen, de zaligheid willen deelachtig worden. Hier hadde ik een zeer wyd uitgestrekt veld my uit te breiden wegens de onmogelykheid die 'er is om door dergelyke den vertoornden Godt te verzoenen, en nog veel minder daar door zalig te worden; doch ik zal deze stoffe als maar met den vinger aanraken en zeggen, dat wy niet alleen *onmachtig* en *onbekwaam* zyn, Gode welbehagende goede werken van ons zelve te doen, daar immers onze natuur geneigt is ten booze: *alle ons bedenken is boos van onze jeugd af aan.* *Gen.* 6: 5. *Cap.* 8: 21. en wy worden *in zonden ontfangen en gebooren*, *Ps.* 51: 7. *Job* 14: 4. *Rom.* 3: 23. daar 'er *niet een is die goed doet*, als *Jeremias zegt Cap.* 6: 13, 28 en *Ps.* 14: 3. Maar dit

eens voor een ogenblik toegestaan, en gestelt, het was in ons vermogen goed te doen, (dat dog zo niet is) zo is het echter onmooglyk daar mede den vertoornden Godt te verzoenen, en nog minder onze zaligheid te verkrygen: want al oeffende de mensch boetvaardigheid, en had berouw over zyne zonden, zo geschied zulks alleen uit vreeze voor de straffe, en niet uit eene waare liefde tot Godt. De begeerte tot het booze blyft toch verborgen in het herte, en hy behoud de geneigtheid daar toe: en al beterde den mensch ook al zyn leeven, zo deedt de mensch nochtans niet anders dan 't geene waartoe hy voor het tegenwoordige verplicht was; en dat is geen toereikend middel om de zonden uit te delgen, en de verdiende straffe daar mede te betaalen; is de mensch tot de beöffeningen van werken der liefde en barmhertigheid niet verbonden, schoon hy geen eene zonde bedreeven heeft? zo doet hy bygevolg niets, dan waartoe hy buiten dat schuldig en verplicht is; en hoe zoude dan daar door *de strafvoorderende gerechtigheid* van Godt konnen voldaan worden? ja al verkoór de mensch zyn eigen lichaam te kastyden met vasten, eenen hairen zak op zyn naakte lighaam te dragen, zig daaglyks in 't water te baden en te reinigen: zulks alles zyn geenzins toereikende middelen, om daar door de eeuwige straffe, die hy verdient heeft, te betaalen; den beleedigden Godt daar door te bevreedigen; want daar is geene evenredigheid tusschen deze en de welverdiende eeuwige straf des zondaars; daarenboven zyn wy nog onmachtig en onbekwaam daar toe; maar in tegendeel, onze wil is ten boozen geneigt, en niettegenstaande dit alles, wil nochtans de mensch gaerne door zyne eigene werken en schyngerechtigheid zalig worden.

De Stokwaarder vraagde dan, *Lieve Heeren, wat moet ik doen, op dat ik zalig worde?* zyne gedachten

en

en verkeerde verwagtinge was, dat zy hem een Pharizeesche of Rabbynsche תשובה *Teschuba*, bekeering of boetvaerdigheid zouden aanraaden en opleggen: dat hy zig zoude laten besnyden, vasten, bidden, aalmoessen geeven, eenen zak dragen, zich in 't water baaden, zich reinigen, op den dorpel der Synagoge te liggen, om zig met voeten te doen treden enz., maar Paulus en Silas geven hem geheel een ander antwoord en raad: vs. 31. Zy zeggen; *geloof t in den Heere Jezus, ende gy zult zalig worden, gy, ende geheel uw huis*; zy drukken zig met deze weinige woorden zo krachtig uit, als of zy een geheele predikatie gedaan hadden: wy konnen wel zien en bemerken (door de onuitspreeklyke verandering en vernederinge die 'er deze nacht by u is voorgevallen) dat gy van uwe zonden overtuigt en van God geroepen zyt geworden, ja dat by u ook een rechten ernst en begeerte heerscht om zalig te worden; maar de uitdrukking uwer woorden is: *Wat zal ik doen, op dat ik zalig worde?* ach arme Zondaar! wat zoudt gy, wat kunt gy doen! ach niets: ja ik zelve moet bekennen, dat *het geene ik doe dat en kenne ik niet: want het geene ik wil, dat en doe ik niet, maar het geene dat ik haate dat doe ik, Rom.* 7: 15. Waar van de oorzaak is, de nog aanklevende zondigheid en vleeschlykheid in my, *ik en doe nu het zelve niet meer, maar de zonde die in my woont*; myne verdorvene neigingen voeren my dikwerf heenen om iets te doen, het geene tegen het oordeel van myn verstand en tegen de keuze van mynen wille is, en dat komt door de zonde, die nog in my overgebleven is: *want ik weet, dat in my, dat is in myn vleesch, geen goed woond, want het willen is wel by my, maar het goede te doen, dat en vinde ik niet.* Ik weet, zo ik my na mynen verdorvene natuurstaat beschouwe, zo is 'er by my geen waaracht-

tige en geestelyke goedheid te vinden, de schikking van mynen wil, myn voornemen ten goede, het wenschen en verlangen daar na, is wel by my te vinden; maar, het ontbreekt my aan bekwaamheid om het ter aller tyd op eene Godewelbehaaglyke wyze te volvoeren. Ach! het is alles maar stukwerk en onvolkomen: een flaauwe druive kan geen sterken wyn verschaffen: *het goede, dat ik wil, dat doe ik niet; maar, het kwaade, dat ik niet en wil, dat doe ik*, enz.

Daarom arme mensch, gy die eerst van uwen zondenslaap zyt opgewekt, wat kond gy doen, en hoe meer gy van uwen elendigen toestand zult overtuigt worden, hoe meer gy zult gewaar worden en ondervinden uwe onmacht en onbekwaamheid tot alles goeds: onze eigene gerechtigheid en verdiensten konnen ons niet zaligmaken: maar *wy gelooven door de genade van onzen Heere Jezus Christus zalig te worden*, *Hand.* 15:11. Zulks heeft ons onzen Heere en Meester zelve geleert: *Die in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven*, *Joh.* 3: 36. Cap. 6: 47. *niet om de werken der rechtvaerdigheid, die wy gedaan hebben, maar na zyne barmhertigheid heeft hy ons zalig gemaakt*, *Tit.* 3:15. *Die ons heeft zalig gemaakt en geroepen met een heilige roepinge, niet na onze werken, maar na zyn eigen voornemen en genade, die ons gegeeven is in Christo Jezu, voor de tyden der eeuwen.* 2 *Tim.* 1:9. *Niet na onze werken*, waar door Godt zoude zyn bewoogen om ons te roepen; *Rom.* 9: 12. maar *naar zyne eigen voornemen*, na 't welke het hem heeft belieft en behaagt over ons te besluiten, om ons in Christo Jezu zalig te maken. *Eph.* 1:11. Cap. 3:11. en *dat alles uit genade*. Maar *is het uit genade, zo en is het niet uit de werken; anders is genade geen genade meer*, *Rom.* 11:6, Het is loutere genade en onverdiende barmhertigheid, indien een mensch door Christus in de gemeinschap met Godt word aan-

en opgenomen; en zulks is by Godt in zyn eeuwigen Raad beslooten *voor de tyden der Eeuwen*, van Eeuwigheid, eer dat de grond der Waereld gelegt was, *Eph.* 1:4,5. *Alzo geschied het nu ook met deze overgeblevene na de Verkiezinge der Genade*, *Rom.* 11: 5. daarom geloven wy door de Genade van den Heere Jesus Christus Zalig te worden, en derhalven konnen wy ook u geenen beteren en voortreffelyker raad geeven dan dezen: *Gelooft in den Heere Jesum Christum, ende gy zult Zalig worden, gy, en uw* geheele *huis*; gelooft in Jesus den Nazarener den gekruisten, dat hy de Heere, de Jehovah יהוה is; gelooft aan de Heere Jesus, dat hy is de Zaligmaker, de Verlosser, de *Moschiach* מָשִׁיחַ of *Messias*: dat Hy in de Wereld gekomen is om Zondaren zalig te maken, die in hem gelooven; zo zult gy Zalig worden. Kortelyk met een woord: *Gelooft in Jesus Christus, dat Hy is de eeniggebooren Zoon des Vaders (en onzen Heere) die ontfangen is van den H. Geest, gebooren uit de Maget Maria, die geleeden heeft onder Pontius Pilatus, gekruist, gestorven en begraven, nedergedaalt ter hellen, ten derden dage weder opgestaan van den dooden, opgevaren ten Hemel, zittende ter regter hand Godts des Vaders den Almachtigen, van daar Hy wederkomen zal om te Oordeelen de levende ende de dooden.* Denk echter niet dat gy zulks slechts moet geloven om dat wy u zulks zeggen, maar dit alles is gegrond in het woord van Godt, het welk Mose en de Propheten te vooren door den Geest Godts gesproken hebben, het welk nu zyne vervulling heeft verkreegen, daarom is het vs. 32. *en zy spraaken tot hem het Woord des Heeren &c.* dat is, zy predikten hem *het Evangelium*, hoe de Zondaar met den Waaren, Regtveerdigen en Heiligen Godt verzoent, en wederom tot zyne gemeinschap gebracht kan worden; buiten twyfel hebben zy hem eerst onderricht uit

 het

het Woord van Godt, aangaande de groote Verborgentheid der H. Drieëenheid, wiens korten inhoud was; *dat Godt is een eenig Godt*, dat dezen na zyn *Weezen eenigen Godt*, na zyne *Persoonen* niet minder is *een Drieëenig Godt*; dat de Mensch een Zondaar is; dat Jesus, de *eeuwige Zoone Godts*, volgens het eeuwig Raadsbesluit, in der tyd *de Menschelyke Natuur* heeft aangenomen, gehoorsaam is geweest; geleert en wonderwerken gedaan, in *de plaats van Zondaars* heeft *geleeden in Ziel en Lighaam*; is gekruist, gestorven en begraven, van den dooden opgestaan, ten Hemel gevaaren, en daar ter rechter hand Godts zit, &c; want dit is het aller gewichtigste stuk, waar op alles aan komt: hoe zoude hy anders geloven dat JESUS de *Heere* de *Jehovah* is? hoe zoude hy konnen geloven, dat JESUS de eeniggebooren Zoone des Vaders is.

De waarheid van deze groote verborgentheid is uit het Woord Godts te bewyzen: dat 'er eene meerderheid van Persoonen in het Goddelyk Weezen is, dewyl aan Godt zulke Namen worden gegeeven die een meerder getal dan de Eenheid uitdrukken. Jes. 54: 5. כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וכו *Want uwe Maker zyn uwe Mannen*, HEERE *der Heirschaaren is zyn naam. Jos.* 24: 19. *Doe zeide Josua tot den volke, gy en zult den HEERE niet kunnen dienen; want hy is een Heilig Godt: Hy is een yverig Godt. Hy en zal u overtredinge noch uwe zonden niet vergeeven.* כִּי אֱלֹהִים קְדֹשִׁים הוּא. *Jer.* 10: 10. *Pred.* 12: 1; dewyl Godt dikwils van zig zelven in het meervoud spreekt. *Gen.* 1: 26 *Ende Godt zeide: laat ons menschen maaken, na onzen beelden, na onze gelykenisse; ende dat zy heerschappye hebben over de visschen der zee, ende over 't gevogelte des hemels, ende over 't vee, ende over de geheele aarde, ende over*

wer al het kruipende gedierte dat op der aarde kruipt, נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ, Gen. 3: 22. *Doe zeide de* HEERE GODT: *ziet, de mensche is geworden als onzer een, kennende het goed ende het kwaad: Nu dan, dat hy zyne hand niet uit en steken, ende name ook van den boom des levens, ende eete, ende leven in eeuwigheid.* באור נבנה, Cap. 11: 7.; en dewyl op zommige plaatsen Godt in eenen zekeren zin van Godt onderscheiden word, *Gen.* 19: 24. *Doe dede de* HEERE *zwavel ende vyer over Sodom, ende over Gomorra, regenen, van den* HEERE, *uit den hemel.* Ps. 110: 1. *Joh.* 1: 1. *Exod.* 3: 2-6. Deze Persoonen zyn drie in het getal *Jes.* 61: 1. *De Geest des Heeren* HEEREN *is op my, om dat de* HEERE *my gezalft heeft, om een blyde boodschap te brengen den zagtmoedigen &c. Jes.* 48: 16. *Nadert gylieden tot My, hoort dit, Ik en hebbe van den beginne niet in 't verborgen gesproken, [maar] van dien tyd af dat het geschied is, ben Ik daar: ende nu, de Heere* HEERE, *ende zyn Geest, heeft my gezonden.* וְעַתָּה אֲדֹנָי יְהוִה שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ. Cap. 63: 9, 10. *In alle haar benauwtheid was hy benauwt, ende de Engel zyns aangezichts heeft ze behouden; door zynen liefden en door zyne genade heeft hyze verlost: ende namze op, ende hy droegze alle de dagen van ouds. Maar zy zyn wederspannig geworden, ende zy hebben zynen heiligen Geest smerten aangedaan: daarom is hy haar in een vyand verkeert, hy zelfs heeft tegen haar gestreeden. Num.* 6: 24-26. (in dezen zegen word driemaal den Naame יְהוָה uitgedrukt) *Joh.* 14: 16, 17. Cap. 15: 26. Cap. 16: 14, 15. *Matth.* 3: 16, 17. Cap. 28: 19. 2 *Cor.* 13: 13. 1 *Joh.* 5: 7.; deze Personen zyn ook op zekere wyze onderscheiden, *Joh.* 5: 31, 32.

Cap.

Cap. 14: 16. *Ik zal den Vader bidden, en hy zal u eenen anderen Trooster geeven &c.* De eerste Persoon wordt aangemerkt als die de grond van het zyn, of des bestaans van de tweede Persoon in zich heeft, *Ps.* 2: 7. *Ik zal van het besluit verhaalen: de* HEERE *heeft tot my gezeid: Gy zyt myn Zone, heden heb ik u gegenereert.* יְהוָה אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ *Joh.* 5: 26. Cap. 15: 26. en even dit onderscheid word ook door de personeele naamen aangetoont: de eerste Persoon word in aanzien van de tweede genoemt Vader, *Matth* 28: 19 *Joh.* 15: 16, 17. waar van de oorzaak deze is: om dat de eerste Persoon de grond van het bestaan of des zyns van de tweede Persoon in zich heeft, en dewyl de tweede Persoon zich tegen den Eerste in het gantsche genaden werk als een gehoorzame en onderdanige Zoon bewyst: en alzo heeft de tweede Persoon zyn bestaan in de eerste *Ps.* 2: 7 *Joh.* 5: 26. En dat de Zoon onderscheiden van den Vader is, blykt uit *Matth.* 11: 27. *Alle dingen zyn my overgegeeven van mynen Vader: ende niemand kent den Zone dan de Vader, nogte niemand kend den Vader dan de Zone, ende dien het de Zone wil openbaren.*

De derde Persoon word de H. Geest genaamt *Gen.* 1: 2. רוּחַ אֱלֹהִים *Ps* 33: 6. וּבְרוּחַ פִּיו. *Job* 33: 4. *De Geest Godts heeft my gemaakt: ende de adem des Almachtige heeft my levendig gemaakt.* רוּחַ אֵל עָשָׂתְנִי וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּחַיֵּנִי. *Joh.* 15: 26. en nochtans is 'er maar een eenig Goddelyk Wezen, 1 *Joh.* 5: 7. *drie zyn 'er in den Hemel die getuigen, de Vader, het Woord en de Heilige Geest, en deze drie zyn een*, Cap. 10: 30. *Deut.* 6: 4. *Hoort, Israel, de* HEERE *onze Godt, is een eenig* HEERE.

Om nu te bewyzen dat deze drie Persoonen alle de Waare Godt zyn; aan de Godlykheid des Vaders

daar is geen twyfel, alzo dit kennelyk is uit de geheele Natuur; Ik zegge uit het bloote Vernuft en uit de Natuur moet men overreed worden dat 'er een Godt is. Door het woordje Godt verstaan wy een allerhoogst volmaakten Geest, die van zig zelven is en bestaat, die het Geheelal geschapen heeft, hetzelve onderhoud en regeert; wy vinden de bewyzen daar van in ons zelve, namelyk in ons verstand, in onze Conscientie, en in ons geheele Weezen: wy vinden wyders ook gronden van Gods erkennelykheid buiten ons in de beschouwinge van alle de Schepzelen, hunne welgepaste Order, en wyze Regeeringe, over al het welke ik my niet kan uitbreiden. Wy hebben niets meer nodig, als met aandacht ons eigen ligchaam te beschouwen, zo ten aanzien van deszelfs uitwendige gedaante als de gesteldheid der leden, of de wonderbare gewaarwording der uitwendige zinnen, of de innerlyke werking en beweeging van alle de deelen: het welk onmogelyk van hier of daar, of toevallig kan zyn; maar dit moet eenen zeer wyzen oorspronk hebben, die zulke krachten aan de Natuur heeft gegeeven, waar door zodanig een konstryk Lighaam uit kan ontstaan: slaan wy het overige gade, 't welk ons den Aardbodem opgeeft, zo worden wy overtuigt, dat de Aarde vol is van de goedheid des Heeren. Ach! wy vinden alles wat tot de onderhouding des Menschen nodig is, en dat alles zeer wys is verordineert. Wenden wy onze oogen in de hoogte, zo word ons de onmeetbare groote des Hemels, de ontelbare menigte der Sterren, haare order en beweeging, een nadrukkelyk getuigenis van de Goedheid, Wysheid en de Almacht des Scheppers daargestelt. Ja, mogt men denken, dat dit alles slechts geschied door de neiging volgens de Wetten der Natuur; dat het noodzakelyk zo zy, om dat de Natuur zo en niet anders werken kan; dan vraage ik, wie

wie heeft de krachten ter beweeging in de Natuur gelegt? wie maakt dat alle deze werkingen, die uit haar eigen aart niets gemeens met elkander hebben, zo met elkander harmoniëren? hoe is het mogelyk, dat by zulken ontzachelyken menigte dingen, alles maar toevallig zoude overeenstemmen? Beschouwen wy het Menschelyk geslacht over de geheele Massa; hunne lighamen, hunne aangezichten, het geluid van hunne stemmen, de verscheidenheid hunner handschriften: moet men niet overtuigt worden van eenen wyzen Schepper en Regeerder, die alles zo beschikt, als het tot onderhouding van het Menschelyke geslacht nuttigst en noodigst is? willen wy acht geeven op den eersten oorspronk aller dingen, die hier op den Aardbodem zyn, zo zal men moeten toestaan dat alles een begin heeft gehad: meer hebben wy niet nodig, dan het menschelyk geslacht in overweging te nemen: het word van de Ouderen op de Kinderen voortgeplant; men kan de geslachten tellen, en zyn dezelve duizenden en millioenen geworden; nogtans zyn dezelve telbaar, en het geene geteld kan worden moet een begin hebben; al was de reeks van getallen nog zo groot, zo moet dezelve evenwel de eenheid tot haar begin hebben, dus moet ook het menschelyke geslacht noodzakelyk by eenen eersten zyn begin gehad hebben. Dan is de Vraag: hadt de eerste Mensch zyn grond of oorzaak van zyn bestaan en werkelykheid in zich zelve, of moet men zynen grond van bestaan in een ander Wezen buiten hem zoeken? Het eerste kan onmogelyk plaats hebben: want het geen te vooren niets was, kan ook zynen grond en werkelykheid niet in zich zelve hebben, dus moet men zulks by een ander Wezen buiten hem zoeken, en zo moet de eerste Mensch noodzakelyk zynen grond en oorspronk hebben gehad van eenen Almachtigen Schepper, die hem zyn wezen en leven gegeeven heeft; en op dezelve

wyze konnen wy het zelve van alle de Schepzelen, die op den geheelen Aardbodem ons voorkomen, besluiten, dat zy niet van zich zelve, maar noodzakelyk van eenen Schepper haar wezen en aanwezen moeten hebben. Zonder my verder uit te breiden, denke ik dat het genoeg zy, dat wy door redenkavelinge alleen uit de beschouwing van de Werken der Natuur met recht besluiten konnen, dat 'er een God is, die de Oorspronk, Schepper, Onderhouder en Regeerder van alle dingen zy: de Heidenen zelve hebben daar aan niet getwyfeld, maar zyn daar van overtuigt geweest, dat 'er een Godt is die alles heeft geschapen, zelf zo, dat zy eenen onbekenden Godt dienden. *Hand.* 17: 23, 24.

Wenden wy ons tot het Woord des HEEREN, yder blad dat wy daar in opslaan leert ons duidelyk en klaar, dat *Godt is*: Wy hebben gezegt dat aan de Godtheid des Vaders niet is te twyfelen, dus komt het 'er maar op aan om te bewyzen de Godtheid des Zoons, en die van den H. Geest: dit konnen wy zeer klaar uit Godts Woord, zo wel des O. als des Nieuwen Testaments, doen: om dat den ZOON en den H. GEEST in dezelve zo wel als den VADER worden gegeeven Goddelyke *Namen*, Goddelyke *Eigenschappen*, Goddelyke *Werken*; en dat 'er ook Goddelyke *Eere* aan dezelven toegekent wordt.

Aan den ZOON worden Godlyke *Namen* gegeeven, *Jes.* 9: 5. אֵל גִּבּוֹר EEL GIBOR, *sterke Godt.* אֲדֹנָי ADONAI, *Heere*, *Ps.* 110: 5; ja de Naam יְהוָה *Jehovah* zelve, *Jer.* 23: 6 daar immers deze naam aan niemand anders kan gegeeven worden, dewyl deze alleen Gode eigen is. *Jes.* 44: 24. Cap. 43: 11, 16. Cap. 42: 5, 8. *Alzo zeit Godt de HEERE, die de Hemelen geschapen, ende dezelven uitgebreid heeft, die de Aarde uitgespannen heeft, en wat daar uit voortkomt; die den Volke dat daar op is den adem geeft, en*

den Geest den geenen die daar op wandelen. Ik ben de HEERE, יְהוָה *dat is myn Naam, ende myne Eere en zal ik geenen anderen geeven, nog mynen lof den gesnedenen beelden*, en hoe word dan in *Jer.* Cap. 23: 6. den MESSIAS, *de Zoone Godts* den Naam JEHOVAH יְהוָה צִדְקֵנוּ toegeschreven? zo ook *Jes.* 45: 25. [*Maar*] *in den* HEERE *zullen gerechtvaerdigt worden en zich beroemen het gantsche zaad Israels*; vergel. *Rom.* 14: 10, 11. Hy word ook duidelyk GODT genoemt. *Joh.* 1: 1., *Cap.* 20: 28., *Rom.* 9: 5., 1 *Tim.* 3: 16. *Godt is geopenbaart in 't Vleesch*, enz. 1 *Joh.* 5: 20. *Deze is de waarachtige Godt en het eeuwige Leven*, enz. Ook worden aan den Zoon Goddelyke eigenschappen toegeschreven, dezelve zyn by malkanderen genoeg te vinden *Jes.* 9: 5. Hy is ONAFHANKELYK. *Jes.* 44: 6. *Zo zeid de HEERE de Koning Israëls, ende zyn Verlosser de HEERE der Heirschaaren; Ik ben de eerste, ende ik ben de laatste, en behalven my en is 'er geen Godt.* vergel. *Openb.* 1: 8, 17. ook *Jes.* 41: 4. *Hand.* 21: 6. *Cap.* 22: 13. Hy is EEUWIG. *Jes.* 9: 5, 6. *Een Kind is ons gebooren een Zoone is ons gegeeven, ende de Heerschappy is op zynen schouder: ende men noemt zynen Naam Wonderlyk, Raad, sterke Godt, Vader der Eeuwigheid, Vreede-Vorst. Der grootheid dezer Heerschappy ende des Vreedes en zal geen einde zyn op den Throon Davids en in zyn Koninkryke om dat te bevestigen, ende dat te sterken, met gerichte ende met gerechtigheid van nu aan tot in eeuwigheid toe:* &c. *Col.* 1: 15-17. Hy is ONVERANDERLYK, *Hebr.* 1: 11, 12. Hy is ook OVERAL TEGENWOORDIG, *Matth.* 28: 20. Hy is ALWEETENDE, *Joh.* 2: 24, 25. *Maar Jezus zelve en vertrouwde haar hem zelven niet toe, om dat Hy ze alle kende: en dat hy niet van noden hadde, dat ymand getuigen zoude van den mensche, want Hy zelve wist wat in den mensche was.* *Cap.* 21: 17. *Openb.* 2: 23. *Jer.*

17: 10. *Cap.* 11: 20. *Ps.* 7: 10. 1 *Sam.* 16: 16. Hy is ALMACHTIG *Openb.* 1: 8 *Phil.* 3: 21. Hem komt ook toe de Goddelyke HEERLYKHEID. *Joh.* 17: 5.

Ook worden aan den Zoon de Goddelyke WERKEN toegekent die de Vader verricht, *Joh* 5: 17, 19, 21. De SCHEPPING, *Joh.* 1: 2, 3. *Dit was in den beginne by Godt, alle dingen zyn door het zelve gemaakt, en zonder het zelve is geen ding gemaakt, dat gemaakt is.* *Ps.* 33: 6. de ONDERHOUDING. *Hebr.* 1: 3. Byzonder de *uitvoering* van het WERK DER GENADE. *Jes.* 54: 5. *Want uwe Maker is uw Man, HEERE der Heirscharen is zyn naam: ende de Heilige Israëls is uw Verlosser; Hy zal de GODT des gantschen Aardbodems genoemt worden.* *Hebr.* 2: 15. *Joh.* 5: 21. Zo ook de OPWEKKING DER DOODEN, *Joh.* 5: 28, 29. *Cap.* 11: 43, 44. als ook zyn eigene OPSTANDING, *Joh.* 10: 15, 16., en de ZENDINGE DES H. GEESTES, *Joh.* 16: 7. en de VERGEEVINGE DER ZONDEN, *Matth.* 9: 6. Aan Hem word ook de Goddelyke EERE in Gods Woord gegeeven. *Joh.* 5: 23. *Op dat zy alle den Zone eeren, gelyk zy den Vader eeren. Die den Zoone niet en eert, en eert den Vader niet, die hem gezonden heeft.* *Phil.* 2: 10, 11. vergel. *Jes* 45: 23. *Rom.* 14: 11. *Openb.* 5: 12-14. *Het Lam dat geslagtet is, is weerdig te ontfangen de Kracht, ende Rykdom, ende Wysheid, ende Sterkte, ende Eere, ende Heerlykheid, ende Dankzegginge. Ende al het Schepzel dat in den Hemel is, ende op d'Aarde ende onder d'Aarde, ende die in de Zee zyn, ende alles wat in dezelve is hoorde ik zeggen: Hem die op den Throon zit, ende den Lamme, zy de Dankzegginge, ende de Eere, ende de Heerlykheid, ende de Kracht in alle Eeuwigheid Ende de vier Dieren zeiden, Amen. Ende de vier-en-twintig Ouderlingen vielen neder ende aanbaden den geenen die leeft in alle Eeuwigheid.*

Even zo konnen wy ook de Godheid des H. Geestes klaar bewyzen. Hem worden in de H. Schrift Goddelyke Namen gegeeven; Hy wordt Godt genoemd, *Hand.* 5:4.; ook wordt Hem gegeeven de Naam Jehovah יְהֹוָה *Jes.* 63:14. *Gelyk een beest, dat afgaat in de valeyen, heeft ze de Geest des HEEREN* רוּחַ יְהֹוָה *ruste gegeeven: alzo hebt gy uw volk geleidet, op dat gy U eenen heerlyken Name zoudet maken.* Cap. 11:2. *Ende op Hem zal de Geest des HEEREN* רוּחַ יְהֹוָה *rusten: de Geest der Wysheid, ende des Verstands, de Geest des Raads, ende der Sterkte, de Geest der Kennisse ende der Vreeze des Heeren.* Cap. 14:13. *Wie heeft den Geest des HEEREN* רוּחַ יְהֹוָה *bestiert, ende* wie *heeft Hem als zyn Raadsman onderweezen?* Cap. 59:19. — *Als de vyand zal komen gelyk een stroom, dan zal de Geest des HEEREN* רוּחַ יְהֹוָה *de baniere tegen hem oprichten, Micha* 2:7. en Cap. 3:8. *Maar waarlyk ik ben vol krachts van den Geest des HEEREN, ende vol van gerichte ende dapperheid: om Jacob te verkondigen zyne overtreedinge, en Israël zyne zonde.* Zo word Hem ook gegeeven den Naam אֲדֹנָי יְהֹוָה Adonai Jehovah, *Jes.* 61:1. *De Geest des Heeren HEEREN* רוּחַ אֲדֹנָי יְהֹוָה *is op my,* enz. Ook de Naam אֱלֹהִים Elohim, *Gen.* 1:2. *De Aarde nu was woest ende leedig, ende de Geest Gods* וְרוּחַ אֱלֹהִים *zweefde op de wateren.* Ook de Naam שַׁדַּי Schaddai, *Job* 32:8. *Zekerlyk de Geest die in den mensche is en de inblazinge des Almachtigen* נִשְׁמַת שַׁדַּי

maakt

maakt haarlieden verstandig. Ook de Naam van El en Schaddai, רוּחַ אֵל נִשְׁמַת שַׁדַּי *Job* 33: 4.

De Goddelyke Eigenschappen worden ook aan den H. Geest toegeschreeven 1 *Cor.* 2: 10, 11. *Ps.* 139 :7. *Hand.* 5: 3, 4. Hy doet ook Goddelyke Werken; Hy is de Schepper van alle dingen, *Ps.* 33: 6. *Job* 33: 4. Hy is de Veroorzaker *van het geestelyk Leven*, *Joh.* 3: 5, 6. *Rom.* 8: 11, 13, 14. Hem komt ook toe de Goddelyke Eere, *Matth.* 12: 31, 32. Cap. 28: 19.

Zy hebben hem het Woord des Heeren gesproken; zy hebben hem uit den Woorde Godts onderwezen: Dat Godt, wegens zyne Eigenschappen van Heiligheid, Gerechtigheid en Waarheid noodzaaklyk aan den Zondaar zyne verdiende straf moet uitvoeren, en zynen onverzettelyken afkeer tegen de zonde, aan de menschen vertegenwoordigen. Hy moet ook volgens zyne Waarheid vervullen het gene hy gedreigd heeft, namelyk. *Num.* 23: 19. *Godt en is geen Man dat Hy liegen zoude, nochte eenes menschen kind, dat het Hem berouwen zoude: zoude Hy het zeggen, ende niet doen? spreeken, ende niet bestendig maken?* Godt kan, uit hoofde van zyne strafvorderende Gerechtigheid zich tegen de Overtreders van zyne Wet onmogelyk onverschillig gedragen, maar zyn oneïndige afkeer tegen de zonde moet bewezen worden; derhalven een van deze twee moet geschieden: de *straffe* moet, of aan den Zondaar zelve volbragt worden, of Godt moet zynen oneïndigen afkeer tegen de zonde tegen eenen anderen doen gelden, die de plaats der zondaren bekleeden kan. Wil nu Godt aan den Zondaar genade bewyzen, zo moet het laatste geschieden; en zulk een persoon moet dan ook met recht een Verlosser genoemd worden. Zo iemand mogt zeggen, Godt is doch genadig en barmhertig; en de Richters hier op aarde

hebben het recht de ſtraffe kwyt te ſchelden en genade te bewyzen; hoe veel te meer kan die groote, genadige en goedertierene Godt, die vol is van barmhertigheid, genade bewyzen. (Dit is de grootſte trooſt by het arme elendige Volk, myne Broederen naar den vleeſche.) Doch alle de genen, welke zich daar mede trooſten en in hunne zonden blyven, die zullen eens ondervinden dat Godt ook *rechtvaardig* en *heilig* is. Is het voor den opperſten Wetgever een richtſnoer het geen de waereldlyke Rechters doen? Begaan de waereldlyke Rechters in de beöeffening van hun Ampt fouten, als zy de verdiende ſtraffe aan de ſchuldigen niet ter uitvoer brengen: Godt, die het allervolmaaktſte Wezen is, kan echter van den volmaakten regel zyner Eigenſchappen niet afwyken: *Zoude de Richter der gantſcher aarde geen recht doen?* Hy kan niet onverſchillig zyn; Hy moet toonen dat Hy Rechtvaardig en Heilig is, dat Hy is een Godt van *Waarheid*, en dat de verzoeninge des Zondaars niet door boetvaardigheid of zelf verkoorne ſtraffe, of door de betrachting van Godsdienſtpligten en Ceremonien te verkrygen is, het welk niet noodig is te herhalen, als zynde te voren bewezen, hoe den Menſch van nature verdorven is, onmagtig en onbekwaam tot eenig goed, ja geneigt om alle het booze uit te voeren. En geſteld en toegegeven zynde, de Menſch konde zich in zyn leven beeteren, (dat doch zo niet is) dat alles kan hem met Godt niet verzoenen; dat kan den beleedigden Godt niet bevreedigen, dat alles kan hem niet zalig maken: Laten zy zo veel doen als zy willen, zy verrichten niets meer dan het gene zy ſchuldig zyn, al hadden zy geene zonden; en dit alles heeft geene overeenkomſt met de verdiende eeuwige ſtraffe. Daarom, wil Godt aan zyne ſchepſelen genade bewyzen, zo moeten wy eenen Verloſſer hebben.

Door

Door een Verlosser verstaan wy zodanig een persoon, die alle de vereischte eigenschappen heeft om de Menschen van hun verderf en van de verdiende straffe te bevryden, dezelve met Godt te verzoenen en hen eeuwig gelukzalig te maken. Maar waar zal men zulken Verlosser zoeken? Wie is 'er onder alle de Menschen op den aardbodem, die zulk eene verzoeninge op zich kan nemen. Daarom, wyl het verderf algemeen is, zo dat de een den anderen niet helpen kan, en zy allen ter straffe gedoemd zyn, als zynde allen oproermakers in Godts Ryk, daar 'er ook niet een éénige is die goed doet; daarom worden wy allen uitgedaagd *Jer.* 30:21. *Wie is hy, die met zyn herte borge worde, om tot My te genaken, spreekt de HEERE.* Wy hebben geenen anderen toevlugt, dan alleen de Barmhertigheid en Algenoegzaamheid Godts; wy hebben eene onmiddelyke Godlyke en wonderlyke hulpe noodig; een Verlosser, door welken wy van onze elendigheid geholpen en bevryd, en wederom met Godt verzoend worden.

Nu hebben wy eerstelyk te onderzoeken de vereischte EIGENSCHAPPEN, die zulk een *Verlosser* moet hebben, welken van Godt uit genade aan ons tot hulp gezonden zal worden, welke de volgende zyn: Hy moet zyn een *waarachtig Mensch*, een *rechtvaardig Mensch*, en teffens de *waare Godt*, echter maar *één Persoon*, die ook tot verrichting van dit werk *gewillig* zy.

De Verlosser moet een *waarachtig Mensch* zyn: dat is, hy moet alle de Eigenschappen hebben, die tot het wezen van een Mensch behooren; hy moet de menschelyke natuur met de overigen gemeen hebben. Dit is noodig ten aanzien van zyn Leeraars-Ampt, dat Hy ons op de liefderykste en vriendelykste wyze konde onderrichten, en dien wy gaerne gehoor gaven, *Deut.* 18:15—19. De Verlosser

moeſt noodzaaklyk onze Propheet en Leeraar zyn: dit volgt uit des Zondaars toeſtand, die is van natuure boos en onweetende, hy kent noch Godt noch den weg ter waare gelukzaligheid, daarom heeft hy noodig een Propheet en Leeraar, welke hem den raad en wille Godts, en den weg tot Godt het hoogſte Goed bekend maakt. Hy moeſt ook noodzaaklyk een *waaracbtig Menſcb* zyn ter verrichtinge van zyn Hoogeprieſterlyk Ampt: de oneindige afkeer Godts tegen de zonde moeſt aan Hem blyken; de Menſch legt onder de zonde, en is tot de ſtraffe verpligt; Godts oneindige afkeer moeſt tegen de Menſchen geopenbaard worden, daarom moeſt de Verloſſer onze Hoogenprieſter zyn, en het Verzoenings-Ampt voor ons verrichten. En niet minder vorderde zyn Koninglyk Ampt dezelve Eigenſchap: wy moeten uit het Ryk der Zonde en des Satans uitgaan, en gemaakt worden tot Onderdanen van het Koningryke Godts; ook komen wy, door onze eigen krachten, ons de Zaligheid, die de Verloſſer verworven hadde, en het recht tot het eeuwig Leven niet toeëigenen, noch deelachtig maken; dit moet alleen door de werkende kracht van het Woord en den Geeſt onzes Verloſſers geſchieden. Hy moet onze Koning zyn, die ons regeert; Hy moet ons ook beheerſchen en regeeren, gelyk ons lichaam door ons hoofd geregeerd word: Hy moet ons zynen Geeſt en Leven deelachtig maken: moeſt Hy dan niet onze menſchelyke natuur gelyk zyn? Het Woord van Godt ſtelt Hem ons daarom voor als onze Propheet, *Deut.* 18:18, 19. *Eenen Propheet zal ik hen verwekken uit het midden harer Broederen, als u: en ik zal myne woorden in zynen mond geeven, en Hy zal tot hen ſpreeken alles wat ik Hem gebieden zal. Ende het zal geſchieden, de Man, die niet zal hooren na myne woorden, die Hy in mynen naam zal ſpreeken, van dien zal ik het zoeken*; als onze Hoogepries-

priester, *Ps.* 110: 4. *De HEERE heeft gezwooren, ende het zal Hem niet berouwen, Gy zyt Priester in eeuwigheid, na de ordeninge Melchizedeks. Hebr.* 5: 6, Cap. 7: 10; als onze Koning, *Ps.* 2: 6. *Ik doch hebbe mynen Koning gezalft over Sion, den berg myner heiligheid.* En na alle de drie Ampten te zamen, *Zach.* 6: 12, 13. *Alzo spreekt de HEERE der Heirschaaren, zeggende: Ziet een Man, wiens naam is SPRUITE, die zal uit zyne plaatze spruiten, ende Hy zal des HEEREN Tempel bouwen. Ja Hy zal den Tempel des HEEREN bouwen, ende Hy zal het cieraad dragen, ende Hy zal zitten, ende heerschen op zynen throon; ende Hy zal Priester zyn op zynen throon, ende de raad des vredes zal tusschen die beide wezen.*

Hy moest insgelyks een *heilig* en *rechtvaardig Mensch* zyn; dat is zonder het natuurlyk verderf, en ook zonder daadelyke Zonde te hebben; want zonder deze Eigenschap had Hy onze Propheet en Leeraar niet konnen zyn. Hoe zouden wy op zyne woorden hebben konnen staat maken, indien Hy als andere menschen een Leugenaar was geweest: ook konde Hy dan onmogelyk zyn Priester-Ampt verrichten; hoe konde Hy tot Godt naderen, om ons met denzelven te verzoenen, alzo doch Godt de Zondaren niet en hoort? *Joh.* 9: 31. Daarom moest Hy heilig en onbevlekt zyn, *Hebr.* 7: 26. *Want zodanig een Hogepriester betaamde ons, heilig, onnozel, onbesmet, afgescheiden van de Zondaren, ende hoger dan de Hemelen geworden.* En zo moest Hy ook een rechtvaardig en heilig Mensch zyn, als onze Koning en ons Hoofd, die over ons zal heerschen en regeeren, een nieuw leven in ons werken, en eindelyk ons maken, dat wy heilig en onstraffelyk zyn, *Eph.* 5: 26, 27.

Hy moest ook de *waarachtige Godt* zyn, op dat Hy onze waare Leeraar der Gerechtigheid zyn zoude, dewyl Hy de waarachtige Godt zelve was, die nie-

mand kan bedriegen, en die de waarheid zyner Leere met Wonderwerken konde bevestigen; en op dat Hy verder zyn Hogenpriester-Ampt konde verrichten, en alzo het losgeld voor de Uitverkoorenen konde betalen. In het byzonder was deze Eigenschap noodig ten aanzien van zyn Koninglyk Ampt: als zulk een moest Hy de verworvene Zaligheid toepassen, en ons uit de dienstbaarheid der zonde in de waare vryheid zetten, 2 *Cor.* 3: 17. ons het eeuwig leven geven, *Joh.* 10: 28, en het Kindschap Godts mededeelen, *Joh.* 1: 12.

De vierde Eigenschap is de *vereeniging* van *beide de Natuuren in één Persoon*; zo dat de Godheid bleef 't geene zy te voren was, en dat de menschelyke Natuur ook niet is veranderd; beide nochtans zo nauw vereënigd, dat zy maar een éénig Persoon uitmaken. Zulk eene vereëniging was noodzaaklyk, op dat alle het geene wat maar van de eene Natuur in 't byzonder kan gezegd worden, zulks ook van de gantsche Persoon kan gezegd worden, *Hand.* 20; 28. *Matth.* 28: 20. en op dat al dat geene, 't welk onze Verlosser naar zyne menschelyke Natuur gedaan en geleden heeft, van eene oneïndige waardye was.

Hy moest ook tot de verrichtinge van zyn Ampt *gewillig* zyn: want zonder de gewilligheid kan den allerhoogsten Godt geene verrichtinge aangenaam zyn.

Die Persoon, welke alle deze Eigenschappen toekomen, kan niemand anders zyn dan *Jezus van Nazareth*; Hy was een waar Mensch, Hy had een menschlyk Lichaam, *Rom.* 1: 5, ten aanzien van zynen oorspronk, *Rom.* 9: 5, *Luc.* 3: 23 — 38, *Hebr* 2: 14, *Phil.* 2: 7; edoch Hy was niet onderworpen aan de zwakheden der Zonde, *Hebr.* 2: 17, 18. Hy had ook eene Ziele, *Matth.* 26: 38. Hy word daarom een Mensch genaamd, 1 *Tim.* 2: 5.

2:5. Hy is op een buitengewoone wonderlyke wyze ontfangen, *Matth.* 1:28, *Luc.* 1:25, daarom was Hy een rechtvaardig en heilig Mensch, onbesmet in zyne ontfangenisse en geboorte, onschuldig en zonder zonde in zyn geheele leven, *Jes.* 53:9. 2 *Cor.* 5:21. Hy was ook de waare en eeuwige Godt, *Joh.* 1:1, 14. *Rom.* 9:5. en beide zyne Naturen waren zo vereënigd, dat ze maar één Persoon uitmaakten. Hy was een Godt-Mensch, *Jes.* 7:14. Cap. 9:6. *Joh.* 8:58. Cap. 10:30. Hy was ook gewillig ter verrichting van zyn geheel Middelaars-Ampt, *Ps.* 40:7-9, *Gy en hebt geen lust gehad aan slagt-offer ende spys-offer, Gy hebt my de ooren doorboord: brand-offer noch zond-offer en hebt Gy niet geëischt. Doe zeide ik, ziet ik kome: in de Rolle des Boeks is van my geschreven. Ik hebbe lust, ô myn Godt, om uw welbehagen te doen: uwe Wet is in het midden mynes ingewands. Jes.* 50:5, 6. Cap. 53:7. *Joh.* 14:31. *maar op dat de waereld weete dat ik den Vader liefhebbe, en alzo doe, gelykerwys my de Vader geboden heeft. Matth.* 26:39. De *beweeggronden* tot deze vrywilligheid waren, om de *Eigenschappen des Vaders te verklaren, Joh.* 17:5, 6. de *liefde tot de elendige schepzelen*, over welken Hy zich wilde ontfermen, en *op dat hy het rechtmatig eigendom op zyne gekochte schepzelen hebben zoude, Joh.* 17:24. *Phil.* 2:10, 11.

Uit alle deze Eigenschappen konnen wy zeker en ten rechte besluiten, dat Jezus van Nazareth is de van Godt verordineerde Verlosser, de eenige en volkomene Oorzaak van onze Zaligheid; en moet ook van ons zondige menschen als den zodanigen erkend en aangenomen worden. Daarom zeiden Paulus en Silas eerst maar met korte woorden, het geene de geheele zaak in zich bevat, welke zy aan hem verder, breeder en uitvoeriger onderwezen uit den Woorde Godts: Zy zeiden tot hem: *Geloooft in den*

Heere Jezum, enz. In het Oude Testament word Hy zeer dikwils גואל de *Goël*, of *Verlosser*, genaamt, *Gen.* 48:16. *Job* 19:25, *Want ik weet, myn Verlosser leeft, en Hy zal de laatste over het stof opstaan. Jes.* 63:16. Maar in het N. Testament word Hy genaamd *Jezus*, welk woord beteekend een Zaligmaker, *Matth.* 1:21. Deze Jezus is de eeniggebooren Zoon des Vaders, *Ps.* 2:7. *De HEERE heeft tot my gezegt, Gy zyt myn Zoon, heden hebbe ik U gegenereerd. Joh.* 5:26, *Gelyk de Vader het leven heeft in Hem zelven, alzoo heeft Hy ook den Zone gegeeven het leven te hebben in Hem zelven. Matth.* 17:5. *Ziet een stemme uit de wolke, zeggende, deze is myn geliefde Zoon, in den welken ik myn welbehagen hebbe, hoort Hem*, Cap. 3:17. Hy is *onze Heer*, niet alleen om dat Hy de Heere JEHOVAH יְהוָה is, zo als wy te vooren getoond hebben, maar ook daarom: *dat Hy ons met lyf ende ziele van de zonden en uit alle geweld des Duivels, niet met goud ofte zilver, maar met zyn dierbaar Bloed, Hem ten eigendom, verlost ende gekocht heeft*, (daarom drukken zy zich uit met deze woorden: GELOOFT IN DEN HEERE JEZUS) die *ontfangen is van den H. Geest, gebooren uit de Maagd Maria.* Wy verstaan door de menschwordinge van onzen Verlosser, het aanneemen van een menschelyk lichaam en ziele; of de naauwe en bestendige vereëeniging van de menschelyke met de Goddelyke natuur, uit hoofde van welke vereëeniging beide de natuuren, éene zodanige allernaauwste verknochtheid met elkanderen hebben, dat zy te zamen maar één Persoon uitmaaken. Deze vereëeniging behelsd in zich twee stukken: namelyk, de *Ontfangenis* en de *Geboorte*; dit is de grootste *Verborgentheid der Godzaligheid, dat God is geopen-*

openbaart geworden *in den vleesche!* zulks leert ons het Woord Gods, *Matth.* 1: 18-25. *Luc.* 1: 26-35. *Joh.* 1: 1, 14. De ontfangenis van onzen Heiland, moet iets zyn dat buitengemeen en boven natuurlyk is: de oorzaak daar van is licht te vinden; onzen Verlosser moest zyn Rechtvaerdig en Heilig: zonder erfzonden en dadelyke zonden. (Gelyk wy boven breedvoerig beweezen hebben.) Het woord van Godt beschryf zulks als een groot wonder en als iets zeer buitengemeens, *Jes.* 7: 14. הִנֵּה הָעַלְמָה.

ZIET *eene Maagd zal zwanger worden, ende zy zal eenen Zoone baaren, ende zynen naame IMMANUEL heeten.*

„ Dit grondwoord הִנֵּה *binee*, of in onze duitsche
„ vertaalinge *ziet*, word van den H. Geest door
„ de Propheten gebruikt, wanneer 'er van eene
„ groote, gewichtige, wonderlyke, verbor-
„ gentheid en opmerkenswaardige zaake zal ge-
„ sprooken worden. Zo komt het voor *Jes.*
„ 25: 9. הִנֵּה *ziet, deze is onze Godt, wy heb-*
„ *ben Hem verwacht, ende Hy zal ons zalig ma-*
„ *ken: deze is de HEERE, wy hebben Hem*
„ *verwacht, wy zullen ons verheugen, ende ver-*
„ *blyden in zyne zaligheid*, Cap. 49: 12. הִנֵּה
„ *Ziet deze zullen van verre komen, ende* הִנֵּה
„ *ziet, die van het noorden, ende van het westen,*
„ *ende de geene uit den lande Sinim*, *Jer.* 23: 5.
„ הִנֵּה *Ziet, de dagen komen, spreekt de HEE-*
„ *RE, dat ik den David eene rechtvaerdige*
„ SPRUITE *zal verwekken; die zal Koning*
zyn-

„ *zynde, Regeeren, ende voorspoedig zyn, ende*
„ *recht en gerechtigheid doen op aarde*, *Zach.* 9: 9.
„ הִנֵּה *Ziet, uwe Koning zal u komen, rechvaer-*
„ *dig, ende Hy is een Heiland, arm, en rydende*
„ *op eenen Ezel, ende op een Veulen, een jong der*
„ *Ezelinnen*, *Nahum.* 1: 15. הִנֵּה *Ziet, op*
„ *de bergen de voeten der geenen die het goede*
„ *boodschapt, die vreede doed hooren; viert uwe*
„ *vyerdagen, ô Juda, betaald uwe geloften,*
„ *want de Belials* Man *en zal voortaan niet meer*
„ *door u doorgaan, hy is gantsch uitgeroeit*, *Mal.*
„ 3: 1. הִנֵּה *Ziet, ik zende mynen Engel, die*
„ *voor myn aangezichte den weg bereiden zal: en-*
„ *de snellyk zal tot zynen Tempel komen die Heere,*
„ *dien gy lieden zoekt, te weeten den Engel des*
„ *Verbonds, aan den welken gy lust hebt; ziet Hy*
„ *komt, zeid de HEERE der Heirschaaren.*

„ Zo word van den H. Geest door den Pro-
„ pheet Jesaias, hier ook in deze wonderlyke en
„ merkwaardige verkondiging der geboorte van
„ den *Messias*, dit woordje הִנֵּה *Ziet*, gebruikt.

„ De groote beloften van den Messias is wel aan
„ Adam in het Paradys bekent gemaakt, *Gen.* 3:
„ 15. *Ende ik zal vyandschap zetten tusschen u en-*
„ *de tusschen deze Vrouwe, ende tusschen uwen Za-*
„ *de, ende tusschen haren Zade: dat zelve zal u den*
„ *Kop vermorzelen, ende gy zult het de Versenen ver-*
„ *morzelen*: vervolgens aan de Oudvaderen wat
„ meerder uitgebreid, naderhand nog meerder
„ door de Propheten bekent gemaakt, en door
„ de Ceremonien afgebeeld geworden: maar nu
„ word door den Propheet Jesaias bekent ge-
maakt,

„ maakt, de aard en de wyze *hoe* dat de
„ Messias zoude geopenbaart worden en in
„ de Waereld komen: Hy zegt, *Ziet* enz.
„ הִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּאֵל
„ הִנֵּה *Ziet*, *eene Maagd*, eene reine Maagd *zal*
„ *zwanger worden*, (of is zwanger, naar het grond-
„ woord) door de werkinge des H. Geests, *ende*
„ *zy zal eenen Zoone baaren* enz. Het grond-
„ woord עַלְמָה drukt uit eene *Maagd*, ja eene
„ *reine Maagd*, die nooit van geenen Man be-
„ slapen ofte bekent is. Het woord עַלְמָה *Ge-*
„ *nalma* heeft zyn oorsprонk van עָלַם *Gnalem*:
„ zo word ook dit woord עַלְמָה *Genalmah* ge-
„ vonden *Gen.* 24:43. *Ziet ik staa by de water
„ fonteine; zo geschiede, dat de Maagd die uitkomen
„ zal om te putten, en tot dewelke ik zeggen zal,
„ geeft my doch een weinig waters te drinken uit uwe
„ kruike:* daar Rebecca עַלְמָה *Genalmah* genaamd
„ word; niet alleen dat Rebecca nog getrouwd
„ was, maar zy was een reine Maagd, *Gen.* 24:
„ 16. *Ende die jonge dochter was zeer schoon
„ van aangezichte, eene Maagd, ende geen man
„ en had haar bekent* enz. Nog vinden wy in het
„ grondwoord הָעַלְמָה *Hagnalmah* voor aan een
„ ה *he* van aanwyzinge: dat zo veel beteekent
„ en te kennen geeft als een zekere en bepaalde
„ Maagd, welke van eeuwigheid van Godt in
„ den Raad des Vredes daar toe verordineert ge-

wor-

„ worden is; *ziet, deze Maagd zal zwanger wor-*
„ *den:* deze Maagd, die van eeuwigheid daartoe
„ verordineert is *zal zwanger worden* (of zo als
„ het in den grondtext ſtaat) הָרָה *Harah*, *is*
„ *zwanger*, daar zy echter te dier tyd niet ge-
„ boren was: maar dewyl de Propheet door den
„ Geeſt Godts, die in hem was, van de waar-
„ heid dezer zaak volkomen was verzeekert, dat
„ zulks op de beſtemde tyd zekerlyk zoude ge-
„ ſchieden en uitgevoert worden, zo ſpreekt hy
„ als ware het tegenwoordig, en voor zyne oogen
„ reeds geſchied. Dergelyk vinden wy ook zeer
„ duidelyk, *Jeſ.* 9: 5. כִּי יֶלֶד יֻלַּד לָנוּ בֵּן נִתַּן לָנוּ
„ *Want een Kind is ons gebooren, een Zoon is*
„ *ons gegeeven, en de Heerſchappy is op zyne*
„ *ſchouderen* enz., daar zulks toch eerſt na ve-
„ le honderden Jaaren is geſchied, en *Jer.* 31: 22.
„ כִּי בָרָא יְהוָה חֲדָשָׁה בָּאָרֶץ נְקֵבָה תְּסוֹבֵב גָּבֶר
„ — *De HEERE heeft wat nieuws op der aar-*
„ *de geſchapen; de Vrouwe zal den Man omvangen.*
„ ENDE ZY ZAL EENEN ZOONE BAAREN:
„ het vrouwezaad, 't welk den kop der ſlange
„ zal vermorſelen, word beſchreven in 't man-
„ nelyke geſlacht; *Gen.* 3: 15. הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ
„ en *Hy* zal u den kop vermorzelen. De Ver-
„ loſſer, die de Heerſchappye zyns volks op
„ zyne ſchouderen zoude dragen, moeſt een Zoon
„ zyn, 2 *Sam.* 7: 12-14. *Wanneer uwe dagen*
„ *zullen vervult zyn, ende gy met uwe vaderen zult*
„ *ontſlapen zyn, zo zal ik uw zaad na u doen*
„ *opſtaan, dat uit uwen lyve voortkomen zal, en-*
„ *de ik zal zyn Koninkryk beveſtigen. Die zal my-*
„ *nen name een Huis bouwen: ende ik zal den*

ſtoel

„ *stoel zynes Koninkryks bevestigen tot in eeuwig-*
„ *heid. Ik zal hem zyn tot eenen Vader, ende hy*
„ *zal my zyn tot eenen Zoon* enz. *Ende dezen Zoon*
„ *zal IMMANUEL heeten.* עִמָּנוּאֵל Het
„ grondwoord וְקָרָאת שְׁמוֹ drukt uit: *en zy*, na-
„ melyk die Maagd, die dezen Zoone baaren
„ zal, zal zynen naam עִמָּנוּאֵל Immanuel
„ heeten; dewyl dezen Zoon naar zyne mensch-
„ heid geenen Vader zal hebben, zal deze Maagd,
„ welke dezen Zoon baaren zal, denzelven Im-
„ manuel heeten: dat is *Godt met ons*; name-
„ lyk: Waarachtig Godt met onze natuur, met
„ vleesch en bloed vereënigt, en dat Hy alzo
„ is, waarachtig Godt en waarachtig Mensch, in
„ een Persoon. En zo zal Hem ook Juda en
„ Israël noemen יְהוָה צִדְקֵנוּ *de Heere onze Ge-*
„ *rechtigheid* (namelyk, zo veele als de Heere
„ uit haar zal roepen, en van Eeuwigheid ter
„ Zaligheid verordineert heeft) *Jer.* 23: 6. En
„ waarlyk dit was een groot en onuitspreeklyk
„ wonder, 't welk van de schepping der Wae-
„ reld af aan niet is gehoort, te weeten, dat
„ eene *Genalmah*, eene *Maagd*, zonder den wil-
„ le des mans, en des vleeschs, maar door de
„ kracht des Allerhoogsten, en de werkinge des
„ H. Geests zoude *zwanger worden, ende eenen*
„ *Zoone baaren*, die de Zoone Godts is, tot wel-
„ ken Jehovah gezegd heeft, *Ps.* 2: 7. *Gy zyt*
„ *myn Zoone, heden heb ik u gegenereerd.* En
„ te recht roept de Propheet met woorden van
„ verwondering uit הִנֵּה *hinee; ziet!* enz. Zo
„ was ook een Agur verwondert, hy konde

zulks

„ zulks onmooglyk begrypen noch verstaan,
„ *Prov.* 30: 19.

(De Rabbynen der Joden zyn in dezen Text
(zeer van elkanderen onderscheiden, stryden
(en twisten daar over met elkanderen, en kon-
(nen zig daar over niet vereenigen; zommige
(begrypen, dat deze *genalma* עַלְמָה *Maagd*
(moet verstaan worden te zyn de Vrouwe van
(Achas; andere de Vrouw van Jesaias; ande-
(re de Moeder van Hiskias; zynde het Won-
(der dan hier in gelegen, dat de Propheet te
(voren heeft weeten te zeggen dat zy eenen
(Zoon zoude baaren, en geene Dochter, en
(dat zy hem zoude noemen *Immanuel.* Over
(deze schrikkelyke dwaling zal ik niet noodig
(hebben my uit te breiden, maar kortelyk daar-
(omtrent zeggen: Dat, volgens hunne mee-
(ning en gevoelens, dit groot Werk en Mira-
(kel dan niet in de *Genalmah* of *Maagd*, maar
(in den Propheet Jesaias was, dewyl hy dit te
(voren wist te voorzeggen, dat deze Maagd
(eenen Zoon, en geene Dochter zoude baren;
(doch dan moesten geheel andere woorden in
(dezen Text voorkomen, namelyk, *daarom*
(*zal de Heere aan u een teken geven, dat namelyk*
(*ik Jesaias weete, en aan u te voren zegge, dat*
(*een jonge Vrouw zal zwanger worden, en eenen*
(*Zoon, en geene Dochter baaren.* Maar de
(woorden in dezen Text drukken zulks geheel
(anders uit; namelyk, dat dit groot Wonder
(en Mirakel zou bestaan in de *Genalmah*, als
(boven gezegd is; en nog te meer, zou dit zulk
(een groot Wonder zyn, dat zy eenen Zoon,
(en geene Dochter baaren zoude? daar immers
(de Rabbynen, ja wat zegge ik, de Kinderen
(in de schoolen, wegens hunne verbaazende

in

(inbeelding, zulke zaken onfeilbaar meenen te (weeten uit hunne Cabbalische Rekening van (des Mans en der Vrouwen Naam, te weten, (of de Vrouw eenen Zoon, dan of zy eene (Dochter baaren zal. Wat zou dit aan Achas (voor een teken zyn, of wat troost zou hem (dit geeven? En hoe kan zulks op de Vrouw (van Jesaias toegepast worden, namelyk dat (zy eenen Zoon baaren zoude, en dezen haren (Zoon, buiten vragen en toestemmen van ha-(ren man, zoude noemen *Immanuel*? wat kon (dit aan Achas voor een teken zyn? Hoe kón (Achas verzekerd zyn, dat Jesaias zyne Vrouw (tot zulks niet zou aanspooren? of was hy mo-(gelyk een bedrieger? Boven dit alles vinden (wy niet dat noch Jesaias noch Achas eenen (Zoon gehad hebben, die genoemd is *Imma-(nuel*. En zo wy de woorden van den Propheet (Jesaias overwegen, Cap. 8:8, 9, 10. *Ende (hy zal doortrekken in Juda, hy zal het overstroo-(men, ende daar door gaan, hy zal tot aan den (hals reyken: ende de uitstrekkingen zyner vleuge-(len zullen vervullen de breedte uwes lands, ô* I M-(M A N U E L! *Vergezellet te zamen, gy Volkeren, (doch wordet verbrooken; en nemet ter oore alle gy (die in verren lande zyt; omgordet u, doch wor-(det verbrooken, omgordet u, doch wordet verbroo-(ken. Beraadslaagt eenen raad, doch hy zal ver-(nietigd worden; spreekt een woord, doch het en (zal niet bestaan, want Godt is met ons.* Hoe (is het mogelyk zulks toe te passen op den Zoon (van den Propheet Jesaias, daar hy doch geen (meer eigendom en voorrechten hadde, dan (andere Burgers en Inwoonders? Hoe kon hem ('t geheele Land als zyn eigendom toegeëi-(gend worden? Hoe kon hy hunnen raad en (woorden vernietigen? Wat de andere ge-

(voelens betreft, waarlyk de tyd, die men daar
(mede, om ze te wederleggen, doorbrengt,
(is te beklaagen, dewyl Hiskias ten dien tyde
(reeds geboren was, gelyk zulks R. *Salomon*,
(*Jarchi* en *Aberbanel* zelve erkennen en uitvoe-
(rig bewyzen.

„ Daarom is het onmogelyk dat hier eenen
„ anderen kan verstaan worden dan Jezus, de,
„ Zoon van Maria en de eeuwige Zoon Gods;
„ want die is de waare Immanuel עמנואל
„ *Godt met ons*; dat is, waarachtig Godt en
„ waarachtig Mensch in één Persoon. Hem
„ komt het Joodsche Land en de geheele Wae-
„ reld toe, *Job* 41:2. *Wie heeft my voorgeko-*
„ *men, dat ik hem zoude vergelden? Wat onder*
„ *den gantschen Hemel is, is myne. Deut.* 10:14.
„ *Ziet des HEEREN uwes Gods is den Hemel en-*
„ *de de Hemel der Hemelen; de Aarde ende al wat*
„ *daar in is. Ps.* 24:1. *De Aarde is des HEE-*
„ *ren, mitsgaders hare volheid; de Waereld ende*
„ *die daar in wonen. Ps.* 50:12. *Zo my honger-*
„ *de, ik en zoude het u niet zeggen; want myne*
„ *is de Waereld ende hare volheid.*

„ Offschoon deze Waarheid onwederspreek-
„ lyk is en zo klaar als de Zonne, die op den
„ middag schynt, zo stryden echter de Rabby-
„ nen daar tegen, (gelyk ook myn eigen boos
„ hert en verdorven duister verstand daar tegen
„ heeft willen stryden, en daar door in benauwd-
„ heden is gedreven). Zy geven vooren vra-
„ gen:

(Eerstelyk, zo deze Prophetie en dit groot
(Wonderwerk van JEZUS van NAZARETH
(is te verstaan, wat kan dit voor een teken
(aan *Achas* en aan het Huis *Davids* geweest
(zyn, daar zy nu in hunne groote vreeze en
ver-

verlegenheid wegens die twee Koningen, namelyk *Rezin* en *Pekah*, de Zoon van *Remaliah*, die hen belegerd hadden, waren, dat deze hen niet zouden beschadigen, maar dat zy zouden behouden worden, daar immers Jezus eerst na verloop van 600 jaren na deze Prophetie is geboren?

Ten tweeden, hier is het grondwoord הָעַלְמָה *hagenalmah*, voor aan met eene ה *hee van aanwyzing; namelyk die Maagd*, of *deze Maagd*; zo moet ook de Propheet Jesaias spreken van eene Maagd, die tegenwoordig voor zyn aangezicht stond, en niet van eene Maagd, die eerst na verloop van 600 jaren zoude geboren worden.

Ten derden, zo hier in deze Prophetie van de Menschwordinge en Geboorte van den Messias gehandeld word, namelyk, dat een Maagd zwanger zoude worden, niet door den wille des mans en des vleeschs, maar door de werkinge des H. Geests, zo kan toch voor eerst het Geslachtregister van Joseph, volgens *Matth.* 1, ten bewyze dat Jezus uit den Stamme Juda en uit het Huis van David herkomstig is, geheel niets helpen of van nut zyn, nademaal Joseph zelve zyn Vader niet was; schoon hy Hem heeft grootgebragt en opgevoed, zo kan hy nochtans als zyn eigen Vader niet in aanmerking komen: wat nuttet en helpt derhalven dat geheele Geslachtregister van *Matth.* 1? En al is het dat Maria, de Moeder van Jezus, van Juda en van het Huis Davids afstamt, is zulks ook geen volkomen bewys; want het moederlyk Geslacht is geen Geslacht, en word daar voor

(niet geteld; maar alleen naar het vaderlyk
(Geslacht worden de kinderen gereekend en
(geteld, gelyk duidelyk te zien is *Num.* 4: 17.
(*Dit nu waren de Zonen van Levi met hunne na-*
(*men: Gerzon, ende Kabath, ende Merari*, enz.
(Cap. 17: 1. Cap. 26: 2. Cap. 36: 6, 7. *Doe*
(*gebood Moze den kinderen Israels na des HEE-*
(*REN mond, zeggende: de Stam der kinderen*
(*Josephs spreekt recht. Dit is het woord, dat*
(*de HEERE van de Dochteren Zelapheads gebo-*
(*den heeft, zeggende: laat ze dien tot wyven*
(*worden, die in haare oogen goed zal zyn; al-*
(*leenlyk dat zy aan het Geslachte van haars Va-*
(*ders Stamme tot wyven worden.*
(Ja nog meer, hoe kan Maria uit Juda en
(uit David afstammen, daar doch Elizabeth uit
(de Dochteren Aarons geweest is? *Luc.* 1: 5, *In*
(*de dagen Herodis des Konings van Judea, was een*
(*zeker Priester, met name Zacharias, van de dag-*
(*orde Abië, ende zyn wyf was uit de Dochteren Aa-*
(*rons, ende hare naam Elizabeth*, en die was
(van het Maagschap van Maria, *Luc.* 1: 36,
(bygevolg moet Maria ook noodzaaklyk uit
(het Geslacht van Levi zyn, en niet uit den
(Stamme van Juda; hoe kan dan Jezus de wa-
(re Messias zyn, daar dezelve van Juda moet
(afstammen?
(Ten vierden, waarom heeft zy hem ge-
(noemd *Jezus* en niet *Immanuel*, zo als hier
(de Propheet gezegd heeft door Godts Geest,
(*en zy zal hem Immanuel* heeten; zo men hier
(op antwoord, om dat de Engel Gabriel haar
(bevoolen heeft, *en gy zult zynen naam heeten*
(*Jezus* enz., dan is de vraag, daar Godt,
(doch niet is als de mensch enz. *Num.* 23: 19.
(*Want Godt is geen man, dat hy liegen zou-*
(*de: noch eenes menschen kind, dat het Hem*
be-

(*herouwen zoude: zoude Hy het zeggen, ende*
(*niet doen: ofte spreeken ende niet bestendig ma-*
(*ken?* Door den Propheet Jesaias heeft Hy
(laaten verkondigen dat zy zyn naam zou-
(de *Immanuel* heeten, en nu door den Engel,
(zy zoude Hem *Jezus* noemen.

(Ten vyfden, zo zy is ontfangen gewor-
(den van den H. Geest, die het vleesch en
(bloed van Maria afgezondert, geheiligt en
(bewaart heeft van alle zonden enz. Hoe
(konnen de woorden verstaan worden van
(Jesaias, Cap. 7: 15, 16. *Boter ende honing*
(*zal hy eeten, tot dat hy weet te verwerpen*
(*het kwaad, ende te verkiezen het goed. Ze-*
(*kerlyk eer dit Knechtken weet te verwerpen het*
(*kwaad, ende te verkiezen het goed, zal dit*
(*Land, daar over gy verdrietig zyt, verlaaten*
(*zyn van zyne twee Koningen*, daar hy doch
(zonder zonde, heilig en onbevlekt is ge-
(booren geworden?

„ Om nu, zonder groote uitbreiding, zul-
„ ke zwarigheden met weinig woorden te be-
„ antwoorden:

„ Voor eerst vraag ik aan myne arme Broe-
„ deren naar den vleesche, doch byzonder aan
„ hunne Rabbynen; of zy my eens willen ver-
„ klaaren, wat dat toch voor een Teeken ge-
„ weest is, het welk Godt gaf aan Mozes, als
„ hy hem zond tot den Koning Pharao, om
„ van hem te verzoeken, dat hy de kinderen
„ Israels uit Egypten zoude laaten trekken?
„ *Exod.* 3: 12. *Hy dan zeide, ik zal voorzeker*
„ *met u zyn, ende dit zal u een teeken zyn, dat*
„ *ik u gezonden hebbe: wanneer gy dit volk uit*
„ *Egypten geleidt hebt, zult gy lieden Godt die-*
„ *nen op dezen berg.* Wat is dit voor een tee-
„ ken of verzekering voor Mozes geweest; daar

„ zulks eerst vervolgens na de wonderlyke ver-
„ lossinge en den uittocht uit Egypten is ver-
„ vult geworden? Zo vinden wy ook, als de
„ Koning van Assyrien de stad Jerusalem met
„ een zeer zwaar heir belegerde, en omring-
„ de; en Rabsake de allerschriklykste Godslas-
„ terlyke woorden voor de ooren des volks
„ had gesprooken, *Jes.* 36:1 24. toen beloof-
„ de Godt aan Hiskias, dat Hy hem tegen de
„ macht en het geweld des Konings van Assy-
„ rien wilde beschermen, *Jes.* 37:33,34. En
„ Godt verzekerde Hiskias met een teeken dat
„ zulks gewisselyk geschieden zoude, Cap. 37:
„ 29-31. *Om uw woeden tegen my, en dat uwe*
„ *woelinge voor myne ooren opgeklommen is; zo zal*
„ *ik mynen haak in uwe neuse leggen, ende myn*
„ *gebit in uwe lippen, ende ik zal u doen weder-*
„ *keeren door dien weg, door den welken gy geko-*
„ *men zyt. En dat zy u een teeken, dat men in*
„ *dit jaar dat van zelfs gewasschen is, eeten zal,*
„ *ende in het tweede jaar dat daar van weder uit-*
„ *spruit; maar zaait in het derde jaar, ende*
„ *maait, ende plant wyngaarden, ende eet hare*
„ *vruchten. Want het ontkomene, dat overgeble-*
„ *ven is van den huize Juda, zal wederom neder-*
„ *waards wortelen, ende het zal opwaards vrucht*
„ *dragen.* Was dit ook niet zulk een teeken
„ dat eerst agtervolgens zyne vervulling ver-
„ kreeg? hoe had Hiskias in die tyd zich daar
„ mede in zyne benaauwdheid konnen verze-
„ keren? indien zy deze vraag met verstand
„ beantwoorden willen, konnen zy niet anders
„ antwoorden, dan dat in de H. Schrift van
„ tweederlei soorten van teekenen word gespro-
„ ken en geleezen; de eene soort zyn vooraf-
„ gaande en de tweede soort zyn volgende.
„ Wat de eerste betreffen, namelyk de vooraf-

gaan-

„ gaande teekenen: zo heeft Godt een teeken „ gegeeven aan Gideon, ter verzekering, dat „ hy de Medianieten zoude overwinnen, *Richt.* „ 6:36-40. *Ende Gideon zeide tot Godt: indien* „ *gy Israel door myn hand zult verlossen, gelyk* „ *als gy gesproken hebt: ziet ik zal een wollen* „ *vlies op den vloer leggen; indien 'er dauw op het* „ *vlies alleen zal zyn ende droogte op de gantsche* „ *aarde, zo zal ik weeten dat gy Israel door my-* „ *nen hand zult verlossen, gelyk als gy gesproken* „ *hebt. Ende het geschiedde alzo: want hy stond* „ *des anderendaags vroeg op, ende drukte het vlies* „ *uit: ende hy wrong den dauw uit het vlies, eene* „ *schaale vol waters. Ende Gideon zeide tot Godt;* „ *uwe Toorn ontsteeke niet tegen my, dat ik al-* „ *leen ditmaal spreeke: laat my doch alleenlyk dit-* „ *maal met de vliese verzoeken; daar zy doch droog-* „ *te op het vlies alleen, ende op de gantsche aarde* „ *zy dauw. Ende Godt deed alzo in dezelve nacht:* „ *Want de droogte was op het vlies alleen, ende* „ *op de gantsche aarde was dauw.* Zulk een tee- „ ken is aan Jeroboam gegeeven, om hem te „ verzekeren, dat hy zoude Koning zyn, en „ regeeren over de tien stammen Israels, 1 *Kon.* „ 11:30, 31. *Zo vattede Ahia dat nieuwe Kleed* „ *dat aan hem was: ende scheurde het in twaalf* „ *stukken. Ende hy zeide tot Jeroboam, neemt u* „ *tien stukken: want alzo zeid de HEERE de* „ *Godt Israels, ziet ik zal het Koninkryke van de* „ *hand Salomons scheuren, ende u tien Stammen* „ *geven.* Zulk een teeken is aan Hiskias ge- „ geeven tot zyne verzekering, dat Godt zyn „ gebed verhoort en zyne traanen gezien had, „ dat hy zoude leeven en niet sterven, en dat „ Hy hem van de handen der Assyriers wilde „ verlossen, en de stad Jerusalem beschermen, „ *Jes.* 38:7, 8. *Ende dit zal u een teeken zyn*

„ *van den HEERE, dat de HEERE het*
„ *woord, dat hy gesproken heeft, doen zal. Ziet,*
„ *ik zal de schaduwe der graden, die met de zon-*
„ *ne in de graden van Achaz zonnewyzer neder-*
„ *waards gegaan is, tien graden achterwaards te*
„ *doen keeren: dies is de zonne tien graden terug*
„ *gekeerd, in de graden, die zy nederwaards ge-*
„ *gaan was.*
„ Maar wat het tweede soort, namelyk de
„ tekenen, die navolgen, betreft, zulke ge-
„ schieden en volgen altyd na dat de weldaad
„ reeds lang te voren geschied is, om hen te
„ meer te bevestigen, aandachtig en opmerk-
„ zaam te maken. Zulke tekenen zyn gegeven
„ aan Mozes, *Exod.* 3: 12, en aan Hiskias,
„ *Jes.* 37: 33, 34, als boven gemeld, om hen
„ de weldaad wederom indachtig te maken, en
„ de genade, die aan hun geschied was, te be-
„ vestigen. Even zo is hier een teken aan A-
„ chas en aan het Huis Davids gegeven: *Ziet*
„ *de Maagd zal zwanger worden* enz.; of dit
„ schoon na 600 jaren eerst vervult is, zo was
„ dit echter een teeken en ter verzekering, dat
„ het Huis van David niet konde uitgeroeit
„ worden van *Rezin* en *Pekah* den zoon van
„ *Ramaliah*, want de MESSIAS, die in het
„ Paradys belooft was, *Gen.* 3: 15. en die een
„ afstammeling uit het Huis Davids moest zyn,
„ moest nog eerst gebooren worden, ja Hy
„ moest gebooren worden op zodanige onbe-
„ grypelyke en wonderbaare wyze: *ziet een*
„ *Maagd zal zwanger worden*: namelyk eene uit
„ het Huis van David, door de kracht des Aller-
„ hoogsten enz. En merkwaardig is het, dat de
„ Propheet zulks zegt tot den Huize Davids,
„ vs. 13. Hy wil zeggen, het Huis Davids kan
„ doch niet uitgeroeit worden tot dat de SCHI-
„ LO gekomen is. *Gen.* 49: 10. Wat

„ Wat hunne tweede Tegenwerping betreft: „ zo verzoek ik hen eens na te denken het ge- „ voelen van hunne eigene Rabbynen over den „ Text *Mal.* 4 : 1. *Want ziet, die Dag komt* „ *brandende als een ooven: dan zullen alle hoog-* „ *moedige, ende al wie godloosheid doet, eenstop-* „ *pel zyn, ende de toekomstige dag zalze in vlam-* „ *me zetten, zeid de* HEERE *der Heirscha-* „ *ren, die hen noch wortel noch tak laten zal.* „ Hier vinden wy ook het grondwoord היום „ *haaioom, die* dag met een ה *he* of aanwyzer; „ waar door immers alle de Rabbynen verstaan „ en begrypen den dag des Oordeels, welke „ echter niet tegenwoordig, nochte naby is; „ want de Rabbynen bekennen zelve, dat de „ dag des Oordeels is, na dat de *Messias* zal „ gekomen zyn. Desgelyks zyn ook de gevoe- „ lens van alle de Rabbynen over den Text „ *Mal.* 3 : 1. *Ziet, ik zende mynen Engel, die* „ *voor myn aangezichte den weg bereiden zal: en-* „ *de snellyk zal tot zynen Tempel komen die Hee-* „ *re, dien gylieden zoekt, te weten de Engel des* „ *Verbonds, aan den welken gy lust hebt; ziet Hy* „ *komt, zeid de* HEERE *der Heirscharen.* „ Hier vinden wy ook het grondwoord הָאָדוֹן „ *haadoon*, met een ה *he* of aanwyzer, *die* Hee- „ re: door *die Heere* verstaan zy den Messi- „ as, die nochtans ter tyd, toen de Propheet „ *Malliachi* zulks prophetcerde, niet tegen- „ woordig was; daarom hier hebben wy het „ zelve geval: de Propheet *Jesaias* zeide, *ziet* „ *eene* (of die) *Maagd* enz., offschoon dezelve „ niet tegenwoordig was. Maar byzonder „ denk ik, dat de Propheet Jesaias daarom ge-

„ zegt heeft *bagenalma* הָעַלְמָה *deze Maagd*,
„ welk van eeuwigheid in den eeuwigen Raad
„ daar toe bepaalt is geworden, als boven ge-
„ zegt is.
„ Wat de derde Tegenwerping betreft; ik
„ wil hen voor een kleinen tyd toeſtaan, dat
„ men de kinderen niet rekent naar het moe-
„ derlyk Geſlacht, om dat het geſlacht van de
„ moeders geen geſlacht is, namelyk om daar-
„ na te konnen genoemt worden; doch zulks
„ heeft dan en niet anders plaats, *indien de kin-*
„ *deren voortkomen en geboren worden volgens den*
„ *loop der Natuur*, dat is, *van vader en moeder*;
„ maar zulks kan onmogelyk plaats hebben, by
„ onzen hoogſtgeloofden Verloſſer, Jezus
„ Chriſtus: wiens geboorte op een wonderba-
„ re, buitengemeene en boven natuurlyke wy-
„ ze is geſchied, namelyk uit eene reine Maagd,
„ niet door den wille des mans en des vleeſchs,
„ maar door de werking des H. Geeſts; *zo kan*
„ *Hy met recht gerekent worden naar het geſlacht*
„ *van de Moeder*, *Maria*, die uit het geſlacht
„ Davids was naar den vleeſche. Even daar-
„ om denk ik, dat het Geſlacht-regiſter van
„ *Matth.* 1:, niet anders als ten krachtigſte
„ wil bewyzen, dat Jezus, naar den vleeſche,
„ afſtamt uit den ſtamme van David. Met
„ dezen maakt hy zynen ingang in het 1. vs.
„ maar in het 16. vs. maakt hy zyn krachtig
„ beſluit, om het zelve klaar en uitdruklyk te
„ bewyzen, als hy zich uitdrukt met deze woor-
„ den: *Jacob gewan Joſeph*, *den Man van Ma-*
„ *ria*, *uit welke gebooren is* JEZUS, *gezegt*
„ *Chriſtus*. Hy zegt niet, *van welken gebooren is*
„ in het mannelyke, als te zien is Gen. 6:9.
„ *Dit zy de geboorten van Noach*, enz. (zie ook
Gen.

„ *Gen.* 5:) maar hy zegt, *uit welke gebooren is*, „ in het vrouwlyk geslacht, daarom, dewyl „ Joséph geen aandeel had aan zyne geboorte, „ maar *Hy is ontfangen geworden van den H.* „ *Geest, en gebooren uit de Maagd Maria.* En „ even uit deze woorden is krachtig te bewy- „ zen, dat Maria uit de stamme van Juda en „ het huis Davids was, (dewyl in het Evan- „ gelium niet zo duidelyk van het geslacht van „ Maria word gesprooken, als van het geslacht „ van Joseph) daarom beschryft de Evangelist „ *Mattheus* ons, na dat hy beschreeven en „ klaar beweezen had, dat Joseph uit den stam- „ me van Juda, en het huis van David afstam- „ de, dat deze Joseph was de man van Ma- „ ria, om daar door te bewyzen, dat ook „ noodzaaklyk Maria, zyne ondertrouwde „ vrouw, afstamde uit het huis van David, „ want wy vinden by alle de Evangelisten niets „ beschreeven, ook word ons daar van niets „ bekent gemaakt, dat Maria broederen zou- „ de gehad hebben, waar uit wy met recht kon- „ nen besluiten dat zy, zonder broederen te heb- „ ben, van hare ouderen gebleeven is: en de „ dochteren Israels, wanneer zy gene broede- „ ren hadden, vermochten niet buiten haren „ stam of geslacht te trouwen, het welk dui- „ delyk blykt *Num.* 36:6-8. *Dit is het woord* „ *dat de* HEERE *van de dochteren Selapheads* „ *geboden heeft*, *zeggende*: *laatze dien tot wyven* „ *worden, die in hare oogen goed zal zyn: alleen-* „ *lyk dat zy aan het geslacht van hares vaders stam-* „ *me tot wyven worden. Zo en zal de erfenisse* „ *der kinderen Israels niet omgewend worden van* „ *stam tot stam: want de kinderen Israels zullen* „ *aanhangen een yder aan de erfenisse van den* „ *stam zyner Vaderen. Voorts zal elke dochter*, *die*

„ *die erfenisse erft van de kinderen Israels, ter vrou-*
„ *we worden aan eenen van het geslacht des stams*
„ *hares Vaders: op dat de kinderen Israels erfelyk*
„ *bezitten, een yder de erfenisse zyner Vaderen.*
„ Even daarom heeft Maria moeten trouwen
„ aan haar eigene Stam en Geslacht: name-
„ lyk met Joseph, die uit den stamme Juda en
„ het geslacht Davids was: en daarom moe-
„ sten zy ook beide (Joseph en Maria) naar
„ Bethlehem reizen om zich te laten beschry-
„ ven, dewyl zy beide uit Davids Huis afstam-
„ den, en daarom schryft Paulus met recht aan
„ de Hebreen, Cap. 7:14. *Want het is open-*
„ *baar dat onze Heere uit Juda gesprooten is*; en
„ aan de Romeinen, Cap. 1: 3. *Van zynen*
„ *Zone, die geworden is uit den zade Davids naar*
„ *den vleesche.* Daarom riepen hem ook met
„ recht toe, alle de geene die van Hem wil-
„ den geholpen worden, *Zoone Davids! Matth.*
„ 9:27, *Als Jezus van daar voortging, zyn Hem*
„ *twee blinden gevolgt, roepende ende zeggende,*
„ *Zoone Davids, ontfermt u onzer, Matth.* 12:
„ 22, 23. en anderzins.

„ Betreffende de vraage omtrent Elizabeth,
„ dat dezelve beschreven word als een Doch-
„ ter Aärons, en de Nichte van Maria; om
„ de waarheid te zeggen, zo moet ik my ver-
„ wonderen over myne arme Broederen naar
„ den vleesche, dat zy zich met zulke fabelen
„ ophouden. Kan dit daarom niet waar zyn?
„ gestelt, dat de Grootvader van Elizabeth uit
„ Juda en het huis Davids kan zyn geweest,
„ en dat haar Vader, die een Priester was uit
„ de Zoonen Aärons, de Dochter van haar
„ Grootvader (namelyk haar Moeder) in huwe-
„ lyk heeft genomen, het welk onder Israel
„ mogt geschieden; ja wy vinden uitdruklyk

dat

„ dat dergelyken geschied is, 2 *Chron.* 22: 11.
„ *Maar Josabath, de Dochter des Konings nam,*
„ *Joas de Zoon van Ahazia, ende stal hem uit het*
„ *midden van des Konings Zoonen die gedoodet wer-*
„ *den, en zy zettede hem, ende zyne voedster in*
„ *eene slaapkamer: zo verbergde hem Josabath de*
„ *dochter des Konings Jorams, de huisvrouwe des*
„ *Priesters Jojada (want zy was de zuster van*
„ *Ahazia) voor Athalia, dat zy hem niet endood-*
„ *de.* Dus: Jojada was een Hogepriester en
„ zyn Huisvrouw Josabath was uit Juda, de
„ Dochter van den Koning Joram. Zo kan
„ men zodanig een geval ook aan de zyde van
„ Maria opmerken; te weeten, dat haar
„ Grootvader die uit Juda was, eene Dochter
„ uit de stamme Levi heeft getrouwt; en daar-
„ om kan Elizabeth, schoon zy was een Doch-
„ ter Aärons, even wel de Nicht van Maria
„ geweest zyn.

„ En wat de vierde Zwarigheid betreft, de-
„ zelve zal ook haast verdwynen: want wy
„ staan hun gaerne toe, dat Hy eigentlyk niet
„ Immanuel, maar Jezus is genaamt ge-
„ worden, *Luc.* 1: 31. Cap 2: 21. Maar het
„ is wel op te merken, dat de Naam *Immanu-*
„ *el* is een *Nomen appellativum*, dat de Eigen-
„ schappen, en de Waardigheden te kennen
„ geeft van dezen Zoon, welken deze *Genal-*
„ *mah* baren zoude; daarom zeide de propheet
„ Jesaias, ende zy zal (of) zynen name roe-
„ pen *Immanuel*, dat is, zy zal *erkennen* en
„ *gelooven*, dat Hy waarlyk de *Godt-mensch* is:
„ namelyk waarachtig Godt, met onze natuur,
„ met vleesch en bloed bekleedt; en dat Hy
„ alzo waarachtig Godt en Mensch in één Per-
„ soon is. Even in denzelven zin word ge-
„ sprooken *Jer.* 23: 6. *In zyne dagen zal Ju-*

„ *da verlost worden ende Israel zeker woonen*, *en* „ *dit zal zyn Naam zyn daar mede men Hem zal* „ *noemen* DE HEERE ONZE GERECH- „ TIGHEID, dat is Juda en Israel zul- „ len Hem daar voor erkennen en aan Hem ge- „ loven dat Hy de יְהוָה JEHOVAH, de *Hee-* „ *re* onze Gerechtigheid is. Zulks was nodig „ wegens zyn driederlei Ampten van *Propheet*, „ *Priester* en *Koning*: maar van den Engel word „ bevel gegeeven, *dat zy Hem Jezus zoude hee-* „ *ten*, met de redenen waarom, *Want Hy zal* „ *zyn volk zalig maken van hare zonden*, *Matth*. „ 1:21. Deze naam wierd Hem gegeeven, „ om aan te toonen de Hoofdoorzaak, waar- „ om deze Godt-mensch, deze Jezus, in de „ Waereld is gekomen, namelyk om een Uit- „ redder der menschen en een Velosser uit hun- „ ne verschriklyke kwaden te worden, en om „ zyn volk zalig te maken: eerstelyk als *Pro-* „ *pheet*, dat Hy ons verkondigde en leerde den „ weg der Zaligheid; hoe dat den elendigen, „ gevallen en onmachtigen Zondaar wederom „ met Godt kan verzoent, tot zyne gemein- „ schap gebragt en zalig worden, *Joh*. 3:36. „ *Die in den Zoon gelooft heeft het eeuwig leven*: „ *maar die den Zoon ongeboorzaam is*, *die zal het* „ *leven niet zien*: *maar de toorn Godts blyft op* „ *hem*. Daarom word die verkondiging een „ Evangelium der Zaligheid genoemd, *Eph*. 1: „ 13. Ten tweeden heeft Hy ons deze Zalig- „ heid, als onzen *Hogepriester* verworven: en „ dat niet met goud of zilver, maar met zyn „ dierbaar en onschatbaar Bloed, 1 *Pet*. 1:18, „ 19. Ten derden past Hy ons deze verwor- „ vene Zaligheid toe als onzen *Koning*; Hy „ heeft alle Magt ontfangen in den hemel en

op

„ op aarde: *daarom kan Hy ons nu steeds en vol-*
„ *komen zalig maken*, *Hebr.* 7:25. ô Onuit-
„ spreeklyke en zalige Troost! nu behoeft nie-
„ mand den moet te laten zinken, dat zyne
„ zonden te groot zouden zyn, dan dat ze hem
„ vergeeven konnen worden; of, dat dezelve
„ te veel en te machtig waren, om dezelve in
„ de kracht van Jezus te overwinnen: *het Bloed*
„ *Jezu Christi*, *zyns Zoons*, *reinigt ons van alle*
„ *zonden*, 1 *Joh.* 1:7. *Hy heet en is Jezus om*
„ *zyn volk zalig te maken.*

„ Eindelyk op hunne vyfde en laatste Zwa-
„ righeid, konde ik hen wel den mond stop-
„ pen met het gevoelen van hunne eigene
„ Rabbynen *Abarbanel* en *Kimchi*; die verstaan
„ en willen begrypen, (dat deze woorden in
(het 15. vs. לְדַעְתּוֹ מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב
(*als Hy zal weeten te verwerpen het booze*,
(*ende te verkiezen het goede*, niet eigentlyk
(moeten verstaan worden, namelyk, de
(booze daden en werken der zonde te ver-
(werpen, en de goede wegen en werken te
(verkiezen, dan zal Hy booter en honig
(eeten: maar het moet verstaan worden,
(dat dit Kind, het welke de *Genalmah* baa-
(ren zoude, van de eerste uure af aan,
(booter en honig zoude eeten; zo zoude
(men het van de eerste uur zyner geboorte
(af moeten opvoeden. De reden waarom,
(is deze: dat dit Kind van stonden aan zo
(veel zoude weeten, zo veel verstand en
(wysheid bezitten, om *het booze*, namelyk
(de kwaade spyzen, die onaangenaam zyn,
(als zuur, bitter enz. *te verwerpen*; zulke
(spyzen zoude dat Kind niet willen tot zich
(neemen, maar hy zoude het *goede verkie-*
zen,

(*zen*; namelyk zoete, vette, lieflyke en (aangename ſpyzen. „ En op zulk een aard en „ wyze verklaaren zy ook het volgende 16. vs. „ doch ik zal my met dergelyke fabelen niet „ ophouden, want ik kan geen groot verſtand „ noch buitengemeene wysheid in deze verkla- „ ring vinden: ik denk, dat de loop der na- „ tuur zulks met zich brengt, dat een kind „ grooter liefhebber van zoete, dan van bitte- „ re ſpyzen is; en dat de moeder een zuur ge- „ zicht aan haar kind zoude zien, indien zy „ het zelve zuure en bittere ſpyzen gaf.

„ Wat myn eenvoudig gevoelen over deze „ twee volgende 15. en 16. verzen is, zal ik „ met korte woorden ter nederſtellen: wat vs. „ 15., *booter ende honig zal hy eeten, tot dat hy* „ *weet te verwerpen het kwaad, ende te verkie-* „ *zen het goed*, betreft, denke ik, dat zulks „ niet moet verſtaan worden: dat het Kind, „ dat van de *Genalma* zoude gebooren worden, „ boter en honig zoude eeten enz., dat zy verre: „ want onze hoogepreezen Immanuel, was in „ armoede gebooren; zyn moeder Maria was „ een arme Maagd: zy bezat zo veel niet, dat „ zy Hem met booter en honig konde opvoe- „ den: Hy is in armoede en elende opgevoed „ enz. Maar ik denk dat de Propheet Jeſaias „ hier ſpreekt van het onuitſpreeklyke nutti- „ ge der weldaden, welke den geenen te „ verwachten hadde, die doen zoude naar den „ wille van Immanuel; en wat is eigentlyk de „ wille van Immanuel? Dat de menſch *zoude* „ *weeten te verwerpen het kwaade*: dat hy zal een „ afſchouw en afkeer hebben van de zonden, „ welke alle kwade gevolgen met zich bren- „ gen; en *te verkiezen het goede*: Zyne voor- „ ſtelling en voorneemen zoude zyn te volgen

in

„ in de wegen des Heeren, die hem goed en
„ welbehaaglyk zyn, welke waarlyk alle goe-
„ de gevolgen met zich brengen, (daarom
„ heeft den boom in den hof Eden, den naam
„ gehad van den boom der Kennisse des goeds
„ en des kwaads, als ik boven verklaart heb)
„ *die zal booter en honig eeten*; dit word ook
„ niet eigentlyk verstaan: want de ervaring en
„ ondervinding, ja het Woord des Heeren
„ leert, dat men door kruis en wederwaardig-
„ heid in het Koninkryke Gods moet ingaan.
„ Maar, door booter en honig zoude ik ver-
„ staan, die geestelyke goederen, welke Chris-
„ tus Jezus onze hoogstgepreezen Immanuel,
„ met en door zyn dierbaar Bloed verworven
„ heeft, die zoude hy deelachtig worden. In
„ zodanigen gelykenisse word gezegt van den
„ Propheet *Jesaias* Cap. 55: 1, 2. *ô Alle gy*
„ *dorstige, komt tot de wateren, ende gy die geen*
„ *geld en hebt, komt koopt ende eetet, ja komt*
„ *koopt ende eet zonder geld, ende zonder prys,*
„ *Wyn ende Melk. Waarom weegt gylieden geld*
„ *uit voor het geene dat geen brood en is, ende u-*
„ *wen arbeid voor het geene dat niet verzadigen*
„ *kan? hooret aandachtelyk na my, ende eetet het*
„ *goede, ende laat uwe zielen in vettigheid haar*
„ *verlustigen.* Daar worden ons de geestely-
„ ke goederen, welke Christus verworven
„ heeft, afgebeelt, als *Water*, *Wyn* en *Melk*.
„ De Propheet *Jesaias* heeft Cap. 7. in het 14.
„ vers aan den huize Davids verkondigt, de
„ ontfangenisse ende geboorte van den Mes-
„ sias; daarop volgt hy verder voort in het 15.
„ vers te verkondigen het onuitspreeklyk nut-
„ tige ende gevolgen daarvan, namelyk *boter*
„ *ende honig zal hy eeten*; dat is hy zal de gee-
„ stelyke goederen, die de Immanuel, de

 Godt-

„ Godt-mensch, met zyn Bloed verworven
„ heeft, deelachtig worden, *als hy zal weeten*
„ *te verwerpen het kwaade, ende te verkiezen het*
„ *goede.* Maar nu wendt zich de Propheet *Je-*
„ *saias* wederom tot den Koning Achaz in het
„ 16. vers, om hem te verzeekeren en te troos-
„ ten, dat hy niet vreezen zoude voor die twee
„ Koningen *Rezin* en *Pekah*: al heeft u Godt
„ wegens uwe overtredingen en afwykingen
„ van Hem gestraft en in de hand *Arams* (dat
„ is Rezin) gestelt, en zeer veel van uw volk
„ naar Damascus gevangen gevoert en zo ook
„ u overgegeeven in de hand des Konings
„ Israels en *Pekah* des zoons Ramaliah: hy sloeg
„ honderd en twintig duizend man in eenen
„ dag, en voerde insgelyks zo veele naar Sa-
„ maria, 2 *Chron.* 28:5,6,8. Maar nu, de-
„ wyl zy in hunnen hoogmoed voorgenomen
„ hebben u geheel uit te roeijen, en eenen
„ anderen Koning, niet van Juda, op te rich-
„ ten, *Jes.* 7:6. daarom vreest u niet; hy zeide tot
„ hem *want eer dat knegtken* (door dit knegt-
„ ken word verstaan שְׁאָר יָשׁוּב *Schear Jaschub*
„ de zoon van den Propheet Jesaia, welken hy
„ op Godts bevel met zich had genomen, ziet
„ vs. 3.) *zal weeten te verwerpen het kwaad, en-*
„ *de te verkiezen het goed, zal dat land, waar*
„ *over gy verdrietig zyt, verlaaten zyn van zyne*
„ *twee Koningen*: hy wil zeggen, niet alleen
„ dat zy u niet zullen beledigen, noch Jerusa-
„ lem konnen inneemen, om hun booze voor-
„ neemen en begeerte ter uitvoer te brengen,
„ zo als zy vs. 6. zeiden: maar die twee Ko-
„ ningen zullen binnen korten tyd omkomen,
„ en van hun land verlaaten zyn; deze korte
„ tyd drukt de Propheet nog beter uit Cap.
8:4.

„ 8:4. *Want eer dat knechtken zal konnen roe-*
„ *pen myn vader ofte myn moeder, zal men den*
„ *rykdom van Damascus, ende den buit van Sa-*
„ *maria draagen voor het aangezichte des Konings*
„ *van Assur*, (de Koning van Damascus was
„ *Rezin*, en de Koning van Samaria was *Pe-*
„ *kah*, Cap. 7: 8, 9) en alzo is het ook ver-
„ vult geworden, en noch wel in het zelve
„ jaar van deze Prophetie: die noodzaaklyk
„ moet geschied zyn in het vierde jaar van den
„ Koning Achaz, het welk klaar is te bewy-
„ zen: want in het 17 jaar van den Koning
„ Pekah, is Achaz Koning van Juda gewor-
„ den, 2 *Kon.* 16: 1. *In het 17 jaar van Pe-*
„ *kah, den zoon van Remalia, werd Achaz Ko-*
„ *ning, de zoone Jothams, des Konings van Ju-*
„ *da*; en in het vierde jaar van den Koning
„ Achaz, is Pekah reeds gedoodt geworden
„ van Hosea, den zoon van Ela, 2 *Kon* 15:
„ 30. *Ende Hosea, de zoon van Ela, maakte*
„ *eene verbintenisse tegen Pekah, den zoon van Re-*
„ *malia, ende sloeg hem ende doodde hem, ende*
„ *werd Koning in zyne plaatze; in het twintigste*
„ *jaar Jothams, des zoons Uzzia.* Hier word
„ wel gezegt in het twintigste jaar van den
„ Koning Jotham, echter vinden wy duide-
„ lyk Cap. 15: 33. dat Jotham niet meer als
„ zestien jaar in Judea Koning is geweest: zo
„ moet zulks noodzaaklyk in het vierde jaar
„ van den Koning Achaz zyn geschied, het
„ welk het twintigste jaar van den Koning Jo-
„ tham was. Zie de kantteekening: (An-
(dere meenen dat Jotham eenige jaaren te
(voren met zynen Vader, uit oorzaak zyner
(melaatsheid, geregeert zoude hebben, die
(hem hier by de zestien jaren zyner Regeering
(zouden toegevoegt zyn.) „ Alleen ben

„ ik in de grootste verwondering, hoe zy zul-
„ ken gevoelen konnen hebben: want na deze
„ hunne mening moest Pekah gestorven zyn in
„ het zelve jaar waarin Jotham is gestorven;
„ hoe konnen zy dan verstaan 2 *Chron.* 28: 5, 6.
„ *Daarom gaf hem de* HEERE *zyn Godt*
„ *in de hand des Konings van Syriën, datze hem*
„ *sloegen, en van hem gevankelyk weg voerden een*
„ *groote menigte van gevangene, dieze te Da-*
„ *mascus bragten, ende hy wierd ook gegeeven*
„ *in de hand des Konings Israels. Want Pe-*
„ *kah, de zoon van Remalia, sloeg in Juda hon-*
„ *derd ende twintig duizend dood op eenen dag,*
„ *alle strydbare mannen, om datze den* HEE-
„ RE *hunner Vaderen Godt verlaten hadden.*
„ Wanneer is dit geschiedt? en wanneer is hy
„ wederom voor de tweedemaal met de Koning
„ Rezin voor Jerusalem gekomen? en wanneer
„ is de Prophetie van zynen ondergang aan
„ den Koning Achaz bekent gemaakt? name-
„ lyk den ondergang van Pekah; dat vereischt
„ immers tyd en gelegentheid; daarom is my
„ onmooglyk my met dit gevoelen te vereeni-
„ gen: maar, als ik gezegt hebbe, dit is ge-
„ schied in het vierde jaar van Achaz. De
„ reden waarom hier gerekent word in het
„ twintigste jaar van Jotham, en niet het
„ vierde jaar van Achaz, kan zyn om dat
„ Achaz zulk een godloos man was, als te zien
„ is 2 *Chr.* 28., of om dat hy den Propheet
„ Jesaias, die hem in den name des Heeren
„ gezegt had, dat hy een teeken begeeren
„ zoude, een huichelachtig pharizeeusch ant-
„ woord gaf, ik wil den Heere niet verzoe-
„ ken. *Jes.* 7: 11, 12. *Eischt u een teeken van*
„ *den* HEERE *uwen Godt: eischt beneeden in*
„ *de diepte, ofte eischt boven uit der hoogte. Doch*

Achaz

„ *Achaz zeide: ik en zal het niet eischen, noch ik*
„ *en zal den* HEERE *niet verzoeken.* Daar-
„ om wendt zich den Propheet van hem af,
„ en sprak tot den huize Davids in het 13. en
„ 14. vs.: hy verkondigde hun de wonderbaa-
„ re geboorte en verschyning van den Messi-
„ as, die in het Paradys belooft was, *Gen.*
„ 3:5., daarop voorzeide hy in het 15. vers
„ de onuitspreeklyke gevolgen en nuttigheden
„ welke door dezen Immanuel te verwachten
„ waren; maar nu in het 16. vs. keert hy zich
„ weder tot den Koning Achaz, om hem te ver-
„ zekeren, dat hy niet zoude vreezen voor die
„ twee Koningen, want zy beide zouden bin-
„ nen korten tyd van hun land verlaaten zyn
„ en omkomen; nu de vervulling van deze
„ Prophetie is gekomen, daar Pekah van Ho-
„ sea des zoons Ela, gedood is geworden,
„ 2 *Kon.* 15: 30., daarom word zulks niet be-
„ schreven als geschied in het vierde jaar van
„ Achaz, om dat hy den Propheet niet heeft
„ willen gehoorzamen, in een teeken te bege-
„ ren, zo als hy hem had voorgestelt, maar
„ het word beschreven in het twintigsten jaar
„ van Jotham, offschoon hy al vier jaar in het
„ graf had gelegen, eerder aan hem dan aan
„ Achaz, zulken godloozen Koning, ja die
„ niet eens waardig is geweest na zynen dood
„ gebragt te worden in de begraaffenisse der
„ Koningen van Israel, 2 *Chron.* 28:27., zo
„ is ook Rezin in dat zelve jaar gedood gewor-
„ den van Tiglath Pileser den Koning van As-
„ syriën, 2 *Kon.* 16: 9. *Zo hoorde de Koning*
„ *van Assyriën na hem: want de Koning van As-*
„ *syriën toog op tegen Damascus, ende namze in*
„ *ende voerdeze gevanklyk na Kir: ende hy doodde*
„ *Rezin.* En de Koning Achaz en het huis

„ Davids ondervonden en ontwaarden de vol-
„ komene en genadige vervulling van de Pro-
„ phetie van Jeſaias: namelyk den ondergang
„ van deze beide Koningen vs. 16.; was dat
„ aan haar dan ook niet te gelyk een zegel en
„ beveſtiging, dat de eerſte Prophetie, vs. 14.
„ en 15. gemeld, van de wonderbare geboor-
„ te van den Meſſias, ook te zyner tyd zoude
„ vervult worden?

„ Met weinig woorden moet ik hier nog by-
„ voegen, dat de woorden van den Propheet
„ Jeſaias, als hy zegt in vs. 8.: *ende in nog*
„ *vyfenzeſtig jaar zal Ephraim verbroken wor-*
„ *den, dat het geen volk en zy*, onmooglyk kon-
„ nen worden verſtaan, als of deze vyfenzes-
„ tig jaaren met deze Prophetie haaren aan-
„ vang namen; zulks is met weinig woorden
„ te wederſpreeken; eens voor een kleine tyd
„ toeſtaande, dat deze Prophetie geſchied in
„ het eerſte jaar van den Koning Achaz: by
„ dit alles was Achaz doch niet meer dan zes-
„ tien jaar Koning, 2 *Kon.* 16: 2. *Twintig*
„ *jaar was Achaz oud toen hy Koning werd, ende*
„ *hy regeerde zeſtien jaar te Jeruſalem.* Zo ook
„ 2 *Chr.* 28: 1. en Hiskias, Achaz zoon, word
„ Koning, 2 *Kon.* 16: 20. *Ende Achaz ont-*
„ *ſliep met zyne Vaderen, ende werd begraven*
„ *by zyne Vaderen in de ſtad Davids: ende His-*
„ *kias zyn zoon werd Koning in zyne plaatze,*
„ 2 *Chron.* 28: 27.; en in het zesde jaar van
„ Hiskia is Samaria van Schalmanaſſer de Ko-
„ ning van Aſſyriën ingenomen, en Iſraël van
„ dien Koning naar Aſſyriën verdreeven ge-
„ worden, 2 *Kon.* 18: 10, 11. *Ende zy namen*
„ *ze in ten einde van drie jaren, in het zesde jaar*
„ *van Hiskia: het was 't negende jaar van Hoſea*
„ *den Koning Iſraels, als Samaria ingenomen*
werd.

„ *werd. Ende de Koning van Assyriën voerde*
„ *Israel weg naar Assyriën, ende dedeze leiden in*
„ *Halab, ende in Nabor by de rivier Gozan, en-*
„ *de in de steden der Meden.* Hoe kan men hier
„ vyfenzestig jaar vinden, daar hier slechts
„ tweeëntwintig jaar kan geteld worden? dus
„ denke ik, dat de Propheet Jesaias hier ziet op
„ en bevestigt de Prophetie van den Propheet
„ Amos, die geschied is *ten tyde van Uzzia des Ko-*
„ *nings van Juda en Jeroboam des Zoons Johaz des*
„ *Konings Israels. Twee jaren voor de Aardbeving.*
„ *Amos* 1: 1., die voorzegt had in Cap. 7: 17, *dat*
„ *Israel uit zyn land zoude verdreven worden.* Het
„ grondwoord וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ
„ drukt uit, dat Israël gantschlyk zal verdre-
„ ven worden: niet eenige plaatsen, niet ee-
„ nige geslachten, maar geheel Israël; dat is,
„ alle de tien Stammen, welke gemeenlyk den
„ naam van Israël dragen, en ook somwylen
„ Ephraim genaamd worden, om dat hun Ko-
„ ning uit Ephraim was; nu heeft Amos wel
„ geen bestemden tyd genoemt: hy zegt niet
„ meer als Israël zal verdreven worden uit zyn
„ Land; maar de Propheet Jesaias bestemt den
„ tyd, namelyk, dat van de Prophetie van A-
„ mos tot hare vervulling zal zyn 65 jaar:
„ daarom zegt hy, *en in nog vyfenzestig jaar,*
„ welke hunnen aanvang hebben genomen met
„ de Prophetie van Amos, Cap. 1: 1. en 7: 17.
„ *zal Ephraim verbroken worden, dat het geen volk*
„ *en zy*; dat is, alle de tien Stammen Isra-
„ els, die den naam van Ephraim dragen we-
„ gens hunnen Koning, zullen geheel verdre-
„ ven worden. Willen wy verder opmerken,
„ wanneer de vyfenzestig jaren, van welke de
„ Propheet Jesaias spreekt, zyn voleindigt en
„ hunne vervulling hebben gekregen, zo moe-

 ten

„ ten wy noodzaaklyk eerst onderzoeken wanneer zy hun begin genomen hebben.
„ Maar zeer nodig is ons hier met aandacht te beantwoorden deze gewichtige zwarigheid. Wy hebben boven duidelyk en klaar bewezen dat deze Prophetie van de vyfenzestig jaar, *als Ephraim verbroken zal worden*, onmogelyk haren aanvang kan hebben genomen ten dien tyde, toen de Propheet Jesaias zulks aan Achaz propheteerde, dewyl 'er niet meer dan tweeëntwintig jaren tot het zesde jaar van Hiskias te vinden zyn; van welke niet nodig is my hier uit te breiden en myne vorige woorden te herhalen. Dan, schoon ik toestaa dat de Propheet Jesaias hier gezien heeft om te bevestigen de woorden van den Propheet Amos, Cap. 1:1. en 7:17. namelyk, dat de vyfenzestig jaren, *als Ephraim zal verbroken worden*, hunnen aanvang hebben genomen met de eerste Prophetie van den Propheet Amos, zo stelt ons dit doch in de grootste verwondering; want zo wy onzen toevlucht nemen tot het narekenen zo wel van de jaren der regeringe van de Koningen Israëls, als die van Juda, zo als dezelve ons in de H. Schrift beschreven en aangetekend zyn, zo konnen wy nimmer deze vyfenzestig jaren vinden te eindigen in het negende jaar van den Koning *Hosea*, des Zoons *Ela*, des Konings Israëls, 't welk was het zesde jaar van Hiskias, de Koning van Juda, volgens 2 *Kon.* 18: 10, 11. *Ende hy nam ze in ten einde van drie jaren, in het zesde jaar van Hiskia: het was het negende jaar van Hosea, den Koning Israëls, als Samaria ingenomen werd. Ende de Koning van Assyrien voerde Israel weg naar Assyrien*, enz; want in *Amos* 1:1. word

ons

'3
e-
:h
e-
ıl-
z-
ʾy
z-
n-
ıy
et
ʒs
ia
y
ır
n
,
it
ı.
r
y
n
a
e
ı

„ ... des Zoons Ela, als Israël geheel ver-
„ dreven is, vinden negentig jaren. Is zulks
„ niet tot verwondering? Zie wegens deze
„ Tydrekening de hier nevenstaande Tafel.

* * *

Echter moet ik niet verbergen de zwarig-
„ heden, die op deze voorgegeevene Reke-
„ ning zyn in te brengen, ja jaar niet meer
„ drukken: eerstelyk hoe ka Azaria zyn Zoon
„ zyn, dat Azaria is Koning
„ zevenëntwintigste jaar va wonderen over dit
„ Koning Jeroboams? (of ik hebben zy dan niet
„ uit my zelve zegge, 11: 28. Ende zy bragten
„ hem

„ grond op den Bybel, 2 *Kon.* 15 : 1., zo blyft
„ deze gewichtige vraag op den Bybel zelve,
„ daar die zich zelve niet kan tegenspreeken)
„ dan moest Juda twaalf jaar zonder Koning zyn
„ geweest, na den dood van *Amazia*: want
„ *Jeroboam* is Koning geworden in het vyftien-
„ de jaar der regeering van *Amazia*, 2 *Kon.* 14:
„ 23, en *Amazia* leefde na dezen nog vyftien
„ jaar, Cap. 14 : 1, 2 en 17., gevolglyk moet
„ *Amazia* geleeft hebben vyftien jaar in de Re-
„ geering van Jeroboam. En volgens Cap. 15:
„ 1., is *Azaria* Koning geworden in het ze-
„ venëntwintigste jaar der regeering van *Jero-
„ boam*; by gevolg moest dan Juda hier twaalf
„ jaar zonder Koning zyn geweest; en dit is
„ voor my eene zware zaak om te begrypen,
„ en om toetestaan, dat Juda twaalf jaren zon-
„ der Koning zoude zyn geweest.

„ Ten tweeden dunkt my, (schoon dit een
„ zwarigheid op zich zelve is, zo kan ik ech-
„ ter onmooglyk dezelve verbergen, of'er over
„ heenen loopen, als of ik dezelve niet wilde
„ zien) dat de 2 verzen, namelyk 2 *Kon.* 14:
„ 20, 21. en Cap. 15: 1., zo duidelyk tegen
„ elkander stryden; want volgens Cap. 14: 20,
„ 21. is klaar te zien, dat *Azaria* is Koning
„ geworden terstond na den dood en de begra-
„ venis van zyn Vader *Amazia*, 't welk was
„ het vyftiende jaar van *Jeroboams* regeering,
„ zo als wy boven duidelyk beweezen hebben;
„ en volgens Cap. 15: 1., is klaar te begry-
„ gens 2 dat *Azaria* is Koning geworden in het
„ *ten einde* ntwintigste jaar van *Jeroboams* regee-
„ *Hiskia*: het welk was twaalf jaar na den dood
„ *Koning Israëia*; ja nog word daarby in de bei-
„ *Ende de Koni*.gemeld, dat *Azaria* zestien jaren
„ *naar Assyrien*, oud

„ oud was, als hy Koning wierd, schynt dat,
„ geliefde Lezer, niet tegen elkander te stryden?
„ Moeten wy het Woord van Godt niet
„ verstaan?

(Het gevoelen van de Joodsche Rabbynen
(in den *Talmud*, en in *Seeder Oolam*, Cap. 19.
(is, dat zy willen denken, dat *Azaria* zo wel
(als *Jeroboam* is Koning geworden in het vyftiende
(jaar van *Amazia*. Wat *Jeroboam* betreft,
(is zulks te vinden 2 *Kon*. 14:23; maar
(wat *Azaria* aangaat, (denk ik) hebben zy geen
(anderen grond, dan dat zy willen begrypen 2
(*Chron*. 25:27. *Van den tyd nu aan, dat Amazia
(afgeweken was van achter den HEERE, zo
(maakten ze in Jerusalem eene verbintenisse tegens
(hem, doch hy vluchtede naar Lachis, toen
(zonden zy hem na tot Lachis, ende doodden hem
(aldaar*; het welk geschied is in het veertiende
(jaar van zyne regeering; en Cap. 26:1. *Doe
(nam het gantsche Volk van Juda Uzzia, (die nu
(zestien jaar oud was) ende maakte hem Koning in
(zyns Vaders Amazias plaatse*. Uit dezen willen
(zy bewyzen, dat *Azaria* in het vyftiende
(jaar van de regeering van *Amazia* is Koning
(geworden; daarom zeggen zy, drukt zulks
(zeer duidelyk uit 2 *Chron*. 26:25, *Amazia,
(de Zoon van Joas, de Koning van Juda, leefde
(na de dood van Johaz, den Zone Joahaz, des
(Konings Israëls, vyftien jaar*: dewyl hier niet
(gezegd wordt *en hy regeerde*; maar *Amazia
(leefde* enz., dat zulks wil te kennen geven,
(dat *Amazia* van zyn vyftiende jaar niet meer
(geregeerd had, en dat toen *Azaria* zyn Zoon
(is Koning geworden.

„ Alleen moet ik my verwonderen over dit
„ hun gevoelen. Eerstelyk hebben zy dan niet
„ voor oogen 2 *Chron*. 25:28. *Ende zy bragten*

hem

„ *hem op paarden, en begroeven hem by zyne Va-*
„ *ders in de ſtad Juda*, en dan volgt Cap. 26:1.
„ *Doe nam het gantſche Volk van Juda Uzzia (die*
„ *nu zestien jaar oud was) ende maakte hem Ko-*
„ *ning in zyns Vaders Amazias plaatze.* Kon-
„ nen zy hier niet duidelyk zien, dat *Uzzia*
„ eerſt is Koning geworden na zyns Vaders
„ dood. Ten tweeden, als *Azaria* Koning ge-
„ worden is in het vyftiende jaar zyns Vaders
„ *Amazia*, hoe is 't dan mooglyk te begrypen,
„ 2 *Kon.* 15:8., daar duidelyk word gezegt,
„ in het achtendertigſte jaar van *Azaria* wierd
„ Koning *Zacharia*; en in vs. 13. , in het ne-
„ genendertigſte jaar van *Azaria* werd *Sallum*
„ Koning; en in het 17 vs. word gezegt, in
„ het negenendertigſte jaar van *Azaria* word
„ *Menahem* Koning; hoe is dit mooglyk, de-
„ wyl, volgens hunne inbeelding en gedach-
„ ten, *Jeroboam* en ook *Azaria* beide Koning
„ zyn geworden in het vyftiende jaar van *A-*
„ *mazia*, en *Jeroboam* echter heeft geregeert
„ eenenveertig jaar, 2 *Kon.* 14:23. Nu is de
„ vraag: hoe heeft *Zacharia* in het achtender-
„ tigſte, en *Sallum* en *Menahem* in het negen-
„ endertigſte jaar van *Azaria* konnen Koning
„ worden over Iſrael? daar immers *Jeroboam*
„ nog heeft geregeert tot in het eenenveertig-
„ ſte jaar van *Azaria*, wanneer zy beide, vol-
„ gens deze inbeeldinge, in het vyftiende jaar
„ van *Amazia* zyn Koning geworden? Hier
„ laat ik een ieder met verſtand oordeelen.

„ [Eindelyk ten derden zal ik zoeken te be-
„ veſtigen, dat deze geſchiedeniſſe en de daar-
„ opvolgende melaatsheid noodzaaklyk in het
„ zevenentwintigſte jaar der regeering van *A-*
„ *zaria*, en niet vroeger, moet zyn voorge-
„ vallen, en dat *Azaria* volgens 2 *Kon.* 15: 1.

is

„ is Koning geworden in het zevenentwintig-
„ ste jaar van *Jeroboams* regeering: en *Jerobo-*
„ *am* heeft geregeert eenenveertig jaar, 2 *Kon.*
„ 14:23., bygevolg, moet *Jeroboam* gestor-
„ ven zyn in het veertiende jaar der regeering
„ van *Azaria*: hoe is het nu mooglyk, dat
„ de Aardbeevinge zy voorgevallen, en de
„ melaatschheid van *Azaria* in het zevenen-
„ twintigste jaar van zyne regeering? en hoe
„ konnen de woorden van den Propheet *Amos*,
„ Cap. 1: verstaan worden: alwaar duidelyk
„ gezegd word, dat deze Prophetie is geschied
„ in de dagen van *Azaria*, Koning van Juda,
„ en in de dagen van *Jeroboam*, Koning van
„ Israel, en dat twee jaren voor de Aardbe-
„ ving; gevolglyk moet deze Prophetie ge-
„ schied zyn in het vyfentwintigste jaar van
„ de regeering van *Azaria*, als wanneer *Jero-*
„ *boam* reeds elf jaren dood was: want *Jerobo-*
„ *am* moet gestorven zyn in het veertiende jaar
„ van de regeering van *Azaria*, zo als wy bo-
„ ven duidelyk hebben beweezen; en deze Pro-
„ phetie moet evenwel zyn geschied ter tyd
„ toen *Jeroboam* nog leefde, gelyk wy zulks
„ ook konnen bewyzen uit *Amos* 7:10. *Doe*
„ *zond Amazia, de Priester te Bethel tot Jerobo-*
„ *am den Koning Israëls, zeggende: Amos heeft*
„ *eene verbintenisse tegen u gemaakt in het midden*
„ *des Huizes Israëls; het land zal alle zyne woor-*
„ *den niet konnen verdragen.*]

„ Derhalven, om deze aangehaalde zwarig-
„ heden uit den weg te ruimen, ben ik van de
„ eerstgestelde Rekening afgegaan, en keer
„ my tot de volgende, om die op te tekenen.
„ Doch ik verzoek den geliefden Lezer, dat
„ hy zich niet verwondere, dat ik myn tyd
„ met de voorige Rekening, die toch voor

niet

„ niet en te vergeefs is, heb doorgebragt, dewyl ik dezelve verwerp en afkeur, wegens de zwarigheden, door welke ik my zelve heb wederlegt, en myne eigen Rekening daar door heb vernietigt. Nochtans is dit geschied, om een duidelyker begrip in dezen te verkrygen: en dat alle de zwarigheden, die in te brengen zyn, aan het licht verschynen, het welk zonder vergelyking van het gemelde onderling niet zoude konnen geschieden. (Een Kranke moet aan den Medicynmeester alle zyne kwalen openbaren, zonder dat kan hy hem niet helpen.) En eindelyk komt men door *onderzoek* tot de waarheid en op den rechten weg.

„ Nu, geliefde Lezer, zie deze volgende Rekening na met aandacht en opmerking: want dit moet de grond van deszelfs echtheid zyn, dat in dezelve niets stryd tegen den Bybel; maar dat alles overeenstemt en harmonieërt.

* * *

„ Nu konnen wy overgaan om te onderzoeken wanneer deze vyfenzestig jaren hun begin hebben genomen. Alleen moeten wy nog begrypen de woorden van den Propheet *Amos*, Cap. 1: 1. *De woorden van Amos, dit onder de Veeboederen was van Thekoa, dewelke hy gezien heeft over Israël in de dagen van Uzzia Koning van Juda, en in de dagen van Jeroboam, den Zone van Johaz, Koning van Israël, twee jaren voor de Aardbevinge.* Hy spreekt en wil te kennen geven, wanneer en tot welken tyd deze Prophetie geschied is; overzulks zegt hy, *in de dagen Uzzia des Konings van Juda, en Jeroboam des Konings van Israël.* Eerstelyk zegt de Propheet, in de dagen als *Uzzia* en *Jeroboam* Koningen van *Ju-*

,, *da* en *Israël* waren; en dat die twee Koningen in eenen tyd geregeerd hebben, is klaar
,, te zien 2 *Kon.* 15: 1. (Hier heeft hy wel de
,, naam van *Azaria*, maar zyn naam was ook
,, *Uzzia*, 2 *Kon.* 15: 30. 2 *Chron.* 26: 1, enz.)
,, maar de Propheet wil den tyd nog nader aan-
,, wyzen, in welk een jaar van hunne regee-
,, ring deze Prophetie geschied is, daarom
,, zegt hy, *twee* jaren voor de Aardbeevinge,
,, שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרָעַשׁ, het grondwoord is
,, vooraan geteekend met een הּ *hee*, of *bekent-*
,, *maker*, namelyk *die* of *deze* Aardbeevinge,
,, als eene Aardbeevinge, die zeer bekend was.
,, De Propheet *Zacharia* Cap. 14: 5. zeggende:
,, *Dan zult gylieden vlieden door de valeye myner*
,, *bergen, (want deze valeye der bergen zal reiken*
,, *tot Azal) ende gy zult vlieden gelyk als gy vlo-*
,, *det voor de Aardbeevinge in de dagen Uzzia den*
,, *Koning van Juda*; drukt het met zulke woor-
,, den כַּאֲשֶׁר נַסְתֶּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ uit, voor *deze*
,, *Aardbeevinge*, daar wy nochtans in de gant-
,, sche H. Schrift niets van eene Aardbeevin-
,, ge vinden, die ten tyde van *Uzzia* zoude
,, geschied zyn; daarom is het onze plicht, om
,, op te spooren wat *dit* voor eene *Aardbeevin-*
,, *ge* geweest zy; en ten tweeden, *wanneer* de-
,, zelve geschied is.

,, Wat het eerste betreft, namelyk de Aard-
,, beeving zelve, neme ik myn toevlucht tot
,, het gene ons word beschreven 2 *Chron.* 26:
,, 19, 20. *Doe werd Uzzia toornig, ende het reuk-*
,, *werk was in zyne hand om te rooken: als hy nu*
,, *toornig werd tegen de Priesteren, rees de melaats-*
,, *heid op aan zyn voorhoofd voor het aangezichte*
,, *der Priesteren in het Huis des HEEREN, van*

hoo-

„ *boven den reukåltaar. Alstoen zag de Hoogenpriester Azaria op hem, ende ziet hy was melaats aan zyn voorhoofd, ende zy stieten hem met 'er haaste van daar; ja hy zelfs werd ook gedreeven uit te gaan, om dat de HEERE hem geplaagd hadde* Hier vind ik wel volgens onze overzetting vs. 19, *ende Uzzia werd toornig,* — *als hy nu toornig wierd tegen de Priesteren* enz.; maar als ik het grondwoord overwege וַיִּזְעַף עֻזִּיָּהוּ; en וּבְזַעְפּוֹ עִם הַכֹּהֲנִים kan ik niet vinden dat het woord זעף *toorn,* of וַיִּזְעַף *en hy wierd toornig,* of וּבְזַעְפּוֹ *als hy toornig wierd tegen de Priesteren,* zal beteekenen; ik vinde ook in den geheelen Hebreeuwschen Bybel niet, dat dit grondwoord voorkomt in den zin van *toorn;* maar wel vinde ik dat dit woord beteekent *schrikken* of *treurig* zyn: zo komt het voor als de twee Hovelingen, namelyk de Schenker en de Bakker van den Koning Pharao, des morgens vroeg *verschrikt* en *treurig* waren wegens den droom, dien zy dien zelven nacht gedroomd hadden, *Gen.* 40:6. *Ende Joseph kwam des morgens tot hen, ende ziet zy waren* ONTSTELD וְהִנָּם זֹעֲפִים. Zo vinden wy ook *Dan.* 1:10. *Want de Overste der Kamerlingen zeide tot Daniël* — *waarom zoude ulieder aangezichte droeviger zien* זֹעֲפִים, *dan der jongelingen, die in gelykheid met ulieden zyn?* Daarom denke ik, dat hier by dit geval, daar *Uzzia,* die niet was uit het geslacht van Aäron, het Priesterampt bedienen en in het Heiligdom reukofferen wilde, waarlyk eene Aardbeevinge

,, is geweest, om hem aan te toonen dat hy ver-
,, diend hadde als *Korach* in de aarde verslonden
,, te worden, *Num.* 16: 32-35; waarlyk zyne boo-
,, ze daad ging die van Korach te boven; [daar
,, doch Korach uit *Levi* was] want hy ging in het
,, Heiligdom, en had reeds het wierookvat om
,, te rooken in zyne hand; en vanwegens deze
,, Aardbeevinge is *Uzzia* ontstelt en verschrikt
,, geworden; en niet alleen dat Uzzia ver-
,, schrikte, maar ook de Priesters, welke hem
,, daar over hebben aangesproken vs. 17, 18.
,, daarom begryp ik dit 19de vers te moeten
,, vertalen, *ende Uzzia was ontstelt* [*of verschrikt*]
,, enz. *en in zyne ontsteltenisse met de Priesteren*
,, enz. (te weten de Priesters waren met hem
,, ontsteld geworden); waarom ons in het 20
,, vs. nadrukkelyk word beschreven, *ende Aza-*
,, *ria de Hoogepriester keerde zich tot hem, ende*
,, *alle de Priesteren, ende ziet hy was melaats aan*
,, *zyn voorhoofd.* Wat hadden zy noodig zich
,, *tot hem te wenden*, daar zy toch met hem
,, in gesprek waren? volgens vs. 17, 18. Wat
,, is dan hier tusschen voorgevallen, dat zy
,, hunne aangezichten van hem hadden afge-
,, wendt, en dat zy zich nu wederom na hem
,, toe moeten wenden? daar van is dit de oor-
,, zaak: de Priesters waren ook verschrikt door
,, de Aardbeving, en daarom moesten zy zich
,, wederom tot hem wenden, *ende ziet, toen*
,, *was hy melaatsch aan zyn voorhoofd, ende zy*
,, *stieten hem van daar.* Het grondwoord
,, וַיַּבְהִלוּהוּ מִשָּׁם drukt uit, *zy haasteden* dat
,, hy van daar naar buiten komen zoude; zo
,, vinden wy ook dit grondwoord *Est.* 6: 14
,, וַיַּבְהִלוּ לְהָבִיא אֶת־הָמָן *zy haasteden Haman te*

 bren-

„ *brengen*; en *Est.* Cap. 2: 9. ויבהל את־תמרוקיה
„ *daarom haastede hy met hare vercierzelen*: zo
„ denke ik dat ook de Priesters met hem heb-
„ ben gehaast om uit het Heiligdom te vluch-
„ ten van wegens den schrik, die hun was
„ overgekomen, gelyk zulk een gelykenisse
„ duidelyk te zien is *Num.* 16: 34. *Ende het*
„ *gantsche Israël dat rondom haar was vlood voor*
„ *haar geschrey*: *want zy zeiden, dat ons de aarde*
„ *misschien niet en verslinde.* Daarom drukt de
„ Propheet *Zacharias* deze waarheid met zeer
„ nadruklyke woorden uit, Cap. 14: 5. (boven
„ aangehaalt) daar wy ook vinden het grond-
„ woord הרעש voor aan met een ה *hee*,
„ aanwyzer, namelyk *die Aadbeving*, welke
„ zeer bekent was: daar men anders van gee-
„ ne Aardbeving in de H. Schrift iets kan vin-
„ den. *Ende daarom haastede hy zelve om uit te*
„ *gaan, want zyne plaag was van Godt.* Door
„ deze Aardbeving moest hy by zich zelve
„ overtuigt zyn, dat zyne plaag van Godt
„ was.

„ Betreffende het tweede, namelyk, in wel-
„ ken *tyd*, in welk *jaar* der regeering van den
„ Koning *Uzzia*, deze geschiedenisse en de
„ daar op gevolgde Aardbeving voorgevallen
„ zy; dit is klaar te bewyzen: (namelyk dit ge-
„ val van Uzzias booze onderneming om in
„ het priesterschap en hunne dienst te willen
„ treeden, en de daar op gevolgde Aarbeving,
„ als boven verklaart is, ook eindelyk zyne
„ melaatschheid, die hem is bygebleven tot
„ den dag zyns doods) uit 2 *Chron.* 26: 19-21.
„ *Toen werd Uzzia verschrikt, ende het reukwerk*
„ *was in zyne hand om te rooken, als nu de Prie-*
sters

„ *sters met hem verschrikten, rees de melaatschheid op aan zyn voorhoofd, voor het aangezicht der Priesteren in het Huis des HEEREN van boven de reukaltaar. Ende de Hogepriester Azaria wendde zich tot hem, en alle de Priesteren, ende ziet hy was melaatsch aan zyn voorhoofd, ende zy stieten hem met haast van daar, ja hy haastede zelve om uit te gaan; want zyne plage was van den HEERE. Alzo was de Koning Uzzia melaatsch tot aan den dag zynes doods, ende melaatsch zynde woonde hy in een afgezondert huis, want hy van het Huis des HEEREN afgesneeden was: Jotham nu zyn zoon was over het huis des Konings, richtende het volk des lands.*

„ Ik zegge het is zeer duidelyk te begrypen, dat deze geheele Historie onmoogelyk vroeger kan zyn voorgevallen dan in het zevenentwintigste jaar van *Uzzias* regeering: want, eerstelyk, hoe had zyn zoon *Jotham* als zyn Stadhouder en Richter over het huis des Konings konnen zyn van dien dag af dat zyn Vader melaatsch wierd, tot den dag van zynen dood, 2 *Kon.* 15: 5. 2 *Chron* 26: 21., daar *Jotham* eerst moet zyn gebooren in Uzzias zevenentwintigste jaar: want Uzzia regeerde tweeënvyftig jaar, en zyn zoon Jotham was vyfentwintig jaar oud als hy Koning werd, 2 *Kon.* 15: 33., gevolglyk moet *Jotham* zyn geboren als Uzzia in zyn zevenentwintigste jaar regeerde.

„ Ten anderen is het klaar te bewyzen, dat deze Historie van Uzzias melaatschheid onmooglyk vroeger kan zyn voorgevallen dan in het 27ste jaar zyner regeering; want van dien tyd af, dat hy melaatsch wierd, heeft hy in een afgezondert huis gewoond, dat is,

„ dat alleen en van de andere afgescheiden
„ stond, *Lev.* 13:46. *Alle de dagen in welke*
„ *deze plage aan hem zal zyn, zal hy onrein zyn,*
„ *onrein is hy, hy zal alleen woonen, buiten den*
„ *leger zal zyne wooninge zyn*; daarom, om dat
„ hy onrein verklaart is geworden. Ja zo is
„ hy in zyne melaatschheid, in zyne onrein-
„ heid gestorven, dat hy niet begraven is by
„ zyne Vaderen, maar op eenen byzonderen
„ akker omtrent de begravenisse der Konin-
„ gen, want zy zeiden, hy is melaatsch, 2 *Chr.*
„ 26:23. *Ende* — *zy begroeven hem by zyne*
„ *Vaderen, in het veld van de begravenisse, die*
„ *der Koningen was.*

„ Hy heeft als een onreine moeten uitroe-
„ pen met luider stemme, *onrein, onrein!* vol-
„ gens *Lev* 13:45. *Voorts zullen de klederen*
„ *der melaatschen, in welke de plage is, gescheurt*
„ *zyn, ende zyn hoofd zal ontbloot zyn, ende hy*
„ *zal de bovenste lippe bewimpelen: daartoe zal hy*
„ *roepen, onrein, onrein!* om daar mede ande-
„ ren te waarschen, zich niet by hem te ver-
„ voegen of hem aan te raken. Is 'er dan wel
„ aan te twyfelen, of hy heeft ook van de ge-
„ woone gezelligheid en de gemeinschap zy-
„ ner Vrouwe moeten afgezondert zyn! dat is
„ zeer klaar; want by gelegenheid der maan-
„ delyksche gewoonte, vermocht de Man tot
„ de Vrouw niet naderen, *Lev.* 18:19. of hy
„ zondigde tegen het gebod, Cap. 20:18.;
„ hoe veel te meer mogt dit niet geschieden
„ by eenen die melaatsch was, die uit het le-
„ ger moest weggezonden worden, in een af-
„ gezondert huis woonen, ja uitroepen *onrein*,
„ op dat hem niemand aanraakte. Nu was
„ Jotham doch vyfentwintig jaren oud als hy
„ Koning werd, moet dan *dit geval* en *de vol-*

gen-

„ *genide melaatschheid niet in het zevenentwintigste*
„ *jaar van de regeering zyns Vaders Uzzia* (en
„ niet vroeger) *zyn voorgevallen?*

„ Trekken wy nu de zevenentwintig jaren
„ van de negentig jaren, welke verlopen zyn
„ van het eerste jaar des Konings *Uzzia*, tot
„ in het negende jaar van *Hosea* des zoons Ela,
„ het welk was het zesde jaar van *Hiskia*, als
„ Samaria is ingenomen en gantsch Israël is
„ verdreeven, zo blyven ons over drieënzes-
„ tig jaren; en de Propheet *Amos* Cap. 1:1.
„ Cap. 7:17. heeft zulks voorzegt, *twee jaren*
„ *voor de Aardbeving*, namelyk in het vyfen-
„ twintigste jaar van *Uzzia*. Zo vinden wy
„ volkomen tot aan het negende jaar van *Hosea*,
„ als Israël gantschelyk verdreven wierd, vyf-
„ enzestig jaren: en dat zyn de woorden van
„ den Propheet *Jesaias* Cap. 7: 8., niet dat de
„ vyfenzestig jaren by zyn Propheteeren haren
„ aanvang namen, dat is onmooglyk, zo als
„ wy boven duidelyk beweezen hebben: maar
„ Jesaias bevestigd hier de woorden van den
„ Propheet *Amos* Cap. 7: 17. *Daarom zeid de*
„ *HEERE alzo: uw Wyf zal in de stad boe-*
„ *reeren, ende uwe Zoonen en uwe Dochteren zul-*
„ *len door het zweerd vallen, ende uw land zal*
„ *door het snoer uitgedeelt worden: ende gy zult*
„ *in een onrein land sterven, ende Israel zal voor*
„ *zeker uit zyn land gevankelyk worden wegge-*
„ *voert.* Welke Prophetie geschied is twee ja-
„ ren voor de Aardbeving, namelyk in het
„ vyfentwintigste jaar der regeering van *Uzzia*.
„ Dit bevestigd Jesaias, dat deze Prophetie
„ zoude vervult worden in vyfenzestig jaren:
„ dewyl de Propheet *Amos* de bestemde tyd
„ niet gemeld had, daarom maakt de Propheet
„ *Jesaias* dezelve aan Juda bekend, om haar te

„ troosten, dewyl *Pekah* voorgenomen had het
„ huis Davids geheel uit te roeijen, en eenen
„ anderen Koning, die niet uit den stam van
„ Juda noch uit het huis Davids was, aan te
„ stellen, *Jes.* 7:6., daarom zegt de Propheet
„ *Jesaias* vs. 7, 8., dat hun voornemen en
„ raadslagen niet zullen bestaan noch hunnen
„ voortgang hebben; ja niet alleen dat hun
„ voornemen zal vernietigd en verydeld wor-
„ den: — maar, in vyfenzestig jaren, die al
„ haar begin genomen hadden in het vyfen-
„ twintigste jaar van *Uzzia*, dan zoude het
„ met Ephraïm ten einde zyn; dan zoude de
„ Prophetie van *Amos* 7: 17. hare vervulling
„ bekomen. Ja, mocht het huis Davids (of
„ *Achas*) gedacht en zich bezorgt bevonden
„ hebben, wat dit hun in deze tegenwoordi-
„ ge benaauwdheid konde helpen, dewyl 'er
„ nog nagenoeg twintig jaren moesten verlo-
„ pen, eer dat de vyfenzestig jaren ten einde
„ en de zaak zoude vervult wezen, zo zegt de
„ Propheet, om hen dit te ontnemen, daarop
„ vs. 14, 15. *Ziet eene Maagd zal zwanger wor-
„ den* enz. Hy wil zeggen hunne voornemens
„ konnen onmooglyk ter uitvoer gebragt wor-
„ den, daar immers *de Scepter van Juda niet wy-
„ ken kan tot dat de Schilo komt*, volgens *Gen.*
„ 49: 10., als boven wydloopig is verklaart.
„ Doch vervolgt de Propheet in vs. 16. *Ze-
„ kerlyk eer dit knechtken weet te verwerpen het
„ kwade, ende te verkiezen het goede; zal het
„ land, daar over gy verdrietig zyt, verlaten zyn
„ van zyne twee Koningen*, om hen nog meer te
„ troosten; namelyk dat die twee Koningen
„ *Pekah* en *Rezin* zouden van hun land verla-
„ ten worden, en dat binnen zulken korten
„ tyd.

Nu,

„ Nu, hoe heeft het huis Davids niet on-
„ dervonden de vervulling dezer Prophetie,
„ *Jes.* 7: 16., namelyk den ondergang der twee
„ Koningen *Pekah* en *Rezin* nog in het zelve
„ jaar, als boven bewezen is; en is zulks ook
„ niet eene bevestiging, verzekering en troost
„ geweest voor haar, dat de wonderbare ver-
„ schyning van den MESSIAS *in het Vleesch*,
„ en deszelfs troostryke gevolgen, die de Pro-
„ pheet *Jes.* 7: 14, 15. haar verkondigt had,
„ onfeilbaar en buiten allen twyfel ook zoude
„ vervult worden? Och, daardoor konden zy
„ gelooven, dat het ten einde der vyfenzestig
„ jaren met Ephraïm gedaan zoude zyn; hoe
„ deze Prophetie is gebleeken wederom ver-
„ vult te worden, toen Israel in het zesde jaar
„ van *Hiskia*, zynde het negende jaar van *Ho-*
„ *sea*, geheel is verdreeven, en het dus met
„ Ephraïm ten einde was; was dat voor Juda
„ niet wederom een zegel en bevestiging, ten
„ opzichte van de gedaane Prophetie in vs. 14,
„ 15? Even als het voor Mozes een vaste ver-
„ zekering was by den uitgang uit Egypten,
„ dat hy konde verzekert zyn en met waren
„ herte gelooven, dat zy Godt op dezen berg
„ zouden dienen.

En gelyk de H. Schrift ons de wonderbare ontfangenis des Heilands leert, zo leert zy ons ook, dat hy wel het Wezen zyner Menschheid van Maria zyne Moeder heeft ontfangen, *Gen.* 3: 15. *Gal.* 4: 4., maar dat de kracht des Allerhoogsten dat deel van het vleesch en bloed der Maagd Maria, uit het welk het lichaam onzes Heilands is toebereid, heeft afgezondert en geheiligt, en zulks onbevlekt en rein bewaart, *Luc.* 1: 35. Dit Wonderwerk word aan alle drie de Persoonen in de Godtheid toegeschreven, dewyl het was eene nieuwe Schepping; een Werk

het welk volgens den eeuwigen Raad zoude uitgevoert worden; en waar door alle drie de Personen zouden verklaart, en het algemeen uitzicht der waereld zoude bereikt worden. Het was de *Vader* die hier wat moest scheppen; het was de *Zoon* die zyne Godlyke natuur met de Menschlyke vereenigde; het was de *H. Geest* die de Menschlyke natuur van die Persoon voor de bevlekking der zonden bewaarde.

Wat de omstandigheden des tyds van zyne Menschwording betreffen; het Woord Godts noemt dezelve *de Volheid des tyds*, Gal. 4:4, *Wanneer de Volheid des tyds gekomen is, heeft Godt zynen Zoon uitgezonden, geworden uit eene Vrouw, geworden onder de Wet.* Het was, eerstelyk, de allerbekwaamste tyd om den MESSIAS of MOSCHIACH משיח te zenden. De Openbaring van den MESSIAS in het Vleesch heeft byna vier duizend jaren vertoeft, om aan den Zondaar, de *Onmacht* van allen vleesch te toonen, en een *verlangen naar den Verlosser te verwekken*, in dezen tyd zyn de Kentekenen van onzen Verlosser, en de waare Gesteltheid des zelven, op verscheidene wyzen vooruit bekend gemaakt en afgebeeld, op dat Hy by zyne toekomste te duidelyker mogte erkent, en meerder verzekertheid des Geloofs in hun zoude verwekt worden; het was ook daarom de bekwaamste tyd: dewyl nu de grootste hoofdverandering in de Kerke Godts stond voor te vallen: het arme Joodsche volk, het welk tot hier toe het uitverkooren volk geweest was, en uit welk de Heiland der waereld moest voortkomen, had zich nu de Genade des Heeren geheel onwaardig gemaakt; het zelve zoude nu verworpen, en andere volken zouden in deszelfs plaats aangenomen worden; en wie kan 'er aan twyfelen, dat Godt ook de tyd van de komste des Verlossers in de waereld in zyn eeuwig

Raads

Raadsbesluit te vooren heeft bestemt. Deze tyd is ook zo vervuld, gelyk die door de Voorzegging te voren is verkondigt geworden, *Gen.* 49:10. *De Scepter zal van Juda niet wyken noch de Wetgever van tusschen zyne voeten tot dat de Silo komt, ende denzelven zullen de volkeren gehoorzaam zyn.* *Dan.* 9:24,25. *Zeventig weeken zyn bestemt over uw volk, ende over uwe heilige stad om de overtredingen te sluiten, ende om de zonden te verzegelen, ende om de ongerechtigheid te verzoenen, ende om eene eeuwige gerechtigheid aan te brengen, ende om het gezichte, ende den Propheet te verzegelen, ende om de Heiligheid der Heiligheden te zalven. Weet dan ende verstaat: van den uitgang des woords om te doen wederkeeren, en om Jerusalem te bouwen tot op Messiam den Vorst zyn zeven weeken ende tweeënzestig weeken* enz. *Hagg.* 2:7-10. *Want alzo zeid de HEERE der Heirscharen, nog eens een weinig* tyds *zal het zyn; ende ik zal de Hemelen, ende de aarde, ende de zee, ende het drooge doen beven. Ja ik zal alle de Heidenen doen beven, ende zy zullen komen tot den wensch aller Heidenen, ende ik zal dit Huis met Heerlykheid vervullen, zeid de HEERE der Heirscharen. Myne is het zilver ende myne is het goud, spreekt de HEERE der Heirscharen. De Heerlykheid dezes laatsten Huizes zal grooter worden, dan des eersten, zeid de HEERE der Heirscharen, ende in deze plaatze zal ik vreede geven, spreekt de HEERE der Heirscharen.*

Het geslacht uit welke de Heiland zou afstammen, was uit het zaad Abrahams, *Gen.* 22:18. *Ende in uwen zade zullen gezegend worden alle volken der aarde.* Uit deze stamme van Juda, *Gen* 49:10. (zie boven.) Uit het geslacht van David, *Jer.* 33:15-17. *In die dagen ende te dier tyd zal ik David eene SPRUITE der Gerechtigheid doen uitspruiten: ende Hy zal recht ende gerechtigheid doen op aarde. In die dagen zal Juda verlost worden, ende Jerusalem*

zeker woonen: ende deze is die haar roepen zal, de HEERE ONZE GERECHTIGHEID. *Want zo zeid de* HEERE: *David en zal niet worden afgesneeden een Man die op den Throon Israëls zitte, Jer.* 23: 5, 6. De vervulling van dit alles beschryft ons *Luc.* 2:4-7. *Ende Joseph ging ook op van Galilea, uit de stad Nazareth naar Judeam, tot de stad Davids, die Bethlehem genaamt werd (om dat hy uit den huize ende geslachte Davids was) om beschreeven te worden met Maria zyn ondertrouwde Wyf, welke bevrucht was. Ende het geschiedde als zy daar waren, dat de dagen vervult wierden dat zy baaren zoude. Ende zy baarde haren eerstgeboren Zoone, ende wandt hem in doeken, ende leidde hem neder in de kribbe, om dat voor haar lieden geen plaatze en was in de Herberge.* Ende Apostel Paulus aan de *Hebreen* Cap. 7: 14. *Want het is Openbaar, dat onze Heere uit Juda gesprooten is: op welke stamme Mozes niets gesproken en heeft van het Priesterschap.* De plaats alwaar de Heiland der waereld zoude gebooren worden, was de stad Bethlehem in het Joodsche land, *Micha* 5: 1. *Ende gy Bethlehem Ephrata, zyt gy klein om te wezen onder de duizenden van Juda? uit u zal my voortkomen, die een Heerscher zal zyn in Israel: ende wiens uitgangen zyn van ouds, van de dagen der eeuwigheid.* De vervulling beschryft ons uitvoerig den Evangelist *Lucas*, Cap. 2: 1-20.

Hoe klaar is hier niet te zien de oneindige *Wysheid* Godts, die het zo schikte, dat de Keizer Augustus eene schattinge liet uitschryven, niet alleen dat de geboorte zo moest geschieden en de Prophetie van *Micha* vervult worden; maar ook, dat men te gelyk moest overtuigt zyn, dat Hy uit den zade Davids was.

Willen wy eindelyk nog meer overtuigt worden van deze Waarheid, zo moeten wy maar acht geven op de wonderlyke omstandigheden, welke de-

ne geboorte verzelden en daar mede verknocht waren. Eerstelyk daar was de geboorte van zynen Voorloper, *Luc.* 1 : 16, 17. *Hy zal veele der kinderen Israels bekeeren tot den Heere haren Godt. Ende hy zal voor Hem henen gaan in den geest en de kracht Elie, om te bekeeren de herten der Vaderen tot de Kinderen, ende de ongehoorzame tot de voorzichtigheid der rechtvaerdige, om den Heere te bereiden een toegerust volk, Matth.* 11 : 14. *Ende zo gy het wilt aannemen, hy is Elias die komen zoude. Maleach.* 3 : 1. *Ziet ik zende mynen Engel, die voor myn aangezichte den weg bereiden zal: ende snellyk zal tot zynen Tempel komen die Heere, dien gylieden zoekt: te weeten de Engel des Verbonds, aan den welken gy lust hebt; ziet Hy komt, zeid de HEERE der Heirscharen* Cap. 4 : 5. *Ziet ik zende ulieden den Prophеet Eliam, eer dat die groote ende die vreeslyke dag des HEEREN komen zal.* De verkondiging van zyne Ontfangenisse door den Engel Gabriël. De verkondiging van zyne geboorte aan de Herders, door de Engelen; de komste der Wyzen uit het Oosten, die de Eerstelingen waren uit de Heidenen: door welken de Jooden tot opmerking gebragt zyn. De schriklyke Kindermoord, die de Propheet, *Jer.* Cap. 31 : 15. voorzegt had.

Moet men uit alle deze omstandigheden niet ontwyfelbaar besluiten, dat JEZUS VAN NAZARETH de beloofde MESSIAS, of משיח MOSCHIACH moet zyn? waar is nu Bethlehem? waar is nu het geslacht van Juda en David? waar is nu hun Koninkryk en Scepter, die niet van Juda zoude wyken tot de Schilo zoude komen? En geeft zulks ook niet een zeer uitvoerig bewys, omtrent dit arme volk, het welk voorheen een uitverkoren volk van alle volkeren, een bemint volk geweest is, maar nu reeds over de 1700 jaren onder alle volkeren verstrooit, onderdrukt, bespot en veracht is? hunne zonden konnen daar van de oorzaak niet zyn, gelyk zy

voor-

voorgeven, want zy dienen doch nu de Afgoderye niet, gelyk zy in den eersten Tempel deeden, en toen waren zy nochtans niet meer dan 70 jaren in Babel. Komt dan nu niet over hen en over hunne kinderen het Bloed van Jezus Christus?

Nemen wy verder in opmerking den geheelen levensloop van onzen Verlosser. Hy wierd ten achtsten dage na zyne geboorte, volgens de Wet van Mozes, besneden; na zyne wederkomst uit Egypten is Hy in armoede opgevoed. Na dat hy omtrent 30 jaren oud was, is Hy door den Doop tot de verrichting van zyn Leer-ampt ingezeegent, en door den H. Geest tot zyn drievoudig Middelaars-ampt, als Propheet, Priester en Koning gezalft geworden.

De zalvinge van Aäron, David en Elisa, betekent twee Zaken: eerstelyk, de Godlyke verordening tot deze Ampten; ten tweeden de mededeeling der Gaven ter verrichting van dezelve.

Dergelyke zalving word ook aan Christus toegeschreven *Ps.* 45:8. *Gy hebt Gerechtigheid lief, ende hatet Godloosheid: daarom heeft u, ô Godt, uwe Godt gezalft met vreugden olie boven uwe medegenoten. Jes.* 61:1. *De Geest des Heeren HEEREN is op my, om dat de HEERE my gezalft heeft, om een blyde boodschap te brengen den zachtmoedigen: Hy heeft my gezonden om te verbinden de gebrookene van herten, ende om den gevangenen vryheid uit te roepen, ende den gebondenen openinge der gevankenisse.* Waar door aangewezen word, dat Hy van den Vader tot dit driederlei Middelaars-ampt is verordineert, en dat zyne Menschheid met buitengewone Gaven daar toe is voorzien geworden, *Jes* 11:2. *Ende op hem zal de Geest des HEEREN rusten: de Geest der Wysheid, ende des Verstands, de Geest des Raads ende der Sterkte, de Geest des Kennisse, ende der Vreeze des HEEREN.*

Het begin was zyn Propheetisch-ampt De Eigenschappen van eenen Propheet zyn de volgende;

hy moest de Leere; welke hy verkondigde, onmiddelyk van Godt ontfangen hebben, *Exod.* 4: 12-15. *Jer.* 1: 9.; zyne Leere of Voorzegginge moet niet maar ten aanzien van het voorledene en tegenwoordige zyn, maar zy moet ook toekomende dingen behelzen; hy moet ook zyne Leere met Wonderwerken bevestigen; hunne Leer en leven moet overeenstemmen; hunne Voorzeggingen moeten vervuld worden; en zo het nodig was, moesten zy ook hunne Leere met hunnen dood verzegelen.

Jezus Christus is de beloofde groote Propheet, *Deut.* 18: 18. *Eenen Propheet zal ik hen verwekken uit het midden harer broederen, als u, ende ik zal myne woorden in zynen mond geven, ende Hy zal tot hen spreeken alles wat ik hem gebieden zal.* *Joël* 2: 23. *Ende gy kinderen van Zion, verheugt u ende zyt blyde in den HEERE uwen Godt, want hy zal u geven dien Leeraar der Gerechtigheid: ende hy zal u den regen doen nederdaalen, den vroegen regen ende den spaden regen in de eerste maand.* Ja dat alle Eilanden der aarde op zyne Leere zouden wachten, *Jes.* 42: 4. *Hy en zal niet verdonkert worden, ende Hy en zal niet verbrooken worden tot dat Hy het recht op aarde zal bestelt hebben: ende de Eilanden zullen na zyne Leere wachten.* De vervulling is te vinden *Luc.* 7: 16. *Ende vreeze bevingze alle, ende zy verheerlykten Godt, zeggende, een groote Propheet is onder ons opgestaan, ende Godt heeft zyn volk bezocht.* *Luc.* 24: 19. *Joh.* 6: 14. *De menschen dan gezien hebbende het Teken dat Jezus gedaan hadde, zeiden, deze is waarlyk de Propheet, die in de waereld komen zoude.* Ja Hy heeft ook de Wet op Sinaï gegeeven, *Ps.* 68: 18, 19. Ja Hy heeft ook het recht en magt gehad om sommige tot Apostelen, Propheeten, Evangelisten, Herders en Leeraars te stellen en te verordineeren, *Eph.* 4: 11. *Matth.* 28: 19. Hy zelve Leerde overal op alle plaatzen in het Joodsche land, en bevestigde zyne

Goddelyke Zending en Leere door Wonderwerken. Vraagt men, welke was de inhoud van zyne Leere? om daarop kortelyk te antwoorden: Hy onderricht ons van de natuurlyke verdorvenheid der menschen; de schrikkelyke verduisterheid des verstands; de alzintze verdorvenheid en boosheid van den wille, de natuurlyke onmagt en verdoemlykheid. Hy leert ons verder den weg, langs welke de zondaar wederom tot Godt kan komen. Hy leert ons de grootste Verborgenheid der H. Drieëenheid in Godt; Hy leert ons het van Godt verordineerde middel ter begenadiging, op het allerduidelykste. Geen Propheet, voor hem, heeft deze Genade-leer zo duidelyk voorgedragen, dan Hy: komt in dezelve aan de menschen iets voor als of het was onduidelyk en onbegrypelyk; hier van is de schuld niet aan den Leeraar of zyne Leer; maar aan 't alzinze verdorven en verduistert verstand des menschen toe te schryven.

En met recht is Hy de groote Propheet, die alle de Propheten overtreft: zo wy maar aanmerken de algemeenheid en de uitbreiding van zyne Leer: zy is gemeen ten aanzien van alle Volkeren, *Matth.* 28:19. *Gaat dan heenen, onderwyst alle de Volkeren, dezelve doopende in den name des Vaders, ende des Zoons, ende des H. Geestes: leerende haar onderhouden alles wat ik u geboden hebbe. Hand.* 1:8. *Welke wil dat alle menschen geholpen worden, en tot erkentenisse der Waarheid komen.* Zo is het van Hem, door den Propheet Jesaias gemelt, *Jes.* 42:4. *Hy en zal niet verdonkert worden, ende Hy en zal niet verbrooken worden, tot dat Hy het recht op aarde zal bestelt hebben: ende de Eilanden zullen na zyne Leere wachten.* Cap. 60:3. *Ende de Heidenen zullen tot uwen lichte gaan, en de Koningen tot den glans die u is opgegaan.* Zy is ook algemeen ten aanzien van den toestand der menschen; men mag zo onmachtig, bedroeft en elendig zyn als men is, in zyne Leere kan men, zo men maar wil, hulp en troost vinden.

Hy

Hy voorzegt ook toekomende dingen: Hy voorzeide te voren wat hem zelve zoude ontmoeten: zyn Lyden, Sterven, Opstandinge, de zendinge des H. Geests enz.; Hy voorzeide het geene zyne Apostelen om zyner Leeren wille zouden te verwachten hebben; Hy voorzeide de verwoesting des Tempels en der stad Jerusalem, van de verwerpinge der Jooden en de roepinge der Heidenen.

Hy heeft ook zyne Leere, en zyne Godlyke Zending met Wonderwerken bevestigt: ja Hy heeft zulke Wonderen gedaan, welke alle krachten der natuur zeer verre te boven gaan, *Matth.* 11:4, 5. *Ende Jezus antwoorde ende zeide tot haar: gaat heenen ende boodschapt Joanni weder, het geene gy hoort ende ziet: de blinden worden ziende, ende de kreupele wandelen, de melaatschen worden gereinigt, ende de dooven hooren, de dooden worden opgewekt, ende den arme word het Evangelium verkondigt.* Hy verrichte zulke Wonderwerken in 't openbaar voor de oogen van alle menschen, ja zelve voor die zyner vyanden: en dat niet maar op eenen tyd ofte op eene plaatze, maar in verscheidene tyden en op verscheidene plaatzen: en dit alles deed Hy door zyn eigen Vermogen en Kracht: daarom beroept Hy zich zelve ook daarop met recht, dat zy Hem om zyner Werken wille zouden gelooven, *Joh.* 10: 37, 38. *Indien ik niet en doe de werken myns Vaders, zo en geloost my niet: maar indien ik ze doe ende zo gy my niet en geloost, zo geloost de werken: op dat gy moogt bekennen ende gelooven, dat de Vader in my is, ende ik in hem.* Cap. 15: 24. *Indien ik de werken onder haar niet en hadde gedaan, die niemand anders gedaan en heeft, zy en hadden geen zonde: maar nu hebben zy ze gezien, ende beide my ende mynen Vader gehaat.* Cap. 5: 26. *Want gelyk de Vader het leven heeft in hem zelven, alzo heeft Hy ook den Zoone gegeven het leven te hebben in Hem zelven,* Cap. 20: 30, 31.

Ein-

Eindelyk bevestigd Hy zyne Leere en Goddelyke Zending met zyn Bloed en Dood, *zich zelve vernederende, is Hy gehoorzaam geworden tot den dood, ja tot den dood des kruises, Phil.* 2: 8. (Maar byzonder word de Goddelykheid zyns Persoons aangetoond en bewezen door de Opstandinge uit den dooden, van welk gewichtig stuk wy in 't vervolg zullen spreeken.)

Na dat Hy zyn Leeraars-ampt had verricht, ging hy tot het Paaschfeest op naar Jerusalem, om aldaar te Lyden en te sterven, en dus zyn Hoogepriesters-ampt te oeffenen, *Hebr.* 7: 26, 27. *Want zodanig een Hoogepriester betaamde ons. Heilig, onnozel, onbesmet, afgescheiden van de zondaren, ende hooger dan de Hemelen geworden: dien het niet alle dagen nodig en was, gelyk de Hoogepriesters, eerst voor zyne eigene zonden slacht-offeren op te offeren, daarna* (voor de zonden) *des volks: Want dat heeft Hy eenmaal gedaan, als Hy hem zelven opgeoffert heeft.*

Zynen intrek in Jeruzalem, was met een groot Jubelgegalm verzeld: zy riepen Hosianah enz., en daarin is vervult geworden de Prophetie, *Zach.* 9: 9. *Verheugt u zeer gy dochter Zions, juicht gy dochter Jeruzalems, ziet uw Koning zal u komen rechtvaerdig, ende Hy is een Heiland: arm, ende rydende op eenen Ezel, ende op een Veulen, een jong der Ezelinnen, Matth.* 21: 7-9. Deze intrek verwekte een groot opzien, en de gemoederen der Priesters en Ouderlingen wierden heftig daar over verbittert, dewyl zy vreesden, dat zy van hun aanzien en achting geheel zouden beroofd worden: daarom leiden zy Hem laagen, hoe dat zy hem konden dooden; en maakten dus met Judas, *die een dief was*, een verdrag, en beloofden hem dertig Zilverlingen, dat hy hun de plaats en gelegenheid, waar hy zich onthield, zoude aanwyzen: aan den laatsten avond at hy nog het Paaschlam met zyne Discipelen; Hy zette het

H. Avond-

H. Avondmaal, als een teeken van zyne eeuwige Liefde in, en sterkte zyne Discipelen met de krachtigste troostredenen. Hy verklaarde hun ook: *Een uit u zal my verraden*, *Matth.* 26: 21. *Joh.* 13: 21, op dat de Schrift vervult worde, die myn brood eet, heeft de verzenen tegen my verheven, *Psalm* 41: 10. *Zelfs de man mynes vredes, op welken ik vertrouwde, die myn brood at, heeft de verzenen tegen my grotelyks verheeven. Nu zegge ik het u eer dat het geschied is.* Joh. 13: 18, 19. Wat moeten deze woorden, *een van u zal my verraden*, donderslagen op hunne herten geweest zyn, en ontzetting en treurigheid veroorzaakt hebben: niet alleen dat zy tot hier toe verscheidene malen van hunnen Heer en Meester gehoort hadden, dat Hy sterven zoude, maar nu moeten zy nog hooren en gewaar worden uit den Mond der Waarheid, die de woorden des eeuwigen levens heeft, dat hy op eene verradelyke wyze in de handen zyner vyanden zoude overgelevert worden, en daarenboven dat de verrader een uit hen zoude zyn. Daar uit ontstond by hen een heilig verdenken tegen zich zelve, en dit bewoog een iegelyk van hen om te vraagen: *Ben ik het Heere!* zy hadden geene verdenking op malkanderen, door zich zelve heiliger dan hunne broederen te schatten, ja ook niet tegen Judas: zy vraagen niet, *Heere is het Judas?* maar, *Heere ben ik het?* (zo bestaat eene oprechte Christelyke liefde, om altyd van zynen naasten het beste te hoopen en geene verdenking te houden tegens hem, zo lange het eenigzins mooglyk is, zo lang als 'er geen ten vollen toereikende grond is om hem te houden voor eenen Judas.) En niettegenstaande de Heere Jezus uitdruklyk zeide, en nader aan zyne Discipelen te verstaan geeft wie de verrader was, namelyk die met my in de schootel indoopt, of dien ik deze beete geeve, van 't welk doch het eigen geweeten van Judas hem moest doen

denken dat het hem raakte, bleef hy nochtans onbeweeglyk zitten, en achtede zulks niets; al hoorde hy de woorden uit Jezus mond: *Wee dien mensch, door welken de Zoone des menschen verraden word*, nochtans bleef zyn herte verstokt, en hy wierd niet bewogen om zich over zyn voornemen te bedenken; ja deze stoute Zondaar vraagt nog, *ben ik het Heere*? ô Judas, bezeft gy niet de Alweetenheid van uwen Meester! merkt gy niet op dat Hy weet, dat het een uit deze Twaalf is? buiten twyfel weet hy immers ook, dat gy hem zult verraden; gy hebt doch met Hem in de schootel ingedoopt, Hy heeft u de beete met alle oplettenheid gegeven, op dat gy zoud overtuigd zyn dat gy het zyt. Stoute zondaar! hoe kunt gy Hem nog vraagen, ben ik het Heere? hier op gaf hem Jezus dit antwoord: *Gy hebt het gezegt*.

Na dezen ging hy met zyne Discipelen naar den Olyfberg in Gethzemane. Wel had de Heere de ganschen tyd zyns levens niet anders dan elende, armoede en ongemakken geleeden, maar het grootste lyden waarop het in 't Verlossings werk alles aankomt, heeft Hy tot aan het einde zynes levens uitgestaan: het welk hier in Gethzemane een begin heeft genomen; aldaar leed Hy in zyne Ziele: het welk zich zo wel door zynen bloedzweet als door zyne bittere klagten openbaarde; onze ziel had gezondigd, daarom moest de oneindige afkeer van Godt tegen de zonde, aan de ziele des Verlossers worden beweezen; Hy gevoelde de verlaating zyns Hemelschen Vaders, de schrikken des eeuwigen Doods, alle de aanvechtinge des Satans. Hy droeg alle de zonden der Uitverkoorene, waarom Hy in de bitterste klagten uitbrak, *Matth.* 26: 38. Cap. 27: 46. De Apostelen konden ook daar door overtuigt worden, dat zyn lyden onmiddelyk van Godt kwam, dewyl de menschen ter dezer tyd hunne han-

den

den aan Hem nog niet gelegt hadden: maar ook moeſt Hy opentlyk in zyn Lichaam lyden, nademaal wy ook met ons lichaam gezondigt hadden, op dat de afkeer van Godt tegen de zonde, voor de oogen der geheele waereld, zoude geopenbaard worden.

Het eerſte was de verraderye van Judas, dewyl wy van Godt zyn afgevallen, en willen nochtans daar voor gehouden worden als of wy het met Godt hielden. Hy is gevangen genomen en gebonden geworden: om dat wy, als oproerige en misdadigers in het ryke Godts, verdient hadden voor eeuwig in de banden en ketenen der duiſterniſſe gekluiſtert te blyven. Hy is van zyne Discipelen verlaten geworden, dewyl wy Godt, het hoogſte Goed, verlaten en ontrouw geworden zyn.

Ten tweeden, dat Hy is voorgeſtelt voor den Joodſchen raad, en dat aldaar het vonnis des doods over hem als een Godtslaſteraar is uitgeſprooken, dewyl wy verdient hadden voor Godts Richterſtoel geſtelt en aldaar aangeklaagt te worden, om over ons als Godtslaſteraars het oordeel des doods uit te ſpreeken, alzo wy ons valſchlyk voor kinderen Godts uitgegeven hebben.

Ten derden, het geene *Hy geleeden heeft onder Pontius Pilatus*, was: dat Hy wierd voor den richterſtoel van den waereldlyken Rechter geſtelt, en daar als een oproermaker beſchuldigt; Hy wierd tot den dood veroordeelt, ja tot den dood des kruices, op dat wy ten geenen dage voor Gods Richterſtoel vry zouden konnen verſchynen; Hy laat zich van zyne kleederen berooven, op dat onze ſchande zoude bedekt worden; Hy wierd ten bloede geſlagen en gegeeſſelt, op dat wy door zyne Wonden geneezinge vinden zouden, *Jeſ.* 53. Hem wierd een doorne Kroon opgezet, en met zyn Koninklyk-ampt wierd geſpot: Hy moeſt daar mede de zonden boeten, waar

mede wy tegen Godt onzen Koning overtreeden hadden; Hy moest de kroone des Levens weder verwerven, om ons dezelve deelachtig te maken; Hy wierd uit de stad Jeruzalem, en buiten de poorte, onder den zwaare vloek van den last des Kruices, als een verbannene, ter dood, uitgevoert, nadien wy als oproerige onderdanen verdiend hadden voor eeuwig uit de Stad Godts, uit het Hemelsch Jeruzalem uitgeslooten te worden, en den zwaren vloek van onze zonden te dragen. Ook moest dat zondoffer *Gatat* חַטָּאת op den grooten Verzoendag, *Joom Kipuur* יוֹם כִּפּוּר wiens bloed in het Heilige der Heiligen ingebragt wierd, buiten het leger gebragt en verbrand worden, *Lev.* 16:27. *Maar den varre des zond-offers, ende den bok des zond offers, welker bloed ingebragt is om verzoeninge te doen, in het heilige, zal men tot buiten den leger uitvoeren, doch haare vellen, haar vleesch ende haren mist zullen zy met vuur verbranden:* daar immers de offerhande en voornamelyk dit offer op den grooten Verzoendag, niet anders waren dan voorbeelden en schaduwen van de offerhande van CHRISTUS, of מָשִׁיחַ MOSCHIACH zelve. *Hebr* 8:5. *Welke het voorbeeld ende de schaduwe der Hemelsche dingen dienen, gelyk Mozes door Goddelyke aansprake vermaant was, dat hy den Tabernakel volmaaken zoude. Want ziet, zegt Hy, dat gy het alles maakt na de afbeeldinge die u op den berg getoont is.* Cap. 10:1. *Want de Wet, hebbende een schaduwe der toekomende goederen, niet het beeld zelve der zaken, en kan met dezelve offerhande, die zy alle jaren geduuriglyk opofferen, nimmer heiligen de geene, die daar toe gaan:* Want aan het bloote bloed der kalveren kan Godt geen welgevallen hebben, noch zich daar mede laten verzoenen, *Micha* 6:6, 7. *Waar mede zal ik den HEERE tegenkomen, ende my*

bukken voor den Hogen Godt? zal ik Hem tegenkomen met brand-offeren? met eenjarige kalveren? zoude de HEERE een welgevallen hebben aan duizende van rammen? aan tienduizenden van olybeeken? zal ik myn eerstgeboornen geven voor myne overtredingen? de vrucht mynes buiks voor de zonde myner ziele? *Ps.* 50:18. *Want gy en hebt geenen lust tot offerbande, anders zoude ik ze geven: in brand-offeren en hebt gy geen behagen:* waarom ook Jezus, op dat Hy de zonde der aarde op eenen dag weg zoude nemen; op dat hy zyn volk heiligde door zyn eigen Bloed, heeft moeten naar buiten, uit de stad, buiten de poorte, gevoert worden; en dewyl de offerhande schaduwen en voorbeelden waren van het weezentlyke offer, Christus zelve, daarom word Hy in de H. Schrift genoemd het *Offer*, *Jes.* 53:10. אָשָׁם. Aschaam. *Als zyne ziele haar tot een schuld-offer zal gestelt hebben*, *Eph.* 5:2. *En wandelt in de liefde, gelykerwys ook Christus ons lief gehad heeft, ende Hem zelven voor ons heeft overgegeeven tot een offerbande ende een slacht-offer Gode tot eenen welriekenden reuk*, *Hebr.* 10: 10-12. *In welken wille wy geheiligt zyn door de offerhande des lichaams Jezu Christi eenmaal geschied. Ende een ygelyk Priester stond wel alle dagen dienende, ende dezelve slacht-offeren dikmaal offerende, die de zonden nimmermeer en konden wegneemen: maar deze een slacht-offer voor de zonde geoffert hebbende, is in eeuwigheid gezeten aan de rechterhand Godts.* Het was ook een zuiver offer zonder gebrek of onvolmaaktheid, *Hebr.* 7; 26. *Want zodanig een Hoogepriester betaamde ons, heilig, onnozel, onbesmet, afgescheiden van de zondaren, ende hooger dan de Hemelen geworden.* Cap. 9:10. *Bestaande alleen in spyzen ende dranken, en verscheidene wasschingen, ende rechtvaardigmakingen des vleesches tot op den tyd der verbeteringe opgelegt.* Zyn offer had een verzoenende kracht, 1 *Joh.* 2:2.

Ende Hy is eene verzoening voor onze zonden: ende niet alleen voor de onze, maar ook voor de zonden der geheele waereld. Dit offer offerde Hy niet voor zich zelve (gelyk de Hoogepriesters des Ouden Testaments) maar voor andere, *Matth.* 20:28. *Gelyk de Zoone des menschen niet en is gekomen om gedient te worden, maar om te dienen, en zyne Ziele te geven tot een Randzoen voor veelen, Dan.* 9:26. ואין לו• *Ende na die tweeënzestig weken zal de Messias uitgeroeit worden, maar het en zal niet voor Hem zelven zyn:* maar wel voor alle die, welke hem met waren geloove aannemen. *Joh.* 3:16. *Want alzo lief heeft Godt de waereld gehad, dat Hy zynen eeniggeboren Zoone gegeeven heeft, op dat een ygelyk die in hem geloost niet en verderve, maar het eeuwige Leven hebbe.*

Dit onschuldig en rein Offer, Jezus Christus, wierd buiten de stad en poorte geleidt; Hy moest het kruis dragen, het welk na korten tyd Hem zoude dragen. De krachten van den Heere Jezus aan dezen dag, door het waaken van den geheele nacht, door honger en bloedstortinge zo afgemat zynde, dede zyne vyanden bezorgt zyn, dat Hy, onder den zwaren last van 't kruis den geest mogt geven, geen kracht genoeg mogte hebben om op Golgotha te komen, en zy dus van hunne begeerte en vergenoegen in zynen dood aan het kruis, mogten berooft worden; daarom dwongen zy eenen Simon, die een verborgen Discipel, aanhanger en navolger van Jezus schynt geweest te zyn, 't welk hy blyken liet door zyn groot medelyden dat hy met zynen Heer en Meester had; hem wierd het kruis van Jezus opgelegt, dat hy het Hem moest nadragen. Waar by men niet moet denken, dat zyne vyanden zulks gedaan hebben uit medelyden, dat zy met Jezus hadden: och neen, maar op dat zy van hun voornemen en begeerte niet mogten berooft worden; en wil

Si-

Simon zyn *Discipel* zyn, zo moet hy waarlyk *zyn kruis op zich nemen ende Hem navolgen.*

Eindelyk, Jezus word naar Golgotha gebragt en aldaar gekruist; zyne beide handen worden uitgerekt, zyne voeten over elkanderen gelegt, en zo wel zyne handen als zyne voeten worden met nagelen vastgenagelt en doorboort, *Ps.* 22:17. *Want honden hebben my omcingelt, eene vergadering der boosdoenders heeft my omgeven; zy hebben myne handen ende myne voeten doorgraven.* Zyn naakte lichaam wierd in de vrye lucht tusschen hemel en aarde als een vloek daargestelt; niets was Hem vry gelaten dan zyne tonge, van welke hy zich, tot het Gebed en de Voorbede voor zyne vyanden bediende; zyne oogen wierden gekwelt en gepynigt door de spotachtige gebaerden der geener *die voorby gingen, en met het hoofd schudden*, *Matth.* 27: 39. *Ps.* 22: 8. *Alle die my zien bespotten my; zy steken de lippe uit, zy schudden de kop.* Hy moest zien, dat *zyne kleederen gedeelt*, en *over zyn gewaad het lot wierd geworpen*, *Ps.* 22: 19. *Zy deelen myne kleederen onder hen, ende werpen het lot over myn gewaad.* Zyne ooren wierden gepynigt door den smaad en lasterwoorden der Priesteren en des volks, *Matth.* 27:40-44, *zeggende: Gy, die den Tempel afbreekt ende in drie dagen opbouwt, verlost u zelven. Indien gy de Zoone Gods zyt, komt af van het kruis. Ende desgelyks ook de Overpriesters met de Schriftgeleerden ende Ouderlingen ende Pharizeën, Hem bespottende, zeiden: andere heeft Hy verlost, Hy en kan hem zelven niet verlossen. Indien Hy de Koning Israels is, dat Hy nu afkome van het kruis, ende wy zullen Hem gelooven. Hy heeft op Godt betrouwt: dat Hy Hem nu verlosse indien Hy Hem wel wil. Want Hy heeft gezegt. Ik ben Godt Zoone. Ende het zelve verweeten hem ook de Moordenaars, die met Hem gekruist waren.* Zynen reuk en smaak wierden beledigd met eenen vermengden drank van Edik en

Galle enz. Ja zyn Lyden was zo groot en zo diep als de *Helle*: nadien Hy de allergrootste en allerdoordringenste kwaalen en smerten, zo wel in zyne Ziel als in zyn Lichaam, ondervond, en met de jammerlykste woorden uitroepen moest אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי *myn Godt, myn Godt, waarom hebt gy my verlaten!* *Ps.* 22:2. Daar was een buitengewoone ontzettelyke duisternisse: zyne Ziele was verlaten van zynen Hemelschen Vader. Wy elendige zondige schepselen hadden verdiend voor eeuwig in de alleruiterste duisternisse geworpen te worden, om dat wy de Fontein des Lichts verlaten, en de duisternisse meer dan het licht bemint hebben; onze arme ziele had verdiend voor eeuwig van Godt verlaten te zyn, en te ondervinden wat het zy, zo Godt het aangezicht zyner Genade over ons niet meer verheft, en dat wy buiten Hem angst, schrik, treurigheid, duisternisse, wanhoop en doodsnoden voor ons zien en ondervinden.

Eindelyk het allerlaatste was. *Hy riep met een groote stemme*, *Matth.* 27:50. *Ende Jezus wederom met eene groote stemme roepende gaf den Geest.* Hier word wel niet gemeld wat hy met groote stemme geroepen heeft: Ik denk niet dat Hy geroepen heeft, weeklagten wegens zyn allerzwaarste smerten en pyne; maar dat Hy geroepen heeft, *het is Volbracht*, zo als ons *Joh.* 19:30. beschreven word; *het is Volbracht*: den bitteren kelk, welken my van mynen Hemelschen Vader was ingeschonken, op dat ik hem drinken zoude, is nu tot op den laatsten drop, tot den bodem toe, uitgeleedigd; den doop, met welken ik moest gedoopt worden, is nu voleindigd; *het is Volbracht* al dat geene, wat tot Heil van zondaaren en tot Verheerlykinge van mynen Hemelschen Vader te volbrengen was; *het is Volbracht* alles, wat na den inhoud van het eeuwig Gena-

nade-Verbond, volgens alle de voorzeggingen der Propheeten, alle voorbeelden en schaduwen der Offerhanden, te doen was. *ô Aangename Tyd! dag des Heils!* 2 *Cor.* 6:2. *Want hy zegt in den aangenamen tyd hebbe ik u verhoort, ende in den dag der zaligheid hebbe ik u geholpen: ziet, nu is het de wel aangename tyd, ziet nu is het de dag der zaligheid, Jes.* 49:8. (*Den dag des Nieuwen Testaments.*) De geloovigen des Ouden Testaments konden niet zeggen, de MESSIAS *is gekomen, ende heeft met zyn Bloed de zonde uitgewischt*; maar zy moesten eenvoudig zeggen, *Hy zal ontwyfelbaar komen*; maar de geloovigen des N. Testaments konnen zich nu beroemen: *Hy is gekomen; Hy heeft betaald; Hy heeft de overtredingen gesloten; Hy heeft de zonde verzegeld; Hy heeft de ongerechtigheid verzoent; Hy heeft de eeuwige gerechtigheid aangebracht, Dan.* 9 : 24. en, *het is Volbracht!*

En ook zyn de woorden op te merken: *ende Jezus wederom met eene groote stemme roepende, gaf den Geest.* Dit geeft een zeer klaar bewys, dat Hy niet volgens den gewonen loop der natuur stierf; gelyk een stervende van tyd tot tyd zyne krachten hem verlatende, gelyk andere menschen: zy sterven allengskens en verliezen het gebruik van hunne zinnen, en zo word hun licht eindelyk uitgebluscht: maar de Heere Jezus stierf als zo een, *die macht had zyn leven af te leggen.* Dit bewees Hy, door met grooter stemme te roepen, onder welken Hy den Geest gaf: tegen de natuur en ondervinding die men van andere stervende menschen heeft; *Hy riep met grooter stemme*: Hy had zich nog langer van sterven konnen onthouden, indien Hy gewilt had; Hy heeft in zyn sterven veel meer over den dood getriumpheert, als Hy van den dood is beheerscht en overwonnen geworden: Hy moest zyn *leven* vrywillig, *als een schuld-offer*, afleggen, *Jes.* 53. Hy *gaf* zynen

Geest, en gaf hem over in den handen van Godt zynen Hemelschen Vader. ô! De Vorst en Heere des Levens, hangt nu voor een korten tyd als eenen dooden aan het vervloekte kruishout! Hoe streng moet de Goddelyke Gerechtigheid tegen de zonde zyn, daar dezelve niet anders dan door zulken vervloekten kruisdood konde verzoent worden; aan dit *kruis* is onze Verzoening geschied! aan dit kruis is de vrede tusschen hemel en aarde, tusschen Godt en menschen, gesticht: ja, aan dit kruis, is de eeuwige Raad des Vredes tusschen Vader en Zoon uitgevoert, en in zyne volkomenheid gebracht, zo als te vooren de Geest Godts door den Propheet Zacharias gezegt heeft, *Zach. 6: 13. Ja Hy zal den Tempel des* HEEREN *bouwen, ende Hy zal den Cieraad dragen, ende Hy zal zitten ende heerschen op zynen Throon; ende Hy zal Priester zyn op zynen Throon, ende de Raad des Vredes zal tusschen die beide wezen*, enz. וַעֲצַת שָׁלוֹם תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם

Maar *hoe* onuitspreekelyk moet *de liefde des Vaders zyn*, welke *de waereld alzo lief gehad heeft*, *dat Hy zynen eeniggeboornen Zoon in de waereld gezonden heeft* enz. En hoe onbegryplyk en allerverwonderingswaardig is de *liefde van Christus*, dat Hy *voor ons* is *gestorven*!

Gestorven? ja Hy is waarlyk *gestorven*; daar door verstaan wy de smertelyke scheiding der Ziele onzes Heilands van zyn Lichaam. Door zynen dood heeft onze Verlosser ons van den eeuwigen dood bevryd, en het recht tot het leven verworven. Maar, mogt men vraagen, hoe komt het dan dat de Gelovigen ook moeten sterven, en de lichamelyke dood ondergaan? Hier by moeten wy noodzaaklyk aanmerken, dat de dood der Gelovigen niet meer eene straffe der zonden is, maar een middel om te geraken tot de eeuwige ruste; ja ook is de dood noodzaak-

lyk,

lyk, op dat zy door den zelven het zondige lichaam afleggen: want ons lichaam kan zonder veranderinge niet in het onveranderlyke ingaan, gelyk de Apostel Paulus uitdrukt met deze woorden, als hy zegt: *dat vleesch en bloed het Koninkryke Gods niet kan beërven*, 1 *Cor.* 15:50. Het kan, wil de Apostel zeggen, in zynen tegenwoordigen toestand onmooglyk in den Hemel ingaan, en het kan de groote Heerlykheid niet verdragen, die het deelachtig zal worden; het zelve moet eerst den tydelyken dood ondergaan, en het zondige lichaam afleggen: ja de dood moet hen daar heenen voeren, alwaar zy zullen gewaarworden *het geene Godt bereid heeft*, dien, *die Hem liefhebben*. En al is het, dat het sterven op zich zelve, ten aanzien van de Vroomen en Godvruchtigen, en van den Godloozen en booswichten, in niets is onderscheiden: *Pred.* 9: 2. want de dood is zo wel eenen Koning der verschrikkinge voor de natuur der Vroomen, als voor de Godloozen; daar is de verdraajinge der oogen, een schuimen des monds, een staamelen der tonge, een reutelen des keels, eene geweldige en ontzettelyke verdraajinge der leden. Ach! geliefde Leezer, hier in is het wel alles een: de Godlooze heeft het niet erger, en de Vroome heeft het niet beter.

Maar daar zyn andere gewichtiger Zaken, welke den dood en het sterven der Vroomen, van den dood en het sterven der Godloozen onderscheiden. Eerstelyk, de dood der Godloozen is een verschriklyke en zwaare dood, om dat zy zich tot denzelven nooit toegerust en bereid hebben; dewyl zy zich in de waereld met al het geene dat in de waereld is te zeer vereenigt, en zich met hetzelve verbonden hebben; zy hebben hunne geheele gelukzaligheid gezocht te verkrygen op der aarde, en hunne eere te stellen in de booze vergenoegingen, en aan dezelve verknocht te blyven; maar nu zullen zy de waereld

en

en alles op eemaal onbesonnen moeten verlaaten; om alles in den dood te verliezen; te verliezen hunne lustige huizen, waar in zy nog langer begeerden te woonen; te verliezen hun goud en zilver, het welk zy met groote moeite en arbeid, met zorge nacht en dag hadden te zamen gebracht, en het welk zy nog langer begeerden te bezitten en te misbruiken; te verliezen al hun tydelyke wellusten, waarin zy zich nog langer begeerden te vermaken; eindelyk, te verliezen hun versiert en opgepronkt lichaam, 't welk zy als eenen Afgod geëert hebben; ja te verliezen hunne Ouders, Wyven, Mannen, Kinderen, Broeders, Zusters en alle vriendelyke en aangenaamene Gezelschappen, die hun immers niet verder konnen vergezellen dan tot aan het Graf, en daar van hebben zy toch geen wetenschap: de draad van hunne hoope zal zo op eenmaal afgesneden en afgekort worden. Ach! dat moet hen zeer zwaar vallen. Daarby komt nog het treurig en verschrikkend gezicht, en het knagend geweeten over hunne zonden; zy aanschouwen het verschriklyk vuur der Helle voor hun bedde als brandende; zy zien voor hunne oogen de schriklyke, bedroevende en stikdonkere eeuwigheid; zy zien dat voor hun alle hoop en troost verloren is, om immers daar uit gered te worden; (niet slechts 12 maanden, als de *Rabbynen* der Jooden leeren, en dat zy door het vlytig studeeren en bidden קדיש Kadisch zeggen, hunne kinderen of andere vroomen uit het zelve zouden konnen verlossen, en in den Hemel brengen, waar over ik my niet verder uitbreiden zal:) Ook niet dat dezelve, volgens de Fabelen der Papisten, door de *Missen* daar uit konnen geholpen worden, en hoe meer Missen, en hoe meer Geld aan den Priester daar toe gegeeven, hoe groter de verzekering is om de zulken uit de Hel (*het Va-*

ge-

gevuur) te scheuren, en in den Hemel te verplaatzen. Ach, neen! maar alle deze, ja alle deze *Rabbynen* en *Papen*, die zulke fabelen bedacht en uitgevonden hebben, (daar immers van zulks niets in de H. Schrift te vinden is) om zich zelve en andere daar mede te troosten, die zullen het ontwaar worden en ondervinden, dat zy zich waarlyk bedrogen hebben; en alle de geenen, welken zich ten huidigen dage met hunne uitvindingen troosten, zullen het met 'er tyd insgelyks ervaaren en ondervinden. Och! dan is alle hoop, alle troost verlooren. Maar het is Eeuwig! Eeuwig, daar is geen einde. Daarom zegt de Propheet *Jesaias* Cap. 66. *Haren worm*, dat is de knagende worm van hun boos geweeten, *en zal niet sterven, ende haar vuur*, dat is den Toorn Godts, *en zal niet uitgeblusсht worden.*

Daarom is hun sterfuur zo vreeslyk, zo verschriklyk, zo onverdraaglyk: gelyk de baaren der zee malkanderen niet konnen ontwyken, maar de eene de andere overstelpt, zo ook roepen en klagen zy, het eene *ach!* en *wee!* voor het andere; en dat word met recht genoemd *jammerlyk te sterven*; want zy sterven alreede voor hun sterven, en wil men hen, daar zy reeds op het doodbedde liggen, en het koude doodzweet hun aangezicht bevochtigt, aanspreeken, dat zy toch de zorgen van het tydelyke mogten laaten vaaren, daar zy immers zien, dat hun alles niet kan helpen, en dat zy niets met zich in het donker graf konnen nemen; dat zy toch nadenken van wegens hunne onsterffelyke Ziele mogten maken, en bezinnen, hoe zy den tyd huns levens met de ydelheden hebben doorgebragt, en Godt, in Christus Jezus, niet gekend noch erkend hebben; dat hun nog slechts eenen kleinen tyd overig is, om zich tot den barmhertigen Jezus te wenden, en uit de diepte met gelovige herten te roepen: *ô Godt! zyt my* arme *zondaar* in Christo Jezu

ge-

genadig; en neemt mynen Geest in barmhertigheid op: ô, dat ik mogt gereinigt worden van alle myne zonden, door het Bloed van Jezus Christus enz. Maar dergelyke getrouwe aanspraak en vermaning, valt hen zwaar en onverdraaglyk; ja het is als of men hen met een zwaard de ziele door boorde en een vergiftige pyl in het herte schoot: Eindelyk blazen zy hunnen adem uit, en zo is de dood de eerste stap, die zy doen, in den eeuwigen dood; zy is eene poorte der hellen, en een weg die heenen voert tot het eeuwig verderf, en tot de eeuwige smerten.

Maar, geheel anders is het gelegen met den dood en het sterven der Oprechten, Vroomen en waare Gelovigen; zy hebben zich met de ydelheden der waereld zo niet opgehouden, en hun herte daar aan zo niet verkoppelt; zy hebben hunne zaligheid hier op aarden zo niet gezocht, zy hebben zich tot hunnen dood en sterven dagelyks bereidt; ja in alle onderdrukking, rampspoeden, noden en kruis, het welk zy in deze woeste en jammer-volle waereld ontmoet hebben, zich daar mede getroost, dat toch alle wederwaardigheden, alle onderdrukking en kruis, eindelyk met den dood een einde moeten nemen: De lampen hunner zielen waren met brandende *oly des Geloofs* gevult, daarom valt het hen niet zwaar alles te verlaten, en door het donkere *dal der schaduwe des doods* naar Canaän, naar het Hemelsch Jerusalem heenen te reizen. Waarom zouden zy toch zulk een groot verlangen en begeerte hebben langer op deze aarde te blyven, alwaar immers niet anders dan tegenspoed en kruis hun daaglyks brood is? wierden zy niet geslingert gelyk de Arke van Noäch? en waarom zouden zy zich voor den tydelyken dood zo ontstellen? Ontstelt zich ook een arme vreemdeling, die eenen langen tyd in grooten nood en wederwaardigheden omgezworven en gereist

reist hebbende, nu zyne reize naar zyn Vaderland onderneemt? Ontstelt zich ook een door werken afgematte arbeider, handswerksman of daglooner, wanneer den tyd aanbreekt, dat hy zyn werk staaken en ruste genieten zal? Ja moeten zy den tydelyken dood niet toeroepen, gelyk eertyds Laban tot Eliëzer: *Kom in*, enz. O kom in! en maakt van myn rampspoedig en smertelyk leven een einde. O kom in! en voert my uit *Babel* in *Sion*; uit *Egypten* in *Jerusalem*; uit *Meschach* en *Kedar* in de *lieffelyke Voorhoven des Heeren*, *in het huis des Vaders*. En komt eindelyk de tyd en stond, dat zy van deze waereld zullen scheiden, zo ontfangen en behouden zy troost ook in het midden van de gruwelykste smerten des doods, dewyl zy als gerechtvaardigden weeten, dat hunne zonden, al waren zy rood als *scharlaken* enz., door de dierbare Verdiensten van den Heere Jezus, welke zy met waren geloove omhelst hebben, uitgedelgt zyn, en zy van dezelven zyn gereinigd geworden; en nu gaan zy *in*, *in het eeuwige Leven. Het lichaam keert slegts wederom tot aarde, gelyk het te voren geweest was, maar de geest keert weder tot Godt, die hem gegeven heeft*, Pred. 12: 7. *Ende dat het stof wederom tot aarde keere, als het geweest is, ende de geest weder tot Godt keere, die hem gegeven heeft.* De Ziel word ten dien tyde van de banden des zondigen lichaams, in het welk zy tot hier toe, als in een kerker, vast gekluisterd was, verlost, en begint dan by Christus te zyn; de Hemel is haar oorspronk, daarom gaat zy ook wederom daar henen: ja zy word van de heilige Engelen, gelyk de Ziel van *Lazarus*, daar heen gedragen, om aldaar haren Heere Jezus op de allervolkomenste wyze te kennen, te erkennen en zich in Hem te vergenoegen. De verloste Ziel van een stervende Geloovige maakt zich als 't ware *vleugelen gelyk die van eenen Arend*: zy vliegt van den verdrietelykheden

vol zynden Aardkloot in het lieffelyke Paradys des Hemels; *tot den berg Sion; tot de Stad des levendigen Godts; tot het hemelsch Jerusalem; tot de veele duizenden Engelen; tot de Vergadering ende de Gemeente der Eerstgeboornen, die in den Hemel opgeschreven zyn, ende tot Godt, den Rechter over alle, ende tot de Geesten der volmaakte Rechtvaerdige, ende tot Jesus, den Middelaar des Nieuwen Testaments, Hebr.* 12:22-24. Ja de Geloovige roept op zyn doodbedde met Stephanus, *Heere Jezu, ontfangt mynen geest*: en de Heere Jezus is ook gereed zyn gebed te verhooren; Hy verschynt met uitgestrekte armen om zyne Ziele te ontfangen en dezelve tot zich in den Hemel op te nemen. Zoo heeft het ook de Heere Jezus belooft aan den met Hem aan het kruishout hangenden *boetvaerdigen Moordenaar*, als Hy tot hem zeide: *Voorwaar zegge ik u, heden zult gy met my in het Paradys zyn.*

Hunne Graven zyn, gelyk de Rabbynen der Joden te recht aanmerken, בֵּית חַיִּים Huizen der Levendigen; hunne Zielen zyn *ingebonden in het bundelken der Levendigen.* Ja nog meer: waarom toch zoude de tydelyke dood hun zwaar vallen, zy verliezen 'er immers niets by? Ja wat zeg ik, verliezen; *het sterven is hun gewin!* want zy gewinnen voor de Aarde den Hemel, voor de Onvolkomenheid de Volmaaktheid; voor leed en treurigheid, vreugde en zaligheid; voor de aardsche huizen het *huis des hemelschen Vaders, in het welke zyn veele Woningen*; voor hunnen tydelyken en vergankelyken rykdom de schatten des *Hemels, daar geen dief kan doorgraven, nochte die steelen*; voor de aangename gezelschappen van Ouderen, Wyven, Kinderen enz., het gezelschap van alle de heilige Engelen en Seraphinen; van alle de Patriarchen, Propheten, Apostelen en Evangelisten; van alle Vromen en Kinderen Godts, die geleefd heb-

hebben, die nog leven, en die nog leven zullen. Och! wat moet dat toch een aangename schare uitmaken! O, wat moet zulks niet een aangenaam gezelschap uitmaken! O, zy genieten de gemeenschap van den DRIEËENIGEN GODT, *die* ALLES *is en in* ALLEN! Daarom was te recht de uitroeping van Paulus: *Ik hebbe begeerte om ontbonden te worden, ende met Christus te zyn. Want het leven is my Christus, ende het sterven is my gewin*, enz. *Phil.* 1: 21-23.

En dat CHRISTUS waarlyk gestorven is: Van deze zekerheid zyn getuigenissen genoeg voorhanden, zo wel van zyne Vyanden, als van zyne Vrienden: De Hoofdman moest een voortreffelyke belydenisse doen van den gekruisten Jezus: *Waarlyk deze Mensch was Godts Zoon*, *Marc.* 15: 39. al hadden Hem schoon zyne Discipelen verlaten; en waren zy daar niet tegenwoordig, daar waren echter nog eenige Vrienden en Godzalige Vrouwen, welke Hem uit Galilea gevolgd waren; deze verlooren haren moed niet om haren geliefden Jesus tot aan het Kruis na te volgen, *Marc.* 15: 40, 41. Deze zwakke Vrouwen, anders gemeenlyk teder in haar gesteltenisse, hielden het uit by Jezus Kruis. Zo kan Godt ook zwakke Vrouwen gebruiken om sterke Belyders der Waarheid te zyn, en een getuigenisse van Jezus waaren en waarachtigen dood te geven; en gelyk zy de laatste waren by Jezus Kruis, zo waren zy ook de eerste die de wetenschap zyner Opstandinge verkregen.

En dat Hy *waarlyk* gestorven is, blykt klaar uit *Joh.* 19: 33, 34. *De krygsknegten dan — komende tot Jezum, als zy zagen dat Hy nu gestorven was, zo en braken zy zyne beenen niet. Maar een der krygsknegten doorstak zyne zyde met eene spere, ende terstond kwam daar bloed ende water uit.* Waaromtrent ik my niet verder uitbreiden zal.

Is nu zyne Ziel en Lighaam gescheiden geworden; het welk Paulus als *het voorhangzel zynes vleesches* aanmerkt, onder het welk de volheid der Godtheid was verborgen gehouden, *Hebr.* 10: 20. *Op eenen verschen ende levendigen weg, welken Hy ons ingewydt heeft door het voorhangzel, dat is door zyn vleesch.* Zo wierd het *Voorhangzel des Tempels gescheurd in twee stukken van boven tot beneden*; hier word niet verstaan het Voorhangzel, het welk was voor den ingang des Heiligdoms, maar het Voorhangzel, welk het Heilige scheide van het Heilige der Heiligen. Tot dezen tyd toe was deze plaats zo heilig geweest, dat geen sterflyk oog daar in had mogen zien, waarom het met zulk een dik Voorhangzel bedekt was; maar nu, nu Christus onze Heiland, onze groote Hoogepriester, met zyn eigen Bloed in het Allerheiligste is ingegaan, en de eeuwige Verlossinge te wege gebragt heeft, *Hebr.* 9: 12. zo is aan alle de Geloovigen den toegang tot het Allerheiligste opengesteld geworden.

Offschoon nu de Apostelen, welke zich te voren aan hunnen Heere verklaard hadden, dat zy met Hem wilden sterven, door de vreeze van elkanderen verstrooid waren, en hunne gedachten zo zeer verward, dat zy zich niet meer om hunnen Heere en Meester bekommerden, hoe Hy zoude mogen begraven worden, zo waren 'er echter nog twee verborgene Discipelen van Christus, die door de liefde tot Jezus daar toe opgewekt zyn; zy waren eerst verborgene, uit vreeze voor de Joden, op dat zy niet uit hunne Synagoge geworpen en gebannen zouden worden, maar nu hielden zy hun leven niet dierbaar om Christi wille. (Dus is het ook, gelyk in het ingewand van den aardkloot verborgene schatten zyn, die onzichtbaar zyn voor het oog, zo kan 'er ook waare genade zyn in het herte van een Christen, het welk anderen niet weten; maar komt het

op

op de proeve aan, dan bevint men dat ze vast staan, en somtyds meer sterkte toonen dan andere.) *Joseph van Arimathea* en *Nicodemus* toonden zich by deze gelegenheid opentlyk als getrouwe Discipelen van den Heere Jezus. *Joseph van Arimathea, een eerlyk Raadsheer, die ook zelve het Koningryke Godts was verwagtende, ende hem verstoutende ging hy in tot Pilatum, ende begeerde het Ligbaam Jezu, Marc.* 15 : 43. Hy *waagde* het; hy greep uit hoogachtinge en liefde tot Jezus eenen moed; en al was het dat zyne overlegging meer dan eene zwarigheid inbragt, hy neemt nochtans eindelyk een besluit, en hy *verstoute zich*, noch het schriklyk gevaar vreezende, noch zich aan het oordeel der Joden en andere Menschen stoorende, *hy ging in tot Pilatum, en begeerde het Lighaam van Jezus.*

En gelyk onze hooggeprezen Verlosser in zyn leven geene pracht bemind noch gezocht hadde, zo was het insgelyks by zyne Begravenisse. Anderen worden van hunne Vrienden vergezeld tot aan het graf; doch Christi Vrienden waren verstrooid, en lieten zich zo weinig als by zyn sterven, zo ook by zyne Begravinge zien: in zynen dood wierd hy aangezien als een gantschelyk vernederde, en zyne begravenis was de diepste trap van zyne vernedering. *Matth.* 27 : 59, 60. *Ende Joseph het Lichaam nemende wand het zelve in een zuiver fyn lynwaad, ende leidde dat in zyn nieuw graf, het welk hy in eene steenrotze uitgehouwen hadde: ende eenen grooten steen [tegen] de deure des grafs gewenteld hebde, ging hy weg.* Hier by kwam ook *Nicodemus* met speceryen, ende zy zalfden het Lichaam van Jezus, *Joh.* 19 : 39, 40. Deze twee ryke en eerlyke Mannen, en te gelyk verborgene Discipelen van Jezus, namen deel in zyne begravinge, beide de moeite en de kosten deelden zy onder elkanderen. Hier moest alzo de Prophetie van *Jes.* 53 : 9. vervuld

worden: *Men heeft zyn* (namelyk des Messias) *graf by den godloozen gesteld*: dat is, men heeft Hem op een verachte, oneerlyke plaats willen leggen (gelyk men gewoon is de Misdadigers te begraven); *maar Hy is by den ryken in zynen dood geweest.* Het graf, in het welk Hy gelegd is, was in eenen Hof; gelyk de zonde den eersten Adam uit den Hof Eden, den Hof des vermaaks, uit het aardsche Paradys hadde uitgedreven, zo moest ook door het lyden van den tweeden Adam, die in eenen Hof begraven wierd, den ingang in het hemelsche Paradys wederom geopend worden; in den eersten Hof was de dood in de waereld gekomen, en in dezen Hof zoude wederom de opstandige en het nieuwe leven hervoort komen.

Hy moest *begraven* worden ter betooning van de zekerheid van zynen dood, gelyk vervolgens van de volkomene overredinge en vergewissinge van zyne dadelyke Opstandinge. Hy moest *begraven* worden, op dat de voorzeggingen *Matth.* 12:40. en *Jes.* 53: 9. vervuld zouden worden. De tyd, wanneer de begraving geschiede, was des avonds tusschen drie en zes uuren, op dat de zonde des gantschen lands weggenomen zoude worden op eenen dag, *Zach.* 3: 9. ten dien tyd nam ook de Sabbath, *welke groot was*, zyn begin, op welken onze Verlosser van de werken der tweede scheppinge wilde rusten.

Betreffende de verrichtinge van zyne Vrienden, als ook die zyner Vyanden na zyne begravinge, zulks beschryven ons de heilige Apostelen en Evangelisten: Van de vroome Vrouwen word gemeld, dat zy, volgens de gewoonte der Joden, die hunne dooden beweenen, zaten tegen over het graf, *Matth.* 27:61; van Joseph en Nicodemus staat 'er: zy wentelden eenen steen voor de deure des grafs, en gingen weg: buiten twyfel zal vrees en hoop by hen in stryd geweest zyn, of de Heer der heerlykheid van den dooden zoude opstaan of niet. Doch de

de Vyanden van onzen Verlosser waren daar op verdacht, hoe zy het voorgeven van zyne toekomstige Opstanding zouden vernietigen; het welk echter te meer tot bevestiging van de zekerheid daar van heeft gediend. De haat tegen Jezus liet hen op den grooten Sabbath geen rust; maar de Overpriesters en de Phariseen gingen op den zelven dag vroeg tot Pilatus, en baden hem, dat het graf wel mogt bewaard worden tot op den derden dag, (het schynt dat zy de voorzegging, die Jezus van zyne Opstandinge gedaan had, dieper ingedrukt en in gedachten behouden hadden, dan Jezus arme Discipelen) waar mede zy niet alleen den Heere Jezus, den Godt der Waarheid, voor een Verleider en Bedrieger wederom verklaarden, maar ook wierden zyne Discipelen, die men anders als eenvoudige en botte Galileërs verachtte, van hen mede als Bedriegers, arglistige en gevaarlyke Menschen aangemerkt en gerekend, *Matth.* 27:63, 64. Doch de knecht moet zyn gelyk zynen Heer! Het graf van Jezus wierd op eene drievoudige wyze bewaard; te weten, met eenen *Steen*, met een *Zegel* en met eene *Wacht*; de Steen verzekerde het Graf, het Zegel verzekerde den Steen, zo dat op levensgevaar zich niemand aan denzelven mogt vergrypen; en de rondsom gestelde Wacht bewaarde het graf, den Steen met het Zegel, zo dat niemand zich durfde onderstaan het zelve te naderen. Zy zochten allerlei vlyt aan te wenden om de Opstanding van Jezus te verhinderen. Denkelyk was hunne wil om het Lichaam van Jezus op den derden dag aan het Volk te vertoonen, en het daar door ten vollen te overreden en te overwinnen, dat Jezus van Nazareth een valsche Propheet en een Verleider des Volks geweest was. Maar even daar door moest de waarheid daar van voor de oogen der geheele waereld bevestigd worden; ja de Wachters zelve, die het graf bewaren moesten, wierden van Godt daar toe

gebruikt om de eerste boodschap van Jezus Opstandinge aan de Overpriesters en Phariseen te brengen, *Matth.* 28:4, 11.

De dood verslond Hem; het graf nam Jezus wel in zich, gelyk de visch Jonas inslokte en hem in zich nam, maar hem niet in zich konde behouden, en hem ras wederom van zich moest geven: Christus moest wederom ten derden dage opstaan: welke tyd Hy zo wel aan zyne vyanden als aan zyne vrienden bepaalt hadde, *Matth.* 12: 40. *Want gelyk Jonas drie dagen ende drie nachten was in den buik des walvischs, alzo zal de Zone des menschen drie dagen en drie nachten wezen in het herte der aarden*, Cap. 16:21. *Van toen aan begon Jezus zyne Discipelen te vertoonen, dat Hy moeste heenen gaan naar Jerusalem, ende vele lyden van de Ouderlingen ende Overpriesteren en Schriftgeleerden, ende gedood worden, ende ten derden dage opwekt worden*, *Luc.* 18:33. Hy moest *opstaan*: Hy moest toonen dat Hy geen bedriegers was geweest, maar Hy moest zich in alles als eenen volkomen Verlosser daarstellen: Hy moest toonen dat *Hy magt hadde zyn leven af te leggen, ende magt hadde het zelve wederom aan te nemen*, *Joh.* 10:17, 18 Het welk ook een krachtig bewys van zyne Godtheid daarstelt, *Rom.* 1:4. *Die krachtiglyk beweezen is te zyn de Zone Godts, na den Geest der Heiligmakinge, uit de opstandinge der dooden*, [namelyk] *Jezu Christo onzen Heere*; Paulus wil zeggen, offchoon Jezus uit de Familie van het huis Davids, een zwakke en sterflyke natuur aangenomen had, zo is Hy nochtans ten aanzien van zyn Goddelyke natuur krachtelyk bewezen geworden door den H. Geest, byzonder daar uit, dat Hy uit den dooden is opgestaan; Hy was ontfangen van den H. Geest, doch dit was eene Verborgentheid en iets onzichtbaars, dat alleen aan de Moeder van onzen Heiland wierd bekendgemaakt; daarom vond het nu de Wysheid Godts beta-

tamelyk te zyn, dat by zyne opſtandinge, door den Geeſt der Heiligmakinge, dat is door de onmiddelyke kracht des H. Geeſts, een opentlyk en zichtbaar bewys daargeſtelt wierd, dat Jezus van Nazareth Godts Zoon, de beloofde en waare *Mesſias* was; Godt verklaarde Hem daar door opentlyk voor zynen Zoon in het aangezicht der gehele waereld. Hy moeſt *opſtaan* van wegen de Eere zynes Hemelſchen Vaders; want daarom doch was Chriſtus gedood, dewyl Hy zich voor den Zoone Godts had uitgegeeven, en den naam zyns Hemelſchen Vaders hier op aarde verheerlykt had: welken hem ook toegezegd had, *als Hy zyne Ziele tot een ſchuld-offer zoude geſtelt hebben, Hy dan zaad zoude zien ende de dagen verlengen*, *Jeſ* 53-10. Daarom word ook zyne opſtanding aan den Vader toegeſchreeven, *Eph.* 1: 20. *Die Hy gewrocht heeft in Chriſto als Hy Hem uit den dooden heeft opgewekt, ende heeft Hem gezet tot zyne rechter hand in den Hemel*; alzo Godt daar door betuigt, dat Hem genoegen geſchied is. Was Christus niet opgeſtaan, zo waren wy nog in onze zonden, en wy waren nog onder de ſchuld en ſtraffe der zonden, en zelf onder de magt des doods gebleven: want Hy is opgewekt tot onze rechtvaerdigmakinge, met welke woorden zich Paulus zeer nadrukkelyk uitdrukt, 1 *Cor.* 15: 17.

Chriſtus opſtandinge is het onderpand en verzekering van de opſtandinge der Gelovigen. *Chriſtus is ook opgeſtaan van den dooden, ende is de eerſteling geworden der gener die ontſlaapen zyn*, 1 *Cor.* 15: 20. Hoe, mogt men vragen: is Chriſtus de eerſteling die uit den dooden is opgewekt geworden? wy vinden immers dat Elias, en ook Eliſa eenen dooden opgewekt hebben: zo ook is een Lazarus door Chriſtus zelven opgewekt geworden. Maar deze alle zyn vervolgens wederom geſtorven, en zyn alzo niet tot een onvergankelyk leven opgeſtaan; maar

Christus is de eerste, die door zyne eigene kracht is opgestaan, om nooit wederom te sterven, en ons te gelyk tot een onderpand te dienen, dat wy na Hem, en gelyk Hy, tot een eeuwig leven opgewekt en opstaan zullen; gelyk door Adams zonde allen, die met hem van gelyker natuure zyn, des doods schuldig zyn geworden: zo worden ook de geene, welke Christi deelachtig zyn, en tot zyne Geestelyke Kinderen behooren, van Hem opgewekt, en tot het eeuwig Leven ingevoert; de Godtloozen worden van Hem door de magt, die Hem als Heer en Rechter toebehoort, opgewekt tot hun verderf, *Openb.* 14: 11. *Ende de rook van hare pyniginge gaat op in alle eeuwigheid, ende zy hebben geen ruste dag ende nacht die het beest aanbidden ende zyn beeld, ende zo ymand het merkteken zynes naams ontfangt*, Cap. 20: 10. *Ende de Duivel die haar verleidde wierd geworpen in den poel des vuurs ende sulphers, alwaar het beest ende de valsche propheet is: ende zy zullen gepynigt worden dag ende nacht tot in alle eeuwigheid*, *Dan.* 12: 2. *Jes.* 66: 24. Cap. 33: 14. Maar de Vroomen worden uit kracht van hunne vereeniging met Hem, als hun hoofd, door Hem opgewekt.

De waarheid en zekerheid der opstanding van onzen Verlosser is gegrond: eerstelyk op de geloofwaardigheid der Getuigen, welke deze Waarheid verkondigd en aangetekend hebben; deze Getuigen hadden hier uit gene aardsche voordeelen te hoopen, noch vleeschelyke lust, noch gewinzucht, noch yddele eere daar door te verkrygen? ja zy hadden het tegendeel te verwachten: niets anders dan kruis, wederwaardigheden, vervolging enz., daarom konde hun getuigenisse niets anders bedoelen dan de liefde tot en overreeding van de Waarheid; daar by gaven zy het getuigenisse ter zelver plaatse daar de zaak gebeurt was, en dat niet alleen in het openbaar, maar zelve voor de rechtbanken:

zy

zy vreesden zelve den dood in dezen niet; en ook gaven zy dat getuigenisse in den tyd, in welke men deze geschiedenis op het allerzekerste konde te weten komen; en offschoon deze waarheid door onderscheidene Personen, Apostelen en Evangelisten word bevestigd, zo wederspreken zy malkanderen niet, maar komen in de hoofdzaake overeen, *dat Jezus Christus uit den dooden is opgestaan.*

Slaan wy verder deze gewichtige waarheid gade; daar was een Engel des Heeren, die deze blyde en aangename boodschap bragt: *Ende hy zeide tot de Vrouwen, en vreest gylieden niet, ik weet dat gy zoekt Jezum den Nazarener die gekruist was. Hy en is hier niet: want Hy is opgestaan; ziet de plaatze daar de Heere gelegen heeft*, *Matth.* 28:5,6. Een Engel verkondigde aan de Maagd Maria zyne ontfangenisse, en verklaarde haar voor de Moeder van den Verlosser; een Engel maakte aan de Herders zyne geboorte bekend; een Engel sterkte Hem by zynen doodstryd in den Hof; een Engel wentelde den steen van de deure des Grafs, en maakte de Opstanding van Jezus het eerst aan de Vrouwen bekend; zo wierd Hy ook by zyne Hemelvaart door de Engelen vergezelt tot aan den Throon Godts, en wanneer Hy wederkomen zal als den Richter van alle vleesch om te richten de levende en dooden, zo zal Hy verschynen in de Heerlykheid zyns Vaders, en alle de H. Engelen zullen rondsom Hem zyn.

Laat ons nog verder opmerken wie deze Waarheid bevestigen; het is *Matth.* 28:11. *Eenige van de wacht kwamen in de stad, en boodschapten den Overpriesters alle de dingen die geschied waren* enz. Zy zeiden hen alles wat 'er geschied was: de wonderbaare groote Aardbevinge en het geene verder in dit Cap. beschreven is: buiten twyfel zullen zy hen ook gezegd hebben, welken schrik en vreeze hun overgekomen was, dat zy als doode geweest waren

vs. 4. (Maar is het verschynen van eenen Engel zo tot vreeze en verschrikking, wie zal de verschyninge van Godt zelve konnen verdragen?) Hoorden echter de Overpriesters deze boodschap van zulke menschen, die geheel niet behoorden tot de partye van Jezus, op wiens gezegde zy zich geheellyk konden verlaaten, zo was dit nochtans niet toereikend om hun verstokte en verbitterde herten van deze Waarheid te overtuigen, en al konden zy hunne bezoedelde handen niet meer leggen aan Jezus, zo vermoeiden zich toch de Overpriesteren en Ouderlingen het gelove aan de Opstandinge Jezus hinderlyk te zyn, daar zy den raad te zamen riepen, in welken zy, schoon meermalen te voren vergaderd geweest, gedachten aan het Godloos verdrag met Judas gemaakt en dat hen zo treffelyk gelukt was, voor zo weinig geld, voor dertig Zilverlingen: zy namen dit middel nogmaals by der hand: zy kochten de Soldaten om met geld; zy onderrichteden hen om te zeggen, dat het Lichaam van Jezus uit het graf was gestoolen door zyne Discipelen, terwyl zy hadden geslapen: doch het kost hen nu wat meer, zy konden hier hunne begeerte zo goedkoop niet verkrygen, slechts voor dertig Zilverlingen als by Judas: want hier is het, *en zy gaven*, na genomen raad, *den Krygsknechten veel gelds*; wie weet hoe groot deze somma was tot zy genoeg hadden? ja ook daar by moesten zy hen nog verzekeren, dat de wacht zich voor Pilato niet had te vreezen: *en indien zulks komt gehoort te worden van den Stadhouder, wy zullen hem te vreeden stellen, en maken dat gy zonder zorge zyt.* Het mag kosten wat het wil! (hunne goudbeurzen, met onrecht en valschheid verkregen, moesten zy hier toe aanwenden:) maar dit alles moest dienen om de waarheid van Jezus Opstandinge te bevestigen, en anderdeels, tot hun eigene schande en ongeregtigheid. Eerstelyk hebben wy slechts

ſlechts op te merken, hoe ongezouten deze woorden zyn: *zyne Discipelen zyn by nachte gekomen ende hebben Hem geſtolen terwyl wy ſliepen* vs. 13. De arme Apoſtelen, die ten dage zyns doods verſtrooit waren, en alle hunne ſterkte en gemoedigheid verloren hadden, zullen het nu wagen en een graf aanranden, dat door een ſterke wacht bewaart is; hadden zy de vorigen nacht niet veel beter gelenheid gehad, eer de wacht nog daarby geſtelt was, zulken werk uit te voeren? En hoe zoude het hen mogelyk zyn geweeſt zich voor te nemen dit werk uit te voeren: den zwaren ſteen van het Graf af te wentelen; de Doeken te ontwinden en ter zyden te leggen; en het doode Lichaam, midden door de ſlapende Soldaten heenen te draagen? Hoe zou 'er niet een gewaakt hebben, niet één van hen zyn wakker geworden, wegens het gewach van deze dieven? Kan men zulken zwaaren ſteen, zo ſtil en zachtjes wegwentelen zonder eenig ſchrikkend geluid; en hebben zy zo zoet en zo vaſt geſlapen, hoe konden zy dan zien en weten dat de Discipelen het Lichaam geſtolen hadden? zyn 'er dan geen andere dieven in de waereld. Eindelyk beſchouwen wy de Overprieſteren welke tot hier toe zo vele moeite hadden te koſten gelegt: waarom beſchuldigen zy niet de ontrouwe ſlapende en achtteloze wachters by Pilatus, op dat zy na verdienſte geſtraft werden? waarom hebben zy de Apoſtelen niet aangeklaagt? en moet dit niet tot hunne eigene ſchande gedyen. (Dit blyft ten hoogſten te verwonderen, hoe de Hoogeprieſters hunne oogen van wegens ſchande hebben durven opſlaan tegen de Heidenſche Soldaten, die hun immers als zulke heilige Vaders en Pharizeën hadden uitgeſtreken: maar nu moeten zy de Heidenſche Soldaten overhalen, ja gaven hen veel geld, om voor hen te liegen en zulk een zware zonde te begaan, dat zy valſche getuigeniſſen

ge-

geven zullen, dat immers tegen de X. Geboden is.) Eindelyk hebben wy nog meer bewys van de waarheid der Opstandinge onzes Verlossers in het groote aantal der geener, welken Hy tot verscheidene tyden, in verscheidene plaatsen en omstandigheden, is verscheenen. Maar nog veel meer bevestigen de gevolgen deze waarheid; als daar is de uitstorting des H. Geest, en de buitengewoone Wonderen daar mede verknocht: de buitengewoone heldenmoed der eerst zo zeer vreezende Apostelen, door welken zy vervolgens noch gevaar noch den dood achteden: de uitbreiding van de Leere des Evangeliums onder alle volkeren enz., daarom hebben wy het recht niet alleen om met onzen mond te belyden, maar met ons herte te geloven, dat Jesus Christus van den dooden is opgestaan. ô Heere! maak ons daartoe bekwaam en in staat, het is alleen uw Werk!

De tyd der Opstanding was ten derden dage na zyne Begraving, die de eerste dag der weeke was; des morgens vroeg is de Morgensterre *Openb.* 22: 16, en de Zonne der Gerechtigheid *Mal.* 4: 2., opgegaan; deze dag word daarom als de merkwaardigste dag, in de Christelyke Kerke geviert, en den Dag des Heeren genoemd, *Openb.* 1: 10.

Na zyne Opstanding is Hy nog 40 dagen op aarde gebleven, *Hand.* 1: 3. *Aan welken Hy ook, na dat Hy geleeden hadde, Hem zelven levendig vertoond heeft met veele gewisse kentekenen veertig dagen lang, zynde van haar gezien, ende sprekende van de dingen die het Koninkryke Godts aangaan.* Hy wilde zich dikmalen aan zyne Discipelen vertoonen, om hun te verzekeren dat Hy waarlyk was opgestaan; en op dat Hy hen nog in de Verborgentheden des Geloofs konde onderwyzen, en met hen spreken van het Koninkryke Godts. Men kan denken dat van deze 40 dagen ten voorbeeld waren Mozes op den berg Horeb; Elias moest even zo lang reizen enz.

Na

Na dezen tyd wierd Hy opgenomen, als Hy nog met zyne Discipelen sprak *Hand.* 1:9. De plaats van zyne diepste vernedering moest nu de plaats zyner Heerlykheid zyn. De aarde was de plaats waar op hy zich moede wandelde, maar de Hemel de plaatze, in welken Hy tot ruste zoude komen, gene was de plaats zyner vernedering, deze de plaats zyner verhooginge; gene de plaats zyns stryds, deze die zyner kroone; op de aarde zoude Hy zyne Ziele tot een Offer voor de zonde stellen, in den hemel het Bloed van dit Offer indragen; in den hemel zoude Hy daarom haast opgenomen worden, en aldaar het Koningryke over alles innemen.

Dat Hy waarlyk ten Hemel gevaren is, blykt uit de geloofwaardigheid der getuigen, het welk wy reeds getoond hebben, en dus onnoodig het zelve te herhalen. Deze waarheid beschryft *Marcus*, Cap. 16: 19. *Luc.* 24:51. en Stephanus bevestigt deze waarheid met zynen marteldood: ook de daar op gevolgde wonderbare werkingen bevestigen deze waarheid, dat onze Verlosser ten Hemel gevaren is: Als by voorbeeld, de uitstorting van den H. Geest, *Hand.* 2:33. de buitengewone Wondergaven der Apostelen, de bekeeringe van Paulus enz.

Van de Hemelvaard van onzen Verlosser zyn voorbeelden geweest, Enoch, Elias, den ingang des Hoogenpriesters op den grooten Verzoendag in het Heilige der Heiligen, *Hebr.* 9:24, *Want Christus en is niet ingegaan in het Heiligdom, dat met handen gemaakt is, het welk is het tegenbeeld des waaren, maar in den Hemel zelve*, enz. Zie ook Cap. 6: 19, 20. Zy was ook noodzaaklyk, want de voorzeggingen moesten immers vervuld worden, *Ps.* 68:19. vergel. *Eph.* 4:9-11.

Eindelyk, zo wy acht geven op zyn drievoudig Middelaars-Ampt, zo was de Hemelvaart noodig; Hy moest zynen Leerstoel in den Hemel oprichten,

op

op dat Hy van daar zynen Geest konde zenden, *Indien ik niet henen gaa*, zegt Christus *Joh.* 16:7. *zo en zal de Trooster niet tot u komen; maar indien ik henen gaa, zo zal ik hem tot u zenden.* Hy moest als Hoogepriester voor het aangezichte Godts verschynen, en tot Hem als Priester naderen, *Hebr.* 8:4. Als Koning moest Hy zulk een woning innemen, die betamelyk was aan zyne hoogheid en magt, en daar door wierden de Geloovigen verzekerd, dat zy na dit leven een andere woning en een ander Vaderland te wachten hadden: *Ik gaa henen om u plaatze te bereiden*, zegt de Heere Jezus, *Joh.* 14:2. Daarom noemt de Apostel onzen Heiland *onzen Voorlooper*, *Hebr.* 6:20. Zo nu Christus in zyne Hemelvaart een Voorlooper is geweest, zo moeten andere Hem navolgen, alwaar Jezus het hoofd is, daar moeten ook zyne ledematen zyn; alwaar Jezus de Heer is, daar moeten ook zyne Dienaars zyn; daar Jezus de Bruidegom is, daar moet ook zyne Bruid zyn: en door zyne Hemelvaart is de weg ten Hemel geöpend geworden; daar is Hy onze Voorbidder, 1 *Joh.* 2:1, 2, *Myne Kinderkens, ik schryve u deze dingen, op dat gy niet en zondigt: en indien iemand gezondigt heeft, wy hebben eenen Voorspraak by den Vader, Jezum Christum den rechtvaerdigen. Ende hy is de verzoeninge voor onze zonden*, enz. Hy begeert van zynen Vader, dat wy die weldaden deelachtig worden, die Hy voor ons verdiend heeft, *Job* 33:24, *Zo zal hy hem genadig zyn, en zeggen, Verlost hem, dat hy in 't verderf niet nederdaale, ik hebbe de verzoeninge gevonden. Joh.* 17:24, *Vader, ik wil dat daar ik ben, ook die by my zyn, die gy my gegeven hebt*, enz. Deze voorbede is gegrondt op de toezegginge des Vaders in den eeuwigen Vrederaad, en op zyne volkomen voldoeninge: dat Hy zich zelven zynen Vader hier op aarde opgeöfferd heeft tot verzoening aller zonden van alle de Geloovigen, *Hebr.* 7:25.

daar-

daarom moet Hem de Vader ten allen tyde verhooren. Nu verbergt Hy niet meer de stralen zyner Goddelyke heerlykheid, zo als in den staat zyner vernederinge, maar dezelve is op een buitengewone wyze verklaard en verheerlykt, *Joh.* 17:5, *Ende nu verheerlykt my gy Vader by u zelven, met de heerlykheid die ik by u hadde, eer de waereld was.* ô Wonderbare Verhooginge!

Nu zit Hy ter rechterhand Godts, *Marc.* 16:19. het welk te voren door den H. Geest is voorzegt door David, *Ps.* 110:1, *De Heer heeft tot mynen Heere gesproken: Zit tot myner rechterhand* enz. Het *zitten ter rechterhand Godts* beteekend *de mededeeling van de allerhoogste Eere*, *Hebr.* 1:3. *Dewelke alzo Hy is het afschynzel* [*zyner*] *heerlykheid, en het uitgedrukte beeld zyner zelfstandigheid, en alle dingen draagt door 't woord zyner kracht, na dat hy de reinigmakinge onzer zonden door hem zelven te wege gebragt heeft, is gezeten aan de rechter* [*hand*] *der Majesteit in de hoogste* [*hemelen*]. Eene Goddelyke Magt en Kracht, *Ps.* 118:15, 16. zulks komt Hem ook met recht toe, volgens zyn drievoudig Middelaars-Ampt, *Zach.* 6: 12, 13. en met de grootste nadruk als Koning, dewyl Hy zich daar toe een gantsch byzonder en eigendomlyk recht heeft verworven, daar Hy de onderdanen van zyn Genaden-ryk met zyn eigen bloed verkregen en gekocht heeft, 1 *Pet.* 1:18, 19. En zyne onderdanen nemen Hem ook als hunnen waaren Koning, door het waar geloove aan, om zich aan Hem te onderwerpen, Hem aan te hangen, en zich van Hem te laten regeeren.

Deze kracht en geweld openbaart Hy het meest daar in, dat Hy zyn Genaden-ryk uitbreid, het zelve tegen de allerheftigste vervolgingen beschut, en het ook zo lange vermeerderen zal, *tot dat de volheid der Heidenen zal ingegaan zyn, en* GEHEEL ISRAEL *zal zalig worden*, *Rom.* 11:26. *Jer.* 31: 36,

37. *Hos.* 3 : 4, 5. *Dan zal Hy komen* in de heerlykheid zyns Vaders en zyner heilige Engelen, *om te oordeelen de levenden en de dooden.*

De wyze Salomo waarschouwt den Jongeling, als hy tot hem zegt: *En wetet dat Godt u om alle deze dingen zal doen komen voor het gerichte*, Pred. 11 : 9. Hoort Jongeling (wil Salomo zeggen) gy die de vreeze Godts van voor uwe oogen wegdoet, en onbevreest alle zonden bedryft, waar toe gy door uw ydel herte en booze neigingen word gedreven, daar zal een dag komen, dat Godt alle uwe booze gedachten zal oordeelen; want Godt is een Richter der zinnen en der gedachten des herten, en Godt zal de raadslagen uwes herten openbaren; alle uwe booze woorden, uwe schandelyke en Godtslasterlyke spreekwyzen zal Godt voor het gerichte brengen; alle uwe booze daden, die gy ooit hebt bedreven, zal Godt openbaren en oordeelen achtervolgens het Boek des Levens, waar in uw naam niet is geschreven: door het Boek zyner Goddelyke Alwetenheid: ja Godt zal u vergelden dat gene, 't welk gy met uwe zonden wel verdiend hebt.

Maar niet alleen geschied deze getrouwe waarschouwing aan den Jongeling; niet alleen aan de Joden, maar aan alle Menschen, zy mogen zyn van wat Religie dat zy willen, jong en oud, man of wyf, die ooit in de waereld geleefd hebben, nog leven, en leven zullen, zo als hy zyn besluit maakt in zynen *Prediker*, Cap. 12 : 13, 14. *Vreest Godt en houdt zyne geboden*; WANT DIT BETAAMT ALLE MENSCHEN. *Want Godt zal ieder werk in 't gerichte brengen, met al dat verborgen is, 't zy goed, of 't zy kwaad.* En deze waarheid word ook bevestigd met de nadrukkelyke woorden van den Heere Jezus, als Hy zegt: *Ende wanneer de Zone des Menschen komen zal in zyne heerlykheid, ende alle de heilige Engelen met Hem*, enz. dan ZULLEN ALLE DE

VOLKEREN VOOR HEM VERGADERD WORDEN, *Matth.* 25:31, 32. Alle Volkeren, die geleeft hebben, zonder onderscheid van geslacht, ouderdom of stand, zullen voor den Richterstoel van Jezus Christus verschynen moeten. De Rechter is Jezus Christus, gelyk wy bewezen hebben uit *Matth.* 25:31, 32. zo vinden wy ook *Hand.* 17:31, *Daarom dat hy eenen dag gesteld heeft, op welken hy den aardbodem rechtvaerdiglyk zal oordeelen door eenen Man, dien hy daar toe geordineerd heeft* enz. Zie ook Cap. 10:48. Daarom, dewyl Hy door zyn Middelaars-Ampt een byzonder recht daar toe heeft verworven.

De verschyning en zyne toekomste om het algemeen gericht over de geheele waereld te oeffenen, zal heerlyk zyn! Heerlyk in de Persoon; heerlyk in de verzelling van alle de H. Engelen. Hy zal als Koning verschynen; in plaatse van zyne vorige vernederinge zal Hy zich nu met zynen Goddelyken luister bekleden, en aan het menschelyk geslacht openbaar worden, om de herten zyner vyanden met vreeze en doodschrikken te vervullen; maar, de zielen zyner Gelovigen met blydschap en troost te verkwikken! ô Gelukzalige verkwikkinge! En al is 'er hier in deze tegenwoordige waereld zulk eene wonderbare vermenginge, dat zy niet kenbaar zyn; zo komt 'er nochtans eenen dag, wanneer 'er een onderscheid zal gemaakt worden; ja een eeuwig onderscheid. *Matth.* 25:32-34, 41.

Maar niet alleen, dat by zyne toekomste om het algemeen oordeel te oeffenen, zich alle volken zullen moeten vergaderen; niet alleen dat Hy zal oordeelen de levenden, welke te dier tyd leven zullen op den gantschen aardbodem, maar hy *zal oordeelen de levende ende de dooden.* Want te dezer tyd zal zyne Almachtige stemme, de basuine Godts gehoort worden, de nog levende zullen zyne stemme hooren

en daar uit erkennen, dat de Rechter der geele waereld voor handen is. De dooden zullen insgelyks zyne ſtemme hooren, en uit hunne graven hervoorkomen, en voor zynen Richterſtoel verzameld worden.

Door *de Opſtanding der dooden* verſtaan wy, *dat dezelve lichamen die wy hier omgedragen hebben, wederom door de Almagt Godts, levendig gemaakt, en met hunne eigene zielen voor eeuwig zullen vereenigt*, en met andere veel heerlyker volkomenheden zullen begaaft worden. Eerſtelyk zal dit lichaam opſtaan: dat is, een ieder zal by de opſtanding even het zelve lichaam bekomen, dat hy in deze waereld gehad heeft: want indien niet even het zelve lichaam dat vergaan is, weder opſtond, zo was het gene opſtanding, maar een nieuwe ſchepping; ja het was tegen de reden, dat de menſch met het eene lichaam zoude zondigen, en in een ander lichaam zoude geſtraft worden; of dat hy met het eene lichaam zoude Godt dienen, en allerlei kruis met geduld verdragen, maar in een ander zoude verheerlykt worden. *Job* was van deze gewichtige waarheid volkomen overtuigt, want hy zegt met nadrukkelyke woorden: Cap. 19:26, 27. *Ik zal in myn vleeſch Godt aanſchouwen: den welken ik voor my aanſchouwen zal, ende myne oogen zullen* Hem *zien, en niet een vreemde.* De woorden: *Ik zal* Hem *zien* (namelyk *Godt*, myn *Goël* of *Verloſſer*, vergeleken met vs. 25.) beveſtigen de waarheid der Opſtanding; maar hoe zal ik hem zien: namelyk met *deze myne oogen.* Waar uit wy duidelyk zien konnen, dat even *dit tegenwoordig lichaam* en geen ander *zal opſtaan.* En *dit lichaam* zal het leven gegeven en met de ziele vereenigt worden, op dat de menſch weder tot zyn geheele wezen en volkomenheid gerake. Maar dit lichaam zal, ten derden, veel heerlyker eigenſchappen en volmaaktheden verkrygen dan het hier gehad

had heeft. Paulus drukt zich daar over zeer duidelyk uit op de vraage, welke hem van de waereldwyzen, te Corinten, wierd gedaan: namelyk, met hoedanig een lichaam de menschen uit hunne graven zouden te voorschyn komen? hy antwoord hen, dat het lichaam in zyne eigenschappen zeer van het tegenwoordige zal onderscheiden zyn, en dit verklaart hy door eene gelykenisse, 1 Cor. 15: 39-42. Daar op zegt de Apostel in vs. 42. *Alzo ook in de Opstandige der dooden*; *het* lichaam *word gezaait in verderffelykheid, het word opgewekt in onverderffelykheid*: hy wil zeggen, het tegenwoordig lichaam is de sterflykheid onderworpen; maar, als het zelve opstaan zal, zo zal het onverderflyk zyn: dat is, het zal den dood en de vergankelykheid niet meer onderworpen zyn; ja hy wil nog meer zeggen in vs. 43. *Het word gezaait in oneere, ende het word opgewekt in heerlykheid* enz. In deze tegenwoordige tyd is ons lichaam veele verachtinge, oneere en schande onderworpen, en eindelyk als het in het duister graf word gelegd, zo is het afschouwlyk, akelig en afkeeriglyk; (hoe bedroeft zou het 'er uit zien, zo een dood lichaam slechts 2 of 3 maanden onbegraven bleef leggen? zouden niet alle menschen verre daar van wegvlieden wegens deszelfs schrikkelyke onzienlykheid?) maar het zal in heerlykheid opstaan; het zal een blinkend en schoon lichaam zyn, en lichten gelyk de Zonne aan den Hemel. Eindelyk maakt de Apostel het besluit in vs 44. *Een natuurlyk lichaam word 'er gezaait, een Geestelyk lichaam word 'er opgewekt* enz. Ons tegenwoordig lichaam is van natuur tot niets anders geneigt, dan tot natuurlyke dingen om die uit te voeren: en komt zyn stervens tyd, dan bevind men dat het een aardklomp is, maar het zal geestelyk opgewekt worden. De Apostel zegt niet, *dat het in eenen geest zal veranderd worden*, maar, dat het als een geestelyk lichaam

zal opſtaan; het zal een lichaam blyven, maar het word geeſtelyk; in dit leven is de ziele aan het lighaam onderworpen, en moet met het zelve ſtryden en kampen, maar na de opſtandinge komen de tyden der verkwikkinge, want dan zal het lichaam voor eeuwig aan de ziele onderworpen zyn: daarom noemt het de Apoſtel te recht een geeſtelyk lighaam; het zal ook een geeſtelyk lichaam zyn, om dat het 'gene hulpe van natuurlyke dingen, namelyk van ſpyze, drank, ſlapen, klederen, huwelyk enz. benodigd is: zy zullen dit alles even zo weinig als de Engelen nodig hebben, maar zullen door Godts Magt onderhouden, en door zyne Goedheid verzadigd worden. ô Zalige dag, op welke ziel en lichaam wederom vereenigt, en beide tot de volkomenſte Gelukzaligheid gebragt zullen worden! (Doch dit alles moet verſtaan worden van de opſtanding der Gelovigen, welker lichamen alleen zulk eene zalige veranderinge en verheerlykinge zullen ondervinden.)

Maar, mogt men vragen, hoe is het mogelyk, dat doode lichamen, die immers reeds zo vele duizend jaren tot ſtof zyn veranderd, wederom zullen opſtaan, en dat 'er met dezelven zulk eene verbazende verandering zal gebeuren? Paulus geeft op deze vrage een uitvoerig antwoord 1 *Cor.* 15: 35-39. Ja, wy hebben ſlegts op te merken de werken der Natuur, zo zullen wy over dezelve, als over iets, onbegrypelyks, ons wegens de groote Almagt van den Voortbrenger der Natuur moeten verwonderen; waren wy eerſt ten huidigen dage op den aardbodem gekomen, en hadden nog niets van alles gezien, of ſtel een blindgeboren menſch, die reeds ziende is geworden, die uit eigen ervaring en ondervinding nog niets zeggen kan, hoe onmogelyk en ongelooflyk zoude het hem voorkomen, zô men hem eenig klein Zaadje toonde, en tot hem zeide, uit zulk

zulk een kleine Zaadkorrel is dees of die groote Plant gewassen: en zouden wy zelve, zonder de bevindinge, die wy hebben, konnen gelooven, dat het mogelyk ware, daar in den Winter op den aardbodem alles bevroren en dood schynt te zyn, dezen of genen Boom te zien met groene bladeren bekleed, met bloeisem verciert, en dat die vruchten zoude voortbrengen? En nemen wy eindelyk de Goddelyke Almagt in opmerkinge, wat zoude Hem kunnen hinderen of wederhouden? heeft Hy niet de geheele Waereld uit niets geschapen (gelyk wy te voren bewezen hebben)? hoe zouden wy dan twyfelen konnen, dat die zelve Schepper ook niet onze lighamen te zyner tyd zoude konnen vernieuwen en levendig maken.

Ach, dat wy Abrahams geloove deelachtig mogten worden! Godt hadde hem belooft, dat hy een Vader van veele Volkeren zoude worden, toen hy nog geen Zaad of Nakomelingen hadde: voor de oogen der menschen scheen het als of dergelyke beloste onmogelyk konde verkregen worden; doch Abraham geloofde de mogelykheid daar van, om dat Godt het hem toegezegd hadde, hoe onwaarschynlyk het ook naar het oordeel van 't vernuft voorkwam: hy moest het lichaam van zyne Vrouwe zo wel als zyn eigen lichaam als verstorven aanmerken, ten aanzien van de natuurlyke kindertelinge; want zy waren reeds boven de jaren om kinderen te kunnen voortbrengen, en hy was alreeds honderd jaren oud, en had alle hoope opgegeven om een lichamelyke Vader te worden; maar by dit alles twyfelde hy niet; hy redeneerde niet; alle zwarigheden achte hy niet, en liet geen twyfel tegen de toezegginge Godts by zich opkomen; maar hy hieldt het geloove gevestigd op de toezegginge, welke gegrond was op de Goddelyke Almagt, *die de dooden opwekken kan*, *Rom.* 4: 17, 18. en die derhalven hem en zyne

Vrouw bekwaam konde maken om kinderen te baaren; ja, *dat Hy magtig was, uit steenen, hem kinderen te verwekken.*

En waarom zouden wy dan twyfelen aan deze gewichtige waarheid? daar ons de Heere Jezus zelve van de opstanding der dooden verzeekert heeft, *Joh.* 6: 40. *Ende dit is de wille des geenen die my gezonden heeft, dat een ygelyk die den Zoone aanschouwt ende in Hem gelooft het eeuwig leven hebbe: ende ik zal hem opwekken ten uitersten dage. Luc.* 14: 14. *'t Zal u vergolden worden in de Opstandinge der rechtvaerdigen.* Zo is insgelyks de opstanding der dooden door de Propheten des O. Testaments bevestigd, *Ezech.* 37. *Jes.* 26: 19. *Uwe dooden zullen leven*, ook *myn dood lichaam, zy zullen opstaan: Job* 19: 25-27. De Apostelen bevestigen mede deze waarheid, *Hand.* 24: 15. *Hebbende hoope op Godt, welke deze ook zelve verwachten, dat 'er een Opstandinge der dooden wezen zal, beide der rechtvaerdige ende der onrechtvaerdige, 1 Cor.* 15.

Ja de opstanding der dooden is ook zeer noodzakelyk, dewyl immers het geheele doelwit van de Schepping der menschen was, (gelyk wy boven beweezen hebben) de verheerlykinge der Goddelyke Eigenschappen, en mededeeling van zyne Goedtheid, of de Gelukzaligheid van zyne redelyke schepzelen: nu, zulks kan in dit leven in zyne volkomenheid niet geschieden, zo wel van onze zyde, daar wy noch met ons lichaam, noch met onzen geest Godt zodanig niet konnen verheerlyken als het betaamt; en men kan ook niet denken, dat Godt zich reeds hier op aarde, in dit leven, aan de menschen in den hoogsten trap, als het hoogste Goed, bewyst; dewyl de Vroomen niets dan kruis en tegenspoeden moeten ondergaan: en zo kan men ook niet denken, dat Godt volkomen zyne Gerechtigheid reeds hier aan de Godloozen oeffent, dewyl het zomtyds den

God-

Godlozen beter en voortreflyker wedervaart dan de Vroomen: *Zoude dan de Richter der gantscher aarde geen recht doen?* daar moet waarlyk nog een andere tyd komen, dat Godt zyne Eigenschappen in hare volkomenheid voor alle menschen, die geleeft hebben, die nog leven, en in 't toekomende zullen leven, zal openbaren, namelyk in de Opstanding der dooden, en het daar op volgend gerichte *over levende ende dooden.*

Maar, mogt men vragen, hoe zal het dan zyn met de gene, die by de toekomst van Christus nog zullen leven? hierop antwoord Paulus uitvoerig, 1 *Cor.* 15:51,52. *Ziet ik zegge u eene Verborgentheid, wy zullen wel niet alle ontslapen, maar wy zullen alle veranderd worden; in een punt des Tyds, in eenen oogenblik met de laatste bazuine, ende de dooden zullen onverderffelyk opgewekt worden, ende wy zullen veranderd worden*: en met recht noemt Paulus zulks *eene Verborgentheid*, ja, het is en blyft ook eene Verborgenheid!

Het *Gerichte* en *Oordeel*, welk Christus, de rechtvaerdige Richter, op dezen dag zo wel over de Rechtvaerdige als over de Godloze uitspreken zal, zal eerstelyk bestaan over de Rechtvaerdigen, *Matth.* 25:34. *Als dan zal de Koning zeggen tot de gene, die tot zyne rechter hand zyn, komt gy gezegende myns Vaders, beërft dat Koninkryk, het welke u bereid is van de grondlegginge der waereld*, eer dat nog het vonnis der verdoemenisse over de Godloze zal uitgesprooken worden; de oorzaak *waarom* eerst de Rechtvaerdige en Vroome, is deze: Hy wil hen rondsom zynen Throon aanschouwers van dit groote gericht maken, dat Hy over de Godlozen houden zal. Paulus zegt, *en weet gy niet dat de Heiligen de waereld zullen Oordeelen?* 1 *Cor*, 6:2., waarby ook zyn uitzicht op de Godloze gericht is, die te meer door de voorstelling van hun verlies zullen gepynigt wor-

den, en dat zy de helle in zich zelven zullen gevoelen, eer zy nog door het richterlyk vonnis zullen verstooten zyn: *Dan zal Hy zeggen ook tot de gene die tot zyner slinker hand zyn, gaat weg van my gy vervloekte in het eeuwige vuur, het welk den Duivel en zyne Engelen bereid is, Matth.* 25:41. Den titel, die hen gegeven word, is *gy vervloekte*; daarom dat zy het middel niet hebben aangenomen, waar door zy uit hunnen vloek hadden konnen gered worden; zy hebben de gemeenschap met de zonde hoger geschat, dan de gemeenschap met Godt; zy hebben de Genade des Evangeliums van zich gestooten, en zyn in hunnen vloek gebleven; maar nu moeten zy indien toestand verschynen voor het aangezichte des geenen die in de waereld gekomen is, om zondaren Zalig te maken: Het vonnis zal zyn, dat Hy tot hen zal zeggen: *Gaat weg van my* enz. ô Schrikkelyk woord! is dit niet reeds een volkomene Hel voor de Godloozen, voor eeuwig van Jezus te moeten wyken? van alle genot der gemeenschap en genade Godts verstooten te zyn, en alle hoope verloren te hebben? Doch niet alleen dat zy van het hoogste Goed afgescheiden zullen zyn, maar daar mede zal nog de allersmertelykste pyn verbonden zyn: het is, *gaat weg van my gy vervloekte in het eeuwige vuur*; zy worden van een oneïndig Goed beroofd, en hen daarentegen de Helle, als een duisteren Kerker aangewezen, in welken zy niet een eenige straal van de tegenwoordigheid Godts genieten, maar alleen de schrikkelyke en eeuwige ondervindinge hebben, dat zy zyn gevallen in de handen van den levenden en rechtvaerdigen Godt, en dat niet voor eenigen tyd, (voor twaalf maanden, gelyk de *Rabbynen* leeren,) of nog, om na veele duizenden van jaren eens uit dezelve verlost te worden, het welk nog een onuitsprekelyken troost midden in deze grootste elende zoude veroorzaken; maar hier word gezegd,

in het eeuwige vuur; van eeuwigheid tot eeuwigheid zal de toorn Godts op hen branden.

In het eeuwige vuur, het welk den Duivel ende zyne Engelen bereid is; dit eeuwige vuur is bereid den Duivel enz.; maar de Menſchen komen in dit vuur, dewyl zy zich aan de vervoering en de magt der zonde ende des Satans hebben overgegeeven, en dus door den zondendienſt met den Duivel in het eeuwige vuur ſtorten; zy zyn reeds hier op aarde den Vader den Duivel gelykvormig geweeſt, en hebben hunnen luſt daar in gevonden, wanneer zy naar den luſt en wille van hunnen Vader konden doen; zy wilden gaerne zyn ryk uitbreiden, en vervolgen die, welke op den weg der gerechtigheid wandelden, dus zullen zy nu by hunnen Vader hun gezelſchap hebben. Hunne oogen, onwaardig en onbekwaam om Godt te aanſchouwen, zullen door hunnen Vader den Duivel en zyne Engelen en door hunne eigene Zonden verſchrikt worden; elke aanblik daar van zal hen hunne gantſche zondenſchuld en het onuitſprekelyk regiſter der zonden hernieuwen: hunne worm, de knagende worm van hun geweeten, zal niet ſterven; wanneer zy hunne ongelukzalige keuze zullen herdenken, wanneer zy zich herinneren zullen hoe zondig zy hunnen tyd hier op aarde hebben doorgebragt; hoe zy de aangebodene Genademiddelen niet hebben willen erkennen, en hoe zy met alle geweld de Genade Godts van zich geſtooten hebben.

Maar hoe groot en onuitſpreeklyk is het onderſcheid tuſſchen de Godloozen en de Oprechten! Hunne Woning zal zyn in het Huis des Vaders, alwaar veele Woningen zyn; het is een zuivere en heilige plaats, welke geen veranderinge onderworpen is. Welk een vergenoegen zal het zyn, de heilige Engelen en alle de Uitverkoorenen, welke tot allen tyden geleefd hebben, ſteeds om zich te hebben!

Ach, hoe aangenaam zal het zyn CHRISTUS JEZUS in zyne heerlykheid te aanschouwen van aangezicht tot aangezicht, en dat in alle eeuwigheid! Zekerlyk een groote heerlykheid, daar te zyn, waar Jezus is; alwaar enkel Gerechtigheid, Vrede, Vreugde, Heil en Zaligheid is; ja te zyn, alwaar Jezus is: met Jezus, by Jezus en in Jezus! verzadigt te worden met alle de rykdommen der Genade van Jezus, en te leven in de allerzoetste gemeenschap en gezelschap van Jezus! en dat zonder einde, zo lange als Jezus zelve leeft in alle onuitdenkelyke eeuwigheid; te pronken met de kroone der zalige onsterfelykheid. Wat heerlykheid is dit! O met de tongen der Engelen is deze zalige heerlykheid niet uit te drukken. Myne tong is te menschelyk en te zwak, ik stamele als ik hier van zal spreken. Geenzins was het te hoogdravend, indien ik van deze heerlykheid sprak en my uitdrukte met eene hoogdravende spreekwyze, van welke zich de Joodsche Rabbynen in hunne Schriften bedienen, wanneer zy de onvergelykelyke voortreflykheid eener zake willen opgeven, zeggende: *Zo de gantsche hemel niet anders ware dan een blad papier, de geheele waereld een vat met inkt, alle grasscheutjes en het kruid der aarde enkel schryfpennen, en eindelyk alle Engelen en Menschen Schryvers*, zo ware het nochtans geenzins mogelyk de heerlykheid van zulk een zaak genoegzaam uit te drukken. Een Apostel Petrus, wanneer hy op den heiligen Berg slechts een kleine schets van deze heerlykheid gezien hadde, vergeet zich zelve en alle het zyne, en roept uit: *Heere, het is goed dat wy hier zyn, zo gy wilt, laat ons hier drie tabernakelen maken* enz. *Matth.* 17:4. De bede op zich zelve, welke Petrus aan den Heere Jezus deed, liep daar op uit, dat zy aan deze plaats bestendig blyven willen, *het is hier goed te zyn*; de gemeenschap der Heiligen doet ongetwyfeld een verrukkend genoegen

gen smaaken; maar de tegenwoordigheid van Christus onder dezelve maakt de vreugde onuitspreeklyk groot: maar Petrus was in dezen ook te vuurig en te driftig, en wegens zyne overhaasting en onbedachtzaamheid, dwaalde hy zeer in dit gewichtig stuk: Ziet, hy begeerde de geduurzaamheid van dezen stand, die doch volgens derzelver natuur slechts voorbygaande en kort was; want deze verschyning was slechts een voorsmaak van de onuitspreeklyke heerlykheid, maar geenzins het volle vreugdemaal der Kinderen Godts. Hy vergat de woorden van Jezus, welke Hy van zyn aanstaande lyden hadde gesproken, en zulks hem voor anderen ernstiglyk hadde aanbevolen. Hy stelde zich voor, en was in verbeeldinge, dat hy in het bezit van de hemelsche heerlykheid konde geraken, zonder te lyden en te sterven; hy dacht, dat het hem zo zagt en gemakkelyk zoude gaan, en hy wilde gaarne den Berg Tabor tot eene schouwplaats van de geheele en eeuwige heerlykheid des Hemels maken. De Apostel Paulus, als hy eenmaal, door eene byzondere genade van zynen Godt, die heerlykheid by zyn leven gesmaakt, en in den derden Hemel by verrukking gezien hadde, zo getuigde hy gehoord te hebben *onuitsprekelyke woorden, die een mensche niet en is geoorloft te spreken*, 2 *Cor*. 12: 4. Zo heeft de heilige Apostel insgelyks geschreven aan de Philippensen, Cap. 4: 7, *dat het alle verstand te boven gaat*. Nu Geliefde, oordeelt zelve: Indien de voorsmaak, en maar een eenig vonkje van die Vreugde en Zaligheid alle verstand overtreft, hoe veel te meer zal het dan de grootste volkomenheid doen? Ik eindige met daar van te spreken, op dat het niet schyne als of ik wilde uitspreken het gene onuitspreeklyk is. Ach, dat Godt zelve ons ter zyner tyd deze heerlykheid te genieten geve! op dat wy eindelyk staan mogen voor den Throon van den verklaar-

den

den Hemelschen Salomo, Jezus Christus, en Hem toeroepen: *Het woord is waarheid geweest, dat wy, nog zynde op het tranendal van deze aarde, gehoort hebben van uwe zaken, en van uwe heerlykheid, ende wy hebben die woorden niet geloofd, tot dat wy gekomen zyn ende onze oogen dat gezien hebben; ende ziet, de helft en is ons niet aangezegd*, ja niet het honderdduizendste gedeelte; *gy hebt met wysheid, heerlykheid en goed overtroffen het geruchte, dat wy gehoord hadden. Welgelukzalig zyn uwe mannen, welgelukzalig deze uwe knechten, die geduurig voor uw aangezichte staan*, 1 *Kon.* 10:6-8.

Hier mede keere ik weder tot myne vorige stoffe, om dezelve verder te vervolgen, en, (naar dat het my van den Heere zal gegeeven worden,) van de volgende Waarheden te spreken:

Na dat zy hem het Woord des Heeren gezegt hadden, namelyk na dat zy hem geleerd en onderwezen hadden *uit den Woorde Godts*, wat hem tot zyne eeuwigelukzaligheid te *weten* en te *gelooven* noodig was, (gelyk wy boven aangewezen hebben) zo volgt in vs. 33, *ende hy wierd terstond gedoopt*, enz. Het is by my buiten twyfel, dat de Stokwaarder voor zynen Doop eerst zyne Geloofsbelydenisse voor Paulus en Silas heeft moeten doen, en met zynen mond belyden: *Ik geloove, dat Jezus Christus Godts Zone is*, enz.; want zonder deze belydenis hadden zy hem zekerlyk niet gedoopt. Zo moest insgelyks de Kamerling een belydenisse doen aan Philippus, voor dat hy gedoopt wierd: *Philippus zeide tot hem, indien gy van gantscher herten geloofst*; dat is, zyt gy volkomen overreed van deze Waarheden, die ik u onderricht hebbe; gelooft gy zulks oprecht en zonder huichelary, *zo is het geöorloft*, dat is, zo is'er vryheid toe; ja ik ben ook bereidwillig uw verlangen en begeerte te vervullen om u te doopen? Waarop hy

hy antwoorde en zeide: *Ik geloove dat Jezus Christus de Zone Godts is.* In deze weinige woorden is alles begrepen, wat men van Christus, zyn Persoon, zyn Ampt en zyne Weldaden heeft te gelooven. Met deze woorden antwoorde ook Petrus: *Gy zyt de Christus, de Zoon des levendigen Godts*, *Matth.* 16:16. Maar niemand kan Jezus Christus op eene zaligmakende wyze voor den Zone Godts en den Heiland der Waereld erkennen, dan die gene, in welke Godt zelve door zynen H. Geest, door middel van de verkondiging des Evangeliums, eene Goddelyke Overtuiginge daar van gewerkt heeft: *want niemand kan zeggen Jezus den Heere te zyn, dan door den H. Geest.* (ô Barmhertige Godt! schenk my die genade, in geest en waarheid te gelooven en *te belyden voor de menschen*, dat ik ook moge zeggen door het zaligmakende geloove: *Ik geloove dat Jezus Christus de Zone Godts is.* Amen!)

Ende hy wierd gedoopt. Wat het woord *doopen* op zich zelve betreft: zulks beduidt eene afwassinge, indompeling, besprenginge; dit is reeds onder het Joodsche volk in gebruik geweest, maar van den Heere Jezus tot een Sacrament des Nieuwe Testaments verordineerd en geheiligd geworden. Den H. Doop is eerstelyk een *Teeken*, ten tweeden een *Zegel*; wy noemen een *Teeken* ieder zichtbare zaak, welke ons iets anders vertegenwoordigd, en zekere gedachten van de afwezende en onzichtbare dingen verwekt; en door een *Zegel* verstaan wy zulk een teken, dat ons de gewisheid en zekerheid van een zaak bevestigd: hierom drukt zich Paulus met zulke woorden uit *Rom.* 4:11. Alwaar hy aantoond de oorzaak, tot welken einde Abraham besneden is geworden, daar hy reeds lange voor zyne besnydenisse gerechtvaerdigd was door het gelove; hy zegt: *Ende hy heeft het teken der besnydenisse ontfangen tot een zegel der rechtvaerdigheid des geloofs* enz. De besnyding

ding was aan Abraham een teken des Verbonds; dat Godt met hem en zyne nakomelingen gemaakt had, *Gen.* 17. Een Teken, waar door de ware Kerk en Godts Bonds-volk van alle overige volkeren in de waereld onderscheiden zoude worden; een Teken, 't welk alle vreemdelingen, die tot de voorrechten des burgerschap Israëls eenen toegang en recht verkrygen wilden, hebben, ofte aannemen moesten; eindelyk een teeken het welk den Doop voorstelde, die vervolgens in de Christelyke Kerke in de plaatze der besnydenisse komen zoude. Maar ten anderen zo was de besnydenisse niet blotelyk een teken, maar ook een zegel, en verzekering dat de gerechtigheid des Geloofs, de ware en rechte Weg zy, op welken een Zondaar Rechtvaerdig en Zalig worden kan; welke Rechtvaerdiging Abraham verkregen had, als hy nog in de voorhuid was, op dat hy in een geestelyken zin, de Vader van alle Gelovigen zoude worden. Een Zegel, om daar door de belofte te bevestigen, welke Hy aan Abraham en zyne Nakomelingen gegeven had. Eindelyk een Zegel, waar door zich Abraham en zyne Kinderen aan Godt verbonden, om Hem alleen te dienen met een oprecht herte, en zyne Wet bestendig voor oogen te hebben: en daar de Besnydenisse is geweest een *Teken* en *Zegel*, zo is 'er ook geen twyfel dat den Doop niet minder zodanig zy.

De H. Doop stelt ons ten eersten zichtbaarlyk voor oogen de weldaden, door Christus verworven, op dat wy dezelve nimmermeer zouden vergeeten; dat wy zouden gedenken met welk een Doop onze Heiland in zyn Lyden voor ons is Gedoopt, en dat wy de zonden dagelyks mogten afsterven en een afdrukzel van Christus dood in onze herten hebben, om dezelve in ons leven en wandel te betonen; het *Water*, is natuurlyk en rein water, het welk eene afbeeldinge is van het Bloed en den Geest van Christus:

tus: het welk in de H. Schrift in eenen geestelyken zin ten aanzien van de reiniginge van onze zonden, een en dezelve kracht en werking word toegeschreven, die in het lichamelyke aan het water eigen is, *Ezech.* 36: 25. *Dan zal ik rein water op u sprengen, ende gy zult rein worden: Van alle uwe onreinigheden, ende van alle uwe drekgoden zal ik u reinigen* enz. Door het *rein water* word hier verstaan het Bloed Christi, des onbevlekten Lam Godts, het welk zyne Kerke reinigt van alle haare zonden, 1 *Joh.* 1: 7. *Ende het Bloed Jezu Christi zyns Zoons reinigt ons van alle onze zonden.* Zo betekend ook den Doop de reiniginge van onze zonden, *Hand.* 22: 16. *Ende nu wat vertoeft gy? staat op ende laat u Doopen, en uwe zonden afwasschen, aanroepende den Name des Heeren.*

Doch de Doop is niet alleen een *Teken*, maar ook een *Zegel*; word de Zaligheid den genen toegekend, die Geloofd zal hebben en Gedoopt zyn, *Marc.* 16: 16.; zo worden ook de Gelovige door den Doop van hunne Zaligheid verzekerd, (even zo wel als Abraham wierd verzekerd door de besnydenisse.)

En gelyk de uitwendige besnydenisse zonder de inwendige gene besnydenisse was, *Rom.* 2: 28, 29. alwaar Paulus een onderscheid maakt tusschen een Jood die het in 't openbaar in het vleesch is, en tusschen eenen Jood, die ook na zyn herte besneden is, van welke Paulus zegt, dat die geen rechte Joode is in de oogen Godts, die maar uiterlyk na de Wet ten achtsten dage is besneden; dat die besnydenisse, welke met menschen handen geschiedt, voor Godt niets maakt: maar dat die eigentlyk voor Godt een rechte Jood is, die het inwendig is door de reiniginge zyns herten van de heerschappye zyner zondige lusten, boze neigingen en begeerlykheden, en door de besnydenisse des herten, die door den Geest Godts geschied, en niet enkel na de woorden der

der Wet. Dusdanig zyn ook de woorden van Mozes, als hy het hartnekkig volk Israels toeroept, *Deut.* 10:16. *Besnydet dan de voorhuid uwes herten: ende en verhardet uwen nekke niet meer*; hy wil zeggen en hen onder 't oog brengen, dat zy toch zo niet pochen en zich beroemen zouden op hunne uitwendige besnydenisse, *en zeggen houdt u tot u zelven, ende en naakt tot my niet; want ik ben heiliger dan gy* enz. *Jes.* 65:5. Maar dat zy zouden hunne herten besnyden; dat is, doet uit uw herte weg het gene tegen den wille Godts is; legt af den ouden Adam, en alle zondige lusten en begeerlykheden. Ja zo vermaant en bestraft ook Jeremias dat booze volk *Jer.* 4:4. *Besnydet u den Heere, ende doet weg de voorhuid uwes herten, gy mannen van Juda ende inwoonders van Jerusalem: op dat myne grimmigheid niet uit en vare als een vuur, en brande dat niemand blusschen en konne, van wegen de boosheid uwer handelingen.* Echter moet men hier niet denken, dat wy zulks door onze eigene kracht konnen verrichten, och neen! maar, zulks word aan de Barmhertigheid en Almagt van Godt toegeschreven, *Deut.* 30:6. *Ende de HEERE uwe Godt zal uw herte besnyden* enz.; dat is door den kracht van zynen H. Geest zal Hy uw herte verlichten, reinigen en tot zynen dienst bekwaam maken, *Ezech.* 36:26, 27. *Ende ik zal u een nieuw herte geven, ende zal eenen nieuwen geest geven in het binnenste van u: ende ik zal het steene herte uit uw vleesch wegnemen, ende zal u eenen vleeschen herte geven. Ende ik zal mynen Geest geven in het binnenste van u, ende ik zal maken dat gy in myne Inzettingen zult wandelen, ende myne rechten zult bewaren ende doen.* Zo is insgelyks die geene nog geen Christen voor Godt, die slechts door uitwendige belydenis zich tot de Christelyke Religie vervoegt en zich laat doopen; want de Doop bestaat niet in eene uitwendige afwasschinge des vleesch: maar die is een waar

Chri-

Christen, die het door de inwendige vernieuwing is, en die door den H. Geest is gezalft, *wiens lof niet en is uit menschen, maar uit Gode.* Daarom zeide de Heere Jezus, met zeer nadrukkelyke woorden, *Marc.* 16:16. *Die geloofd zal hebben ende gedoopt zal zyn, die zal zalig worden. Maar die niet en zal geloofd hebben, zal verdoemt worden*; dat is, wie het gepredikte Evangelium aanneemt en als dan een Proselyt word, en den Doop als het zegel des Nieuwen Verbonds ontfangt, die zal by zyne byblyvenheid en bestendigheid (ook in allerlei vervolginge) vergevinge van alle zyne zonden ontfangen, en het eeuwige leven verkrygen; *maar wie niet en geloofd*, het zy de geene, die geheel Christus voor hunnen Heere niet willen erkennen en aannemen; het zy de geene, die Hem slechts met den mond op eene verkeerde wyze, of als een Huichelaar aannemen, *die zal* enz. Daarom vraagde Philippus ook aan den Kamerling vooraf, eer hy hem doopte, *geloofd gy van gantscher herte?* enz. *Hand.* 8:36.

Na dat de Stokwaarder het eerste Sacrament des Nieuwen Testaments was deelachtig geworden, en zo tot een openbaar Lid in de openbare Kerke (of de Verzamelinge, welke in het Hebreeuwsch קָהָל *Kaahal*, of de Gemeente עֵדָה *Genedaa*, genoemd word) was opgenomen geworden, in welke Gemeente het Woord des Heeren verkondigd, Godt opentlyk aangeroepen en de H. Sacramenten naar de instellinge Christi bediend worden, (door de Sacramenten verstaan wy de uitwendige Tekenen, die Godt tot dat einde heeft ingesteld, om daar door de beloften, die Hy aan zyn Volk heeft gedaan, te bevestigen, en de gedachtenisse van zyne byzondere Weldaaden daar door te onderhouden, en dezelve steeds te vernieuwen) zo is het in vs. 34. *Ende hy bragt ze in zyn huis, ende zettede haar de tafel voor.*

Hy had hun te voren reeds groote liefde bewezen, al voor zynen Doop, als in vs. 33 gemeld wordt: *ende hy nam haar tot zich in dezelve nacht, en hy wiesch haar van de ſtramen*, om het geronnen bloed van het geeſſelen en de ſmerten der wonden daardoor te verminderen. Maar nu, daar hy het eerſte Sacrament, den H. Doop, is deelachtig geworden, zo word de liefde nog meer in hem brandende: *hy bragt ze in zyn huis*, om gemeenſchap met hen te oeffenen als een Broeder in de Kerke. Ach! de liefde kan zich niet verbergen. Zo openbaarde zich ook de liefde van Lydia, *Hand.* 16:15. *Ende als zy gedoopt was en haar huis, bad zy ons, zeggende, indien gy hebt geoordeeld dat ik den Heere getrouwe ben, zo komt in myn huis ende blyft 'er, ende zy dwong ons.* Dat is, Lydia overreedde ons met aangename en beminnelyke woorden. Zo is het ook hier by den geloovigen en gedoopten Stokwaarder: *ende hy bragt haar in zyn huis*, om zich met hen te vereenigen, met het gebed en dankzegginge voor den hoogen Godt te zamen te komen, van wegens de groote Weldaad, die hem was wedervaren, dat hy in de gemeenſchap met Chriſtus en zyne ware Kerke opgenomen, en voor een Mede-Lid erkend was geworden. En eindelyk, om hier mede te betuigen dat hy zich hunner banden niet ſchaamde, *zo bragt hy haar in zyn huis en zettede haar de Tafel voor*, namelyk met ſpyze en drank; gelyk het ten dien tyde zeer in gebruik was, dat de geloovige Chriſtenen met elkanderen aten en vreugdemaaltyden hielden. (zie hier van de kantekening op *Hand.* 2:42 en 20:7.)

Maar daar dit alles volgens vs. 25. omtrent of wat later dan ter middernacht is voorgevallen, ter welker tyd men geen maaltyden gewoon was te houden: zo denk ik byzonder, dat zo wel de gedachten van Paulus en Silas, wegens de onuitſpreeklyke

Won-

Wonderen, die hier voorgevallen waren, als die van den *gedoopten* Stokwaarder, die nu eerst een medelid geworden was, en zulk eene gewichtige zaak had ondergaan, als zynde gedoopt in den naam van den Drieëenigen Godt; en wel zyn gemoed byzonder ter dezer tyd zo gesteld moet zyn geweest, dat zy met vreugdige en vrolyke maaltyden hunne aandachtige gedachten niet zullen verydeld en verstrooit hebben; de tyd en gelegenheid liet zulks hier ook niet toe; maar ik denk dat het waarschynlyk is, dat de opgewekte en gelovige Dopeling, een begeerte, ja een rechten honger en dorst heeft gehad na het tweede Sacrament, namelyk het H. Avondmaal, het welk van de Heere Jezus zelve ingestelt en verordent is, als een middel om te herinneren zynen dood; om ons hier by te herinneren zyne smerten, zyne vrywilligheid, en volgeldigheid van zyn offer voor Godt, en teffens de groote voordeelen die Hy ons aangebragt heeft, om zulk een heil mede deelachtig te worden, gelyk hy het eerste, den H. Doop, hadt ontfangen, *daarom zette hy haar* DE TAFEL *voor*, om dat de instelling van dit Sacrament door den Heere Jezus aan *de Tafel* geschied is, en de Apostelen tot de bedieninge en uitdeelinge daar van zyn verordent.

De Evangelist *Matth.* Cap. 26:26. beschryft ons de instelling van dit H. Sacrament, met de volgende woorden: *Ende als zy aten* enz. Wat zy gegeten hebben blykt uit de vorige verzen 17-20, en *Marc.* 14:12-17. Jezus zend twee van zyne Discipelen naar Jeruzalem, dat zy tot het Paaschlam te eeten de nodige schikkingen zouden maken, en zy begeven zich tot dat einde in de stad, en vinden het zo als hun Heer en Meester het hen gezegd had, by dien, wiens herte de Heere Jezus zo geneigd had, dat hy alles voor Hem over had. Had de Heere

Jezus geen eigen Paaschlam, en mooglyk geen geld om 'er een voor te koopen: zo had Hy echter de Goddelyke Almagt, door welke de herten aller menschen, ja de herten der Koningen in zyne hand zyn, om dezelve te regeeren naar zyn welgevallen; Hy neigt het herte dezes mans, dat hy Hem alles verschaft, wat Hy tot zyne Paasch-maaltyd benodigd was, en zo haast hy komt is alles tot zyne aanzittinge bereid. Hy vond alles als of Hy in *Achabs* yvooren paleis en aan *Salomons heerlyke Tafel* was; *ende als zy aten*, namelyk het Paaschlam: Christus is om onzent wille geworden onder de Wet, en Hy heeft ook alles betracht wat de Goddelyke Wet met zich bracht: en al zoude de Ceremoniëele Wet met zynen dood afgeschaft worden (want het Paaschlam was doch maar een voorbeeld op Christus, het Lam Gods *Joh.* 1:29. daar hy zegt, *ziet het Lam Gods* enz., hy word het Lam Gods genoemd, ten aanzien van den oorspronk en verordineering: daarom zegt Paulus met nadrukkelyke woorden, *Want ons Paascha is voor ons geslacht*, namelyk *Christus.* 1 *Cor.* 5:7. Want *zulks is geschied op dat de Schrift vervult werd, die zegt, dat aan Hem geen been en zoude gebrooken worden*, volgens *Joh.* 19:36. vergel. *Exod.* 12:46. *Deut.* 9:12.) Hy betrachte de Wet Gods tot in zynen dood, en at het Paascha met zyne Discipelen; hier by deze gelegentheid richtede hy eenen Grenssteen op tusschen het Paamschlam des Ouden en des Nieuwen Testaments, dewyl Hy door het offer zyns Lichaams vervulde het geen door het Paaschlam afgebeeld wierd: hier stelde Hy zyn Avondmaal, in als een gedenkmaal van zynen verzoeningsdood; hier spreekt hy de woorden des troostes en der verkwikkinge voor zyne Discipelen, welke nog heden de Bron des troostes voor alle de Gelovige zyn.

Ende als zy aten nam Jezus het Brood, dankte ende brak het enz. Jezus nam het brood: hy zonderde het

het af van het gemeen gebruik, en beſtemde het tot een geheel byzonder en heilig gebruik, hy dankte en *brak het*, om daar door af te beelden de aanſtaande breeking zyns Lichaams aan het kruis, (dat is, dat Hy zoude gemartelt en gedoodt worden) *Ende gaf het zynen Diſcipelen, ende zeide neemet eetet*, DAT IS MYN LICHAAM. *Ende Hy nam den drinkbeker, ende gedankt hebbende, gaf haar dien, ende zeide, drinkt alle daar uit, want* DAT IS MYN BLOED, *het bloed des N. Teſtaments, het welk voor veele vergooten word tot vergevinge der zonden.* Het is onmooglyk, dat deze woorden eigentlyk konnen verſtaan worden: *Eetet, dat is myn Lichaam*, of drinkt, *dat is myn Bloed*; want hoe konden zich de Diſcipelen voorſtellen of inbeelden dat zy Chriſtus lichaam aten of zyn bloed dronken, daar zy hem met zyn *Lichaam* voor zich aan de Tafel zagen zitten. Ten tweeden, niet alleen was het eeten van menſchenvleeſch (en drinken van menſchenbloed) zwaarlyk door de Wet verboden, maar zelve is zulks voor alle menſchen afſchuwelyk. Maar deze woorden, *dit is myn lichaam, dit is myn bloed*, moeten verſtaan worden, *dit betekent myn lichaam, dit betekent myn bloed:* dat is een Heilig waarteken en zegel van myn Lichaam en bloed. Zo ſpreekt de Schrift beſtendig ten aanzien van de Sacramenten: dat het Teken benoemd word met de naam van de betekende Zaak, om dat het dat betekende goed voor oogen ſtelt en betekent. Zo word de *Beſnydenis* het *Verbond* בְּרִית *Berith* genoemd. De beſnydeniſſe eigentlyk op zich zelve was een *Teken* des Verbonds, en niet het Verbond zelve (zo als ik boven verklaard heb over de woorden van Paulus *Rom.* 4:11., welke ik hier niet zal herhalen) gelyk duidelyk te zien is *Gen.* 17:11. *Ende gy zult het vleeſch uwer voorhuid beſnyden, dat zal tot een Teken zyn des Verbonds tuſſchen my, ende*

 tuſ-

tusschen u. וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם Echter schoon de besnydenisse *een Teken* des *Verbonds* was, zo word nochtans dezelve den naam *Berith* בְּרִית *Verbond* gegeven, als te vinden is *Gen.* 17:9. *Verder zeide Godt tot Abraham: gy nu zult myn Verbond houden: gy, ende uw zaad na u in hare geslachten,* וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמוֹר en byzonder vs. 10. enz. *Dit is myn Verbond, dat gylieden houden zult tusschen my ende tusschen u, ende tusschen uwen zade na u: dat al wat mannelyk is u besneede worde* זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר en vs. 13. *De ingeboorne uwes huizes, ende de gekogte met uwen gelde zal zekerlyk besneden worden: ende myn Verbond zal zyn in ulieder vleesch ten eeuwigen verbonde,* וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם.

En op diergelyke wyze word het Lam *Passah*, of volgens het Hebreeuwsche grondwoord פֶּסַח *Pesach* genoemd, volgens *Exod.* 12:11. *Aldus nu zult gy het eeten; uwe lendenen zullen opgeschort zyn, uwe schoenen aan uwe voeten ende uwen staf in uwe hand: ende gy zult het met haaste eeten: want het is des HEEREN* Passah. פֶּסַח הוּא לַיהוָה Het grondwoord פֶּסַח *Pessach* betekend eenen *voorbygang* of *overspringing*; daarom word het Lam פֶּסַח *Pasach* of *Pessach* genoemd, dewyl het een *gedenkteken* is en zyn zoude van het voorbygaan en overstapping, als de Verderver die huizen, welke met het bloed van het lam be-

bestreken waren, voorbygegaan en hun hadde verschoont, volgens *Exod.* 12:13. *Ende dat bloed zal ulieden tot een teken zyn aan de huizen daar gy inne zyt. Wanneer ik het bloed zie zal ik ulieden voorbygaan: ende daar en zal onder ulieden geene plage ten verderve zyn, wanneer ik Egypten land slaan zal.* וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית׃ En zo ook vs. 23. וּפָסַח יְהוָה עַל הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃ Het bloed zoude haar een teken zyn om aan de beloften te gedenken, en om haar geloove te versterken; dus zien wy hier klaar en duidelyk, dat niettegenstaande het lam en het bloed, maar was een *Teken* van de afwezende Zaak, het Lam nochtans פֶּסַח *Pessach* of *Passah* genoemd word, het welk de eigentlyke Zaak, die door het Lam betekend wierd, uitdrukt, en dus de eigen benaaming is van het betekende goed.

In denzelven zin en spreektrant zegt hier de Heere Jezus *dit is myn Lichaam*, *dit is myn Bloed*; namelyk *het Brood*, het welk ik voor u gebroken hebbe, *betekend myn Lichaam*, dat voor u gemarteld en gedood zal worden, en *de Wyn in de kelk*, betekend *myn Bloed*, dat vergoten word voor veele, tot verlossing en vergeving der Zonden.

Zo drukt zich insgelyks de Apostel Paulus uit, 1 *Cor.* 10:16. *De drinkbeker der dankzegginge, die wy* [dankzeggende] *zegenen, is die niet een gemeinschap des bloeds Christi, het brood dat wy breeke is dat niet de gemeenschap des lichaams Christi?* Hy wil zeggen, is dat niet een gewis *teken*, *zegel* en *pand* van de gemeinschap des lichaams en bloeds Christi, dat wy alle, die in Christus geloven, vergeving van alle onze Zonden ontfangen.

De eindpaal van het H. Avondmaal is: Ten eersten *de Gedachtenis* aan den dood des Heeren; zo

vermaand Paulus in zynen eersten brief aan de Corinthen Cap. 11:26. *Want zo dikwils als gy van dit brood zult eeten ende van dezen drinkbeker zult drinken, zo verkondigd den dood des Heeren tot dat Hy komt.* Hy had hun zulks als een gebod des Heeren, als het bevel eens stervenden Heilands, te gemoed gevoert, om het H. Avondmaal als een steeds durend Gedenkmaal des doods Christi onder zich te behouden, *om den Dood des Heeren te verkondigen, tot dat Hy komt.* Want de Dood des Heeren word: *A.* van de Leeraars en Dienaaren des Evangelius aan het Volk verkondigd: dat dit gebroken Brood en Wyn een *teken* en *zegel* is van den bitteren Dood Christi aan het hout des kruices, en de weldaaden, die Hy ons door denzelven verworven heeft: *B.* van die, welke het H. Avondmaal gebruiken en genieten, die in hunne herten moeten bedenken, gelooven en met dankzegginge bekennen, dat de Heere Jezus Christus *voor hun* gestorven is, om hun van den eeuwigen dood te verlossen en zalig te maken. (ô! Dat wy den dood van onzen Heiland zo verkondigden, gelyk hy het hebben wil. ô! Dat wy doch alle deze weldaden op de rechte wyze mochten erkennen, en dezelve in onze ziele gevoelen, dat wy daar door in rechte wederliefde ontstoken mochten worden!) Het is, ten tweeden een *betuiging van de gemeinschap met Christus ende allen waren Gelovigen*, 1 *Cor.* 10:16, 17. Door deze vereeniging met Christus word geenzins verstaan eene lichamelyke vereeniging, maar eene geestelyke vereeniging: daarom, dewyl de gedachten der Geloovigen zich het Lighaam en Bloed Christi voorstellen en herinneren; en dat hun de uiterlyke Tekenen te gelyk zyn Panden en Zegelen van dit betekende Goed; dus is 'er eene gemeenschap der gedachten [zinnen] door de levendige voorstelling [vertegenwoordiginge] der zake; eene vereeniging der neigingen

en

en begeertens, welke naar den Heere Jezus gericht zyn; eene vereëniging des geloofs door het omhelzen van de Verdiensten Christi. Eindelyk is, ten derden, het H. Avondmaal een *Zegel* en *Verzekering aan de Geloovigen*, dat Hy hen alle de Goederen wil mededeelen, welke de Heere Jezus Christus door zyn lyden en sterven verworven heeft.

Het rechte gebruik van het H. Avondmaal is daarom noodzaaklyk, dewyl het onze Heiland bevolen heeft, om dat de plicht van onze dankbaarheid jegens Hem vordert, en om dat de genen, die deze Tekenen niet genieten, maar dezelve uit voordacht en nalatigheid moetwilliglyk verzuimen, daar mede toonen, dat zy ook naar de betekende zaak niets vragen, maar dezelve verachten. Is dat niet eene drievoudige zonde, van voorbedachtelyke en moedwillige *Ongehoorzaamheid*, van *Ondankbaarheid*, en van een *bestendig Ongeloof*? (Dat ik in dezen van geestelyke ontmoetingen of bevindingen niet spreke, zal my, vertrouwe ik, de geliefde Lezer ten goeden duiden, vermits men door bevindingen eerst diende geleerd te zyn, zal men van dezelve konnen spreken.)

Eindelyk is het besluit in het 34. vers van mynen Text, *Ende hy verheugde hem, dat hy met al zyn huis aan Godt geloovig geworden was.*

Het woordje *gelooven* betekend in 't gemeen dat gene, wat deze of die zegt, wegens de geloofwaardigheid van den Zegger, en de waarschynlykheid van het gezegde, voor waar en zeker te houden. Dit is niet meer dan alleenlyk eene werkzaamheid van het Verstand, en bestaat slechts in eene bloote erkentenisse en overtuiging van de waarheid en gewisheid van die zaken, welke hem worden voorgesteld, om ze voor waar en zeker te houden en te gelooven. Ook is het geloove eene werkelykheid van den Wille, bestaande in eene neiging en be-

geerte van den Wille, om ons de zaak, die voorgedragen word, en van welke wy in ons verstand overtuigd zyn dat dezelve waarheid is, en waar aan ook onze welvaart hangt, voor ons zelven ten nutte te maken, op dat wy dezelve weldaden mogten deelachtig worden: en hoe gewichtiger nu de zaak is, die ons word voorgesteld, zo veel te sterker zyn ook de neigingen en begeertens van onzen Wil om die zaak deelachtig te worden.

Nu moet de opgewekte en geroepen Zondaar eerst in zyn Verstand overtuigd zyn, en voor waarachtig houden, dat Jezus Christus, door zyne gehoorzaamheid en lyden, de eenige en volkomene oorzaak zyner Zaligheid zy: en daar by eene vuurige begeerte en neiging hebben, om dit eenigste middel ter begenadiging deelachtig te worden.

Maar zo men mogt vragen, door welk middel een zodanig Geloove gewerkt word in den geroepenen en opgewekten Zondaar? Op deze vraag antwoord en onderwyst ons de Apostel Paulus, als hy zegt, *Rom.* 10: 17, *Zo is dan het geloove uit het gehoor, ende het gehoor door het Woord Godts.* Het middel is het Woord van Godt: en het gelove word door den H. Geest in het herte gewerkt; Geest en Woord worden in de werkinge des geloofs samen verëenigt, *Jes* 59: 21. De eenige weg ten Hemel is Jezus Christus; de eenige weg tot Jezus Christus is het geloof; de eenige weg tot het geloof is het Woord des Evangeliums, waar door het geloof gewerkt word door den H. Geest: want het Woord Godts in 't gemeen, en het Evangelium in 't byzonder is het eenige rechte middel, waar door wy tot het waare geloove konnen komen: de Propheet Jeremias noemt het daarom Cap. 23: 29, *een vuur ende hamer, die een steenrotze te morsel slaat*: daar het de herten der menschen met yver ontsteekt, en derzelver steenklompen verbreekt, dezelve week en smeltend maa-

maakende, de Ziele eens Zondaars, die in den diepsten elendenslaap gezonken legt, opwekt, en hem op den weg des levens brengt. De Apostel Paulus noemt het met recht *Hebr.* 4:12, *een scherp tweesnydend zweerd*, dat tot in het binnenste der Ziele, *tot de verdeelinge der Zielen ende des Geestes, ende der zamenvoegzelen ende des mergs doorgaat*; en ook den allerhardnekkigsten Zondaar tot een goddelyk berouw over zyne zonden, welke hy nog nooit beklaagd of beweend hadde, overwint en opwekt; het stelt hem den schrikkelyken gruwel zyner zonden en misdaden voor oogen, de groote en onuitsprekelyke elende, in welke hy verzonken is: maar ook stelt het hem voor oogen de rykdommen der Goddelyke Genade, de Liefde en Algenoegzaamheid van den Heere Jezus, het waare middel ter zaligheid. En wanneer eindelyk de werkinge des H. Geests daar toe krachtelyk in de Ziele indringt, zo kan de arme Zondaar niet anders dan *in geloove* tot den Heere Jezus zynen toevlucht nemen, en uitroepen met Jeremias: *Heere gy hebt my overredet, ende ik ben overredet geworden, gy zyt my te sterk geweest, ende hebt overmocht*, Cap. 20: 7.

Vraagt men hier over, is dan het Evangelium zo iets voortreffelyks, en heeft het zulk eene werkende kracht, van waar komt het dan dat de Joden, aan wien het immers het eerst is gepredikt geworden, het zelve niet hebben aangenomen, en daar aan gehoorzaam zyn geworden? Ik antwoorde, de oorzaak daar van was hunne halsterrigheid en hartnekkigheid, van welken de Propheten des O. Testaments te voren gesproken hebben, en in het byzonder de Propheet Jesaias, als hy zich met deze bedroefde klaagreden uitdrukt Cap. 53:1, *Wie heeft onze predikinge geloofd*? Dit hebben de Propheten door den Geest Godts te voren voorzegt, hoe het met de prediking des Evangeliums onder de Joden zoude toegaan; ondertusschen was hun ongeloof geen

ge-

gevolg van de verkondiging der Propheten: maar, dewyl Godt de gesteldheid hunner herten te voren zag, zo liet Hy ook te voren zulks door zyne Knechten bekend maken; Godts Woord en de predikinge des Evangeliums lyden daar by geen het minste nadeel; het blyft daar by wat het is, en waar toe het verordend is, namelyk een krachtig middel tot het geloof. Door het Woord Godts en door de predikinge word de Zondaar in zyn verstand overtuigd, zo dat hy het voorgestelde en aangewezene middel tot de ware gelukzaligheid *voor waarachtig houdt*; waar toe vereischt word: Eerstelyk, een toereikende kennisse in de geopenbaarde Waarheden. Ten Tweeden, eene overtuiging van de waarheid en gewisheid derzelven: namelyk, *dat Jezus Christus waarachtig Godt en Mensche in een Persoon is, en dat Hy de eenige en de volkomene oorzaak van de zaligheid des Zondaars is, en dat Hy als zulk een van ons moet gekend, aangenomen en bemind worden*; want zonder kennisse in de geopenbaarde Waarheden kan het geloove onmogelyk plaats hebben: Want hoe zal men in den genen gelooven, van welken men niets weet? Hoe zal de Wil een ware begeerte en neiging tot Hem hebben?

Echter is wel op te merken, dat eene bloote Historische Kennis, die alleen in het verstand huisvest, niet genoeg is tot het waare Zaligmakend Geloove; maar deze kennis moet levendig en overtuigend zyn, dat men daar door in het geweeten geroerd word, het welk geschied door de werkinge des H. Geestes, die de duisternisse van het verstand verdryft, en een licht in onze Ziel verwekt en ontsteekt.

En waar zulk een ware overtuiging van de noodzaaklykheid en waarheid van het geopenbaarde en den Zondaar aangebodene middel ter begenadiging is, ach! hoe kan het anders zyn, of daar moet in

den

den Wil eene neiging en begeerte naar het zelve ontſtaan, als naar de eenige en volkomene oorzaak van de zaligheid des Zondaars, dat hy zyne weldaden mogte deelachtig worden, en den Heere Jezus in alles wat Hy is, niet alleen ten aanzien van de verwerving, maar ook van de toepaſſinge, mogte deelachtig worden. Zulk een overtuigde Zondaar heeft ook zyn geheel vertrouwen op Hem, dewyl Hy de goeddadigſte verzekeringen gegeven heeft, dat Hy wil helpen. Hy heeft ook het vermogen om te helpen. En men kan reeds uit de bevinding weten, dat Hy gereed is de genen te helpen, die Hem in waarheid aanroepen. Eindelyk, waar zulk eene waare overtuiginge is; waar zulke hertelyke neiginge en begeerte tot Jezus als tot zynen Verloſſer en Zaligmaker is, de zulke moet ook den Heere Jezus boven alles van herten beminnen.

Maar men kan alle deze eigenſchappen van het ware geloof hebben, terwyl men echter nog niet de dadelyke verzekering zynes vredes met Godt, en alle de Weldaden, die Jezus Chriſtus verworven heeft, deelachtig geworden is met bewuſtheid. De H. Schrift gebruikt twee woorden, door welke zy de onderſcheidene Trappen des geloofs uitdrukt. Het eerſte komt voor *Pſ.* 2: 12, *Welgelukzalig zyn alle die op Hem betrouwen*, חוֹסֵי בוֹ *Pſ.* 34:9, יֶחֱסֶה־בּוֹ vs. 23, כָּל־הַחוֹסִים בּוֹ het welk een *toevluchtnemen* en een nog *zwak geloove* beteekent. Het ander woord vinden wy *Pſ.* 25:2, *Myn Godt op u vertrouwe ik* enz. בְּךָ בָטַחְתִּי *Pſ.* 33: 21, בָטָחְנוּ *Prov.* 16: 20, וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה *Jer.* 17:7, אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה *Jeſ.* 50: 10, יִבְטַח בְּשֵׁם יְהוָה het welk betekent een *vaſt vertrouwen* en een *ſterk geloove*.

Eindelyk, zo men vraagt, waar in bestaat dan het onderscheid tusschen het zwak en sterk Geloof? Ik antwoorde? By het zwak geloove is wel eene erkenteniſſe van elende en onmagt; daar is ook eene erkenteniſſe van het eenige en volkomene middel ter begenadiging: maar men beschouwt dat nog als iets, waar aan men geen deel heeft. Daar is ook by zulk een mensch de neiging en begeerte van den wil en het verlangen naar Christus, en ook by hem het vaste besluit, om alle middelen te gebruiken en aan te wenden, welke hem tot de gemeenschap met den Heere Jezus konnen leiden; maar daar is geene verzekering; hy is nog altyd bezorgt en bekommert of hem Godt zal verhooren of niet: zyn herte gaat uit en verlangt naar Jezus: maar zulk een bloedend en begeerend hert beschouwt even dezen Jezus zo overheerlyk; het vertrouwen word zwak, dat zo een verachtelyke, bevlekte en bezoedelde Zondaar, als hy is, met zulk een heerlyken Godt en Heiland ooit in genade en heerlykheid zoude vereënigd worden; hy is bekommert, of Jezus de Heiland ook voor hem is; of Jezus ook wel zulke Zondaars als hy is, die Hem zo vele jaaren heeft wederstaan en ten vyand geweest is, nog aannemen wil. Daarentegen de sterk Geloovige is overtuigt en verzekerd dat Jezus, de Heiland der Waereld, ook zyn Jezus en Zaligmaker is, en dat de Heere Jezus reeds werkelyk zyn eigen is, dat hem zyne zonden reeds werkelyk zyn vergeven, ja dat hy reeds dadelyk in het bezit der Goederen van het Genade-Verbond is gezet. Hy roemt en juicht: *Ik hebbe gevonden, ik hebbe gevonden dien, die myne ziele lief heeft.* Hy juicht met David, *Ps.* 103:1-4, *Looft den Heere, myne ziele, ende al wat binnen in my is, zynen heiligen Naam. Looft den Heere, myne ziele, ende en vergeet geene van zyne weldaden, die alle uwe ongerechtigheid vergeeft, die alle uwe krankheden geneest, die uw le-*

leven verlost van het verderf: die u kroont met goedertierenheid ende barmhertigheden. Ps. 27:1, *De Heere is myn licht ende myn heil, voor wien zoude ik vreezen? De Heere is myn levenskracht, voor wien zoude ik vervaard zyn?* met Job, Cap. 19:25, *Want ik weet myn Verlosser leeft, ende Hy zal de laatste over het stof opstaan.* Met Paulus, 2 *Tim.* 1:12, *Want ik weet wien ik geloofs hebbe, en ik ben verzekert dat Hy magtig is myn pand, by Hem weggelegd, te bewaaren tot dien dag.* Rom. 5:1, 2, *Wy dan gerechtvaerdigt zynde uit den gelove, hebben vrede by Godt, door onzen Heere Jezum Christum. Door welken wy ook de toeleidinge hebben door het gelove tot deze genade, in welke wy staan, en roemen in de hope der Heerlykheid Godts.* By zulk een Geloovige is ook eene heerlyke en onuitsprekelyke vreugde in zynen Godt, welke beter door de Ziele word ondervonden, dan dezelve met woorden kan uitgedrukt worden; ja deze vreugde maakt hem juichende, als *Jes.* 61:10, *Ik ben zeer vrolyk in den Heere, myne ziele verheugt haar in mynen Godt; want Hy heeft my bekleed met de kleederen des heils, den mantel der gerechtigheid heeft Hy my omgedaan; gelyk eenen Bruidegom zich met Priesterlyk Cieraad verciert, ende als een Bruid haar verciert met haar gereedschap.* Cap. 12:1, 2, *Ik danke u Heere dat gy toornig op my geweest zyt:* [*maar*] *uwen toorn is afgekeerd ende gy vertroost my. Ziet Godt is myn heil, ik zal vertrouwen ende niet vreezen: want de Heere HEERE is myne sterkte ende Psalm, ende Hy is my tot heil geweest.*

Het is eene waarheid, en de ervaring leert zulks, dat, zo lange de hongerige en dorstige Ziele in hare geloofsbegeerte zonder verzekering is, haar geloove nog niet is in volkomenheid; het is nog geen sterk, maar een zwak geloof, een klein geloof, zo als de Heere Jezus zelf het genoemd heeft, *een geloove als een Mostaartzaad*; doch is en blyft het echter een geloof, ja een waar en zaligmakend geloof. Even zo wel

wel als een klein en zwak mensch (een kleine Zachéus) zo wel een waar mensch is als een Goliath; is niet een klein opschietend Hennipzaadje zo wel een waar gewas, als een groote Eikenboom? Is niet een eenig Dropje zo wel water als de geheele Zee? Is niet een Paerl, laat dezelve zo klein zyn als ze wil, een waare Paerl, die kostelyk en geld waardig is? Zo ook, hoe klein de Paerl des geloofs ook zy, indien ze maar niet valsch is, zo is ze toch kostelyk voor Godt, en maakt den Zondaar (als een Middel) los van de helle en van het eeuwig verderf, (doch alles uit Genade om Christi willen) indien maar de overtuigde Zondaar in geloove eenen rechten honger en dorst na den Heere Jezus heeft, om zyne gerechtigheid en verdiensten deelachtig te worden. *Het gekrookte riet word niet verbroken* enz. is het bekende trooſtwoord door den Propheet Jesaias van Jezus Christus geweest, Cap. 42:3. Wat beeldt nu een *riet*, ja een *gekrookt riet*, anders af dan een zwak Geloovige; en daar Maria klaagt met de smertelykste woorden, *zy hebben mynen Heere weggenoomen*, daar staat de Heere Jezus het naaste by haar, en roept haar toe met de alleraangenaamste woorden van vertroostinge: *Vrouwe, wat weent gy? wien zoekt gy? Hier hebt gy Hem, dien uwe ziele lief heeft, en die de geheele wensch daar van is.*

Hier in onze aangehaalde woorden nu is het: *ende hy verheugde hem, dat hy met al zyn huis* AAN GODT GELOVIG GEWORDEN WAS. Dat is, eerst eene tegenstelling tegen de Heidensche *Afgoden*, welke hy te vooren zyn geheele levenstyd in zyne blindheid gediend had, die in de H. Schrift worden genoemd אֱלִילִם גִּלּוּלִים פְּסִילִים *Elilim, Gelulim*, *Pesilim*, *Ezech.* 14:4., dat is, *Nietgoden* of *Nietigheden*, waarvan Paulus zegt 1 *Cor.* 8:4. *Dat een Afgod niets is in de waereld*; ten aanzien van hunne stoffe zyn ze geen niets, want zy zyn of van steen of

hout

van hout gemaakt: maar ten aanzien van hun vermogen of kracht zyn zy *niets*: daar is niets Goddelyks aan dezelven, en zy konnen ook op geenerlei wyze iets Goddelyks aanwyzen of verbeelden: maar het is de Ydelheid zelve, en een volkomen *niets*; een ydelheid der ydelheden! daarom zegt Jeremias met nadrukkelyke woorden, Cap. 10: 3-5. *Want de inzettingen der volken zyn ydelheid: want het is hout dat men uit den woude gehouwen heeft, een werk van des werkmeesters handen met de byle. Men pronkt het op met zilver ende goud: hechtenze met nagelen ende met hameren, op dat het niet en waggele. Zy zyn gelyk een palmboom van digten werke, maar en konnen niet spreeken, zy moeten gedragen worden, want zy en konnen niet gaan: en vrezet niet voor hen, want zy en konnen geen kwaad doen, ook en is 'er geen goed doen by hen.* *Ps.* 115:4-8. *Haarlieder Afgoden zyn zilver ende goud, het werk van menschen handen. Zy hebben eenen mond maar en spreken niet: zy hebben oogen maar en zien niet: ooren hebben zy maar en hooren niet: zy hebben eene neuze maar en rieken niet: hare handen* [*hebben zy*] *maar en tasten niet: hare voeten, maar en gaan niet: zy en geven geen geluid door hare keele. Dat die ze maken hen gelykworden*: [ende] *al wie op haar vertrouwt*, *Jes.* 44:9-21. (De Jooden, als zy de Papisten zien met hunne Beelden en Procesfien, zo spotten zy daar mede, en zeggen: de *Hebel* הֶבֶל komt; dat is, *de Ydelheid der Ydelheden* komt, om dat het woord *Hebel* הֶבֶל *Ydelheid* voorkomt in den aangehaalden Text, *Jer.* 10: 3.; en zulks geeft hun groote gelegenheid om te spotten, en in hunne verhardinge bestendig te blyven; waar omtrent ik my niet verder zal uitbreiden.)

Maar nu is hy (de Stokwaarder) Gelovig geworden *aan Godt*, aan den *Waarachtigen*, *Eeuwigen*, *Hei-*

ligen, *Rechtvaerdigen*, *Alweetenden*, *Almagtigen*, *Algenoegzamen* en *Barmhertigen* GODT.

Maar niet alleen dat hy is gelovig geworden *aan Godt den Vader*, *den Almagtigen Schepper des hemels ende der aarden*, dat die de waare en eenige Godt is (gelyk de Jooden in 't gemeen geloven); och, daar over had hy niet nodig gehad zich zo zeer te verblyden met zyn geheel huis, *dat hy aan Godt* gelovig was geworden, *gy geloofst dat Godt een eenig Godt is*; *gy doet wel*, *de duivelen geloven het ook* enz., zegt *Jacobus* Cap. 2:19.; maar hy is gelovig geworden aan den ZOONE *Godts*, namelyk *Jezus Christus*, *die in de waereld is gekomen om Zondaars Zalig te maken* enz. 1 *Tim*. 1:15.; want in hem heeft geloofd de Moeder aller levendigen, *Eva*, die, als zy haren eerstgeboorenen zoon *Kaïn* aanmerkte als een zichtbaar pand van dezen Heiland, met blydschap en gelove uitriep: *Ik hebbe eenen man van den HEERE verkregen*. Of, gelyk het woord eigentlyk beteekend, *eenen man*, *den Heere*, קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה *Gen*. 4:1. In Hem geloofde *Abel*, als Paulus getuigt *Hebr*. 11:4. *Door het gelove heeft Abel een meerder offerhande Gode geöffert dan Caïn*. Dewyl Abel by deze offerhande zag op het Zaad der Vrouwe, het welk de Slange den kop zoude vermorselen, namelyk op Christus Jezus, de eeuwige Zoone Godts, die zich voor onze Zonden zoude Opöfferen, en door zynen Dood den Duivel zoude overwinnen; en van wegens zyn gelove geeft hem de Heere Jezus zelve eenen Titel der *Gerechtigheid*, *Matth*. 23:35., niet van wegen of door zyn eigene gerechtigheid, maar door de gerechtigheid des geloofs. In Hem heeft geloofd *Lamech*, als hy van zyne Zoone *Noäch* als een voorbeeld van Christus zeide, זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֵרְרָהּ יְהוָה *Gen*. 5:29. *De-*

ze zal ons troosten over ons werk, en over de smerten onzer handen van wegen het aardryk dat de HEERE vervloekt heeft. In Hem heeft geloofT *Abraham.* וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה *Abraham geloofde den Heere, ende het is hem gerekent tot gerechtigheid, Gen.* 15: 6. vergel. *Rom.* 4: 3. *Gal.* 3: 6. *Jacobi* 3: 23. In hem heeft gelooft *Jacob*, als hy op zyn doodbedde nog gezeten en uitgeroepen heeft de volgende woorden לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה *Gen.* 49: 18. *Op uwe zaligheid wachte ik HEERE!* (Het grondwoord לִישׁוּעָתְךָ betekend wel somtyds een tydelyke verlossing en bewaaring, zo is het *Richt.* 15: 18.; הַתְּשׁוּעָה; en 2 *Sam.* 10: 11. לִישׁוּעָה Maar het betekend daar en tegen ook de eeuwige verlossing en zaligheid, die geschied door Jezus Christus, volgens *Jes.* 45: 17. *Israel word verlost door den HEERE met eene eeuwige verlossing enz.*; יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים en *Jes.* 12: 2, 3. *Ziet, Godt is myn Heil, ik zal vertrouwen ende niet vrezen: want de HEERE HEERE is myne sterkte ende psalm, ende Hy is my tot Heil geworden. Ende gylieden zult water scheppen met vreugde uit de Fontien des Heils.* הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ וּשְׁאַבְתֶּם מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה Daarom schryft de TARGUM JERUSCHALMI in zyne Overzetting en Verklaring van deze woorden: אמר אבונן יעקב · לא לפורקניה דגדעון בר יואש סכית נפשי דהיא שעה · ולא לפורקניה דשמשון · דהיא פורקן עבור · אלא לפורקן דאמרת במימרך למיתי לעמך בני ישראל ליה לפורקניה סכית נפשי וגו dat is: „ Onze Vader Jacob zeide, myne ziel verwacht niet de verlossing van eenen Gideon des

„ Zoons Joas, want die is maar tydelyk; ook verwacht ik niet de verlossing van eenen Simson, „ want die is vergankelyk: maar de verlossing wel„ ke gy toegezegd hebt בְּמֵימְרָךְ *bememrach*, *door* „ *u woord*; vergel. met *Ps.* 33:6. *Job.* 1:1-3. „ *Ps.* 2, welke komen zal tot uw volk de kinderen „ Israels, *op deze verlossinge wacht myne ziele*, name„ lyk op de Verlossing van den Messias des Zoons „ Davids, die komen zal om aan *te brengen eene eeuwige* „ *gerechtigheid:*" en in nog veel meer andere Texten, die ik niet allen kan bybrengen. Nu op deze eeuwige verlossing en zaligheid in Christus wachtede Jacob.) In hem geloofde *Job*, als hy in het midden zyner smerten en rampspoeden zich troostede, en met vreugde uitriep: וַאֲנִי יָדַעְתִּי גֹּאֲלִי חָי *Ik weet, myn Verlosser leeft* enz., Cap. 19:25. Zo heeft in hem gelooft *David*, als hy bid *Ps.* 27:9. אַל־תַּטְּשֵׁנִי וְאַל־תַּעַזְבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי *Verberg uw aangezichte niet voor my, ende keert uwen knecht niet af in toorne; Gy zyt myne hulpe geweest, ende begeeft my niet, ende verlaat my niet, ô Godt myns heils!* en vs. 1, יְהוָה אוֹרִי וְיִשְׁעִי *De HEERE is myn licht ende myn heil.* Maar ten allerduidelykften drukt zich David uit, *Ps.* 110:1. נְאֻם יְהוָה לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי *De HEERE heeft tot mynen Heere gesproken: Zit tot myne rechterhand, tot dat ik uwe vyanden gezet zal hebben tot een voetbank uwer voeten.* Want zulks kan onmogelyk verstaan worden (zo als het gevoelen is der Phariseen en Joodsche Rabbynen) als hadde David dit gezegt op zynen Zoon Salomon; deze vraag is reeds van den Heere Jezus aan de Phariseen gedaan, hoe dat het komt dat David Hem heeft genoemd zynen Heere? *Matth.* 22:45, *Indien Hem dan David noemt*

[zynen] *Heere, hoe is Hy dan zyn Zoone?* Een Zoon is immers geen Heer van zynen Vader. Doch de ware zin en meeninge hier van dezen Text is: dat Godt de Vader in zynen eeuwigen Raad gezegd heeft tot mynen Heere Jezus Christus, de eeuwige Zoone Godts, *zet u tot myne rechterhand*, enz.; en daarom noemt hy Hem mynen Heere; dewyl Hy is de Heer en de Verwerver des Heils voor alle zyne Vaderen naar den vleesche: ja dat Hy zelve Davids Heer en Zaligmaker was; als Mensch was Hy een Zoon van David; als Godt was Hy zynen Heer en de Heer zyner Vaderen, (gelyk hier voren over deze gewichtige waarheid breedvoerig is gesproken.) In 't kort, met een woord: In Hem hebben geloost alle de Propheten, als zy wegens Hem getuigenisse hebben gegeven, dat in zynen Name vergeving der zonden zullen erlangen een iegelyk, die in Hem gelooft, volgens *Hand.* 10:43, want Hy is de gene die roept: *Wendet u naar my toe ende wordet behouden, ô alle gy eindens der aarde: want ik ben Godt en niemand meer*, *Jes.* 45:22, en in het 25. vs. is het ביהוה יצדקו ויתהללו כל־זרע ישראל׃ *In den HEERE zullen gerechtvaerdigd worden ende zich beroemen het gantsche Zaad Israëls.* Daarom zegt de Propheet Jeremias, Cap. 23:5,6, dat Juda en Israël zynen Naame zouden noemen יהוה צדקנו *de HEERE onze Gerechtigheid*; en waar zoude dan een heilbegeerig Zondaar anders zyn heil zoeken, dan by en in dien, die van Godt is geworden tot *Wysheid, Rechtvaardigheid, Heiligmakinge en Verlossinge*; daarom zeide de Heere Jezus: *Gylieden gelooft in Godt, gelooft ook in my, Joh.* 14:1. want zonder in my te gelooven, kunt gy onmogelyk in Godt gelooven. De Apostel Petrus drukt zich daarom uit met deze

woorden: *Die gy door Hem geloofe in GODT*, 1 *Petr.* 1:21.

Om my niet verder uit te breiden: *Hy verblydde zich met zyn geheele huis, dat hy aan Godt*, AAN DEN DRIE-EENIGEN GODT, VADER, ZOON, EN H. GEEST, *is geloovig geworden.* Offchoon hier niet meer word gezegt als dat hy *aan Godt geloovig is geworden*, het welk schynt te zyn aan Godt den Vader, zo veroorzaakt dit echter geene zwarigheid om daar door de geheele Drieëenheid te verstaan, dewyl de Zoon en de H. Geest insgelyks den naam van Godt toekomt, zo wel als de Vader, *Joh.* 20: 28, *Thomas antwoordde en zeide tot Hem: Myn Heer ende myn Godt!* *Rom.* 9: 5. 1 *Tim* 3: 16. 1 *Joh.* 5: 20, *Deze is de waarachtige Godt.* Ook de H. Geest, *Hand.* 5: 4. En niet alleen dat zy *Godt* genoemd worden, maar zy hebben ook de namen יְהוָה *Jehovah*, אֲדֹנָי *Adoonai*, אֱלֹהִים *Eloohim*, enz. zo als wy boven breeder en klaar bewezen hebben.

En waarlyk met recht verblydde hy zich met zyn geheele huis, dat hy *aan Godt geloovig* was geworden; want het *geloove* is het eenige middel om *Godt te behagen*, *Hebr.* 11:6. het *geloove* is het eenige middel om zalig te worden: *Die geloofe zal hebben en gedoopt zal zyn, zal zalig worden*, zegt de Heere Jezus, *Marc.* 16:16. Het *geloove* is het eenige middel om het oordeel der Helle te ontvlieden: *Wie in Hem geloofe, die en word niet veroordeeld*, *Joh.* 3: 18. Eindelyk, het *geloove* is het eenige middel om een Kind van Godt te worden, *Joh.* 1:12, *Zo veelen Hem aangenomen hebben, die heeft Hy magt gegeeven Kinderen Godts te worden, namelyk die in zynen Naame gelooven.*

Nu is het eene gewichtige Vraag, *waar op alles aankomt, welk een* GELOOVE het hier by den Stok-

waar-

waarder geweest is? Ik denk niet, dat dit Geloof maar slechts is geweest een Historisch of *Verstands Geloof*, niet anders dan een bloote aanneming en voor waarachtig houden van het gene hem *Paulus* en *Silas* uit Godts Woord gezegd en onderricht hadden, (volgens vs. 32, *Ende zy spraken tot hem het Woord des Heeren*) namelyk, *dat Godt is een eenig Godt; dat deze naar het Wezen eenige Godt, ten aanzien der Personen, is een drieëenig Godt.; dat de Mensch een Zondaar is; dat Jezus, de tweede Persoon in de Godtheid, is de Uitdelger van de Zonde; dat Hy in der tyd de menschelyke Natuur heeft aangenomen, in welke Hy gehoorzaamheid geoeffend, geleden, gekruist, gestorven en begraven is, van den dooden opgestaan, ten hemel is gevaren, en is zittende ter rechterhand des Vaders*, enz. Ik zegge, over zulk een Historisch of *Verstands Geloof* hadde hy geen reden om zich *zo te verheugen met zyn geheel huis*, *dat hy* dusdanig *aan Godt was geloovig geworden*. Wel is het Historisch *Geloove* noodzaaklyk tot het waare Zaligmakend Geloove; maar het maakt op zich zelve de zaak niet uit. Zulk een Geloof schryft de Apostel Paulus toe aan Agrippa, als hy tot hem zegt: *Gelooft gy, ô Koning Agrippa, de Propheten? Ik weet dat gy ze geloost, Hand.* 26:27. Ja, een Simon de Toveraar hadde zulk een Geloof; want hy stond de waarheid toe, en erkende het Evangelium, volgens *Hand.* 8:13, *Ende Simon geloofde ook zelve.*

Ook denke ik niet, dat hy zal gehad hebben het *Geloove der Mirakelen;* dat is, dat de Stokwaarder hunne woorden zoude geloost hebben, die zy hem zeiden, wegens de ontroerende Wonderwerken, die te voren geschied waren: namelyk zulk een groote Aardbeving, *waar door de fondamenten des Kerkers beweegt wierden, en alle de deuren opengedaan, en alle de banden losgemaakt wierden*, vs. 26. en daar by kwam hunne getrouwe toeroeping, *en doet u zelven geen kwaad, want wy zyn alle hier*, enz.; waar door hy waarlyk

had konnen overtuigd worden, dat zy Dienstknechten van Jezus Christus waren, die den weg ter zaligheid verkondigden, en daarom konde hy hunne woorden eenvoudig aannemen, voor waarheid houden, en *gelooven!* Ach, daar over had hy ook geen reden gehad om zich zo *te* VERHEUGEN *met zyn geheele huis, dat hy aan Godt was geloovig geworden.* Dat is nog het rechte Zaligmakend Geloove niet. Even zo *geloofde* Israël, *Exod.* 14:31, *Ook zag Israël de groote hand, die de HEERE aan de Egyptenaren bewezen hadde: ende het Volk vreesde den HEERE; ende geloofden in den HEERE, ende aan Moze zynen knecht.* Dat was ook maar een Geloof der Mirakelen, maar niet het ware Zaligmakend Geloof, gelyk zich by hen vervolgens na korten tyd openbaarde, *Exod.* 32:34, *Doe rukte het gantsche Volk de goude Oorcierzelen af, die in hare ooren waren, ende zy bragten ze tot Aaron. Ende hy nam ze uit hare hand, ende hy bewierp het met een griffie, ende hy maakte een gegooten kalf daar uit: Doe zeiden zy, dit zyn uwe goden, Israël, die u uit Egyptenland opgevoerd hebben.* (Desgelyks is te zien 1 *Kon.* 18:38. 39.) Ja zulk een geloove hadden die Joden op het Paaschfeest, als zy de tekenen zagen die Jezus dede, *Joh.* 2:23, *Ende als Hy te Jeruzalem was, op het Pascha in het Feest, geloofden veele in zynen naame, ziende zyne tekenen die Hy deede.* Zy verwonderden zich over zyne Wonderwerken, maar het was geen waar zaligmakend Geloove, en niet bestendig, maar zonder grond en vertrouwen, als klaar blykt uit vs. 24, *maar Jezus en vertrouwde hem haar zelve niet toe, om dat Hy ze alle kende.*

Maar, naar myn eenvoudig begrip, denke ik, dat hy zich daarom *verheugde met zyn geheele huis*, om dat hy het *zaligmakend Geloove* door Godts genade was deelachtig geworden. Voor eerst heeft hy zich zelve leeren kennen door eene waare levendige

over-

overtuiging des H. Geests, dat hy in zich zelven dood was in zonden en misdaden, dat hy de heerlyke Majesteit Godts geschonden hadde, zyne Wet verbrooken, en zo veele gruwelyke daden begaan, *als de hairen zynes hoofds, en als het zand der zee is*, waar van ieder derzelve waardig is met de eeuwige verdoemenisse gestraft te worden; ja dat hy was een kind des toorns ende een erfgenaam der helle; en dat hem geen schepzel in hemel noch op aarde, geen Engel noch Mensch uit dezen rampzaligen toestand konde verlossen; en dat hy by niemand anders zyn heil kon zoeken, dan alleen by den Heere Jezus (den gekruisten Christus), om in Hem en door Hem zyne eeuwige gelukzaligheid te verkrygen, en een Kind van Godt te worden.

Ten tweeden, denke ik, dat hy zich daarom *verheugt heeft*, om dat hy waârlyk deelachtig is geworden de troostvolle verzekering, dat, namelyk, Jezus *zyn* Jezus, *zyn* Zaligmaker en Heiland geworden is; dat in Hem *zyne* zonden zyn vergeven; dat hy gerechtvaerdigd en vrygesproken is van de schuld en straffe der zonden; dat het recht ten leven en de vreugde der eeuwige heerlykheid hem ten deel weggelegd is geworden. ô Onuitsprekelyke verheuging! Wist de Koninginne Esther niet wat haar geschied was ten dien tyde, als zy dacht en zich voorstelde dat zy dadelyk met haar volk zoude verloren gaan en ter dood veroordeeld worden, en al bevende naderde tot den Koning *Ahasueros*, toen de Koning den gouden Scepter haar toereikte; hoe veel te meer moet zich hier de gerechtvaerdigde Zondaar in verwondering verliezen over de onuitsprekelyke genade zyns Godts, die hem bejegent, daar zulk een vloekwaardige, verdoemelyke en afschuwelyke Zondaar alle zyne zondenschuld en straffen zo op eenmaal kwytgescholden en vergeven worden! Hy moet met David uitroepen en juichen, *Ps.* 32:

1, 2. *Welgelukzalig is by wiens overtredinge vergeven, ende wiens zonde bedekt is. Welgelukzalig is de mensch, dien de* HEERE *de ongerechtigheid niet toe en rekent, en in wiens geest geen bedrog is.* De vuurige liefde tot dien Godt moet in zyn herte zo ontstooken zyn geworden, dat hy geen woorden genoeg heeft konnen vinden om zynen verzoenden Godt en Hemelschen Vader in Jezu Christo voor deze alles overklimmende genade, hem wedervaren, genoegzaam te pryzen en te verheerlyken! *Ps.* 106:2, *Wie zal de mogentheden des* HEEREN *uitspreken? al zynen lof verkondigen?*

En deze vreugde of *blydschap* vloeit uit en is eene vrucht van 't *Geloof*, en met het zelve verknocht. Gelyk dan ook de H. Schrift het noemt eene *blydschap des Geloofs*, *Philip.* 1:25. en de Apostel Paulus bid Godt, dat Hy de Geloovigen wilde *vervullen met alle blydschap en vrede in het Geloove*, *Rom.* 15:13. Zo reisde *de Kamerling zynen weg met blydschap*, *Hand.* 8:39. en zo verheugde zich de Stokwaarder met al zyn huis, dat hy aan Godt geloovig was geworden. Door het *Geloove* werd Jezus den Gelovigen zyn Jezus. Hy werd hem *tot wysheid*, *tot rechtvaerdigheid*, *tot heiligmaking en tot verlossing*, 1 *Cor.* 1:30. Daar door verkrygt hy deel aan zyne gantsche dierbare Verdiensten! Daar door word hy vrygesproken voor Godts Rechterstoel, en verkrygt *vrede met Godt!* Uit dezen *vrede met Godt* vloeit ook voort *de blydschap in den H. Geest*, gelyk Paulus deze drie dingen ook te samen voegt, zeggende: *het Koningryke Godts is — rechtvaerdigheid*, *ende vrede*, *ende blydschap door den H. Geest*, *Rom.* 14:17. en dus is immers waarlyk de *vrucht* des *Geloofs blydschap*; ja het is eene waare, eene volle, eene rechtschapene *blydschap*; eene *blydschap*, die den heugchelyken naam van *blydschap* met recht verdient. Is dat niet eene ryke stoffe van vreugde? Want het *Geloof* is

een

een kenteken onzer *Verkiezing*, het middel onzer *rechtvaerdiging!* de aanvang onzer *heiligmaking!* het pand en zegel onzer eeuwige *heerlykheid!* Zoude dan hy, die het zelve deelachtig is, niet *verblyd* zyn? Welk een *blydschap* ontstaat niet in het hart van een Arme, die een' kostelyken schat vindt? in een Blinde, die het gezicht weder krygt? in een Zieke, die zyne vorige gezondheid erlangt? en eindelyk in een ter dood gedoemden, die de verkondiging der genade hoort? Hoe veel grooter en voortreflyker moet dan de *blydschap* zyn, die by een waar Christen uit het waare zaligmakend Geloove voortvloeit? zoude hy zich dan niet daarom *verheugen?* want wie kan zich op een beteren grond verheugen dan hy, die weet en ondervind, dat Godt hem van eeuwigheid in het *Testament zyner genade heeft opgeschreven*; dat hy hem in der tyd, door zynen Geest, tot zyne zalige gemeenschap *geroepen* heeft; dat hy hem alle zyne zonden, om het dierbaar Bloed en de Verdiensten des Heeren Jezus wille, vergeven, en hem ten Hemel en eeuwigen Leven in dezen dierbaren Heiland opgenomen heeft; dat hy hem door zynen H. Geest tot eene hartelyke Liefde Godts *geheiligt*, en zyn Goddelyk Evenbeeld in zyne Ziele vernieuwd heeft; dat hy hem tot een vasten *Pylaar in zynen Tempel heeft gemaakt*, daar hy in eeuwigheid *niet weder uitkomen zal*; dat hy ook ter verzekering van dit alles die zoete eigen bewustheid, den *witten Keursteen* en den daar op geschreven *nieuwen Naam, dien niemand kent dan die hem ontfangt*, in zyn herte gelegt hebbe? Wie kan 'er toch met grooter recht *verblyd* zyn, dan hy, die bovendien nog in den geloove en met verzekerde hoop verwacht, ja reeds genoegzaam in een zaligen voorsmaak voor zich ziet eene *boven alle maaten voortreffelyke eeuwige zekerheid der hemelsche heerlykheid*, waar in hy *eeuwig by Godt, zynen hemelschen Vader, woonen*, en zich in de vie-

rige

rige Liefde en onophoudelyken Lof van dien heerlyken en zaligen Godt, met alle de heilige Engelen en volmaakte Geesten der Rechtvaerdigen, in alle eindelooze eeuwigheid, *verheugen* zal! Hierom heeft de Heere Jezus zyne Discipelen vermaand: *Verblydt u daar in niet, dat de Geesten u onderworpen zyn; maar verblydt u veel meer dat uwe naamen geschreven zyn in de hemelen*, *Luc.* 10:20. *Verblydt en verheugd* [*u*], *want uwen loon is groot in de hemelen*, *Matth.* 5:12. En dus vermaant ook de H. Apostel Paulus den Philippenseren, zeggende: *Verblydt u in den Heere alle tyd: wederom zegge ik u, verblydt u*, *Phil.* 4:4.

Eindelyk mogt men vragen: Wat is dat voor eene *blydschap*? Ik antwoorde, het is eene onuitsprekelyke *blydschap*; derzelver zoetigheid is zo groot, dat alle verstand te bepaald is om ze te bevatten, en alle tonge te onvermogend, om ze naar waarde uit te spreken. Het is eene *blydschap*, door welke alle andere *blydschap*, hoe groot dezelve ook zy, gelyk een druppel door de zee, verslonden word, en in vergelyking derzelve ophoud *blydschap* te zyn. Het gaat met een Kind Godts, die deze *blydschap* gesmaakt heeft, gelyk met een mensch die honig gegeeten heeft, met andere zoetigheden, welken in zynen mond allen smaak verliezen, en hem voorkomen als geene zoetigheden te zyn. Is 't niet zo, Kinderen Godts, gy, die van deze *blydschap* t'eeniger tyd iets geproefd en gesmaakt hebt? Moet gy niet juichen, of eigentlyk *gedruis maken als de wyn, en vervuld worden, gelyk het bekken, gelyk de hoeken des Altaars*? *Zach.* 9:15. en met eenen David uitroepen: *Ik zal den HEERE loven met myn gantsche herte; ik zal alle uwe Wonderen vertellen. In u zal ik my verblyden en van vreugde opspringen: ik zal uwen Naam Psalm zingen, ô Allerhoogste*, *Ps.* 9:2, 3. als ook: *Ik vertrouwe op uwe goedertierenheid: myn herte zal zig ver-*

verheugen in uw heil, *Ps.* 13:6. ja met een Paulus: *Ik ben zeer overvloedig van blydschap in alle onze verdrukkinge*, 2 *Cor.* 7:4. Want zulk een gelovige Ziele verheugd zich, dat Godt haar Vader, dat Jezus haar Middelaar en Verlosser, en dat de H. Geest haar Verzegelaar en Trooster is! dat haar Naam in den Hemel opgeschreven, en haar aldaar eene onverderflyke, en onbevlekklyke, en onverwelkelyke Erfenisse bewaard is, 1 *Petr.* 1:4. Ja het is eene eeuwige en bestendige *blydschap*, eene blydschap, *die niemand van haar zal wegnemen*, *Joh.* 16:22. Niet in dien verstande, als of ze geduurig even groot en gevoelig ware, als of ze nooit door eenige donkere wolken van droeffenis en treurigheid wierd verduisterd: dan zou ik spreken tegen de ondervinding. Want, ach! dit gebeurt zomwylen, nochtans blyft de grond en het zaad dezer blydschap eeuwig, zo dat ze door alle droefheid en treurigheid, door alle kruis en lyden dezes tyds niet kan uitgewischt worden: maar gelyk de *Vink* het lieflykste zingt onder de doornen, en de *Nachtegaal* in den duisteren nacht; zo is een Geloovige menigmaal verheugder, wanneer de kruisdoornen hem 't gevoeligste steeken, en de nacht der droeffenissen het allerduisterste by hem is. Hy zingt met *Daniël* in den *Kuil* der *Leeuwen*, en met zyne *drie Gezellen* midden in den *vuurigen Oven*; als ook met *Paulus* en *Silas* in de *ketens* en *banden*.

Deze *blydschap* is gelyk de Zonne, die schynt ook, schoon ze met een duistere wolk omvangen is, hoewel niet zo krachtig, en breekt echter altoos met haare warmte weder door, en haare straalen worden dan des te lieflyker, en haar schynzel des te heugchelyker. Daarom zegt Paulus, 2 *Cor.* 6:10, *als droevig zynde, doch altyd blyde.*

En geen wonder, zodanige gelukkige verzekering konde onzen Stokwaarder zo opwekken en *verblyden*, dat hy met zonde, dood, duivel en helle

konde

konde spotten, en met de woorden van den Apostel zeggen, *wie zal tegen my uitverkoorne beschuldiginge inbrengen?* Wie kan, wie wil, ja wie derf my uitverkooren en van Godt gerechtvaerdigden beschuldigen? Want *Godt is het die rechtvaerdigd*, hoe kan nu een beschuldiging plaats vinden, dewyl Godt de Eenige is tegen wien alle de zonden begaan worden, en zo Hy *vergeeft*, zo Hy zelve de misdaden *toedekt*, zo kan ze niet weder te voorschyn gebragt worden: daarom, *wie is het die verdoemt? Christus is het die gestorven is; ja dat meer is, die ook opgewekt is, die ook ter rechter [hand] Godts is: die ook voor (my) bidt*, *Rom.* 8: 33, 34. WANT IK BEN VERZEKERT, *dat noch Dood noch Leven, noch Engelen, noch Overheden, noch Magten, noch tegenwoordigen, noch toekomende dingen, noch hoogte, noch diepte, noch eenig ander schepzel (my) zal konnen* SCHEIDEN VAN DE LIEFDE GODTS, *die daar is in Christo Jezu onzen Heere*, vs. 38, 39. Van huis en hof, have en goed, wyf en kind enz. konnen zy my wel scheiden en my verjagen in een vreemd Land, om als een Pelgrim of Bedelaar te reizen: zy konnen my wel vervolgen, bespotten, verachten, ja wel lichaam en ziel konnen zy scheiden en verstoren door eenen angstigen, smertelyken en bitteren dood, maar niet van de Liefde Godts, die daar is in Christus Jezus. 'Er mag komen wat 'er wil of komen kan, niets kan my de hoope myner zaligheid doen verliezen, noch eer, noch smaad; Godt kan en wil my bewaaren: ik mag gevoert worden door eere of schande, door goed geruchte ofte door kwaad geruchte; die Godt, die my heeft lief gehad voor de grondlegging der waereld: die in de Volheid des Tyds zynen Zoone tot myner verlossinge in de waereld gezonden heeft, die zal ook by zyn voornemen blyven, en my door genade tot de Heerlykheid leiden: die Godt, wiens Genade my armen

zon-

zondaar voorgekomen is, toen ik nog lag in myne zonden, onreinheid en schuld; toen ik nog stond in myne vyandschap tegen hem, toen ik nog onder den grooten hoop der waereld, zo wel als andere, in de verwarring van een helsch wezen omwoelde en doolde, ja het verderf te gemoete liep, daar ik, zo wel als andere, verdiend had om met galle en alsem gedrenkt te worden! *ô Wie ben ik, Heere, en wat is myn huis, dat gy my tot hier toe gebragt hebt!* en zo uit de duisterniße tot Godts wonderbaar Licht geroepen. Ach! wat heeft Hem doch bewoogen, dat Hy na my armen zondaar heeft omgezien? Is het niet zyne vrye Liefde en Genade? ô Die zal ook zyne Genadehand van my niet aftrekken: myn getrouwe Goël, Verlosser, Middelaar en Voorspreker, zal my verder bewaren, op dat ik niet en valle; de Satanas had zo ras niet voorgenomen, om Petrus als de Tarwe te ziften, zyn gemoed heen en weder te slingeren, en hem te verderven, of de Heere Jezus was voor den Throon zyns Hemelschen Vaders: daarom zeide de Heere tot Petrus, *Ik hebbe voor u gebeden, op dat uw geloove niet ophoude. Luc.* 22:32.; de Heere Jezus zeide niet, *ik zal voor u bidden*, maar, het is reeds geschied: Ik *hebbe* voor u gebeden. Hy is hem met zyne Voorbede al voorgekomen; eer Petrus nog merkte dat hy Jezus Voorbede nodig had, bad Hy reeds voor hem; zo zal ook myn getrouwe Heiland voor my zwakken en onbekwaamen armen zondaar bidden; ja hy heeft alrede als Hoogepriester voor my gebeden, toen Hy zich met de allernadrukkelykste woorden uitgedrukt heeft: *Ik bidde niet alleen voor deze, maar ook voor die, welke door haar woord in my zullen geloven, Joh.* 17:20. en vs. 11. *Heilige Vader, bewaardze in uwen name, die gy my gegeven hebt, op dat zy een zyn, gelyk als wy.* vs. 15. *Ik en bidde niet dat gy haar uit de waereld wegneemt, maar dat gy haar bewaart van den boo-*

boozen. Hy zal my bewaren en onbevlekt voor het aangezichte zyns Hemelſchen Vaders in de Heerlykheid ſtellen. *Jude* vs. 24, 25. *Hem nu die magtig is (my) van ſtruikelen te bewaren, ende onſtraffelyk te ſtellen voor zyne Heerlykheid in vreugde. Den alleen wyzen Godt onzen Zaligmaker, zy Heerlykheid ende Majeſteit, Kracht ende Magt, beide nu ende in alle eeuwigheid.* Amen.

בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ׃

הַנֹּתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה׃

Psalm 72: 18.

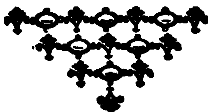
Gelooft zy de HEERE *Godt, de Godt Iſraëls; die alleen Wonderen doet.*

Jesaias 40: 29.

Hy geeft den moeden kracht, ende by vermenigvuldigd de ſterkte, dien die geen kracht heeft.

De ingeſlopen drukfouten gelieve de gunſtige Lezer te verbeteren:

Pag. 22, reg 16, *ſtaat* beöffeninge, *lees* beoeffeninge.
Pag. 59, de laatſte reg. *ſtaat* Vakeren, *lees* Vaderen.
Pag. 94, reg. 26, ſtaat *Hand.* 1 vs. 8, lees 1 *Tim.* 2:4.

UITLEGGING

VAN DE

TYTELPLAAT.

Zie Duitsch, die Christus zocht, vóór dat hy hem nog kende,
En die, door deze zucht, geraakte in droeve Elende,
In doodsvervolging en benaauwtheid, niet alleen
By Broed'ren naar den Vleesche, als Banling afgesneên,
Maar ook by and'ren, wier Geloof hem scheen te sluiten:
Tot dat een Broeder, uit erkent'nis, moest besluiten
Tot zyne redding, en hem, in een' duistren nacht,
Het Doodsgevaar onttrok, en dus ter Stad uitbragt,
In 't open Veld, daar hy, na 't afscheid, eenzaam zwerven,
En tevens Vrouw en Kind en Goederen moest derven,
Alleen vertrouwende op Gods leiding, in dien staat,
Gelyk het bovendeel vertoont in deze Plaat.
Dus eenzaam zwervende tot aan een Landmans Wooning,
Daar hy wat rust genoot, door 's Huismans gunstbetooning,
Geraakt hy, slaapende, in een Droom, daar 't Zinnebeeld,
Hoe Gods Voorzienigheid hem Leiden zoude, in speelt.
Het scheen hem, dat hy door een Bosch, vol wreede Dieren,
Die des te wreeder zyn, wen zy van honger gieren,
En die hem van alöm begrimden als verwoed,
Moest wandlen, dat de schrik en vrees in zyn gemoed
Verdubbelde, tot dat een Leeuw, by hem gekomen,
(*De Leeuw uit Judaas Stam*) hem stelde buiten schroomen;
Die hem door 't aaklig Woud en 't grimmig Dieren tot
Geleide in veiligheid, tot aan een prachtig Slot,
Daar hy zyn Ziel verkwikt met gaaven uit den hoogen:
Al 't welk het Onderdeel der Plaat ons stelt voor oogen.
Zo heeft het Alziende Oog van Gods Voorzienigheid,
Zyn Ziel, die Jezus zocht, door al 't gevaar geleid!

H. v. E.

ſiet ick ſalſe locken, ende ſalſe voeren in de woeſtyne,
ende ick ſal na haer herte ſpreken. Hosea 2. v. 13.

DE WONDERLYKE
LEIDINGE GODS,
OMTRENT EENEN
BLINDEN LEIDSMAN
DER
BLINDEN,
OP
WEGEN EN PADEN,
DIE HY NIET EN KENDE.

Behelzende zyne Roepinge uit het duistere *Jodendom*; getrokken, en tot het *Licht*, *dat in de Volheid des tyds*, *in de Waereld verschenen is*, *overgebracht*; na eene *Ses-jaarige* omzwervinge, door de *Woestyne* deezer *Waereld*.

Ondervonden en in 't HOOGDUITSCH beschreven;

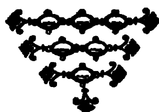
DOOR

CHRISTIAAN SALOMON DUITSCH,
geweezen *Joodsche Rabby*.

Doch nu, door de Goddelyke Voorzienigheid Lidmaat der Gereformeerde KERKE.

Tot *Verheerlyking van* JEHOVAH, in 't *Neederduitsch* laaten Vertaalen.

Gedrukt voor den AUTHEUR.

TE AMSTELDAM,
By DIRK SWART, Boekverkooper op den hoek van de Cingel en Oude Lelystraat, 1768.

Den Autheur erkent geen Exemplaaren Egt, als die door zyn hand Ondertekend zyn.

VOORREDEN

VAN DEN

SCHRYVER

AAN DEN

HEILBEGEERIGEN

LEEZER.

KOMT, HOORT TOE, O ALLE GY DIE GODT VREEST, EN IK ZAL VERTELLEN WAT HY AAN MYNE ZIELE GEDAAN HEEFT. Psalm 66: 16.

Geliefde Leezer!

Merkwaardig is de getrouwe raadgeeving en waarschouwing van den Koning *Salomon* in zynen Prediker Cap. 5: 4. *Het is beeter dat gy niet en belooft, dan dat gy belooft ende niet en betaalt;* Hier word eerst gesproken van GELOFTE, het welk zo veel beteekent als iets *toezeggen* of *verspreeken*, niet van zulken *belofte* als eertyds het booze en zondige Volk Israëls deede. *Maar wy zullen ganschelyk doen al 't geene dat uit onzen monde is uitgegaan; rookende Melechetb des Hemels, ende haare Drank-Offeren offerende;*

enz.

enz. Jeremia 44: 17. over welke de Propheet Jeremias hen zo heftelyk bestraft, in 't volgende 25. vs. *Zo spreekt de Heere der Heirschaaren, de Godt Israëls,* (zeggende) *aangaande u en uwe Wyven, zy hebben dog met uwen monde gesprooken, ende gy hebt het met uwe handen vervult; zeggende: wy zullen onze* GELOFTEN, *die wy* BELOOFT *hebben, ganschelyk houden, rookende Melecheth des Hemels, ende haar Drank-Offeren offerende:* [nu] *zy hebben uwe* GELOFTEN *volkomelyk bevestigt, ende uwe* GELOFTEN *volkomelyk gehouden*, enz. Zeekerlyk, zulke *geloften* zyn eene dobbele Zonde: eerstelyk wanneer zy dezelve doen met eene *valsche Tonge en onreine Lippen*, en ten anderen wanneer zy dezelve betalen.

Maar hier word gesproken van zulke *beloften*, welke een Mensch uit een welbedacht gemoed, en uit vryën wille aan den Waaren en Levendigen Godt doet, die met zyn Heilig Woord en zyne Eere overeenstemt, en de bedoeling van zulk eene *belofte* moet niet zyn uit eenen Phariseeuwschen hoogmoed en verbeeldinge, als of hy door zulke *beloften* heiliger is als een ander, of zig daar door zodanig zoude maken. Neen, maar de *belofte* moet alleen geschieden tot Gods Eere, om daar door zyne dankbaarheid te bewyzen, gelyk eertyds Vader *Jacob* eene *gelofte* den Heere deede, om eenen Altaar

naar te *Bethel* op te rigten, als de Heere hem gezond en in vreede zoude hebben doen wederkeeren, *Gen.* 28: 20-22. of gelyk eene Godvrugtige *Hanna*, die eene *gelofte* deed indien Godt haar een Zoon zoude geeven, dat zy den zelven den Heere zoude Heiligen. 1 *Sam.* 1: 11. Of gelyk eertyds het Oude Volk, ik meen de *Israëliten* die den Heere *gelofte* deeden, dat indien Godt de *Cananiten* in haare hand zoude geven, zy dan haare Steeden zouden verbranden, en den Heere Heiligen. *Num.* 21: 2. Ziet geliefde Leezer, van dergelyke *geloften* spreekt hier *Salomon*, en van welke hy in het voorige derde Vers gesproken heeft, zeggende: *wanneer gy eene* GELOFTE *aan Godt zult beloofd hebben, en stelt niet uit die te betalen*, dat is, dezelve niet van dag tot dag, van jaar tot jaar te verschuiven en uit te stellen, maar ter tyd van u daar toe bestemt, moet gy beginnen dezelve te vervullen, gelyk Godt zelve zulks uitdrukkelyk bevoolen heeft. *Deut.* 23: 23. *Wat uit uwe Lippen gaat zult gy houden ende doen, gelyk als gy den Heere uwen Godt een vrywillig Offer* BELOOFT *hebt dat gy met uwen monde gesproken hebt.*

En zulks geeft ons nog meer bewys indien wy onzen aandagt maar vestigen op het volgende; toen Vader *Jacob* te *Sichem* dacht zich in vreede tot ruste te begeven, en aldaar zyne Wooninge te maken, toen her-

imnerde hem de Heere, zeggende: *maakt u op ende trekt na* Beth-el, *ende woont aldaar: ende maakt daar eenen Altaar dien Godt, die u verscheen, doe gy vlugtedet voor het aangezigte uwes Broeders* Esaus. *Gen.* 35: 1. (hebt gy dan, ô *Jacob* vergeeten de *gelofte* die gy gedaan hebt, en waarvan uwen mond is overgevloeit, toen gy in doods gevaar moest vlugten voor uwen Broeder *Ezau*? Zyt gy dan vergeeten, die woorden, die gy nog onlangs, met uwen mond zelfs gesproken, en aan *Rachel* en *Lea* verhaalt hebt? Doe gy haar tot u deed roepen, op het Veld by uwe Kudde, om aan haar bekent te maaken, dat in uwen Droom, één Engel Gods tot u gesprooken heeft, zeggende: *Ik ben die Godt van* Beth-el; *alwaar gy het opgerecht teeken gezalft hebt, daar gy my eene* GELOFTE BELOOFT *hebt: Nu, maak u op, vertrekt uit deezen Lande, ende keert in 't Land uwer Maagschap. Gen.* 31: 13. Is dan hier in *Sichem* de plaats uwer Geboorte? Hebt gy dan reeds uwe BELOFTE in *Bethel* gedaan, betaalt? Dat gy hier uwe Wooning ter ruste zoekt te maken?) En ziet daar door werd Vader *Jacob* opgewekt, ende zeide terstond tot zyne Zoonen, *laat ons ons opmaken ende optrekken na* Beth-el: *ende ik zal daar eenen Altaar maaken, dien Godt die my antwoord ten dage myner benauwtheid; ende met my geweest is, op dien*

weg

weg dien ik gewandelt hebbe, enz. *Alzo kwam* Jacob *te* Luz, *welk is in het Land* Canaän, *dat is* Beth-el. *Ende hy bouwde aldaar eenen Altaar, en noemde die Plaatze* El Beth-el: *want Godt hem aldaar was geopenbaart geweest, als hy voor zynes Broeders aangezichte vluchtte. Gen.* 35: 3-7. (Ach zo is het gesteld met onze zwakheid, wanneer wy in gevaar en doods-noden geraken, of in armoede en bittere vervolginge, als wy Vader, Moeder en alles wat ons lief is moeten verlaaten en als een Vreemdeling omzwerven, dan doen wy dikwils grote *beloften* den Heere; en worden wy eindelyk gered uit die drukkende nood en gevaar, zo dat wy gelukkig worden en het ons wel gaat: ô hoe ras vergeeten wy de voorige benauwtheden, in welke wy ons te vooren hadden bevonden, en die weldaaden welke de getrouwe en goedertierene Godt onverdient aan ons, elendige en onmagtige Aardwormen had beweezen, en hoe ligt vergeeten wy in het byzonder de *geloften* die wy den Heere in onze noden gedaan hadden, die gedenken wy niet, tot dat wy van onzen slaap worden opgewekt), en daarom Predikte *Salomon* zeer getrouwe, met deze raadgevinge, zeggende: *het is beeter dat gy niet en* BELOOFT, *dan dat gy* BELOOFT *ende niet en betaalt.* Want als een Mensche niet *belooft*, zo en beleedigt hy Godt niet;

de-

dewyl Godt eigentlyk geen uitdrukkelyk bevel heeft gegeeven, om *geloften* te doen. Doet egter iemand eene *gelofte* en volbrengtze niet, die beledigt Godt, *welken niet liegen kan*, door zyne Leugenen, en Huichelary, en verwekt den Toorn Gods over zich, daarom luidt de bestraffinge zo hart en schrikkelyk; welke den Apostel *Petrus* deed aan *Ananias*, zeggende: *Anania? waarom heeft de Satan uw herte vervult, dat gy den H. Geest liegen zoudet. Hand.* 5: 3. Hadde *Ananias* niets *belooft*, zo zoude hy daar mede niet gezondigt hebben, maar daar hy zyne *gelofte* die hy gedaan hadde, niet volkomen *betaalde*, zo moest hy ondervinden, dat hy *niet den Mensche maar Gode geloogen hadde*, en dat Godt zich niet laat bespotten.

Salomon zegt niet, *gy zult geheel geene* GELOFTE *doen*, maar hy dringt aan, dat men dezelve zal *betalen*, want anders zoude hy waarlyk zynen godzaligen Vader *David* tegenspreken, want die vermaant de Geloovigen, dat wanneer zy in noden kwamen, zy *geloften* den Heere zouden doen, maar hy voegd daar terstond by dezelve Recommandatie, namelyk dat zy dezelve *betalen* zouden. Zeggende: *doet* GELOFTEN, *ende* BETAALTSE *den Heere uwen Godt. Psal.* 76: 12.

Ja *David* zelve hadde *geloften* gedaan, gelyk hy zig in den 116. Psalm duidelyk uit-

drukt in zyne verleegentheid, als hy niet wiste wat hy den Heere vergelden zoude voor alle zyne weldaden die hy aan hem hadde beweezen, zo wekte hy zig zelven op, zeggende: *ik wil den Heere myne* GELOFTEN *betalen, in de tegenwoordigheid van al zyn Volk*, vs. 18. Zo trooft hy zig ook in *Psalm* 61: 6. *Want gy O Godt, gy hebt gehoort na myne* GELOFTEN.

Mogelyk zult gy geliefde Leezer vraagen; Ik hoore hier spreeken, dat *David geloften* gedaan heeft, dat is waar, maar waarin bestonden zyne *geloften*? En nog meer, *David* spreekt hier van *beloften* in het meerder getal: *Ik zal den Heere myne* GELOFTEN נדרי *betalen*, enz. *Want gy O Godt, gy hebt gehoort na myne* GELOFTEN נדרי, zo moet hy zekerlyk meer dan eene *gelofte* gedaan hebben? Ik antwoorde, ja: en dezelve bestonden niet alleen dat hy den Heere Lofofferen zoude offeren, maar ook dat hy hem *Lofzangen* zoude zingen; zyne wonderen en weldaden te *vertellen*, zynen Naam groot te maken en te *verheerlyken*.

Toen hy in zyne elende en doodsgevaar onder zyne Vyanden was, zo bestond zyn Gebed met eene *gelofte* verzelt: HEERE, *Zyt my genadig ziet myne elende aan, van myne Haters my aangedaan; gy die my verhoogt uit de poorte des doods: op dat ik uwen ganschen Lof in de poorten der dochter Zions* VERTELLE;

Psal.

Psal. 9: 14, 15. Zo troofte hy zig in zyne benauwtheid. *Psal.* 27: 6. *Ook nu zal myn hoofd verhoogt worden boven myne Vyanden, die rondom my zyn; en ik zal* (ziet hier belooft David) *in zyne Tente Offerbande des geklanks offeren; ik zal* ZINGEN, *ja Psalm zingen den* HEERE. en *Ps.* 116: 17. *Ik zal u offeren een Offerbande van Dankzeggingen, ende den Naame des Heeren aanroepen.* Daarom zeide hy, *Ps.* 56: 13, 14. *O Godt, op my zyn uwe* GELOFTEN: *ik zal u* DANKZEGGINGEN *vergelden, want gy hebt myne Ziele geredt van den dood,* enz. En *Ps.* 109: 30. *Ik zal den* HEERE *met mynen mond zeer looven, in het midden van velen zal ik hem* PRYZEN. En *Ps.* 61: 9. *Zo zal ik uwen naame Psalm zingen in Eeuwigheid: op dat ik myne* GELOFTEN *betaale dag by dag.*

Ziet geliefde Leezer, dat waaren eigentlyk de *geloften* van *David* die hy in zyne bittere vervolgingen en benauwde tyden den HEERE gedaan hadde, en als de HEERE hem wederom in vreede gesteld hadde, *en Davids naame ging uit in alle die Landen, ende de* HEERE *gaf zyne verschrikkinge over alle die Heidenen.* 1 *Chron.* 14: 17. *Zo betaalde* hy ook zyne *geloften.*

Om hier van nader overreed te zyn, hebben wy maar nodig onzen aandagt te vestigen op den voren aan het hoofd gemelden

66. Psalm, die een Lof en- Dank-Psalm is; In denzelven doet *David* eerstelyk eene algemeene vermaaninge aan *alle de Volkeren*, vs. 1-4. dat zy Gode zouden Juichen en Lofzingen ter eeren van zynen Naam, en hem heerlyk zouden roemen, en eindelyk dat zy zouden zeggen tot Godt: hoe *wonderlyk zyn uwe werken*, enz. De beweeggronden daar toe, waerom zy zulks doen zouden, stelde hy hen voor oogen de Almagtige Wonderen van Godt. vs. 5-9. Zeggende: *komt, ende ziet Gods daden: hy is vreeslyk van werkinge aan de Menschen Kinderen. Hy heeft de Zee verandert in het drooge: zy zyn te voete doorgegaan door de Rivieren*, enz. Daar na gaat hy over om *gantsch Israël* te vermanen tot het herdenken van de menigvuldige reddingen en beschermingen, uit de gevaaren en wederwaardigheden, in welke, zo wel *David* als ook *geheel Israël* zig hadden bevonden. vs. 10-12. *Want* (zeide hy,) *gy hebt* ONS *beproeft, O Godt: gy hebt* ONS *doorloutert gelyk men het zilver loutert*, enz. *Gy had de Menschen op* ONS *hoofd doen ryden;* WY *waaren in het vuur ende in het water gekomen, maar gy hebt* ONS *uitgevoert in eene overvloeijende verversschinge.* Maar verders van vs. 13-15. spreekt *David* van zig zelve; namelyk om de GELOFTEN die hy den Heere in zyne *nooden* gedaan hadde te *betalen*, (Let wel waarde Leezer!) zeggende:

de: *Ik zal met* BRANDOFFEREN *in uw Huis gaan: ik zal u myne* GELOFTEN BETALEN, *die myne* LIPPEN *hebben geuitet, ende mynen* MOND *heeft uit gesprooken; als* MY *bange was. Brand-offeren van Merg-beesten zal ik u* OFFEREN, *met reukwerk van Rammen; ik zal Runderen met Bokken* BEREIDEN, *Sela!* Eindelyk ten laatsten, wil hy de groote *wonderen en weldaden*, welke de HEERE in het byzonder aan HEM gedaan, *in de Poorte der Dogter Zions* VERTELLEN. O! daar vloeide zynen mond over. *Komt*, riep hy in zynen yver; *Komt hoort toe, ô alle gy die Godt vreest, ende ik zal* VERTELLEN *wat Hy aan myne Ziele gedaan heeft.* vs. 16.

Hier staat ons te overweegen:

I. Wie en wat voor Menschen *David* heeft toegeroepen; en

II. Waar toe hy haar heeft geroepen, en welk zyn uitzicht was.

Wat het eerste betreft, namelyk wie hy heeft toegeroepen:

Het was niet in 't gemeen het gansche Volk Israëls, nog ook niet het *Sanhedrim* ofte de Phariseen en Schriftgeleerden; neen, dergelyk roepen vinden wy hier in onzen Text niet: maar de gene die *David* toegeroepen heeft, dat zy hem hooren zouden,

wa-

waren eigentlyk alleen de Kinderen Gods; het uitverkoren Geslachte, *komt hoort toe*, roept hy, *alle gy* DIE GODT VREEST, enz. en dezelve roept hy, dat zy *alle* komen zouden, gene uitgesloten; zo wel Mannen als Vrouwen; de *grote* en *verre* gevorderde in de Genade, *met de Kleine* die nog zwak Geloovige en eerst opgewekte zoekende Zielen; zo wel Ryke als de Arme: ja al warense van de verachtte *Houthakkers en Waterputters*, als zy maar *Godt vreezen.*

Dog merkwaardig is het, geliefde Leezer, dat *David* zich juist hier in dezen eenigen Psalm uitdrukt met den Naam אלהים ELOHIM, en niet met den Naam van יהוה JEHOVAH! Hy zegt niet כל־יראי יהוה, *Komt hoort toe alle die den* HEERE *vreezen.* Gelyk hy zig menigmalen in zyne Psalmen uitgedrukt heeft, als: *Psal.* 22: 24. 25: 12. 34: 10. 115: 11 en 13. 118: 4. 128: 1 en 4. 135: 20. gelyk de gunstige Leezer dien het zal believen de moeite te nemen de aangetogene versen na te zien het zo zal vinden, dat *David* zig altyd bedient heeft van den Naam יהוה JEHOVAH, namelyk יראי יהוה *die den* HEERE *vreezen*, behalven alleen hier dus eenige reize, gebruikt hy den Naame אלהים ELOHIM יראי אלהים zeggende; *komt hoort toe alle gy die* GODT *vreest*, het welk myns bedunkens ongetwyfelt niet zonder reeden van hem geschiedt is.

 Wat

Wat myn eenvoudige gedagten aangaat, zo denke ik dat *David* enkel en alleen die geenen geroepen heeft; *die* GODT, namelyk den ELOHIM, den Driee-eenigen Verbonds Godt, Vader, Zoon en de H. Geest *vreesden*: want het woord ELOHIM אלהים drukt duidelyk uit het meerder getal der Persoonen. Ik achte niet nodig, hier over my, verder uit te breiden, wyl dit onder de Godgeleerden genoegzaam bekent is.

En even daarom bedient zich *Mozes* ook van deezen Naam ELOHIM in zyne beschryving van de Schepping der Waereld, zeggende: *In de beginne*(let wel) *schiep* GODT *den Hemel en de Aerde*, *Gen.* 1: 1. En dat niet alleen in dat eerste vs. maar in het geheele eerste Capittel, zo lang als hy van de Schepping spreekt, zult gy geliefden Leezer, de Naam van JEHOVAH niet gemeld vinden; maar gestaag den Naam van ELOHIM tot *Cap.* 2: 4. daar bedient hy zich voor 't eerst van de eigenlyke Naam JEHOVAH. Waarom? zyn oogmerk was even het zelve, om Israël daar door te leeren, en te onderrichten, die groote verborgentheid, namelyk: dat den Drie-eenigen Godt, de Maker van 't Geheel-Al is. Zo als zulks zeer naauw over eenstemt met *Psal.* 33: 6. *door het* WOORD *des* HEEREN *zyn de Hemelen gemaakt*, *en de door den* GEEST *zyns monds al haar Heir.* En ook daarom drukt zich *Salomon* uit,

in het Boek zyner Prediker 12 : 13. met den Name ELOHIM, zeggende : *van alles dat geboort is, is het einde van de zaake, vreest* GODT, enz. Ja als *Godt Abraham verzogt* dat hy zynen Eenigen geliefden Zoon *Isaac* hem zoude opofferen, en *Abraham den Vader der Geloovigen* gehoorzaam was, *en bond zynen Zoone* Isaac *en leidde hem op den Altaar, boven op het hout: ende* Abraham *strekte zyne hand uit, ende nam het Mes om zynen Zoone te slagten.* Toen riep den Engel des Heeren van den Hemel tot *Abraham*, zeggende : *En strekt uwe hand niet uit aan den Jongen, ende en doet hem niet: want nu weet ik dat gy* GODT *vreezende zyt*, en daarom verblyde zig ook den *Stokwaarder*, dat hy aan GODT (aan den Drieëenigen Godt) was gelovig geworden. *Hand.* 16:34. (Zo als ik in myn Eerste Werkje, uitgegeeven onder den Tytel: JEHOVAH VERHEERLYKT *door de Erkenning van den waren Messias* JEZUS CHRISTUS, enz. *Pag.* 166. my over dat stuk verklaart hebbe, en onnodig achte hier te herhaalen) alzo my hier nog overig blyft om iets te zeggen ten aanzien van de Tweede Afdeelinge van dezen Text, namelyk: waar toe hy haar heeft geroepen, en welk zyn uitzicht was.

Dit vereischt juist wel geene uitgebreide Verklaaringe, dewyl *David* zig daar in met woorden duidelyk genoeg uitdrukt, zeggen-

de: *Ik zal u vertellen, wat hy aan myne Ziele gedaan heeft.*

Dog hier komt ons in den Grondtext voor het woord נפש *Nephes*, dit beteekent, in de eerste plaats, de geheele Perzoon: in dezen zin vinden wy het duidelyk, *Gen.* 12:5. *En Abram nam* Sarai *zyne Huisvrouwe, ende* Loth *zynes Broeders Zoone, ende alle haare Have die zy verworven hadden, ende de* ZIELEN *die zy verkreegen hadden in Haran*; zo zegt ook de Koning van Sodoma tot Abraham, *geeft my de* ZIELEN. *Gen.* 14:21. in welke plaatzen onmogelyk de eigentlyke *Ziele* kan verstaan worden, maar wel de Personen, en zo insgelyks op andere plaatzen meer, als *Deut.* 24:7. *Richt.* 6:30. *Exod.* 4:19. 1 *Sam.* 20:1. en *Cap.* 22:23.

Ook beteekent het woord *Nephes* נפש de eigentlyke ZIELE, welke van Godt is gegegeeven, en tot hem wederkeert, die in de hand des Heeren is; zo als *Job* zegt: *In wiens hand de* ZIELE *is van al wat leeft, ende de Geest van alle Vleesch des Menschen*, *Job* 12:10. en *Ezech.* 18:4. Zo roept David: *gelyk een Hert schreeuwt na de Waterstroomen, alzo schreeuwt myne* ZIELE *tot u ô Godt. Myne* ZIELE *dorstet na Godt, na den Leevendigen* GODT. *Ps.* 42:2,3. en welke hy in zyne verleegenheid dus troostet, *vs.* 12. *Wat buigt gy u neder O myne* ZIELE, *ende wat zyt gy onrustig in my? hoopt op Godt,*

Godt, enz. en *Ps.* 116: 7. *Myne* ZIELE, *keer weder tot uwe ruste*, enz. en als hy in zynen geest opgewekt was, zo roept hy: *Looft den* HEERE *myne* ZIELE. *Ps.* 103: 2. en 104: 1.

Daarom denke ik dat *David* aan het Volk van Godt, niet alleen verteld heeft, *wat* GODT *aan zyne* ZIELE *gedaan heeft*, maar daar by ook alle de reddingen en alle de weldaaden, welke Godt uit vrye ontferming aan zyn *Perzoon* hadde beweezen. Zoude *David* daar aan niet gedenken, en moeste zynen mond daarvan niet overvloeijen, om uit te roepen: *Wie ben ik* HEERE, *ende wat is myn huis, dat gy my tot hier toe gebracht hebt.* 2 *Sam.* 7: 18. Hy was de Jongste Zoon van *Isai*; en hy moeste op het Veld des daags door de hitte der Zonne verzengen ende des nachts door de koude verstyven; en toen de Propheet *Samuël* tot *Bethlehem* kwam, en hy *Isai* ende zyne Zoonen heiligde, en dezelve ten Offer nodigde, 1 *Sam.* 16: 5. Zo bracht *Isai* wel voor het aangezichte van *Samuël*, eerst zynen Zoon *Eliab* én vervolgens de andere, tot Zeeven toe; *dog deze alle waren van den Heere niet verkooren*, ziet *vs.* 5-10. maar *David* had hy vergeeten, en hem op het Veld in ruste by de Schaapen gelaaten, tot zo lange, dat eindelyk de Propheet *Samuël* vraagde: *zyn dit alle de Jongelingen?* waar op door *Isai* wierd

geantwoord: *de Kleinste is nog overig, ende ziet, hy weidet de Schaapen* (mogelyk heeft hy gedagt, is het nog *Eliab*, die zo *hoog van statuure* en *gestalte* was, nog geene der overige zes, dan is het geheel onnodig: om *de Kleine* te roepen) maar *Samuël* zeide tot *Isaï: zendt heenen en laat hem haalen*, enz. *vs.* 7. En ziet! *De Heere zeide* van dezen *tot Samuël: staat op en Zalft hem; want dezen is 't!* vs. 12. Hadde hy dan geene reden om uit te roepen: *Nu heeft my de* HEERE *de Godt Israëls verkooren uit myns Vaders gansche huis, dat* IK *tot Koning over Israël zyn zoude in Eeuwigheid; want hy heeft* JUDA *tot een Voorganger verkooren, ende mynes Vaders huis, in het huis van Juda: ende onder de Zoonen mynes Vaders heeft hy een welgevallen aan* MY *gehad, dat hy* MY ten Konink maakte over gantsch *Israël*, 1 *Chron.* 28: 4. want uit MY ende myn *Nageslagte* moet in de Volheid des tyds vervult worden, de Prophetie van Vader *Jacob*, *Gen.* 49: 10. *dat de Scepter van* JUDA *niet zal wyken, nog de Wetgeever van tusschen zyne voeten, tot dat de* SCHILO *komt, den welken alle de Volkeren zullen gehoorzaam zyn.*

En zoude hy niet insgelyks gedenken en vertellen, de bittere vervolgingen, die hy geleeden, en door de hulpe en bystand Gods te booven gekomen was, moest hy niet zyne geliefde Vrouw verlaaten: ja moest niet

Michal hem uit het Venster nederlaaten om hem te doen ontkoomen; moeste hy niet zyn eenige getrouwe en geliefde Broeder en hartsvriend JONATHAN, die hem lief hadde, met de Liefde zyner Ziele, verlaaten, en in groot geween zig van hem verwyderen, *Cap.* 20: 41. Daar na als hy voor Koning *Achos* gebracht wierd, *en veranderde hy*, uit vreeze en doods angst, die hem overviel, *zyn gelaat voor haare Oogen, ende maakte hem zelven gek*, enz. zo dat *Achos* zeide: *hebbe ik raazende gebrek, dat gy deezen gebragt hebt om voor my te raazen. Cap.* 21: 13-15. En schoon hy door dit middel gereedt was, zo wierd echter naderhand niet alleen zyne Vrouwe, door *Amalek* weggevoert; maar nog daar en booven zo wierd hy van het Volk gedreigt, *dat het hem wilde steenigen*:

Dit Leed en deze Smaad alles doorgestaan hebbende, en hy eindelyk na den dood van (*Saul* zyn vervolger,) tot Koning over gantsch *Israël* verkooren zynde; *ende de* HEERE *hem ruste gegeeven hadde van alle zyne Vyanden*; zo was echter deze ruste voor hem van geen langen duur; want ziet: Toen stond *Absalon* zynen Zoon tegen hem op, en stal het herte van Israël. *ende de Verbintenisse tusschen hen wierd sterk, ende het herte des Volks volgde Absalon na*, 2 *Sam.* 15: 4-15. ende deze vervolging was zo

 groot

groot; *dat David ende het Volk te weete moesten uitgaan ende vlugten*, ende *David* weende ende droeg rouwe; schoon hy was wandelende met een omwonden hoofd, ende barrevoets, daar kwam dog boven dit alles eenen *Simei*, die niet alleen hem vloekte; zeggende: *gaat uit gy man des bloeds*, *en gy Belials man*; maar *hy wierp hem met steenen*, *en stoof met stof.*

Ach! wat moet dat zyne Smerte verzwaart hebben. Doch de hand des HEEREN was niet verkort, om hem te helpen uit alle deezen, en hem na zyne Ziele te trooften en te sterken. Zie daar geliefde Leezer, hier myns bedunkens stoffe genoeg voor *David*, om aan het Volk Gods te *vertellen*; wat de Heere aan zyne Ziele (namelyk aan zyn geheele Persoon) gedaan heeft, en ook om daar over de Naam des Heeren te verheerlyken.

Maar, ô Volk van Godt! laat my hier van afstappen, (zal hy gezegt hebben) vertellende u liever wat hy aan myne ZIELE gedaan heeft; hoe hy die heeft verzadigt: *Myne Ziele is met smeer en vettigheid verzadigt geworden: ende myn Mond zoude roemen met Vrolyk-juigende Lippen.*

Na dat ik bekeerd ben, hebbe ik berouw gehad; en na dat ik my zelve ben bekent gemaakt, hebbe ik op de Heupe geklopt, en tot den HEERE geroepen: O HEERE, *en straft*

my niet in uwen grooten toorn; en kastyde my niet in uwe grimmigheid. Uwe grimmigheid leid op my: gy hebt (my) nedergebukt met alle uwe Baaren, Sela. Uwe bittige toornigheeden gaan over my; uwe verschrikkinge doen my vergaan. Daar is niets geheels in myn Vleesch, van weegen uwe gramschap: daar is geen vreede in myne beenderen van weegen myne zonde. Want myne Ongerechtigheeden gaan over myn Hoofd; als een zwaare last zyn ze my te zwaar geworden. Ik ben verzwakt en uitermate zeer gebryzelt; ik brulle van 't geruisch myns herten. Ja myne Ziele is zeer verschrikt, ende gy, Heere, *hoe lange? Keert weder* Heere; *redder myne Ziele; verlost my om uwer goedertierentheid wille. Ende en gaat niet in 't gerichte met uwen Knecht: want niemand die leeft zal voor u aangezichte rechtvaardig zyn. Gedenkt* Heere *uwer Barmhertigheeden, ende uwer Goedertierentheeden; want die zyn van Eeuwigheid. Om uwes Naams wille,* Heere, *zo vergeeft myn Ongerechtigheid, want die is groot. Gedenkt niet aan de zonde myner Jonkheid, noch myner overtreedinge, gedenkt myner, na uwe Goedertierentheid; om uwer goedheid wille, ô* Heere. *Ziet ik ben in Ongerechtigheid gebooren: ende in Zonde heeft my, myne Moeder ontfangen. Verbergt uw aangezicht van myne Zonden: en delgt uit alle myne Ongerechtigheeden. Ontzondigt my*

met Ysop, ende ik zal rein zyn, wascht my, en ik zal witter zyn als Sneeuw. Schept in my een rein herte, ô Godt: ende vernieuwt in het binnenste van my eenen vasten Geest. Ach! tot wien kan ik beter mynen *toevlucht* neemen dan tot U, ô HEERE! *Myn herte zeid tot u; (Gy zegt) zoekt myn aangezichte: Ik zoek u aangezigte, ô* HEERE. *Doch gy, O myn Ziele, zwygt Gode: want van hem is myne verwachtinge. Hy is immers, myn Rotzsteen, ende myn Heil: myn hoog Vertrek, ik en zal niet wankelen. In Godt is myn heil, ende myne eere: de Rotzsteen myner sterkte, myne* TOEVLUCHT *is in Godt. O Godt, gy zyt myn Godt, ik zoeke u in den dageraat, myne Ziele dorstet na u, myn Vleesch verlangt na u, in een Land, dor ende mat, zonder water.*

En als ik die troostryke en genaadige rechtvaardiging en vergeeving myner Zonden, in myne Ziele ondervonden hebbe. Als hy tot *myne* ZIELE *gezeid* heeft, *ik ben u heil.* O! dan moest myne mond overvloeijen, met Lof en Danzegginge, en myne ZIELE toeroepen. LOOFT *den* HEERE *myne Ziele, ende en vergetet geene van zyne weldaaden; die alle uwe ongerechtigheeden vergeeft, die alle uwe krankheeden geneest. Die u Leeven verlost van het verderf: die u kroont met Goedertierentheid en Barmhertigheeden. Heere myn Godt, ik zal uw met myn gansche Herte*

loven, ende ik zal uwen Naam eeren in der Eeuwigheid; want uwe goedertierentheid is is groot over my: en gy hebt myne Ziele uit het onderste des Grafs uitgerukt.

Nu heb ik vrymoedigheid om te roepen, *Gy zyt myn Vader, myn Godt, en de Rotssteen myns Heils;* Nu hebbe ik myn VASTVERTROUWEN *op den Heere: De Heere is myne sterkte, ende myn schilt, op hem heeft myn hert* VERTROUWT; *ende ik ben geholpen: en ik zal zyn als een groene Olyfboom in Gades Huis. Ik* VERTROUWE *op Gods goedertierentheid eeuwiglyk, en altoos.*

Nu heb ik TROOST in Leeven en Sterven! In myn Leeven: *want de Heere is myn Steenrotze, ende myn* BORCHT, *myn Uithelper, myn Godt, en myn Rotze, op welke ik* BETROUWE: *myn hoog Vertrek. De* HEERE *is myn licht ende myn heil, voor wien zoude ik vreezen? De* HEERE *is myn leevens kracht: voor wien zoude ik vervaart zyn? De* HEERE *is myn Herder, my en zal niets ontbreeken. Immers zullen my het goede ende de Weldadigheid volgen, alle de dagen myns Leevens: ende ik zal in het* HUIS *des* HEERREN *blyven een lengte van dagen.* En in myn Sterven: *Al ging ik ook in een Dal der schaduwe des Doods, ik en zoude geen kwaads vreezen, want gy zyt met my; maar ik zal uw aangezichte in gerechtigheid aanschouwen, ik zal verzadigt worden met u Beeld, als ik zal opwaaken.*

En waarom dit alles? hebbe ik dit door myne eigene gerechtigheid verdient? Neen, *zo ik niet hadde* GELOOFT, *dat ik het goede des* HEEREN *zoude zien, in het Land der Leevendige; ik waare vergaan.* Maar, *ik hebbe* GELOOFT *daarom spreek ik, daarom is myn herte verblyd ende myn eere verheugt haar; ook zal myn Vleesch zeker woonen.*

En alle deze onverdiende Weldaaden, zo wel na Lighaam als na Ziel, zegt *David*: dat HY naamentlyk אלהים de ELOHIM (den Drie-eenigen Verbonds-Godt) van wien hy in het eerste deel van dit *Vers* gesprooken heeft, aan hem gedaan had.

Zyn oogmerk was voor eerst, om zyne BELOFTEN die hy den Heere in zyne benaauwtheeden gedaan had, om zynen *ganschen Lof in de Poorten der Dogteren Zions te* VERTELLEN. *Ps.* 9: 15. te BETAALEN: En daar door de Naame des HEEREN te verheerlyken, en aan het Volk Gods toe te roepen, *maakt den* HEERE *met my groot, en laat ons saam zynen Naam verhoogen. Ps.* 34: 4. En ook om hun daar door te verblyden; Ach! geen grooter blydschap is 'er voor haar te wenschen, dan wanneer zy hooren, dat *deeze* (of geenen) *in Zion is gebooren.* En aan de nog Zwak-geloovigen, en eerst opgewekt en zoekende Ziele, die mooglyk nog hier en daar, gints en herwaarts geslingert worden; zo door de weederwaardigheeden en

en tegenspoeden, als door vervolginge, bespottinge en verachtinge, waar meede zy overstelpt werden; en die even als stroomende Waateren over haare hoofden rollen; en daar door als onder de last haarer verdrukkinge, en verstooringe haarer gedachten zich zelfs niet alleen, maar ook vergeeten wat de HEERE aan haare *Ziele* gedaan heeft, vraagende met eenen GIDION: *Zo de* HEERE *met ons is, waarom is ons dan dit alles weedervaaren?* *Richt.* 6: 13. en klaagende met Zion: *De* HEERE *heeft my verlaaten, ende de* HEERE *heeft myner vergeeten.* *Jes.* 49: 14. te TROOSTEN: dat zy haar vertrouwen op den *Heere* mochte vestigen, want *hy laat niet vaaren de werken zyner handen.* Zalig is de Ziel, die dat ondervind, al is 't schoon bitter voor Vleesch en Bloed: *want de* HEERE *kastydt dien geenen die hy lief heeft; ja gelyk een Vader den Zoone, (in de welken) hy een welbehaagen heeft.* *Spreuk.* 3: 12. Ja ik zelfs moet belyden: *het is my goed dat ik verdrukt ben geweest*, enz. *Ps.* 119: 71. En ook zich zelfs in zynen Geest op te wekken, en de Opschriften der Altaaren, die hy de *Heere* in zyn herte opgerecht heeft, te herleezen, daarom riep hy: *Komt hoort toe, alle gy die Godt vreest, ik zal* VERTELLEN *wat hy aan myne Ziele gedaan heeft.*

IK! *zal vertellen*, deeze wyduitgestrekte

Stadt

Stadt *Jeruzalem*; is een praatächtige Stadt; daar gaan zo veele geruchten van my omme, de eene zegt dit, en de andere zegt dat, van my, *ja veele zeggen van myne Ziele; hy heeft geen heil by Godt.* Ey komt, hoort toe: *ik zal vertellen.* Hoort het tog met uwe Ooren, zelfs uit mynen Mond, *wat de* HEERE *aan myne Ziele gedaan heeft.* O! mochte het daar toe dienen, dat daar door alle verkeerde vooröordeelen, uit den weg moogen geruimt werden.

Doch of *David* dit alles wat de HEERE aan hem, zo na Ziel als na Lighaam gedaan heeft, zo op eenmaal in een aangeschakeld verhaal heeft konnen vertellen, daar van is geen vast besluit te maaken; te meer als men nagaat, wat hem al ontmoet was, en hy te vertellen hadt; eerder is het te denken, dat hy alleen zo lang gesprooken heeft, als de vermoogens zyner Ziele hem zulks toestonden, en zyn gemoed, in hem levendig en opgewekt was, dit zal my ieder, en in 't byzonder de Kinderen Gods door haare ondervindinge toestemmen, want zo ras ons gemoed van binnen duister werd, zo werd met een de Mond geslooten, zo dat wy niet verder spreeken kunnen.

Ik achte onnodig my hier verder uitte breiden, ten opzichte van de reedenen die my bewoogen hebben, om wederom dit

Werk-

Werkje door den Druk gemeen te maaken. Zo den geliefde Leezer, maar zo goed gelieft te zyn, een oog te slaan, in de VOORREDEN van myn Eerst en bovengen. Werkje, en voornaamentlyk de BELOFTEN daar in door my gedaan: namelyk: *dat zo het de Heere mogt behaagen, myn nog eenige korte tyd in 't Land der Leevendige te spaaren, dat ik dan met* David *zoude uitroepen;* KOMT HOORT TOE, ALLE GY DIE GODT VREEST, EN IK ZAL VERTELLEN WAT HY AAN MYNE ZIELE GEDAAN HEEFT. Deeze woorden dan zyn het, die my aangespoort hebben, om de getrouwe Raadgeving van SALOMON. *Het is beeter dat gy niet en* BELOOFT, *dan dat gy* BELOOFT *ende niet en betaalt*, in acht te neemen.

Hier meede nu, meene ik myne BELOFTEN *in zo verre* betaalt te hebben, als het den HEERE behaagt heeft door zynen Geest, myne Ziele, in my op te wekken, en Leevendig te houden.

Hem nu die machtig is, u (en my) *van struikelen te bewaaren, ende Onstraffelyk te stellen voor zyne Heerlykheid, in vreugde; den Alléén wyzen Godt, onzen Zaligmaaker, zy Heerlykheid, en de Majesteit, Kracht ende Macht, beide nu, en in alle Eeuwigheid,*

AMEN.

Amsterdam 11 Maart, 1768.

CHRISTIAAN SALOMON DUITSCH.

OP HET STIGTELYKE

WERKJE,

Tot Tytel voerende,

De wonderlyke LEIDING van eenen BLINDEN LEIDSMAN der BLINDEN,

DOOR

CHRISTIAAN SALOMON DUITSCH.

Gy all' wiens doel het is, alléén den waaren Godt t' vreezen,
Verleedig u een poos; en wilt deez' blaan doorleezen:
Beschouw de grootte daan, door de Almachts Hand verricht,
Aan *Hem*, die uit de Duisternis gebracht is tot 't Licht.
HY, die weleer van één Saulus, één Paulus maakten,
Als HY, door zyne stem, 't verstokte Herte raakten;
En door die Stem, *Hem* in 't Geloof deedt Zeegenvieren
Hem maakende tot een Held, en onder de Bannieren
Van KONING JEZUS steld! door kracht van groot' Wonderdaaden:
DIE, die heeft ook myn DUITSCH geleid door dorre paaden,
Langs eenen Weg van Akeligheid, met Doornen scherp bezet,
Het Hert gekeetend noch aan Israëls slaafsche Wet;
Gedompeld in een' Poel van vuiligheid en Zonden,
Van Geboort een Israëliet, dus, deelg'noot aan Jezus wonden.
Maar deez' SALOMON, verändert in een' CHRISTIAAN,
Zult gy met een begeerig Hert, den Heilweg in zien slaan;
Gevoltert in 't Gemoed, *omringt van woedend Wild Gediert*,
Slaat hy de Oogen des Geloofs, op HEM die 't all bestierd,
Wyl eenen *Jongen Leeuw*, *uit Juda* voortgesprooten;
Beveiligd voor gevaar, Gods Volk en Keurgenooten.

Hy

Hy roept en zucht, tot Hem, die in Robyne Zaalen,
Zyn Woonstee heeft gevest, „Ach! Godt wilt my bestraalen
„ Met eenen Gulden straal, van u Genaade-Licht;
„ Ontruk de Nevels doch, ligt af de vliezen van 't Gezicht
„ Doe my door u verlichtend Oog, alléén aanschouwen;
„ Dat'er niets dan Jezus is, waar op den Mensch mag bouwen".
Gods Oor geraakt, door deez' onöphouwbre Zuchten en Gebeên;
Gebood aan zynen Geest, te daalen naar beneên,
Gaat, zegt de Godheid, gaat: versterk in 't Geloov deez' Israëliet,
Bewaar voor Duivels list, Hem, die zich zoekt een Sulamiet,
Te maaken, en tracht te treeden, in 't Verbond met Mynen Zoon,
Deel Hem daar van d'Zégels mèè, tot een onverwelkbre Kroon.
Maar eer 't bevel der Godtheid ten volle wierd volbracht;
Zo verzaamden 's Menschen Beul en Moorder, al zyn Macht:
Om was 't mogelyk dien *Zoeker*; in zyn Net te houwen,
Doch 's Heeren Geest veel sterker, voor die op HEM betrouwen,
Volvoert zyn Plicht naar eisch, ontrukt hem uit dien macht;
Erken ô Mensch! ten uwen nut, in deez' daad, Gods kracht.
Zyt gy gestigt geweest, door de Eerstelingen van zyn vlyt?
Waar in zyn Pen MESSIAS Echte merk u heeft afgeleid
Zyt Gy verrukt geweest, door 't leezen van die Blaaden?
Wel LOOFT dan ook met Hem, die Godt in zynen Daaden!
Uw Tong en zynen Pen, verbreid alôm JEHOVAAS HEERLYKHEID!
Hier, en hierna, in 't vol genot der Zaal'ge Eeuwigheid.

UIT ACHTING.

* * *

OP

OP HET
NUTTIG EN ZEER STIGTELYK
WERKJE,

Genaamt

De wonderlyke Leiding van eenen Blinden Leidsman der Blinden,

DOOR

CHRISTIAAN SALOMON DUITSCH.

1. U Weg in 't Heiligdom,
Wat zyn het wondre paden,
ô Wondre Godt vol Liefde en Genaade;
Aan 't Volk dat in de nood, alleenlyk op uw Bouwt
En u vertrouwt.

2. Vol Wysheid, Goedheid,
Vol van Glans en Heerlykheeden,
Vol van Liefde, Heil en Vreeden,
Als men daar na, op 's Heeren Weg geeft agt
En die betragt.

3. Gy al die Godt vreest hoord,
Dit mag niet zyn verzweegen,
Daar is Zion aangeleegen,
Een reeks van Wondren, aan eene Waare Israëliet
Zyn hier geschiet.

4. Hebt gy zyn Eerste Werk,
Met vrugt geleezen?
Beloofde hy uw, daar zou een tweede wezen,
Hier hebt gy het geen, dat was belooft, volbragt
In Jezus kragt.

5. Had gy in het Eerste,
Een groot welgevallen,
Dit zal nog boven allen,
Aan uwen lust en hongrig hert voldoen
Uw Ziele voèn.

6. Houd maar in 't oog,
Jehovahs Naam geprezen,
Moet hier Verheerlykt wezen;
't Is al ô Zion geef dog uwen Heer
Alleen de eer.

7. Een

7. Een wonderlyke *Leiding*,
Van een *Blinden* leider
Van *Blinden*, een bestryder;
Van Jezus Kruis, door blindheid zelf verdooft
Van 't Licht beroofc.

8. Is in die duisternis,
Een Licht verscheenen,
Veel Zuchten, Kermen, Weenen,
Zult gy hier vinden; dog op 's Heeren tyd
Is hy verblyd.

9. Hy is gekomen,
Na lang ommezwerven,
Om ruste te beërven,
By Zions Volk, in Godes Kerk en Land
Is hy geplant.

10. Wat was 'er Vreugd en Blydschap
Voor ons Ooren,
Doen hy een Nieuw-geboren
In Zion door den Doop bevestigt med,
Zyn Zucht en Bed.

11. Geloofc zy Godt,
Vol Heil en Zaligheeden,
De Hoorder der Gebeeden;
Die onze Vriend tot hier toe heeft gebracht
In zyne kracht.

12. Komt Leezer, komt doorlees,
Eens deeze blaaden,
Beschouwt Gods groote daaden,
Hoe Jezus zoekt, een Schaapje ver verdwaald
En 't Kooiwaards haald.

13. Van 't eind des Aardryks,
Weet hy haar te zoeken,
Uit al des Waerelds hoeken,
Hy draagt het, over menig Berg en Dal
Tot in zyn Stal.

14. Schoon 't Wild Gediert,
Het dreigde te verscheuren,
Het zal haar niet gebeuren,
De Herder waakt, wiens overdierbre zorg
Is haare Borg.

*** 2 15. Dien

15. Dien OPPERHERDER,
Wil nog meer vergadren,
Ey komt dan tot hem-andren;
O Zondaar! wie gy zyt, op dat gy 't weet.
Hy staat gereed.

16. Maar, ô Gods Volk,
Ons Broeder was verloren,
Maar ziet hy 's Nieuw geboren,
Hy is gevonden, d'Herder lokte hem
Door zyne Stem.

17. Zyt met ons Vrolyk,
En wilt u verblyden,
Hy is nu uit zyn lyden,
Of schoon nog niet volmaakt met vol geneugd
En 's Hemels Vreugd.

18. Hier in Geloof, daar na
In het aanschouwen,
Wilt maar op hem vertrouwen,
Hy zal ook al zyn Volk, wel brengen tot
Het vol genot.

19. Ag kwam die tyd,
Wie zal die eens beleeven?
Als 't Volk dat nu verdreven,
Verstokt nog leggen, onder Ongeloof,
Verblind en Doof.

90. Eens zullen komen,
Tot den Heer en zyne goedheid,
En smaken zyne Zoetheid,
Haar Wapens van Vyandschap werpe neer
Voor Salems Heer.

21. Vaar voort, ô Broeder,
Meld Gods groote daaden,
En wondren van Genade,
De Heere Zegen U, en ook dit Werk
Hy bouw zyn Kerk.

UIT VRIENDSCHAP.

VERBEETERINGEN.

Pag. 33. Reg. 22. staat, *ik meen myne Vrouw*,
Lees, *ik meen door myne Vrouw*.
— 124. — 28. staat, 28 *Augustus*.
Lees 18 ——

DE

DE WONDERLYKE LEIDINGE GODS, OMTRENT EENEN BLINDEN LEIDSMAN DER BLINDEN, OP WEGEN EN PADEN, DIE HY NIET EN KENDE.

§. 1.

K*omt, hoort toe, gy alle die Godt vreest, en ik zal u vertellen wat hy aan myne Ziele gedaan heeft*, riep eens de Koninglyke Dichter uit, in den LXVIsten *Psalm*; en ik zegge, in navolging van dien Koning, komt, hoort toe, alle gy Christenen, die Godt vreest, ik zal u vertellen in waarheid de wonderlyke Leiding der Voorzienigheid, omtrent my gehouden; my trekkende uit de duisternisse, en my overbrengende tot het Licht, dat in de volheid des tyds in de Waereld verscheenen is; my, die, als een blinden Leidsman, anderen leidde en leerde, en dien hy door onbegryplyke wegen en wederwaardigheden gebragt heeft tot dat Licht, dat thans myne Ziele verkwikt.

§. 2.

Ik, eertyds Salomon Duitsch, doch nu Christiaan Salomon Duitsch genaamd, ben in den Jaare 1734, volgens de gewoone Tydrekening der Christenen, gebooren te *Temiswar* in *Hongaryen*. Ik had naauwlyks den Ouderdom van vier jaaren bereikt, toen myn Vader kwam te overlyden, na wiens begravenis ik verder opgetoogen wierd, volgens de Leere en Ordeninge der *Jooden*, tot in den Jaare 1747, wanneer ik Belydenis des Geloofs moest doen, volgens de Instelling der *Rabbynen*.

Dit gedaan zynde, en grooten zin tot de Studie hebbende, begaf ik my naar *Praag*, de Hoofdstad van *Bohemen*, om 'er te Studeeren, nademaal aldaar de grootste en voortreffelykste Academie der Jooden is.

Alhier zeven jaaren doorgebragt hebbende, keerde ik in den Jaare 1754, twintig jaaren oud zynde, weder naar myn Vaderland *Hongaryen*, en nam in Huwelyk de Dochter van Salomon Coën (*dat is een Priester.*) Deze *Salomon Coën* was een zeer ryk Man, in *Nystättel*, by de rivier de *Vaag*, en myne Vrouw genaamd Jentil. bereikte, ten tyde van ons Huwlyk, den Ouderdom van vyftien jaaren. Zy was zeer Vroom en Godvruchtig, volgens der Jooden Leere en de Inzettingen hunner Rabbynen.

Ik Leefde met deze myne Vrouw in Liefde en Vreede, en ik was een groot Yveraar om in den *Talmud* te studeeren, zo dat ik my zelden des Nachts voor 12 uuren ter rust begaf. Het oogwit van myn sterk studeeren was niet, om deze of geene der Geloofs-Articulen recht te leeren verstaan; noch om Godt in zyne Namen en Eigenschappen recht te

te leeren kennen en erkennen, Ach neen; want (het welk ik tot myn eigen schande moet bekennen) zo my iemand in goeden ernst gevraagt hadde, wat Godt is, of eenige Eigenschappen van hem te beschryven? Ik zoude als een stomme de hand op den mond hebben moeten leggen. Maar de Reeden waar om ik zo vlytig studeerde, was, om dat ik zulks voor een zeer groote Godsdienst rekende: Ja dat Godt schuldig was my den Hemel te geeven voor dit ernstig en vlytig Studeeren: Zo als de *Talmud* zulks leert:

„ JEBAMET Fol. 105. *De Rabbynen hebben ge-*
„ *leert, in Jerusalem was een Geslagt of Familie*
„ *geweest, die alle gestorven waren, als zy 18 Ja-*
„ *ren bereikt hadden; derhalve heeft men zulks be-*
„ *richt en bekent gemaakt aan Rabby* JOCHENAN,
„ *des Zoons* SACAI; *die zeide tot haar, mogelyk*
„ *zyt gy nakomelingen van het Geslacht of de Familie*
„ *des Priesters Eli, dat beschreven is* 1 Samuël 2:
„ 31, 32. *Ziet de dagen komen, dat ik uwen Arm*
„ *zal afhouwen, en den Arm van uwes Vaders Huis:*
„ *dat 'er geen oud man in uwen Huize wezen zal. En-*
„ *de gy zult aanschouwen de benauwtheid der Wooninge*
„ *ge (Gods) in plaatze van alle het goede dat Hy Is-*
„ *raël zoude gedaan hebben, en daar en zal tot geenen*
„ *dage een oud man in uwen Huize zyn. Maar dezen*
„ *raad wil ik u geeven: gaat heen en Studeert vlytig,*
„ *zo zult gy levend blyven; en zy hebben zo gedaan,*
„ *en zo zyn zy by het Leven gebleeven, daarom heeft*
„ *zich deze geheele Familie genoemd naar den Naam*
„ *van* R. JOCHENAN, *om dat hy hun dezen Raad*
„ *gegeeven hadde.*

En niet alleen dat zo iemand lange leeft; maar zo lang hy studeert, kan hy niet sterven; want de Dood-Engel heeft geen magt noch geweld over hem, het welk de *Talmud* insgelyks leert, Fol. 10. „ *Zo*
„ *als aan* R. GIDDA *geschied is, welke zat en stu-*

„ *deerde, en zo konde de Dood-Engel hem niets doen*
„ *noch aan hem iets uitvoeren. Ja hy konde hem niet*
„ *eens genaaken, want hy hielt niet op met studeeren.*
„ *Toen is de Dood-Engel gaan zitten op eenen Dennen-*
„ *boom, en zo is die Dennenboom in tweeën gesplee-*
„ *ten, daar door heeft* R. GISDA, *een weinig stil*
„ *gehouden met studeeren, en in dat oogenblik is hy*
„ *gestorven. En in* MOËD Fol. 21. schryft de *Tal-*
„ *mud, was dergelyken aan* R. GIO *ook geschied,*
„ *Ja aan* DAVID *was zulks ook wedervaaren,* SA-
„ BAT Fol 30." Zo als ik van dit vervolgens uit-
voeriger melden zal. Zo leert ook de *Talmud* SA-
BAT 13, „*dat wanneer een jonge Rabbi zeer veel en*
„ *vlytig gestudeert had, en nogtans zeer jong gestor-*
„ *ven was, zyn Vrouw in alle Kerken en Schoolen*
„ *geloopen, en aan de Rabbynen gevraagt heeft, hoe*
„ *het kwam, dat haar Man zo jong gestorven was,*
„ *daar immers in de Wet geschreeven staat: dit is uw*
„ *Leven, en de lengte uwer dagen.* Deut. 30: 20.
„ *Maar geen Mensch heeft haar daar op konnen ant-*
„ *woorden.*

En zo wel als het studeeren een lang leeven met zig brengt, en den Studeerenden van den Dood-Engel bewaart; zo word ook de geene, die op deze wereld vlytig studeert, daar door bevryd, van de Plaage en Straffe der angstige Helle, al heeft hy ook anders nog zo veel gezondigt. Zo leert de *Talmud.* GAGIGA. Fol. 15. „*Als* ACHAN *is gestorven,*
„ *zo heeft men gehoort, hoe de Engelen in den Hemel*
„ *gezegt hebben, dat men hem niet straffen zou in*
„ *de Helle, om dat hy vlytig gestudeert hadde, en hy*
„ *wierd ook niet Zalig, om dat hy veel gezondigt had.*"
Ook schryft de *Talmud in* PERK GOMER HA-
CODESCH., R. ELIËZER *zegt:* „ *Het Vuur der*
„ *Helle heeft geen geweld aan eenen Rabby, en dat*
„ *kan men afleiden van eenen Worm, die genoemt is*
„ SALMANDRIA. *Zulken worm word gebooren door*

„ *'t Vuur,*

„ *'t Vuur, alwaar men 7 Jaar op een en dezelve plaats*
„ *vuur brandt, en wie zich maar smeerd met het bloed*
„ *van dezen worm, aan dien heeft het vuur geen magt*
„ *noch gewelt: hoe veel te meer een R. die vlytig*
„ *studeert in de Wet, en in den Talmud, welke is een*
„ *vol vuur; hoe veel te meer heeft hierna het Helsche*
„ *Vuur geen magt noch gewelt aan hem.*

Nog meer verzeekering geeft de *Talmud*. MEGILA. Fol. 28. „ *Wie vlytig studeert, die kan verzeekert zyn, dat hy het Eeuwige Leven heeft* "

En in PERCK GELEK, Fol. 91. *Zegt* RAB. SCHESCHES, „ *Een yder R. die de Menschen leert*
„ *en onderwyst op deze Waereld, die zal dezelve ook*
„ *leeren in de toekomende Waereld.*" En dat 'er zodanig eene groote Academie boven in den Hemel is, alwaar de Rabbynen te zaamen komen om te disputeeren, zulks getuigt de *Talmud*, BABE METZIA, Fol. 88. *alwaar* R. SERA *zegt:* „ *Ik hebbe gisteren*
„ *avond in den droom gezien* R. JOSE, *de Zoon van*
„ GANINA, *en hebbe hem gevraagt: by wien zit*
„ *gy in den Hemel, op de Academie die daar boven is?*
„ *Zo antwoorde hy my, by* R. JOCHANAN; *en by*
„ *wien zit* R. JOCHANAN? *zo zeide hy, by* R. JANAI; *en by wien zit* R. JANAI? *Zo zeide hy,*
„ *by* R. GIA: *daarop vraagde ik hem, zit dan* R.
„ JOCHANAN *niet by* R. GIA? *Toen antwoordde*
„ *hy: aan eene plaats waar de Vuurvonken vliegen:*
„ *want daar branden Vuurvlammen, daar om derft*
„ *geen Zoon van een Smit daar heenen komen (dat is*
„ *te zeggen,* R. GIA *was zo Heilig, dat* R. JOCHANAN *niet by hem mogt komen zitten:)* R.
„ GISDA *zegt; my is door een R. verhaalt, zeggende, dat hy heeft gezien by name Rab.* GABIBA, *de Zoon van* SOMKI, *die heeft gezegt, dat*
„ *hy gezien heeft eenen R. en* ELIAS *was gewoon*
„ *by hem te komen; des morgens hadde de R. schone*
„ *Oogen gehad, en des avonds waaren zyne Oogen ge-*

„ *weest als of men dezelve met Vuur gebrand hadde;*
„ *zo hebbe ik aan hem gevraagt, waarom zyn uwe*
„ *Oogen zo rood? daar op antwoordde hy my, ik heb-*
„ *be gezegt tot* Elias, *dat hy my zoude wyzen en*
„ *laten zien de Rabbynen, als dezelve gaan op de Aca-*
„ *demie die boven in den Hemel is;* Elias *antwoord-*
„ *de: alle de Rabbynen kunt gy zien gaan, en gy moogt*
„ *op hunne Stoelen zien waar op zy zitten, uitgeno-*
„ *men alleen R.* Gia, *dien moogt gy niet zien.*
„ *Zo vraagde ik aan* Elias, *hoe zal ik weeten, wie*
„ *R.* Gia *is? Hy antwoordde, alle de Rabbynen,*
„ *wanneer zy gaan om zich te zetten op hunne Guldene*
„ *Stoelen, zyn verzeld van Engelen die hen brengen op*
„ *de Academie; maar R.* Gia *gaat alleen zonder En-*
„ *gelen: doch wegens mynen grooten yver konde ik my*
„ *niet wederhouden, maar hebbe ook op R.* Gia *ge-*
„ *zien. Daar op kwaamen twee vuurige Roeden, en*
„ *hebben my op myne Oogen geslagen, dat ik blind*
„ *ben geworden: daarna ben ik gegaan, en hebbe my*
„ *gelegt en uitgestrekt op het Graf van R.* Gia; *en*
„ *hebbe gezegt, ik Leere en Studeere doch in uwe*
„ Gemara, *die gy gemaakt hebt. Toen ben ik we-*
„ *derom genezen geworden, en daarom zyn myne Oo-*
„ *gen nog rood daar van, &c. En in* Menores
„ Hamoër *in* 4to. Fol. 313 en 314. is het nog
„ breedvoeriger te vinden." Ach, geliefde Leezers! dat waren de reedenen geweest van myn Studeeren, en op eenen zulken Zandgrond hebbe ik, in myne blindheid, myne eeuwige gelukzaligheid gebouwt, en dezelve verwagt.

Betreffende den Bybel, die Gods Woords is, dezelve was my een verzeegelt Boek, waarom ik 'er ook gedurende dien tyd nooit in las, schoon dezelve mede een plaats in myn Boekenkast bekleedde. Want de *Talmud* schryft Beraget, Fol. 28. „van
„ *Rabbi* Eliëzer, *die een Discipel van Rabbi* Jo-
„ chanan *geweest was: dat hem zyne Discipelen*

„ *op*

„ *op zyn doodbedde gebeden en tot hem gezegd hadden*,
„ *hy zou hen tot een Vaarwel*, *een goede Lesse geven*,
„ *en hen leeren*, *wat zy doen en laten moesten*, *om*
„ *Erfgenamen der Zaligheid te worden. Toen heeft*
„ *hy hen deze volgende twee Stukken geleert en bevoo-*
„ *len;* HOUDT UWE RABBYNEN IN EERE, EN
„ GEWENT UWE KINDEREN NIET TOT DEN
„ BYBEL!

Zulk een bedroefden Toestand was de myne, doch niet alleen. Maar zo verre is ten huidigen dage het gantsche Volk der Jooden vervallen, verstrikt, en verzonken in den *Talmud*, dat 'er niet een uit duizend is te vinden, die slechts een eenig Capittel uit den geheelen Bybel, in een regtschapen verstand zoude konnen verklaaren: Ja hy is buiten staat om het van woord tot woord uit het Hebreeuwsch te konnen vertaalen; En van waar komt dit anders, dan dat zy den Bybel niet leezen, maar hun tyd met den Talmud verkwisten. Daar word wel op elken Sabbath, in de Synagoge uit de vyf Boeken Mose voorgeleezen; maar wat is dat voor leezen, en wat verstaat daar van de gemeene Man? Het is eeven als met de Misf by de Roomsch-gezinden, welke door den Priester geleezen word, daar het gemeene Volk staat als de Ossen om te hooren: en zulks is by het voornoemde nog niet te vergelyken: want de Roomsche Priester verstaat nog meestyds zelve wat hy leest, maar by de Jooden is het zo verdorven, dat de Voorleezer zelve, die uit de *Sephar Tora* סֵפֶר תּוֹרָה voorleest, niet weet noch verstaat wat hy leest. Om zulken bedroefden toestand van dit arm en elendig Volk na waarheid te bewyzen, dat dezelve zodanig is, en geweest is, behoeve ik maar by te brengen het getuigenis van Rabbi MOSES, die in zyne Voorreden van de VERBOODEN aldus schryft: „ *de tyd*

„ *valt ons lang in onze Elende, en onze krachten zyn*
„ *zwak, en onze herten woest, en onze handen slap,*
„ *en onze oogen donker, en onze ooren zwaar, en on-*
„ *ze tongen stom, en de Fontein van onze wysheid is*
„ *verstopt, en de meeningen verdwaalt, en de onee-*
„ *nigheid heeft zich verheft, en de gevoelens veelerlei*
„ *geworden zynde, is 'er geen gebod overgebleeven,*
„ *waar over geen verschillende begrippen zyn!*" Op deze wyze klaagt ook *Rabbi* HIERSCH in zyne *Voorreden* van *het Boek*, door hem gemaakt, en genaamt AIALA SCHELUGA, alwaar hy schryft:
„ *Ik zie groote en lasterlyke Zonden onder myn Volk,*
„ de Joden, *in zwang gaan; de Muur en den Toom*
„ *der Wet verbreeken zy, en gaan dezelve te buiten;*
„ *de Wet in welks licht niemand wandelt, en het Boek*
„ *der Propheeten, komt hen voor als was het verzee-*
„ *gelt: want als men tot de geenen, welke in andere*
„ *en onnutte boeken leezen*, zegt, *Ey leest ook een*
„ *Boek van de Wet, dan moeten zy antwoorden, wy*
„ *konnen niet, want het is verzeegelt, alzo dat de*
„ *wysheid der Wyzen in de Heilige Wet byna geheel ver-*
„ *looren is, en deszelfs waarheid weinig geacht word,*
„ *dewyl zich de menschen besmetten met andere Boeken,*
„ *waar van daan zy Moordenaars der Zielen worden;*
„ *gelyk geschreven staat, de Wysheid klaagt daar bui-*
„ *ten.*" Spreuk. Salom. 1; 20.

Vervolgens kan ik dit bewyzen van den tegenwoordigen toestand der Jooden: want wanneer een Christen met een Jood, weegens Geloofszaken, in gesprek komt, en in verwachting is, dat hem uit Gods getuigenis eenige Spreuk of bewys zal bygebragt of tegengeworpen worden, zal zulks niet geschieden; maar de beantwoording zal zyn, de Rabbynen hebben alzo geleert. En zo zy nog al een of ander Text bybrengen, en denzelven verklaaren willen; Ach geliefde Christenen! Let 'er maar op, hoe ongerymt, hoe verkeert, hoe belachelyk het

zal

zal zyn om te hooren! en hoe bedroeft men moet worden over hunne onweetenheid en verkeertheid. Want tot op den huidigen dag blyft het dekzel onopgeligt over hen, in het leezen van het Oude Testament, 2 *Cor.* 3: 14. Zo moet men zich vervolgens niet minder bedroeven over de kostelyke tyd, die men met hen doorgebragt heeft! Doch de grootste hoop van dit arme Volk zal meest antwoorden: dat hy, om dat zyne Voorvaderen op deze Leer en meiningen zyn gestorven, daarom ook by dezelve wil blyven tot in den dood; hem zyn niet bekent de woorden des Propheten, als die roept: *gy en zult in de Inzettingen uwer Vaderen niet wandelen, en hunne rechten zult gy niet houden*, Ezech. 20: 18.

Nu moogt gy, geliefde Christenen, met reden vragen, waartoe dient dan het Oude Testament den Jooden, of waarom heeft dan de Heere Godt, de Jooden zulken Heerlyken Schat toevertrouwt? Zekerlyk moet zulks ter verwondering verstrekken; en het was my grotelyks ter verkwikkinge, dat ik in hun eigen *Talmud* aldus vond geschreeven: MEGILLA Fol. 24. „ *Rabbi* JOSE *zegt, ik hebbe my* „ *alle myne dagen gekwelt over dezen Text.* Deut. 28: „ 29. *Ende gy zult tasten in den middag, gelyk de* „ *blinde omtastet in het donkere*: (*want wat geeft 'er* „ *een blinde om of het donker, dan of het ligt is*? Zo „ vraagt Rabbi JOSE:) *tot ik eens in een zeer duisteren nacht wandelde, ende zag eenen blinden gaan* „ *op den weg, welken eene groote Fakkel in zyne hand* „ *hadde; tot welken ik zeide, wat nuttigheid doet u* „ *de Fakkel? hy zeide, hoewel ik zelve by deze niets* „ *kan zien, zo konnen dog andere menschen daarby* „ *zien, en my waarschouwen voor de gragten, op dat* „ *ik niet en valle, en dat ik my aan de doornen of* „ *distelen niet en stoote*". Zo hebben ook de Jooden Zegge ik, deze groote Fakkel, ik meen den Bybel, het Woord Gods (als hen toevertrouwt, *Rom.* 3: 2.)

ons Chriſtenen voorgedragen en bewaart, dat het onvervalſcht en rein is gebleeven, op dat wy by deze Fakkel zouden konnen zien. O dat myne arme Broederen naar den Vleeſche, nog ten huidigen dage zo verblind zyn! Niet tegenſtaande het Koſtelyk Evangelium zyn Licht verſpreid, als de Zonne in den helderen middag; zo taſten zy evenwel als een blinde in het donkere. O dat zy toch de waarſchouwingen van de Ziende, de waare Gelovige Chriſtenen, mogten hooren en aanneemen, op dat ze niet in de gragt, in de diepe Eeuwige verſchrikkelyke verdoemeniſſe, vervallen mogten. Maar, *O Barmhertige God! dit is alleen uw werk, dit alleen moet door uwe Magt en Kracht geſchieden.*

Met zulk een' onbeſchryflyken yver hebbe ik Elendig Menſch 6 Jaaren lang myn Studeeren voortgezet; en ik was in myn eigene oogen een zeer Vroom en Heilig Man: *ryk en verrykt geworden &c.* (Ik zeide met de Jongeling: Heere deze Geboden hebbe ik onderhouden van myner Jeugd af aan,) en niet alleen was ik zo in myne eigen Oogen; maar alle de Jooden in myne Stad hielden my voor een oprecht en rechtveerdig Man, איש צדיק תמים en zy hadden groote achting voor my. Geliefde Leezer, bedenk eens, of niet het in de Synagoge boven aan, en aan de Tafel de eerſte plaatze te bezitten, met de naam van Rabbi begroet te worden, en der Jooden vleyery, myn harte (dat immers van Natuure boos en hoogmoedig is) nog hoogmoediger en hovaardiger moeſt maaken? ô Ja; en dit was ook de rede, dat ik wegens de toekomende Eeuwigheid en Zaligheid niet meer bezorgt was, noch daar nagetracht hebbe, dewyl dezelve my zeeker was: en wie zoude my dezelve ontzeggen, of ontneemen!

§. 3.

Het eerste middel, van het welke de goede Godt Israëls zich heeft bedient, was het volgende:

Den 5 *April* 1760, des Morgens, was myn geliefde Huisvrouw nog gezond, frisch en sterk, en des avonds ten 11 uuren was zy overleden; my Weduwenaar latende met een klein Dochtertje, genaamt *Esterel*, zynde zes Maanden oud; myne gestorvene Vrouw wierd op de Aarde op een weinig Stroo nedergelegt, en met een zwart Kleed van het hoofd tot de voeten bedekt; aan haar hoofdeinde wierd een brandend licht by haar gestelt; wanneer ik in de Kamer kwam en zulks aanschouwde; zette ik my op den grond neder, nevens myne geliefde doode Vrouw, en ik weende bitterlyk, dat dezelve zo onverwacht van my was weggenomen. Geduurende dit weenen en rouwklagen waren 'er *grote beroeringen in myn Harte*, met dusdanige gedachten en voorstellingen: „Ach, Mensch! Ziet, dat is „het einde van den Mensch, dat hy zo vandeze We„reld moet scheiden; hy moet zyne beste en ge„liefdste Vrienden, Vader en Moeder, Broeder en „Zuster, ja Man en Kind verlaaten, en in een duis„ter graf daalen. Ziet! gy, gy *Salomon*! Zult ook „eenmaal, met 'er tyd, van deze Wereld zo afschei„den moeten, en uwe allerbeste Vrienden verlaaten; „zy zullen uw geleide geeven tot aan 't graf, maar „niet verder: ook weet gy niet hoe lange gy, tot „zulken bedroefden dag, noch tyd hebben zult, zo „min als uw geliefde Vrouw heden morgen heeft „geweeten, dat zy nu reeds zoude overleeden zyn! „gy zult ook van uwen Rykdom niets in het duistere „Graf konnen mede neemen, zo weinig als deze uwe „Vrouwe kan medeneemen; Ja al bezat gy nu noch „zo veel goed en geld, en zulks deze Vrouw wilde

„mede

„mede geven, het zou haar niets konnen ten nutte „zyn; maar haare Sierlykheid en Schoonheid, zo „van gezicht als gestalte, moet nu het deel der Wor„men zyn, om door dezelven verteert te worden; „zy moet nu wederom tot stof en assche worden, „waar uit zy genoomen is! En ofschoon de Mensch „noch zo ryk is; wat blyft hem van dien Rykdom „overig? Ach! Immers niet anders dan Moeite, „Zorge, en Wederwaardigheden, en dat slechts al„les voor een korten levenstyd! Komt eindelyk de „dood, waar blyft alles? waar blyft alle zynen ar„beid? waar blyft zyn rykdom, die hy met „grote moeite en zorgen heeft by een gebragt? „Ach! eenige met nagelen zaamgevoegde planken, „in plaats van de voorheene prachtige Wooninge; „een linnen doodhemd, in plaats van zyne heerlyke „Kleederen; een nauw en donker Graf, in plaats „van zyne voortreffelyke en opgeschikte Wooning; „Ach, dat is 't alles!

Myne overledene Vrouw wierd begraven volgens de Ceremoniën der Jooden; Haar Vader en Moeder, Broeder en Zuster, en ik, wy betreurden en beweenden haar Zeeven daagen; wy zaten op d'Aarde, volgens de Instelling van de Rabbynen. Alle dagen kwamen de Vrienden by ons, om ons te vertroosten; doch myne droefheid was zo groot over haren onverwachtten en schrikkelyken dood, dat ik door hen niet te troosten was.

Toen wy nu, als gezegt is, op de Aarde zaten te treuren, begonnen myn behuwt Vader en Moeder bitterlyk te weenen, om my te beweegen en te overreeden, tot het aangaan van een Huwelyk met haare andere Dogter, de Zuster van myne overledene Vrouw. Ik nam dit in beraad, en overdacht het volgende: Eerstelyk, Rykdom hebbe ik genoeg, en wanneer ik met hare tweede Dogter in Huwelyk trede, zo blyve ik in de voorige Liefde

en Vriendschap in de Familie; byzonder gingen myne gedagten over myn arm Schaapje van zes maanden, dat dit Kind mogelyk eene goede Moeder zoude hebben aan haar, die de Zuster was van haar overleedene Moeder, en dat ik op deze wyze in vreede konde leeven; om welke redenen ik haare begeerte voldeed, en ging in Huwelyk met haar tweede Dochter, genoemt SAREL, oudt zynde 14 Jaar, den 24 *July* 1760.

Den 8. *September* verkreeg ik van Rabbi *Gerson*, (zynde de Opper-Rabbyn, over alle de Rabbynen in het Landschap Moraavie) een voortreffelyk en zeer uitgebreidt getuigschrift (*Testimonium*) met een fraay uitgesneeden Titel, genaamt מורינו MORENO; welke naam zo veel te kennen geeft, als of men zeide: *onze Leeraar en een dubbele Rabbi.*

Ik leefde met deze myne Vrouw in Vreede en vergenoegt; ik bragt al mynen tyd door met studeeren in den *Talmud*, en was niet minder als vooren een zeer groot Yveraar; doch de Bybel was en bleef voor my een verzeegelt Boek, als voren reeds gezegt is. In myn eigen oogen was ik een zeer Vroom en Heilig Man, en myne arme Broederen naar den Vleesche hielden my in de hoogste achtinge.

Den 10 *Nov.* des Jaars 1761, gebeurde het in de Nacht, dat ik studeerde in den MEDRESCH, „ *handelende daar over, dat men de bekeering niet* „ *moet nalaaten of uitstellen van den eenen dag op den* „ *anderen; maar zich vergelyken by de Menschen,* „ *die in een Schip zaten op de Zee en verhindert wierden, dat zy niet konden komen ter plaatze, waarna toe het bestemt was; Terwyl zich eenen sterken* „ *storm verhief, wierd het Schip met deze Menschen* „ *geslingert en gejaagt; zy Landeden aan een Eiland* „ *van rondsom door de Zee omgeeven; en op dit Eiland* „ *waren zeer hooge Boomen met allerlei schoone en kos-*

„ te-

„ telyke Vrugten, lustig om te aanschouwen, en bekwaam om te eeten: kort om, het was eene zeer liefiyke en aangenaame plaats, om zich aldaar te verlustigen en te vergenoegen. De Menschen in dit Schip waren onderscheiden in vyf partyen: de eerste party zeide: wy willen uit het Schip niet om op het Eiland te gaan wandelen: want daar konde schielyk een goede wind waaijen, dan zouden wy by het vertrekken van het Schip hier moeten blyven, en onze dagen in droeffenis moeten doorbrengen, wegens de korte lust en verkwikkinge die wy hier genooten hadden; de tweede party ging wel uit het Schip en verlustigde zich op dat Land, doch maar eenen korten tyd, en keerde toen weder na, en in het Schip, en vondt ook dezelve plaats, waar op zy voorens nedergezeeten waren, voor haar oopen; de derde party ging ook uit het Schip aan Land, zy verlustigde zig aldaar zeer, zo dat zy het Schip begonden te vergeeten; onderwylen kwam 'er een goede Wind: zy hoorden den Schipper op de Basuine blaazen; waarop zy bevreest en benauwd wierden, zy begonden te loopen, en kwamen nog met groote moeite in het Schip; de vierde party ging alle aangenaame plaatsen rond, zy hoorden wel 't blaazen van den Schipper, dat hy daarmede riep en waarschouwde: maar zy zeiden den eenen tot den anderen: wy hebben toch nog tyd; het Schip zal zo haast niet afvaaren; hy namentlyk de Schipper moet eerst eeten, en dus verzuimden zy zo lange tot het Schip van de Wal begon af te steeken; toen moesten zy loopen, en zelfs tot den hals toe door het water baaden, tot dat zy, na doods gevaar hier by uitgestaan te hebben, nog in het Schip geraakten; maar de vyfde party aaten en dronken en waren zeer vroolyk, het kwam haar niet in den zin datze zouden wederkeeren: zy meenden op deze plaats haar eeuwig welzyn te hebben; onderwylen ging de Zoomer voorby, de Winter na-

„ der-

„ *derde vast, de Vruchten vielen van de Boomen, de* „ *bladeren verdorden, en haar overviel veele elende,* „ *waarop zy weenden en zich beklaagden, datze niet* „ *in het Schip waren wedergekeert, doch dit konde haar* „ *niet helpen: zy wierden omgebragt door het wreed* „ *en wild Gedierte, en gingen dus verlooren van de* „ *Waereld:"* Het zal niet nodig zyn deze gelykenis nader toe te passen, op de bekeeringe des Menschen; dewyl het zulk een verborgenheid niet is, of het is van zich zelven klaar genoeg te verstaan.

Zo kwam over my een zeer ontstellende schrik en vreeze, en myn gemoed wierd wakker en ontroert; het was als of iemand aan myne ooren schreeuwde en my toeriep: ACH, GAAT TOCH UIT DE DUISTERNISSE UIT! Myn hart was innerlyk bedroeft, wenschende dat ik myne oogen mogt open doen, en op den rechten weg Gods treeden. Des morgens vroeg opgestaan zynde, begon ik deze woorden na te denken, en ik trachte met myn verstand en wysheid te redenkavelen; wat is dat te zeggen, dacht ik, *gaat uit de duisternisse?..* Ik kon zulks met myn verstand niet begrypen; als zynde in dien waan, dat ik een zeer vroom en heilig Man was, en die Lichts genoeg bezat: en dus niet willende noch konnende weeten wat duisternisse was, stiet ik de hand des Heeren van my weg; en hoewel de woorden my op het herte bleeven leggen, en knaagden als een Worm in myn geweeten, zogt ik allerlei divertissement, om my daar door van zulke bezwaarende gedachten te ontdoen.

Den volgenden nacht Studeerde ik wederom, volgens gewoonte, in den *Talmud*; en my overkwam wederom zodanigen schrik, met dezelve opwekking en vermaaning als vooren, verzelt van de voorige woorden: GAAT UIT DE DUISTERNISSE! Des morgens vroegtydig stelde ik myn verstand en wysheid nogmaals te werk, om na te spoo-

ſpooren, wat dit eigentlyk mogt te zeggen zyn, uit de *duiſterniſſe* uit te gaan ; doch al myn naſpooren en bedenken, al myn redekavelen daar over, kon my niet helpen noch te vreeden ſtellen ; het bleef my verborgen, en was voor my onmogelyk zulks te verſtaan. Hierom zocht ik allerlei middelen om my zelven op te wekken, te verluſtigen, en zulke melancholyke gedachten uit my weg te ruimen ; ik gedroeg my voor de Menſchen, en inzonderheid in de tegenwoordigheid myner Vrouwe, zeer luſtig en vrolyk, hoewel dit maar in ſchyn, en niet wezentlyk was ; ik lagchte uitwendig met den mond, maar myn hart inwendig, was als tuſſchen een ſchroef genepen, bedroefd, benaauwd en ongeruſt ; zoo dat myne vrolykheid en dat uiterlyk lagchen in myn hart des te grooter ſmerten veroorzaakte. En aldus ſtiet ik wederom de roeping des Heeren van my : (*O Langkmoedige God ! hoe groot en onuitſpreekelyk is uwe Langkmoedigheid, die gy bewyſt aan Menſchen Kinderen, aan elendige Aardwormen !*)

De derde volgende Nacht wederom in den *Talmud* ſtudeerende, kwam de genoemde ſchrik en beving my weder aan, en zo klaar, als of my iemand nogmaals duidelyk toeriep, dezelve woorden : Och! gaat toch uit de Duisternisse; en op dit oogenblik *ontdekte* de Heere aan *myne Ziele*, *wat ik was*, te weeten, een Oproermaker en een Wederſtreevige in Gods Ryk ; niet waardig om met myne voeten de Aarde te betreeden, en nog veel minder om myne oogen ten Hemel te mogen opheffen. Ik moeſte myne handen te zaamen ſlaan in verwondering, en uitroepen : Heere! *hoe groot moet uwe langkmoedigheid zyn, dat gy my zo langen tyd geduldig hebt gedraagen !* Ik was zo bedroeft en benaauwt, dat het klamme zweet over myn aangezigte afliep : Ja ik was in doods angſt ;

het kwam my voor, als of ik de Helle onder my open zag, en dat ik op dit ogenblik als een *Corah* daar in zoude zinken; de geheele Waereld was my te dezer tyd te klein en te benauwt; Ik wist niet waarheenen te vluchten, om my voor den Toorn Gods te verbergen! „ Geliefde Leezer! ik weet
„ geen genoegzaame woorden te vinden, om deze
„ benauwtheid volkomen na waarheid uit te spree-
„ ken, het is my niet moogelyk! Maar ik moet
„ dit allergewichtigst stuk aan Gods Kinderen ter
„ overweeging overlaaten; het zal de zulke, die
„ bevindinge daarvan hebben, niet onbekent zyn:
„ Zy hebben zich maar te herinneren den weg, die
„ de Heere met haar in den beginne heeft gehou-
„ den, *Johann.* 16: 8. *Ende die gekomen zynde, zal*
„ *de Wereld overtuigen van zonde, ende van gerech-*
„ *tigheid, ende van oordeel.* En ik bragt den geheelen nacht door met Weenen en Weeklaagen; ik wist niet wat te beginnen, op dat ik voor myne arme Ziele eenen Waaren en regten Troost mogte vinden, om van den Toorn Gods bevrydt en gered te worden.; ook toenmaals begon ik te zien, *dat ik in de duisternisse was*, en dat ik een groot licht noodig hadde: doch welk een licht, en hoe daar toe te geraaken, om het deelachtig te worden, was my onbewust, want ook te dier tyd was my het *Oude Testament* onbekent en verzegelt; en van het *Nieuwe Testament* hadde ik myn geheele leeftyd niets gehoort, noch geweeten, dat 'er zulk een Testament in de Waereld was, „ want in ons Land
„ mogen de Jooden zulke dingen niet in huis
„ hebben, of zy zyn in het grootste verdenken; en
„ ten anderen het is niet als in *Holland* of in *Pruis-*
„ *sen*; niet alleen dat 'er aldaar nog gevonden wor-
„ den, die het Evangelium leezen, maar zy heb-
„ ben de Vryheid en gelegenheid om in de Kerken
„ te komen, en 't Woord Godts te hooren Predi-

„ ken, als zy 'er maar lust en begeerte toe heb-
„ ben, om het te hooren: Het wordt hen niet ge-
„ weigerd, noch de deuren voor hen geslooten,
„ gelyk in ons Land: en op alle plaatzen, daar
„ de Roomschen heerschen, durft geen Jood op
„ levens straffe onderstaan in hunne Kerk te ko-
„ men; want hy zou van de Studenten en van 't
„ onkundig Gemeen gesteenigd of doodgeslagen
„ worden. Zy houden het daar voor, dat, zo lang
„ als een Jood niet gedoopt is, hy onrein en niet
„ waardig is, in hunne gewyde Kerken te treeden.
„ Ja, wat zegge ik, dat de Jooden in hunne Ker-
„ ken niet durven komen? het is nog veel erger.
„ Want wanneer een Priester, onder een verhemel-
„ te, gedragen van vier Persoonen, na een *Zieken*
„ gaat, en het geval wil dat hy een Jood ontmoet,
„ die wordt doodgeslagen als hy niet voor 't *Eer-*
„ waardige Knielen wil; en inzonderheid als ze hun-
„ ne Processie doen, moeten de arme Jooden voor
„ dien tyd in hunne Huizen opgesloten blyven,
„ en zich niet op Straat laaten zien; ook moeten
„ ze te vooren hunne Vensters en Winkels sluiten,
„ indien ze hunne Glazen niet ingeslagen willen
„ hebben. Dus is dat arme Volk in ons Land in de
„ verdrukking; waaromtrent ik my niet verder zal
„ uitbreiden, als zynde hier alleen myn oogmerk,
„ om aan te toonen de oorzaak van de blindheid en
„ onweetenheid van *dat arme Volk, dat in een duis-*
„ *ter Land woont.* Het O. Testament is by hen in
„ geen achting, en zy durven hunne Kinderen
„ daar in niet laaten Leezen, zie Pag. 7., en het
„ Nieuwe Testament durven zy in hunne huizen
„ niet vernachten, uit vreeze voor hunne *Rabby-*
„ *nen*, en ook geen Predikatie aanhooren: derhal-
„ ve vraage ik, hoe zullen, ja hoe konnen zy ge-
„ looven? Van den Heere Jezus, by wien, en
„ door wien, en in wien de Zaligheid te vinden

„ is,

„ is, hebbe ik wel geweeten, dat 'er zo een Jezus
„ geweest was, die zig voor den den Mesfias had-
„ de uitgegeven, en dat de Christenen hem voor den
„ Mesfias houden, gelyk ik zulks in den *Talmud* en
„ andere Boeken menigmaalen geleezen hebbe, en
„ die de Joden hen in hunne onweetenheid zo verach-
„ ten en bespotten; waar mede ik my niet zal ophou-
„ den, om zulke schrikkelyke lasterende en verachten-
„ de woorden, als zy gebruiken, met myne hand op
„ het papier te stellen: Want, zulk een Vyand van
„ Godt ben ik ook geweest, *O. Langkmoedige Heere!*

In dezen Nacht nam ik een vast besluit by my zelven, om my te beeteren, myne Zonden, die ik *zag*, dat onuitspreekelyk groot waren, te betreuren met berouw; en dezelve voor den Heere te bekennen, met weenen en bidden, myn Lighaam te kastyden met Vasten; eenen Zak van Paardehair op myn naakte Lighaam te draagen; my alle dagen in het koude water te baaden; aan de Armen en Nooddruftigen Aalmoessen uit te deelen, en nog veel vlytiger en ernstiger te Studeeren in den *Talmud.*

Zo bragt ik mynen tyd door van den 12 *Nov.* 1761. tot den 6 *May* 1762. Ik vastede ieder Week twee Dagen en twee Nachten, zonder noch een beete Broods noch een druppel Water te genieten. Ik droeg op myn naakte Lighaam een Zak van Paardehair gemaakt; Ik ging ieder dag in het koude water my baden en reinigen, enz., en dacht alzo in myne bedroefde benauwtheid Troost te vinden; Maar ach! Dit alles kon my niets helpen; in tegendeel, myne benauwtheden wierden meerder en sterker; (*en als ik dacht, ik zal myne klaage vergeeten, en myn gebaar vaaren laaten, zo schroome ik voor alle myne smerte: ik weet dat gy my niet zult onschuldig houden.* Job 9: 27, 28. *En als ik dacht myne Bedsteede zal my vertroosten; myn Leeger zal van myne Klagte wat wegneemen, dan verschrikt gy my met Droomen; zo dat myne Ziele de verworginge kiest, en*

myn Gebeente den Dood: ik begeere niet meer te leeven. Job 7; 13, 14, 15.) en ik wist geen ander middel tot eenen troost te vinden, dan door het genoemde eenen troost voor myne benauwde Ziele te erlangen.

Ondertusschen hadden de Jooden, myne Stads- en Kerkgenoten, wegens zulk een Leven, als ik voerde, zo veel te meerder achting voor my, en hielden my voor een Heilig Man; doch ik konde zulke gedachten van hen omtrent my niet dulden noch verdraagen, maar dezelve veroorzaakten my nog smerten tot myne smerten, en myne groote benauwtheden drongen my zo verre, dat ik in hunne Synagoge met myn eigen mond moest uitroepen, dat zy my toch voor geenen צדיק Oprechten, Vroomen, noch Heiligen Man zouden achten: maar voor eenen Godloozen רשע, voor eenen Zondaar חוטא. Myne inbeelding was te dier tyd, dat ik, wanneer ik my in 't openbaar aan alle menschen voor eenen Godlozen en Zondaar verklaarde, daar door eenige ruste en vreede in myne benauwde Ziele zoude vinden. De Jooden, zulks hoorende, belachten en bespotteden my: en daar gingen zo veelerlei redeneringen, ontrent my, onder hen om, die my niet alle mogelyk zyn hier te plaatzen; daar was veel geraas en oproer in de Synagoge: de eene zeide, ik was uitzinnig; de ander dat my een booze Geest bezat; de derde dat ik van den Duivel was bezeeten, en diergelyken: Dog hunne bespottingen en lasteringen waren by my weinig geacht; Ja ik hoorde dezelve veeleer met genoegen aan, in dien Waan zynde, en my daar mede troostende, dat deze bespottingen en lasteringen my mogten zyn tot vergeeving myner Zonden, en tot het verkrygen van Vreede in myne Ziele.

Maar dit kon my ook niet helpen, noch troost in myne droefheid en benauwdheid geeven: want myne Ziele wierd in tegendeel meer bedroeft en be-

bestuurt; en het kwam eindelyk zo verre met my, dat ik besloot my zelven op den dorpel der Synagoge needer te leggen, op dat de geenen, die uit of in de Synagoge gingen, of over of op my met voeten treden zouden: zo verre wilde ik my zelven verneederen en verachten; ik wilde geenzins in de Synagoge, als voorheen, de eerste plaatze bezitten; maar aan de deure, alwaar alle arme en verachte onder hen staan, myne plaatze hebben; doch de Jooden wilden noch het een noch het andere gedoogen, zy wierden boos op my, en daarom kon ik myn voorneemen niet volvoeren.

„ Ach! Zo verdorven en verduistert zyn ook de „ verstandigste Menschen van natuure, om te ken„ nen en erkennen den weg, op welken Godt den „ Zondaar wil Regtveerdigen en Zaligmaken; in„ dien zy al weeten dat zy Elendige en zondige „ Menschen zyn, weeten zy echter den goeden „ en waaren weg des Leevens tot hunne redding „ uit die Elende niet te zoeken noch te vinden: „ daar toe moet nog Goddelyk licht en Goddelyke „ kracht aan hen te koste gelegt worden: zo wel „ Gods gerechtigheid als de toereekening van de„ zelve aan hen, moet hen van Godt geleert wor„ den: En wat was het anders dat den Apostel Pau„ lus zo bekommert maakte; en dat hem zulk een „ hertelyk medelyden deed hebben, met zyne arme „ Broeders de Israëliten? niet tegenstaande zy zyn „ Verderf zochten en dorsteden na zyn bloed; zo „ lag tog hun Heil en Zaligheid hem aan zyn her„ te; hoe naby lag hem dit, als hy zich uitdrukt „ met deze woorden, *Rom. 10: 1. Broeders, de toe*„ *geneegenheid mynes herten, en het Gebed tot Godt* „ *voor Israël is tot haare Zaligheid.* Het was met „ hun godloos leeven nog zo slecht niet ge„ steld, maar hunne schadelyke grondstellingen, „ en verderffelyke dwalingen, welke by hen,

 „ door

„ door de Phariseen ingedrongen zyn; zyn het,
„ die hen eenen verkeerden weg ter verkryginge
„ van de Zaligheid deeden verkiezen, en dus bouw-
„ den zy de geheele hoope hunner Zaligheid op
„ zulken grond, die het gebouw niet konde draa-
„ gen: zy bouwden op eenen Zandgrond.

„ Daarom zegt hy vs. 2. *Want ik geeve haar getui-*
„ *genisse, dat zy eenen yver tot Godt hebben, maar*
„ *niet met verstand.* Hy wil zeggen, Ach! ik weet,
„ en het is my uit eigene bevindinge bekent: dat
„ zeer veele van de Jooden eenen grooten yver,
„ een begeerte hebben om Gode te behaagen, en
„ te doen het geene hem welbehaagelyk is; maar
„ hunne yver deugt niets; dezelve heeft meer vuur
„ dan licht. O! Zy is met geen ware erkentenisse
„ der waarheid verzelt, en het ontbreekt hen aan
„ verstand: het is een onverstandige yver; daar-
„ op toont den Apostel de reeden en oorzaak van
„ deezen onverstandigen en vergeefschen yver aan;
„ waarom wil hy zeggen is hunnen yver zonder
„ verstand? Daarom, om dat zy de gerechtigheid,
„ die voor Godt geldt, niet erkennen; *zy trachten*
„ *hunne eigene gerechtigheid op te richten, en zo zyn zy*
„ *der rechtveerdigheid Gods niet onderworpen*, vs. 3.
„ Rechtveerdig willen ze gaern zyn, maar niet in
„ den weg die Godt daar gestelt heeft: aan deezen
„ Steen hebben zy zig gestooten: zy willen der
„ gerechtigheid Gods niet onderworpen zyn: de
„ gerechtigheid, die Christus verworven heeft,
„ en die alleen voor Godt geldt, kennen zy niet:
„ Zy waanen in hunne gedachten en Inbeeldingen,
„ dat zy der gerechtigheid Gods, met de uitwen-
„ dige in-achtneeming van het Letterlyk voorschrift,
„ konnen genoeg doen, en daar mede Gode ge-
„ noegen geeven; daarom willen zy, by hunne
„ vasthoudende eigene gerechtigheid, de gerech-
„ tigheid, die voor Godt geldt, niet onderwor-

„ pen

„ pen zyn. Daar is geene Leere der Waarheid in „ het Evangelium, den Jooden zo teegen en tot „ ergernisse geweest, (en nog blyft tot den huidigen dag toe) dan de Leere van de rechtveerdiging door het waare geloove in Jezus Christus; „ want zy verdwaast zynde in hun verstand, hangen hier aan zo vast, dat zy van het tegendeel „ niet zyn te overreeden noch te overtuigen: dat „ zy het Eeuwige Leeven en de Zaligheid enkel „ en alleen door het volbrengen van de Werken „ der Wet konnen verkrygen, en dat zy verders „ niets noodig hebben. En dit is gewisselyk eene „ waarheid die algemeen is! De Mensch is van „ Natuure een hoogmoedig Schepzel; hy wil gaarne op zyn eigene kosten leeven, hy wil gaarne „ het Brood met het zweet van zyn eigen aangezicht eeten: hy wil niet gaarn uit Barmhertigheid en vrye genade Zalig worden. O! Het is „ hem zeer zwaar en bitter, zich van zyne eigene „ ingebeelde verdienste te laaten afscheuren, en „ zich op de gerechtigheid van eenen anderen te „ verlaaten: hy wil liever zich zelven, door Vasten „ twee of drie dagen ter week; door het draagen „ van eenen hairigen zak, en door andere dergelyke strenge Oeffeningen wat verdienen, dan den „ Mantel der Gerechtigheid, en de Kleederen des „ Heils, uit genade, van een ander als een „ geschenk te ontfangen: Ja ik vraage, is 'er niet „ zulk een bedroefde toestand, zulk een hooge en „ stouten Phariseeuwsche Geest tot op den huidigen „ dag, ook onder zogenaamde Christenen te vinden, en diep onder hen ingedrongen, die ook „ daar op bouwen, om op hunne eigen bevlekte en bemorschte werken Zalig te worden? Ik wil niet gewaagen van de Papisten in het byzonder, maar in het algemeen: „ daar is een groote meenigte, die zich, dat te be-

„ jammeren is, daar meede bedriegen, en in de
„ verbeelding zyn, dat, zo zy flechts yverig ter Ker-
„ ke gaan, zulks genoeg is: dat daar mede de Zon-
„ den van hen afgeſchudt en aldaar begraaven zyn;
„ zy neemen niet eene Zonde van daar met zich na
„ huis; al is het dat zy het gepredikte door den
„ Predikant niet eens hebben verſtaan: Ja al is het,
„ dat zommige den Predikant niet eens konnen
„ hooren, zo vergenoegen zy zich daar mede den
„ naam te hebben dat zy onder het Gehoor van
„ dezen of geenen voornaamen Leeraar zyn ter
„ Kerke geweeſt, en leeven daarop geruſt en ge-
„ trooſt heenen. Maar ach! Wat kan dit zulke
„ Menſchen toch helpen, of ten nutte zyn, zich
„ alleen den ſchyn van Godzaligheid, maar niet
„ de kragt daar van te bevlytigen? Het kan hen
„ immers noch tot ruſt in het geweeten, noch in
„ Leven en Sterven, tot ſterkte of trooſt verſtrek-
„ ken; noch hen voor den Richterſtoel van den
„ Heere Jezus, die ook de diepſte verborgenthe-
„ den des herten zal oordeelen, ontſchuldigen.

In zulken toeſtand en benauwtheid mynes her-ten ben ik gebleeven tot den 6 May 1762. des Nachts ten 12 uuren, en ik bragt myn tydt door in bitterheidt en ſmerte; zoo dat my myn leven veelmaals te laſtig was en verveelde; want of ik my ſchoon nog zoo veel pynigde met kaſtydinge, om den vertoornden Godt te bevreedigen, wegens myne voorgaande Zonden, en dat verders myn voorneemen en vaſt beſluit was alle myne kragten aan te wenden, om my zelfs te overwinnen, van de Zonde te ontvlugten en te haaten, en voor Godt heilig te leven, het was my echter niet mogelyk myn voorneemen uit te voeren; want myn boos en bedrieglyk hart ſleepte my weg, om de Zon-den, welke myn Vleeſch nog zoo aangenaam wa-ren, uit te voeren; daarom bleef myn Conſcientie

als

altyd in my als een knagende Worm. Ik zat en Studeerde in den *Talmud*. SABBATH, Fol. 114. R. INANI. *bekende op zyn Doodbedde, en zeide: hy wiste niet, of hy Zalig of verdoemt zoude worden!* Dit Stuk heeft my in groote onstelteniſſe en verwondering gebragt, dat zulken grooten Rabbi, een van de Talmudiſten, op zyn Sterfbedde nog in twyfelinge was, of hy Zalig dan of hy verdoemt zoude worden; nademaal hy ongetwyfelt vlytig zal geſtudeert hebben; want daar op ſtellen immers de Rabbynen de Eeuwige Zaligheid zeeker, en nog te meer, daar ze leeren, dat de dood des Menſchen een vergeevinge der Zonden is, daarom zeggen ze in den Talmud, *dat geheel Israël Zalig word*; en hoe is hy dan in twyfel geweeſt? En ik dacht by my zelven: O, wat moet dat by dezen Rabbi, in zyne vertwyfeling, eenen bitteren en ſmertelyken dood veroorzaakt hebben, zo in wanhoop en zonder trooſt uit deze Weereld te ſcheiden, en in het Graf te daalen! En daar door kwam ik te denken op my zelven en mynen bedroefden toeſtand, daar ik niet alleen in twyfel was of ik Zalig of verdoemt zoude worden, maar myn verderf en verdoemeniſſe, als voor myne oogen ſtond; Ja dat de Helle op my wachtede; want by alle de middelen, die ik uitgevonden hebbe, kan ik echter geen trooſt in myne bedroefde Ziele vinden. O! hoe veel ſchrikkelyker, en ſmertelyker zal dan myn dood zyn.

En toen kwam op my een groote ſchrik en beeving, en ik wierdt zo zeer benauwt, zo dat ik niet meer wiſt wat ik zou aanvangen of doen. Indien het my te dier tyd mogelyk geweeſt ware, met myn hoofd de muur te doorbooren, of iets anders, ik hadde zulks gaarne willen doen: Ik zette my op de Aarde, volgens de Ordonnantie der *Phariſeën*. Ik ſtrooide Aſſche op myn hoofd: Ik weende

de en klaagde over de groote verstooring en verwoesting van *Jerusalem* ende des *Tempels*: dat wy arme en elendige Jooden een zo langen tyd in de gevangenisse zyn, en van alle Volkeren zo veracht en onderdrukt worden; dat wy geen Koning, noch Propheet, noch Priester, noch Offer hebben; echter was myn Gebed en klaagen in 't byzonder daar heenen gericht, dat doch de HEERE de Godt Israëls in zyne Genade en Barmhertigheid op my mogt neederzien, en my uit myne bedroefde benauwtheid redden; dat ik eenen waaren Troost in myn verslaagen en verbryzelt herte mogte erlangen.

§. 4.

Doch terwyl ik zo nederlag op de Aarde met weenen ende klaagen; leidde de groote Ontfermer zyne Genade-hand aan myne Ziele, en het was my zo duidelyk en klaar, als of de volgende woorden my in myne Ooren gesproken wierden: ACH ARME ZONDAAR: ALLE UWE GOEDE WERKEN, AL UW VASTEN, ALLE UWE WASSINGEN, EN KASTYDINGEN, KAN U NIETS HELPEN, MAAR GY MOET KOMEN TOT DEN GEKRUISTEN CHRISTUS; DAT IS DE EENIGE WEG, DIE TOT ZALIGHEID IS, EN ANDERS IS 'ER GEENEN TE VINDEN. En deze woorden wierden zo krachtig, zo levendig in myne arme Ziel en aan myn gemoed, dat ik, wegens de groote Liefde die in myn gemoed was ontsteeken en brandend geworden tot den Heere Jezus, te dier tyd, indien men een bloot Zwaard op mynen hals gelegt, en gezegt hadde, ingevalle gy in den Heere Jezus wilt gelooven, moet gy op dit oogenblik Sterven: met groote Vreugde, Juichen en Lofzangen, ja met Bazuinen, tot den tydelyken dood zou hebben overgaan: Zulk een Troost vonde ik voor myne be-

bedroefde en benauwde Ziele in den gekruicigden Christus, om door hem behouden en Zalig te konnen worden. Doch myn verstand was duister en onweetende, want zo my iemand gevraagt hadde, waarom wilt gy aan Christus gelooven? Ik zoude beschaamt zyn geweest, en myne hand op den mond hebben moeten leggen, alzo ik geen eenigen Text uit het Oude Testament zoude hebben konnen bybrengen, om deze myne Keuze te bewyzen, wegens myne groote onweetenheid daar in, als vooren gemeld; en van het Nieuwe Testament wist ik niet, dat 'er zo een in de Weereld was; maar myne verkwikking bestond hier in, dat ik troost voor myne benauwde Ziele vond, dewyl my een weg wierd geopenbaart en aangeweezen, waar heenen ik myne toevlucht moest nemen, om daar door behouden en zalig te worden.

„ Geliefde Vrienden! Ik kan my in dusdanige stukken met woorden niet uitdrukken, vermits het beter ondervonden, dan uitgedrukt kan worden met woorden: het is ook niet moogelyk genoegzame woorden daar toe te vinden, en zodanige geliefde Vrienden, die ondervindinge hebben, konnen en zullen met my dit getuigenisse geeven; dat het niet mogelyk zy zulks met woorden uittedrukken, dewyl het hen bekent is, en zy bewust zyn, wat in zulk eene benauwde Ziele, die zich in haare schuld ziet, en niet anders dan den Eeuwigen Dood, en de Verdoemenisse in de verwachtinge voor oogen heeft, omgaat, als haar den weg word geopenbaart, waar door zy behouden en Zalig worden kan. Ach! Wat kan 'er in zulken wel aangenamen tyd anders zyn, dan te staan in de grootste verwonderinge en opgetoogenheid, en met David uit te roepen: HEERE, *wat is de Mensch, dat gy zyner gedenkt!*"

Ik leide my vervolgens ter ruste, en daar overviel my in den Slaap eene schrikkelyke beevinge door

door alle myne Leden; vreeze en beeven kwam my aan, en alle myne beenderen verſchrikten, de hairen ſtonden my te berge, en het wierd my in myne gedachten voorgeſtelt, als of myne Kamer was beſtraalt en verlicht met een groot Licht, als dat der Zonne in den helderen Middag; doch het was my niet mogelyk met myne Oogen in dat groote Licht in te zien: en van wegen de onuitſpreekelyke angſt en vreeze, die op my lag, verbergde ik myn aangezichte, en bedekte het zelve met de Slaapdeekens. Want de angſten des doods waren op my; en het was als of eene Stemme tot my zeide: Salomon, Salomon, *myn Zoon, vreeſt niet: uwe Vyanden zullen u vervolgen met alle haare kragt en magt; maar vreeſt niet, want ik ben met u*, enz. En des Morgens vroeg, als ik ontwaakte van den Slaap, was ik zonder krachten, alle myne Leden waren beevende, ik ging met een verbrooken harte, en met eenen bedroefden Geeſt. Ik was te dezer tyd als een Menſch zonder verſtand, of begrip, wegens de groote verſchrikkingen en beevingen die my aangegreepen hadden; het was diep in myn herte ingewortelt, dat ik alleen myne redding en Zaligheid in den Heere Jezus, die gekruiſt is, vinden moeſt; en dat Hy is de Waarachtige God!

Doch by dit alles was my de Weg verborgen, wat by der hand te nemen, en wat in het werk te ſtellen was, om daar toe te komen; dit alles was voor my duiſter en verborgen: daarenboven, in myn Land en Stad alles Paapſch zynde, meende ik dat de geheele Weereld vervult was met zulke Chriſtenen, die van de Jooden onderſcheiden en afgezondert zyn.

Ik ging, om my af te zonderen, in myne Kamer, om aldaar myne kniën voor den Heere te buigen, en van Hem raad te vraagen: Maar de Satan,

tan, zulke dingen niet lang konnende gedoogen, maakte zich terstond op de been, en stelde my voor: Ey, wat wilt gy doen, en aanvangen? Wilt gy aan den gekruisten Jezus gelooven, die zo versmaad, bespot en veracht is geworden van uwe Oudvaderen, enz. Och! dat is een werk van den Duivel, die u in zyne netten zoekt te vangen. O! raadpleeg maar met uw eigen Verstand, waar is uw Oordeel? indien hy de waare Messias was geweest, zo zouden de Jooden, alzo 'er te dier tyd zo veele geleerde Rabbynen geweest zyn, hem daar voor wel erkent en aangenoomen hebben. En hoe! Wilt gy op uwe Ouderen, die zulke Vroome Lieden zyn geweest, en nu reeds in het graf rusten, zulk eene bedroefde schande leggen; zulke schande op uwe geheele Familie? Gy hebt nu uwe gedachten, en uwe Ziele besmet, bevlekt en verontreinigt; het is niet mogelyk van Godt vergeving daar over te ontfangen; gy moogt zo veel Boetveerdigheid verrichten als gy wilt, het is te vergeefs met u: maar uwe Ziele is Eeuwig verlooren! Hier mede maakt my de Satan zo benauwt, dat ik niet wiste wat te doen, alzo ik meinde dat dit eene bestraffinge en roeping van Godt was: met myn verstand kon ik my niet helpen, want dat was duister en onweetend. Ik kon ook niet een eenigen Text te hulp neemen, om my op te beuren: Ja myn verstand was nog boos: en ik stond op den schrikkelyken en engen weg, aan den Muur, als Bileam door den Ezel, gedrongen; ik kon my niet helpen. Maar de getrouwe Godt Israëls, die zyne Genade-hand aan myne arme Ziele gelegt had, die na my hadde omgezien, toen ik na Hem niet omzag, sterkte my te deezer tyd. Hy maakte de voorengemelde woorden wederom zo leevendig en zo krachtig in my, dat de Satan niets konde uitrigten. Ja, ik kan zeggen, een Schaap, dat scheen

ge-

geslagt te zullen worden, heeft eenen brullenden verscheurenden Wolf overwonnen. Niet door myn eigen krachten, maar door de magt en onverdiende bystand des Allerhoogsten. ik begaf my om te bidden, doch konde met mynen mond geen woord voortbrengen, want myn herte vloeide in traanen; en dus kon ik my met geene woorden uitdrukken, maar riep uit de diepte tot den Heere, en weende bitterlyk.

Myne Vrouw hoorde my zo weenen en weeklaagen in de Voorkamer, en kwam daar op tot my in de Kamer, hebbende myn Kind op haaren arm, zy was over my verwondert en verschrikt: Zy sprak my aan met woorden der Liefde en der Vertroostinge, in dezer voege: „ Ach myn Kind! waarom „ weent gy zo bitter, en waar over zyt gy zo be- „ droeft? Gy zyt vervallen en gelykt geen Mensch „ meer, uwe krachten en uw aangenaam gelaat „ is verlooren, van wegen uw menigvuldig Vasten „ en Kastyden; gy zult nog Krank worden en Ster- „ ven, of gy zult geheel Zinneloos worden, zo dat „ ik en myne geheele Familie niets anders dan „ Schande en Spot, Verachting en Versmaading „ van u te wachten hebben: Hebben de Jooden „ geen gelyk, dat zy u uitlagchen, en u met vin- „ geren nawyzen? O! waar is doch uw verstand? „ dat gy u zo moedwillig van uwe Eere en Aan- „ zien beroofd hebt, en nog dagelyks brengt gy u „ in bespotting en verachtinge by hen; en maakt „ dat alle uwe Vrienden, by welken gy in de „ grootste Eere en Aanzien geweest zyt, met ver- „ achting en bespotting van u spreeken. De een „ zeid dit, de ander dat, en zy geeven my de „ schuld, dat ik u niet zo ieverig had moeten laa- „ ten Studeeren, het welk u in 't hoofd geslagen „ is; Zy bestraffen my, zeggende, dat ik zulks „ niet toegelaaten, maar liever dagelyks na den

„ Ee-

„ Eeten, met u een tourtje Gereden, of op de
„ Kaart gespeeld, of Muziek bygewoond moest
„ hebben, het welk de beste geneesmiddelen voor
„ u waren! Maar zy weeten niet, dat zulks aan
„ my niet ontbroken heeft: immers hebbe ik het
„ u dikwyls genoeg geraaden en voorgesteld? Bid-
„ de en verzoeke ik 'er u niet dagelyks om? maar
„ myne reden en getrouwe vermaaning gelden wei-
„ nig by u, en zyn u niet aangenaam; want zo
„ dra ik van diergelyke Verlustigingen begin te
„ spreeken, draait gy uw eigenzinnig hoofd om,
„ en houdt u doof, begeerende naar myne woor-
„ den niet te luisteren, en nog minder myne ge-
„ trouwe raadgeeving aan te neemen en op te vol-
„ gen. Ja hoe menigmaal hebbe ik daar over een
„ zuur gezicht van u ontfangen; dat my doet
„ schrikken, my aanziende, of gy my opvreeten
„ en met uwe tanden verscheuren wilt! Daar by is
„ het nog de grootste smert en ergernis voor my,
„ dat ik van alle Menschen, en zelf van myn Va-
„ der en Moeder beschuldigd worde, als of het aan
„ my scheelde. Ik wenschte, dat zy 'er tegen-
„ woordig waren, en myne getrouwe en liefdery-
„ ke vermaaning en raadgeeving aanhoorden, dan
„ zouden zy my zekerlyk gelooven; ja zy zouden
„ groot medelyden met my moeten hebben, dat
„ ik myne jonge jaaren zo met u in droefheid, er-
„ gernis en smerte moet doorbrengen! met een
„ Melancholiek Man, die zich verbeeld, ja zelfs
„ openbaar in de Synagoge uitroept, dat men hem
„ aanzien en houden moet voor een goddeloos
„ Booswicht, die zich op den Dorpel der Synago-
„ ge wil nederleggen, op dat alle Menschen, die
„ 'er in of uitgaan, op hem treden mogten, en die
„ zich zo pynigt met Vasten en dagelyks in koud
„ Water te baden, ja een Zak van Paardehair op
„ zyn bloote Lyf draagt, zo dat hy meer een dood
„ dan

„ dan levend Mensch gelykt. Och, myn liefste
„ Kind! denk toch aan my, en aan uw arm Schaap-
„ je, dat ik op de armen hebbe voor uwe Vader-
„ lyke oogen! Waarom wilt gy toch zo moedwil-
„ lig, door uwe ingebeelde Fabelen en zwaarmoe-
„ dige gedachten, uwe gezondheid verwaarloo-
„ zen, en voor u tyd in het duister Graf daalen?
„ immers zyt gy Vroom geweest, toen myne Zus-
„ ter nog in het Leeven was: want anders zouden
„ myn Vader en myne Moeder my u niet tot eene
„ Vrouw hebben gegeeven; en zederd die tyd, dat
„ wy getrouwt zyn geweest, zyt gy nog Vroomer
„ geworden"..... Hier kon ik haar niet verder laaten voortvaaren, maar moest haare reedenen stremmen, dewyl haare woorden van myne Vroomheid my als een vuurige pyl het hert doorstaken. Ik antwoordde haar met traanen: Och! dat gy my doch niet meer bedroefde, met zulke woorden als deeze; want ik ben een Godloozen Zondaar, dat er geen Monster myns gelyken in de Waereld meer te vinden is; en waarom zoudt gy my nog meer bedroeven? Hier op begon zy wederom te zeggen: waarom zoudt gy my de waarheid niet ontdekken, daar ik toch uwe Vrouw ben: *gy zyt myn Vyand, en bemint my niet, uw hert is niet met my*, *Rigt.* 14: 16.

Ter dezer tyd dacht ik, O, gy hebt immers geen beeter Vriend in de geheele Weereld, dan uwe Vrouw; waarom zoudt gy haar niet toevertrouwen de Verborgentheden, die in uwe herte ommegaan; het kon ook zyn dat zy uwe stemme gehoorzaamde, en uw antwoorde als Ruth, *Cap.* 1: 16, 17. In het byzonder dacht ik aan myn arm Kind, om het zelve ook te redden. Daarop zeide ik haar met traanen en bittere klagten: Ach, myn getrouw en geliefd Kind! Ik kan u niet meer zeggen als de Waarheid: *wy moeten eenen anderen weg*

ver-

verkiezen, om uit de duisternisse te ontkomen; Ach! zo wy blyven in de duisternisse, zo als wy nu zyn, zo is de Hel onze Eeuwigheid, en wy hebben niets anders te hoopen; ja zy wacht reeds op ons! en onze wooninge is in dezelve bereid. Ach, Ach! Godt heeft ons gedragen, en verdraagen in zyne Langmoedigheid, tot op den huidigen dag. Verder kon ik niet spreeken, maar moeste myn aangezicht van haar en van myn lieve arme Kind wenden; want myn Hert was ter dezer stonde verbrooken en verbryzelt, ik was als een man zonder verstand, zonder oordeel: alle myne gedachten waren op niets anders gevestigt, dan alleen op dit: hoe kome ik tot den gekruisten Christus; welken weg moet ik daar toe inslaan; op welk eene aart en wyze moet ik dit zoeken en deelachtig worden, om troost en vreede in myne arme Ziele te ontfangen? Ik was als eene gejaagde Ziele, die geene rust vindt; ik wist van my zelve niet; of ik ate of dronk, slaaapte of waakte, het was alles by my geächt als drek en assche.

Ende de Slange was listig! Ik meen myne Vrouw: als zy myne woorden, die ik tot haar sprak, hoorde, zweeg zy stil, en gaf my geen antwoord, maar zy nam myn arm Schaapje, en ging tot haar Vader en Moeder, en klaagde henlieden, dat ik tot haar gezegt had: *indien wy in de duisternisse bleeven, zo als wy nu zyn, dan was de Helle onze Eeuwigheid, en wy zyn Eeuwig verdoemt: daarom mooten wy eenen anderen Weg verkiezen.* Haar Vader en Moeder, zulke woorden van haare Dochter hoorende, behielden van deze uure af aan, myne Vrouw met myn gelieft Schaapje by zich in haar huis, zo dat zy niet meer vermogt by my te komen.

Daar op wierden de *Rabbynen* ende de *Oudsten*, die den Joodschen Raad uitmaken, vergadert, en

myne woorden, die ik gezegt had tot myne Vrouw, wierden aan dezelve voorgedraageh; zy vraagden en beraadslaagden onder malkanderen, welk is het recht om te volvoeren aan zulken Booswicht, die den Godt Israëls verlochenen wil? en zy besloten met eenpaaringen Raad, zy riepen met eenpaarige stemmen; als die van een eenig Man: ZYNEN NAAM ZAL UITGEROEIT WORDEN VAN ONDER DEN HEMEL!

Het eerste Stuk, dat volgde, was; dat de Rabbynen, en de geheele Raad der Jooden my dwongen, om myne Vrouw eenen Scheidbrief te geeven. Het is niet als onder de Christenen, zoo het gebeurt, namentlyk om wigtige reedenen, dat Man en Vrouw zullen gescheiden worden, zo moet zulks noodzakelyk met goedkeuring en order van den Weereldlyken Rechter geschieden! Dat hebben de Jooden niet alleen in myn Land, maar in de geheele Weereld, waar zy maar verstrooit zyn, niet nodig, daar mede bemoeit zig de Christelyke Overigheid in 't minste niet, want het is niet gelyk in Holland, en byzonder hier in deze Stad Amsterdam, alwaar het Trouwen der Jooden geschied op het Stadhuis, voor de Heeren, gevolglyk als het gebeurde, wanneer zy zig naderhand wederom scheiden zouden, van rechtsweege haare scheiding ook wederom voor de Weereldlyke Rechter zoude geschieden moeten; doch by dit alles, of het schoon zo behoorde te zyn, weet ik niet, of by Menschen geheugen, hier in deeze Stadt, eene scheiding van een Jood, op het Stadhuis, voor de Heeren, volgens de order zou zyn voorgevallen; hoe komt dat? Het is niet te denken, dat in zo een tyd van eenige honderde jaaren, geene scheiding onder haar zoude zyn voorgevallen, dat zoude wat raars zyn! maar dat zy hunne scheiding voor de Weereldlyken Rechter, en Christelyke Overigheid niet doen willen, ja niet

doen

doen kunnen; want de Christelyke Overigheid zoude aan hen zulks nooit toestaan; noch veel minder, de hand daar aan leenen, om wegens zulke beuselachtige fabelen en belagchelyke dingen, Man en Vrouw te scheiden, (volgens den Talmud: zo als ik eenige daar van, doch niet alle, beschryven zal,) daarom geschied zulks in de stilte van hunne Rabbynen; en wat weet daar van de Overigheid, wat onder hen in 't verborgen voorvalt? Nu denk zelfs na, verstandige Leezer, hoe zulks gaan moet in myn Land; daar Trouwen de Jooden niet voor de Christelyke Overigheid, hoe veel te meer hebben zy ook niet nodig, om zig voor haar wederom te scheiden, maar een ieder doet na zyn welbehagen! Welke zaak ik daarom wat uitvoeriger moet beschryven:

De Jooden achten de Huwelyks-scheidinge tusschen Man en Vrouw zeer gering; want schoon, in het V^de^ Boek Mose, *Cap.* 24: 1. duidelyk de oorzaak wordt aangeweezen, om welke zake het geoorloft was eenen Scheidbrief te geeven, namelyk: wegens Echtbreuk, en andere schandelyke Hoereryen; want het Woord ערוה drukt eene Hoerachtige schande of Echtbreuke uit, als duidelyk te zien is, in het III^de^ Boek Mose, *Cap.* 18. zo is dit nochtans onder de Jooden tegenwoordig in gebruik gebleeven. Ja zulks had reeds plaats, en was by hen ingekroopen ten tyde van Christus; die hen daarom bestrafte, (*Matth.* 19: 9.) op de uitgestudeerde Vraagen, welken de hoogmoedige en opgeblaazen *Pharizeen* aan hem deeden, zeggende: *waarom heeft dan Moses geboden eenen Scheidbrief te geeven, en haar te verlaaten? Matt.* 19: 7. Zy drukken zich uit met het woord GEBODEN, als of Moses zulks aan Israël tot een nadruklyk *gebod* en bevel had gegeeven. Doch dat het een ongerymd en ongegrondt voorgeeven van hunne Pharizeen en Schriftgeleer-

den zy, dat Godt in deze woorden eigenlyk aan Israël geboden en bevolen heeft, *hunne Wyven, die geen genade vinden in hunne oogen, om dat ze iets schandelyks aan haar bevonden hebben, eenen Scheidbrief te geeven*; hebbe ik niet noodig verder uit te breiden: want hoe kan het mooglyk weezen, dat Godt aan Israël een zodanig Gebod zou gegeeven hebben, omtrent het gene hy zelf gehaat heeft, gelyk hy uitdruklyk betuigt by den Propheet *Malachia*, *Cap.* 2: 16 alwaar het volgens den Grondtext dus luidt: *want ik haate het verlaaten* (of wegzenden,) *spreekt de* HEERE *de Godt Israëls.* Zoude Godt zulks dan als een Gebod aan Israël gegeeven hebben? Maar *Mozes heeft aan Israël van wegen de hardigheid haarer herten toegelaaten, dat zy zich van hunne Wyven scheiden mogten. Matth.* 19: 8. Israël was een hart en halsstarrig Volk! zo dat, indien Mozes hen zulks niet toegestaan hadt, daar uit nog vry wat ergers, te weeten Moord en Doodslag aan hunne Wyven, had konnen ontstaan! en om nu zulk een groot kwaad vóór te komen, verkoos Mozes het kleinste, en stondt hen dat gene toe, welk hy hen anders nooit toegestaan zou hebben. Even gelyk als men van de Overigheid verlof bekomt, om ten tyde van een hevigen en zich verspreidenden Brand, eenige naast aanstaande Wooningen om verre te rukken; alleenlyk ten dien einde, opdat niet nog meer anderen door de Vlam zullen verteerd worden; het welk buiten dit Ongelukkig geval niet geöorloofd zou zyn geweest! Ik oordeele het onnoodig veele voorbeelden by te brengen, een zal genoeg zyn, welk wy vinden *Deut.* 21: 15, 16, 17. Alwaar Godt het geval ondersteld, namelyk, *wanneer een Man twee Vrouwen heeft, en by die beide Kinderen verwekt*, enz. Doch daar door heeft Godt aan Israël geen Gebod gegeeven, maar alleen toegestaan en geöorloofd, en zulks om gewichtiger

om-

omstandigheden, namelyk *om de Hoererye voor te komen*, Zo ook hier! gelyk zulks zeer duidelyk uitgedrukt wordt door het Woord שרוה וזכר. Maar dit alles hebben de Pharizeen en wellustige Rabbynen schandelyker wyze misbruikt. En van dit verlof van Mozes hebben ze een vast *Privilegium* voor hunne verkeerde lusten gemaakt, stellende, dat ze zich om alle dingen van hunne Wyven mogen scheiden; gelyk dan ook, als men maar den Rabbi met de aangenaame geele Zalve de handen strykt, waarvan zy groote liefhebbers zyn, de Rabbi reedenen genoeg vindt om zulke scheiding te doen doorgaan, invoege, dat die Man een andere Vrouw, en de Vrouw eenen anderen Man kan neemen: en zulks is gegrond op den *Talmud*, want die schryft KETUBOTH, Fol. 71. de volgende oorzaaken voor: *als de Vrouw handelde teegen de Wet Moze, dat zy haaren Man iets gaf te eeten, waarvan de tiende niet betaalt was*: of *zo zy hem een Koeke, waar van de Eersteling van het Meel niet was afgenomen, hadde te eeten gegeeven*, Num. 15: 21. of *zo zy zich ter onbehoorlyken tyd by haaren Man gelegt hadde*; of *indien zy eene gelofte gedaan, en dezelve niet volbragt hadde*; of *indien zy belooft hadde niets te willen uitleenen of te ontleenen*; of *zo zy met haar ontdekte hoofd uit haar Huis op de Straat was gegaan*; of *zo zy Spinde op Straat*; of *indien zy boertede met de Jonge Gezellen*; of *zo zy Vloekte een van haare Kinderen in het aanhooren van haaren Man*; of *zo zy haare Kinderen niet ordentelyk wilde Kleeden*; of *zo zy eene schelle Spraak had, zo, dat men haar in der Nabuuren Huizen konde hooren spreeken*. En in RABA, Cap. 9. dat *indien een Vrouw derdehalf Jaar met haaren Man was te zamen getrouwt, en geene Kinderen had gehad, zo vermogt die Man aan zyne Vrouw eenen Scheidbrief te geeven*: daarom schryft de *Talmud*, JEBAMOTH, Fol. 64. *Maar indien hy na verloop van die derdehalf Jaar, haar*

geenen Scheidbrief gaf; maar behieltze by zig: zo werdt hy door den Opperſten Rabbi daar toe genoodzaakt en gedwongen, dat hy na verloop van 10 Jaaren zyns Huwelyks, echter eenen Scheidbrief aan haar moeſt geeven. Weegens deze bovengemelde oorzaaken, kan een Man aan zyn Vrouw eenen Scheidbrief geeven: en behoeft aan haar geene Huwelyks-gifte uitte keeren. O, ongelukkige Joodſche Wyven! Maar vind men aan de Vrouwen eene van de volgende gebreeken, zo kan de Man haar insgelyks eenen Scheidbrief geeven, maar moet haar daar by de Huwelyksgifte uitreiken. Dit word duidelyk gevonden in den *Talmud* KIDUSCHIN, Fol. 75. *wanneer de Vrouwe zulken kwaal of gebrek aan haar Ligbaam hadde, welke een Prieſter, onder het Oude Teſtament, van den Godsdienſt zoude hebben geweert, en doen verſteeken zyn.* Ziet *Lev.* 21: 18-21. of, *indien zy ſterk zweet*; of *indien haar een Hond had gebeeten, en de wonde was niet zonder Lidteeken geneezen*; of *indien zy een ſtinkende Mond had*; of *indien zy met een opgerichten Hals over de Straat ging*; of *zo zy op de Straat haar Kind gaf te zuigen*, enz. Ik hebbe hier nog twee oorzaaken uitgelaaten, vermits die zo goddeloos en belagchlyk zyn, dat ik my ſchaamen zou om ze met myne hand op het papier te ſtellen; ook zal het voorige genoeg zyn; het is my leed, en ik beklaage den tyd, dien ik daar meede verſpil: ook wil ik den geëerden Leezer niet te veel tyd met deze Fabelen beneemen; myn doelwit is, om daar mede te bewyzen het groot en ſchrikkelyk verval van dat arme, en eertyds zo geliefde Volk; en hoe zy van het waare Woord van Godt zyn afgeweeken, en de Leere en Inzettingen der Menſchen, die immers geheel zonder grond zyn, hebben aangenoomen.

Ach, geliefde Chriſtenen! bedenkt eens, uit het geene gy boven geleezen hebt, of eene Joodſche Vrouw niet ſlegter en erger te achten is als eene

Slaa-

Slaavinne: O, ik vraage, moet men dezelve niet beklaagen, en groot medelyden met haar hebben?

Ik kan echter niet voorby het volgende noch daar by te voegen, schoon my de tyd verveelt, en alles te melden my onmogelyk is. De *Talmud* schryft in GITTIN, Fol. 89 en 90. *wanneer de Spinsters, die by nacht te zamen zitten en spinnen, van haar Spraake voerden; of wanneer zy haaren Man het Vleesch kwalyk zoutede; of dat zy het Vleesch liet aanbranden;* of *zo hy haar niet beminnen konde;* of *wanneer hy te Huis komende, zag een Kramer of Apothecar uit zyn Huis gaan, en bevond dat zyne Vrouw haar Schortekleed aanbond;* of *hy zag Speekzel over zyn Bedde.* JEBAMOT, Fol. 24, 25. of *haare Schoenen stonden voor het Bedde op die plaats, alwaar de zyne plachten te staan.* Ja nog veel meer laat de *Talmud* aan een andere plaatze toe. JEBAMOT, Fol. 52. *Een Man mag een Scheidbrief laaten schryven voor dat hy Bruiloft houd, op dat hy na de Bruiloft niet behoeft daar na te wachten, maar terstond, als hy wil, denzelven kan overgeeven.* Een Exempel van zulken Scheidbrief meld de *Talmud*, BABA MEZIA, Fol. 110. *Een Koopman hadde een gelaaden Schip vol Wyn gehad, en was daar mede voor een Stad gekomen, doch konde in die Stad geen Kelder voor geld bekomen, om den Wyn daar inne te bergen; toen ging die Koopman tot eene Weduwvrouwe, en nam haar tot zyne Vrouw, en bracht zynen Wyn in haaren Kelder, en zond terstond aan zyne Vrouw eenen Scheidbrief.*

Schoon nu geene Vrouw bevoegt is haaren Man eenen Scheidbrief te geeven volgens de Wet van MOSE, alwaar men niets daar van geschreven vindt, zo kan zy echter om zeekere oorzaaken haaren Man door de Rabbynen daar toe dwingen, dat hy haar eenen Scheidbrief geeven moet. Zo schryft de *Talmud*, KETUBOT, Fol. 71, 77. de volgende oor-

oorzaaken; *wanneer de Man op haar begeeren niet met haar in het beloofde Land wil reizen, of zo hy Melaats is; of zo hem de Mond stinkt; of wanneer hy haar verbood, dat zy in twee Maanden niet in haar Vaders huis zoude komen; niet te Gast gaan; geen bedroefde Lieden mocht bezoeken en troosten; niets te mogen Leenen of Ontleenen; of indien hy haar met Spys en Drank niet konde onderhouden, maar tot haar zeide, zy moest zich zelven verzorgen, (voeden); of wanneer de Man een Koperslager, of een Loyer van zyn Handwerk was: dan konnen hem de Rabbynen dwingen aan zyne Vrouwe een Scheidbrief te geeven.*

En om zulk eene valsche en ongerymde Leere te bekrachtigen, schryft de *Talmud*, Sabath, Fol. 56. *dat alle die met David in zyne Oorloogen zyn uitgetoogen, om teegen de Vyanden te stryden, aan haare Wyven eenen Scheidbrief hebben moeten geeven: derhalven*, merkt Leezer, *zo iemand wilde zeggen* David *heeft met* Bathseba *gezondigt, die dwaalt: want* Uria *heeft ongetwyfelt aan zyne Vrouw* Bathseba *mede een Scheidbrief moeten geeven, voor dat hy ten Stryde is getoogen.* O! Geliefde Leezer, bedenk eens, wat dit voor een toestand moet zyn geweest, als zo veele duizende Wyven van haare Mannen hebben moeten gescheiden worden! Ik kan my voorstellen, dat het Pergament, waar op de Scheidbrieven moeten geschreeven worden in zeer hoogen prys moet zyn geweest, en dat de *Rabbynen* te dier tyd daar door zeer groote Schatten moeten verkreegen hebben: want de *Rabbi* verdient ten allerminsten van eenen Scheidbrief 30 à 40 Guldens. O! *Rabbynen*, wat moest zulks voor u een uitneemende blydschap zyn, zo veel Geld te konnen verdienen: en moeten niet alle die zulke dingen leezen ten hoogsten verwonderd zyn, en vraagen, hoe is het mogelyk, zulke ongerymde Fabelen en Leugenen te leeren, ik laat staan dezelve te

ge-

gelooven! O, hebben zy dan niet geleezen, 2 *Samuël* II. dat DAVID, na dat hy de *Zonde* met BATHSEBA begaan hadde, URIA in de Stad deede by zich komen, en hem beval, dat hy zich na zyn huis by zyne Huisvrouwe vervoegen zoude, enz.

Dit zal, zonder verdere uitbreiding, genoeg zyn, ten bewyze dat de Echtſcheiding by de Jooden een zeer geringe zaake is. De Rabbi kan geleegendheden en oorzaaken in overvloed hebben, want hy heeft den Talmud ſlechts op te ſlaan. Wat dunkt u, geliefde Leezer, is het niet gemakkelyk te begrypen dat ze, ten aanzien van de omſtandigheden, die zy in my ontdekten, en de onuitſpreekelyke Vyandſchap en haat, die by hen tegen my ontſteeken was, overvloedige reedenen vonden om my te moeten dwingen, aan myne Vrouw eenen Scheidbrief te geeven? Ja zy moeſten daarmede haaſten om geen tyd te verzuimen: wyl zy zorgden, dat ik myn voorneemen niet lang mogt uitſtellen om een Chriſten te worden, zo konden zy vervolgens met my niets uitrichten, veel minder my daar toe dwingen, dat ik myne Vrouw eenen Scheidbrief zoude geeven, waardoor zy dan genoodzaakt was, haar gantſche Leeven zonder Man door te brengen, ſchoon zy noch een jong Menſch van 17 Jaar oud was. Doch dewyl wy nu van den Scheidbrief hebben geſprooken, zal ik voor de geene, die begeerig mogten zyn, om deszelfs ordening en inhoud te weeten, een Formulier van denzelven, hier met korte woorden plaatzen, vooraf aanmerkende, dat eenen Scheidbrief op geen andere plaats mag worden geſchreeven, dan daar vlietend Water is; hy moet in de *Chaldeeuwſche* Taale geſchreeven worden, met zeer zwarten Inkt, op nieuw Pergament; ook mogen 'er op den zelven niet meer noch minder, als Twaalf Reegelen zyn.

Formulier van eenen Scheidbrief.

Op den Eersten dag der Weeke, op den Vier en-twintigsten dag der Maand N. *In het Jaar na de scheppinge der Weereld* N.N. *zo als wy hier tellen in de Stad* N.N. *die geleegen is aan den Vloed* N.N. *en andere vlietende Wateren: Ik* N N. *een Zoon van* N.N. *met mynen Toenaam* N.N. *die ik tegenwoordig ben in de Stad* N.N. *en aan den Vloed* N.N. *en andere vlietende Wateren geleegen, te zamen met alle myne Naamen en Toenaamen, die ik en myn Vader, myn Vaderland en myner Vaderen Vaderland hebben, ben belust om vrywillig, ongedwongen te verlaaten, Vry te geeven, en van my weg te Jaagen, u, die myn Wyf zyt* N.N. *een Dochter van* N.N. (des Priesters) *en die ook tegenwoordig zyt in de Stad* N.N. *welke aan den Vloed* N.N. *en andere vlietende Wateren geleegen is, te zamen met alle Naamen en Toenaamen, die gy en uwen Vader, ook gy en uwe Voorvaderen hebben, en die tot hier toe myn Wyf geweest zyt: doch die ik nu verlaate, bevryde,* (ontslaa) *en verjaage, zodaanig, dat gy Macht en Vermogen over u zelven moogt hebben, heenen te gaan, en eenen anderen Man, die u behaagt te neemen, en dit zal u ook geen Mensch beletten, van nu aan tot in Eeuwigheid; want gy zyt nu voor een ieder Man toegelaaten, en hier mede hebt gy van my eenen Scheidbrief, eenen Brief van loslaating, en eenen Brief van vryheid, na de ordeninge van Mose en van Israël.*

N.N. *een Zoon* N.N. *als Getuigen.*

N.N. *een Zoon* N.N. *als Getuigen.*

Wanneer nu zulks was uitgevoert, en zy haare booze gedachten en voorneemen bereikt hadden, volg-

volgde daar op, dat zy my in den zwaaren Ban en Vloek, genaamt SCHAMUTHA, in hunne Synagoge leidden; zynde dit de zwaarste Ban, die zy onder hen hebben.

De Jooden hebben drieërlei Ban; de Eerste, die de geringste is, word genoemt NIDUI. In zulken Ban wordt volgens het schryven van JOREDEA, Fol. 334. de gene gedaan, die *eenen Levendigen of Dooden Rabby veracht*; of *die eene der Geboden van de Rabbynen veracht*; of *die de Feestdagen ontheiligt, die door de Rabbynen ingestelt zyn*; of *de gene die op Paasch-avond eenig werk doet*; of *die de Gerichts booden veracht*; of *die zynen Akker aan een Christen of Heiden verkoopt*; of *die voor de Christelyke Overheid tegen eenen Jood getuigt*, en veel meer diergelyke, die ik alle niet beschryven wil, welke in dezen Ban NIDUI gelegt worden. *In dezen Ban*, schryft de *Talmud* ERUBIN, Fol. 18. *was* ADAM *geweest honderd en dertig Jaren lang, tot dat hy* SETH *gewan.*

Met zulk een Mensch, die in dezen Ban is, is het dus geleegen: niemand vermag met hem te eeten of te drinken; niemand mag hem nader komen dan tot op vier ellen; hy mag zyne hairen niet laaten afsnyden; en hy wordt ook tot geene der Geestelyke dingen toegelaaten.

De Tweede Ban, welke veel zwaarder is dan de voorige, wordt genoemt met den naam GEREM: dit woordje GEREM חרם word in de Grondtaale verscheidene maalen gevonden, in het Oude Test. IIIde Boek Moze, *Cap.* 27: 29. wordt gezegt, *dat men geen Verbannen Mensche zal lossen*, (dat is, gy zult hem niet verlossen, met bescherming niet redden,) *maar hy zal den dood sterven.* Zulke verbannen Menschen waren eertyds de CANANITEN, ACHAN, AGAG, de Koning der AMALEKITEN; BENHADAD de Koning van SYRIEN, en nog ande-

dere, welke allen, uit hoofde van den Ban Gerem חרם die op hen lag, niet anders overig bleef dan een verschrikkelyke verwachtinge des Gerichts, en een grouwzaame geweldige dood.

Zulken Gerem wordt noch ten huidigen dage gebruikt in de Synagoge der Jooden, by brandende Waschkaarsen, en het geblaas der *Bazuinen*; niet alleen, wordt iemand, die in dezen Ban is gelegt, als een ondeugend Lid van het Lighaam der Joodsche Kerke afgezondert, gelyk zo een Gebannene ook in Gods woord niet mag leezen; maar hy word gehouden als eenen Heiden en Tollenaar: zo dat niemand met hem mag ommegaan; noch met hem eeten en drinken; en daar en boven word hy noch met de allerschrikkelykste Vloeken belaaden, die ik na het eigentlyk Gerems-*Formulier* hier niet zal plaatzen, om redenen, dat iemand by het Leezen daar van zou schrikken en beeven, ja dat hem de hairen te berge zouden ryzen. De korte inhoud is: dat zo een van de geheele Joodsche Kerk word toegewenscht, dat hy hier in de tyd, gelyk Korah, levendig ter Hellen vaare, of als een *Gebasi*, geheel en al Melaatsch worde, of dat zyn einde zy in wanhoop als *Achitophel*, en dat hy na den tyd geen deel hebbe aan de Opstandinge der Dooden, en geen deel hebbe aan de Gemeinschap Gods; met zulken Ban en *Gerem* drukt zich Paulus duidelyk uit, 1 *Corinth.* 16: 22.

In dezen Ban konnen zy ook den Duivel leggen: want zo schryft de *Talmud* Golin, Fol. 51. *De Duivelen houden nergens liever haar verblyf, dan onder de drup, alwaar het water van de daken der Huizen op de Aarde valt; wanneer nu op zekere tyd een Duivel, wegens groote afgematheid, zich onder zulken drup had nedergelegt om wat te rusten, en in slaap was geraakt, zo kwamen twee arme Jooden, die een Vat met Wyn uit den eenen Kelder in den anderen draa-*

gen

gen wilden, om daarmede wat te verdienen, en om dat het Vat hun wat te zwaar was, en zy vreesden, dat zy het mochten laaten vallen, zetteden zy het ter dezer plaatze neder, om een weinig te rusten; maar tot hun ongeluk, zetteden zy het Vat op den Kop van den Duivel: derhalven sloeg de Duivel den eenen bodem uit het Vat, dat de Wyn op de Aarde uit het Vat liep; deze arme Joden liepen tot den Oppersten Rabbi, en verklaagden den Duivel; de Rabbi nam een Hoorn, en blies daar mede den Duivel in de (GERRM) *Bann; de arme Duivel kwam terstond huilende tot den Rabbi, om zich te verantwoorden, en zeide: het was my onmogelyk om het langer te konnen verdraagen, want zy hadden het* (Vat) *op myn Oor gezet, daar ik lag en sliep. De Rabbi zeide: wat had gy hier onder de Menschen te zoeken? Het kan niet anders zyn, maar gy moet het Vat met Wyn betaalen. De Duivel zeide; Rabbi, kan het niet anders zyn, zo geef my tyd daar toe, want ik hebbe tegenwoordig geen Geld, maar als ik Geld zal bekomen hebben, zo wil ik het gaarne betaalen, op dat ik maar wederom uit dezen zwaaren Ban komen mag. De Rabbi stelde hem tyd; de Duivel kwam ter bestemder tyd niet, maar kwam eerst lange daar na, bracht Geld, en betaalde het Vat met Wyn.* (doch van wat munt dit Geld geweest is, meldt de *Talmud* niet, en ik kan het ook niet raaden.) *De Rabbi vraagde hem, waarom hy niet op de bestemde tyd gekomen was, waarop hy antwoordde, ik hadde te dier tyd het Geld noch niet, en de oorzaak daar van is, dat, als de Schatten, die in de Aarde begraven worden, getelt, gemeeten, geteekent of verzeegelt zyn, zo hebben wy geen macht over dezelve, en mogen niets daar van afneemen, daarom moest ik zo lange wachten, tot dat 'er iemand iets ongetelt, ongemeeten, ongeteekent, en onverzeegelt begroef, anders was ik veel vroeger gekomen.*

Ja dit is het niet alleen, dat de Joden den Duivel

vel in den Ban doen; maar (het is met de uiterste schrik en ontroeringe, dat ik dit met myne Penne op het Papier brenge. O, Alweetende Godt! het is voor u bekent, wat myn doelwit is: niet, dat ik myne arme Broederen naar den vleesche zoeke te lasteren, maar hun voor oogen te stellen, hoe zy door den *Talmud* verblindt zyn geworden, dat zy veel erger zyn als de Heidenen, nadien men dier gelyke schrikkelyke en Godslasterlyke woorden van geen Heiden zal hooren, noch zulks van hem konnen denken); Godt zelve konnen zy in den Ban doen: zo schryft R. Salomon, over het Eerste Boek Moze *Cap.* 37: 35. in dezer voegen: *indien Godt aan den Aartsvader Jacob hadde gezegt, dat zyn Zoone Joseph noch in het leeven was, zo hadden de andere Broeders van Joseph hem in den Ban gedaan.* Is dat niet schrikkelyk! en moet men daarvoor niet beeven: wel te regt heeft de Heere Jezus ter zyner tyd de Pharizeen verweeten, dat zy Godt niet kenden. Geliefde waare Christenen! hier uit is ligtelyk te zien en te leeren, hoe het Menschelyk vernuft niet anders dan duisternisse is, en dat geene Afgoderye, Godslasteringe of Dwaalinge, zo afschuwelyk zyn kan, of de Mensch kan daar toe gebracht en vervoert worden, zo hy afwykt van het Goddelyk Woord, en zo hy Menschelyke begrippen, en hunne Op- en Instellingen aanneemt.

De Derde en zwaarste Ban is genoemt Schamuta; zulken Ban uitvoerig te beschryven, en wat voor schrikkelyke Ceremonien alzins daar by behooren, is my niet mogelyk. Een Mensch die in dezen zwaaren Ban Schamuta wordt gedaan, met dien mag geen Jood, Jong of Oud, Man of Vrouw, spreeken; ja zy mogen hem niet nader komen als op den afstand van vier ellen, en dan moeten zy hem aanspouwen, zy vermoogen niet hem noch eeten noch drinken te geeven; of te ver-

koopen; op dat hy van honger moet vergaan: hy is vervloekt, verbannen, verworpen, niet alleen uit hunne Synagoge; niet alleen in deze Waereld, van alle hunne Gezelschappen afgezondert: maar hy moet ook in de toekomende Waereld van de gemeenschap Gods voor eeuwig gebannen zyn.

En hier by laaten zy het noch niet blyven, noch zyn daar mede vergenoegt; maar zy zoeken allerlei listen en middelen, om in 't byzonder zulk een Perzoon, die een Christen wil worden, of geworden is, van de Waereld te konnen uitroeijen. Zo schryft R. Begai, Fol. 212. *Een gedoopten Jood, mag men niet alleen in eene diepe Gragt werpen, maar men mag hem wurgen.* Ja zy rusten niet: zy vervloeken zich noch te zullen eeten noch te drinken, tot dat zy zulk een voorneemen ter uitvoer gebragt hebben. Zulk een boozen haat en yver hadden de Jooden tegen Paulus, als te zien is, *Hand.* 23: 12. *Ende als het dag geworden was, maakten zommige van de Jooden eene zaamenrottinge, en vervloekten haar zelve, zeggende, dat zy noch eeten noch drinken zouden, tot zy Paulum zouden gedoodt hebben.* Zy meenen geen grooteren Godsdienst te konnen verrichten, als dat zy zulk een Mensch van de Aarde uitroeijen. Onze Heere Jezus Christus heeft zulks reeds te vooren voorzegt, *Joh.* 16: 2. *Zy zullen u uit de Synagoge werpen: Ja de uure komt, dat een iegelyk, die u zal dooden, zal meenen Godt eenen dienst te doen.* Zo ook, *Matth.* 24: 9. Ja Paulus zelve, voor zyne Bekeering, bewaarde de Kleederen der geener die Stephanum steenigden, en hadde een welgevallen aan zynen dood; hy wilde ook zynen haat en yver uitvoeren, toen hy na *Damascus* reisde; om de Gemeinte te vervolgen: zo als hy daar na zelve beleed. *Hand.* 22: 19, 20. *Heere, zy weeten, dat ik in de gevangenisse wierp, ende in de Synagoge geesselde, die in u geloofden. En doe het bloed Ste-*

Stephani uwes getuigen vergooten wierd, ik daar ook by stond, en mede een welbehagen hadde in zynen dood, ende de Kleederen bewaarde der geene, die hem doodden. Zo schryft hy ook, 1 *Tim.* 1: 13. *Die ik te vooren een Lasteraar was, ende een Vervolger, ende een Onderdrukker: maar my is Barmhertigheid geschied, dewyle ik het onweetende gedaan hebbe in myne Ongeloovigheid.*

Dezen haat, welke de Ongeloovige Jooden tegen den Heere Jezus zelve, en zyne Apostelen, en tegen alle de geene, die Hem voor de Christus hebben willen erkennen, oeffenden, en die hen den gantschen dag na hun bloed heeft doen dorsten, dezelve is noch bestendig tot op den huidigen dag onder hen; het ontbreekt hun niet om booze raadsbesluiten daar toe te neemen, voorneemens en schikkingen daar toe te maaken, en het zou ook niet zonder de uitvoering blyven, byäldien de Almachtige Godt, zulke elendige Zielen niet bewaarde, beschermde en redde uit hunne booze handen, *die vol zyn met onschuldig bloed.* Welk schrikkelyk Exempel is daar van, in eenen schrikkelyken Moord te *Praag* geschied, aan eenen Jongeling van 13 Jaaren, wiens Ziele opgewekt was, te vraagen na den rechten Weg, en denzelven zocht in den Heere Jezus te vinden; maar zyn Vader, toen hy zulks aan hem merkte en bespeurde, en maar eenige nagedachten, van dit zyn begrip tegen hem hadde opgevat, nam eene Byle, en sloeg hem daar meede voor het hoofd, dat hy stierf; hy ontfermde zig over hem niet, schoon het zyn eenigste Zoon was. De Jooden hielpen hem den dooden Jongeling noch dien zelven nacht begraaven, in alle stilte: maar de Godt der wraake liet zulks niet verborgen blyven, al zochten de Jooden het te verbergen; want hy openbaarde hunne schande, dewyl dit Bloed van der Aarde riep tot den Heere;

als

als het bloed van Abel: gelyk dan ook de Vader, na zyne misdaad bekent en beleeden te hebben, levendig is geraadbraakt, en de Jongeling uit het graf uitgenomen, en in de TEYN-Kerk met groote Statie begraaven. Het is my niet mogelyk dit schrikkelyk voorval, met alle deszelfs bedroefde omstandigheden, van 't begin tot het einde uitvoerig te beschryven; want myne Ziele is te veel aangedaan van droefheid; schrik en beevinge. Het is daar mede genoeg, ten bewyze van den onuitspreekelyken haat, dien zy noch ten huidigen dage voeden tegen zulke personen, die na den Heere Jezus vraagen, of zoeken; en welke Tyrannen zy zyn, blykt daar aan, dat de Vader zich over zynen eenigen Zoon niet ontfermt, maar hem met eigene handen doodt, en aan den MOLECH opoffert, en nog waande, dat hy daar meede een grooten Godsdienst verricht hadde. De waarheid van deze bedroefde Historie is genoeg in de Waereld bekent: Ik hebbe dezelve verscheiden maalen, in de Hoogduitsche Spraake gedrukt, met traanen geleezen; trouwens ik zou veele diergelyke Exempelen konnen bybrengen, maar ik wil my zelve den tyd niet berooven; het is ook niet noodig, en myn arbeid en moeite zoude te vergeefs zyn, nadien diergelyke misdaden, door hen bedreeven, van de Christenen, ter gedagtenisse zyn opgeteekent, en 'er geheele Boeken mede vervult zyn; al is het dat de Jooden van zulken haat en boosheid niets willen weeten, en de zelve met mond en lippen loochenen. Myn troost en hoope is de Heere Jezus, myn getrouwe Verlosser, die my tot hier toe tegens haare booze handen heeft beschermt en bewaard, is ook magtig my nog verders te bewaaren en te beschermen: en het Leeven en Sterven heeft dog zynen bestemde tyd. Het is in Gods Raad besllooten, hoe lange een Mensche leeven zal, aan welke plaats, en op welk eene wyze

hy zal sterven; de een in zyn Huis op zyn Bedde: de ander buiten zyn land op vremde plaatsen, enz. het welk alles echter geenzins by geval geschied, maar naar Gods eeuwigen Raad en Wille. Daarom zegt David, *Ps.* 31: 16. *Myne Tyden zyn in uwe hand.* En Job, *Cap.* 14: 5. *Dewyl zyne dagen bestemmet zyn, het getal zyner maanden by u is: ende gy zyne bepaalingen gemaakt hebt, die hy niet overgaan en zal.* Daarom, of schoon Joseph in de handen van zyne nydige Broeders was geraakt, die voorneemens waren hem te vermoorden, waar in zy door Ruben verhindert wierden, zo dat ze hem vervolgens wierpen in den Kuil; zo was echter die zyn Sterfbedde niet: de uure van zynen dood was 'er noch niet: hunne gedachten wierden verydelt en vernietigt. Zo ook, of schoon Pharao Mozes het Leeven poogde te beneemen; hy kon evenwel niets uitrichten: Waarom? Zyne uure was 'er nog niet. Geen meer schaade kon de vergrimde Laster en Toorn van Goliad aan David toebrengen; en een razende Saul kon zyn leeven niet uitblusschen, toen hy met den Spies na hem wierp, en hem door verborgene en openbaare vervolgingen na het Leeven stondt. Ik zegge, of schoon de Mensch nog zo veel bedenkt, tracht, of voorneemt, dit of dat zodanig te beginnen, voort te zetten, uit te voeren; zo kan echter de Mensch Gods wil en Raad niet verydelen, of na zynen wille veranderen; want zo Godt het anders besllooten heeft, komt de Mensch met alle zyne overleggingen en raadslaagen te kort, dezelve zyn voor niet en te vergeefs. De Jooden wilden Jezus steenigen, maar zynen tyd, zyne uure was nog niet gekomen; maar toen de bestemde tyd van Godt daar was, ging hy vrywillig ter dood. Byaldien het echter met zynen Eeuwigen Raad zou bestaan, dat ik, gelyk Stephanus, moeste gesteenigt worden, of op een an-
de-

dere wyze sterven: zo is dit myn vasten troost, dat de Heere Jezus my in die tyd zo veel geloove en sterkte zal schenken, dat ik met Paulus zal konnen zeggen: *ik achte myn leeven niet dierbaar om Christi wille*; ik wil hun dan myn weinig bloed gaarne geeven, en my zelven met blydschap opofferen, om den grooten naam des Heeren te verheerlyken! Ja noch voor mynen dood, voor hen tot Godt bidden, *dat hy hen deze Zonde niet wil toereckenen, want zy weeten niet wat zy doen.* Niet dat ik denke, zulks door myn eigene krachten en bereidwilligheid te kunnen uitvoeren, (dat zy verre,) want in my zelfs ben ik veel te zwak, onvermogend, en onwillig! Myn Vleesch en Bloed mogt daar voor schrikken, en niet gaarne daar aan willen, maar zo als ik reeds gezegd hebbe, dat myn eenige troost is; dat de Heere Jezus uit vrye Genade, myne, noch verdorvene wille, in zo een verschrikkelyke tyd zal buigzaam maaken: zo dat ik, my zyne Heilige en rechte wille onderwerpen, en myne wille in zyne wille verslinden en verzinken zal konnen, om met de Geloovige van Cesareen te konnen uitroepen: *de wille des Heeren geschiede*, Act. 21: 14. En ik stelle het buiten twyfel, dat, zo zulks kwam te gebeuren, en het hen toegelaaten wierde, hunne wraake en booze hertens voorneemen, aan my ter uitvoer te brengen, dat de geleegentheden en omstandigheden van mynen dood, ook door deze of geene van myne Broeders of Zusters naar den Geest, zouden worden aangeteekent, en met 'er tyd in de Christelyke Boeken zoude zyn te leezen, den bitteren dood van CHRISTIAAN SALOMON DUITSCH, met de aart en wyze, op welke hy, door zyne Broederen naar den Vleesche, was verslaagen en gedoodt geworden.

Byzonder is der Jooden haat en wraake verschrikkelyk, wanneer een hunner Rabynen van hun ver-

 blind

blind geloove afwykt, en zich tot de Christenen vervoegt, om de volgende oorzaaken: Eerstelyk, zy zyn dan bezorgt, dat nog veele van de ongeleerde en onweetende uit hen, hem zouden navolgen; ten Tweeden, dewyl het hun zeer wel bekent is, dat zulk een hun den meesten schaade kan toebrengen, en hunne dwaalingen grondig, uit hunne eigene schriften, uit hunnen Talmud, en uit hun eigen Rabbynen kan wederleggen, en hen overtuigen van hunne Fabelen, Leugenen, en Godslasteringen. Hierom hebben zy het volgende gemeene spreekwoord, dat by hen in gebruik is: Zo min als men met eene Byle, aan welke geenen steel is, eenen ouden Boom kan omhakken, zo weinig konnen de Christenen ons beschadigen, noch met ons disputeeren: maar door de Rabbynen, welke van ons Geloove afvallen, en Christenen worden, worden wy beschadigt; want die geven de hand en steel aan den Byl. Een tweede Spreekwoord en gelykenisse onder hen is: gelyk een Overlooper, of Verspieder en Verraader ten besten zeggen en aanwyzen kan, op wat plaats de Vyand het zwakste is, en waar hy met het meeste voordeel kan aangetast worden: even zo ontdekken en openbaaren de Joodsche Rabbynen, die van ons Geloove afvallen, en den Christelyken Godsdienst omhelzen, onze zaken; want van waar komt het, dat de Christenen ten huidigen dage de Hebreeuwsche Taale zo magtig zyn, dat men 'er zig over moet verwonderen? Ja dat zy deze spraake zo verstaan en kennen, dat zy ons zelf beschaamen? Van waar komt dit anders, dan van zulke Joodsche Rabbynen, die Christenen geworden zyn: want deze Taale is alleen aan ons, de Jooden, toevertrouwt geworden; en geen Jood mag onderstaan, deze Taale aan een Christen te leeren, dewyl de *Talmud* zulks zeer ernstig en uitdrukkelyk verbiedt. GAGIGA, Fol.

23. *Aan alle de Jooden, dat zy geen Christen noch Heiden in de Wet van Godt zullen onderwyzen, dewyl de Koning David zegt*, Ps. 147: 19, 20. *Hy verkondigt Jacob zyn Woord, Israël zyne Inzettingen en Rechten: zo doet hy aan geene Heidenen, noch laat hen zyne rechten weeten.* Daarom leert ook de *Talmud*, SANHEDRIN, Fol. 59. *Een Christen of Heiden, die in de Wet van Godt leest, is des doods schuldig; want hy is een Roover, dewyl de Wet aan ons Jooden alleen is gegeeven, gelyk geschreven staat* Vde Boek Mozis, Cap. 33: 4. *Mozes heeft ons de Wet gegeeven, eene Erve van Jacobs Gemeinte.* En de Christenen geene Propheeten zynde, zo heeft LUTHERUS zelve de Hebreeuwsche Taale van eenen Godloozen, Vervloekten *Rabbi* geleerd, en heeft daarna den Bybel overgezet in de Hoogduitsche Taale: waar is het voor Lutherus tyden bevonden, dat de Christenen zo van den Bybel konden spreeken? Maar nu in deze dagen zyn ze zo verre gevordert, dat ze reeds de MISCHNA, en zelfs de CABALA, ja ook den SOHER in hunne Spraake, overgezet hebben; daar en booven, vindt men reeds Rabbynse Schriften, als de ABARBANEL, enz. in de Latynsche Taale overgebragt; en het kan mogelyk zo verre komen, dat ze den geheelen *Talmud* in hunne Spraake zullen overbrengen. Ziet, dit zyn de oorzaaken, waarom de Jooden veel grooter haat en meerder wraakzucht hebben tegen eenen Rabbi, die zich tot de Christenen begeeft, of begeeven heeft, dan tegen een ander: want het booze Suurdeessem van hunne vroegere Phariseën, welken zy hadden tegen Christus en zyne Apostelen, is noch begraaven en gewortelt in hunne booze en vergiftigde harten: en dus zal het ook wel blyven tot aan dien dag, dat geheel Israël zal Zalig worden.

Het zal niet noodig zyn alle byzonderheden van

myn Elendigen, Jammerlyken, Bedroefden en Gevaarlyken Toestand te beschryven, toen ik, als boven gezegt is, van hen in den grootsten Ban was gedaan, alleen kortelyk:

Ik zag; en kon ook niets anders voor oogen zien, dan den bitteren dood, vermits ik, van alle myne Dienstboden verlaaten (die, van wegen den Ban, niet in myn Huis mogten blyven) my zelve in een naare en angstige Eenzaamheid, in myne Wooning bevondt.

Door dit verschriklyk gewoel, wierd myne Zaake openbaar onder de Roomschgezinden; waar op drie Priesters by my ten mynen Huize kwamen; waar van 'er een, die zeer vrolyk van aart was, met my sprak, in groote vergenoeging een goed half uur lang: en ten besluite zeide hy, dat hy zulks, zo als my nu ontmoette, van de H. Moeder Maria afgebeden hadde; hier op vraagde ik hem, in myne Eenvoudigheid en groote Onweetenheid, dewyl ik te dier tyd in zulke dingen noch gantsch onkundig was; wat is dat voor een Mensch geweest? Maar hier over wierd hy toornig en verdrietig; hy meende, dat ik hem en ook de H. Moeder Maria bespottede en verachtte, en dat myn voorneemen was, my tot een andere Religie, dan de zyne, te begeeven; dat nogtans in 't geheel zo niet was; want wat wist ik te dier tyd van eenig onderscheid tusschen Religien of Secten, daar ik geheel van geen Evangelium bewust was? Kan ook een blinde de Verwen onderscheiden? Maar Godt, die de tongen der Menschen bestiert en regeert na zyn welbehaagen, heeft zulk eene Vraage op myne Tonge gelegt. Dezelve Priester vraagde my met verwondering, waarom ik zo alleen in Huis was, en hy niemand van alle myne Dienstboden zag? Ik antwoordde hem, dat niet alleen de Dienstboden myn Huis hadden moeten verlaaten, maar dat ze

zelf

zelf myn kleine Schaapje, myn eenigste Kind, weggenomen, en 'er my van beroofd hadden; zo dat ik het zelve met geen oogen weder gezien had sedert den 7 *May*. Dat van het oogenblik af, toen myne Vrouw, door de woorden, die ik tot haar sprak, iets van myne gedachten en voorneemens gemerkt had, zy terstond na haar Vaders huis gegaan, en myn lieve Kind mede genomen had, uit vrees dat ik hetzelve ook verontreinigen mogt, enz. En dat ik, van die uure af aan, het Kind niet weder gezien had, en ook niet wist of het levend of dood was. (Ik begon bitter te weenen, want myn Vaderlyk hart wierd bewogen en geschudt. Waaromtrent ik onnodig oordeel my verder uit te breiden, dewyl het van zich zelve uit de natuur kan afgeleid worden.) Hy, de Priester, vertrooste my met de aangenaamste en liefderykste woorden die te bedenken zyn, zeggend dat ik daar geen de minste zorge voor behoefde te hebben, dat hy wel middelen wist om te maaken, dat my het Kind ten eersten wederom gebragt zoude worden. Ach, geliefde Leezer! wie kon toen verheugder zyn, dan ik; door een diergelyke troostryke verzekering te hooren? Myn Vaderlyk hart huppelde van vreugde in my; en niet minder scheenen ook de Priesters verheugd; zy spraken te zamen in 't *Latyn*, welk ik toen wel niet verstond, echter kon ik zien en begrypen, dat ze ongemeen, en inzonderheid over het Kind, verblyd waren. Hier op gingen zy, zonder een woord meer te spreeken, van my af, en ordonneerden om het Kind met magt en geweld uit myn Schoonvaders huis te haalen; het welk ook op hun bevel terstond geschiedde, en het arme Schaapje wierd my t'huis gebragt, gedragen op de schouderen van een Dienaar der Roomsche Kerk. Toen was 'er een verschriklyk oproer en gedruis, met weeklagen, kermen en weenen, onder de Joo-

den, myne arme Broederen. Met honderden, zo Mannen als Vrouwen, Ouden en Jongen, liepen hem na, en sloegen de handen boven 't hoofd te zamen; doch zy konden niets uitrichten, zy wierden verjaagd en verdreeven van myn huis, zo wel van de Priesters, als van 't gemeene Volk, met bygevoegde waarschouwing, dat, byaldien 'er iemand van hen in myn huis gezien of gevonden wierd, zy hem dood zouden laaten slaan! Verbeeld u nu eens zelf, geliefde Leezer! welk een vergenoegen en vreugde op dat oogenblik in myn hart ontstond, door dien ik myn geliefde Kind, welk ik in zo lang niet gezien had, weder met myne Vaderlyke oogen aanschouwen mogt. Ik omhelsde het zelve, en weende van vreugd; ja ik zoude van blydschap wel hebben willen sterven, gelyk eertyds *Jacob* tegen *Joseph* zeide, *Gen.* 46: 30. *Ende Israël zeide tot Joseph: Dat ik nu sterve, na dat ik u aangezichte gezien hebbe, dat gy noch leeft.*

Doch deze vreugde was van korten duur; want eenige uuren daar na wierd myn hart zo bedroefd en te zamen gedrukt, dat het by myne eerste treurigheid en verlegenheid niet te vergelyken was. (*En het laatste van die blydschap is droefheid*, zeit de wyste der Koningen in zyne Spreuken, *Cap* 14: 13.) Dus was ook myne droefheid en benaauwdheid zo groot, dat ik het lieve Kind niet konde aanzien zonder traanen te storten, en het ergste en smertelykste was my, dat ik niet konde begrypen, wat 'er de oorzaak van ware? Ik redenkavelde by myzelve naar mooglykheid; maar het bleef my verborgen. De *Satan* begon myne arme Ziele weder aan te vallen; my ingeevende, dat ik niet alleen myne Ziele bedrogen, bevlekt en bezoedeld hadde met zulke gedachten, om namelyk te gelooven aan een *gekruisten Christus*, om in hem, en door hem myne Zaligheid te verkrygen; maar ook dat

ik

ik myn arme Kind, in zyne onweetenheid, in 't verderf ſtortte, uit welke duiſterniſſe hetzelve nooit weder geredt konde worden; en dat is de oorzaak van uwe benaauwdheid, en dat uw hart zo geperſt, en in de engte gedreeven wordt. Uw eigen Geweeten beſchuldigd u, en gy kunt 'er zelf de proef van neemen; want zo uwe ingebeelde zwaarmoedige gedachten Godt welgevallig zyn, waarom zyt gy dan zo bekommerd en benaauwt? Waarom is uw hart zo beklemd? Waarom vindt gy geen Vreede in uw Gemoed? Immers hebt gy nu uw Kind, en kunt uwe begeerte en voorneemen volbrengen; niets kan u hinderen, integendeel gy hebt de allerbeſte gelegenheid om zulks uit te voeren. Derhalven moeſt gy immers luſtig en vrolyk zyn, en uw gezochten trooſt en vreede in uw hart ondervinden! Is u dat geen bewys genoeg? Och, lyder! hoe hebt gy u-zelve van allen trooſt beroofd, zo wel van uwe tydelyke welvaard, als van uwe eeuwige Zaligheid! En wat wilt, ja wat kunt gy nu beginnen? Niets kan u meer helpen, het is alles om niet en vergeefs; want de Prieſters zyn immers al by u geweeſt, en hebben u geſproken; gy hebt hen ook uw voorneemen, om een Chriſten te worden, ontdekt; en daarom hebben zy zo veel moeite aangewend, dat ze u het Kind met magt en geweld bezorgd hebben. Ga dan by u-zelve eens na, dat, wanneer de Prieſters weder by u komen, en ſlechts het geringſte beſpeuren zouden, dat gy uw woord, aan hen gegeeven, niet houden wilt, Ach! hoe zal het u vergaan? Met welk een bitteren en ſmertelyken dood zult gy van de Waereld moeten ſcheiden? Hebt gy niet gehoord van de *Inquiſitie* in *Spanje*? en zy hebben nog meer recht daar toe; wilt gy hen dan voor den Zot houden? En veronderſteld, dat gy beſluiten mogt, de Prieſters af te zeggen, en wederom tot de Jooden over-
 gaan-

gaande, u zelve om den Naame Godts te laaten pyningen, en den ſmertelykſten dood te ſterven; dit alles kan u niets baaten; uwe arme Ziele is voor eeuwig verlooren en verdoemd; want zy zouden het arme Kind in zyne onkunde in het Klooſter ſteeken, en onder hen opvoeden: Zult gy daaromtrent eenige verſchooning by Godt konnen vinden? ô Neen! Het allerbeſte middel, dat uwe arme Ziele nog even zou konnen behouden, was, dat Godt zo genadig ware, u en uw Kind door een onverwachten en ſnellen dood uit de Waereld te rukken, voor dat de Doop geſchiedde.

Hy, de Booze, ging nog verder met zyne ingeevingen, welken ik hier liever niet beſchryven zal, vermits een iegelyk, dien zyne liſten niet onbekend zyn, dezelve genoegzaam kan bedenken: en gy, geliefde Leezer, zo gy deze bedroefde omſtandigheden wel overweegt, kunt gy u ligtelyk mynen toeſtand in dien tyd verbeelden. Om kort te gaan, ik was als een Menſch, die bedwelmd en wanhoopig is in zich-zelve: alle oogenblikken waren myne gedachten en begeerten veranderd: nu wierd myn hart als brandend en ontſtoken in de vierigſte Liefde tot den *gekruicigden Chriſtus*, dan begonden my de Doornen te ſteeken, en een booze haat en vyandſchap in myn vergiftigd hart te ontſtaan; my verbeeldende, dat alle myne eerſte poogingen niet anders dan inbeeldingen en melancholieke gedachten waren geweeſt, en ik was niet vermogend zulks te onderſcheiden. Dus was 'er een kamp en tweeſtryd in myne Ziele! ik was als de Menſchen die van het ſtormen der Zee geſlingert en overweldigt worden; van welke de groote Dichter zegt, *zy ryzen op na den Hemel, zy daalen neder tot in de Afgronden: haare Ziele verſmelt van angſt.* Pſ. 107: 26. Op deze wyze bragt ik den gantſchen nacht, in zulke droevige omſtandig-

he-

heden door, met klagen, weenen en bidden tot den Almagtigen en Alweetenden Godt.

Den volgenden dag kwamen de voornaamste Heeren van de Stad my bezoeken, met blyde begroeting en zalig pryzing, enz. zo dat ik den gantschen dag geen rust noch vrede konde vinden, om met myn bedroeft en angstig gemoed voor Godt werkzaam te zyn. Des nademiddags kwamen ook dezelfde Priesters weder by my, die op het allervriendelykste jegens my redeneerden; doch onder hun spreeken wierde ik zo benaauwd, dat alle myne leden beefden, en het hart my klopte als een Hamer! zy vraagden wat my scheelde? waarop ik hen niet kon antwoordden, maar met weinig woorden zeide: ik weet het zelf niet, myn hart is zo benepen als met schroeven. Zy zeiden, dat de booze Geesten my zo kwelden en benaauwd maakten. Zy wilden my een Kruisje leeren maaken, met verzekering, dat, als ik dat vlytig deede, alle de booze Geesten van my zouden moeten wyken; daarbenevens gaven zy my een klein Afbeeldzel, (namelyk de heilige Moeder Maria) op dat ik die aanbidden zoude, wanneer het maaken van een Kruis niet helpen konde; en daarop vertrokken zy weder, na my daar mede getroost te hebben, dat ze myne omstandigheden en toestand aan den Bisschop te *Turnau* zouden bekend maaken, en hem verzoeken, dat hy zelve komen zou, om de booze Geesten te bezweeren, en van my te doen wyken. Ik redeneerde by my zelve aldus: Zie daar, hunne eigen woorden wederspreeken zich: eerst hebben ze my zo verzekerd, dat het maaken van een Kruisje my zoude helpen, en zo niet, dat dan ten minste de aanbidding van dat Beeldje zulks zoude doen; en nu zeggen ze wederom anders, te weeten, dat ze den Bisschop zullen verzoeken, enz. dat is immers niet recht? Ach, wat kan my toch

dat

dat Kruisjes maaken, en nog minder de aanbidding van dat Beeldje, welke zy immers met eigen handen gemaakt hebben, helpen? En wegens de schrikkelyke gruwel en afschrik, die ik voor de Beelden had, nam ik het afbeeldzel en scheurde het aan stukken, om geen Beeld of Afgod in myn huis te hebben, en ik dacht by my-zelve: Ach, wat zal toch het einde zyn van dezen bedroefden toestand? De Priesters zyn reeds tweemaal by my geweest; mooglyk zullen zy den Bisschop uwen toestand bekend gemaakt hebben, en hy zal zekerlyk komen, en gy zult in 't kort Gedoopt worden, en naderhand zult gy zulke Beelden aanbidden, en op uwe kniën voor dezelven moeten nedervallen!

Terwyl ik met deze en diergelyke redeneeringen den tyd doorbragt, kwamen de Priesters wederom, vraagende: of ik vlytig het Kruis gemaakt, en de H. Moeder *Maria* aangebeden had? Ik gaf hen in myne droefheid en benaauwdheid ten antwoord: Och, wat zou my dit alles konnen helpen! Daarop wierden zy zo boos en toornig op my, dat ze op hunne tanden knarsten, en deeden my zeer listige Vraagen, zonder in hun weezen eenige verandering te laaten blyken; en onder anderen, of ik van gedachten was, my weder tot het Joodendom te begeeven? Ik antwoorde, dat zulks onmooglyk geschieden konde. Daar op vraagden zy verder, of ik misschien tot de Ketters en Afvalligen overgaan, en hun Geloof omhelzen wilde? Waar op ik in myne onweetenheid en eenvoudigheid antwoordde; dat zy verre van my, dat ik een ander Geloof begeeren of aanneemen zoude, maar ik moet in den *gekruisten Christus* gelooven, op dat myne arme Ziele behouden worde. Voorts vraagde ik hen, wie zyn toch deze Ketters? Gelooven die dan niet *aan Jezus den Gekruisten*? Ja, hernamen zy, zy ge-

gelooven wel aan *Jezus*, maar verloochenen zyne hooggeloofde H. Moeder *Maria* en *Jozeph*. Dat zyn de *Lutherschen* en *Calvinisten*, welken van ons waare Roomsch-Catholyk Geloof zyn afgevallen. Hier hoorde ik weder van een H. *Jozeph* spreeken, maar durfde niet vraagen, *wie die Jozeph geweest was?* vermits my nog levendig voorstond, welke zuure gezichten zy toonden, toen ik eens diergelyke Vraag nopens de H. *Moeder Maria* gedaan had. Ondertusschen kon ik uit hunne eigen scheld- en lasterwoorden opmaaken en merken, dat 'er nog andere Religien in de Waereld moesten zyn, welke ook aan *Jezus den Gekruicigden*, echter maar aan *Jezus* alleen geloofden.

Van dat oogenblik af aan begon ik by my zelve te overweegen en te zeggen: wie verzekerd my, dat de *Roomsch-gezinden* de waare Religie hebben? Wie overtuigt my, dat die zogenaamde Ketters van hen afgevallen zyn? Misschien zyn de *Roomschen* van hen afgevallen, en hebben zulk een Afgoden-dienst ingevoerd, gelyk eertyds *Israël* van *Juda* is afgevallen, en Afgoden op den Berg *Ephraïm* opgerecht en gediend heeft? Wie verzekert my daarvan? Het kan mooglyk zyn, dat de zogenaamde Ketters de waare Religie hebben, en dat even daarom myn hart zo benaauwd is geweest? De Priesters konden aan my zien, dat ik in diepe gedachten zat, dat ik geen rust had, en nog minder in staat was hen te antwoorden, op het gene zy my zeiden; dus gingen zy onvergenoegd heen, zeggende: dat het niet anders was dan kwellinge der booze Geesten, en dat ze zo lang geduld moesten hebben tot dat de Bisschop kwam. Dit was my een verschriklyke boodschap, hoorende dat de Bisschop komen zou. Och! dacht ik, wat zal ik beginnen? Nu had ik te dier tyd wel betere gelegentheid om de vlucht te neemen, dan daarna; maar het gelief-

de Kind was my een groote last en verhindering; daar mede wist ik geen weg; het zelve in myne vlucht mede te neemen, daar zag ik geen mooglykheid toe, als hebbende genoeg te doen met myzelve te redden, en dat Schaapje van drie jaaren oud zo te verlaaten, dat kon ik ook op myn Vaderlyk hart niet verkrygen. Ik wenschte te dier tyd dikmaals, dat myn Kind gebleeven ware in de handen myner Vrouws Vader en Moeder. Eensdeels ware het in goede handen bezorgd gebleeven, en anderen deels ware het my liever, dat het onder myne arme Broeders wierde opgevoed, dan onder zulke Afgodendienaars.

Deze dagen zyn niet alleen voor my, maar nog veel meer voor myne Broeders naar den Vleesche, te weeten voor myn Schoonvader en Schoonmoeder, bedroefde en angstige tyden geweest. Wat zouden zy doen? In myn huis durfden zy niet komen, uit vreeze van gezien te worden door de Priesters, (Den grooten *Ban* zouden zy in dien tyd niet geächt hebben, en hadden wel vryheid gekreegen om met my te spreeken, als het hen slechts mooglyk ware geweest om het Kind magtig te worden.) Echter stonden zy gantsche dagen tegen over myne Vensters, en spraken in hunne taal met elkander zulke beweeglyke en hartbreekende woorden, dat ik ze onmooglyk beschryven kan. Wanneer zy nu eindelyk zagen, dat het hen niet mooglyk was, gelegenheid te vinden om my te spreeken, en te beweegen dat zy het lieve Kind wederkreegen, gingen zy by den Graaf van *Forgatsch* (dit is een Graaf zonder Geld, en het schynt dat hy te dier tyd inzonderheid om geld verlegen is geweest) om by hem raad en hulp te zoeken. Ik behoeve my omtrent het bestaan der tegenwoordige Waereld niet uit te breiden, als zynde genoegzaam bekend, dat 'er met den *Mammon* veel is uit te rechten, inzonder-

derheid by zulk een hongerigen Wolf. Wie weet, welk een somme Gelds het hen gekost heeft!

Des avonds om 9 uuren kwam gemelde Graaf *Forgatsch* met zyne Koets aan myn huis. Hy kwam binnen, en sprak met my zo vriendelyk, dat ik my ten hoogsten verwonderen moest, en dat hy my geheel innam. Doch ik was toen nog onkundig in de listen welke in zyn hart verborgen waren; te weeten, *dat ik en myn Kind verkocht waren!* Hy bleef by my tot 11 uuren in den nacht, als wanneer hy van my afscheid neemende, my vriendelyk verzocht, dat ik hem niet weigeren mogt, om den volgenden dag by hem te komen en hem te bezoeken?. Ik antwoordde, dat my zulks niet mooglyk was, dewyl ik niemad had om myn Kind te bewaaren. Hy zeide, dat hy zyn Koets zou zenden om my af te haalen, en dat ik myn Kind kon mede neemen. Och! wat hebben wy Menschen een hoogmoedig hart, en wy loopen gaarne met het zelve in hoogmoed voort! Ik gaf hem myn woord, en beloofde zyne begeerte te voldoen.

Des anderen daags kwam de Koets voor myn deur, ik ging 'er met myn Kind in zitten en reedt naar 't Hotel van den Graaf. Hy ontfing my zeer vriendelyk, en met de uiterste beleefdheid; hy liet my alle de kostelyke en fraaije versierde Kamers van zyn huis zien, en zeide eindelyk, dat hy my nog eene zyner schoonste Vertrekken moest laaten zien, dat alle anderen overtreffen zoude. Daar op bragt hy my in een Kamer, en sloot de deur achter my toe. In deze Kamer waren myn Schoonvader en Schoonmoeder, benevens twee *Parnassyns*, Rabbi *Gaim Cohen*, en R. *Israël Cohen.* Geliefde Leezer! Bedenk nu eens by u-zelve, hoe ik toen te moede was! Ik bevinde my waarlyk niet in staat om myn' toestand van dien tyd zelve te beschryven. Myn hart kan 'er, nog heden, van beeven, en de Pen sid-

fiddert my in de hand, als ik 'er maar op denke; hierom kan ik niet anders doen, dan deze verfchrikkelyke omftandigheid aan de nagedachten van den Verftandigen Leezer over te laaten. Ik zal alleenlyk zeggen, dat ik op dat oogenblik de voorfmaak van het Sterven van een Menfch ondervonden hebbe; ja ik befpeurde toen de bitterheid en fchrik van het Vleefch, voor den Dood. En fchoon het my in deze vertwyffeling en fchrik voorkwam, als of iemand tot my zeide: Vrees niet, want ik ben by u, om u te beschermen! Zo hadden echter deze woorden toen weinig ingang by my. De *Parnaſſyns* begonnen tegen myn Vader en Moeder te fpreeken, zeggende: *wat is 'er nu te doen? wy hebben den Vogel gevangen, en hy is in onze handen.* Zy gaven ten antwoord: *hy moet den dood fterven, en zal het niet levend ontkomen.* Daar op toogen de *Parnaſſyns* een foort van een Sluijer uit de zak, wat zy daar meede hebben willen uitvoeren, is voor Godt alleen bekent. Wanneer ik nu zag dat de Dood voor my bereid was, omhelsde ik eerft myn lieve Schaapje, om nog myn Vaderlyk hart, voor myn fterven, met een kufch te verkwikken, daar op wendde ik myn aangezicht, waarin de bleeke dood reeds zitplaats had genomen, naar hen toe, en zeide: *Ziet, hier ben ik; handelt met my naar uw welgevallen; ik overlevere myne arme Ziele, die gy niet magtig zyt te dooden, aan den levendigen Godt. Doch dit moet gy weeten, dat, gelyk de ftemme des bloeds van Abel van de aarde tot Godt geroepen heeft, zo ook zal myn bloed tot Godt roepen, en niet ongewroken blyven, al zouden de Vogelen des Hemels het aan de Menfchen openbaaren!* Het fcheen, dat de Almachtige Godt, op dit gezegde, eene vrees in hunne harten werkte. Zy bleeven ftaan met den Sluijer in hunne handen als verftomd, en konden zich niet beweegen

van

van de plaats. Toen zeide de verraderſche Graaf tot hen: „ Volgt mynen raad; al uw begeeren en „ verlangen is doch maar geweeſt, om het Kind we- „ der te krygen; neemt hem nu het Kind af: doch het „ is daar mede niet genoeg, hier moet een Ge- „ ſchrift opgeſteld worden, dat hy met zyn eigen „ hand moet tekenen, dat hy het Kind goedwillig „ en ongedwongen aan u-lieden weder ter hand ge- „ ſteld heeft, en dat alle zyne voorwendzels, die „ hy naderhand maaken en inbrengen mogt, niet „ gehoord moeten worden: maar indien hy dat „ niet ondertekenen wil, ziet dan wat u te doen „ ſtaat". Daar op ging de Graaf zitten ſchryven; en de *Parnaſſyns* ſchreeven ook; en toen de Schriften vaardig waren, vraagden zy my met de allerysſelykſte uitdrukkingen, *of ik alle deze Schriften, welken daar op de Tafel voor myne oogen lagen, ondertekenen wilde, of niet?* En dat zulks op het oogenblik moeſt geſchieden. Ik durfde geen woord meer ſpreeken, maar, om myn Leven te redden, ging ik met myne zwakke en ſidderende hand, gelyk te denken is, en ondertekende 4 Schriften; doch wat 'er in geſchreeven was, is my onbewuſt; want ik durfde zulks niet vraagen. Deze droevige omſtandigheden duurden tot 2 uuren na middernacht. Vervolgens nam myn Schoonmoeder het Kind van mynen arm; en zy wilde niet meer gedoogen, dat ik myn lieve Schaapje nog een kuſch mogt geeven, om myn Vaderlyk hart nog eenmaal te verkwikken; maar zy en de *Parnaſſyns* ſpoogen my in 't aangezicht, en na my nog jammerlyk geſlagen te hebben, jaagden zy my ter Kamer uit tot in den Tuin, die achter 't huis was, aan de deur. Ik nam de vlucht naar myn huis. Als toen had ik wel mogen zeggen, gelyk NAÖMI: *noemt my niet* SALOMON, *het welk* VREDE *betekend, maar noemt my* MARA, *want de Almachtige heeft my groote bitterheid aangedaan!*

Te huis gekomen zynde, viel ik op myne knieën neder voor den Heere, en het scheen my toe, dat my wederom toegeroepen wierden dezelfde voorgemelde woorden: *Vrees niet, want ik ben by u, om u te beschermen!* Maar dewyl ik niet wist, dat 'er diergelyke Spreuk in den Bybel stond, hadden die woorden wederom weinig ingang in myn gemoed, en dewyl ze my onbekend waren, dacht ik, dat het maar Verbeeldingen en *Melancholieke* gedachten waren, waarmede ik my tot hier toe bedrogen had; want myn Geloof was te dier tyd nog zeer zwak, en alle myne voorige poogingen kwamen my verdacht voor. Hierom dacht ik, het zyn niet anders dan *Melancholieke* gedachten geweest, en zulks is van het overmaatig Studeeren voortgekomen, waarmede ik myne zwakke harssens mooglyk te veel vermoeid en belaaden hebbe; gelyk myne Vrouw my dikwyls genoeg gezegd, en in liefde vermaand heeft, om my op te wekken door onderscheiden verlustigingen; maar ik hebbe haare aangenaame stemme en raadgeevingen niet willen hooren, en myn eigenzinnig hoofd gevolgd! Och! wat staat my nu te doen? alle hulpe en redding is verlooren! Gy hebt niet anders dan den Dood te verwachten, en wie weet, welk een jammerlyken en schrikkelyken dood u zal aangedaan worden. Indien de Priesters komen te hooren, dat gy uw Kind, welk zy u met moeite en geweld bezorgd hebben, wederom aan de Jooden hebt overgegeeven; dan zullen zy alle uwe voorwendzels en verantwoordingen, schoon ze de zuivere Waarheid zyn, geen gehoor geeven, en nog minder daar aan gelooven; en wie weet, wat de Graaf en de *Parnassyns* in de Schriften, welken gy hebt moeten ondertekenen, geschreeven hebben? enz. In deze myne droevige vertwyffeling raakte ik in sluimering, en na eenige uuren slaapens wierd ik

met

met een doodelyken fchrik wakker, als of iemand tot my zeide: *Sta op, en ga uit uw Land, ik zal met u zyn.* Ik ftond op in die verfchrikking, ik kleedde my al beevende aan, en befluit de vlucht te neemen, maar ik wift niet waarheen; en ik was te dier tyd als een Menfch, dat gejaagd en vervolgd wordt van zyne Vyanden, en die geen tyd durft verzuimen: doch myn hart was nog te vaft gekleefd aan den *Mammon*, en ik wilde gaerne zo veel van mynen Rykdom mede neemen, als mooglyk was, en daar door verzuimde ik, helaas! den beften tyd, dien ik had om te vluchten: Want het was naauwlyks 9 uuren des morgens, of alles was den Priefteren reeds bekend. Nu kunt gy, geliefde Leezer! eens denken, in welk een toeftand ik my bevond, en dat in een Land daar de Roomfchgezinden de Regeering hebben, en daar niet anders ontbreekt, dan de *Inquifitie*, om met *Spanje* gelyk te zyn. Om kort te gaan, ik was van alle zyden door den dood omringd, en konde met recht zeggen, מגור מסביב. *Maagoor Mifabib!* Daar was geen middel ter redding voor my overig om de Vlucht te neemen; want op alle plaatzen waren bloeddorftige Menfchen gefteld, om my waar te neemen en op my te paffen, op dat ze hunne wraak mogten uitvoeren; en dewyl ik nu zo wel de *Roomfch-gezinden*, als de *Jooden* tot Vyanden had, was 'er natuurlyker wyze ook geen mooglykheid om hunne handen te ontkomen. Doch dit is en blyft eene Waarheid, *het gene by den Menfch onmooglyk fchynt, is by Godt mooglyk.*

Hy is magtig de zyne te redden uit de handen der Vyanden. Hy is Wys! en gebruikt zulke wonderlyke middelen, die wy met ons enge en verdorven Verftand niet inzien noch begrypen konnen. Wy redeneeren volgens onze eigen wysheid; denkende, waar toe zal dit of dat dienen? Ja meenigmaal ko-

men ons Godts heilige en wyze wegen voor, als of ze de allerkromste, ja *niet regt* waren: waarom? dewyl wy zyne wegen niet begrypen kunnen, en voor ons verborgen zyn! *Want zyne weegen, en zyn niet als onze weegen, en zyne gedachten, en zyn niet als onze gedachten, zo spreekt de Heere*, Jes. 56:8. En zo wy, (wegens onze zwakheid die ons aankleeft,) zyne weegen met onze eigene ingebeelde Wysheid nazoeken en navorschen willen, zo gaat het ons als een Scipper die zyn Peilloot in de diepte der Zee laat zinken, en doch geen grond vind: is niet al zyn moeite vergeefs? Zo ook, wy willen gaarne voor uit loopen, alles van te vooren weeten; het ontbreekt ons aan gedult! maar aan het einde ondervind en ziet men de oneindige Wysheid Godts, waar over men beschaamt moet staan, en uitroepen; *Heere! hoe onbegrypelyk, hoe wonderlyk zyn uwe weegen*; zo als uit het volgende zal blyken.

Vier Jaaren te vooren, eer de hand des Heeren aan myne Ziele gelegt wierdt, toen ik nog was in myne blindheid, in myn verhardt en verstokt Ongeloove, levende in de Waereld, en toen ook myne eerste Vrouwe nog leefde, zo was 'er in myne Stad, een myner Kerkgenooten, wiens Naam ik zal verzwygen om réedenen, die de opmerkende Leezer zich gemakkelyk zal konnen te binnen brengen, als ook om te gehoorzaamen aan *Leviticus* 19: 14. *Gy en zult — voor het aangezichte eenes Blinden geenen aanstoot zetten: maar gy zult voor uwen Godt vreezen, Ik ben de* HEERE. Dezen Man, die een Eerlyk en Oprechte Jood in zyne uitwendige verrichtingen en handelingen was, overkwam een ongeluk; waar door hy van alle zyne Goederen en Rykdom berooft was geworden, en in groote Armoede geraakt.

Myne eerste Vrouw, zeer Vroom zynde naar de meening en Secte der Jooden, was niet groot me-

de-

delyden over deeze ongelukkige aangedaan. Deeze Man (gelyk men kan denken) weende bitter, en boezemde jammerlyke klagten uit. Ach! (zeide hy) hoe zal ik myne arme Vrouw en Kinderen nooddruft konnen verzorgen; Ik arm, bedroeft en Elendig Mensche; wat staat my te doen, wat zal ik beginnen? Zyne verbaazende en schrikkelyke klagten, die niet te beschryven zyn, verwekten in my ook een innig medelyden, tot hem en de zyne, het welk my bewoog hem in dit zyn droevig ongeval te troosten, en hem myne hulpe aan te bieden, zeggende: Myn Vriend, al wat my in myn vermogen is, en onder het bereik van myne macht, zal ik, om u te helpen, aanwenden. Ik was bewust, dat hy een eerlyk Man was, en ontrent zyne handelinge een goed geweeten had; weshalven ik voor hem by de groote Koopluiden borge stond, en maakte dat hy van hen goederen konde koopen, die hy maar begeerde, alzo zy zulks op myne Rekeninge stelden: en het geene ik verder tot zyn voordeel konde in 't werk stellen, zulks hebbe ik niet nagelaaten voor hem uit te voeren. Hy heeft zich ook eerlyk gedraagen, en my oprecht en ten vollen betaalt, zo dat ik niets by hem ben te kort gekomen. Terwyl hy, staande den Oorlog tusschen den Koning van Pruissen en de Koninginne van Hongaryen (die ieder bekent is,) alzo 'er te dier tyd in ons Land zo sterk genegotieert wierd, als in honderden van Jaaren niet was gedaan, zo uitgebreidt en voorspoedig Koopmanschap dreef, dat zyn vermogen in die vier Jaaren reeds grooter was geworden, als het te vooren geweest was. Deze Man, door de Inzettingen der Jooden verplicht my geene de minste hulp toe te brengen, was van Godts wegen verplicht dankbaarheid te bewyzen, weegens de voorheen gemelde genootene weldaaden, waarvan het laatste, als de uitkomst toonde,

 hem

hem overwon, en hy zich tot my betoonde als een getrouwe Broeder, ja meer, gelyk Salomon zegt: *Spreuk.* 18: 24. Dat 'er is *een Liefhebber, die meer aankleeft dan een Broeder.*

Deze Jood, ziende myne bedroefde Elende, en het gevaar, waar in ik my bevond, ja dat alle middelen ter myner redding ontbraken, kwam tot my in der Nacht, en klopte aan myn Venster; waar over ik zeer verschrikt en beevende wierd, zo dat Doods-angsten myn bevingen; zynde in de vaste verbeeldinge, dat myne Vyanden kwaamen om my te overvallen: En wat was 'er, om my uit haare handen te konnen redden? Ik, in de grootste benauwtheid, vraagde wie daar klopte? Hy antwoordde my met eene zagte stemme, Rabbi Salomon: Ik N. N. ben het, zyt voor niet kwaads bevreest; ik moet aan u vergelden de groote weldaaden, die gy my beweezen hebt: Ik zoeke u te redden. Ik redenkavelde en dacht by my zelven: gy zult immers zulken Booswicht niet zyn, om u voor een werktuig van myne Vyanden te laten gebruiken, hunne wraake aan my uit te voeren, ter beantwoordinge aan het goede, en de weldaaden die ik u beweezen hebbe; en zo deede ik hem de deur open, zo dat hy by my kwam in de Kaamer. Hy my by de hand vattende, zeide: R. Salomon, niet tegenstaande ik hier in ben een Overtreeder van het schrikkelyk Gebod der Jooden, zo kan ik echter niet nalaaten; ik kan het niet dulden; myn geweeten kan het niet verdragen, om uwen bedroefden en Elendigen ondergang te aanschouwen: Ik herdenke het geene gy aan my hebt gedaan; Kom, gaat met my mede, ik zal u redden; Tyd is 'er niet om lange Zamenspraak te konnen houden: want zo de Jooden gewaar wierden, dat ik hier by u ben, en met u spreeke, Och! ik was een Man des doods, even als gy (dewyl hy den zwaaren Ban

overtreeden had.) De Heere nu neigde mynen wille, om, zonder eenige vreeze of angst, zonder overlegging of agterdenking met hem te gaan; echter was ik zo onbedaart, en zo verward in myne gedachten, dat ik geen overleg maakte om van myn vermogen wat met my te neemen. Ik was als een Mensch zonder verstand, en ging met hem uit myn huis, zo als ik ging en stond: myn geheelen Rykdom, dien ik by my droeg, waren vyftig Dukaten, een Goud Horologie, Zilvere Gespen en Zilvere Knoopen aan myn Kamisool. Hy bragt my dan in zyn huis, en daar niet in de een of andere Kamer, maar direct in de Kelder, en aldaar verbergde hy my agter een Wynvat, waar onder ik moest zitten, en hy bragt my dagelyks in alle stilheid brood waar van zyn eigene Vrouw noch Kinderen niet het minste mogten weeten; aldus bragt ik daar den tyd van acht dagen door, in welken bedroefden, elendigen en jammerlyken Gemoeds-gestalte, zal ik niet melden, maar het zelve ieder verstandigen Leezer ter overdenkinge overlaaten. Ter dezer tyd konden zo wel de Jooden, als ook de Roomschgezinden zich niet voorstellen, waar ik mogt gebleeven zyn? Zy vraagden, zy zochten met alle vlyt, om van my kondschap te verkrygen; maar de Heere heeft zulks voor hen verborgen gehouden. Ondertusschen was myn Redder, weegens het zeer scherp onderzoek, dat zy deeden, bevreest; hy kwam by my zeggende: R. Salomon, het is my verder onmogelyk u te bergen en te bewaaren: want de Jooden vorschen en vraagen zo verbaazend nauwe na u; ik ben bevreest, dat of de Jooden of de Papisten huiszoekinge zullen doen, en zo gy dan by my wierd gevonden; Och! dan was ik een Man des doods; en gy zoudt toch met myn bloed niet geholpen zyn; gy moet zien en trachten verder te geraken: en al was het dat ik u nog eenige dagen

verbergde, wat zou het u baaten? maar het is my niet mogelyk; dit gevaar wil ik echter nog ondergaan, om u in deze nacht uit de Stad te brengen.

Den 19 *September* 1762, ter middernacht, bragt my deze Jood gelukkig uit de Stad: doch om eene Beschryvinge te geeven van de wonderbaare redding, en het voorgevallene by den uitgang der Stad, en op welk eene wyze zulks geschied zy, is my onmoogelyk, alzo het my zelve tot dezer stonde verborgen is: dat ook zyn kan weegens de doodelyke angst en schrik, waarmede ik belaaden was, gelyk ieder verstandig Mensch zich zelve zulks wel zal konnen verbeelden; dit nogtans weete ik, dat deze Jood myn geleider, een vierendeel van een uur met my is gegaan, wanneer wy kwamen by eene Moolen, zo verre van de Stad afgeleegen, alwaar hy staande bleef, en my aansprak met de volgende woorden; „ Nu, myn Vriend, tot hier toe „ hebbe ik u geholpen, en aan u betaalt de groote „ weldaaden, die gy al voorens aan my hebt be„ weezen: doch van nu aan en verder, zy de „ *Godt Abrahams*, *Isaacs* en *Jacobs* uwe Leidsman! „ de Heere Zeegene u en bewaare u, enz."

Na dat hy deze woorden tot my gesproken had, keerde hy zich om, en ging na zyne Stad te rug, en ik stond daar in het midden van den nacht op het Veld in myne Elende, *gelyk een Mast op den top van eenen Berg, en als een Baniere op eenen Heuvel*, Jes. 30: 17. Ja als een verdoolt Man; niet weetende waar heen my te keeren of te wenden. Zou ik ter rechter ofte ter slinkerhand, voor uit of te rugge gaan? Ik was als iemand die daar ter plaatze uit de Aarde was voortgesprooten: Ik keerde myn aangezicht, en aanschouwde myne verlaaten hebbende Stad met traanen; niets bedroefde my zo zeer als myn arme Schaapje, myn geliefd Kindje, dit verkneusde myn Vaderlyk harte, dat ik het zelve myn

ge-

heele leeftyd niet meer zoude konnen aanschouwen; dit was hart!

Men zag zulks aan Jacob, niettegenstaande hy twaalf Zoonen hadde: hoe bitter klaagde hy over Josephs verlies; hy wilde zich niet laaten troosten, schoon hy nog elf Zoonen en eene Dochter overig behieldt: wat was die met bloed besprengde Rok eenen donderslag by hem; hy was zo zeer aangedaan, dat hy zich niet wist te troosten: hy verscheurde zyne Kleederen, en leide eenen Zak om zyne Lendenen, en betreurde zynen Zoon Joseph een geruimen tyd; en niet tegenstaande zyne Zoonen en zyne Dochter alle middelen aanwendden om hem te troosten: zyne smerte was zo groot, dat hy niet te troosten was; hy dacht niet anders, dan dat hy wegens leed en verdriet tot zynen Zoon in het graf zoude nederdaalen.

Ik had niemand om my te troosten of op te beuren. Ach, van waar zyn my te dier tyd de krachten ter overwinning toegekomen! Ik kwam tot de gedachten, om wederom Stadwaards te gaan, en my in het Klooster der Papisten te begeeven, om aldus myn lieve Kind weder te bekomen en het zelve te behouden; doch dit myn overleg veranderde de Heere; zo dat ik het zelve niet konde volbrengen. In zulke een' bedroefden toestand, en geheel buiten raad zynde, viel ik op myne kniën, en op myn aagezicht voor den Heere neder, en boezemde tot hem uit, de volgende woorden: *O Alweetende Godt! wyl 'er voor u niets is verborgen; en gy nederziet tot in de diepste geheimen des herten, van allen Menschen Kinderen, en daar alle hunne gedachten en overleggingen voor u openbaar zyn: Gy, O Herten-kenner! weet ook mynen tegenwoordigen bedroefden toestand, en waarom ik in dezelve geraakt ben. Is zulks niet geschied om uwes Naams wille? is het niet om uwe roeping op te volgen, en uwer*

 stem-

ſtemme gehoorzaam te zyn, dat ik Vrouw, Kind, Rykdom en alles verlaaten hebbe? en nu ſtaa ik, O Heere! hier voor u aangezichte als een blinde, die niet kan zien wat my ten goede is: als een onweetende, die geheel en al onkundig ben van den weg, dien ik zal hebben te verkiezen; Ach! geleidt my op den weg, die voor u welbehaaglyk is! O HEERE JEZUS! *Zyt gy de* GEKRUISTE CHRISTUS, ZO DAT BY U ALLEEN DE ZALIGHEID IS TE VINDEN? *O laat u dan ook niet onbetuigt aan my. O bewaar my voor de handen myner Vyanden; laat hun niet toe hunne Wraake aan my uittevoeren; in uwe handen beveele ik myn lieve Kind, dat nu een Weeze is, zonder Vader of Moeder: O! zyt gy haar Vader bewaar haar, zie op haar neder met Barmhertigheid, enz. Amen!*

Na het eindigen van dit kort Gebed, ſtond ik op, en ging ſlechts recht uit, zonder te weeten waar heenen; bitterlyk weenende, ging ik met een gebroken, verſlaagen en bedroeft herte anderhalf uur ver, wanneer ik in een Dorp kwam, dat genaamt is BESINITZ; aldaar overleidde ik by my zelven: wat zult gy doen? Verder gaan, zo zult gy wegens krachteloosheid op den weg bezwyken, en den Geeſt geeven; beeter was het hier te vertoeven, en eenige uuren te ruſten, om daar door veraademinge te bekomen, en dan in den Morgenſtond met eeniger maate herſtelde krachten verder te reizen. Ik ging derhalven by eenen Boer, klopte aan zyne deur, die ook daar op voorkwam, en my vondt ſtaan met mynen grooten Baard en Klederen, volgens de gewoonte van eenen Rabbi. Hy vraagde my in alle vriendelykheid, met aangenaame en lieftaalige woorden: Van waar komt gy zo laat in den Nacht? wat doet gy hier, en wat is uw begeeren? Ik moeſt hem aanzien met de grootſte verwondering, weegens zyn vriendelyke taa-

taale tegens my; dewyl de Papisten in het gemeen den Jooden zeer vyandig zyn. Ik antwoorde hem, dat ik hem verzocht my dezen nacht te willen herbergen; hy deede de deur open, en bracht my met groote liefde en welvergenoegt in zyne Kamer; haalde terstond een bundel Stroo, om my tot een Slaapstede te verstrekken, en waar op ik my dan ter ruste nederleggen zoude.

De Vyand, namelyk de Duivel, begon my hier wederom te kwellen, bedroeft en benauwt te maaken; hy beangstigde en dreef my in de engte met verscheidene gedachten; hy stelde my voor: Ziet! zo verre hebt gy het gebragt met uwe booze en vervloekte gedachten en voorneemens; wat kostelyke Bedden had gy niet in uwen Huize; hoe veele Kussens moesten 'er niet onder uw hoofd, om wel hoog en gemakkelyk te leggen; hoe moest uwe opwachtinge niet op de voortreffelykste wyze geschieden; wie vermogt om in uw Slaapkamer te komen? En ziet! hier, een weinig Stroo is al wat gy hebt; geen Wyf, geen Kind, geen Vriend, enz. En dit is nog het geringste: veel meer straffe hebt gy van den Heere verdient: want gy wilt de Godt *Abrahams*, *Isaacs* en *Jacobs* verloochenen, en wilt nu aan eenen *gekruisten Christus* gelooven, die zich voor eenen valschen en bedriegelyken *Messias* heeft uitgegeeven; die ook de Jooden uwe Voorvaderen desweegens zo versmaadt, bespot en gekruicigt hebben. O! waar is toch uw verstand, uw oordeel? dat gy zo jammerlyk zyt gevangen in de strikken des Satans: Is u de dood niet beeter dan uw leeven? want by Godt is 'er voor u, wegens deze Zonde, geene vergeeving te erlangen; gy moogt zo veele boetvaerdigheid te werk stellen als gy wilt; gy moogt u nog zo veel Kastyden, gy moogt nog zo veel vasten en bidden: dit alles kan u niets meer

hel-

helpen; gy hebt niet alleen den Allerhoogsten Gods verloochent, maar uwe Ouderen hebt gy bedroeft in hun Graf, dezelve beleedigt en versmaad; zy worden uwent wegen uit de gemeinschap Gods verstooten: zy moeten nu hun verblyf hebben onder een zwart voorhangzel, en mogen het aangezicht des Heeren niet aanschouwen; en welken schandvlek hebt gy op uwe Familie gebragt, zo groot, dat het niet uit te spreeken is: van een ieder Mensch zal haar voorgeworpen worden, dat zy eenen MESCHUMAT, dat is een Verloochenaar onder haar geslacht hebben; van een iegelyk worden zy gelasterd, bespot en gehaat; maar in 't byzonder, hoe hebt gy uw eigen Kind bedroeft gemaakt, geduurende haar gantsche leeven? niet alleen, dat gy het zelve hebt verlaaten, als eene zonder ontferming zynde Rave haare Jongen verlaat; maar gy hebt zulk eene ontzettelyke altyd duurende schande op haar gebragt, dat, wanneer de zelven haaren Ouderdom en Huwbaare Jaaren zal hebben verkreegen, zy nooit tot een Huwelyk zal konnen geraaken; want wie zou haar pretendeeren, al bezat zy nog zo veel vermogen of rykdom; en al was zy de schoonste onder alle de Vrouwen, zo is zy nogtans veracht en bespot. O! hoe groot en onuitspreekelyk zyn uwe Zonden, zy zyn niet te overzien, dewyl 'er geene redding te vinden, geen hoope voor u te bedenken is; is uw dood niet beter en nuttiger, dan u leeven? geen Mes zal u scherp genoeg zyn; de tyd zal u veel te lang vallen, om nog in het land der Leevendigen te moeten blyven; wat hebt gy dan langer in deze Weereld te doen; wat goeds is 'er nog voor u te hoopen of te verwachten? het is gedaan met u; de dood is voor u het allerbeste; immers hebt gy geene ruste in uwe bedroefde Ziele, en beangstigt geweeten. Ja niets an-

anders dan pyn en kwelling, ſmerten en plaagen; is 't niet het allerbeſte om door den dood van dezelve bevrydt te worden?

Eene verdere uitbreidinge, ter beſchryving van mynen toenmaligen bedroefden en elendigen toeſtand, acht ik onnodig; het is my ook niet mogelyk met woorden uit te drukken, in welk eene engte, bedroefde en ſmertelyke benauwtheid ik te dier tyd was gedreeven en ingedrongen; dit is een volzeekere waarheid, dat indien de groote barmhertige Godt my toenmaals niet hadt geſterkt en bewaart, het met my gedaan was geweeſt, en ik in wanhoop myn Leven geëindigt hadt, gelyk een Saul die in zyn eigen Zwaard viel, en gelyk een Judas, die zynen trooſt aan den Strop zocht: zo had ik myne Ruſt- en Vryſtad gezocht in het donkere graf. Maar myn Goël, myn getrouwe Verloſſer, die zyne Genade-hand aan myne Ziele gelegt had, liet zyn aangevangen werk niet vaaren; Hy ſterkte my; Hy bewaarde my; Hy verydelde myne booze gedachten: Hy trooſtede my: Hy maakte de voorens beſchreeven woorden wederom *brandende in myn herte*; Hy ontvonkte in my het vuur der Liefde: Ik vond trooſt in myne Ziele: Ik moeſte den GEKRUISTEN CHRISTUS vinden, en ik zou Hem vinden; Hy zou my niet verlaaten: en alle myne treurigheid zou my nog tot blydſchap en vreugde worden! en daar op leidde ik my ter needer op het Stroo, en ik ſliep zeer zagt en aangenaam, zo, dat al had ik in een Koninklyk Paleis, op een Koninklyk Bedde gelegen, my zulks geen verkwikkelyker Slaap en ruſte zoude hebben kunnen verſchaffen.

In eenen diepen Slaap geraakt zynde, droomde ik, als ware ik in een ſchrikkelyke en groote Wildernisse drie dagen verdoolt, en dat zonder eeten of drinken by my te hebben; ik zocht na den Weg

om

om uit deze Wildernisse te geraaken ; maar alle moeite, die ik daar toe aanwendde, was te vergeefs; in tegendeel, ik geraakte hoe langer hoe dieper in deze duistere Wildernisse, zo dat ik geene uitkomst nog middel ter redding uit dezelve konde zien. Ik zocht al verder met alle myne vermogens, om toch eenen betreeden Weg te ontdekken, maar ook te vergeefs; *het was eene Wildernisse die door geen Menschen bereist was.* Ik hief myne Oogen op, en ziet, daar kwamen van verre duizenden wilde en verscheurende Dieren aanloopen, in grimmigheid en toorn : de ontstellende schrikken daar over waren zo groot, dat ik den bitteren doodsangst, schoon slaapende, gevoelde; want het was my eeven zo, als of ik my dadelyk en eigenlyk in doods gevaar bevond. Toen ik nu dacht, dat alle hoope, om van dezen dood gered te worden, verlooren was; Ziet, zo komt 'er, uit de Wildernisse, een Leeuw tot my geloopen : dezelve was tegens my uitermaten vriendelyk en aanminnig, hy stelde zig aan myne rechterzyde, ging zo met my, in het midden door alle die booze, wilde en verscheurzieke Dieren heenen: zy stonden ter rechter ende ter slinker zyde; zy bromden en brulden in hunnen grimmigen toorn ; maar konden my aan het Lichaam niet naaderen, noch my beschadigen; en deze Leeuw was myn beschermer, en bragt my uit de Wildernisse uit, en toen zag ik voor my een gebaanden en betreeden Weg, waar op de voetstappen der Menschen nog kenbaar waren. Ik was zeer verblyd, dat ik uit deze duistere Wildernisse, en van dit schrikkelyk doods gevaar, op eene zo wonderlyke wyze, was bevryd en gered geworden. Ik hief myne Oogen op; en ik zag ter slinker zyde van my, een kostelyk en wonderlyk Paleis; het welk ik met groote aandoening en verwonderinge aanschouwde. Toen dachte ik by my zelven: gy hebt

hebt in drie dagen niet gegeeten noch gedronken: Ey, gaa dan tot de Poort van dit Paleis en klopt aan dezelve; daar zullen zeker wel Menschen in gevonden worden, die u wat zullen mededeelen. Doch my ontbrak de vrymoedigheid om tot de Poort te naderen, laat staan om aldaar aan te kloppen. Ik wilde verder gaan; maar myn honger en dorst was zo zwaar, dat dezelve my noodzaakte te gaan tot de Poort, en aan dezelve met kloppen my aan te melden: waar op iemand, wonderlyk gekleed zynde, de deur opende en my vraagde, wat ik begeerde? Ik antwoordde en zeide tot hem, dat ik met honger en dorst zeer belaaden, en drie dagen in de wildernisse was verdoolt geweest. Hy was ten hoogsten verwondert, en vraagde my, door wat middel ik was beschermt en geredt geworden, aangezien zich zo veele ontelbaare wilde en verscheurende Gediertens in die duistere Wildernisse onthouden? Ik vertelde hem myne wonderbaare redding door den Leeuw, als boven gemelt is. Toen wierd hy zeer verblydt, nam my by de hand, en bracht my op eene zeer wyd uitgestrekte en groote Zaal, en als hy de deur van dezelve opende, zag ik in dezelve een zeer groote Tafel, toegericht met Spyzen, zo voortreffelyk en kostelyk, dat ze die van eene Konings Tafel overtroffen; en de geenen, die aan deze Tafel zaten, waren bekleed met de allersierlykste en kostelykste Kleederen; zo dat myn sober gewaad en slechte Kleederen my beschaamden, en my, by de deur deeden blyven staan. Hy, die my binnen gebragt hadde, zeide tot my, dat ik my by de Tafel vervoegen, en my aan dezelve nederzetten zoude; ik antwoordde hem, dat my zulks onmogelyk was, en dat ik my schaamde om aan de Tafel te zitten, met zulke slechte en bezoedelde Kleederen. Neen, ach neen, vervolgde ik, ik wil liever wederom buiten de Zaal gaan.

Daar

Daar op ging hy tot de Tafel, en maakte myne woorden aan alle, die aan de Tafel zaten, bekent, toen ſtonden 'er twee van de Tafel op, en kwamen tot my met zulk een vriendelykheid, die ik noch beſchryven, noch met woorden uit kan drukken; en zy zeiden tot my: Geliefde Broeder, waarom houdt gy uw verblyf hier by de Deur, en ſchaamt u om by de Tafel te komen, van wegen uwe ſlechte Kleederen? wy zyn te vooren eeven zo bekleedt geweeſt, als gy heeden zyt, en onze verſierde gewaaden hebben wy hier ter dezer plaatze ontfangen: en alle de geene, die op deze aangename plaats willen komen, komen niet anders, ja mogen niet anders komen, dan met hunne armoedige, ſlechte en bezoedelde Kleederen, zo als dezelve zyn: maar hier worden zy met zulke heerlyke Kleederen gekleed, gelyk gy onze geliefde Broeder nu mede zult bekleed worden. Daar op toogen zy myne ſlechte Kleederen uit, en wierpen dezelve weg na buiten, en zy bekleedden my met de ſierlykſte en allerkoſtelykſte Kleederen, en bragten my aan de Tafel, alwaar zy my van de beſte en allervoortreffelykſte Spyzen, die op de Tafel waren, toedienden. Doch onder het genieten daar van, hoe verkwikkelyk dezelve ook waren, bleef 'er by my over eene onvoldaanheid, wegens mynen zeer grooten dorſt, dien ik hadde, het welk my bedroeft deede nederzitten. Hier over wierd myn gevraagt, wat toch de redenen van myne droeffeniſſe waren? Ik antwoordde: Hoewel het waar is, en ik zulks met de grootſte dankbaarheid moet erkennen, dat ik onuitſpreekelyke genade en barmhertigheid genooten hebbe, die ik niet waardig was, zo kan my zulks alles niet ten vollen vergenoegen; te vooren was myn dorſt reeds groot: maar nu wegens de aangenaame en koſtelyke Spyze, die ik hier genooten hebbe, is myn dorſt

nog

nog veel heeviger en ſterker geworden : en zy is zo verre gaande, dat alle de weldaden, die ik hier hebbe ontfangen, my niet ten vollen vergenoegen en verluſtigen konnen. O, dat uwe liefde zich over my ontfermen, en mynen dorſt met eenen genoegzamen dronk wilde verkwikken en verzadigen. Toen ſtond een van hen op, en nam een glas met zuiver klaar en helder waater, en gaf my het zelve te drinken ; dit water verkwikte en ſterkte my zodanig, als of 'er een nieuw Leven in my ontſtond ; ik wierd zo vrolyk en vergenoegt, en myn harte wierd met zulken onnoembaare blydſchap vervult, dat ik ſlaapende zo hartelyk en met zeer luidbaare ſtemme lachte, dat de Boer daar van ontwaakte, ten bedde uitſprong, en my vraagde, waarom ik zo lachte? Doch dewyl ik hem mynen Hiſtoriſchen Droom niet konde verhaalen, zeide ik tot hem : dat, niet tegenſtaande ik in een Boeren huis was, het my hadde geweeſt als of ik was in een Koninklyk Paleis. De Boer verſtond my niet, en ging wederom te bedde : en ik geraakte ook wederom in de ruſt, en ſliep zeer getrooſt en ter verkwikkinge.

Des morgens vroeg opſtaande, was myn gemoed zeer geruſt en bedaart ; ja myn herte was van alles, wat ik verlaaten hadde, losgemaakt, van Rykdom, Vrouw en Kind, dit alles was my als eenen Droom, daar niet weezentlyks in was; ja als kwam ik nu eerſt op deze Waereld. Ik ging dan met een getrooſt en welgemoedigt herte uit het Dorp, met voornemen om na Pruiſſchen land te reizen. De getrouwe Godt en bewaarder Israëls heeft my bewaard voor myne Vyanden. Op dezen weg zynde, kocht ik het Oude Teſtament in de Hebreeuwſche Taale, in de Stad Piezens, en begon daar in te leezen van het begin des eerſten Boek Moze af, met aandacht en opmerkinge, om te verſtaan wat ik las : en zulks dee-

de ik dagelyks by aanhoudenheid op den weg; en ontmoetede ik een vermakelyken groenen Boom, zo zettede ik my, na het aanroepen van Gods Naam, dat Hy my zelve wilde leeren, onder den zelven ter neder, om my al ruſtende in het leezen beezig te houden: de Eerſte opwekking, die myn verduiſtert verſtand ondervonde, was by het leezen van het Vde Boek Moze, *Cap.* 18: 15-19. *Eenen Propheet uit het midden van u, uit uwe Broederen als my, zal u de* HEERE *uwe Godt verwekken: na Hem zult gy hooren. Na alles wat gy van den* HEERE *uwe Godt aan Horeb ten dage der verzamelinge geëiſcht hebt: zeggende, ik en zal niet voortvaaren te hooren de ſtemme des* HEEREN *mynes Gods, ende dit zelve groote Vuur en zal ik niet meer zien, dat ik niet en ſterve. Doe zeide de* HEERE *tot my, 't is goed, dat zy geſproken hebben. Eenen Propheet zal ik hen verwekken, uit het midden haarer Broederen, als u, ende ik zal myne woorden in zynen mond geeven, ende hy zal tot hen ſpreeken, alles wat ik hem gebieden zal. En het zal geſchieden, de Man, die niet zal hooren na myne woorden, die hy in mynen Naame zal ſpreeken, van dien zal ik het zoeken.* Myn duiſter verſtand kon wegens groote onweetenheid niet bevatten, wat dit toch voor een Propheet mogt zyn, van welke Moze hier ſpreekt, en met een byzondere ſtraffe bedreigt, de geenen, die hem niet zouden hooren, maar dat zyn bloed van dezulken zal geëiſcht en gezocht worden; gewiſſelyk, dacht ik, moet dit een zeer groot Propheet zyn: veel grooter en voortreffelyker als Moze zelve; zou dit dan zyn DE GEKRUISTE CHRISTUS? wat heeft die dan geprophetеert? Eenige dagen daar na las ik in het zelve Vyfde Boek Moze, *Cap.* 34: 10. *Ende daar en ſtond geen Propheet meer op in Israël, gelyk Moze: dien de* HEERE *gekent hadde van Aangezichte tot Aangezichte.* Dit was wederom voor

my

my een middel tot nadenken, wat dit voor een Propheet zoude zyn, dien Godt zou daar ſtellen: dit moet waarlyk een groot Propheet zyn. Ik kon my geen genoegzame voorſtellingen hier van maken: hoe kan 'er een grooter Propheet begreepen worden, als Moze, die met Godt zelve van Aangezicht tot Aangezicht heeft geſproken, gelyk het V^de Boek Moze, *Cap.* 34: 10. zegt; en evenwel moet noodzakelyk de toegezegde Propheet nog veel grooter en voortreffelyker zyn dan Moze, om dat 'er zulk eene byzondere waarſchouwinge en ſtrafs-bedreiginge by het belooven van hem is verbonden en vaſtgehecht; dit moet de gekruiſte Chriſtus geweeſt zyn. Hier by bleef weeder de voorige zwaarigheid: wat heeft hy dan geprophetеert? want van het Evangelium wiſt ik niets; ook konde ik de Hoogduitſche Taale nog niet leezen.

Eenige dagen hier na, las ik *Jozua* 24: 19. *Doe zeide Jozua tot den Volke, gy en zult den* HEERE *niet konnen dienen, want Hy is een Heilig Godt: Hy is een ieverig Godt, Hy en zal uwe overtredingen en uwe Zonden niet vergeeven.* En toen kon ik met myn verſtand begrypen, dat 'er een meerderheid der Perſoonen in het Goddelyk Weezen zyn moeſt; want het Woord אלהים קדשים. ELOHIM KEDOSCHIM, in de Grond-Text gevonden, verklaart zulks duidelyk, en kan niet anders begreepen worden: dit deedt my in verwondering ſtaan, hoe zulks zoude konnen overeenkomen met *Deut.* 6: 4. alwaar gemeld word, dat Godt een eenig Godt is, en hier in Jozua, van een meerderheid van Perſoonen uitdrukkelyk gemeldt wordt. Doch hier geraakte ik door redeneeren en diep nadenken zo verre heenen, dat ik my zelven niet wiſt te helpen: want myn verſtand was onweetende en duiſter.

In *Praag* komende, kocht ik voor my een Hoog-
 duitſch

duitſch A, B, C. Boekje om de Hoogduitſche Taale te leeren leezen, het geen my veel moeite en arbeid ver oorzaakte.

Den 21 *October* 1762. kwam ik gelukkig in eene der voornaamſte plaatzen in Saxen (welke Plaats en Perſoon van welken vervolgens geſprooken wordt, ik onbenoemt zal laaten, om redenen, die te vooren reeds Pag. 68. den Leezer zyn medegedeelt) Ik was zeer afgemat en verzwakt wegens de verheid van den weg, die ik met veele ongemakken gereiſt hadde: Ik nam voor, om in deze Stad eenige dagen of weeken te vertoeven, tot herſtelling van krachten en ſterkte, om na het verkrygen van dezelve verder te konnen reizen. De Jooden in deze Stad wiſten niets van myn voorneemen, noch van het geene my was bejeegend: weshalven ik zeer veel goeds en groote Eere by hen genoot. (gelyk de Jooden gewoon zyn aan de reizende Rabbynen onuitſpreekelyke liefde en goedigheid, en dat nog met de grootſte eerbiedigheid, te bewyzen,) In deze Stad woonde eenen Rabbi N. N. een Man hoog geleert en zeer wys: met dezen Man in kennis geraakt zynde, wierd ik van hem met zeer groote liefde bejeegend: zo, dat ik dagelyks hem moeſt bezoeken, by hem ter Maaltyd gaan, en onzen tyd voorts eenige uuren te beſteeden in het disputeeren over den *Talmud*; gelyk dat de gewoonte der Rabbynen is, om daar mede te toonen, en aan het licht te ſtellen hunne groote geleertheid en ſcherpzinnigheid.

Den 24 *November* 1762. des Nademiddags was, ik zoo ver gevordert met het leezen in het O. T. tot aan Jezaias *Cap* 53. En dit was de eerſtemaal in myn leeftyd, dat ik dit *Capittel* las. De getrouwe Godt begenadigde te dezer tyd myne arme Ziele in myne groote onweetenheid, dat ik klaar en duide-

lyk

lyk kon zien, dat de Propheet Jezaias hier uitdrukkelyk spreekt van den MESSIAS: dat hy voor onze Zonden Lyden en Sterven moet, dat hy ook veracht en bespottet moet worden. Doch de Duivel en myn arglistig herte stelden zich daar tegen in stryd, en wilden my wys maken, dat de Propheet het Volk van Israël te vooren door den Geest hadt geprophetcert: dat de Heidenen, of de GOIEM, גוים, na de verlossing Israëls in de laaste daagen zouden bekennen en zich beklagen, en daar toe gebruiken de Woorden van den Propheet Jezaias, in dit Capittel te vinden. Doch ter wederzyden bleeven my verscheidene tegenwerpingen en zwaarigheden overig, zo wel over het Eerste als over het Tweede begrip, waar door ik zeer in de engte wierd gedreeven, hoewel myne Ziele de meeste vereeniging vond met de Eerste verklaaringe. Hier op bespeurde ik in my een zeer groten yver en begeerte, om mynen toevlucht tot mynen Vriend, den R. N. te nemen, op dat hy, als zynde een zeer geleert en wys Man, meerder dan ik, my dit *Capittel* verklaarde. (hoewel ik niet kan ontveinzen, dat hier mede by my eene nieuwsgierigheid verknocht was, om te hooren, welke verklaaring hy over het zelve geeven zoude.) Ik vond geen rust, tot dat ik my kleedde en tot mynen Vriend heenen ging. Daar gekomen zynde, was hy zeer vrolyk en vergenoegt, wegens myn bezoek, en hy begon, volgens zyne gewoonte, terstond met my te disputeeren uit den *Talmud*; doch ik antwoordde hem: Beminde Rabbi, voor ditmaal is myne komste niet, om te disputeeren uit den *Talmud*, maar om zeer vriendelyk van u te verzoeken, my het 53. *Cap.* van den Propheet Jezaias te willen verklaaren. Deze Rabbi, my het gemelde *Cap.* by naame hoorende noemen, zag my zeer styf en wonderlyk aan; hy wenkte my met zyne Oogen, zo dat ik merken konde, dat

hy hier van niet gaarne iets meer ſpreeken, maar liever zwygen wilde; en hy begon terſtond wederom uit den *Talmud* te disputeeren. Dit kwam my wonderlyk voor, en ik kon onmogelyk begrypen, om welke reedenen, hy myn verzoek zo van de hand wees: doch ik liet zulks paſſeeren, voldeed zyn begeerte, en disputeerde met hem uit den *Talmud*. Evenwel, om den tyd op deze wyze met hem door te brengen, begon het my zeer verdrietig te worden, weshalven ik van hem ſcheiden, en na myne Herberg vertrekken wilde; maar hy nodigde my, nog te willen blyven, en een Pyp Tabak met hem te rooken, waar in ik bewilligde, en dit volbragt zynde, wilde ik wederom vertrekken, om den tyd met Beuſelingen niet te verzuimen en te verkwiſten; maar de Rabbi wilde my niet laaten vertrekken, zeggende: Ey wat nodigs hebt gy toch in uwe Herberg te verrichten? en altyd ſtudeeren, kan men immers ook niet. Kortom, ik moeſt met hem blyven Thee drinken, en hem verder gezelſchap houden; en dus hielt hy my by zich, onder het verwiſſelen van onderſcheidene zamenſpraaken en vertellingen, tot aan den Avond, wanneer zyn Vrouw en Kinderen alle naar de Comedie gingen, en wy ons met ons beide alleen in huis bevonden. Na het vertrek van deze, ging de Rabbi, en ſloot de deur met ſlot en grendels wel toe; Ik zulks ziende, wierd benauwt, de doods-ſchrik overviel my; ik wierd zo angſtig, dat my myne krachten ontvielen: Ik kon niet bezeffen om welke reedenen hy de Deur zo wel verzekerde, als konnende hier omtrent geen ander begrip vormen, dan dat deze Rabbi binnen korte dagen, door de Jooden uit myne Stad, bericht van myne zaaken en van myn voorneemen hadde ontfangen; dies dacht ik, dan ben ik een Man des doods, en myn bitter uiteinde ſtaat voor myne Oogen: hy zal ook tot my

zeggen als Jozua, *Cap.* 7: 19, 20. —— tot Achan: *myn Zoone, geeft doch den* HEERE, *den Godt Israëls de eere, en doet voor hem belydenisse: en geeft my doch te kennen, wat gy gedaan hebt, en verbergt het voor my niet. Achan nu antwoordde Jozua, ende zeide: voorwaar ik hebbe tegen den* HEERE, *den Godt Israëls gezondigt, en hebbe alzo ende alzo gedaan.* En wie zal of kan my uit zyne handen redden, dan de Almagtige Godt! Doch toen de Rabbi van het sluiten der Deure tot my te rug kwam, rolden hem de traanen over de wangen neder, en hy sprak my aan met de volgende woorden: *Ach! Rabbi Salomon, myn beminde, getrouwe Broeder en Vrind! ik wil aan u alle de geheimen mynes herten openbaaren, doch onder de volgende Conditie: dat gy wel zult hebben te weeten, indien 'er het allerminste van het geene, ik u zal zeggen, aan de Jooden door u bekent wordt, dat ik de zaaken, om my by hen te rechtveerdigen en te verantwoorden, zal omwenden, en hun zeggen, dat alle myne Woorden van u tot my zyn gesprooken; en dan zult gy ligtelyk konnen besluiten en u verzeekert houden, dat u, dewyl myne redenen meerder ingang zullen hebben boven de uwe, de geheele Weereld te klein zal zyn, ja dat gy geen plaats op den geheelen Aardbodem zult vinden, daar gy met rust en zonder vervolginge zult konnen zeeker zyn. Dus zal ik alle de geheimen mynes herten aan u openbaaren; en gy, bewaar alle deze woorden in uw herte.*

Ik was, gelyk te denken is, in de allergrootste verwondering om te hooren, wat toch dit voor eene verborgentheid was, waartoe hy zo veele preparatien hadt gemaakt. Hier op vraagde hy my: R. Salomon, hebt gy my niet verzocht om u het 53. *Cap.* van Jezaias te verklaaren? Ik antwoordde hem van ja. Hy vroeg my verder of ik Hoogduitsch konde leezen; ik antwoordde hem, dat my zulks onmogelyk is, doch dat ik van voorne-

men was om zulks te leeren, en dat ik reeds de Letters, en het te zaamen ſpellen van weinige woorden, met groote moeite en arbeid, uit een daar toe gekocht A, B, C. Boek magtig was geworden; waar op hy antwoordde: Ach, dit beklaage ik, doch ik zal u helpen, zo veel het my mogelyk is. Hier op ging hy in zyn byzonder Vertrek, en haalde daar uit een Hoogduitſch Boek in Quarto, (dit was de geheele Bybel,) en hy zeide tot my: nu, myn Vriend, dewyl gy zelve niet lezen kunt, zo verzoeke ik u, om met ernſt en aandacht te hooren het geene ik u zal voorleezen: en hy las my voor Mattheus *Cap.* 26, 27 en 28. met de grootſte eerbiedigheid; en na dat dit verricht was, begon hy met de volgende woorden te zeggen: „ Ach, myn getrouwe en geliefde Vriend! „ Zie hier de Voorzegginge van den Propheet Jezaias, die te vooren door den Geeſt van Godt „ heeft gezegt, dat de MESSIAS of MOSCHIACH moeſt veracht en beſpot worden, ja dat „ hy, zelfs met de grootſte verſmading den dood „ moeſt ondergaan. Waarom? Niet om zyne eigene Zonden, och neen! maar van wegen onze „ Zonden en Misdaaden; dit alles kunt gy, myn „ getrouwe en beminde Vriend, zelve met uwe „ eigene Oogen zien, en met uw Verſtand bezeffen, dat dit in die Prophetie zeer klaar is uitgedrukt, gelyk zich Rabbi MOZES ALSCHOCH „ zeer getrouw uitlaat; wanneer hy over deze „ woorden van den Propheet Jezaias, *Cap.* 53: 7. „ *Als hy geſtraft en gemartelt wierd, deede hy zynen mond niet open, gelyk een Lam, dat ter Slagtbank gevoert word, en als een Schaap dat verſtomt is,* „ het volgende ſchryft: ולא יפתח פיו לבקש על אחד מיסוריו להסירם מעליו או לומר לא הם ולא שכרם וזהו ולא יפתח פיו כי הוא שמח ביסוריו, „ Dat is te zeggen; *doch hy*, namelyk de Meſſias,

„ dee-

„ *deede zynen mond niet open om te bidden*, *dat een*
„ *eenige van alle zyne ſmerten of kaſtydingen van hem*
„ *mogten weggenomen worden ; of veel minder te zeg-*
„ *gen, Ik begeere niets te weeten, zo wel van de ſmer-*
„ *ten en kaſtydingen, als van haaren grootſten en on-*
„ *uitſpreekelyken loon en verdienſte; Ach neen: maar*
„ *dit is het waare, rechte en volkomene verſtand en*
„ *den inhoud, welke de gemelde woorden in zig bevat-*
„ *ten*, en hy deede zynen mond niet oopen, *ja*
„ *nog veel meer : hy verblydde zig en verheugde zich*
„ *in zyne ſmerten en kaſtydingen.* En in het begin
„ van dit Capittel beroept zich boven genoemden
„ Rabbi MOZES ALSCHOCH, op het gevoelen
„ der oude Rabbynen, dat het geheele 53. Capit-
„ tel van Jezaias noodzakelyk van den MESSIAS,
„ of MOSCHIACH, moet verſtaan worden, als
„ hy ſchryft de volgende woorden רבינו ז״ל קיימו
וקבלו פה אחד כי על מלך המשיח ידבר. וכו
„ dat is: *de gedachteniſſe van onze Rabbynen zy ge-*
„ *zeegent, welke het daar voor houden, en eenparig,*
„ *eenmoedig en te zamen als uit eenen mond beſluiten,*
„ *dat in dit Capittel van den Koning Meſſias geſpro-*
„ *ken word.* En het ſchynt, dat Rabbi MOZES
„ ALSCHOCH, zeer wel in acht genoomen hadde
„ de woorden van den *Talmud*, SANHEDRIN, *Cap.*
„ 11. Fol. 98. als hy de volgende woorden ſchryft:
רבנן אמרי חיוורא רבי שמו שנאמר אכן חליינו הוא
נשא ומכאובינו סבלם ואנחנו חשבנוהו נגוע מוכה
אלהים ומעונה dat is: de Rabbynen zeggen, ME-
„ LAATSCH VAN HET HUIS REBI, is zynen
„ Naam, namelyk van den Meſſias, gelyk geſchreven
„ ſtaat in den Prophect Jezaias, *Cap.* 53 : 4. *Voorwaar*
„ *hy droeg onze Krankheden, en hy laadde onze*
„ *ſmerten op zich, doch wy hielden hem voor dien,*
„ *die geplaagt en van Godt geſlagen en gepynigt*
„ *wierd.* Zo duidelyk, uitdrukkelyk en opmer-
„ kenswaardig zyn ook de woorden, die gevonden

„ worden in de Pesikta: הוציא הקב״ה נשמת
המשיח ואמר לו רוצה אתה להבריאות ולגאול את
בני אחר ששת אלפים שנה׳ אמר לו הן׳ אמר לו אם כן
תסבל ייסורין למרק עוונם ׳ההוא דכתיב אכן חליינו
הוא נשא׳ אמר לו אסבול אותם בשמחה וכו׳
„ dat is te zeggen: *de Gezeegende en Heilige Godt*
„ *heeft hervoorgebragt de Ziele van den Messias, en*
„ *tot hem gezegt: wilt gy geneezen, of gezond ma-*
„ *ken, en verlossen myne Kinderen, na zes duizend*
„ *Jaren? Hy*, namelyk de Messias, *zeide tot Godt,*
„ *Ja; Godt zeide wederom tot den Messias: maar*
„ *wilt gy ook Smerten en Kastydigen lyden en verdra-*
„ *gen, ten einde daar door af te wisschen, af te va-*
„ *gen, en uit te delgen hunne Zonden en Misdaden, ge-*
„ *lyk geschreeven is*, Jezaias *Cap.* 53: 5. Waarlyk
„ hy heeft onze Krankheden op zich genoomen,
„ enz. *Hy*, (de Messias) *zeide tot Godt, ik wilze*
„ *draagen, dulden en lyden met de grootste blydschap.*
„ Even zo schryft ook Rabbath in zyne verklaa-
„ ring over het Boek Ruth, *Cap.* 2: 14. daar
„ Boas sprak tot Ruth, als het Eetens tyd was,
„ komt hier by, ende eet van den Broode, en
„ dopt uwe beete in den Azyn, enz. Welke woor-
„ den de Rabbath verklaart, dat op den Mes-
„ sias gesprooken worden, komt hier by, dat
„ is: *komt tot het Koninkryk*, ende eet van
„ den Broode, dat is, *het Brood des Koninkryks*;
„ en dopt uwen beete in den Azyn,
אלו הייסורין ׳שנאמר והוא מחוללמפשעינו מרכא
מעונותינו ומוסר שלומינו עליו וכו, *dat zyn de*
„ *Smerten en Kastydingen*, gelyk geschreven is, Je-
„ zaias *Cap.* 53: 5. *Hy is om onze overtreedingen*
„ *verwondet; om onze ongeregtigheden is hy verbry-*
„ *zelt: de straffe die ons den Vreede aanbrengt, was*
„ *op hem, ende door zyne striemen is ons de genee-*
„ *zinge geworden.* En nog meer: dat de Messias
„ reeds

„ reeds voor langen tyd moet gekomen zyn, zulks
„ blykt zeer klaar uit den MEDRESCH RABBA,
„ als ook uit den *Talmud* JERUSCHALMI BERA-
„ CHOT, *Cap.* 2. Fol. 5. alwaar gezegt word, dat
„ een ערבי ARABIER, *tot eenen Jood gezegt*
„ *hadde: de Messias is gebooren geworden te* BETH-
„ LEHEM *in* JUDEA, *op den zelven dag, dat de*
„ *Tempel te Jeruzalem gebrant had*; waar op Rabbi
„ ABHON de volgende woorden zeide: למה לי
ללמוד מן ערבי והלא מקרא מלא הוא הא כתיב
והלבנן באדיר יפול וכתיב בתריה ויצא חטר מגזע
ישי ונצר משרשיו יפרח: dat is, *wat, en waarom*
„ *hebbe ik van nooden zulks van eenen slechten en zo*
„ *gering geäbten* ערבי ARABIER, *te leeren, daar*
„ *immers van het zelve een volleedige en uitdrukkelyke*
„ *Schrift en Vers in den Bybel te vinden is, die ons*
„ *leert, dat de Messias noodzakelyk reeds voor langen*
„ *tyd moet gekomen zyn; want in den Propheet Je-*
„ *zaia Cap.* 10: 34. *is geschreven*: EN LIBANON
„ ZAL VALLEN IN DE HAND VAN DEN STER-
„ KEN. (door *Libanon* word in den *Talmud* GIT-
„ TIN, *Cap.* 6. verstaan en begreepen, de Stad
„ Jeruzalem ende den Tempel,) *ende terstond in*
„ *den aanvang van het* 11 Cap. vs. 1. *volgt daar op*,
„ *en daar zal een Rysken opgaan van den Stam Isai*,
„ *ende een Scheute uit zyne Wortel zal Vrucht voort-*
„ *brengen*, enz. het welk doch van niemand an-
„ ders kan verstaan of begreepen worden, als van
„ den Messias, (nu is de Stad Jeruzalem en de
„ Tempel gevallen in de handen der Sterken, dat
„ zyn de Romeinen, gevolglyk moet het Eerste
„ Vers van het Elfde *Cap.* ook reeds zyne vervul-
„ ling hebben gekreegen, dat de Messias noodza-
„ kelyk reeds moet gekomen zyn.) Dit alles, myn
„ getrouwe en beminde Vriend R. Salomon, is nog
„ niet genoeg, en ik beklaage, dat wy te weinig
„ tyd hebben, om verder van deeze gewichtige
„ Stuk-

„ Stukken te konnen ſpreeken. Wat is toch uwe „ verbeelding , en wat ſtelt gy u voor van den „ Meſſias, die de Jooden nog tot den huidigen dag „ verwachten, en zich hem voorſtellen en verbeel- „ dingen van hem maken, als dat hy zoude zyn „ een bloot Menſch, gelyk andere Menſchen? Ach, „ ik moet daar over beroeren en verſchrikken; „ waar doch is hun verſtand? Zy moeten hunne „ eigene Rabbynen niet gelooven, maar dezelve „ verachten; of zy moeten zulke verklaaringen „ van hunne Rabbynen niet Leezen; of willen zy „ zulke verklaaringen niet verſtaan? of konnen zy „ dezelve niet verſtaan? Ik weet het niet, noch „ kan het onmogelyk met myn verſtand begrypen; „ alleen dit eenige zal ik u nog bybrengen, het geene „ de TANGUMA ſchryft over Jezaias *Cap.* 52: 13.

הנה ישכיל עבדי זה מלך המשיח ׳ירום ונשא וגבה
מאוד ׳ירום מן אברהם ׳שכתוב בו הרמותי ידי א׳ ה״
ונשא ממשה ׳שכתוב בו כי תאמר אלי שאהו בחיקך
וגבה ממלאכי השרת שנאמר וגביהן גובה להם וכן
הוא אומר מי אתה הר הגדול שהוא גדול מן האבות

„ Dat is, *ziet myn Knegt zal verſtandelyk handelen;* „ *dat is de Koning Meſſias,* HAMOSCHIACH; *de* „ *Chriſtus de Gezalfde;* EN HY ZAL VERHOOGT „ WORDEN; dat is, *hy zal verhoogt worden bo-* „ *ven* ABRAHAM, *van welken geſchreven is;* Iſte „ Boek Moze, *Cap.* 14: 22. *Ik hebbe myne hand* „ *opgeheeven tot den Heere:* EN HY ZAL VERHEE- „ VEN WORDEN, *meer als Moze; van wel-* „ *ken geſchreven is.* IVde Boek Moze, *Cap.* 11: „ 12. *dat gy tot my zoudet zeggen, draagt het* „ *in uwen Schoot:* EN HY ZAL ZEER VER- „ HEEVEN WORDEN *boven de dienſtbaare En-* „ *gelen, van welke geſchreven is,* Ezechiël *Cap.* „ 1: 18. *ende haare hoogte was zeer hoog: Ook werd* „ *van hem aldus gezegt,* Zacharia 4: 7. WIE ZYT

„ GY,

„ GY, ô GROOTE BERG, enz. dat is, *hy zal* „ *grooter zyn als de Vaderen Abraham*, *Isaac* en *Ja-* „ *cob*. Hier ontrent vraage ik aan u, myn getrou- „ we en beminde Vriend, ten aanzien van deze „ verklaaring, daar de Messias grooter zal zyn, als „ Abraham, Isaac en Jacob, nog hooger dan Mo- „ zes; ja nog hooger dan de dienstbare Engelen: „ Kan Hy dan wel maar een bloot Mensch zyn? „ Moet Hy niet de Waare Godt zelve zyn? Want „ wie kan hooger zyn dan de Seraphim en Cheruby- „ nen, als alleen de waare Godt? En het geene „ ik u uit dit Duitsche Boek hebbe voorgeleezen, „ is de vervulling van het gemelde door Jezaias en „ andere Godspraaken: JEZUS VAN NAZA- „ RETH is de WAARAGTIGE MESSIAS! Maar „ allerdroevigst! Onze Voorvaderen, die in zynen „ tyd leefden, hebben hem voor hunnen waaren „ Messias en Verlosser niet erkennen noch aannee- „ men willen; en vraagt gy my, waarom zy hem „ daar voor niet hebben willen erkennen of aannee- „ men? Schoon 'er toch te dier tyd zo veel Ge- „ leerde Rabbynen onder Israël gevonden wierden, „ ja schoon het *Sanhedrin* te dier tyd noch in stand „ was; waarom hebben zy hem dan zo veracht, „ bespot en gekruicigt? Ach! myn getrouwe „ Vriend, ter beantwoording van dit, hadde ik „ een zeer ruim Veld om met u daar over te spree- „ ken, en ik beklaage en bejammere alleen, dat „ de tyd zulks niet toe laat, om my uit te brei- „ den, en met eene uitvoerige onderrichtinge u „ te bewyzen, hoe het Volk Israëls te dier tyd, zo „ verblind was, dat zulks voor hunne Oogen is „ verborgen gebleeven; zy hadden te dier tyd „ reeds door de ingedrongene Leere der Rabbynen „ eene gantsch verkeerde inbeelding en begrip ge- „ vormt van den *Moschiach*, dien zy verwachteden; „ te weeten, dat hy met groote pracht komen

„ zou-

„ zoude, en hen van onder de handen, en de on„ derdrukking der Romeinen verloſſen, enz. Doch „ hier over zal ik my niet verder uitbreiden. En „ dat zy hem zo veràcht, beſpot en gekrui„ cigt hebben, dat moeſt immers geſchieden? „ dewyl de Voorzegginge van Jezaias, en die van „ andere Propheten, die door den Geeſt Godts te „ vooren voorzegt hebben, dat de Meſſias zo moeſte „ en zoude verſmaadt, veràcht, beſpott en gedoodt „ worden, noodzakelyk in haare vervulling koomen „ moeſten; maar hunne arme ongelukkige Kinderen „ hebben hunne oogen op hunne Voorvaderen ge„ veſtigt, en zyn daarom ook gegaan in hunne we„ gen, en zo heeft verder den eenen Blinden den „ ander geleidt, en vervoert in hunne meiningen „ en inbeeldingen, en zo is het, Och Arme! nog „ verder ingedrongen tot op den huidigen dag, dat „ het Kind, nog levende van de Borſten zyner Moe„ der al wordt ingedrukt en geleerd, om JEZUS „ van NAZARETH te beſpotten en te verachten. „ Komt het vervolgens by den Rabbi ter Schoole, „ daar hoort het Kind van de andere Kinderen, ja „ van den Rabbi zelve, niet anders van hem, dan „ Laſterwoorden, namelyk TALUI, תלוי *een Op„ gehangene*; word het Kind nog groter, en het „ begint te Studeeren in den *Talmud*, daar wor„ den zyne Oogen verblindt en vergiftigt: Nadert „ die Nacht, in welke men ſtelt dat de Jezus ge„ booren is, zo vermag geen Jood in de geheele „ Waereld, waar hy zich ook bevindt, te Studee„ ren, ja ook zyn gewoonlyk Avond-gebed, dat „ hy noodzakelyk alle Nachten eer hy zich tot Sla„ pen begeeft, moet verrichten, mag hy in dien „ Nacht niet bidden, maar moet zulks nalaaten. „ De reedenen daarvan zyn niet nodig aan u, myn „ getrouwe Vriend, te verklaaren, alzo u dezelve „ wel bekent zyn. Nog veel meer andere diergely-

„ ke

„ ke Lasteringen, Versmadingen, Verachtingen
„ en Bespottingen hebben zy van Hem onder el-
„ kander, welke ik van weegen de kortheid des
„ Tyds niet zal aanhaalen nog uitbreiden. Maar
„ Ach! Wat zal ik Arm Mensche beginnen; Ik
„ zie den glans der Zonne-straalen, maar ik kan
„ uit myne duisternisse niet uit komen om volgen-
„ de redenen: Vooreerst, hoe zal ik myne bemin-
„ de Vrouw, die ik zo lief hebbe als my zelven,
„ konnen verlaaten? Ten Tweeden hoe zal, hoe
„ kan ik myne geliefde Kinderen, die doch zyn
„ myn Vleesch en Bloed, verlaaten, als Schaapen
„ die geenen Herder hebben? ô myn hert, myn
„ Vaderlyk hert zou moeten zyn als steen, ja als
„ beslagen met Yzer of Koper. En ten Derden,
„ waarmede zou ik toch myn brood gewinnen:
„ Arbeiden kan ik niet, als daar toe te zwak zyn-
„ de, een andere Functie hebbe ik niet geleert,
„ en door te Beedelen aan de deuren myn brood
„ te zoeken, daar toe kan ik myne Natuur onmo-
„ gelyk beweegen, my zo verre met gedult aan
„ den wille Gods te onderwerpen; en boven dit
„ alles, vreeze ik dat de Christenen my zouden
„ van de hand wyzen, dat zy my niet zouden ge-
„ loven, noch op myne woorden vertrouwen, dat
„ het my Ernst, en om myne Eeuwige gelukza-
„ ligheid te doen is: waar van de beklaagelyke
„ oorzaak is, dat de Christenen verscheiden malen
„ door Jooden, die zich hebbende laten doopen,
„ zyn bedrogen, dewyl zommigen, vervolgens,
„ onbestendig zynde, tot het Joodendom zyn we-
„ dergekeert; waarom ook onder de Christenen
„ het volgende Spreekwoord in gebruik is: dat het
„ best ware om alle de Jooden, die zig lieten doo-
„ pen, met een Steen van 100 ponden zwaar in
„ een diep water te verdrinken: want, zeggen
„ zy, daar is drieërlei water, dat in 't gemeen aan
„ 't be-

„ 't bederf onderworpen is: het water der Rivie-
„ ren dat in de Zee looft, en onder het Zoute ver-
„ mengt, verlieft zyne zoetigheid; het water dat
„ men onder Wyn vermengt, verlieft daar door
„ zyne eigene klaarheid en deugd; en eindelyk het
„ water, waar mede een Jood word gedoopt, die
„ voorgaf zich te hebben bekeert, en naderhand
„ doet blyken dat hy een Bedrieger en een Leu-
„ genaar was, is onnut verfpild: want uit een ver-
„ fteent Jooden herte, kan geen Chriften beeld ge-
„ vormt worden; en hoe veele moeite en arbeid
„ men ook daar aan befteed, men kan nooit ver-
„ zekert zyn, noch getrooft hoopen, dat hy tot
„ zynen dood toe beftendig een geloovig Chriften
„ zal blyven. En wat zou ik, Elendig Menfch,
„ vervolgens beginnen? Immers zou ik het ook niet
„ konnen uithouden: wat zoude ik myne arme
„ Vrouw en Kinderen bedroeven!"

Ik zat met de allergrootfte verwonderinge deze woorden aan te hooren; Want voor eerft ging 'er door het Lezen van den Rabbi, eene Zonne op in myne Ziele, nademaal ik in myn geheele leeftyd zulks niets gehoort noch geweeten had, en dewyl my door dit Lezen, het 53. *Capittel* van Jezaias Godfpraake zeer duidelyk en klaar wierde: Ten anderen, ftond ik uitermaaten verwonderd over de Voorzienigheid Gods, welke my in deze Stad gebragt, en by dezen Rabbi had doen bekent worden; die my by het 53. Cap. van gemelde Godsfpraak had willen bepaalen, en in my eene begeerte tot verftand van het zelve hadde opgewekt, om my by dezen Rabbi te vervoegen, en hem te verzoeken my zulks te willen verklaaren: en dat de Heere het gemoed van dezen Rabbi zodanig bewoog, dat hy alle de verborgentheden zyns herten, die zo veele Jaaren daar in opgeflooten hadden gelegen, zo gulhartig aan my moeft openbaaren, en dat 'er zulk

een

een licht in myne Ziele zoude opgaan, waar van ik te vooren niets geweeten noch gekend hadde; en byzonder wierd myne Ziele verkwikt en bemoedigt in het geloove, toen ik met myne Oogen zag en met myne Ooren hoorde, dat ook deze al overtuigt was *van de Waarheid.*

De Rabby vraagde my naar de reeden, dat ik zo zeer in verwondering als opgetoogen zat, en niet een eenig woord sprak? Waar op ik, my niet langer konnende inhouden, alzo myn herte vol met traanen van vreugde was, hem zeide: Ach, myn geliefde en getrouwe Broeder! Hoe wonderlyk zyn de wegen van den Almachtigen Godt, en hoe aangenaam en verkwikkend zyn my uwe woorden te hooren! Ik vinde insgelyks vrymoedigheid in myn herte, om ook myne geheimen aan u mede te deelen. Daar op verhaalde ik hem den gantschen weg, dien de Heere met my hadde gehouden van den beginne af aan, als ik boven beschreeven hebbe.

Wanneer de Rabby zulks van my hoorde, viel hy neder op zyne kniën, en weende zo bitterlyk, dat men hem in zyne traanen zoude hebben konnen wasschen. Onmogelyk is het my, de droefheid zyner Ziele te beschryven; Hy bad met een verbrooken en verslagen herte tot Godt den Heere, dat de Heere toch in zyne barmhertigheid op hem wilde nederzien, en hem ook die Genade schenken, die hy aan my beweezen hadde, om zich zelve te konnen verloochenen; op dat zyn herte mogt los gemaakt worden van zyne Vrouw en Kinderen, enz. om zich, van alle bekommering ontheven, onbezorgt alleen op den Almachtigen en grooten Godt te konnen verlaaten, en zich geheel en alleen aan hem toe te vertrouwen, of zyne arme Ziele den Heere zo aangenaam niet was als de myne; en daar dit alles en alleen het werk Gods is, terwyl geen Menschelyk vermoogen zonder Goddelyke hulpe en

byſtand zulks kan verdragen noch uitvoeren, om zo alles te verlaaten, ten zy van den Heere daar toe bekwaam gemaakt: dat de Heere hem toch die genade wilde ſchenken, en dat deze uure daartoe mogt gezeegent zyn, om my te konnen navolgen, enz. en veel meer andere woorden die ik niet kan beſchryven. Ach, geliefde Leezer! het is niet nodig hier ter neder te ſtellen, hoe myn gemoed te dier tyd was. Treurigheid en Vreugde, Smerte en Verkwikking waren onder een vermengt; doch in myne Onweetenheid troofte ik hem zo als my gegeeven wierd tot hem te ſpreeken. Ik zeide: Ach, myn geliefde en getrouwe Broeder! Indien het u een rechten ernſt was, om uwe arme Ziele van de Helle en het eeuwig verderf gered te zien; zo zouden alle deze zaken, die u als hooge Bergen ſchynen, vallen. Ach, myn geliefde Broeder, gy moet my wel verſtaan, ik zegge, indien gy zoudt gewaar worden, en ondervinden dat de Toorn Gods over u brand, en hoe nogtans de getrouwe God Israëls u zo lange met geduld heeft gedraagen: Ach, aan alle deze dingen zoudt gy niet meer gedenken; de Heere zoude u helpen, en hy kan u van alles los maken, gelyk hy my gedaan heeft tot op den huidigen dag. Terwyl wy dus zamen ſprekende waren, kwamen zyne Vrouw en Kinderen uit de Comedie in huis, waar door onzen mond wierd geſlooten; en niet tegenſtaande ik vervolgens nog een en andermaal ben by hem geweeſt, om hem ten zynen huize te bezoeken, zo hebben wy echter nooit gelegenheid gehad, om van dit gewichtig ſtuk meer met elkanderen te konnen ſpreken. Wy konden wel inzien in elkanders herte, doch onze monden waren geſlooten en verſtomd.

Den 2 *December* 1762, van den Rabby met traanen affcheid genomen hebbende, ben ik van de Stad N. gereiſt, en den 8 dito kwam ik te *Leypzig*,

zig, in welke Stad te dier tyd de Pruissische Militie guarnisoen hieldt; ik stond aldaar op den Markt om hunne Exercitiën, die zeer aangenaam waren, te aanschouwen: Zo kwam tot my een Soldaat, hebbende een Boekxken in zyne hand. (zynde het *N. Testament*, het welk ik echter niet kende, zo als vervolgens gemeld word.) Deze vraagde my spotsen verachtender wyze: Rabbi, wilt gy dit boeksken koopen? Ik begeerde het zelve te bezien, doch hy wilde het uit zyne handen niet geeven. Ik vraagde hem; wat hy begeerde voor dat Boek? Hy antwoordde; eenen Daalder: Ik was verwondert, daar dit Boek nog geheel nieuw, en zeer fraai van band was, dat hy voor het zelve niet meer begeerde dan eenen Daalder. (want te dier tyd waren zeven zulke Daalders en acht grosschen de waardye van een Ducaat) Hier over dacht ik by my zelven: myne voornemen is toch gevestigt om de Hoogduitsche Taale te leeren, en ik ben reeds zo verre daar mede gevorderd, dat ik het kan spelden; mogelyk kan dit Boek my ten nutte zyn, om dat voornemen te bevorderen: En ik gaf hem eenen Daalder, en hy gaf my daar en tegen het Boek. Maar zo haast dit geschied was, begon de Soldaat spoedig te loopen, en teffens overluid te lagchen en met handgeklap te roepen: ô, ô! Daar hebbe ik eenen Joodschen Rabby met eenen grooten Baard bedrogen! (hy meende, dat, indien ik zag welk een Boek dit was, ik zulks wel terstond zoude weg, en tegen de Aarde werpen.) De omstaande Menschen lagchten insgelyks, en omcingelden my; ik wist niet wat my overkwam; ja ik schaamde my, en kon niet begrypen, wat dit te beduiden hadde, dat zy myner zo belagchten: weshalven ik alle mogelykheid aanwendde om uit hun midden te ontkomen, en na myne Herberge te spoeden. In myne Herberg gekomen zynde, was myne begeerte uitermaten

 groot

groot om te zien, welk een Boek dit, weezen mogt, en waarom de Soldaat, als ook de andere Menschen, zo gelagchen en als met my gespot hadden. Ik begon dan te leezen op het Tytelblad, alwaar ik vond met groote Letteren geschreven, *Het Nieuwe Testament*. Hier kon ik niet verder voortvaaren, maar begon met myn Verstand te redeneeren over de gelezene woorden: Ey wat is dat te zeggen; wat moet ik daar door verstaan: *Het Nieuwe Testament*? (Want ik had nog van myn Leeven niet geweeten of gehoort, dat 'er een Nieuw Testament in de Wereld was, als boven gemeldt is.) Het bleef my een raadzel, en ik kon zulks niet begrypen; doch door veelvoudig nadenken en overleggen hier over, kwam ik op de volgende gedachten: Het is by den Jooden in gebruik, ook nog ten huidigen dage, dat een Krank Mensch onder hen, indien de Krankheid gevaarlyk word, en het te vreezen zy, dat hy mogt sterven, zyn צואה *Zewa'a* maakt. Dat zo veel te zeggen is als een *bevel*, het welk zulken Persoon na laat, hoe en op wat wyze men zich voor, by, en na zynen dood zal hebben te gedragen en te reguleren, zo wel ten aanzien van zyne Begraavinge, als ten aanzien van de Erfdeeling zyner nagelatene Goederen en Rykdommen: en hier in heeft die Persoon de macht en het vermogen, om het eene Kind of Vriend meerder te begunstigen dan een ander, naar zyn welgevallen, en zulk een צואה *Zewa'a* heeft zodanige kragt, dat den inhoud daar van ten nauwsten moet opgevolgt worden. Zo dat dit voorige woord het zelve uitdrukt, wat in onze duitsche taal het woord *Testament* te kennen geeft, derhalven verbeelde ik my, dat dit Boek zoude zyn gemaakt van eenig voornaam Heer of van eenig Prins voor zynen dood, als zulk een bevel, hoe men zich na zynen dood zoude hebben te gedragen, en dus begreep ik, dat het my tot

myn oogmerk, namelyk om de Hoogduitsche Taale te leeren leezen, van genoegzamen dienst konde zyn. Ik maakte dan een begin met daar in te leezen, en als ik tot myne groote verwonderinge in het eerste Capittel van Mattheus vond de Namen van *Abraham*, *Isaac*, *Jacob*, *Thamar*, *Ruth* en *Boäs*, enz. dacht ik by my zelven; Ey, wat hebben toch de Christenen met deze Naamen te doen? dit zyn immers geweest de Voorvaderen der Jooden? dit was iets, dat ik onmogelyk konde begrypen. Ik las dan in myne verwondering al verder tot het 16 *vers* van dat genoemde Eerste Capittel van Mattheus, van waar beschreeven word de geboorte van CHRISTUS; by het leezen van 't welke myne handen zodanig begonnen te beeven, dat het my onmogelyk was, het Boek daar in te houden; maar ik moest het zelve op de Tafel nederleggen, en myne handen te zamenslaande met verwonderinge en ontsteltenisse uitroepen: O Heere! hoe wonderlyk en onuitsprekelyk zyn alle uwe wegen, die gy met een Menschen Kind, met een Aardworm houdt. Ziet, dachte ik, dit Boekje zal zekerlyk handelen van den gekruisten Christus, dien gy zoekt, en welken gy ook moet vinden; Ziet, dit Boeksken moest gy hebben, en op zulk eene byzondere wyze moest het u toegebragt worden: Ja deze Soldaat moest een voornemen hebben om u te willen bedriegen, en daar by nog u uitlagchen en bespotten; doch dit alles kon niets helpen: gy moest het koopen; gy moest het Boeksken hebben; gy moest het zelve leezen; en myne begeerte tot leezen in het zelve was zo groot, dat ik met leezen beezig was dag ende nacht, en niet tegenstaande my te dier tyd het leezen zeer moeijelyk viel, maakte de yver nogtans alle moeite gering en ligt.

Den 15 *December* 1762. kwam ik gelukkig te

Berlyn, al waar ik groote Eere en Weldaaden van de Jooden hebbe ontfangen.

„ Het zal u, geliefde Leezer! zekerlyk verwon-
„ deren, dat gy uit myn verhaal beſpeurt, dat ik
„ my nog ſteeds tot de Jooden gewend, en on-
„ der hen verkeert hebbe? Op welke bedenkinge
„ ik u als in het voorbygaan kortelyk moet ant-
„ woorden: Ten Eerſten, de Pharizeeuwſche
„ Zuurdeeg was niet zo gemakkelyk uit myn herte
„ uit te delgen; Ik was nog zo beluſt aan alle de
„ Joodſche Ceremoniën, welke van myne Jeugd
„ af aan in myn herte waren ingewortelt, mede te
„ oeffenen, en by te woonen; inzonderheid om
„ den Sabbath te heiligen (zo als ik vervolgens van
„ dit ſtuk uitvoeriger zal melden;) want het is
„ niet mogelyk de Joodſche Synagoge zo op een-
„ maal te begraaven. Ten anderen, was myn Ryk-
„ dom te dier tyd niet veel; de Vyftig Ducaaten
„ waren reeds verteert; myn Goud Horologie
„ hadde ik in Potsdam reeds moeten verkoopen,
„ en daarom hebbe ik my als nog onder de Jooden
„ moeten ophouden.

In *Berlyn* ben ik, wegens de zeer ſtrenge koude, gebleven tot den 4 *February* 1763, geduurende welken tyd van myn verblyf aldaar, ik het geheele Evangelium doorlas, wanneer my voor de eerſtemaal onder het ooge kwam, het 26, 27 en 28. Cap. van Mattheus, welke my door den Rabby waren voorgeleezen, waar uit ik begreep en beſloot, dat myn Boeksken van den zelven inhoud was als het zyne, maar nog groter was de verwakkering en opgewcktheid van myne Ziele, als ook van myn Verſtand, bezonder onder het leezen van *Hebr.* 9: 10, 11. hier wierd myn Verſtand opgeklaard, zo dat ik kon begrypen, dat alle Ceremoniën en Offerhanden, als ook byzonder de groote Verzoendag, Chriſtus afgebeeld hebben, doch dat Chriſtus zelve het waare Ver-

zoen-

zoen-Offer is geweest: hier door is, gelyk de geliefde Leezer kan bemerken, wel een grote Zonne in myne Ziele opgegaan, en ik zag het gene ik in myn geheele Leeftyd niet had geweeten; maar myn boos en arglistig herte, en myn duister verstand en verkeerde begrippen, maakte zulke zwaarigheden, dat ze my voorkwamen als groote Bergen die onoverkomelyk zyn: ik meen zwaarigheden, die niet zyn op te lossen. Onmogelyk kan ik my over alle dezelve uitbreiden, ten ware ik daar van een byzonder Boek zamenstelde.

Eerstelyk schenen zulke zwaarigheden my het moeijelykste, wanneer ik in de Evangelien las zulke Versen, waar in voorkwamen, naamen of woorden, in welke zich het *N. Testament* op het *O. Testament* beroept, dat zulks door de Propheten des *O. Test.* te vooren voorzegt, en als nu was vervult; wanneer ik dan zulks nazocht in het *O. Test.* om de overeenstemminge te ontdekken, (want dit is het zekerste bewys van de Waarheid, en ter overtuiging, dat het eene waarheid is; namelyk de overeenstemminge daar van, en dat niets, ja geheel niets daar in te vinden is, dat zich wederspreekt,) toen zocht de Vyand, de Duivel, myne arme Ziele te bedroeven en in de engte te jaagen; kort om de Duivel, of myn eigen boos Herte, stelde my voor, dat het Evangelium (met eerbied gesproken) een valsch Boek moest zyn, om redenen; dat de Versen, door het *N. Testament* aangehaalt, met het *O. Testament* niet over een stemmen.

Ten Tweeden, is het niet overeenstemmende in het Evangelium zelve: dat het gemelde, en de verhaalen van de Apostelen zelve, niet van den eenen gelyk van den anderen zyn; ieder der Apostelen beschryft de zaake op eene andere wyze.

Ten Derden, wanneer ik was gekomen in het leezen aan zulke plaatzen, welke geheimenissen waren,

ren, die myn duister, verdorven verstand en verkeerde begrippen, te dier tyd nog niet konde inzien, nog veel minder begrypen; begon myn boos en vergiftig herte te stryden en te murmureeren.

Te dier tyd was Geloove en Strydt, Vreeze en Troost te zamen vermengt; en 'er gingen zulke onbeschryflyke dik duistere Wolken in myne arme benauwde Ziele op, dat ik my zelven niet wist te helpen: en hoe meer ik myn verdorven en verkeert verstand te koste leidde, hoe meer ik in vertwyfelingen en verstrikkingen verzonk; waar by kwam, dat ik nog in myne onweetende verbeelding was, my voorstellende, dat, wanneer een Jood komt, en zyn voornemen vertoont, om een Christen te willen worden, deze terstond op dat zelve uur in de Kerk wordt gebragt en gedoopt. (Ik wist niet, dat 'er voor af een volledige Belydenisse moest geleert worden, en ten dien einde tweemaal ter week door den Leeraar in de Waarheid moet onderwezen worden; Och neen: Ik stelde my voor, dat het by de Christenen toeging gelyk by den Jooden, alwaar men niet noodig heeft, zyn hoofd met Leeren te breeken; een vierendeel van een uur, en daar mede is alles verricht wat 'er tot het maaken van een Joodengenoot behoort.) Dies dacht ik, wat zult gy nu doen of beginnen? Wilt gy tot de Christenen gaan en u laaten doopen? Och, vraag het slechts uw eigen boos herte, dat zal u wel antwoorden. Gy weet immers by u-zelven, welk eene *Massa* משא gy op uw herte hebt leggen; welk eene menigte Strydigheden en *Zwaarigheden*, gelyk Hemelhooge Bergen (zo kwamen my dezelve te dier tyd voor) gy in uw Verstand hebt; gy zult immers door dat doopen geen troost nog vreede in uwe arme *Ziele* vinden; Ja in het teegendeel zult gy nog meer benaauwt worden;

en in vertwyffelinge geraaken. Wat zal u den doop helpen? die kan u toch niet Zalig maken? denk maar aan de woorden van *Marc.* 16:16. vindt gy daar niet uitdrukkelyk, dat de Doop alleen zonder het Geloove niet kan Zalig maaken; Immers word daar gezegt, *die niet en gelooft*, *zal verdoemt worden*, en niet, *die niet gedoopt zal zyn*, *zal verdoemt worden*: Derhalven, zo lange gy met zulke zwaarigheden en ſtrydigheden beladen en bezwaart zyt, hoe is het mogelyk voor u om te denken, dat gy u tot de Chriſtenen zoudt voegen, om onder hen gedoopt te worden? O denk toch dat Godt alweetende is, voor wien alle de gedachten van alle Menſchen openbaar zyn, en voor wien niets verborgen is; dat Hy ziet tot in het verborgene des herten; moet dan uwe verdoemeniſſe niet duizendmaal zwaarder en grooter worden, wanneer gy u zoudt laaten doopen, daar uw boos herte nog zo vervult is met Twyfelinge en Ongeloof?

Dus, om deze aangehaalde redenen, kwam ik by my zelven tot een beſluit, van my niet te laaten doopen, maar daar mede te wachten, tot dat de genoemde zwaarigheden en ſtrydigheden van my zouden zyn weggenomen, zo dat ik met een oprecht herte konde verſchynen voor den Heere, en myn mond en herte overeenſtemde, al was het ook dat daar mede nog een half of een geheel Jaar zoude moeten verloopen; terwyl ik ondertuſſchen als een *Nicodemus* in het openbaar de Joodſche Ceremoniën (waar mede myn hert toch nog was vereenigt, en aandezelve verknocht, zynde het Pharizeeuwſche Zuurdeeg daar in nog gewortelt en begraven,) mede zoude verrichten, en des Nachts en in het verborgene den Heere Jezus in zyn woord zoeken, gelyk hy zelve gezegt heeft: *Onderzoekt de Schriften*, *want*, *enz.* Niet tegenſtaande deze woorden van den zelven Heere Jezus: *wie my verloo-*

loochent zal hebben voor de Menschen, dien zal ik ook, verloochenen voor mynen Hemelschen Vader, enz. my zeer gekwelt en gedrukt hebben. Doch dit alles konde niet helpen; het was my onmogelyk; de zwaarigheden drongen en jaagden my in zulke bedroefde benauwtheden, dat my dacht, het was beter en heilzamer voor myne Ziele, Christus in het verborgene en met oprechten herte te zoeken, als Christus in het openbaar voor de Menschen te belyden, alleen met den mond, en met een twyfelachtig herte.

Den 10 *February* 1763. Arriveerde ik gelukkig tot *Hamburg* en *Altona*. Te dier tyd leefde nog de groote en beroemde Opper-Rabbyn, *R. Jonathan*.

„Deze *R. Jonathan* was in zynen eersten tyd de „allergrootste Rabby over alle de Rabbynen van ge„heel Europa, en zyn Naam was zeer beroemt door „de geheele waereld onder alle de Jooden; doch ver„volgens hebben zig andere Rabbynen opgewor„pen, die hem beschuldigden dat hy van gedachten „was, dat de *Messias* reeds was gekomen: deze Rab„bynen hebben ook eenige kenteekenen en bewy„zen uit zyne eigen Schriften voor deze hunne be„schuldiginge bygebragt; en daar op hebben zy hem „willen vervolgen en verbannen, gelyk hunne ge„woonte is. Maar *R. Jonathan* hadde eenen zeer „grooten aanhang van Vrienden in de geheele we„reld, die ook van zyn gevoelen waren, en het „meestendeel van deze waren zyne Discipelen, die „onder hem gestudeert hadden, als hy nog in *Praag* „de Opperste Rabby was; deze hebben hem groote „hulpe beweezen en hem bygestaan, het welk een „zeer ongemeenen oproer onder de Jooden in de ge„heele waereld heeft veroorzaakt, zo dat er zelf „brieven van *Jeruzalem* zyn gekomen om hem te „beschermen tegen, en te redden uit de handen zy-

„ner

„ner Vyanden. Deze Oproer was zo groot, dat de „Rabbynen van die beide partyen elkanderen hebben verdoemt en verbannen in hunne Synagogen. „Wel is waar, dat *R. Jonathan* met zynen aanhang „de overhand heeft behouden, doch by dit alles is „hy nochtans in groote verachting en versmaadheid „geraakt, zo dat zyn voorheen beroemde Naame, „zeer in kleinachting is gebracht, waaromtrent ik „my niet verder zal uitbreiden."

Deze *R. Jonathan* was opgevoed in het huis van myn Overgrootvader, Rabby *Mordochai*, in *Nicolspurg*; in het Landschap MORAVIA: welke hem tot zich hadde op- en aangenomen, als zynde een Ouderloze Wees van acht Jaaren oud; hem van alles bezorgende, het geen een Kind van zynen Vader zoude hebben konnen verwachten en genieten; hy heeft hem laten Studeeren, enz. Zo als ik nu met de Postwagen van *Berlyn* in *Hamburg* kwam, ging ik na *Altona*, om daar voor eerst een Herberg voor eenige dagen voor my te zoeken, wanneer ik het huis van gemelden *R. Jonathan* moest voorby passeeren; dezen Rabby stond (hy moet zekerlyk voor het Venster of elders gestaan hebben, dat hy my heeft konnen zien, dat ik echter niet wist, als een Vreemdeling die voor het eerste in eene Stadt komt) en zag my voorbygaan; het schynt dat 'er in myn Wezen en gestalte iets geweest is, dat gelykenisse had met dat van myn Overgrootvader, *R. Mordochai*, by wien hy was opgevoed, of dat hy aan myne Kleedinge gemerkt moet hebben, dat ik uit dat Land was gekomen; van al het welke ik echter niets geweten hebbe. (Geliefde Leezer! let eens, welk een schrikkelyke doodsangst my hier wederom overkwam; en van welke middelen de Duivel zich niet weet te bedienen, om eene Ziele ter dood toe te benauwen; en van eenen strohalm eenen on-

over-

overkomelyken Berg te maken, en iemand zyn graf als voor zyne oogen te stellen.) Wat gebeurt er? Zo als ik pas in de Herberg kwam, en met den Jood sprak van wegens de Slaapkamer die ik betrekken zoude, ziet daar komt de Bediende van bovengenoemde *R. Jonathan*, vraagende: waar is de Man, die nu van de Reis is gekomen? Zy weezen hem op my: daar op zeide hy tot my, dat ik op dit oogenblik, zonder my op te houden, moest komen by den Rabby, die my zeer noodzakelyk moest spreeken. De andere Jooden zagen elkanderen aan met verwonderingen; maar op my was de bittere doodsängst gevallen: en de Satan drong en jaagde my in zodanige engte en benauwtheden, dat ik niet in staat ben dezelve met woorden uit te drukken. Hy stelde my voor: ziet, hier is uw Kerkhof en Graf, hier is uw Einde. Gy hebt gemeent en gedacht den Toorn Gods te ontvlieden, en hem te ontgaan, maar nu is het met u ten einde: uwe verborgene booze daaden en voorneemens, die gy dacht dat verborgen zouden blyven, zyn nu aan dezen Rabby openbaar geworden; hy zal zekerlyk narichten uit uwe verlaaten Stad gekregen hebben; Zy zullen uw persoon in de Brieven afgeteekent en uitgebeeld hebben: uwe grootte, gestalte en aangezicht; uwe oogen en hairen, ja zelve de Kleederen waar mede gy bekleedt zyt: nu bereidt u ter dood, en wie weet, welk een smertelyken dood gy ondergaan zult: ware het u niet veel beter geweest, dat gy mynen goeden raad hadt gevolgt, dien ik u voor dezen gegeeven hebbe? Ik konde, van wegens deze schrikkelyke ontsteltenisse, die my overvallen was, dezen Bedienden niet antwoordden; eindelyk met groote moeite myne vreeze ontveinzende, zeide ik tot hem: Myn lieve Vriend, ik verzoek een half uurtje gedult te hebben; ik ben

zeer

zeer afgemat van het reizen; daar en boven hebbe ik dezen dag nog niets genoten, noch eeten, noch drinken; derhalven zal ik eerst een Kop Coffy drinken, en daar na zal ik by den Rabby komen.

Ik was van gedachten, dat de Bediende aan den Rabby deze boodschap zoude overbrengen, zonder na my te wachten, en dan wilde ik in zyn afwezen de vlucht nemen, of ter Stad uit, of tot de Christenen, van welke Religie ik dezelve ook mogt ontmoeten, om maar myn leeven te bewaaren. Maar deze Bediende antwoordde my: doet zulks, ik zal op u wachten den gezegden tyd. Ik stelde hem voor, dat dit vertoeven van hem, om na my te wachten, niet nodig was: dat de Rabby op hem misnoegt en toornig mogt worden over zyn vertoeven en uitblyven; maar alles kon niets helpen; hy wilde niet heenen gaan, hy wilde op myn wachten. O! wat viel my dat smertelyk. Men bragt my de Coffy; maar ik meende, dat ik Galle en Edik dronk. De vooren gemelde aanvechtingen en benauwtheden des Satans waren nog niet genoeg, maar hy zocht my nog met een ander stuk te bedroeven en benauwt te maaken, „dat is, gelyk het „schrikkelyke en onuitspreekelyke Bygeloof by het „arme Volk der Jooden is in- en doorgedrongen, zo „worden zy met zulke Fabelen opgevoed en groot-„gebragt van 's Moeders Lyve aan, dat zy alles ge-„looven, wat hunne Rabbynen hen voor praaten; „en zo was ik ook met zulk een Bygeloof vervult, „het welk nog in myn boos en arglistig herte be-„graven lag, als bleek uit het volgende: Dewyl „deze *R. Jonathan* zeer ervaaren was in de *Caballa* „(gelyk zy voorgeven en zich verbeelden) zo „zoude deze Rabby in staat zyn, om, wanneer hy „een Mensch voor zich hadt en hem met zyne oogen „aanschouwde, terstond aan zyn Voorhoofd te ont-„dekken alle zyne Zonden ende Overtredingen, en „de-

„dezelve hem in zyn aangezichte te konnen noe-
„men: [en met meer dergelyke Fabelen waren de
„Jooden ingenomen van Hem; dat hy, by voor-
„beeld, macht zoude hebben de Engelen te bezwee-
„ren om hem gehoorzaam te zyn, zo ook de *Sche-*
„*dim* שדים *booze Geesten*, dat dezelve dezen of ge-
„nen Mensch niet zouden konnen beschadigen, enz.
„Met deze Bygeloovige Fabelen was ik te dier tyd
„ook nog vervult, het welk de Satan zich ten nut-
„te maakte, hebbende daar in een bekwaam mid-
„del, om myne arme Ziele in de engte te dryven.
„De Duivel stelde my voor:" dat, of schoon deze
Rabby geene de minste tyding van myne Stad, my
aangaande, hadde ontfangen; hy nogtans, zo haast
ik maar tot zyne deure intradt, en hy my met zy-
ne oogen aanschouwde, my terstond zoude open-
baaren alle myne voornemens; en hoe zal het dan
met my vergaan? en het blykt dat hem reeds al-
les moet bekent zyn, dewyl hy zynen Dienaar heeft
bevolen van u niet af te wyken.

Nu dus hadde ik de bittere Coffy uitgedronken
in myne benauwtheid, en ik moest, met vrees en
verschrikkinge vervult, met dezen Bedienden gaan
tot den Rabby, (gelyk David als hy tot Achis ge-
bragt wierd:) Ik kwam dan in het Huis en in de
Kamer waarin de Rabby zich bevond; hy gaf my
Salem שלום, dat is te zeggen, *Vreede zy met u*,
(gelyk de gewoonte der Jooden is;) en dat met
eene allergrootste Vriendelykheid: maar wegens
myne schrikkelyke ontsteltenisse en benauwtheid,
konde ik hem niet antwoorden; voor my wierd
een Stoel gezet, om my op den zelven neder te
zetten. Toen kwam ik tot my zelven en bezefte,
dat deze Rabby geen Waarzegger was, dewyl
hy my anders zo vriendelyk niet zoude ontfangen
hebben, en ik kreeg vrymoedigheid om myn Voor-
hoofd, dat ik tot hier toe tot aan de Oogen met
my-

mynen hoed hadde bedekt gehouden, te ontdekken, en ziet al wat in myn herte was bleef nogtans voor hem verborgen; hy kon 'er aan myn Voorhoofd niets van vinden noch zien; hier wierd ik gewaar, dat myne kwellingen het werk van den Vyand waren.

De Rabby vraagde my met de allerangenaamste en liefdensvolle woorden, of ik niet uit de Familie van *R. Mordechai*, die Rabby in *Nicolspurg* was geweest, afstamde? Ik antwoordde hem van ja, en dat hy myn Overgrootvader was. Toen hy zulks hoorde, wierd hy zeer vrolyk, zo dat ik my over hem moest verwonderen. Hy zeide tot my: Vriend, ik ben schuldig en verplicht u te dienen, in alles wat my mogelyk is; en hy vertelde my, hoe myn Overgrootvader hem had groot gebragt, en hem als een Weeskind in zyn huis hadt opgetogen, en dat hy hem was geweest als een Vader. Ik moest den volgenden Sabbath aan zyne Tafel spyzen, het welk my eene groote Eere was. Hy recommandeerde my by alle de Jooden in deze Stad; ik had van alles vol op, Eeten, Drinken, vrye Slaapkamer, enz. Daar vonde ik tyd en gelegenheid, het kostelyk Evangelium by nacht in myne Eenzaamheid na te spooren; want by dag vermogt ik zulk een Boek niet onder de oogen te laaten komen. Maar de voorheengenoemde zwaarigheden bleven my duister en onopgeklaart in myn verstand; ja dezelve wierden nog vermeerdert, en waren my als een knaagende Worm.

Na dat ik hier nu een geruimen tyd geweest, en vriendelyk afscheid genomen had, om myne Reize te vervolgen, ben ik den 27 *May* 1763. tot *Amsterdam* aangekomen, alwaar ik logeerde by *Mozes Kokisch in de Vinkebuurt*. Op Sabbath ging ik met hem, volgens der Jooden Ordeninge, in de Synagoge, in dezelve bevand zich te dier tyd de Voorzanger van

Ha-

Hanau, welke den Godsdienst volgens hunne Ceremoniën verrichtede, na het voleinden van welken wy beide wederom na huis gingen; over den weg vraagde my gemelde *Mozes Kokisch*, hoe my deze Voorzanger behaagd hadt? Ik zeide tot hem, het kan passeeren, hoewel ik aan hem niets buitengemeens kan vinden: en ik vertrouwe, gy zoudt anders spreken, indien gy den lammen *Gasan* [Voorzanger] *Abraham* genaamt, hadt gehoord.
„Deze *Abraham* is aan zynen eenen Voet lam, „het welk hy heeft gehadt van zyne Jeugd af; hy „was eerst een Kleermaker, vervolgens heeft hy zich „in het zingen geoeffent: hy was begaaft met een „zeer hooge Stemme, zo als de Joodsche Voorzan-„gers gemeenlyk hebben; niet dat zulke hooge „Stemmen hen natuurlyk zyn, maar door geweld; „zy dwingen hunne Stemmen, door met de handen „op hunne wangen te drukken, en schreeuwen als „een Boer in het Woud, als hy dronken is. (Die „hier van de proef wil nemen, heeft maar nodig te „gaan in hunne Synagoge, en hy zal zich niet an-„ders konnen verbeelden, als stond hy in een Wyn-„huis, dat vol dronken Menschen was, die op hun-„ne voeten niet staan konnen, en die derhalven met „hunne Lighaamen en Leden verbazende beweegin-„gen maken, terwyl een van hen, zynde de Voor-„zanger of Aanheffer, een zeer groot geweld maakt „met zyn schreeuwen: Zo zal ieder het in hunne „Synagoge bevinden, gelyk ik voorneemens ben, „van dezen verschrikkelyken, afschouwelyken en „oneerbiedigen Godsdienst wat uitvoeriger te hande-„len: want men moet waarlyk medelyden hebben „met dit arm en elendig Volk, hoe zeer zy ver-„vallen zyn in hunne blindheid, en byzonder in hun-„nen Godsdienst.) Na dat deze Abraham zich in het „zingen had geoeffent, begaf hy zich tot het reizen „in de Waereld, gelyk de gewoonte is van de Jood-

„sche

„ſche Voorzangers, en zo kwam hy ook in myne „Stad, ten tyde als myne Eerſte Vrouw nog in het „leven was, en heeft ten mynen Huize gelogeert; „en zo heeft hy zynen tyd doorgebragt met in de „Waereld rond te reizen, en te trekken van de eene „Stad tot de andere, tot Ao. 1763. Wel was hy „een voortreffelyk Voorzanger geworden, (dat is „die uitmuntent ſchreeuwen kon,) maar hy kon „echter tot die tyd toe geen vaſte Standplaats als „Voorzanger verkrygen, om redenen, dat hy aan „zynen eenen Voet lam was. Van dezen *Abraham* „hoorde ik op myne reize van *Hamburg* naar *Amſter*„*dam*, dat hy zich tegenwoordig bevond in *Frank*„*fort aan de Mayn.*"

By ons gaan en ſpreken bovengemeld, was omtrent ons de Dochters Man van Rabby *Mann*, eene der Parnaſſyns dezes Jaars, die onze Zamenſpraak over de Voorzangers hoorende, kwam tot my, en gaf my *Schaloom* שלום dat is, *Vreede zy u*, (gelyk de Jooden hunne vreemde Broederen gewoon zyn aan te ſpreeken;) vervolgens vraagde hy my, of ik dezen *Gaſan* חזן *Abraham* van aangezicht kende, of ik hem wel gehoort hadde, en of 't my bekent was waar hy was, en zig tegenwoordig onthielt? welke drie Vragen ik hem met korte woorden dus beantwoordde: Ik kenne hem zeer wel; ik hebbe hem ook verſcheidene reizen horen Zingen; hy heeft zelve ten mynen Huize gelogeert (als boven gemeld,) en het is my ook bekent waar hy zich tegenwoordig bevind. Hy vraagde my, of ik niet in ſtaat was om hem tot Amſterdam te brengen, zo my de moeite daar toe aan te wenden wel betaalt wierde? Ik antwoordde hem: Och ja, waarom niet? Ik vinde daar in geheel geene zwaarigheid; waarop hy zeide tot *Mozes Kokiſch*, (mynen Huiswaard,) het is goed; drinkt gy Lieden te zamen eenige Bottels Rynſche Wyn, en

verluſtigt uw op den Sabbath, ik zal het betaalen. Ik liet dit paſſeeren, niet wetende wat daar uit zoude worden. Den daarop volgenden Zondag, zynde de dag dat de Parnaſſyns, volgens gewoonte te Amſterdam, in hunne Vergaderinge te zamen komen, zo kwam des nademiddags tot my Rabby *Hirſch Schames*, die der Kerk en Parnaſſyns Dienaar is, zeggende: dat ik met hem moeſt komen by de Parnaſſyns; ik ſtond met groote ontſteltenisse verwondert, en kon de reden daarvan niet begrypen; de Vyand jaagde my hier wederom in de engte en benauwtheid. (Ik zal my hier over niet uitbreiden, dewyl zulks onnodig is: het was te dezer tyd met my wederom zo gelegen als te vooren, zo als *P.* 108. gemeld hebbe, toen de Bediende van *R. Jonathan* by my kwam; en het kan ook niet anders zyn, wnaneer de Menſch geen vry geweeten heeft; Och, dan ſchrikt hy voor een ruiſchend blad!) Dezen *R. Hirſch* wel ziende dat ik verſchrikt was, en dat myn aangezicht van gelaat veranderde, zeide tot my: myn Vriend, gy hebt niet noodig u zo te ontſtellen en te verſchrikken, de Parnaſſyns zyn immers ook maar Menſchen, gelyk als wy, (hy was van gedachten dat het hoog opzien van my tegen hunne Perſonen, zulken ſchrik veroorzaakte,) en ik wil u wel te kennen geven om welke redenen gy tot hen geroepen word; gy hebt u laten ontvallen dat u den Lammen *Gaſan* חזן (Voorzanger) van aangezichte wel bekent is, en ook dat gy hem verſcheiden malen gehoort hebt, en dat gy daarenboven bewuſt zyt, waar hy tegenwoordig te vinden is, en om deze redenen word gy voor de Parnaſſyns geroepen, die zelf met u daar over mondeling willen ſpreeken. Wanneer ik zulks van hem hoorde, wierd ik wederom bemoedigt en geſterkt, en ging met hem. Hy bragt my tot de Parnaſſyns: en bovengemelde Rabby *Mann*, die

ook

ook in dit Jaar een der Parnassyns was, vraagde met zeer korte woorden, of dit waar was, dat ik zekere naricht had van de plaats, waar zich de Lamme *Gasan* חזן (Voorzanger) tegenwoordig onthield en tê vinden was; en voorts of ik in staat ware, om dezen Voorzanger *Abraham* hier tot Amsterdam te brengen, dan zouden my Twintig Ducaaten voor myne moeite gegeeven worden, behalven de andere onkosten, die daar toe vereischt wierden; ik zou maar niets ontzien, zy hadden Gelds genoeg, ik moest alles maar opteekenen, alles zou my voldaan worden met groote dankbaarheid, zo ik slechts allen vlyt aanwendde, dat ik den gemelden Voorzanger met my tot Amsterdam bragt. Ik antwoordde, dat ik zulks eenige dagen in beraad moest neemen, en zo ging ik met de grootste verwondering van de Parnassyns weg. Dien zelven Avond kwam by my de Schoonzoon van bovengenoemden Rabby *Mann*, (die te vooren op den Sabbath met my gesproken hadde) met nog andere Vrienden; zy verzochten my boven maten, dat ik toch niet nalaatig zoude zyn deze Reize te doen, en beloofden my, behalven het voorige, nog dertig Ducaaten uit hunne hand te zullen ontfangen, buiten de Twintig Ducaaten van de Parnassyns. Hier op resolveerde ik om de Reize te onderneemen. (ik hadde te dier tyd geen grooten rykdom meer, alles was reeds verteerd en verreist, ook het geld dat ik van het verkoop van myn Goud Horologie te Potsdam hadde ontfangen.) Zy gaven my achttien Ducaaten op hand, tot Reisgeld en Kosten, en den 6 *Juny* 1763. ging ik op Reize naar *Frankfort aan den Mayn.*

Op den weg van *Keulen* na *Bon* in het Jaagschip, bevonden zich in myn gezelschap vier Priesters, met welken ik in een groot dispuut geraakte, en waar door ik in groote aanvechtingen en verzoe-

kingen ben gevallen ; zy beloofden my tot Professor te maaken , en meer dergelyke toezeggingen wierden my gedaan, zo ik slechts met hen na *Keulen* wilde te rugge keeren : Ik gaf hen ten antwoord, dat ik geen uiterlyke Eere noch Rykdom zocht, dewyl dit alles niets konde helpen tot myne Zaligheid. Daar op verzochten zy my, dat ik hen toch zonder eenige vreeze zoude zeggen, welke van de Religien de Waare en Voortreffelykste was, of de Catholyke, of de Lutherfche, of de Gereformeerde? Ik verzocht hen van dit gesprek en disput af te stappen, opdat 'er geen ongenoegen of oploopenheid uit ontstaan mogt; maar zy wilden daar niet aan, begeerende dat ik hunne Vraage zoude beantwoorden. Ik zeide dat ik niet zo hoog geleerd noch bestudeert was, om zulks te konnen onderscheiden; en ik vraagde in tegendeel: wat dunkt u Lieden van de drie Religien? welke is de Voortreffelykste? Zy zeiden, de Catholyke. Maar hier mede is het niet genoeg, hernam ik, want zo kan een ieder antwoorden; de Lutherschman zal zeggen, de myne; en de Gereformeerde zal zeggen de myne is de rechte. (alhoewel ik te dier tyd niet eens wist, wat Luthersch of Gereformeert op zich zelve behelsde, en waar in derzelver onderscheid gelegen was.) Zy antwoordden, ons Catholyk Geloof is het Eerste en Oudste. Wel nu, zei ik, als het op de Oudheid aankomt, hebbe ik, als een Jood, het rechte Geloof; want dit word van allen Religien toegestaan, en ook gy zelve moet toestaan, dat wy Jooden de Eerste en Oudste Godsdienst bezitten. Daar op zeiden zy: de andere Religien zyn Ketters, en het is nog geene drie honderd Jaaren, dat dezelve ingedrongen en van onze waare Relige zyn afgevallen; en hier aan alleen kan men zien, dat onze Religie de waare Religie is, vermits wy nog ten huidigen dage

dage den Paus tot Romen hebben, welke de geheele Kerke regeert, volgens het gene Jezus tot Petrus zeide: *Gy zyt Petrus, en op dezen Petra zal ik myne Gemeinte bouwen*, enz. Ik antwoordde: dit kan ik niet begrypen: want eerstelyk is deze belofte niet in Romen geschied, het welk in 't Evangelium niet te vinden is. Ten anderen zyn de Paussen geene Afstammelingen van Petrus: Hy heeft geene Kinderen gehad, die zulk een voorrecht van hem konden Erven: men vindt ook niet in het Evangelium, dat Petrus zulke buitengemeene voorrechten, beneffens de Heerschappye over de Kerke, meer dan de andere Apostelen zoude gehad hebben; en zo men hunnen dienst, ende de uitwerkingen daar van nauwkeurig nagaat, zou men veel eer den Apostel Paulus als den hoogsten Apostel moeten aanmerken, gelyk duidelyk te zien is in de Handelingen der Apostelen; alzo hy verbazende en onuitsprekelyke tochten gedaan, en het Evangelium onder de Heidenen heeft gepredikt, waar toe Petrus lange zo veele moeite niet heeft ondernomen: niet uit nalatigheid of traagheid, maar om dat hy daartoe dat byzonder bevel niet heeft gehad, gelyk Paulus, en hy tot zulk eenen groten dienst niet verordineert is geweest; waarom ook Paulus de Apostel der Heidenen genoemt is. Moet ik zien op de Liefde, dat is, wie onder de Apostelen het meest van Christus bemint was, zo zou ik denken, dat Johannes voor den hoogsten Apostel moest gehouden worden; want Hy hadde hem zeer lief, en als zodanig heeft hy aan zyne Borst geleegen. Moet ik zien op den geenen, die van Christus het eerst tot het Apostel-ampt is beroepen, zo schynt, volgens *Joh.* 1: 41. Andreas nog voor Petrus te gaan, en bygevolg de voorrang te moeten hebben. Maar waarom Petrus? en boven dit alles vinde ik in de geheele Evangelische

Historie niet, dat Petrus zulk een' onuitsprekelyken Rykdom heeft bezeeten, nog veel minder dat hy zodanige Pracht en praal, als een regeerder en geweldige, zoude gevoert hebben; maar in het tegendeel, hy was een Arm Man: hy hadde geen Zilver ofte Goud, gelyk hy zich zelve tot den aan de Schoone Poorte des Tempels zittende Bedelaar, met deze woorden uitdrukt. Op het zeggen dezer woorden wierden zy toornig, en begonnen in de Latynsche Taale tot malkanderen te spreken. Ik zeide tot hen: hebbe ik niet verzocht my met vreeden te laaten? want ik moet spreeken in myne eenvoudigheid, als een Man die niet gestudeert heeft. Daar op zeiden zy tot my, om my te verzoeken, en my de Tonge te schrapen en uit te lokken, dat my nog zeer veel ontbrak, en dat ik de Waarheden begreep in eenen verkeerden zin. Ach! vervolgden zy, zie toe dat gy toch niet bedrogen wordt, met de Luthersche of Gereformeerde Religie te omhelzen, zo gy ooit een Christen denkt te worden; want dit voorzeggen wy u te vooren, dat, al is het, dat gy van den Duivel daar toe vervoert wordt en hunnen Godsdienst omhelst, het u toch onmogelyk zal zyn om het by hen uit te houden; want zy zyn onbarmhertig, zy hebben met hun Evennaasten geen medelyden; zy hebben niet van noden om goede Werken te Oeffenen, dewyl ze zonder het betrachten van Goede Werken in den Hemel meenen te komen; Zy mogen leven, doen en uitvoeren wat zy willen; daarom is 'er onder henlieden geene Barmhertigheid te vinden; de Liefde is onder hen verkoeld, en zulks hebben wy ervaaren en ondervonden; want het meestendeel der geenen, die hunne Religie hadden aangenomen, zyn binnen korten tyd wederom tot onze Catholyke Kerke te rugge gekeert, wanneer zy naderhand bevonden, wat barmhertig ofte onbarmhertig was,

zo als Jacobus zulks beschryft. Deze woorden worden van ons tot u gezegt, uit liefde en oprechtigheid; om u te waarschouwen, vermits gy aan den grooten Dag geene ontschuldiginge zoudt vinden, om dat wy u zulks gezegt hebben, gelyk onze plicht dat mede brengt; en wy willen voor u bidden, op dat Godt uw herte verandere, en u wil brengen op den rechten weg. Hier op kregen zy hunne *Pater Nosters* (of Rozekranssen) voor den dag, en vielen op de knieën; doch ik kon niet verstaan wat zy baden, wegens myn zeer groote ontsteltenis en schrik. Vervolgens vraagden zy my, wat ik toch zeide op hunne laatste voorstelling, die zy aan my gedaan hadden? Ik antwoordde: dat ik zulke Jooden, welke zo van de eene Religie tot de andere overloopen, om zo hunnen nood en gebrek vervult te vinden, voor niets, ja voor geheel niets rekende noch erkende; vermits dezelve noch Joodsch, noch Luthersch, noch Gereformeert, noch Catholyk zyn; dat ze in 't geheel geen Geloof hebben, en nog erger dan de Heidenen zyn. Ik houde de zodanige, vervolgde ik, voor Godtsverloochenaars en Godslasteraars. Want zo zy anders maar wel overtuigt zyn in hun Verstand en Conscientie, dat ze gewichtige reden hebben en geeven konnen, voor een Alweetend Godt, die inziet tot in het verborgene des Herten, en die hunne gedachten beproeft, waarom zy hun aangebooren Joodsch Geloove verlaaten willen, zo moeten zy ook in dezen voornamelyk voorzichtig zyn, en met zeer goed overleg betrachten en onderzoeken, tot welke Religie zy overgaan en aanneemen willen; welke Leere met Gods Woord overeenstemt; met welke Leere hun Verstand en Herte zich het best kan vereenigen; Ja in welke Leere zy den waaren troost voor hunne benauwde Ziele konnen vinden: Ik zegge, dat zy zulks te vooren in overweging

en bezinning moeten neemen, voor en aleer zy eene Religie omhelzen en belyden; en geschied zulks met eene waare overtuiginge, zo wel in het verstand als het gemoed, zo moeten zy vervolgens, schoon zy nood en gebrek hadden in het uitwendige, niet van deze aangenomene Religie afwyken en tot eene andere overgaan; maar zy moeten de Waarheid, die zy erkent en beleeden hebben, met hunnen dood verzegelen en bevestigen, al moesten zy ook van honger en kommer sterven, of by de deuren hun brood beedelen. Doch die zulks niet doen, verdienen by my geene achting: want zy hebben zulks dan niet gedaan om hunne arme Ziele te redden van de Eeuwige Verdoemenisse. Ach neen, maar om des Broods wille; en zo zy daar na bevinden, dat het niet voldoet aan hunne verkeerde Inbeeldingen, en dat de hun zelve gemaakte hoope hen bedriegt, loopen zy weder weg. Nu vraage ik, of de zulke geen Godtverloochenaars zyn? Zy verloochenen Gods Alwetenheid, als of Hem hunne booze gedachten niet bekent waren, en de uitzichten, die in hun herte verborgen zyn, voor den doorgronder aller Herten, en beproever aller Nieren, niet zouden openbaar zyn. Och! de dag hunnes loons zal komen en niet agterblyven: want Godt is een Godt van Waarheid, en Hy vergeldt een iegelyk naar zyne werken. Ook kan ik my onmogelyk voorstellen, noch met myn verstand begrypen, dat 'er onder de Lutherschen en Gereformeerden geene barmhertige en medelyden-oeffenende Menschen zouden te vinden zyn, om zulke Vreemdelingen en Geloofsgenoten de hand te reiken, en voort te helpen, op dat zy tot een broodwinning geraaken: Zouden zy dan alle onbarmhertige en Tyrannen zyn? Het is niet mogelyk! daar zullen ten minsten nog wel eenige onder hen gevonden worden, die barmher-

hertig zyn, en medelyden met hunnen Naasten hebben; zo min als het mogelyk is, dat de Catholyken allen zouden barmhertig zyn; onder dezelve zal 'er ook een groot deel gevonden worden, wiens hert voor het medelyden gesloten is, zo dat zy liever hun vermogen in het Wyn- of Bierhuis; in het Coffy-huis, of by de Muzikanten met dansſen en ſpringen verteeren, dan het aan zulke arme Vreemdelingen mede te deelen. En betreffende het ſtuk van milddaadigheid aan den Armen, kan ik my daarvan met recht voorſtellen, dat 'er in alle Religien barmhertige en onbarmhertige gevonden worden, zo wel onder de Jooden als onder de Lutherſchen, Gereformeerden en Catholyken: en in dat ſtuk hebben wy Jooden den voorrang, en maaken alle Religien beſchaamt.

Hierop riep de Schipper, dat wy een einde zouden maken, en ons dispuut beſluiten; want, vervolgde hy tegen de Prieſters, gy Lieden kunt toch niets met hem uitrichten, of iets te wege brengen: hy blyft in zyne verhardinge, en in de verſtoktheid zyns herten.

Tot Frankforth gearriveert zynde, ging ik terſtond by voren gemelden Voorzanger *Abraham*. Ik ſprak eerſt met hem over andere zaken, op dat hy niet merken zoude om welke reden ik te Frankfort gekomen was, het welk hem echter verwonderde. Eindelyk vraagde ik hem, of het rondzwerven nu zo veele Jaaren hem niet bezwaarlyk was? en of hy het niet moede wierd? of hy niet dacht aan zyne Vrouw, die hy nu reeds verſcheide Jaaren in haare eenzaamheid als een Weduwe hadde gelaaten? en ik voegde daarby, was het niet veel voordeeliger en treffelyker voor u, om u tot de ruſte te begeeven, en te zien, dat gy in de eene of andere Stad Voorzanger wierd, om dat dan uwe Vrouw by u komen kan? Hierop begon hy te

schreiën, (hebbende van zyne Vrouw melden,) en zeide: Och! wat zal ik doen, immers kan ik my dat zelf niet geven. Ik vraagde hem: wat zoudt gy dan denken of zeggen, indien 'er iemand was, die u kondе brengen in eene Stad om daar Voorzanger te worden? en dat meer is, in zulk eene Stad als *Amsterdam* is, alwaar gy alle Jaaren veertien honderd Guldens Tractement hebt, en behalven dit nog wel Duizend Guldens Voordeelen, Matonot, מתנות: dat is *Geschenken* te verwachten hebt. Ey, wat zou zo iemand wel van u verwachten konnen? Hondert Ducaaten, hernam hy, en boven dien zou ik my verplicht vinden, zulks met dankbaarheid te erkennen, en den zodanigen te beminnen als eenen Vader; maar dit is niet mogelyk! Ik zeide tot hem: Nu Vriend, ik ben de Man, die tot u gekomen is, om u als Voorzanger naar *Amsterdam* te brengen; zult gy uw woord, het welk gy nu gesproken hebt, staande houden? Hier op gaf hy my de hand, en bevestigde zyn gezegde met eenen Eed; (zo als de gewoonte der Jooden in 't gemeen is, dat zy den Name des Heeren misbruiken, zo, dat het schrikkelyk is om aan te hooren, en men veel eer zyne Ooren, zo het mogelyk was, zoude verbergen, maar zy geeven zo veel tyd niet, en hebben, eer men 'er op verdacht is, den Naame Godts in den mond, en op de onreine lippen.) De zaak dan besproken zynde, vertrokken wy van *Frankfort aan den Mayn*, en kwamen gelukkig te *Amsterdam* den 24 Juny 1763. De *Parnassyns* ordonneerden dat den Voorzanger zou logeeren by Rabby *Hirsch Schames*, dat is de Dienaar van de Kerk en van de *Parnassyns*, op hunne Kosten en Reekening, gelyk zy byzonder den genoemden *Schames* bevel gaven, dat hy zynen Gast op het voortreffelykste en beste dat maar mogelyk was, zoude bedienen, zo in

Ee-

Eeten en Drinken, als wat'er verder toe behoorde, vermits hem alles wel betaalt en vergolden zou worden.

Rabby *Simeon Rotterdam*, die in dit Jaar גבאי Gabai of *Diacon* was, betaalde my, volgens Ordre van de *Parnassyns*, alle Onkosten die ik op de Reize, zo wel van hier na *Frankfort*, als van Frankfort na *Amsterdam*, met den Voorzanger hadde gedaan, en ook in het byzonder gaf hy my de Twintig Ducaaten met groote dankbetuiging. Ook hebbe ik ontfangen de rest van de Dertig Ducaaten van den Schoonzoon van Rabby *Mann*, gelyk zy my belooft waren.

Ik kwam dan ook by *Abraham* den Voorzanger, om de Honderd Ducaaten, die hy my onder Eede hadde belooft (als boven gemeld): doch hier wierd ik gewaar, dat toezeggen en woord houden, tweederlei is; want ziet, hy kende my niet meer; Ja, wat zegge ik, hy kende zich zelve niet meer. Gelyk het in het gemeen zo gaat, wanneer een Bedelaar onverziens en onverwacht een grooten Schat en hoogen Staat verkrygt, zo kent hy van wegen zyne Hovaardye en Trotz zich zelven niet meer; hy gedenkt niet meer aan zynen voorigen Bedelaarsstaat, hoe hy in verachtinge op den Misthoop moest zitten: ja hy is duizendmaal hoogmoediger en trotzer dan den genen, die in Rykdom en Hoogheid gebooren en opgevoed is, gelyk de ervaring zulks overvloedig leert. Doch ik verkreeg eindelyk met groote moeite van hem een Wissel, groot Zestig Ducaaten, te betalen Zes Maanden na dato, waar op ik hem getrouw aansprak, hoe hy zulks over zyn geweeten konde brengen, dewyl hy my immers 100 Ducaaten hadt belooft, en zulks bezwooren by den Levendigen Godt.

Weegens deze getrouwe aanspraak veranderde zyne Vriendschap in Vyandschap; en van die uure af begon hy te overleggen en na te denken, wat

toch

toch de oorzaak mogt zyn, dat Rabby *Salomon* zich hier te *Amsterdam* onthoud, terwyl zyne Stad zo verre hier van daan is: en hy deedt veele zeer listige Vraagen, maar ik wilde hem de eigenlyke waarheid daâr van niet ontdekken. Hy dus zyne begeerte niet konnende bekomen door het vraagen, schreef (gelyk my naderhand bekent is geworden) aan zyne Familie, na zyn Land, en verzocht haar, hem te willen schryven en berichten, de oorzaaken, waarom (ik) Rabby *Salomon* uit zyne Stad was vertrokken, en zich nu in Amsterdam onthoud? Waar op zyne Familie hem antwoordde en bericht gaf van alles, wat zich met my toegedragen hadde; dat ik VERBANNEN was uit de Synagogen; dat ik bespot, veracht en vervolgt was geworden; dat ik alles had moeten verlaaten, myne Vrouw door haar eenen Scheidbrief te geeven, myn Kind, enz. Zo dat deze *Abraham* de Voorzanger, de Man, dien ik zo veele dienst gedaan, en hem hier tot Amsterdam in zyne kwaliteit gebragt hadt, dezen *Urias* Brief ontfangen hebbende, zulks onder de hand bekend maakte; waar door ik, als ligt te denken is, in het grootste gevaar geraakte. Ik wist wel van dit alles (te weten, dat de Voorzanger aan zyne Familie geschreven en bericht van myne Zaken gevraagt hadde, nog veel minder dat hem alle myne voornemens en myne geheimen waren bekent geworden) niets: Maar den 28 *Augustus* 1763. komende by myne allerbeste Vrienden uit de Jooden, kon ik wel merken en duidelyk zien, *dat hunne Aangezichten niet waren als Gisteren en Eergisteren*, *Gen.* 31: 2. Waar over ik in myn herte verslagen en bedroeft was, dewyl ik, wanneer ik voor dezen by hen kwam, ten allen tyde met de grootste Liefde en Vriendschap was ontfangen, en nu konden zy my niet aanzien: ja zy wendden hunne Aangezichten met toorn en grim-
mig-

migheid van my af. Ik wilde hen niets vraagen, maar ging van hen weg in de grootste verwonderinge, met een bedroeft en te zamen gedrukt herte.

Den 20 *Augustus* ging ik op de *Jooden-Breestraat*, daar my een Jongeling ontmoette, oud ontrent 13 à 14 Jaren; deze begon my te Lasteren en te Vloeken, opentlyk op de Straat: Zulks kwam my zeer wonderlyk te vooren, en ik was daar over zeer verschrikt. Ik vraagde hem, welke gelegenheid ik hem daar toe gegeven had, dat hy my zo vloekte en lasterde? maar hy, met nog meer verwyderende Kaaken, bragt my onuitsprekelyke Lasteringen toe, zeggende: Ei, gy *Raschang* (dat is, gy Booswicht en Godlooze) alle uwe booze voornemens zyn openbaar geworden; *de Voorzanger Abraham* heeft Brieven van zyne Vrienden uit zyn Vaderland ontfangen, in de welke hem bericht zyn alle uwe booze voornemens. Ei, zeg eens, waarom hebt gy uwe Vrouw eenen Scheidbrief moeten geeven? Zyt gy niet gebannen? gy vervloekte *Meschumad!* De schrik trof my zodanig, dat ik hem niet konde antwoorden: ik was overreed, dat hy my de waarheid zeide, ende dat alle myne geheimen nu openbaar waren. Hier by begon allengskens een zamenloop van Volk te komen, uit welks midden ik my niet dan met groote moeite kon redden: Ik had te vreezen, dat mogelyk de eerste Gragt myn graf zoude zyn: want zy waren alle zo overlopend van Toorn, dat ze op hunne tanden knersten; en wie had zich dan myner aangenomen? of wie *zou tot hen gezegt hebben, wat doet gy?* Ja ik had het tegendeel te wachten, *dat de geheele hoop zoude roepen: weg met hem, zynen naam en gedachtenisse zal uitgeroeid worden van onder den Hemel!* Want volgens hunne inbeelding, en de inscherpingen van den *Talmud*, konnen zy geen

gro-

groteren Godsdienst verrichten, dan wanneer zy zulk eenen *Afvalligen* van de Aarde uitroeijen, zo als ik boven *Pag.* 47. duidelyk gemelt hebbe. Ik weet niet, van waar ik te dezer tyd de krachten hadde, om my uit dezen zaamengeloopen hoop uit te scheuren, en van uit de handen dezer zamenrotting my geredt te zien. Ach! natuurlyker wyze is dit niet geschied, en kon ook niet geschieden, maar alleen door de hulpe en bystand van Godt! Hy alleen is magtig uit alle nooden en doodsgevaar te helpen. Ik ging met doodsängts naar myne Herberg, en wist van verbaastheid niet wat ik doen, of werwaards ik myne vlucht zou nemen: doch dit wist ik, dat ik moest vluchten, maar niet waarheen? Al myn verstand scheen my te zyn ontgaan; de tyd om my te beraaden was kort, en de dood stond tegen my over. Ik stond in de deur diep in bedroefde gedachten en verlegentheden; waar op 'er een Kruijer met zynen Wagen voorby passeerde, en my deze woorden te binnen schooten, קום אכל כי רב ממך הדרך *staat op ende eet, want de weg zoude voor u te veel zyn.* 1 *Kon.* 19: 7. Ik riep den Kruijer hier op te rug, en liet myn Koffer door hem brengen buiten de Utrechtse Poort, en liet dezelve aldaar voor een Herberg nederzetten, terwyl ik in de Herberg ging en eischte een Glas Genever, niet om het zelve te gebruiken, maar om tyd te winnen, dat ik my konde bedenken waar heenen ik myne Vlucht en Reize zoude nemen: Ik bleef in deze Herberg drie uuren lang, in welken tyd ik een besluit nam, om naar *Londen* te Reizen, op hoope dat ik misschien aldaar voor korten tyd ruste zoude hebben om de Waarheden na te spooren, en de zwaarigheden, met welke ik gekwelt was, opgeklaart en weggenomen te vinden.

Den 29 *Augustus* 1763, arriveerde ik gelukkig tot

tot *Londen*, en na dat ik daar een korten tyd was geweeſt, wierd ik Krank; de oorzaak van deze Krankte denke ik dat was: Eerſtelyk, dat my de ſchrik van vooren gemelde ontmoetingen in de Leden was gezet; ten anderen dat ik de Spys, na de Engelſche manier toegemaakt, niet konde verdraagen (het zal niet nodig zyn hier van eene omſchryving te maken, dewyl het genoegzaam bekent is, dat de Engelſchen gewoon zyn het Vleeſch niet gaar te braden, zelf dat zomwylen het bloed uit het gebraad nog uitvloeid, als men het met de tanden byt.) Deze myne Krankheid was zo gevaarlyk, dat ik dacht, dat eindelyk de dag was gekomen, *om de groote Reize te aanvaarden*, namelyk *de Reize na de Eeuwigheid*, en ik kreeg zeer veel te doen in myn gemoed, met bovengenoemde woorden, 1 *Kon.* 19: 7. *Staat op ende Eet*, *want de Weg zoude voor u te veel zyn.* Ik wendde myn aangezichte tot Godt, zo als het my op die tyd wierd geſchonken, myne begeerte en Gebed beſtond niet, om uit deze Krankheid gered te worden, en nog langer in het Land der Levendigen te blyven, en my in langer leven te vermaken; want dezen aangaande, was myne begeerte het tegendeel: Ik hebbe my in deze Krankheid menigmaal verheugt met mynen Sterfdag, gelyk de gene, van welke Job ſpreekt, *die blyde zyn tot opſpringens toe*; *ende verheugen zich als zy het graf vinden*; dat met dezen dag een einde zoude gemaakt worden van alle myne onuitſpreekelyke wederwaardigheden, verſmadingen, beſpottingen en vervolgingen, enz. Menigmaalen hebbe ik myne Oogen tot Godt gewend, zugtende: *Och of myne begeerte kwame, ende dat Godt myne verwachtinge gave. Ende dat het Godt beliefde, dat Hy my verbryzelde: liete zyne hand los, ende een einde met my maakte; dat zoude nog myn trooſt zyn, ende zoude my verkwikken in den weedom, zo hy niet*

en spaarde — Wat is myne Kracht dat ik hopen zoude? of welk is myn Einde, dat ik myn Leven verlengen zoude? Job 6: 8-11. En waarom zouden toch myne Oogen begeerig zyn nog langer op den Aardbodem om te zwerven, daar ik immers alle oogenblikken te verwachten hadde, om in de handen myner Vyanden (ik meen myne arme Broederen naar den vleesche) te vallen, en eenen angstigen, bitteren ende smertelyken dood te ondergaan: *Myne Broeders hebben trouwloosly̆k gehandelt als eene Beeke: als de stortinge der Beeke gaanze door.* Was het niet beter en voortreffelyker, dat ik volgens den loop der natuur כדרך כל האדם in eeren op myn Bedde stierf. *Want nu zoude ik nederliggen, ende stille zyn: ik zoude slapen: dan zoude voor my ruste weezen.*

Maar myn zugten, bidden ende smeken was, dat Godt naar zyne onuitsprekelyke Barmhertigheid op my arme Zondaar mogt nederzien; en de aanvechtingen en strydigheden, die myn boos herte en verduistert verstand in my opgeworpen en my met dezelve gekwelt had, zo als ik te vooren *Pag.* 103, 104. gemeld hebbe, van my wilde wegnemen, op dat ik in waarheid ende oprechtigheid mogt konnen zeggen met Petrus: *gy zyt de Christus, de Zoone des Levendigen Gods*; en met Martha, *ja Heere, ik hebbe geloofte*; dat ik met den Heere Jezus meer en meer mogt vereenigt worden, zo dat ik zeggen konde, hy is myn Jezus, myn Heiland, myn *Goël* en Verlosser; dat ik konde met Thomas uitroepen, *myn Heer ende myn Godt!* en met den boetvaardigen Tollenaar: *O Godt zyt my arme Zondaar in Christo Jezu genadig!* dat ik in het laatste oogenblik mynen Geest in de handen van den Barmhertigen Jezus konde overgeeven en uitroepen: *O Heere Jezus, neem mynen Geest in Barmhertigheid op!*

Ach, dat myne arme Ziele eerst recht verzadigt

mogt

mogt worden, voor en aleer zy zulken verren weg door de schaduwe des doods wandelen moet: dan zou ik recht met Paulus kunnen zeggen: *het Leven is my Christus, en Sterven is my gewin.* Maar ach! dat alles vond ik nog by my niet, ik vond nog den waaren Vrede niet in myn herte; ik heb nog geen grond genoeg voor myn gemoed, om welgemoedigt en met vrolykheid te Sterven: of schoon 'er in myn Sterven een einde gemaakt wierd, aan de uitwendige Wederwaardigheden, Vervolgingen, Verachtingen, Bespottingen, enz. wat zou dit alles te achten zyn! Wat is dat voor een schrikkelyk woord, om voor den Richter der gehele waereld, wiens oogen vuurvlammen zyn, te verschynen om Rekenschap te moeten geven, zonder dat ik my kan troosten dat Jezus zal zeggen: *Verlost dezen, dat hy in het verderf niet nederdaale, ik hebbe de Verzoeninge gevonden*, enz. Het is wel waar, Jezus heeft zyn Volk verlost, en is voor haar aan het Vloekhout gestorven, MAAR NIET VOOR MY, die zulk een afschuwelyke, bevlekte, en bezoedelde Zondaar ben. Zou Jezus voor zulk eenen Goddelozen, zyn kostelyk bloed vergooten hebben! Zou hy voor zulk eenen gestorven zyn? dat is niet mogelyk! En indien zulks waar was, dacht ik, moest ik zulks buiten twyfel ondervinden; waarom worde ik nog zo gekwelt van myne Zonden? Waarom vinde ik geenen waaren troost in myne Ziele? Waarom komt Godt my voor als een vertoornt Richter? Even daarom kan, ja moet ik met recht besluiten, dat Jezus niet voor my is gestorven, want hy neemt zulke Godlooze Zondaars, als ik ben, niet aan.

Met deze bedroefde Redeneeringen bragt ik den tyd van drie uuren door, zo, dat my het koude zweet over myn aangezicht uitbrak, en van weegens groote benauwtheid nam ik het Nieuwe Testament, om uit het zelve een Capittel te lezen, ik

 sloeg

floeg het Boek op en las, *Matth*. 5. en zo als ik las de woorden, vs. 10-12. *Zalig zynze, die vervolgt worden om der gerechtigheid wille: want haarer is het Koninkryke der Hemelen. Zalig zyt gy, als u de Menschen smaden en vervolgen, ende liegende, alle kwaad tegen u spreken om mynent wille. Verblydt ende verheugt u, want uwen loon is groot in de Hemelen: want alzo hebben zy vervolgt de Propheten, die voor u geweest zyn*, was het my niet mogelyk om verder te leezen, maar ik moest by deze woorden blyven staan, en my zelve afvragen in de tegenwoordigheid en alwetenheid Godts: Zyt gy niet vervolgt, versmaad, bespot, enz. geworden, *om der gerechtigheid, en om den Naame van Jezus wille*; hebt gy niet uwe geliefde Vrouw door eenen Scheidbrief, en uwe beminde Dochter moeten verlaaten, *gelyk eenen Rave hare Jongen verlaat*? Hebt gy niet moeten verlaaten uwe Eer, uw Rykdom, uw Gemak? Zyt gy niet vervolgt geworden ter dood toe? Is het u vergeeten, hoe gy hebt verborgen moeten zitten in de Kelder? enz. En waarom is u dit alles overgekoomen? Moet gy hierop niet in Waarheid antwoorden, *om der Geregtigheid, en om den Name Jezus wille*? Och, ziet toch met uwe Oogen het hier geschrevene, dat Jezus de zulke *Zalig* spreekt, die *om der Gerechtigheid* en om *zynes Naams* wille *vervolgt, bespot* ende *versmaad* worden; Ja nog meer, hy beveelt hen, dat ze zich zullen *verblyden* en *verheugen*, omdat hunnen *loon in den Hemel zal groot zyn*. Waarlyk deze woorden moesten u *zo vrolyk* maken, dat het u ontbrak aan het vinden van genoegzame woorden, om den goedertieren Godt te looven, te pryzen ende te danken, dat gy *verwaardigt zyt geworden, om voor den Naame Christi smaadheid te lyden*, en onder de geene, die de Heere Jezus *Zalig* spreekt, uwen Naame te vinden. En waarom bedroeft gy zo uwe Ziele met

zul-

zulke Redeneeringen, onrechte en valsche gedachten van den Goedertierenen en getrouwen Heiland, dat hy zulke Godlooze Zondaaren, als gy zyt, niet wil aannemen? is hy niet *in de Wereld gekomen om Zondaren Zalig te maken*? hebt gy niet nog voor eenige dagen deze Woorden geleezen: *het bloed Jezu Christi zyns Zoons, reinigt ons van alle zonden*? daar word niet gezegt van deze of die Zonden, maar *van alle Zonden*, zy mogen zo veele zyn als zy willen, al waren zy als het Zand der Zee; al reikten zy tot aan den Hemel, zo reinigt het bloed van Jezus ons (namelyk die aan hem geloven) *van alle Zonden*. En waarom zoudt gy zulke gedachten vormen, dat Jezus u niet wil aanneemen; wie heeft u geroepen, toen gy nog waart in uwe blindheid en duisternisse? Wie heeft u opgewekt uit uwen Zonden slaap, en u overtuigt, dat gy een affschuwelyk Zondaar zyt? daar gy immers te vooren in uwe Oogen, gelyk in de Oogen van anderen, een heilige Pharizeüs waart, die staat maakte om, zo te zeggen, met Kousen en Schoenen ten Hemel te wandelen? Wie heeft u zo veele kragt gegeeven, om zo alles uit te staan, wat u overgekomen is, en tot hier toe te overwinnen, en alles te verlaaten? Ei denk dog niet, dat zulks alles door uw eigen kragt geschied is; waarlyk had Jezus aan uw verstokt herte niet geklopt, en u inwendig toegeroepen, ô ARME ZONDAAR! GAAT TOCH UIT DE DUISTERNISSE; Ja, had Jezus uwe blinde Oogen niet geoopent, en u doen zien dat gy blind waart; en eindelyk had Jezus u den yver en de begeerte niet geschonken, om alles te verlaaten, zo waart gy immers nog in uwe blindheid; gy waart nog even dezelve Phariseüs, gelyk gy geweest zyt, die van gene Zonden wist. Indien ook Jezus u niet bewaard had voor de handen uwer Vyanden, waar zoudt gy nu al zyn? Uw Vleesch was alreede door

de Wormen verknaagt, en uwe Beenen verrot. Overdenk dit alles eens met uw verstand. Waarom heeft Jezus aan u, onwaardige Zondaar, zo veel gedaan! Zo hy u niet wilde aanneemen, was dit immers werk te vergeefs geweest: zou Hy dan zyn aangevangen werk laten vaaren? En dat gy nog van uwe Zonden gekwelt en beangstigt wordt, dat gy nog in uw gemoed geenen waaren troost en vreede vind, daar van is alleen uw *Ongeloof* de oorzaak; voortkomende van uwe Redeneeringen, met welke gy u-zelven plaagt, en u met smerten overlaad: gy wilt met uw ingekrompen Verstand, zaaken bevatten, die u nog te zwaar zyn, die u nog niet toekomen om te begrypen! gy wilt de Zee op eenmaal uit drinken, ja tot op den bodem toe uitlekken, dat 'er geen eenig druppel waters meer in te vinden is; Zyt gy daar toe in staat? en is zulks in uwe magt? Gy wilt den geheelen Bybel, het O. en N. Testament, die *nochtans breeder is dan de Zee*, op eenmaal, en dat in zulk eenen korten tyd, begrypen. Ey, gedenk toch, dat het nauwlyks een Jaar is verleeden, toen gy nog zo onweetent waart, dat, zo men u het Oude Testament in het Hebreeuwsch voor Oogen gelegt, en van u begeert had, dezen of geenen Text te verklaaren, gy zoudt hebben moeten Antwoorden: *Ik kan niet: het is my een Verzegelt Boek!* en niet minder moest het antwoord ten aanzien van het N. Test. geweest zyn, *Ik kan niet leezen*; gy zoudt immers hebben moeten vraagen: *wat is dat voor een Boek?* Wat zoudt gy toch denken, indien gy zaagt, dat een zeer zwak Mensch, die een langduurige Ziekte uitgestaan hadt, en nu pas uit zyn Ziekbedde begon te kruipen, moetende nog door Menschen daar toe ondersteunt worden, zich plaagde en van verbeelding was, dat hy een Balk van eenige honderd ponden zwaar, die hem in den weg

lag,

lag, opheffen en dit beletzel uit den weg ruimen wilde? Zoudt gy niet denken, dat dit Mensch verkeert en tegen reden handelde, dewyl zulks boven zyne magt was? en dat hy goeds moeds en vrolyk behoorde te zyn, wanneer hy reeds zo verre was, dat hy binnen zyne Kamer zoetjes kon wandelen, en dat hy derhalven zyn verder herstel niet moest hinderlyk zyn, en zich zelven door deze plagen en kwellingen, alleenlyk voortkomende uit zyne verkeerde inbeeldingen, niet weder doen instorten in zyne voorige of nog zwaarder Krankheid. Hy moest liever den tyd verbeiden, tot hy sterker geworden en zyne gezondheid volkomener was. Waarlyk zo is het met u insgelyks gestelt; gy wilt op eenmaal zulke dingen begrypen, die u nog te zwaar zyn, en dit komt voort uit uw hoogmoedig en boos herte: gy denkt *ik ben Verstandig, ik ben Vernuftig*, waarom zou ik dan dit of dat niet begrypen? daar mede begint gy te redeneeren; door de redeneeringen wordt gy in uw herte gekwelt, en daarom kunt gy met uw gemoed en met uwe arme Ziele niet werkzaam zyn voor Godt, geen wonder is het, dat gy met Jezus niet meer en meer vereenigt wordt: en van waar zal dan de waare troost en de vreede in uwe Ziele ontstaan? Moet die niet voortkomen uit de vereeniging met den Heere Jezus? het is dan geen wonder dat u Godt voorkomt als een schrikkelyk en vertoornt Richter! *Ach dat gy wys moogt worden, ende bezeffen, wat u tot uwen eeuwigen Vreede dient*: dat gy met David uwe Ziele trooste met *Ps.* 43: 5. *Wat buigt gy u neder, ô myne Ziele, ende wat zyt gy onrustig in my? hoopt op Godt, want ik zal hem nog loven; Hy is de menigvuldige Verlossinge mynes Aangezichts, ende myn Godt.* En met denzelven tot Godt bidden, *Ps.* 119: 18. *Ontdekt myne Oogen, dat ik aanschouwe de Wonde-*

deren uwer Wet. Hy zal, ja hy wil alles ter zyner tyd wel maken, naar zyn welbehagen.

In het midden van deze bedenkingen en Zamenspraak tusschen my en myne bekommerde en beangstigde Ziele, kwamen tot my twee Jooden, myne Broederen naar den Vleesche, om my in myne Krankheid te bezoeken; zy deeden eene aanspraak aan my, volgens de gewoonte der Jooden, en hunne opgestelde Formulieren, die zy van hunne Rabbynen hebben, welke juist niet onbillyk, maar in tegendeel voortreffelyk zyn; als bestaande meerendeels in eene getrouwe vermaninge, dat, daar men nog maar eene korte tyd overig heeft, om zich tot Godt te bekeeren, derhalven eischten en begeerden zy, dat ik, volgens dit Formulier, zoude וידוי Widui zeggen, dat is, dat ik myne Zonden voor hen opentlyk zoude belyden met mynen mond, het welk ik moest opvolgen, alzo ik uit vreeze, hen zulks niet durfde weigeren, op dat zy van my niets merken zouden: ook vinde ik in het geheele Formulier niets, dat eenige lasterlyke woorden tegen den Heere Jezus behelst; zynde daarin niets anders dan eene belydenisse van Zonden voor den Levendigen Godt, en van hem vergevinge voor de zelven te bidden. Eindelyk zo als ik was gekomen tot de Woorden תהא מותי כפרה על כל חטאים וכו dat is, *myn dood zal een vergeevinge van alle myne Zonden zyn*, enz. was het my niet mogelyk, verder met hen te konnen spreeken, en het Formulier ten einde te brengen; deze Woorden waaren voor my zo onbegrypelyk, en zo wonderlyk, dat ik dacht, hoe kan dit mogelyk zyn, *dat myn sterven of dood voor my eene Vergeevinge zou zyn*, daar ik immers moet sterven, al wil ik niet: en waarom juist *voor my*? Moeten alle Menschen dan niet Sterven, het mag

zyn

zyn wie het wil? en bygevolg moeten ze dan ook alle Vergeeving van Zonden hebben; en daarom waren myne gedachten in het spreeken der genoemde Woorden, *O dat zyn dood, zyn sterven*, namelyk van Jezus, *eene Vergeevinge der Zonden voor my zy*. Doch myn hert en mond waren hier verdeelt, en niet overeenstemmende; met myn mond en tonge, was ik voor de Menschen een Leugenaar van die Waarheid, die in myn herte was begraaven, uit welke oorzaak ik zo benauwt wierd, dat ik verder geen een woord meer kon spreeken. Zy schreeven dat toe aan myne groote Zwakheid, die my niet toe liet voort te vaaren, en lieten het daarby blyven; zy zaten nog eene kleine wyle voor myn Bedde, en gingen vervolgens, met toewensching van eene goede beteringe, van my weg.

Ik dus wederom in myne Eenzaamheid zynde, wierd als voren, vermits dezelve Redeneeringen uit myn boos herte opkwamen, in myne arme Ziele gekwelt en bedroeft, als volgt: Gy wilt u met geweld bedriegen, en voor eeuwig ongelukzalig maken; gy wilt uit de woorden van *Matth.* 5: 10-12. Eenen troost zoeken, dat gy zyt van en onder dezulke, welken Jezus *Zalig* spreekt, die *om der gerechtigheid, en om zyns naams wille vervolgt ende versmaadt worden*: en indien Hy zulke godlooze Zondaars, als gy zyt, niet wilde aannemen, zo hadde Hy aan u zo veele moeite en arbeid niet te koste gelegt. Op deze wyze stelt gy u voor, en beeld u in, dat gy waarlyk onder die gene mede moet behooren, welken Jezus *Zalig* spreekt: dit was goed en zou konnen bestaan, indien gy in dit Boek alles zo bevond, dat 'er niets strydigs en zich zelve tegensprekende in was, zo wel tegen het O. Testament, als tegen zich zelve. Hoe kunt gy zulk een Boek als dit is (namelyk het

Evangelium), voor waarheid áanneemen, en u uit het zelve met eenige woorden troosten, daar het met zich zelve niet overeenstemt? Het kan zyn, dat 'er nog een ander diergelyk Evangelium is, dat noch het O. Test. noch zich zelve tegenspreekt, maar in alles overeenstemt. Doch wie weet, of dat te vinden is onder de Roomschen, of onder de Gereformeerden, of onder de Mennoniten, enz. daarom moet gy daar op uit zyn, en en allen vlyd aanwenden, om van alle de Religiën het Evangelium magtig te worden, en met allen vlyt dezelve te onderzoeken, of ze ook met het geene dat gy hebt, door Lutherus overgezet, overeenstemmen of niet. Misschien ontmoet gy een geheel ander Evangelium., waar in die vleiende woorden en *Zalig* sprekingen, met welke gy u denkt te troosten, en u gemoed te bevredigen, niet zyn te vinden. Ten anderen, is het alzo, dat dit Boek waarheid is,. hebt gy dan in het zelve niet geleezen de woorden van den grooten Apostel Paulus, als hy zegt, 1 *Cor.* 13: 3. *Al ware het dat ik myn Ligbaam overgave op dat het verbrand zoude worden, ende ik hadde de liefde niet, zo en zoude het my geene nuttigheid geeven?* daar immers Paulus zo zeer vervolgt, bespot, veracht, en versmaadt is geworden van zyne Broederen naar den Vleesche; en is hem dit alles niet overgekomen om der gerechtiggeid, om den Naame Jezus wille? doch Paulus houdt zich met alle deze dingen niet op, om daar uit troost voor zig zelve te scheppen, en zich daarmede te vleien; maar hy zegt veel meer: *Al ware het dat ik myn Ligbaam overgaave, op dat het Verbrandt zoude worden, ende ik en hadde de liefde niet*, enz. en hoe wilt gy u zo bedriegen? en u troosten met uwe vervolgingen? Waarlyk het is een Zandgrond.

Geliefde Leezer! ik verwacht niet dat gy my

zult vergen, eene Beschryvinge te doen, van het Kampen en Stryden, het welke te dezer tyd in myne Ziele is omgegaan. Ik vraage veel eer, is zulks my mogelyk te beschryven? Immers neen; maar ik moet zulks overlaaten aan de geenen, die uit eigen ondervindinge in zich zelve des bewust zyn. Ik meen de zulke, *welken zyne listen niet onbekent zyn*; die geene, welke ondervonden hebben, hoe zich *de Satan verandert in eenen Engel des Lichts.* 2 *Cor.* 11: 14. dezulke zullen my hier wel verstaan, al spreeke of schryve ik slechts halve woorden.

Myner Zielen toestand was te dezer tyd als iemand, die met eene zwaare heete Krankheid overladen is, en die midden in de grootste hitte wordt overvallen met een ongemeene koude en huiveringe, zo dat alle zyne Beenen, ja zyne Ingewanden in hem beeven. Myn herte was wel brandende en begeerig na Jezus, om zyne gerechtigheid, die hy heeft verworven, deelachtig te worden, maar door myne bovengenoemde Redeneeringen wierd ik wederom kout, en in vertwyfelinge gebragt, *zo dat ik nog kout, noch warm was*: in het byzonder wegens de voorstellinge des Duivels, en dat van myn eigen verkeert en verdorven Verstand, dat het Evangelium, volgens de overzetting van Luther, het welk ik toen had, het rechte niet weezen mogt, was myne grootste kwellinge: want zo ras ik my met deze of gene Troostwoorden van den Heere Jezus uit het zelve wilde opbeuren of troosten, zo haast was de Duivel ook aan de Deure van myn boos en verdorven Verstand, om met allerlei strydigheden en twyfelingen myne bepaalde gedachten te verstroijen en te verwarren. Ja zelf hy heeft my menigmaal trachten in te boezemen, dat ik in 't geheel in dit Boek niet meer Leezen, noch myn tyd daaraan besteden moest, dewyl het

toch een valsch Boek, often minste het rechte niet was: en dit was my de grootste kwellinge des Geestes.

Met deze benauwtheden en kwellingen des Geestes bragt ik den tyd van myne Krankheid door; het eene oogenblik was zeer onderscheiden van het andere: dan troost en verkwikkinge, dan schrik en vreeze, waar over ik my niet verder zal uitbreiden. *Doch Godt, die vol van Barmhertigheid en Genade is: en die geen behagen heeft in den dood des Zondaars, maar dat hy zich bekeere ende leeve:* de Groote Geneesmeester, *die de Krankheden zynes Volks Israëls geneest*, heeft met Barmhertigheid op my Onwaardigen Zondaar nedergezien, en my uit myne Krankheid opgeholpen, zo dat ik in staat geraakte om te konnen uitgaan, hoewel nog in Zwakheid. Myn Goud, dat ik in Amsterdam verdient had, was te dezer tyd zeer vermindert: (de Onuitspreekelyke Wysheid Gods bestierde dit; ik moeste wederom tot Armoede komen!) Ik kon wel zien en begrypen, dat het my onmogelyk ware om in *London* myn verblyf te houden, maar dat ik besluiten moest, naar eenig ander Land te reizen, hoewel ik niet wist naar welk een Land? Hier op besloot ik, om, met hulpe en bystand Gods, naar Duitschland te vertrekken: maar schoon myn vertrouwen op Godt, als die magt hadde my te bewaren, gevestigt was, zo was dit echter met vreeze gemengt; want myn gantsche voornemen nu in *Amsterdam* bekent zynde, had ik te vreezen, dat de *Parnassyns* het aan alle Plaatzen zouden bekent maken, zo als gemeenlyk hunne gewoonte is, om dus zulk een' verbannenen *Koopher*, onder geheel Israël te doen kenbaar zyn, en hem, zo het mogelyk is, van de Aarde uit te roeijen.

Den 20. *October* 1763. reisde ik van *Londen*, op welke reize ik in groot gevaar geraakte op het

Schip

Schip; waaromtrent ik my niet zal uitbreiden, dewyl het tot myne Zaake niets doet; en indien ik alle de gevaaren, die my in myne reizen door deze Woestyne bejeegent zyn, beschryven wilde, zou het my en ook den geëerden Leezer verdrietig zyn; gelyk ik zulks ook onnodig achte, doordien 'er Reisbeschryvingen genoeg in de Waereld zyn, en myn doelwit in dezen niet anders is, dan alleen maar te melden de byzondere merkwaardige wegen, die de Heere met my armen en Vloekwaardigen Zondaar heeft gehouden; *hoe Hy my, als eenen* BLINDEN, *geleidt heeft op eenen weg, dien ik niet en kende*, enz.

§. 5.

Den 25 *November* 1763. reisde ik van *Utrecht* met de Postwagen naar *Arnhem*; in den zelven Wagen bevond zich nog een Joode, met welken ik gezelschap maakte. Het wierd namiddag vier uuren, wanneer wy ons (Ik en deze Jood, die voor ditmaal myn reisgenoot was) begaven om het Avond-Gebed te verrichten, volgens de ordening en gewoonte der Jooden; geduurende den tyd dat wy hier mede beezig waren, wierden wy zeer belacht en bespot van een Hoogduitsch Heer, die mede in den Postwagen was. Hy schudde zyn hoofd, en babbelde met zyne tonge, bootste spots gewyze onze beweegingen en gebaarden na, waar over myn Reisgenoot en Broeder naar den Vleesche met hem in woorden en krakeel geraakte. Ik stelde mynen Joodschen Reisbroeder voor, dat wy moesten gedenken, dat wy onder alle Volkeren in verachtinge staan; maar hy antwoordde my, dat zulks in Duitschland, en elders, daar de Roomschgezinden het Regiment voeren, wel zo was, dat, wanneer de Studenten eenen Jood op het Kinnebakken slaan, of hem met Steenen werpen, dan de arme Jood in alle stilheid zynen weg moet vervorderen, zonder

der zynen mond tegens zynen kwaaddoender te openen: maar hier te lande hebben de Gereformeerden het Regiment; deze pynigen en versmaaden de Jooden zo niet, en geven ons alle Vryheden: Ja wy hebben hier veel-meer Vryheden dan den Roomschen word toegelaaten: Ook hebben zy meer Liefde en Achting voor ons dan voor de Roomschen. (Myn Joodsche reisgenoot drukte zich zo sterk uit, omdat hy zich verbeelde en onderstelde, dat onze Hoogduitsche Reisgenoot ook van de Roomsche Religie was, om hem dus den mond te stoppen.)

Onze Hoogduitsche Reiziger antwoordde hier op, het is waarheid, en dit sta ik u toe, dat de Jooden in Holland groote vryheden bezitten, en niet alleen in Holland, maar in alle Plaatzen waar de Protestanten het Regiment hebben: maar gylieden maakt het even gelyk als uwe Voorvaderen; als het hen welging, en zy in Vreede woonden, vergaten zy Godt, en dienden allerlei Afgoden; waarlyk gy lieden doet niet minder; gylieden erkent niet, ja gy wilt niet erkennen de byzondere voorrechten die gylieden geniet in deze Landen, alwaar het Evangelium zo klaar verkondigt word, en gylieden blyft echter in uwe Verblindheid en verstoktheid des herten. O, wat moet ten genen dage u lieder verantwoordinge zwaar en verschrikkelyk zyn! Wel is waar, dat ik gelagchen en gespot hebbe over uwe bewegingen en gebaarden, die gy in uw Bidden maakt; maar wie kan zich zulks onthouden. Gy-lieden maakt het even als de Paarden in den Zomer, wanneer zy de Wormen in den Kop hebben, zo bewegen en schudden zy de Koppen wonderbaarlyk; moet men niet denken, dat het u-lieden in het verstand scheelt, en moet men u niet aanzien als Menschen die uitzinnig zyn? en hoe kan zulk een Gebed Gode aangenaam zyn, dewyl het immers niet mogelyk is, dat gy uwe gedachten kunt bepalen op het geene gy bidt?

want

want uw mond ende tonge lopen veel radder dan de Wielen aan dezen Wagen; eer dat het eerste woord is uitgesproken, zo is het tweede, ja zelf het derde, wederom in den mond; en hoe is het mogelyk, dat uwe gedachten zo vliegend zouden zyn, dat gy zoudt weeten, en zelve verstaan wat gy bidt? en moet dan Godt niet in Geest en Waarheid aangebeden worden? Ey, zegt my toch eens, waarom verricht gy lieden altyd dit Gebed voor Zonnen ondergang? want ik hebbe altyd, met Jooden reizende, ondervonden, dat, als de Zonne neigde na haaren ondergang, zy hun Gebed deeden. Is dan de dag niet lang genoeg, of moogt gy des Avonds, ofte by Nacht niet bidden? Op welke Vraagen myn Joodsche Reisgenoot en Broeder naar den Vleesche hem niet kon antwoorden, maar zeide, onze Rabbynen hebben ons bevolen ter dezer tyd te bidden. Dat is geen voldoenend antwoord op myne Vraagen, zeide onze Hoogduitsche Reisgenoot: gy hebt Menschelyke geboden en inzettingen aangenomen, en indien men ulieden naar reden vraagt, zyt gy verstomt, en gy moet de hand op uwen mond leggen.

Ik kon my niet langer van spreeken onthouden, en zeide tot hem: dit doen wy in navolging van onze Vroome Oudvaderen. Wy vinden eenen *Isaac* TEGEN DEN AVOND *in het Veld gaan om te bidden. Gen.* 24: 63. Zo moest ook alle dagen, zo wel des *Morgens* als des *Avonds*, in den Tempel geöffert worden, *Exod.* 29: 39-41. daarom verrichtte de groote Propheet Elias zyn Gebed tegen *den Avond*, 1 *Kon.* 18: 36, 37. *Het geschiedde nu, als men het Spys-offer offerde, dat de Propheet Elia naderde ende zeide:* HEERE *Godt Abrahams ende Isaacs*, enz. Zo bad ook Daniël op drie tyden des daags, en zoo ook een ESRA, *Cap.* 9: 6. en dus zyn 'er meer dergelyke bewyzen, die ik

zou konnen bybrengen, (ik was van zins om by te brengen, *Hand.* 3 : 1. en van hem verklaaringe over dezen Text te verzoeken, doch de vreeze wederhielt my, om my niet verder te openbaaren voor mynen armen Broeder, op dat hy aan my niets bemerken mogt, om achterdocht by hem te verwekken) maar ik denk, dat deze genoeg zullen zyn om te toonen, op welken grond de Rabbynen ingestelt en bevolen hebben, dat wy ten tyde als de Zon aan haren ondergang helt, het Avond Gebed zouden verrichten, gelyk myn Broeder gezegt heeft.

Hy antwoordde my: Dit alles is nu afgeschaft met den dood van Christus, die ter negender uure, dat is namiddag ten drie uuren, op den tyd wanneer het Avond-offer in den Tempel moeste geoffert worden, is gestorven, en derhalven is 'er nu geen gezette tyd meer om te bidden, maar wanneer onze Ziele door den Geest Gods daartoe wordt opgewekt en verwakkert, dan konnen wy voor den Throon Gods komen met Gebeden, om Hem in Geest en in Waarheid aan te bidden.

Deze uitdrukking kwam my zeer wonderlyk voor: ik kon daar uit besluiten, dat deze Heer niet van de Roomsche Religie moest zyn, dewyl dezelve voor de Houte en Steenen Beelden, die zy met eigene handen gemaakt, met Hameren zaamgeklonken, en op de Straaten opgericht hebben, nederknielen, en dezelve, als het hen slechts in het hoofd komt, aanbidden, gelyk ik zulks menigmalen, nog in myn Land en Stad zynde, met myne Oogen gezien hebbe. Ik vraagde hem op zyne gezegdens; of hy zelve dit in acht nam, namelyk, of hy dan en niet eerder bad, maar zo lange wachtede met te bidden, tot dat hy door den Geest Gods daar toe wierde verwakkert en bekwaam gemaakt om te bidden? en niet tegenstaande ik niet zeker wist van wat Religie hy was, zo vraagde ik hem

nog-

nogtans, of hy volkomen overtuigt was, dat wanneer de Predikanten in hunne Kerken, op den tyd, die mede bepaalt is, het Gebed verrichten, zy dan altyd den Geest hebben, en in Waarheid bidden? dit zou my, vervolgde ik, als wat wonders, als wat onbegrypelyks, ja ongelooflyk voorkomen, indien hy my myne Vraage wilde beantwoorden met ja: want wy Menschen hebben zulke verstrooide gedachten, en zyn zodanig gekleeft aan, en vergiftigt door de dingen en ydelheden dezer Waereld, dat onze aandacht veeltyds verward word en vervliegt, en dat dus onze mond tot Godt bidt, maar niet ons herte; wy konnen wel Menschen bedriegen met onze Oogen te draaijen, of dezelve toe te sluiten, de handen zaam te vouwen, als waren wy in den grootsten aandacht, en als baden wy tot Godt in Geest en Waarheid, terwyl nochtans ons herte omzwerft van ons af, en hoereert met de Afgoden dezer Wereld. Dus drukt de Propheet Jeremias zulks te recht uit, *Cap.* 17: 9, 10. *Arglistig is het herte meer dan eenig ding, ja doodelyk is het: wie zal het kennen?* Ik hebbe dit veelmaalen ondervonden, en het woord Gods leert het my. Wel is waar, dat het onze plicht is, en wy schuldig zyn, den Alwetenden Godt, die de Harten en Nieren van alle Menschen proeft, in Waarheid aan te bidden; maar het is ook waar, dat wy zulks ten allen tyde, en in alle gelegentheden door onze eigene krachten, niet konnen verrichten zo als het behoort. Ik weet, dat myn Heer my zal antwoorden, dat het hen van Godt wordt gegeeven, te hebben een geheiligden aandacht in hun Gebed; maar, gelyk dit waar is, zo is het dan aantemerken als een vry geschenk en gave Gods; derhalven blyft dan myn voorige Vraage dezelve; hoe konnen de Predikanten alle Zondagen, of in de Week op de gezette tyd en uuren, daar toe te vooren

be-

bepaald is, hun Gebed verrichten? Word hen zulks dan op alle tyden geschonken? of konnen zy te vooren weeten en zich verzekeren, dat het hen op die tyd zal geschonken worden? dit is my niet mogelyk te gelooven, en ik denk, indien men hen zelve hier over ondervraagde, dat zy zouden getuigen, dat ik de waarheid zegge, en derhalven komen my de gezegdens van myn Heer, om namelyk niet eerder te bidden, dan wanneer men door den Geest Gods daar toe opgewekt en bekwaam gemaakt wordt, zeer wonderlyk en onbegrypelyk voor! En waarom spot en belacht myn Heer ons, omdat wy onze hoofden schudden en beweegingen maaken, als scheelde het ons in het Verstand, en houd ons als uitzinnige Menschen, die, gelyk de Paarden, de Worm in het hoofd hebben? In dezen maakt myn Heer het, als eertyds *Michal, Sauls Dochter, toen zy David verachtede en versmaadde in haar herte.* 2 Sam. 6: 16-20. *Ende het geschiedde, als de Arke in de Stad Davids kwam, dat Michal, Sauls Dochter door de Venster uitzach, als zy nu den Koning David zag springende en huppelende voor het aangezichte des* HEERREN, *verachtede zy hem in haar herte.* Waarom zou myn Heer daar over spotten, het komt immers op de uitwendige gebaarden niet aan. De Menschen zien, en konnen niet meer zien, dan het geene voor Oogen is, maar Godt ziet in het herte; voor hem zyn alle dingen openbaar.

Hy antwoordde hier op; ik hebbe uwe redenen met verwondering en ontzettinge aangehoort; ik moet met beschaming vergeevinge en verzoeninge van u bidden, om my myne lasteringe en bespottinge te vergeeven; nu hebbe ik waarlyk van eenen Jood zulke beweeglyke uitdrukkingen gehoort, die my in myn herte getroffen hebben, en zo als ik dezelve den gantschen tyd myns Levens nooit gehoort

hoort hebbe, zo menigmalen als ik met Jooden gereist, en met hen gedisputeert hebbe; onbegrypelyk is het my, zulk eene Taale te hooren van een Jood: Ik wenschte dat wy Reisgenooten bleven tot in Zwitzerland, zo zou my deze reize aangenaam zyn; doch zo zulks niet weezen kan, zo is myns herten wensch, dat de Heere u verder de Oogen zal verlichten, en dat gy moogt worden een navolger van uwen Broeder naar den Vleesche, Rabby *Jachiël Herschlein*, welke Ao. 1746. tot *Zurich* is gedoopt in de Gereformeerde Kerke, het welk ik, nog een Jongeling zynde, hebbe bygewoont.

Zo haast hadde hy deze woorden niet gesproken, of onze Joodsche reisgenoot begon den genoemden Rabby te lasteren, zeggende: dat die een bedrieger was geweest, dat hy gedacht hadde zich te verryken, doch dat hy ziende, dat hem zulks niet wilde gelukken, maar dat hy in zyn voornemen en verwachting bedrogen was, wederom als een arme Bedelaar tot Amsterdam gekomen, en aldaar als een Jood gestorven en begraven is. Hierop zeide onze Hoogduitsche Reisgenoot tot hem, dit is een openbare Leugen: Want voor korten tyd, eer ik na Amsterdam gereist ben, hebbe ik zelve met hem gesproken; en hy is een waar Christen.

Ik bewaarde deze woorden in myn herte, en nam voor, om na *Zurich* te reizen en gelegentheid te zoeken, met boven genoemden mynen Broeder naar den Vleesche en naar den Geest mondelyk te spreeken, en hem alle myne zwaarigheden en strydigheden in het Evangelium, welke my kwelden, voor te dragen, in verwachting, dat hy my dezelve buiten twyffel zoude beantwoorden, en my uit myne benauwtheden helpen: hoe kan ik (dacht ik by my zelven), beter of voortreffelyker middel in de Waereld uitvinden, als dit.

Onze Hoogduitsche Heer vraagde my: hoe ik

zo diep in gedachten was? Ik antwoordde: *in het Herte des Menschen zyn veele gedachten, maar de raad des Heeren bestaat.* Salomon zegt de Waarheid, *het herte des Menschen overdenkt zynen weg, maar de* Heere *stiert zynen gang. Spreuk.* 16: 9. Daarom zegt hy, *Cap* 20: 24. *Hoe zoude den Mensche zynen weg verstaan?* De arme en de onmagtige Mensch neemt somwylen wel het een en ander voor, maar hy kan niet weeten, en nog veel minder zich zelve verzekeren, dat hy zyn voornemen en begeerte zal konnen volvoeren; en indien hy daar toe word verwaardigt om alle zyne *zorge op den Heere te werpen*, zyn vertrouwen alleen op Hem te hebben, en den tyd met gedult af te wachten, zo heeft hy reden zulks aan te merken als een groot voorrecht, hem van Godt geschonken; maar ach! onze natuure is zo verdorven, ten minsten de myne, dat wy zo gaerne door onze eigen wysheid, en door onze eigen Krachten zelfs wat willen werken, vooruitzien, en, dat ik my zo mag uitdrukken, den Alwyzen Godt vooruitloopen, en hem de wegen voorschryven; en indien het niet naar onze inbeelding en verkeert begrip uitvalt, zo als onze verdorven Natuur het gaarne had, dan beginnen wy te murmureren, enz.

Myn arme Broeder naar den Vleesche begon met my te morren, en wierd zeer boos, zeggende: waarom verspilt gy uwen tyd met dien *Goi* te disputeren, dat my vremd en onbekent voorkomt; ik kan van dat dispuut geen begrip vormen, en wat zult gy toch met dien *Goi* uitrichten? hy is en blyft een *Goi!* hy gelooft immers niet aan den Levenden Godt *Abrahams*, *Isaacs* en *Jacobs*, maar aan den תלוי *Talui*. Hier moest ik mynen mond sluiten, op dat 'er geen achterdocht tegen my zoude opgevat worden.

Onze Hoogduitsche Reisgenoot kon wel zien en mer-

merken, dat myn Broeder boos tegen my was, en dat ik wel geneegen was, om verder met hem te discoureren, maar dat ik verhindert wierd; doch de tyd liet het ook niet meer toe, alzo wy reeds voor de Poorte van *Arnhem* genadert waren. De Hoogduitsche Heer nam van my afscheid, zeggende: *Och, laat uw Licht schynen voor de Wereld!* Waar op ik hem antwoordde: *Zo lange het duister is, en duister blyft, daar is geen licht.* Hy vraagde my, waar ik dacht te Logeeren? maar ik kon hem zulks niet beduiden, alzo het voor de eerstemaal was, dat ik in deze Stad kwam. Hy ging van my met een bedroeft gemoed in toewenschinge, *dat de Almachtige God het licht uit de duisternisse wilde doen voortkomen.*

Ik moest in *Arnhem* blyven, om aldaar te rusten op den Sabbath, die den volgenden dag inviel. Ik bragt den Nacht door met overdenkingen, wegens de Zamenspraak, gehouden met mynen Hoogduitschen Reisgenoot, terwyl myne gedachten waren om op Zondag morgen wederom van *Arnhem* weg te reizen, en met de hulpe en bystand Gods, en van mynen Geliefden Broeder *Jachiël Herschlein* raad te ontfangen, en my met hem te verblyden.

Op Sabbath, des Morgens, ging ik in de Synagoge, welke was in het Huis van *Salomon Cohen*, en na dat de Ceremonien en het Gebed voleindt waren, wierde ik zeer vriendelyk verzocht by *Samuël Jacob Hanau* het middagmaal te houden; na de middag kwam by my *Jacob Posna*, welke my vraagde, of ik niet wel by hun wilde Rabby zyn? (alzo 'er te *Arnhem* geen Rabby was). Ik antwoordde van neen; maar myn voornemen is om verder te reizen. Des Avonds moest ik wederom (volgens de gewoonte der Jooden) by *Samuël Jacob Hanau* komen, om wederom met hem te Spyzen, en *Jacob Posna* kwam 'er insgelyks. Zy hielden wederom by my aan, om by hen als Rabby te blyven;

ven; ik nam zulks in overweeging: voor eerst, myn vermogen strekte zich niet zo verre, om zulk een verren weg op myn eigene kosten te reizen; het geld, dat ik in *Amsterdam* had verdient, was by de *Londonse* reize verteert; en ten anderen het was nu Winter, en dus bezwaarlyk om te reizen; mogelyk, dacht ik, kan myn Broeder *Jachiël Herschlein*, voor en al eer ik tot *Zurich* kome, door den tydelyken dood zyn overvallen, en in zyne eeuwige ruste alrede zyn ingegaan, alzo wy doch sterfelyk zyn en geen ogenblik voor den dood bevryd; en zulks zynde, wat zoudt gy dan beginnen, en wat zou het einde zyn van uw omzwerven? Zo lang gy van de eene plaats tot de andere moet trekken, is het u niet mogelyk het Evangelium recht met uw verstand te begrypen; want by dag hebt gy geen gelegentheid om te leezen, maar gy moet altyd zulks in het verborgen en ter sluik doen, en by Nacht zyt gy afgemat van het reizen; is het dan wel wonder dat 'er zich voor u zo veele zwarigheden opwerpen, en die voor u onopgelost blyven! waarlyk gy hebt deze aanbiedinge niet te verwerpen; hier Rabby zynde hebt gy tyd, en u is een schoone gelegentheid gebooren om het Evangelium te konnen onderzoeken, en Godt te bidden om licht, *Ontdekt myne Oogen, op dat ik aanschouwe de Wonderen van uwe Wet*; dat Hy uw duister verstand door zynen Geest wil verlichten, en daar toe den tyd met gedult van Godt afwachten: en uwe Conscientie kan u niet kwellen, als gy wederom Rabby zyt. Godt is immers de Kenner der herten, en de Proever der Nieren, die alle dingen weet, en voor Hem is niets verborgen; voor Hem is het openbaar waarom dit geschied; uw doelwit is immers niet, om deze of gene waereldsche vergenoegingen, en vleeschlyke begeerlykheden daar door te verkrygen; maar om tyd ende gelegentheid te vinden, tot het recht onder-

derzoeken van het Evangelium, en deszelfs waarheid te verstaan: Jezus zelve vordert en begeert zulks, als hy zegt, *onderzoekt de Schriften*, enz. en de uitwendige Ceremonien, die gy mede zult verrichten, zullen u niet verdoemen. (Doch om ronduit de waarheid te zeggen, moet ik bekennen, dat myn hert te dezer tyd nog zo verkleeft was aan de Ceremonien en Inzettingen, dat ik zeer gaerne altyd nog wat wilde medewerken, en myne Zaligheid niet op de verdienste van Jezus Christus alleen te vertrouwen; die waren my geen genoegzamen grond; maar ik wilde door myne goede werken ook nog wat toebrengen. Deze AFGOD was nog diep in myn herte gewortelt.) Altans myn gemoed en Conscientie vonden te dezer tyd geene zwaarigheid noch beschuldiging voor Godt, en ik wierd Rabby, en bleef van die zelve uure af in het Huis van *Samuël Jacob Hanau*, hoewel in Angst en Vreeze, denkende dat dit onmogelyk van duur kon zyn; want *Amsterdam*, dacht ik, is slechts eenen dag reizens van hier, en aldaar zyn alle myne voornemens en verborgentheden openbaar; en zo zy daar gewaar worden dat ik hier Rabby ben, wat hebbe ik dan anders te verwachten, dan wederom vervolgt te worden. Doch ik wierp alle myne zorge op den Heere, en ik stelde op Hem myn vertrouwen, Hy is magtig my te helpen en te beschermen!

Deze *Samuël Jacob Hanau* hadde eenen Zoon, die 12 Jaaren oud was; hy verzocht my om dezen zynen Zoon te onderwyzen en te leeren, doch in niets anders dan in den Bybel, en voornamelyk in de Prophetie van Jezaias; waar over ik zeer verwondert was, dewyl anders de Jooden hunne Kinderen in niets anders dan in den *Talmud* doen onderwyzen; zo dat, wanneer zy slechts 6 of 7 Jaaren oud zyn, hunne oogen verblind worden. Ik ver-

blydde my zeer, dat ik een zo schoone gelegentheid had verkreegen, om den Bybel, namelyk het Oude Testament, opentlyk te konnen onderzoeken, en dus besteedde ik mynen tyd met by dag in het Oude, en by nacht in het N. Testament te leezen, ik sliep des Nachts niet meer dan 4 of 5 uuren, en myn verblyf in dat huis was met groote vergenoeginge. Ik wierd niet behandelt als een Rabby, maar als was ik hun eigen Kind; kort om ik genoot zo veele verkwikkingen, dat alle myne voorige wederwaardigheden in het vergeetboek geraakten.

In het byzonder was my tot verkwikking, dat ik dingen aldaar ondervond, welke ik niet verwachtede, en welke ik met de grootste verwonderinge moest nadenken. Want ten Eersten, wanneer deze lieden, (zo wel de Man als de Vrouw) haar Gebed verrichteden, geschiedde dit niet op die wyze als van de andere Jooden, die hun Gebed verrichten met een wreevelig herte, met een trotsch en onbeschaamt aangezicht, zonder aandacht en eerbied; maar deze verrichteden hun Gebed met een nedrig en ootmoedig herte; hun huis was ook byzonder; niet in het wilde, maar alles welvoeglyk en in Order, ook moest alles in stilheid geschieden; in het byzonder waren zy zeer oplettende, dat de name Gods niet misbruikt wierde, en nog veel minder mogt 'er een Vloek ofte Scheldwoord plaats hebben. Ten anderen, ben ik met dezen mynen Huiswaard in die tyd veelmalen in de Eenzaamheid geweest, en wy hebben alsdan den tyd met zeer nuttige woorden besteed. Zyne Oeffeninge bestaat in niets dan in den Bybel en in het geleerde Boek MORE NEBUCHIM. De *Talmud* is by hem in zeer geringe achting, ja hy wil daar mede zynen tyd niet verkwisten; veelmaalen heeft hy zich tegen my beklaagt en zulke Ouderen bejammert, die hunne Kinderen in den *Talmud*, uit welken zy

toch

toch geen nuttigheid konnen hebben, laten Studeeren, en van Mose en de Propheten blyven zy zo onweetend ende verblindt. Wat moet, wat zal niet (zeide hy) hunne verantwoordinge ten genen dage zwaar en schrikkelyk zyn; daar en boven hebbe ik ondervonden, dat hy veele van hunne Ceremonien voor zich niet alleen heeft afgeschaft, maar dat hy daarmede spotte, als met de קדוש לבנה Kidusch Lebaana. „Dat is, wanneer de „Maan Nieuw is, zo moeten myne arme Broederen, „de Jooden, eenen zegen over de Maan verrichten, en driemaal met hunne voeten op, en als te„gen de Maan springen, en onder het springen „moeten zy deze volgende woorden tegen de Maan „spreeken: בשם שאני רוקד כנגדך ואיני יכול ליגע „בך ׳ כך לא יוכלו כל אויבי ליגע בי לרעה dat is: „*zo zeker als ik tegen u opspringe, en het my nogtans „niet mogelyk is u te raaken, zo zeker zullen ook alle „myne Vyanden my niet ten kwaden konnen aanraaken.* „Vervolgens schudden zy hunne Klederen af, verbeelden zich, en zeggen, dat zy daarmede de שדים „*Schedim*, de booze Geesten, van zich afschudden en „werpen; nog daar en boven beelden zy zich in, en „troosten zig zelve, volgens de vaste verzeekering „der Rabbynen, dat zy, indien zy zulks getrouw „waarnemen, in die maand niet zullen sterven, daar„om zyn zy in hunne verblindheid en bygeloof, zo „yverig op de *Kidusch Lebaana*, om zulk een ge„wichtig werk voor al niet te verzuimen; al moes„ten zy om het zelve ter middernacht uit den slaap „opstaan, zo zou hen zulks in 't geheel niet bezwaar„lyk vallen; en derhalven indien het gebeurt, dat „de Maan, des winters, of op andere tyden, tot „den Vyftienden dag met Wolken bedekt is, en „geen genoegzamen schyn geeft, dat zy niet mogen „de Lebaana, de *Maan*, Mekaadesh, *Zege„nen*, dan zyn zy zeer bedroeft.

„ Schoon het niet waardig is, my langer by die „ Fabel op te houden, moet ik echter nog in 't „ voorbygaan zeggen, dat het te verwonderen is, „ hoe het komt, dat 'er immers Dagelyks, Weekelyks „ lyks en Maandelyks, Menſchen onder hen ſterven? „ waarom neemen zy deze verordineerde Medicyn „ niet beter waar? en waarom toch zyn die Rabbynen „ nen geſtorven, die hen zulk een koſtelyk middel „ uitgevonden hadden? waar is hun eigen gegeven „ verzeekering? en waartoe hebben de Rabbynen „ nog daar en boven nodig gehad, het Studeeren zodanig „ danig in te ſcherpen, als een *Panacæum* tegen dezelve „ zelve kwaal, en met dezelve verzeekeringe, namelyk „ lyk: dat. zo lange de Menſch ſtudeert, de „ מלאך המות Malach Hama-Wet, *Dood-Engel*, „ *gel*, geen magt noch gewelt op hem heeft of „ kan oeffenen; gelyk zy zulks beveſtigen willen, „ met den Dood van *David*, zo als de *Talmud* „ uitdruklyk leert, Sabbath, Fol. 30. *De Koning* „ David *kon niet ſterven zo lang hy ſtudeerde, daarom* „ *om hadt hy eerſt tot Godt gebeden, en hem dus aangeſproken* „ *ſproken:* Heere maakt my bekend myn „ einde, en welke de maate myner Dagen „ gen zy. *Pſ* 39: 5. *De Heere antwoordde hem:* „ *het is by my beſloten, dat men geen' Menſch zyn einde* „ *zal bekend maaken; doch zo veel zult gy weeten, dat* „ *gy op een* Sabbath *ſterven zult. Hierom zat David* „ *op alle* Sabbathen *den ganſchen dag te Studeeren, op* „ *dat de Dood-Engel geene magt aan hem zou konnen* „ *hebben. Maar toen de* Sabbath *verſcheen, op welken* „ *ken hy ſterven moeſt, en de Dood-Engel by hem kwam,* „ *kon hy hem echter niets doen, nademaal David niet ophielt* „ *hielt met Studeeren, en dat zyn mond niet ſtille ſtond;* „ *waar over de Dood-Engel zeer verlegen was, niet weetende* „ *tende wat hy zou beginnen, om een liſt te gebruiken,* „ *en David voor een oogenblik van 't Studeeren af te* „ *brengen. Eindelyk ziet, daar was een Hof aan zyn*

„ *huis,*

„ *huis, waar in de Dood-Engel ging, en een groot ge-*
„ *ruis in de Boomen maakte. David, zulks hoorende,*
„ *wilde in den Hof gaan, om te zien wat 'er te doen was;*
„ *doch op de trappen komende, brak 'er een trede onder*
„ *zynen voet, en uit hoofde van dien schrik, die hem*
„ *overviel, stond zyn mond een weinig stil van 't Studee-*
„ *ren, en in dat oogenblik stierf hy. Daarop zondt* Sa-
„ lomon *iemand naar het Hoogeschool, en liet vraagen,*
„ *zeggende: Myn Vader is gestorven, en ligt in de*
„ *Zonne, en myn Vaders Honden zyn hongerig, hoe zal*
„ *ik het maaken?* (dat is te zeggen, wat zal ik eerst
„ doen, myn Vader uit de Zonne draagen, of eerst
„ de Honden wat te eeten geeven?) *De Rabbynen*
„ *lieten hem antwoorden, zeggende: neemt een stuk van*
„ *een aas, en werpt het de Honden voor, en legt dan op*
„ *uw Vader een Brood, of een Kind, en draagt ze te za-*
„ *men weg. Daar op sprak* Salomon, *Pred.* 9:4. Een
„ Levendige Hond is beter dan een
„ doode Leeuw. Zo als ik deze schrikkelyke Leu-
„ gen en Ydelheid der Ydelheden boven *Pag.* 4 en 5.
„ uit hun eigen *Talmud* nog meer beweezen hebbe.

„ Ik zegge, wat is dat nodig: zy konnen immers
„ tegen den dood eenen Vrybrief voor een geheele
„ Maand hebben: (en waarom had *David* zulks niet
„ beter waargenomen?) maar misschien kan het Stu-
„ deeren voor een middel dienen des Winters, of an-
„ ders, wanneer de Maan door de Wolken bedekt is,
„ of mogelyk om hen te bevryden van de helsche
„ straffe. (zie boven *Pag.* 4 en 5.) Ik denk, dat de
„ Rabbynen zich in hunne blindheid bedrogen, en
„ zelve hebben ondervonden, dat het eene zo veel
„ helpt als het andere. Wat dunkt u, geliefde Lee-
„ zer, van deze Fabel? moet men geen medelyden
„ hebben met dat arme blinde Volk? *Zy maaken* te
„ recht na hunne inbeelding *een Verbond met den* Dood,
„ *ende een voorzichtig verdrag met de* Helle, *en zy ne-*
„ *men haren toevlugt tot de* Leugen, en *verbergen zich*

„ *onder de* VALSCHHEID van de uitgedagte Fabelen „ van hunne Rabbynen, zo als te recht word uitgedrukt „ door den Propheet Jezaias, *Cap.* 28: 15. O! dat „ zy mogten verschrikt worden door het zeggen des „ Propheten, *uwlieder Verbond met de* DOOD *zal te niete* „ *worden, en uw voorzichtig verdrag met de* HELLE *en zal* „ *niet bestaan; wanneer de overvloeijende geessel door-* „ *trekken zal, dan zult gy lieden van dezelve vertreden* „ *worden. Want het Bedde zal korter zyn, dan dat* „ *men zich daar op uitstrekken konne; ende het dekzel* „ *zal te smal wezen als men zig* [daar onder] *voegt.* „ vs. 18-20. Dewyl Godt hen nog in zyne Lankmoe- „ digheid draagt en hen nog toeroept door Ezechiël, „ *Cap.* 18: 31. *Werpet van u weg alle uwe overtre-* „ *dingen, waar door gy Overtreeden hebt, ende maaket* „ *uw een nieuw Herte, ende eenen nieuwen Geest:* „ *want waarom zoud gy Sterven, ô Huis Israëls.*

„ Hunne arme Vrouwen zyn in dezen zeer te be- „ klagen, want dezelve zyn van zulke voortreffelyke „ middelen door de Rabbynen berooft. Studeeren „ mogen zy niet, dat is haar verbooden, in den „ *Talmud.* En de LEBAANA, *de Maan*, mogen „ zy ook niet MEKADESCH zyn. Zo dat zy dus „ geen oogenblik tegen den Dood verzeekert zyn. „ Zyn dan de Rabbynen zulke Vyanden van de Vrou- „ wen geweest? Ik weet het niet, en in den *Talmud* „ vinde ik het ook niet, maar wel het teegendeel, als „ zeer duidelyk te zien is *Keduschin*, Fol. 81. *Rabby* „ *Tarphon was zo Onkuisch, dat men zyns Zoons Vrouw* „ *van hem niet wel kan vryspreken.* En Fol. 51. *Rab-* „ *by Meir was zo Onkuisch, dat hy zich niet alleen ten* „ *aanzien eener Hoere in groot gevaar begaf; maar men* „ *moest zelve zyne eigene Dogter voor hem verbergen.* „ Nog meer andere diergelyke stukken zou ik kon- „ nen bybrengen, maar ik denk, dat deze genoeg „ zyn, het is als de Propheet Jeremias klaagt, *als wel-* „ *gevôederde Hengsten, zyn ze vroeg op, zy hunkeren*

„ een

„*een iegelyk na zyns Naaſtens Huisvrouwe.* O terech-
„te heeft de Godzalige LUTHERUS gezegt en ge-
„wenſcht: *Och, dat ik een Kraam wiſte, in den wel-*
„*ken Schaamrood te koop was; Ik zou den Jooden Een,*
„*Twee à Drie Gulden vereeren, op dat zy daar voor*
„*een pond Schaamrood kochten, en dat zy hun Voorhoofd,*
„*Oogen en Wangen ten minſten daar mede beſtryken,*
„*dewyl zy toch hunne onbeſchaamde herten en tongen*
„*niet beſtryken*, enz. Doch het *is een hartnekkig Volk*,
„*Deut. Cap.* 9: 13. Daarom was de Propheet Jere-
„mias zo verlegen, als hy zegt: *Tot wien zal*
„*ik ſpreeken en betuigen, dat zy het hooren? Ziet*
„*haar Oore is onbeſneeden, dat zy niet en konnen*
„*toeluiſteren: Ziet het Woord des* HEEREN *is hen*
„*tot eenen ſmaat, zy en hebben geenen luſt daar toe.*
„Of men hen al toeroept, met de woorden van
„deze Prophect, *Cap.* 4: 14. *Hoe lange zult gy de*
„*gedachten uwer Ydelheid in het binnenſte van u laaten*
„*vernachten?* zo blyven zy echter in hunne hart-
„nekkigheid, in hunne onbeſchaamtheid: *Zy han-*
„*delen zottelyk, om dat zy den weg des* HEEREN, *het*
„*recht haares Gods niet en weeten.* Jerem. 5: 4. *Zy*
„*hebben een Hoeren Voorhoofd; zy weigeren ſchaam-*
„*rood te worden.* Jerem. 3: 3. *Maar O Heere gedenkt*
„*aan uw Verbond met* Abraham, Iſaac *en* Jacob.
„*Zy zyn dog uwe Knechten, ende uw Volk, dat gy*
„*verloſt hebt door uwe groote kracht, ende door uwe*
„*ſterke hand. O Heere doet het niet om harent wil-*
„*le, maar om uwes Naams wille; ende geeft hen*
„*datze zich* SCHAMEN, *en dat* SCHAAMROOD
„*worde het Huis Iſraëls: doet het hen gedachtig zyn,*
„*dat zy zich* SCHAMEN, *en haren mond niet en ope-*
„*nen, van wegen hunne ſchaamte.* Doetze met ee-
„nen ESRA op hare kniën vallen en zeggen:
„*Van de dagen onzer Vaderen aan, zyn wy in*
„*groote ſchuld; ende wy zyn om onze ongerech-*
„*tigheden overgegeeven, wy, onze Koningen ende*
„*onze*

„*onze Priesters, in de hand van de Koningen der Lan-*
„*den, in Zweerd, in Gevangenisse, en in Roof, ende*
„*in* SCHAAMTE *des Aangezichts, gelyk het is ten*
„*dezen dage.*"

Het schynt en is zeer klaar te begrypen, dat deze *Samuël Jacob Hanau* eenige overtuiging van, en inzien in hunne uitgedachte Fabelen heeft gekreegen, als ook van het Bygeloof, het welk hunne Rabbynen uitgevonden, en in den *Talmud* zaam geflanst hebben, dewyl hy niet alleen zulke Fabelen in zyn herte verachtte, niet alleen in het verborgen, maar daar hy opentlyk met dezelve den spot dreef; gelyk hy my veelmaalen heeft gevraagt spotswyze, of ik ook niet wilde heenen gaan om de Maan te zeegenen, en tegen dezelve te springen? zo dat ik wel konde bemerken, dat 'er waarlyk by hem iets byzonders in zyn gemoed moest omme gaan; maar ik durfde hem niet vragen, en ik bewaarde het zelve in myn herte. Ondertusschen moest ik in verwonderinge wegsmelten over de Voorzienigheid Godts, dat ik zulke voortreffelyke en bekwame gelegenheid hadde gevonden om den Bybel te onderzoeken! Maar de zwaarigheden, die ik boven hebbe aangeroert, bleven my nog verborgen, en waren my eene kwellinge des Geestes, zo dat ik genoeg te stryden en te kampen hadde, met myn boos herte; want de Satan verstrooide myne gedachten telkens onder het Leezen van het *N. Testament*, my voorhoudende, dat het zelve een valsch Boek was, en dat 'er daarom by my in myn duister verstand zo veele strydigheden waren. Zyn toeleg was, om te weeg te brengen, dat ik het zelve geheel niet zou Leezen, noch myn tyd daar toe besteeden.

Geduurende dezen tyd gebeurde het dat 'er tot *Arnhem* kwam een Jood, genoemt *Scholam*, met een Vrouwsperzoon, genoemt *Rebecca*; deze hadden

den een Atteſtatie, onderteekent door den Rabby van *Amſterdam*, behelzende dat deze *Rebecca* eene Chriſtinne was geweeſt, en dat zy in *Amſterdam* de Joodſche Religie had aangenomen; hy gaf aan haar daar in groote getuigeniſſe, dat hy dezelve nauw onderzocht, en oprecht hadde bevonden. Verder Recommandeerde en verzocht hy, in dezelve Atteſtatie aan gantſch Israël, dat zy dezelve op alle Plaatzen, waar zy zoude komen, in liefde open aannemen zouden, dat men aan haar alle hulpe ende barmhertigheid zoude bewyzen, *dat zy zouden de Vreemdelingen lief hebben, en gedenken dat zy Vreemdelingen in Egypten waren geweeſt*, enz.

De Jooden in *Arnhem* waren met haar zeer verblydt, byzonder *Salomon Cohen*, die te dier tyd Parnaſſyn was; zy ontfingen haar met de grootſte liefde en bezorgden haar in alles, wat zy noodig hadde, van Spys en Drank, enz. en my wierd opgelegt, om haar het Hebreeuwſch te leeren leezen, op dat zy haare Gebeden, (welke in de Hebreeuwſche Spraak moeten geſchieden, of ſchoon zy dezelve niet verſtaan nog weeten wat zy bidden) in de Synagoge mede zou konnen verrichten. Ik kon hen dit verzoek niet weigeren, doch denk, geliefde Leezer, welk een kwelling dit voor my was, en hoe bedroeft voor myne arme Ziele, dat juiſt ik daar toe als een werktuig moeſt gebruikt worden. Maar wat zou ik doen! Ik hebbe haar verſcheiden maalen ondervraagt, hoe zy toch tot zulk eene Reſolutie was gekomen, om de Chriſtelyke Religie te verlaaten, en het Joodſche Geloof aan te neemen, daar wy Jooden immers van alle Volkeren veracht en onderdrukt zyn? Maar haar antwoord beſtond in niets anders dan in Laſteringen en Beſpottingen, en wel zulke, welke ik in myn geheele leeftyd van geenen Jood gehoort hebbe, en die ik veel minder met myne hand hier

wil

wil beſchryven! Onuitſpreekelyk groot was myne verwonderinge over Godts groote Lankmoedigheid, dat Hy zulke Laſteraars, *die den Zoone Gods met voeten treden, ende het Teſtament onrein achten*, nog in gedult verdraagt, en dezelve, niet in zynen Toorn verdelgt! Nog meer was ik verwondert hoe het mogelyk is, om uit het licht in de duiſterniſſe te gaan: en byzonder daar zy volgens haar voorgeven de Dochter was van een Lutherſch Predikant te *Hamburg*, en dat zy zulks reeds lange Jaaren van zins was geweeſt, maar daartoe gene gelegentheid hadt konnen vinden; maar dat deze Jood *Scholam* haar nu getrouwelyk met raad en daad hadt geholpen, dat zy gelukkig naar Amſterdam was gekomen, en daar haare begeerte bereikt had, om welke reden zy ook met hem was in Huwelyk getreden, en hem voor haren Man hadde genomen. Doch of haare woorden en voorgeeving, de waarheid behelzen, weete ik niet, en kan het dus niet als waarheid melden; ik ben van gedachten, dat haare Ouderen, die haar toch te dier tyd moeten gemiſt hebben, ten beſten daar van overtuigt zullen zyn; en dezelve konnen door deze myne beſchryvinge naricht hebben (indien zy de waarheid in dezen gezegt heeft) waar hun Kind is beland; mogelyk weeten zy zulks nog niet, en zyn in verbeelding dat haar Kind verongelukt is; zy is lang van Perzoon en van Aangezigt, zy heeft bruine Oogen, en is omtrent 35 Jaaren oud. Maar wat my betreft; ik hebbe dezelve aangemerkt als eene *Overſpelige Hoere*, van welke de Propheet Ezechiel zich uitdrukt, *Cap.* 16: 33, 34. *Men geeft loon aan alle Hoeren: maar gy geeft loon allen uwen Boelen, ende gy beſchenktze, op datze tot u van rondom zouden ingaan om uwe Hoereryen. Zo geſchied met u in uwe Hoererye het tegendeel van de Wyven, dewyle men u niet na en loopt om te Hoereeren: want*
als

als gy Hoerenloon geeft, ende het Hoerenloon u niet gegeeven en word, zo zyt gy tot een tegendeel geworden. Zo menigmaalen als ik haar hebbe gevraagt na gezonde redenen, welke haar hadden bewogen, zulk eene veranderinge te onder gaan, en Vader en Moeder te verlaaten? en wat iets meer is; wist zy myne Vraagen nooit te beantwoorden; maar met het Evangelium beginnen te spotten, dat het was een valsch, een verdicht Boek; dat 'er nooit zulk een Jezus in de Waereld geweest was; dat dit niet anders dan enkel Uitvindingen en Leugens zyn. Waar op ik haar antwoordde: wat dit betreft, de Jooden loochenen zelve niet, maar bekennen, dat 'er zulk een Jezus, die zich voor den Messias heeft uitgegeeven, is gekruicigt geworden; ja den *Talmud* zelve, en verscheiden andere Rabbynen geeven daarvan getuigenisse. Hier op wierd zy eindelyk boos op my, en verklaagde my by den Parnassyn *Salomon Cohen*, dat ik haar in verdenking hielt, en dat ik haar wilde wys maken, dat 'er zulk een Jezus geweest en gekruicigt was; dat ik haar nog twyffelmoedig zou maaken, enz. *Salomon Cohen* haare woorden geloovende, was zeer verbittert tegen my, zo dat ik by hem eene groote verantwoording daar over moest afleggen. Dit uitwerkzel bevonden hebbende, noodzaakte my, om in het vervolg voorzichtig te zyn en te zwygen. O, wat was my dit een Kruis! Bestrydingen in zich zelven te hebben; voor zyn gemoed zelve duister te staan, en dan nog met zulk *een Werktuig des Duivels* te doen te moeten hebben, en haare Lasterwoorden te hooren.

Ter dezer tyd was het in *Amsterdam* onder de Jooden bekent geworden, dat ik in *Arnhem* Rabby was. Toen ging het Vuur by myne arme Broederen naar den Vleesche in brand: zy schreeven aan *Salomon Cohen*, den Parnassyn; en gaven hem bericht

richt van alle zaaken die met my in myne Stad waren voorgevallen; dat myn voorneemen was een Christen te worden; dat ik *verbannen* was uit hunne Synagoge, en eindelyk, dat ik zo was vervolgt geworden, dat ik alles had moeten verlaaten, Vrouw, Kind, Rykdom, enz. en zy vermaanden hem als een Voorstander en Opziender der Jooden, dat hy my, niet alleen als Rabby, niet meer zoude dulden, maar dat het veel meer zyn plicht was, zulk een Booswicht en Godtsverloochenaar tot den dood te vervolgen, en alle mogelykheid en vlyd aan te wenden, dat zulk een *Meschumad* van de Waereld uitgeroeit en verdelgt mogt worden. Zo dra *Salomon Cohen* deze berichten uit Amsterdam hadt bekomen, wierd hy, gelyk ligt te begrypen is, vervult met Grimmigheid en Toorn tegens my, gelyk een *Haman*; de boven genoemde verklaaring, door *Rebbecca* aan hem van my gedaan, verstrekte hem tot een genoegzaam bewys ter bekrachtiging van zyn gekreegen bericht; hy besloot, my te verdelgen en van de Waereld uit te roeijen.

Hoe nu myn gemoed te dezer tyd bedroeft en beangstigt was, verklaart zig zelve: Ik riep in myne verlegentheden en benauwtheid, die in myne Oogen waren als zeer hoge Bergen, welke niet over te klimmen zyn, met eenen David uit: *Psal.* 121 : 1. *Ik heffe myne Oogen op na de* BERGEN, *van waar zal myne hulpe komen?* Maar *Samuël Jacob Hanau* wilde zulks niet toestaan, zeggende, dat dit eerst onderzocht moest worden. Hy schreef dan ook daar over na *Amsterdam* aan eenen Jood, genaamt *Hiersch Fransman*, welk een byzonder en Speciaal Vriend van hem was: hy stelde hem de zaaken voor; hem vraagende, wat hem daarvan dacht? (merk geliefde Leezer de wonderbaare redding Godts). Deze *Hiersch Fransman* schreef aan *Samuël Jacob Hanau* tot antwoord: dat deze be-

beschuldiging en belastering haren oorspronk hadde van *Abraham den Lammen Voorzanger*, dien ik van *Frankfort aan den Mayn* hier naar *Amsterdam* gebragt had; dat het hem waarschynelyk voorkwam, dat de Voorzanger *Abraham* uit haat en wraak zulk een gerucht uitgestrooit hadde; dat ik misschien met hem in woorden en twist was geraakt, om dat hy my veertig Ducaaten afgekort hadt, van het by Eede beloofde geld, (ziet boven *Pag.* 123.), en dat hem zulks niet wonderlyk moest voorkomen, dewyl het gemeenlyk zo toegaat, dat de gene, die geholpen wordt, een Vyand, en wel hoe grooter de weldaad aan hem gedaan is, hoe grooter Vyand wordt tegen zynen weldoender, en hem betaalt met het booze, in plaatze van met het goede. (met deze woorden moet *Hiersch Fransman* wat byzonders in het Oog gehad hebben, dewyl dezelve tusschen 2 haakjes gezet waren, en het schynt, dat hy hem met deze uitdrukking iets heeft willen te kennen geven en in zyne gedachten brengen). Zo als *Samuël Jacob Hanau* dezen Brief ontfing, trooste hy my, en zeide: Rabby *Salomon*, zyt niet bevreest, ik zal voor u stryden, zo lang 'er een druppel bloed in my is. Hy heeft verscheiden maalen aan *Hiersch Fransman* hier over geschreven, en ik hebbe alle zyne hier op ontfangene Antwoord-Brieven geleezen, die my tot groote verkwikkinge verstrekten, zo dat ik in myne gedachten by my zelven moest uitroepen: *O Heere! hoe wonderlyk zyn alle uwe Weegen.*

Deze voorgemelde *Salomon Cohen* zocht, met zyn aanhang, alle middelen, om my uit deze Waereld uit te roeijen: Maar *Samuël Jacob Hanau* wilde zulks, door de bestieringe Godts, niet toestaan. De Propheet Jeremias, als hem de Priesters wilden dooden, wierd door een eenig Perzoon, die zulks niet wilde toestaan, geredt; *Cap.* 26: 11, 24. *Maar*

de hand Abikams, des Zoons Saphans, was met Jeremia, dat men hem niet over en gaf in de hand des Volks, om hem te dooden. De eenige Perzoon *Abikam* Triumpheerde over hen alle: men moet echter niet denken, dat dit door zyn eigen kracht geschied is; want wat zou hy hebben konnen uitrichten tegen alle de PRIESTEREN, die gezamentlyk tegen *Jeremia* met Vyandschap waren ingenomen, en hem zochten te dooden? Was dan de magt van een eenigen *Abikam* meer dan die van alle de Priesteren? Maar ik denk, dat de Almachtige Godt, *dien alle dingen mogelyk zyn*, Abikam als een middel en werktuig heeft gebruikt. Och ja, *de hand des Heeren is niet verkort, dat zy niet zoude konnen verlossen*, al is het dat de dood voor oogen staat.

Toen nu *Samuël Cohen* zag, dat *Samuël Jacob Hanau*, zich myner zo aantrok, en dat hy zyne boze voornemens aan my niet volbrengen kon, wierdt *Samuël Jacob Hanau* by hem zelf in den Ban gedaan, (doch in stilte) als uit het volgende zal blyken.

„ Op elken Sabbath word in de Synagoge uit de „ Rolle des Boeks, dat is uit de Vyf Boeken Moze geleezen; dit is afgedeelt in 52 deelen, waar „ van op elken Sabbath een Deel geleezen wordt, „ dat wederom in 7 *Parschat* of Afdeelingen is gedeelt. Om dit Leezen by te woonen, worden „ verzocht en geroepen 7 Perzoonen: Eerstelyk „ een *Priester*, ten tweeden een *Levyt*, en dan „ nog 5 *Israëliten*; dezen wordt, door den Voorzanger, die פרשה *Parscha*, of dat *Deel* van „ dezelve Week voorgeleezen, en hierin bestaat „ hunne Eere en Hoogmoed, wanneer hy het eerste „ en meest daar toe word geroepen: Ja daar over „ ontstaat onder hen veeltyds de grootste twist en „ haat, waar over ik breedvoeriger zou konnen zyn, „ maar ik zal my met dit eene geval vergenoegen.

„ Sa-

„ *Samuël Jacob Hanau* was van die tyd af, dat hy zich „ myner had aangenomen, de Man niet meer, om „ daar by genodigt te mogen worden, en nog veel „ minder ik; maar in tegendeel moest hy om my„ nent wille veele versmaadheid en spotwoorden „ hooren; doch hy achtte alle hunne verach„ tingen en versmadingen niets; zo dat ik „ my veelmalen over hem hebbe moeten ver„ wonderen; hoewel ik ook daar in opmerkte, „ dat Godt hem daar toe als een middel gebruik„ te, en bekwaam maakte, om alle versmaadhe„ den en bespottingen om mynent wille te dulden; „ want onze bloote natuur wil zulks niet onder„ gaan, voor onzen Naasten zo bespot te worden, „ en dat met gedult te verdragen, ja daar by nog „ zyn Vriend te blyven gelyk in voorige dagen.

„ Ik moest ook de daad van *Hiersch Fransman* er„ kennen, dat hy mynent wegen zo vele Brieven „ aan *Samuël Jacob Hanau* geschreeven heeft. Dus „ oordeelde ik het myn pligt te zyn, aan hem „ myne dankbaarheid, wegens zyne veelvoudige ge„ nomene moeite, te betuigen, en schreef hem des„ wegens eenen Brief met groote voorzichtigheid, „ om de Waarheid, die in myn hert geworteld „ was, niet te verloochenen, en derhalve slechts „ bestaande in eene enkelde natuurlyke Dankbetui„ ging, voor de moeite, door hem genomen; „ hem te gelyk onder 't oog brengende, de kwaad„ aartigheid van den Voorzanger *Abraham*, die „ in vroeger tyden hadt moeten rondzwerven, om, „ op ieder Sabbath, op een andere plaats te ko„ men, en iets te verdienen; welk verdiende „ geld, in de volgende Week weder verteerd zyn„ de, en zyne Vrouw als verlaaten, en in honger en „ kommer in haar Land bleef: en dat, nu ik hem, door „ Gods hulpe, in dien staat gebragt had, dat hy voor „ zyn leven en bestaan, niets te zorgen had, en ook

„ zyne Vrouw reeds by zich hadt doen komen, hy my
„ nu zo onrechtvaardig beloonde, en niet alleen
„ 40 Dukaaten te kort deedt, maar nog daar en
„ boven my zoekt te verderven, en uit de Waereld
„ te helpen, enz. (NB. Ik verzoeke den geëerden
„ Leezer, deze merkwaardige geleegentheid in ge-
„ dachten te houden: want van dezen Jood *Hierſch*
„ *Fransman*, als ook van dezen Brief, welken
„ ik hem ter dank-erkentenisse, wegens zyne ge-
„ nomene moeite, geſchreeven hebbe, zal ik nog
„ veele voorvallen te verhalen hebben).

„ Daar zyn, geduurende mynen Troebeltyd in
„ *Arnhem*, nog andere merkwaardige zaaken voor-
„ gevallen, van welken ik nog veel te ſchryven
„ zou hebben, doch ik ben te rade, om met dit
„ Stuk, dat van gewicht is, voorzichtig te hande-
„ len; zo het een werk van Godt is, dan kan het
„ onmogelyk verborgen blyven, maar het moet
„ met 'er tyd openbaar worden, en dan zal ik my
„ *in den Heere verblyden.* Ik verzoek onderwyl,
„ dat de geliefde Leezer deze weinige reegelen,
„ ſchoon hem dezelve nu in het Leezen onver-
„ ſtaanbaar voorkomen, in opmerkinge gelieve te
„ houden; mogelyk zullen dezelve nog ſpreeken
„ na myn Dood, en menig eenen zyn tot be-
„ ſchaming, en als een knagende Worm in het
„ geweeten; dan zullen zy moeten erkennen, dat
„ zy verkeert, en met een ingenomen vooroordeel
„ hebben gehandelt. Mogt het daar toe dienen,
„ dat zy daarvan eenen levendigen indruk mogten
„ bekomen, en zien hunne nog aanklevende Ver-
„ dorventheid, Zwakheid en Verkeertheid; en hoe
„ ligt wy met ons booze en vergiftigt herte weg-
„ loopen, zo wy niet over het zelve waken en 'er
„ acht op geven, en dan willen wy, na onze inbeel-
„ dinge en eigenliefde, gelyk hebben, en kop-
„ pelen *Zonde met Zonde* te zaamen, om onze

„ eer-

„ eerste verkeerde behandelinge voor de Menschen
„ te regtveerdigen".

Ik besteedde onderwyl mynen tyd in het onderzoeken van het *O.* en *N. Testament*, als boven gezegt is: en eenige zwaarigheden wierden my in dezen tyd opgelost, doch niet alle, en daar bleef nog duisterheid genoeg in myn boos herte, met welke ik te stryden ende te kampen had. Myn sterkste aanvechting was, dat de Duivel en myn boos Herte, my zochten wys te maaken, om my van het Leezen af te houden, dat het Evangelium, volgens de vertaaling van *Lutherus*, het geen ik hadde, het rechte niet was.

„ Den 9 *Maart* 1765. bereikte de Zoon van *Sa-*
„ *muël Jacob Hanau* den Ouderdom van dertien
„ Jaaren, van welk tydstip hy wierd בר מצוה
„ *Bar Mitzwa*: dat is, van dien zelven dag af
„ aan begint hy te zondigen op zyne eigene Re-
„ kening, en heeft te verwachten dat hy van
„ Godt over zyne Zonden zal gestraft worden;
„ want zo lange een Zoon minder dan 13 Jaaren
„ oud is, moet de Vader alle de Zonden van zy-
„ nen Zoon draagen, en daar om van Godt ge-
„ straft worden. Om deze reden word op zulk eenen
„ dag door den Vader eene Maaltyd aangerecht,
„ en hy is zeer vrolyk, dat hy van deze straffe be-
„ vryd is. Met zulke Fabelen worden zy door hunne
„ Rabbynen verblind. Moet men, geliefde Chris-
„ tenen! geen medelyden met dat arme Volk hebben?

„ Hunne arme Dogters zyn ook van dit
„ voortreffelyk voorrecht door de Rabbynen
„ berooft, om welke reden? weet ik niet; mis-
„ schien stellen zy, dat het Vrouwelyke geslacht
„ geen Zonden heeft; want zy beweeren in den
„ *Talmud*, dat de Vrouwelyke Sexe van de gehee-
„ le Wet bevryd is, en zy niet noodig hebben,
„ die te onderhouden; alleenlyk zyn 'er slechts

„ drie dingen tot haren lafte, dat is ten Eerften,
„ hare gezette Onreinigheid, volgens *Lev.* 12:1-6.
„ *Cap.* 18:19. in bewaring en acht te nemen. Ten
„ Tweeden, wanneer zy een Deeg of Koeke
„ maakt, zo moet zy de Eerftelingen daar van af-
„ neemen, van welken Moze fpreekt, *Num.* 15:20,
„ 21. *De Eerftelingen uwes Deegs, eene Koeke zult*
„ *gy tot een Hef-offer Offeren; gelyk het Hef offer*
„ *des Dorfch-vloers zult gy dat Offeren. Van de Eer-*
„ *ftellingen uwes Deegs zult gy den* HEERE *een*
„ *Hef-offer geeven in uwe Geflachten.* (In den te-
„ genwoordigen tyd moet zy zulks in 't vuur ver-
„ branden.) Ten Derden, moet zy op elken Sab-
„ bath de Lampen aanfteeken: Dit zyn de Zon-
„ den welke de Joodfche Vrouwen begaan. Daar-
„ om fchryft de *Talmud*, SABATH *Cap.* 2. *wegens*
„ *drie Zonden fterven de Vrouwen ten tyde wanneer*
„ *zy Baaren moeten*, namelyk: *wanneer zy de drie*
„ bovengenoemde *geboden niet recht waarneemen;*
„ gevolglyk is het ligt te denken, dat de Dochters
„ tot haar dertien Jaarigen Ouderdom zonder Zon-
„ den zyn: daarom denke ik, hebben ook de Vrou-
„ wen niet nodig te *Studeeren*, noch ook de *Maan te*
„ *Zeegenen*; want zy konnen bovengenoemde drie
„ dingen gemakkelyk onderhouden. Moet gy, ge-
„ liefde Leezer, niet in verwonderinge vraagen:
„ Is dat het Joodfche Geloove? Is dat het Volk,
„ het welk Godt in vorigen tyd uit alle de Volke-
„ ren hadde uitverkoren? de Propheet Jeremias zal
„ u deze vrage beantwoorden, wanneer hy zich in
„ de klaagelykfte woorden uitdrukt, *Jerem.* 8:8,9.
„ *Hoe zegt gy dan, wy zyn Wys, ende de Wet des*
„ *Heeren is by ons? Ziet waarlyk, te vergeefs werkt* DE
„ VALSCHE PENNE DER SCHRIFTGELEER-
„ DEN. *De Wyze zyn befchaamt, verfchrikt en gevan-*
„ *gen: Ziet, zy hebben des* HEEREN WOORD VER-
„ WORPEN, *wat Wysheid zouden zy dan hebben?*
„ *Cap.*

„ *Cap.* 6: 10. *Tot wien zal ik spreeken en betuigen*, „ *dat zy het hooren? Ziet haare Oore is onbesneeden*, „ *dat zy niet en konnen toeluisteren*: ZIET HET „ WOORD DES HEEREN IS HEN TOT EE„ NEN SMAAD, *zy en hebben genen lust daar toe.* „ *Cap.* 5: 4, 5. *Dog ik zeide zekerlyk deze zyn* „ *arm; zy handelen zottelyk, om dat zy den weg des* „ HEEREN, *het regt hares Gods niet en weeten. Ik* „ *zal gaan tot de* GROOTE, *ende met hen spreeken;* „ *want die weten den weg des* HEEREN, *het recht* „ *hares Godt: maar zy hadden* TE ZAMEN *het Jok ver*„ *brooken, en de Banden verscheurt. Cap.* 4: 24. *Zeker*„ *lyk myn Volk is dwaas*, MY EN KENNEN ZY „ NIET; *het zyn zotte Kinderen: wys zyn zy om* „ *kwaad te doen, maar goed te doen en weeten zy niet.*"

De gemelde Zoon van *Samuël Jacob Hanau* moest op dezen Sabbath zyne Geloofs-bekentenisse in de Synagoge afleggen, volgens hunne Ceremonien: welke Geloofs-bekentenisse niet bestaat in Vraagen over de Leere te beantwoorden; zulks is by hen niet nodig, maar hunne Belydenisse bestaat daar in, dat de Belyder (en dan moet hy al groote bekwaamheden hebben) uit het Boek der Rolle voorleest dat gedeelte, het welk deze Weeke moest geleezen worden, (Zie boven *Pag.* 162.) en dat is dan hunne Geloofs-belydenisse. Derhalve is het geheel niet te verwonderen, dat zy zo onweetende zyn, en in hunne blindheid verhard blyven.

Nu moest de Zoon van *Samuël Jacob Hanau* Voorleezen *Exodus* van *Cap.* 30: 11. tot aan het 35 *Capittel*; en de Synagoge was in het Huis van *Salomon Cohen.*

„ Hy houdt de Synagoge niet als een Tempel, waar „ in den Almachtigen Godt aangebeden zou worden, „ maar veel meer als een Huis van twist: en „ om de zodanigen, welken hy, om dat zy hem „ niet naar de begeerte van zyn hoogmoedig herte „ vleiën, van zins is te versmaaden en te bespot-

 „ ten.

„ ten. Dus heefr hy geene betere gelegentheid
„ konnen uitdenken, dan deze Synagoge; en die
„ gebruikt hy daar toe, als een bekwaam werk-
„ tuig; hier kan zyn hoogmoedig herte zich ver-
„ lustigen en verzadigen, om zulke Perzoonen,
„ die hy bedoelt, voor het oog van alle die tegen-
„ woordig zyn, te beschaamen en te bespotten; ge-
„ lyk hy daar voor genoeg onder de Inwoonders te
„ *Arnhem* bekent is, niet alleen onder de Jooden,
„ maar zelfs onder de Christenen. Hy bezit zo
„ veel hoogmoed, als eertyds HAMAN, *die be-*
„ *geerde, dat zich alle de Jooden voor hem zouden*
„ *bukken*, *Esth.* 3: 5.

„ Myn hart word onder dit te Schryven zeer
„ bedroeft, en daarom wilde ik liefst zulks afbree-
„ ken, maar om dat ik denk, dat myne arme
„ Broeders naar den Vleesche, ongetwyfelt uit
„ nieuwsgierigheid dit Boek zullen Leezen, kan
„ ik niet voorby, hoe bedroeft ook, om met
„ weinige woorden mynen armen Broeder in zyne
„ blindheid te vermanen, en te waarschouwen.
„ De Heere kan ook deze weinige stamelende
„ woorden Zegenen; hy kan *Speekzel* gebruiken
„ om eenen *Blinden* ziende te maken. O Elendig
„ Mensch, die maar zyt *als het stof, dat door den*
„ *Wind word henen gedreeven: als het Gras, dat haast*
„ *verdorret; als eene Wolke die in eenen oogenblik ver-*
„ *dwynt*; moet gy zulk eenen afschouwelyken
„ Hoogmoed bezitten? Denkt gy geheel niet aan
„ den schrikkelyken dag, dat gy zult moeten ster-
„ ven, en in een eng duister Graf opgeslooten
„ worden, alwaar uwen *dikken Buik* een Spyze zal
„ zyn der Wormen, en gy *weder tot Aarde zult*
„ *worden, uit welke gy genomen zyt*? Ik wil u niet
„ eens voorstellen, (indien gy zo blyft in uwe
„ hartnekkigheid ende blindheid) uwe Eeuwige
„ Ongelukzaligheid, dat gy zult geworpen wor-

„ den

„ den *in het Eeuwige Vuur*, *het welk den Duivel*
„ *ende zyne Engelen bereidt is.*

Zo als dan op boven gemelden Zabbath het שחרית *Morgen Gebed* verrichtet was, en de ס״ת *Sepher Toora*, dat zyn de Vyf Boeken Moze, als eene Rolle toegerolt, uit de Kaſt, voor welke een voorhangzel is, zouden gehaalt worden, moeſt zyne Vyandſchap zich openbaaren, de verborgen Ban, in welke *Samuël Jacob Hanau*, om mynent wille, was, konde nu niet meer verborgen zyn: *Salomon Coben* wilde niet toeſtaan, dat de Zoon van *Samuël* zyne Geloofs-belydeniſſe zoude doen, namelyk met in de *Sepher Toora* te Leezen, (gelyk eertyds het Oude Israël. *Ezech.* 18: 2. zeide, *de Vaders hebben onrype Druiven gegeeten, ende de tanden der Kinderen zyn ſtomp geworden*). Hy gebruikte wederom de Synagoge voor de bekwaamſte plaats, om *Samuël Jacob Hanau* voor het oog van de geheele Vergaderinge te verſmaaden, te beſpotten en te verachten; daar kwam krakeel onder hen lieden: *Samuël Jacob Hanau* liep, en nam de *Sepher Toora* met geweld uit de Kaſt; *Salomon Coben* rukte dezelve uit zynen arm; *Jacob Posnau*, zynde een goed Vriend van *Samuël Jacob Hanau*, greep dezelve wederom uit de handen van *Salomon Coben*: en aldus ſprongen zy met de *Sephar Toora* in de Synagoge rond, van den eenen hoek in den anderen; ten laatſten wierden zy handgemeen, en begonnen elkander met vuiſtſlagen te begroeten, en tegen den grond te werpen, om elkander dus te vermoorden. Dat was waarlyk een droevigen toeſtand in de Synagoge! wat zegge ik, Synagoge? het geleek veel beter na een Wyn- of Hoerhuis. Ik moet hier niet voorby gaan te melden, dat *Salomon Coben*, op voorraad, zyn Huis van vooren en van achteren wel degelyk

hadde doen sluiten. Welken voornemen hy gehad heeft, is voor my verborgen.

De Vyand maakte my hier wederom zo benauwt, zo moedeloos en vreesachtig, dat ik in dit Tydstip alle hoope van ontkomen had opgegeeven; vermits ik voor myne Oogen zag, het geene *Samuël Jacob Hanau*, om dat hy zich myner hadde aangenomen, wedervoer. En ontmoete hem dit om mynent wille, hoe zou het dan met my afloopen: geschiede zulks *aan het groene hout, wat zal dan aan het dorre geschieden?*

Jacob Posnau nam zyn tyd waar, terwyl zy elkander ter aarde geworden hadden, en zy bezig waren elkander te kloppen, om uit de Synagoge te vluchten; doch hy vond de Deuren geslooten, en wilde hy zyn leeven redden, zo moest hy over de muur klimmen; hier boven op geklautert zynde, riep hy, help! help! De Christenen, die in de straat achter het Huis van *Salomon Cohen* woonden, toegeschooten zynde, reikten hem eene Ladder toe, en hielpen hem, dat hy door middel van dezelve gelukkig neder, en op de Straat kwam. Zy vraagden hem wat 'er gaande was? doch hy den tyd niet willende verzuimen, liep, zonder antwoord te geeven, in allen haast tot den Burgermeester, en verzocht van hem hulp en bystand, die hem ook terstond wierd toegestaan, en hem een Gerechts-Dienaar wierd mede gegeeven, met welken hy na de Synagoge te rugge keerde.

„ Een byzonder bewys van het voorrecht, het
„ welk de Jooden in deze Landen genieten. Want
„ myne arme Broeders naar den Vleesche, die in
„ de Landen onder de Roomsche Regeering ver-
„ strooit zyn en onderdrukt worden, gebeurt zulks
„ niet, om zo immediaat tot de Regeeringe toege-
„ laten te worden; maar zy moeten, zich aange-

„ meldt

„ meldt hebbende, één of 2 uuren op de Straat „ voor de deur vertoeven, en verwachten met „ schrik, dat het hen gegunt zal worden, hunne „ begeerte voor te stellen."

Voor dat nu boven gemelde *Posnau* wederkeerde, was het aan *Salomon Coben* bekent geworden, dat hy over den Muur ontvlucht, en dat veele Christenen achter zyn Huis waren zaam geloopen. Dit scheen hem met vreeze te bevangen, als zich wel konnende voorstellen, dat de genoemde, om Assistentie, zich tot de Regeering gewend hadt, weshalven hy in stilte bevel gaf, om de Deuren te ontsluiten; gelyk dan ook *Jacob Posnau*, met den Dienaar aan de Synagoge komende, de Deuren open vondt. Vervolgens ging *Samuël Jacob Hanau* zelve tot den Burgermeester, en stelde hem voor, welk eene versmaading en bespotting hem was wedervaren in de Synagoge. Dezen wierd wederom eenen Dienaar mede gegeeven, en *Salomon Coben* wierd bevolen, dat hy den Zoon van *Samuël Jacob Hanau* zyn Geloofs-belydenisse, volgens hunne Ceremonien, moest laaten verrichten, en hem geenzins hinderlyk zyn. *Salomon Coben* moest derhalven met beschaaming zulks toestaan, wilde hy aan het bevel van den Burgermeester gehoorzamen.

„ Ziet, Geliefde Leezer, zo is het geleegen met „ dat arme Volk in hunnen Godsdienst; zo ge„ bruiken zy hunne Synagogen, en op zulk eene „ wyze wordt hunne Godsdienst verricht: en dit „ is niet alleen in *Arnhem* zo gestelt, maar de ge„ heele Waereld door. Bekwamer Plaats konnen „ zy niet uitvinden, of uitdenken, om hunne twis„ ten uit te voeren, dan de Synagogen! Als 'er „ slechts drie ofte vier Jooden op eene plaatze

„ woo-

„ woonen, konnen zy elkanderen niet verdraa-
„ gen. Zoo als de Propheet *Jeremie* zig uitdrukt
„ *Cap.* 9: 8. HARE TONGE IS EEN MOOR-
„ DPYL, ZY SPREEKT BEDROG: EEN Y-
„ DER SPREEKT MET ZYNEN NAASTEN
„ [*van*] VREEDE MET ZYNEN MOND, MAAR
„ IN ZYN BINNENSTE LEID HY ZYNE LAA-
„ GEN."

Overdenkt zelve, geliefde Christenen, hoe myn gemoed ter dezer tyd gestelt was; ik zal my, met zulks te beschryven, niet ophouden; myn gemoed word door het te herdenken te veel aangedaan, en het is niet noodig, dewyl ik my kan voorstellen, dat alle waare Christenen het schrikkelyk verval van dit arme, doch in vroeger tyd zo Geliefde Volk, niet zonder weemoedigheid en medelyden beschouwen. Moeten nu alle Waare Christenen een teeder en medelydend herte hebben, hoe veel meer moet myne Ziele ter dezer tyd bedroeft zyn geweest, daar ik een hunner Broederen naar den Vleesche was. Had niet de groote Apostel Paulus een *aanhoudende droefheid en smerte in zyn herte*, *wegens zyne Broederen na den Vleesche?* zo dat zyn Mond daar van overvloeide, daar hy zich in zulke klaagelyke woorden uitdrukte, als *Rom.* 9: 2, 3. wanneer hy hun Ongeloove en den Geest des diepen slaaps, die over hen heerschte, in overweeging nam.

Ik was ten zelven dage zo bedroeft, dat my de lust tot eeten en drinken was ontvallen, en ik kon my wel voorstellen, dat het, om langer in *Arnhem* te blyven, voor my onmogelyk was, daar immers alle deze schrikkelyke omstandigheden en aangerichte verwarrende twisten enkel om mynent wille waren voorgevallen. Wat zou ik nu beginnen: tot de Christenen over te gaan en my te laaten Doopen, was my nog niet mogelyk, 'er waren my wel

eeni-

eenige zwarigheden opgelost, maar daar was nog duisternisse genoeg in myn herte; Voorts tot welken der Religien of Secten onder de Christenen zou ik my keeren? hoe kon ik weeten en verzeekert zyn, welke van die de rechte Religie was? is het niet beter en voordeeliger nog eenigen tyd te wachten, en alles zo veel als 't mogelyk is te onderzoeken, dan achtervolgens wederom van de eene Religie tot de andere te loopen, en door die verandering van de Menschen als een bedrieger gehouden en uitgescholden te worden? De Christenen zouden dan met recht zeggen, ziet dezen is insgelyks een bedrieger, gelyk de anderen.

Samuël Jacob Hanau kon wel bemerken, dat ik bedroeft en benauwt was; hy sprak my aan, zeggende tot myne vertroosting: Rabby *Salomon* zyt doch niet bevreest, zyt niet verleegen, ik hebbe zo lang voor u gestreeden, en allerlei versmaadheid, bespottingen en verachtingen, welke my om uwent wille zyn overgekomen, niet geächt, en ik zal verder voor u stryden, zo lange als 'er een druppel bloed in my is, ik zal zelve in myn Huis een Synagoge oprichten, enz. Ik antwoordde hem, dat ik zekerlyk veele dankbaarheid en verplichtinge aan hem verschuldigt was voor zyne getrouwheid en liefde, die ik van hem genooten hadde tot op den huidigen dag, maar langer hier in *Arnhem* te blyven, is my niet meer mogelyk; en ik stelde teffens den tyd tot myn wegreizen vast, namelyk den 15 *April*, of daar ontrent. Doch ik wist niet waar heenen, ik had wel gelegenheid om na *Zurich* in Zwitzerland, tot mynen Broeder *Jachiel Hierschlein* te reizen, maar het kwam my zeer bezwaarlyk voor, zulken verren tocht te onderneemen. Myn uitzicht was tot den Heere, dat hy my *als een Blinde wilde leiden* naar zyn welbehagen. *Samuël Jacob Hanau* ging, toen hy myn vastgestelt voorneemen verstond, bedroeft weg.

Eenige dagen hier na ontſtond 'er in my wederom een ſmertelyken ſtryd, met allerlei Redeneeringen en twyffelmoedigheden, denkende by myn zelve, waar heenen zal ik nu my-ne Reize nemen? en waar zal ik wederom zulke voordeelige gelegentheden tot onderzoek van de Waarheid vinden? Waar zal ik wederom zulk een getrouwen Vriend ontmoeten, die zich om mynent wille zal laaten beſpotten en verachten? wie zal zich nu myner aanneemen? Zo ik van hier weg reize, wat hebbe ik anders te verwachten, dan tot der dood toe vervolgt te worden? en ik wierd zeer in de engte gedreeven, zo dat ik my niet wiſt te helpen noch te redden, en ik bleef in deze benauwde redeneeringen eenige dagen.

Van boven genoemden Sabbath, wanneer de ſchrikkelyke omſtandigheden, door *Salomon Cohen* te wege gebragt in de Synagoge, waren voorgevallen, hadde *Samuël Jacob Hanau* een Synagoge in zyn Huis opgericht, daartoe de beſte Kamer verkiezende; zo dat de Jooden in *Arnhem*, ſchoon weinige in getal, en ſlechts 20 of 25 Huishoudingen uitmakende, nu in twee partyen verdeelt waren, gelyk voortyds *Juda* en *Israël*, en de Vyandſchap hadt onder hen zodanig de overhand genomen, dat de arme reizende en omzwervende Jooden 'er ſlecht aan waren: want zo haaſt als zich een Jood by *Salomon Cohen* hadde aangegeeven, konde hy zich niet meer by *Samuël Jacob Hanau* melden, en zo ook het tegendeel. Beide de Partyen overliepen dagelyks den Burgermeeſter, en veroorzaakten zyn Ed. veele moeite en ongelegenheid, en echter konden zy niet vereenigt worden: de reden waarom niet, is ligt te bevatten; want de een zo wel als de ander, hieldt de waare oorzaak van de Oneenigheid en Vyandſchap, (die alleen om mynent wille was ontſtaan,) voor den Burgermeeſter

ter verborgen, dewyl zy niet raadzaam oordeelden dezelve aan zyn Ed. te openbaaren; maar zy namen allerhande Fabelen te baat, dingen die niet noemens waard zyn, terwyl het vuur inwendig heftig brandde, waarom zy niet konden vereenigt worden. Het ging eeven zo, als wanneer een Kranke zyne kwaal voor den Medicyn-meester verborgen houd, en hem dezelve niet wil openbaaren, om welke reden hy ook van den Medicyn-meester niet kan geholpen worden. De Heer Burgermeester heeft wel groote moeite aangewendt, om deze 2 Partyen wederom te vereenigen, maar het was alles om niet, en vergeefze moeite: zelfs wierd hen vryheid gegeeven, om op eene byzondere plaats, en dus noch in het Huis van den eenen, noch van den anderen, eene Synagoge op te richten, en daarby vreede te houden: doch alles konde niets helpen; *Salomon Coben* liet door zyn bediende aan *Samuël Jacob Hanau* weeten, dat hy alles wilde aanneemen en achtervolgen, en met hem wederom de beste Vrienden worden, mits dat de *Meschumad*, de Godtverlochenaar (my bedoelende) eerst uit *Arnhem* uitgeroeit ware! en zo lange zulks niet geschiede, moest het in twee Partyen blyven.

Den 2 *April* stonde ik (in myne byblyvende benauwtheden) des morgens vroegtydig op, en ik kreeg voor myn gemoed deze woorden. *Ik zal u onderwyzen, en u leeren van den Weg, dien gy gaan zult; ik zal u raad geeven, myn Ooge zal op u zyn; Psal.* 32: 8. En dezelve hadden grooten indruk op myn herte, en gaven my troost in myne benauwtheid: Ik moest my verwonderen dat de Heere op zulk eenen Aardworm met zyne ontfermende *Oogen wilde nederzien*, en hem *leiden* als *eenen* BLINDEN op den weg, dien hy te wandelen heeft. Myne Ziele

Ziele was opgewekt; doch de groote Roover, en myn eigen boos en Ongeloovig herte, zochten my zulk eenen troost te bestryden en te berooven; my voorstellende, dat zulks maar inbeelding was, en dat ik uit zulke invallende woorden geen troost moest zoeken voor myn gemoed; dat het zomwylen kan gebeuren, dat zulke woorden den Mensche invallen en ydel zyn; en ik wierd wederom in myne voorige benauwtheid gejaagt en gekwelt; ik begon wederom met myn Verstand te redeneeren, waar heenen zal ik nu myne Reize neemen, enz. Echter bleeven 'er eenige vonken van de voorige troost en bemoediging in myne Ziele over. Ik viel op myne kniën voor den Heere, en riep uit de diepte myner benauwtheeden: *Ach Heere, hoort doch myne stemme, en verberg u Aangezichte niet voor my. Heere,* WYS MY UWEN WEG, *en geleid my op de rechte baane om myner Vyanden wille; hoe lange zult gy myner vergeeten! O hoe lange verbergt gy uw aangezichte voor my: hoe lange zal ik raadslagen voornemen in myne Ziele, droeffenisse in myn herte: Keert u tot my, O Heere! ende reddet myne Ziele, helpt my om uwer goedheid en om uwer Genaden wille; verlicht myne Oogen, op dat myn Vyand over my niet en roeme, want zy zyn my te machtig geworden. Hierby wete ik, dat gy lust aan my hebt; dat myn Vyand over my niet en zal juichen. Verhoor my, O Heere, om uwes Naams wille, op dat Ik uwen lof vertelle in de Poorten der Dochter Ziens, dat ik vrolyk ende verblydt ben over uwe hulpe, Amen!*

Den 10 *April* 1765. kwam *Samuël Jacob Hanan* wederom by my, om te hooren of myn voorneemen, om weg te reizen, nog vastgestelt bleef; hy vermaande my met de beweeglykste woorden; hy stelde my wederom voor alle de versmadingen en verachtingen, die hem om mynent wille waren overgekomen: en, zeide hy, waar zult gy wederom

om zulk eene plaatze vinden, om dergelyke vergenoegingen en verkwikkingen te genieten? enz. en dat hy onmogelyk konde begrypen, hoe het kwam, dat ik zo vast geresolveert bleef om van *Arnhem* weg te reizen? Waarop ik hem antwoordde, dat, het laatste betreffende, ik zelve moest toestaan, dat ik veel goeds, ja overvloedig boven verdienste ontfangen had, waar over ik my zeer aan hem verplicht vond, byzondere dankbetuiging te doen; dat ik my ook met geene mogelykheid konde voorstellen, om verder een zo vergenoegt leven te hebben; doch dat van de zyde Gods, en door zyne wonderlyke Voorzienigheid, zulks en nog meer mogelyk was, dan in eenige der Schepzelen magt is. Hy alleen, vervolgde ik, is magtig my te begenadigen, te troosten, te verlustigen en te vervrolyken; wie zoude hebben konnen denken van Joseph, toen hy van zyne Broederen uit Vyandschap als een Slaaf verkocht wierd, *dien Man zal Godt groot maken*? Wie zoude hebben konnen denken van Jacob, toen hy uit vreeze voor zynen Broeder Ezau de vlucht nam, en over de Jordaan trok, en niets meer dan eenen Staf in zyne hand hadde, *die Man zal met twee Heiren wederkeeren*? Ja wie had konnen denken van David, toen hy de Schaapen van zynen Vader op het Veld weidde, *die zal de Kroon en Scepter over Israël bezitten*, en *van alle zyne vervolgingen geredt worden*? Ziet, geliefde Vriend, zo wonderlyk zyn Gods wegen! en hy doet ter zyner tyd alles, wat hem behaagt, en den Menschen meest tot nutte dient: daarom is myn toeverzicht en vertrouwen alleen op den Heere, dat hy ook verder my niet zal verlaaten, en dat hy zyne Oogen op my zal houden.

En wat aangaat, dat gy zo veele versmaadheden en bespottingen om mynent wille hebt uitgestaan,

en geleeden van *Salomon Cohen* en zynen aanhang, is my zekerlyk tot de grootste verwondering geweest, en nog: maar dit is insgelyks waar, dat zulks uit uwe bloote Menschelyke Natuur, Vleesch en Bloed, niet is voortgekomen of geschied.

Och, myn geliefde en getrouwe Vriend, denk toch niet, dat gy door uwe eigen kracht daar toe zoudt bewoogen zyn, en nog veel minder om alle verachtingen, om mynent wille te verdragen; want natuurlyker wyze waart gy my eeven zulk tot een Vyand geweest, die myne vervolging en uitroeijing gezocht, en 'er na gedorst hadt, gelyk de andere; maar de Godt Israëls, *die nôhmaar sluimert noch slaapt*, heeft, maar zyne onuitsprekelyke Barmhertigheid en Genade, uw gemoed daar toe opgewekt, gesterkt en bekwaam gemaakt, om voor my te stryden en hen te overwinnen. Hierom moet ik zulk eene weldaad, die op zich zelve goed en voortreffelyk is, niet aan u toeschryven, of verder myn vertrouwen op u stellen; want dat doende zou my zekerlyk en buiten twyfel treffen, die verschrikkelyke Vloek, die de Propheet Jeremias beschryft, *Cap.* 17 : 5. *Vervloekt is de Man, die op eenen Mensche vertrouwt, en die Vleesch tot zynen arm stelt, en wiens herte van den* HEERE *afwykt.* Maar myn vertrouwen is op den Levendigen Godt, en dus hebbe ik zynen uitgesproken Zeegen te verwachten, vs. 7, 8. *Gezeegent is de Man, die op den* HEERE *vertrouwt, want hy zal zyn als een Boom, die aan het Water geplant is, ende zyne wortelen uitschiet aan eene Riviere; ende en gevoelt het niet wanneer 'er eene hitte komt, ende zyn Loof blyft groen: ende in een Jaar van droogte en zorgt hy niet, ende en houdt niet op van Vrucht te dragen.*

Aldus hebbe ik den tyd met hem in gesprek doorgebragt ontrent 2 uuren lang, en toen hy bemerkte, dat alle zyne voorstellingen en beweegelyke

woorden niets op my vermogten; maar dat het by my vastgestelt en besloten was weg te reizen, *it de eerste Liefde verkoeld*, en verandert in Vyandschap. Och, zeide hy, ik wenschte, dat ik u myn leeven nooit gekent noch met myne Oogen aanschouwt hadde! Wat zullen myne Vyanden zich nu verheugen en roemen, dat zy overmogen en over my triompheeren; hoe zal ik myne Oogen tegen hen konnen opheffen? en hy ging toornig van my weg.

§. 6.

Eenige dagen hier na vertrok ik van *Arnhem*: Ik zal my niet ophouden met een verhaal, hoe myn gemoed te dier tyd gesteld was, en wat ik te stryden had met myn boos herte; het mogt den geëerden Leezer te veel tyd benemen, alleen kortelyk zal ik het als met den Vinger aanwyzen. Na myn aangenomen reize ontstond 'er in myn boos herte een Vleeschelyke begeerlykheid: ik maakte het eeven als het oude murmureerende Volk Israëls, welk, schoon gespyst met Manna, echter weende en murmureerde tegen Godt. *Num.* 11: 5, 6. *Wy gedenken der Visschen*, enz. Zo dacht ik ook aan de onuitspreekelyke verkwikkingen, die ik in *Arnhem* had verlaaten, en dat zo moetwillig, schoon 'er nog geen Mensch was, die my jaagde; maar in het tegendeel, ik wilde gaarne wederom na *Egypten* (ik meen na *Arnhem*) wederkeeren, waar over ik ook aan *Samuël Jacob Hanau* eenige Brieven schreef, in verwachting, dat hy my wederom in liefde zoude opneemen; maar myne hoop was mis, en myne verwachting te vergeefs; zyn Toorn was in hem brandende gebleeven, dewyl ik in het eerst zyne voorstellingen en ter beweeging ingerigt zynde woorden verworpen hadde.

Den 13 *May* 1765. arriveerde ik te *Wezel*,

 en

en wierd wederom aldaar Rabby: ik bragt, daar zynde, wederom mynen tyd toe met het onderzoeken van den Bybel, en hier waren het voor my de bitterste tyden, die ik had ontmoet van den 6 *May* 1762. toen de Genade-hand van den Grooten Ontfermer aan myne Ziele gelegt wierd. Aan de eene zyde beschuldigde my myne Conscientie, en jaagde my in de engte, dat ik met myne uitwendige werken CHRISTUS voor de Menschen verloochende; de schrikkelyke woorden van den Heere Jezus, en het zwaare Oordeel, het welk de geene te verwachten hebben, die hem voor de Menschen verloochenen. *Matth.* 10: 23. *Wie my verloochent zal hebben voor de Menschen, dien zal ik ook verloochenen voor mynen Vader die in de Hemelen is*, waren my als een knagende Worm. En aan de andere zyde wierde ik wederom gekwelt met de strydigheden, welke myn boos herte my weder uit het Evangelium voorwierp: en byzonder was het onderwerp myner redeneeringen, tot welk eene der Religien ik my wenden zou; de Satan begon hier my *te ziften als de Tarwe*; hy erinnerde my het gesprek, gehouden met de Priesters in het Jaagschip; en hunne waarschouwing, gelyk ook hunne beloftens, (Zie boven *Pag.* 118.) en hy bevestigde deze waarschouwing, dat dezelve waarheid moest zyn, met de woorden van den Rabby (Ziet boven Pag. 95, 96.), om kort te gaan, de Duivel bragt het zo verre, dat ik wegens myne redeneeringen diep in zyne Netten verviel, die hy tegen my hadde gestelt om my te vangen, zo dat myn boos herte begon te hoereeren na de Priesters, met welke ik het gesprek in het Jaagschip had gehad; denkende, dat hunne getrouwe waarschouwing de waarheid moest behelzen, dewyl de Rabby my insgelyks gezegt hadde, *dat hy vreesde, en bezorgt was, dat de Christenen hem niet zouden geloven, en niet ver-*

vertrouwen, *dat het hem inderdaad om zyne Zaligheid te doen was*, *maar hem insgelyks houden voor eenen Bedrieger*, *terwyl zy reeds zo veel maalen door de Jooden bedroogen waren.* Daarom dacht ik, dewyl hunne en zyne woorden, in dit Stuk overeenftemden, dat dezelve waarheid moeften zyn, en dat zulk een algemeen vooroordeel by de Lutherfchen en Gereformeerden tegen de Jooden, welke hunne Religie willen aanneemen, zekerlyk plaats moeft hebben. Wat ftaat my nu te doen! Keerde ik my nu tot de Lutherfchen of tot de Gereformeerden (daar ik nog geenzins verzeekert ben, welke van die Religien de Waare of rechte Religie is), en ik in het vervolg ondervonde, dat zy my de waarheid gezegt hadden; ach! wat ving ik dan aan? Was het niet het voordeeligft, dat ik my vervoegde tot de Roomfchen, en my aan hen openbaarde? daar ik immers hebbe ondervonden de getrouwheid en liefde der Roomfchen, welke zy betuigen tegen zulke Jooden, die hunne Religie willen omhelzen! Wat waren de Priefters in myn Stad niet verheugt, toen zy myn voornemen hoorden? en welke moeite hebben zy niet aangewend, dat ik myn Kind weder verkreeg, (Zie Pag. 54-56.) en zo hebbe ik het ten tweeden maal ondervonden van de Priefters in het Jaagfchip; wat hebben zy my niet al belooft? Mogelyk, indien ik hunne Religie omhelze, zullen zy, door de magt die zy hebben, myn Kind my wederom bezorgen, het welk voor my onmogelyk te hoopen of te verwachten is, zo ik de Lutherfche of de Gereformeerde Religie omhelze, daar in myn Land, en byzonder in myne Stad, de Regeeringe in de handen der Roomfchen is.

Aldus kwam wederom het Vaderlyke hert in my op; de Vaderlyke genegentheden wierden in my opgewekt, van welke ik eenen tydlang niets gevoelt

 hadt,

had; en die als vergeeten waren geweest. Door deze bedroefde redeneeringen kwam het eindelyk zo verre, dat ik den 26 *July* 1765. eenen uitvoerigen Brief vervaardigde aan den Bisschop te *Keulen aan den Ryn*, in den welken ik hem myne voornemens en begeerte openbaarde, en daar by met de eerste Post antwoord van hem verzocht: maar zo als ik den Brief wilde verzeegelen, begon myne hand zodanig te beven en te trillen, dat my Zeegel en Lak uit de handen viel, en ik moest, wegens de onuitsprekelyke benauwtheid, die my daar by was overvallen, uitroepen: *Och Heere, wat wilt gy dat ik doen zal?* De Satan dreef my zeer sterk, dat ik maar den Brief moest verzeegelen, en denzelven op de Post bezorgen; doch het was my onmogelyk; want zo dra ik ondernam om het Lak wederom in myne hand te nemen, begon myne hand als vooren te beeven, en myne benauwtheid wierd vergroot. Dat was een stryd en worsteling in myn gemoed! en ik wist niet wat ik met den Brief zou aanvangen. Eindelyk ik bevlytigde my zeer om alle myne krachten te verzamelen, myne benauwtheid te overwinnen, en toch den Brief te verzeegelen; maar zo als ik het Lak aan het Licht vloeibaar maakte, viel my zo veel van het brandende Lak op myne hand, dat ik het Lak uit myne handen moest werpen. Toen konde ik klaar zien, en ik hadde eene genoegzame proeve en ondervinding, dat het de wille des Heeren niet was, om dezen Brief te verzenden, en myne benauwtheid deedt my wederom uitroepen: *Heere, wat zal ik dan doen; O hoe lange zal ik in myne bedroefde benauwtheden blyven!* en ik nam den Brief en sloot hem ter bewaaring in myn Koffer.

Den volgenden dag, namelyk den 27 *July* was het Sabbath, en toen wy volgens gewoonte in de Synagoge waren, kwamen in dezelve twee Christenen,

men. (Zynde JOODEN MISSIONARISSEN, welke van HALLE 's Jaarlyks door het JOODEN INSTITUTIO worden uitgezonden, om met allen vlyd het arme Volk, ik meen de Jooden, te bekeeren; met hen te disputeeren, en hen hunne blindheid en verkeertheid voor oogen te ſtellen; waar over ik my niet zal uitbreiden, alzo het eene zaak is, die genoegzaam, in 't byzonder by de Lutherſche Gemeente, bekent is.) Ik niet weetende welke Menſchen dit waren, moeſt my zeer over hen verwonderen; want zy ſtonden zo aandachtig om aan te hooren het gene uit de ספר תורה *Sepher Toora*, dat is het *Boek der Rolle*, door den Voorzanger wierd voorgeleezen, dat ik met my zelven redeneerde, of zy niet wel de Hebreeuwſche Taale verſtonden; zy bleeven zo lange in de Synagoge, tot dat alle de Ceremonien, en het Gebed verricht was; en zo als wy uit de Synagoge begonnen te gaan, ſpraaken deze MISSIONARISSEN de Jooden aan, en vermaanden hen zeer getrouwe, met de eigen woorden van den Propheet Jezaias, welke te dier tyd in de Synagoge waren geleezen, uit *Cap.* 1: 14, 15. *Uwe Nieuwe Maanden ende uwe Gezette Hoogtyden haatet myne Ziele, zy zyn my tot eenen laſt, ik ben moede geworden die te dragen, en als gy-lieden uwe handen uitbreidet, verberge ik myne Oogen voor u, ook wanneer gy het Gebed vermenigvuldiget, en hoore ik niet: uwe handen zyn vol bloeds.*

Met groote ontſteltenisse en verwondering hoorde ik zulk eene getrouwe en Godtvruchtige beſtraffinge en vermaninge, en dat uit den Mond van een Chriſten, zo gegrond op het woord Gods; het ſcheen my iets onbegrypelyks, en om de waarheid te zeggen, ik dacht, dat het onmogelyk was, dat deze geboorene Chriſtenen waren: want hoe komt het, dat zy de Hebreeuwſche Taale zoo magtig zyn? het moeten zeker, dacht ik, voorheen Jooden

den zyn geweest, die vervolgens door overtuiginge Christenen zyn geworden; nochtans was het my onbekent, tot welke eene Religie zy behoorden. Myn gemoed wierd opgewekt, ik overleide, hoe ik eene byzondere geleegenheid mogt vinden, om met hen te spreeken.

Myne arme Broederen, deze getrouwe waarschouwing en vermaning van de *Missionarissen* hoorende, begonnen te spotten en te lagchen, gelyk de algemeene gewoonte der Jooden is, het welk my groote smerte in myne Ziele veroorzaakte. Ik vermaande myne arme Broeders, zeggende: Vrienden! het en is geene kunst iemand te bespotten en te belagchen, zonder dat ik hem tegen zyn voortgebragte van het verkeerde overtuigt en hem hebbe overwonnen. Daar op keerde ik my tot de *Missionarissen* en zeide: het is waarheid, dat de Propheet Jezaias met bovengemelde woorden Israël, welk te dezer tyd zeer boos, en van Godt afgeweken was, heeft bestraft, maar het is insgelyks waar, en dient tot opwekkinge en troost, het geen de Propheet in het volgende 18de Vers, in den Naame des Heeren aan Israël ter bemoediging heeft gezegt, luidende: *Komt dan, ende laat ons te zamen richten, zeid de* HEERE: *al waren uwe Zonden als Scharlaken, zy zullen wit worden als Sneeuw, al waren zy rood als Carmozyn, zy zullen worden als* witte *Wolle*, zo getuigt insgelyks ook Moze, die groote Propheet, *Deut.* 4: 29-31. Myne Broeders ziende dat ik my met hen in gesprek inwikkelde, wierden toornig op my; en gingen alle weg, en ik alleen bleef staan. Hier op gaven de *Missionarissen* my te kennen, dat zy begeerte hadden om tot my te komen, om over de Waarheden te handelen. Ik antwoordde, dat my dit zeer aangenaam zoude zyn; maar dat, tot my aan huis te komen, by myne Broederen te veel nadenken zou verwekken; weshalve

ik

ik hen verzocht, of zy des nademiddags wilden komen *in de Nederstraat* in No. 13. by *Meester Gros*, ik zoude gelegenheid zoeken om hen aldaar te ontmoeten. Zy bewilligden in myn voorstel, en deze affsprake was gemaakt buiten iemands weeten.

Ik ging na Huis: de Huisgenooten morden, en geduurende de Maaltyd kreeg ik meer dan een zuur gezicht, zo dat my daarvan de lust tot eeten verging: ten laatsten moest het by hen uitbarsten, zy bestraften my, dat ik de MINIM gehoor verleent, èn my met hen in gesprek hadde ingelaaten; want, zeiden zy, het zyn schadelyke Menschen, die zo wat omzwerven in de Waereld, om te zien, of zy ons Jooden met hun disputeeren, konnen in de war brengen; wy kennen dezelve, en weeten wat voor Menschen het zyn; in den beginne is, zo het schynt, hunne aanspraak en vermaning zeer getrouw en aangenaam om te hooren, het welk zy volgens hunne listen zeer wel weeten te schikken, en als men zich met hen in Zamenspraak inlaat, stellen zy zodanige Strikvragen voor, dat men niet gemakkelyk van hen kan ontslagen worden; en eindelyk komen zy voor den dag met JISCHO HANOTZRI den TALUI, dat is met *Jezus den Nazarener*, de *Opgehangene*, en willen ons wys maken, dat die de *Moschiach*, welken wy noch verwachten, geweest is: en dat men alleen door in hem te gelooven de Zaligheid te verwachten heeft, en van niets anders, het welk men zonder lagchen niet kan aanhooren. Ik vreesde hunne bestraffinge te beantwoorden, en zweeg derhalven, terwyle ik maar wenschte, dat de Maaltyd geëindigd wierd, op dat ik gelegentheid mogt hebben om, volgens affspraak, met genoemde *Missionarissen* in gezelschap te komen; doch ik moest met smerten den tyd verbeiden, tot dat na het eindigen van de Maaltyd het Gebed verricht was.

Ik dan vervoegde my met voorzichtigheid in de *Nederstraat* in No. 13. by bovengenoemden Meester, en verzocht aan de Waardinne om my eene Kamer voor eenige uuren ten mynen dienst te geeven, alzo, zeide ik, hier eenige Perzoonen zullen komen, met welken ik gaarne alleen wilde spreeken, en dat ik haar den volgenden dag daar voor ten genoegen zou betaalen, alzo heden, om dat het Sabbath was, de betaalinge niet mogt geschieden: Zy antwoordde my: Ja wel Rabby, zeer gaarne, myne Kamer is tot uwen dienst. Ik ordonneerde haar Coffy gereed te maken, en die in de Kamer te brengen. Eindelyk kwam 'er eene van de *Missionarissen*, en wy dronken te zamen de Coffy: doch ik liet aan hem niet het minste blyken, dat 'er eenige opwekking of overtuiging plaats in my had, maar ik verstelde myn aangezicht en hielt my zeer styf voor hem. Myn voorneemen was om alle myne zwaarigheden, welke my myn boos herte en duister verstand opgeworpen, en die my eenen geruimen tyd zo zeer gekwelt hadden, hem voor te leggen, en hem daar mede te overwinnen, indien hy my dezelve niet volkomen beantwoordde. Zyne Eerste aanspraak was uit *Dan*. 9: 24, 25. om daar mede te bewyzen, dat de *Messias* reeds moest zyn gekomen, dewyl de tyd, daar bepaalt, reeds lange voorby was; en dat Jezus van Nazareth het beloofde Vrouwe Zaad was, die de Slange den Kop zoude vermorsselen, volgens *Gen*. 3: 15. en dat Hy dus de Waare *Messias* was, die de Gerechtigheid en de Verzoeninge had te wege gebragt, door zyn bitter Lyden en Sterven, zo als de Propheet Jezaias, *Cap*. 53. door Gods Geest voorzegt heeft.

Ik antwoordde hem, dit is te haastig myn Heer! Gy schynt eenen dikken en harden Boom met eenen slag te willen nederhakken, of den zelven met

een

een eenige hand van zyne diepe Wortels te ontwortelen, en ik denk, dat het geen van beide te doen is: en ten Tweeden: myn Vriend, gelieft het begin te maken met zulk eene Stoffe, die in zulken korten tyd, als wy hebben, niet kan afgehandelt worden. Kan UEd. my uit den Bybel (want van andere Schryvers wil ik niets weeten, ik hebbe een te ongelovig herte, om myn vertrouwen op hen te ſtellen) bewyzen, wanneer de Zeventig Weeken hun begin hebben genomen? en dan overtuigend aantoonen, wanneer dezelve hunne vervulling hebben gehad? Laat ons daarom de weinige tyd, die wy hebben, ons niet laten ontglyden, maar denzelven daar mede doorbrengen, en liever eenvoudig uit het Woord van Godt ſpreeken, zo dat wy niet van noden hebben ons hoofd met uitgebreide Reekeningen te breeken. Hier op kreeg hy twee Boeken uit zyn Zak, namelyk het O. Teſtament in het Hebreeuwſch, en het N. Teſtament in het Hoogduitſch, en leide dezelve op de Tafel neder, zeggende dit, namelyk het O. Teſtament, is het Boek der Voorzeggingen, en dat, namelyk het N. Teſtament, is het Boek der Vervullinge, zo dat deze beide het Woord van Godt en de Waarheid zyn, en op dezen grond zullen wy bouwen; zyt gy daar mede te vreeden? Ik antwoordde, wat het O. Teſtament betreft, van Ja, doch het N. Teſtamant betreffende, kan ik zulks onmogelyk voor Waarheid en een Goddelyk Boek erkennen, dewyl zich het zelve op veele plaatſen, daar het zich op het O. Teſtament beroept, tegenſpreekt; maar ook ſpreekt het zich zelve teegen: Want ieder Evangeliſt beſchryft de Evangeliſche Hiſtorie op een andere wyze; en hoe kan ik zulk een Boek voor Waarheid en voor een Goddelyk Boek erkennen, dewyl het eerſte kenteeken is de overeenſtemminge, en ten anderen zyn 'er zo veele

Evan-

Evangelien in de Waereld; de Roomschen hebben 'er een opgestelt naar hunnen zin, en zo als het hun heeft behaagt; de Lutherschen hebben wederom een ander, de Gereformeerde wederom een ander, en zo met andere. Wie onder hen heeft nu het rechte? Vraage ik aan een Roomschen, die zal zonder twyfel zeggen, dat het zyne het rechte is, en zo zal ieder Religie het haare voor het rechte willen doen doorgaan. [Hier moest, gelyk de Leezer kan zien, myn verkeerd begrip, dat ik van het Evangelium geformeert had (Zie Pag. 136.) uitbreeken: want wegens de veele zwaarigheden, die myn boos hart in het zelve hadde opgeworpen, ben ik door myne redeneeringen zo verre in myne gedachten vervallen en verzonken, dat ik geloofde, dat ieder Religie een byzonder Evangelium had, om dat 'er, naar myn begrip, als dit zo niet en was, maar eene Religie zoude zyn.]

Hy gaf my ten antwoord: betreffende uw laatst gestelde, kan ik wel zien en bemerken, dat zulks ontstaat door verkeerde inbeeldingen, welke haaren oorspronk moeten hebben uit menigvuldige redeneeringen, waarby dan de Duivel zich eindelyk voegt, en zoekt zulks wys te maken, als of het waarheid was; hy is een duizend Kunstenaar het is hem eeven veel welk een middel hy gebruikt om den Mensch te verblinden, al was het met verkeerde en ongerymde vooroordeelen dezelve in zyn Net te verstrikken en te vangen; maar vervolgde hy, ik moet my over uwe eenvoudigheid verwonderen, doch ik verzeeker u in Waarheid, dat in de geheele Waereld onder alle de Religien, die den Naam van Christenen dragen, niet meer als een eenig overeenstemmend Evangelium is: en het komt 'er maar op aan, welke Religie den rechten en waaren zin des Geestes van dat Evangelium heeft; en wat het Eerste, de Schynstrydigheden betreft, die u voorkomen

in het zelve, het is wel zo, dat 'er zich zulke zwaarigheden opdoen, en die in het begin zich schynen te vertoonen als *Enaks Kinderen*, die wegens hunne ongemeene Grootte niet zyn te overwinnen; maar alle zulke zwaarigheden zyn zeer wel te beäntwoorden. Ey, Rabby, ik ben zeer begeerig om eenige van dezelve van u te hooren, die gy u verbeeld, en u voor Oogen ſtaan, als de zwaarſte en onoverkomelykſte te zyn? Hier had ik, geliefde Leezer, een ruim en breed Veld, indien ik alle de door my aan hem voorgeſtelde zwaarigheden wilde beſchryven, met byvoeging van de uitgebreide Antwoorden, door hem op dezelve gegeeven: maar dit zoude dit Boek te veel doen uitdyen, het is alrede meer vergroot, dan ik my had voorgeſtelt, dewyl ik nog veel te beſchryven hebbe van DE WONDERLYKE LEIDINGE GODS, en *wat Hy aan myne Ziele gedaan heeft*, het welk dog alleen myn doelwit is, derhalven zal ik zulk eene uitbreiding verkorten, en den geliefden Leezer den tyd daarmede niet beneemen; het zal genoeg zyn te zeggen, dat wy te zamen drie uuren in geſprek waren, en dat ik daar by myn oogmerk bereikte om myn boos hert voor hem uit te ſchudden, en de grootſte zwaarigheden, met welke ik zo langen tyd was gekwelt geweeſt, aan hem voor te draagen. Eenige van dezelve heeft hy my treffelyk beantwoord, zo, dat ik aan dezelve myne toeſtemminge geeven, en ze met *Ja* en *Amen* van herte moeſt beantwoorden; hoewel niet alle: want daar waren 'er eenige onder dezelve, met welker beäntwoording ik my niet konde vereenigen, noch die toeſtemmen; en zo is onzen tyd verſtreeken en te kort geworden, om alle de zwaarigheden te beantwoorden; nochtans is het niet zonder Zeegen gebleeven.

Den volgenden dag ben ik wederom met hem

in dat zelve Huis te zamen gekomen, maar de tyd van ons gesprek was weder te kort. Hy sprak my zeer getrouw aan, en vermaande my ernstig, dat ik toch op myne arme Ziele zou denken, en dat dezelve niet anders dan alleen in en door den Heere Jezus konde behouden worden; doch myn mond was gesllooten, en myn boos herte wilde niet bukken, om my tegen hem te openbaren; 'er ontstond eene inwendige Vreeze in my, waar door ik belet wierd, zulk een geheim aan hem toe te vertrouwen. Het schynt, schoon ik my voor hem nog zo bedekt gehouden hadt, dat hy echter iets van myne inwendige overtuiginge moet gemerkt hebben. Hy nam affcheid van my, met toewensching van Ps. 128: 5. *De* HEERE *zal u Zegenen uit Zion, ende gy zult het goede Jeruzalems aanschouwen, alle de dagen uwes levens.*

Ik ging in de grootste verwondering, doch meer bedroeft van hem weg; myne Conscientie beschuldigde my, wegens de voortreffelyke gelegentheid, die ik hier gehad hadde, om my tegen hem te openbaaren; en dat ik niet alleen zulks niet gedaan had, maar dat ik nog daar en boven met mynen Mond Christus had verloochent. Dus wierd ik wederom in benauwtheid gedreeven, denkende, nu is alles verlooren, hier over is geene vergeevinge by Godt te verkrygen: by alle de overtuigingen myns gemoeds, nog zo verhardt tegen Godt en Christus te blyven! Ik moest in myne vertwyfelende benauwtheid klaagen; *zal ook op deze Zonde by u, O Heere Jezus, Balzem zyn te vinden, tot geneezing myner Ziele?* Ik wendde alle moeiten aan, om te zien op alle Straten, of ik de *Missionarissen* wederom onder het gezicht konde bekomen; maar kon myne begeerte en hoope niet bereiken; ik bleef in myne benauwtheid zonder troost: alle hoope was by my verlooren, denkende,

zou Jezus zulk eenen booswicht, als ik ben, nog willen aanneemen en hem genadig zyn? O, dat is onmogelyk!

Den 4 *Augustus* kwamen 'er tot *Weezel* twee omreizende Jooden, die zich by my vervoegden; verzoekende, dat ik voor hen by den Parnassyn een woord ten goede zoude spreeken. Ik kon terstond bemerken, zo aan hunne Kleding als Spreektrant, dat zy uit myn Land moesten zyn. Ik vraagde hen, doch zeer voorzichtig, eerst van verscheidene Steden in *Hongaryen*, of zy in dezelve waren geweest? waarop zy antwoordden, Ja, vervolgens kwam ik, met uit gezochte redenen, door omweegen zo verre, dat ik hen vraagde, of zy ook in NEYSTATTEL, geleegen by de Rivier de VAAG, waren geweest? (en ik hield my vreemd van hen, gelyk eertyds Joseph toen hy met zyne Broederen sprak) zy beantwoordden dit ook met Ja. Om kort te gaan, wy kwamen zo verre in Zamenspraak, dat zy my verhaalden de bedroefde en schrikkelyke zaken, die in dezelve Stad voor eenige Jaaren met *Rabby Salomon Duitsch* waren voorgevallen; en dat zy by *Salomon Coben* (het welk myn Schoonvader is) op Sabbath gegeeten hadden. Denk zelve, geliefde Leezer, hoe myn gemoed te dier tyd moet gestelt geweest zyn! Doch ik maakte my sterk, en vraagde hen verder, hoe het dan daar mede was afgeloopen? en hoe dat het ging met zyne Vrouw? het moet toch zeide ik, haar bitter zyn! Zy antwoordden my, wat het eerste betreft, konnen wy niet zeker weeten waar hy belandt is. Hy, die רשע *Raschang*, die Booswicht, is gebannen en vervolgt geworden tot den dood toe, gelyk hy verdient hadde. Mogelyk is hy alrede gestorven, of heeft zich zelve uit wanhoop verdronken: (Ik dacht ondertusschen by my zelven, indien gy tot *Arnhem* of *Amsterdam* komt,

komt, en daar den een of ander ontmoet, die eenige kundigheid van my heeft, zo zult gy betere narichten van my ontvangen, en gy zult dan bezeffen, met wien gy nu spreekt.) En, zeiden zy, wat zyne Vrouwe aangaat, het gaat haar zeer wel, en zy is wederom aan eenen anderen Man getrouwt.

Is het u niet ligt te bezinnen, geliefde Leezer, dat my het aanhooren van zulke woorden, vuurige Pylen in myn natuurlyk en zwak herte zyn geweest? Ik wilde hen gaarne verder gevraagt hebben na myn gelieft Schaapje, of het nog leefde, enz. Dog myn Vaderlyk herte wierd bevend en zodanig aangedaan, dat ik my niet langer konde onthouden, of myne traanen voor hen verbergen, derhalve moest ik my haasten, om in eene byzondere Kamer myn Vaderlyk herte, het welk als met eene schroeve was geperst en te zaamgedrukt, met traanen te ontlasten, gelyk eertyds Joseph, *Gen.* 43: 30. *Ende Joseph haastede hem, want zyn ingewand ontstak tegen zynen Broeder, ende hy zocht te weenen: en hy ging in eene Kamer en hy weende aldaar*; welk geval by het myne hier in onderscheiden was, dat Josephs traanen voortvloeiden meer uit blydschap, daar hy zynen Broeder Benjamin, na welken ongetwyfelt zyn Broederlyke begeerte reeds lange Jaaren zal gehongert ende gedorst hebben, te dezer tyd voor oogen hebbende, daar in zynen wensch verkreeg: maar by my was het tegendeel. Ik wederom uit myne Kamer komende, moest alle krachten inspannen, om de waare gesteldheid van myn aangezicht voor hen te verbergen, en my voor hen vrolyk en welgemoed te vertoonen, op dat zy aan my niets merken konden. O! dat is de grootste kwellinge, die te bedenken is, zyne inwendige smerten en droefheden niet alleen te verbergen, maar nog daar en boven met een lustig en vrolyk aangezicht voor de Menschen te moeten

ten verschynen. Hierom zocht ik gelegenheid om hen met weinige woorden van my weg te zenden, zeggende, dat ik nog dien avond met den Parnassyn hoopte te spreeken ten hunnen voordeel, en dat zy dan op Morgen tot hem zelve konden gaan. Zy bedankten my, en gingen naar hunne Herberg.

Van dien tyd af wierd het wederom zo duister voor myn gemoed, en ik daar by zo moedeloos, dat ik buiten staat was om een Capittel, zo min in het Nieuwe als in het Oude Testament, te konnen leezen met aandacht; want zo haast als ik my daar toe wilde schikken, wierden myne gedachten verstrooit, door de smerten en kwellingen, die in myn Vaderlyk herte telkens vernieuwt en verwekt wierden. Welke pogingen en worstelingen ik ook in het werk stelde, om my zelve te verloochenen, het kon my niets helpen; vermits ieder ogenblik, wanneer ik dezelve meende vergeeten te zyn, de Vyand wederom aan de deur van myn herte klopte, en my toeriep, hoe kunt, hoe zult gy dat lieve Kind vergeeten, enz. Ik zocht my te diverteren met dagelyks op den aangenaamen Plein te wandelen, maar ik kon myn gekneust en bedroeft herte niet te huis laaten, en ik droeg het zelve met my, en bragt het ook wederom naar myne Wooning te rugge; ja dikwils bedroefder dan ik het medegenomen had.

Het gebeurde op zekeren dag in myn Wandelen onder de Alleé, dat my daar ontmoette een Heer, die insgelyks aldaar Wandelde met zyn Klein-Dochterken aan zyne regterhand; dit Dochterken geleek en kwam my voor in haar weezen en aangezicht eeven als myn Schaapje, waar op myn Vaderlyk hert te dier tyd wederom in Traanen moest uitbreeken, maar het was'er hier geen plaats toe, wegens de Menschen die my oogenblikkelyk ontmoe-

teden; Derhalven besloot ik naar myne Wooning te gaan. Op den weg daar heenen, moest ik eenen Schildwacht passeren; de Soldaat op zynen Post staande, groetede my, en zeide *Schaloon* (dat is Vreede) *Rabby*: zyt gy nog gezond? Ik antwoorde hem, Ja, en vraagde hem, van waar hy my kende? Hy antwoordde my, dat hy in de *Nederstraat* in No. 13. in het Kwartier lag, alwaar ik, niet lange geleeden, met de Missionaris in de Kamer in Zamenspraak was geweest, en dat hy geduurende dat gesprek aan de Deur gestaan, en ons dispuut met groote verwondering hadde aangehoort, en wel inzonderheid, zeide hy, was het my tot verwondering en onbegrypelyk; dat een Joodsche Rabby in het N. Testament zo ervaren was. Ey, Rabby, was dunkt u van Jezus de Nazarener, is hy de waare Messias niet geweest? Deze woorden verschrikten my zeer, en verwekten eene nieuwe vreeze in myn versaagt herte, denkende: indien de Jooden ontwaar worden, dat ik in het verborgen en eenzaamheid by den Missionaris ben geweest, wat zullen zy daar van moeten denken? Gy dacht, dat zulks in het geheim was geschied, en het is alrede genoegzaam openbaar; en uit Menschen vrees, die my ter dezer tyd bezat, zocht ik myne uitvlucht in Christus met mynen mond te verloochenen, en het Evangelium te verkleinen. (Och zo is het met onze Menschelyke gebrekkelykheid, wiens sterkte enkele zwakheid is; en wee ons, zo wy in den tyd der verzoekinge de tegenwoordigheid van den Heere Jezus missen; zo hy ons dan zyne Genade-hand niet toereikt, en ons te hulpe komt; zo kan ons ieder kleinigheid ten gronde werpen: en zo hy ons niet ondersteunt, zo is ieder verzoekinge in staat, om ons weg te voeren, al was het eene zwakke *Dienstmaagd* of een Soldaat.)

daat.) Ik zeide derhalven tot hem: het is waar, ik hebbe het N. Testament geleezen, maar het is zo onverstaanbaar, ja het wederspreekt zich zelven op veele plaatzen; ieder Evangelist beschryft de zaaken op eene andere wyze, enz. Ik kwam eindelyk zo verre met hem, dat ik hem vraagde, of 'er geene verklaaringen over her N. Testam. te bekomen waaren? Hy antwoordde, Ja: daar zyn 'er veele in de Waereld tot dat einde, en inzonderheid de voortreffelyke Boeken van den Godzaligen en Hooggeleerden Heer *Lampe* in 6 banden, over het GENADE VERBOND, en *Mels* in 2 banden, over de ZEVEN DONDERSTEMMEN. Hier op gaf ik hem eenig Geld tot een vereeringe, en ging met verwondering van hem weg; want my schoot te binnen, hoe wonderlyk dat ik door de Voorzienigheid Gods het eerstemaal aan het Evangelium was gekomen; een Soldaat moest denken en voorhebben eenen Joodschen Rabby te bedriegen (Zie Pag. 99.), en nu moest ik wederom door een Soldaat (wegens de voorgemelde merkwaardigheid) aanleiding en onderricht bekomen van zulke Boeken, die over het Evangelium, en ter verklaaringe van het zelve schryven; is dat niet wonderlyk!

Myne begeerte en yver, om zulke Boeken slechts te zien, was zo groot, dat het my onmogelyk was naar huis te gaan, maar ik moest eerst gaan aan het huis van den Heer *Bredo*, Boekverkooper, en aldaar na boven gemelde Boeken vraagen, of dezelve by hem te bekomen waaren. In deszelfs winkel komende, vond ik aldaar zyne Dochter, en stelde haar myne vraage voor: Zy antwoordde, ik weet het niet, en liep daar op tot haaren Vader, om het zelve aan hem te vraagen, en bragt my tot antwoord, dat zy tegenwoordig met dezelve niet voorzien waren, maar dat haar Vader om dezelve zoude schryven. Ik ging daar op van haar weg, en alzo

het my onmogelyk was met ledige handen naar huis te gaan, besloot ik liever allen mogelyken vlyt aan te wenden, om gemelde Boeken te bekomen, derhalve ging ik by een ander Boekverkoper, namelyk den Heer *Redir*, en daar verkreeg ik voor goede betaaling de begeerde Boeken. Dezelve in myn magt hebbende, maakte ik ook een begin met dezelven te leezen; ik had ook vergenoeging in het zelve met zeegen; doch voldeeden zy niet aan myne begeerte; want eerstelyk waren dezelve my te zeer uitgebreidt en benamen my veel tyd, en ten anderen was ik begeerig, eene korte verklaaring over het N. Testament te hebben, en wel van Vers tot vers voortgaande, en byzonder wegens de zwaarigheden die my overgebleven waren, welke my de Missionaris niet tot volkomen genoegen hadt beantwoord, en die my nog tot *eenen Steen des aanstoots* waaren.

Na eenige dagen zondt bovengemelde Boekverkoper *Bredo* zyne Dienstmaagd tot my, die my boodschapte dat haar Heer nu de Boeken, na welke ik had gevraagt, gekreegen hadde. Ik liet hem door dezelve Boodschapster zeggen, dat ik reeds van dezelve Boeken voorzien was. (Ik zou my, geliefde Leezer, over dit stuk niet uitbreiden, noch melden, welk eene aanstotelyke ontmoeting my dit was, maar ik ben genoodzaakt, 'er kortelyk, met voorbygaan van veele omstandigheden, iets van te zeggen, vermits ik daar door wederom in bedroefde benauwtheid en gevaarlyken toestand wierd gedreeven, en dat over zulk eene kleinigheid, als volgt.)

Ik zat by den Parnassyn aan Tafel, en ziet, daar kwam een Gerechts-Dienaar aan Huis, om my aan te zeggen, dat ik op het Stadhuis moest verschynen, alzo de Boekverkoper *Bredo* my by de Heeren van den Gerechte verklaagt hadde. De Parnassyn was zeer verwondert, als gemak-

makkelyk te denken is, en hy vraagde my, wat ik met den Heer *Bredo* uitſtaan had? doch ik was zo ontſtelt, wegens den ſchrik, over dit onverwacht voorval, dat ik niet in ſtaat was hem zyne Vraage te beantwoorden; echter zeide ik met myn verſchrikt herte, *ik weet niet, wat Bredo van my hebben wil.* De Parnaſſyn wilde met my op het Stadhuis gaan, om te hooren wat 'er paſſeerde, en om, als het nodig was, voor my een woord ten goede te ſpreeken by de Heeren; maar zulk eene aanbieding ſtond my nog minder aan, en diende om mynen ſchrik te vergrooten: de Vyand begon te werken en my wederom in de engte te jagen, dewyl ik dacht, nu is het gedaan; indien de Parnaſſyn, en de andere Jooden hooren, dat ik na zulke Boeken gevraagt hebbe, wat zullen zy denken? En zo zy my daar over vraagen, wat zal, ja wat kan ik daar op antwoorden? en hoe zal het my vergaan! Ik ſtelde in myne verleegenheid en benauwtheid alle moeite in het werk, om den Parnaſſyn van zyn voornemen af te brengen, met hem af te raaden dat hy my na het Stadhuis niet verzelde, zeggende, dat ik alleen ſlechts wilde henen gaan om te hooren, wat hy tegens my mogt hebben in te brengen. Ik kon my wel verzinnen, om welke reden ik was geroepen: maar zo gaat het met een gemoed, dat verſchrikt is, het word gejaagt tot allerlei uitvluchten om zig te helpen, ook in dingen die in zich zelve geen grond hebben, en nog veel minder hem helpen konnen. Toen ik dan reſolveerde, om na het Stadhuis te gaan, begon myn vertzaagt herte weder aldus te redeneeren: wat zult gy toch op het Stadhuis doen? het is nu alles voor u te vergeefs; dit is eene waarheid: zo gy anders u leeven bemint, durft gy, op het Stadhuis geweeſt zynde, van nu af niet weder naar uwe Wooning keeren, want zo de Parnaſſyn, of de andere Jooden u zullen vraagen, om welke reden

den gy op het Stadhuis geroepen zyt geweest? wat zult gy hen konnen antwoordden? Gy zyt geen Koopman, om met dergelyke zaken, als daar by konnen voorvallen, uw voorval te konnen verbloemen; en zo gy hen de waarheid zegt, denk dan zelve, hoe naar het met u zal uitzien; en gestelt, gy wilt de waarheid voor hen verbergen, meent gy, dat zy, uit groote begeerte en nieuwsgierigheid, die buiten twyffel in hen heerscht, als blykt uit hunne groote verwonderinge, om te weeten om welke reden gy op het Stadhuis geroepen zyt, uw zeggen zo maar blindeling zullen geloven? Och! daar mede zult gy u jammerlyk bedriegen; zy behoeven slechts by den Boekverkoper te gaan, en hem te vraagen, zo zullen zy een genoegzaam en volkomen antwoord verkrygen; derhalven, zo gy anders uw leven lief hebt, is het eenigste en beste middel voor u, dat gy u tot de Christenen begeest, en u aan hen openbaart, eer gy nog op het *Stadhuis* verschynt. Dus ging ik al redenerende voort, en was wederom in de grootste verleegenheid, tot welke *Religie* ik my zoude keeren? En in dit heenen gaan moest ik het Dominicaner Klooster passeeren, in het welk my de Duivel als met geweld wilde insleepen; hy verwekte wederom in my de bovengenoemde waarschouwing van de Priesters, gelyk hy deszelfs gezegdens zocht te bevestigen, dat ze waarheid moesten zyn, dewyl de meergemelde Rabby my zulks met dezelve reden geklaagt hadt. Alle myne krachten schoten te kort om tegen dezen brullenden Leeuw te stryden en hem wederstand te bieden, en ik wierd als gesleept, *gelyk een Osse ter Slagtbank gevoert wordt*, waar van Salomon spreekt, *Spreuk.* 7: 22. en zo als ik in het Klooster wilde ingaan, zag ik voor myne Oogen staan een groot en hoog Kruis, en aan het zelve het Beeld van Christus, zo als hy is gekruicigt geworden; dat alles van hout gemaakt was. Zulk een Beeld was als Doornen

en Distelen in myne Oogen, en myn gemoed riep my toe, *Habakuk* 2: 19, 20. *Wee dien, die tot den houte zeid word wakker; ende ontwaakt, tot den zwygenden steen: zoude het leeren? Ziet het is met Goud ende Zilver overtrokken, ende daar en is gansch geen Geest in het midden van het zelve. Maar de Heere is in zynen heiligen Tempel: Zwygt voor zyn aangezichte gy gamsche Aarde.* Ziet, zulk een WEE, dacht ik, zal over u uitgeroepen worden, indien gy myne getrouwe waarschouwing niet wilt hooren. Ja gy zelve zult met 'er tyd eens uwe overhaasting bejammeren, beweenen en beklaagen, en met uw eigen Mond moeten bekennen, en *zeggen*, Spreuk. 5: 12, 13. *Hoe hebbe ik de tucht gehaat, ende myn herte de bestraffinge versmaad? ende en hebbe niet gehoort na de stemme mynes Onderwyzers.*

Van weegen deze schrikkelyke beroerte, die in myne Ziele ontstond, moest ik in angst van het Klooster wegvluchten, en zo kwam ik met myn beknelt en gebroken herte op het *Stadhuis*. Aldaar zynde, wierd ik voor de Heeren geroepen. De Boekverkoper *Bredo* als aanklager, stelde zynen eisch voor, namelyk dat ik hem hadde Order gegeeven, dat hy voor myne Rekening zulke Boeken zoude ontbieden; en dat ik dezelve nu niet wilde ontfangen. De Heeren dachten, dat ik wegens zyne aanklagte zo verschrikt was; zy vraagden my, wat ik daar op antwoordde? Ik zeide, myne Heeren; dit is de eerste reize, dat ik de Eere hebbe voor de Christelyke Overheid te verschynen; doch ik ben ontstelt van verwonderinge; dat de Heer *Bredo*, om zulk eene kleinigheid, my in moeite betrekt, en zich zelven en anderen zo veel tyd berooft. Was de schade van deze Boeken zo groot dat ik daarom op het Stadhuis moest verschynen? Doch om hem op zynen verkeerden eisch, die hy

maakt, te antwoorden, moet ik hem maar deze eenige Vraage voorstellen. Namelyk, of ik den Heer *Bredo* in Perzoon gesprooken heb, toen ik na de Boeken in questie vraagde? hy antwoordde van Neen. Hoe kunt gy, zeide ik, dan zo vrymoedig zeggen, dat ik aan u hebbe order gegeeven, om deze Boeken voor my te ontbiedon? Daar op verhaalde ik aan de Heeren eenvoudig, hoe de zaake was voorgevallen (Zie Pag. 195.). Doch hy veranderde zyne woorden, en zeide, dat ik order aan zyne Dochter gegeeven had. Kort om de Heeren deeden uitspraak, dat ik met eenen *Eed* moest verklaaren, dat ik aan zyne Dochter geen Order had gegeeven, of dat ik de Boeken moest ontfangen, en dezelve betaalen? Ik antwoordde; myne Heeren, myn geheele levenstyd hebbe ik nog nooit by den Name des Heeren gezwooren, en ik hoope het zelve nog verder in acht te neemen, om my daar voor te wachten, allerbyzonderst om zulk eene kleinigheid den Naame des Almachtigen in mynen Mond te neemen. En ten anderen, denkt men, dat alle Jooden zo gereed zyn om te zweeren, inzonderheid tegen een Christen, en 'er weinig zwarigheid van maken? om zulke nagedachten uit den weg te ruimen, zal ik, als het niet anders zyn kan, de Boeken ontfangen en betaalen, al is het dat ik dezelve nu niet behoeve; de schade zal immers zo groot niet zyn, of ik zal dezelve met verlies van 2 of 3 Guldens wel wederom aan een Boekverkoper konnen kwyt raaken. Echter hebbe ik eerst aan de Heeren te vraagen, of ik geen vryheid hebbe te verzoeken, dat het my toegestaan worde om den *Eed*, die my opgelegt is, op de Heer *Bredo* over te brengen, dat hy daar door bevestige, dat ik aan hem of aan zyne Dochter order gegeeven hebbe? (myn oogmerk daar in was, om hem op de proef te stellen, terwyl ik besllooten

had,

had, om hem, indien ik zag, dat hy den *Eed* wilde presteeren, den Mammon voor zyne Oogen neder te werpen; en hem daar mede van het Zweeren te ontheffen; het welk zeker hem tot beschaminge zoude zyn geweest.) De Heeren zagen my aan in verwondering, en zeiden, dat myn verzoek my toegestaan wierd: maar den Heer *Bredo* stond dit antwoord niet aan, en verwekte by hem een zuur gezicht. Hy vraagde aan de Heeren, of zyn ja, als dat van een Christen en Burger der Stad, niet beter en geloofwaardiger was, dan wanneer een Jood, een *Smous*, zweert? (Ziet, hier moest zyn hoogmoedig herte uitbarsten, en zynen Mond daar van overloopen! niet alleen dat hy begeerde, dat zy hem, als *een Man die niet kan liegen*, zouden aanzien, en hem slechts by zyn woord van Ja gelooven, maar hy moet nog daarby zynen Naasten met Lasterwoorden begunstigen, gelyk eertyds de hoogmoedige Pharisëus; het was hem niet genoeg zich zelve te pryzen, maar hy verachte daarby nog den armen Tollenaar.) De Heeren antwoordden hem van neen, dat gaat niet door, indien gy de Boeken wilt betaalt hebben, zo moet gy Zweeren! Zweeren? Dit stond hem niet aan, en hy dacht den *Eed* wederom op my te werpen, dat ik moest Zweeren of betaalen; maar dit wilde hem niet gelukken; de Heeren zeiden tot hem, dat zulks niet in zyne magt stond, en de Rechten zulks ook niet mede bragten, dewyl ik de eerstemaal van den *Eed* op hem geäppelleert had, zo moest het daar by blyven, maar dit wilden zy hem toestaan: dat zyne Dochter konde Zweeren, dat ik haar order hadde gegeeven, enz. Doch dit kon ook geen voortgang hebben, om welke redenen weet ik niet; of het was, dat zy nog geen Belydenis gedaan hadde, of dat zy nog niet Mondig was, of om welke oorzaak

anders, is my onbewust. In 't kort, hy kon niet Zweeren, en ik ging *van het Stadhuis.*

Toen kwam wederom in my op, myne eerste bedroefde verlegentheid: te weeten; indien de Parnassyn of de andere Jooden u zullen vraagen, om welke oorzaak zyt gy door den Dienaar op het Stadhuis geroepen? welk een antwoord zult gy hen geeven konnen? De Vyand jaagde my wederom in de engte, en ik wist niet wat ik beginnen zou. Ik ging echter, schoon in benauwtheid en verlegenheid naar myne Wooning, en ziet ik vond den Parnassyn als was hy geheel verward en verstrooit van gedachten, bezorgt en verleegen, zo dat hy wegens zyne verlegenheid zelve niet wist wat hy deedt! Wat 'er in deze korte tyd was voorgevallen, kan ik niet weeten, en het is voor my verborgen: doch ik merkte het aan, dat de Goddelyke voorzorge het zodanig bestierde; kortom, de Parnassyn zag niet eens na my om, veel minder dat hy my zou vraagen, waarom ik op het Stadhuis was geweest? Hy sprak niet een eenig woord, en dus is dit geval voor de andere Jooden geheel verborgen en onbekent gebleeven.

Geliefde Lezer, denk zelve, in welk eene verwonderinge my dit voorval moest stellen, daar men zo klaar de onbegrypelyke Voorzienigheid en Bestieringe des Almagtigen met de Oogen kon zien; moet men niet smelten en in verwonderinge wegzinken? Och ja; waarlyk men moet met beschaamtheid de Oogen ter aarde keeren, en uitroepen: *O wat is de Mensche, dat gy zyner gedenkt!*

Den 17 *October* nam ik een vast besluit om naar *Leeuwaarden* te reizen. De Reden, waarom juist naar *Leeuwaarden* (zal men misschien denken)? deze was: Eerstelyk, de begeerte, in vroeger tyd in

my

my ontstaan, om na *Zurich* te reizen, was my zeer bezwaarlyk, vermits de weg zo verre was; en ten anderen, wyl 'er in den tyd, dat ik te *Arnhem* Rabby was, in de Couranten was gemeld van een Boek, dat uitgegeeven wierd, behelzende eene Zamenspraak van eenen Koopman in *Leeuwaarden* met eenen Joodschen Rabby, opgedraagen aan de Parnassyns der Jooden in *Amsterdam*. Myn Huiswaard, *Samuël Jacob Hanau*, die Courant leezende, was begeerig om dit Boek te bekomen, en maakte daarom toestel, dat hem het zelve binnen korten tyd wierd bezorgt. Ik hebbe hem met veel verkwikking daar in hooren leezen, en niet tegenstaande ik de *Nederduitsche* Taale niet verstond, zo kon ik nogtans zomtyds den Inhoud begrypen. De Ervarenheid van den Koopman stelde my menigmaal in zulk eene verwondering, dat ik my voor my zelven moest schaamen om myne Oogen op te heffen. Zal, zeide ik, een Christen zo ervaaren zyn in het O. Testament? eensdeels was my ter verkwikking zyne getrouwe en liefderyke behandeling, die hy aan den Rabby hadt beweezen; anderdeels veroorzaakte het my smerten en kwellingen in myne Ziele; menigmaal dacht ik, Och, was ik by dezen Lieven Vriend, buiten twyfel zoude hy my uit myne verleegentheid en benauwtheid helpen, en alle de zwaarigheden, welke my in het Evangelium voorkomen, en myne Ziele kwellen, beantwoorden. Doch dit eenige was my in den weg, en verhinderde my om reeds van *Arnhem* derwaards te reizen, dewyl ik was bezorgt, dat hy myne Spraak niet zou konnen verstaan; en zo wederom in tegendeel, om het besluit, dat ik had genomen, van niet langer den Naame van Jezus voor de Menschen te verloochenen, was myn voornemen om by eerstgelegener tyd naar *Leeuwaarden* te reizen, en my aldaar te openbaaren aan den Rabby en aan den Koopman,

man, die omtrent den Rabby zo veele moeite heeft aangewendt, op dat hy hem van de Waarheid overtuigde. Ik dacht: waarlyk by dezen Man moet eene byzondere liefde branden tot het arme Volk, ik meene de Jooden, myne arme Broederen naar den Vleesche, om hen van hunne blindheid te overtuigen, en hen te vermanen, dat zy zich toch tot Godt in Christus mogten *bekeeren en Leeven*; en zo het al was, dat wy elkanderen niet konden verstaan, mogelyk kan hy het Hebreeuwsch, en zo niet, dan kan de Rabby my tot hulp zyn, en my tot een Tolk verstrekken, als eertyds *Aaron* voor *Moze* was.

Ik ging dan om eenige Kleinigheden te koopen, die ik dacht op de Reize noodig te zullen hebben, en door de Voorzienigheid Godts wierd ik gebragt in de Neurenburger Winkel van de Heer Bierd; zo ras zyn Ed. Huisvrouw my zag, kwam haar Ed. by my, en sprak my aan met deze woorden: *Ach myn Vriend! Wanneer zult gy uwe Oogen openen uit uwe blindheid.* Ik hoorde dit gezegde met verwondering, denkende, dat is al eene zeldzaame aanspraak, en wel voor de eerstemaal, dewyl deze Juffrouw my van haar leven nooit gezien, veel minder gesproken hadt; Ik gaf haar ten antwoord: *Och, myn Lieve Juffrouw, UEd. meent, dat ik blind ben, maar ik denk en hoop, dat ik tegenwoordig al ziende ben geworden!* Wat op dit oogenblik in haar gemoed ommeging, is my onbewust. Haar Ed. zelve kan het best overtuigt zyn van de werkzaamheden harer Ziele op dien tyd; ondertusschen scheen het, dat myn antwoord haar herte raakte; want zy sprak geen een woord meer, maar ging van my weg in haar Kamer. Ik betaalde aan den Knecht de waarde van het geene ik gekocht hadt, en ging myns weegs.

Zo als ik t'huis kwam, wierd ik van myne Broe-

Broeders verzocht, om den 22. *October* te *Santen* te komen. De reden daarvan waren, dat 'er te *Santen* een Jooden Bruiloft ſtond gehouden te worden, waar by altoos veele Schriften op te ſtellen zyn, volgens hunne Ceremoniën en de Inſtellingen der Rabbynen, en daar wel een dag werk aan is, om ze te vervaardigen. Ik was dan ten dien einde verzocht om die Schriften, welke veel voorzichtigheid vereiſchen, te ſchryven. Dit was my wel eene onaangenaame boodſchap, maar om alle gevaarlykheden en nagedachten nog een tydlang voor te komen, moeſt ik hun verzoek inwilligen.

Den 21. *October* moeſt ik een Pennemes koopen, omdat ik het den volgenden dag buiten twyfel zou nodig hebben, en ik wierd wederom *als een* BLINDE *geleidt* in den zelven Winkel van de Heer BIERD, en na eene korte wyle aldaar vertoeft te hebben, kwam van eene Kamer in het zelve Huis, de Heer MATTHIAS JORISSEN, *Theologiſche Candidaat*; (ik denk dat mogelyk Juffrouw *Bierd* my ontdekt en zulks aan hem bekent gemaakt had, of ook kan het zyn, dat haar Ed. aan hem haare aanſpraak en myn gegeeven antwoord, voor eenige dagen voorgevallen, had mede gedeelt;) die Heer kwam by my, en verzocht my, om met hem in zyne Kamer te komen? Ik zeide, zeer gaarne myn Heer, maar ik hebbe niet veel tyd. Wy hadden verſcheiden geſprekken, zo wel uit het O. als ook uit het N. Teſtament; en ik had dezen Morgen geleezen *Luc.* 22. in welke my in 't byzonder *Vs.* 35-38. zeer wonderlyk voorkwamen. Ik nam de vryheid en verzocht aan myn Heer JORISSEN om gezegde Verſſen my te willen verklaaren, maar wegens den kleinen tyd die ik had, (want ik moeſt aan het Poſthuis gaan om een plaats te beſpreeken, alzo ik den volgenden Dag met de Poſtwagen na *Santen* moeſt ryden) kon ik myne be-

begeerte niet verkrygen, derhalven nam ik van hem affcheid. De Heer JORISSEN verzocht my, dat ik, van *Santen* te rug gekomen, hem wederom zou komen bezoeken. Ik antwoordde, dat ik zulks met veel genoegen zou doen.

Den 22. *October* ging ik des Morgens vroeg naar het Posthuis om naar *Santen* te ryden, en zo als de Wagen zou afryden, kwam de Zoon van den Heer BIERD aanloopen met een Brief in zyne hand, aan my geaddresseert door myn Heer JORISSEN; zeer groot was myne begeerte, om den inhoud daar van te weeten, maar dewyl de Wagen op het Oogenblik afreed, moest ik gedult oeffenen, tot dat ik te *Santen* kwam. Zo dra ik aldaar gekomen was, las ik dien Brief met opmerkinge in groot genoegen en met Zeegen; want ik bevond denzelven te zyn een uitvoerige beantwoording op *Luc.* 22: 35-38. in het slot daar van verzocht gemelde Heer my, myne gedachten, of wel eene verklaaring aan hem te zenden, over 1 *Cor.* 1: 21-24. Myne Ziele was onder het Leezen van dezen Brief zo opgewekt en verleevendigt geworden, dat ik my onmogelyk onthouden kon van my in Eenzaamheid te begeeven, om myne kniën voor den Heere te buigen; maar de Vyand en myn boos herte verstrooiden myne gedachten en werkzaamheden, en ziet, daar by kwam nog dat ik geroepen wierd om by den Rabby van CLEEF te komen, (deze is de Opperste Rabby over alle de Rabbynen in geheel *Cleefsland*) welke ook tot de Bruiloft verzocht was, om de genoemde Schriften te vervaardigen. Ik had aan die Schriften dezen en den volgenden dag genoeg te werken.

Den 24. *October* was ik des Morgens vroeg bezig in het Leezen van den Propheet Ezechiël, *Cap.* 20. in welken my zeer wonderlyk voorkwamen, de woorden van *Vs.* 25. luidende: *daarom gaf ik hen ook Be-*

slui-

ſtuitingen, die niet goed en waaren; ende Rechten, daar by zy niet Leven en zouden. Ik bragt den geheelen Voormiddag door met dezelven te overdenken, maar de rechte zin des Geeſtes daar van bleef voor my verborgen. Des Nademiddags reisde ik met gemelde Opper-Rabby te rug na *Wezel.* Ik kon my onmogelyk onthouden van hem te vraagen en te verzoeken, om my dit Vers te verklaaren? hy gaf my ten antwoord: *ik hebbe my in myn gantſche leeven daarmede niet opgehouden om de Propheten te leezen; Zou ik my zelve zo van myn tyd berooven? hebbe ik myn tyd niet genoeg van nooden met in den Talmud te ſtudeeren?* Ik zeide, Rabby, moet ik dan niet, en is het my niet geöorloft het woord van Godt te verſtaan? Neen, hernam hy, wy hebben dat niet noodig te verſtaan: het is voor ons verborgen, en al wat verborgen is, dat is alleen voor den HEERE, en het geopenbaarde is voor ons, en voor onze Kinderen, als Moze ſpreekt, *Deut.* 29: 28. Wy hebben genoeg aan den *Talmud*, dat is ons openbaar; en alle de geene, die vervallen zyn, tot het navorſchen van de Propheten, en daar mede hunnen tyd verſpillen, worden eindelyk MINIM en APIKORSIM; en hy begon my te beſtraffen en te waarſchouwen, dat ik daar mede myn tyd niet verzuimen en verkwiſten moeſt. Ik kon onmogelyk ſtilzwygen, en vraagde hem, óf dan alle de Rabbynen, die verklaaringen over de Propheten hebben geſchreven, als een KIMCHI, ABEN-ESRA, BENGERSCHOON, ABARBARNEL en meer andere, MINIM en APIKORSIM waren geworden? en, vervolgde ik, waarom leezen wy dan op elken Sabbath in de Synagoge, uit de 5 Boeken Moze? Zyn dan dezelve meer oopenbaar, en minder verborgen dan de andere Propheten? heeft dan Mozes zoo wel door de Geeſt Godts niet geſprooken als de andere Propheeten?

en indien wy dezelve niet durven leezen., om dat zy schadelyk zyn, waarom zyn ze dan door de Propheeten geschreeven? waarom worden dezelve tot op dezen tyd gedrukt, en waar toe dienenze ons dan? Toen wierd hy boos en toornig op my, en zeide: hebt gy niets anders te vraagen? Is de *Talmud* niet groot en wyd uitgebreid genoeg, om uit denzelven te disputeeren? Verder moest ik zwygen, en mynen Mond toesluiten.

Van die zelve uure aan had ik geen rust meer in myn gemoed, om langer zo te blyven, en nog langer Christus voor de Menschen te verloochenen; en ik maakte myn besluit, om van *Wezel* te vertrekken, aan myne Broederen bekent, en nam dagelyks van hen afscheid.

Den 4. *November* nam ik de vryheid, en ging by den Heer Jorissen om insgelyks afscheid van zyn Ed. te neemen, en teffens hem te bedanken voor de beantwoording over *Luc.* 22: 35-38. en onder het spreeken met zyn Ed., vond ik zulk eene opgewektheid en levendigheid in myn gemoed, dat ik my niet onthouden kon, myne inwendige overtuiging en voorneemen aan hem te openbaaren; ja het was als of myn Mond met geweld wierd geopent, ik moest spreeken, en aan zyn Ed. openbaaren en vertellen *alles, wat de Heere aan myne Ziele gedaan had*; en hoe de getrouwe en goede Godt Israëls *my geleidt heeft als een* Blinde *op weegen die ik niet en kende*; de wonderbaare redding van, en bescherming tegen myne Vyanden, enz. en dat ik nu onmogelyk rust meer voor myn gemoed kon vinden, om nog langer onder myne Broederen in hunne blindheid te blyven verkeeren: Nu is de Vrucht ryp, zeide ik, *en de tyd is genaderd, dat de Vrucht zynen Heere zal toegebragt worden met Lof en Dankzegginge.* Ik moet nu zien voor den Naam van Koning Jezus vry uit

te komen, en Hem *voor de Menschen te belyden*, het mag gaan zo als het wil, Leven of Sterven! En ik vertelde hem, hoe de Satan het eindelyk zo verre gebragt hadde, dat ik eenen Brief na KEULEN *aan den* RHYN, aan den BISCHOP had vervaardigt, en hoe ik door de Goddelyke bewaaring in dit voornemen was verhindert (Zie *Pag.* 182.) Maar, vervolgde ik, zo verre, heeft de Heere geholpen, dat ik nog ben standvastig gebleven door zyne hulp en bystand; en nu is myn voornemen, om Morgen van hier naar LEEUWAARDEN te reizen, en my aldaar by de Christenen te voegen, en my aan hen te openbaaren; derhalve verzoeke ik van UEd. my met goeden raad te dienen, en my behulpzaam te zyn, en, indien het mogelyk is, om my eene goede *Recommandatie* mede te geven, zulks zou my zeer aangenaam zyn; en ik hoope en vertrouwe, dat myn Heer in deze gewichtige zaake, niets van al het geene hem mogelyk is, zal nalaaten.

Ik zal my niet ophouden; hier te melden, met welk eene blydschap de Heer JORISSEN was aangedaan, dewyl zulks niet nodig is; ieder Kind van Godt moet zig immers verheugen als het Koninkryk van Koning Jezus uitgebreidt wordt, en wanneer 'er eenige van de *verloorene Schaapen des huizes Israëls* tot de Gemeinte van Christus toegedaan worden; daarom is het immers de aanhoudende Beede der waare Geloovigen, UW KONINKRYKE KOME!

Hy verzocht my, dat ik toch tegen den Avond eens wederom by hem zou komen om antwoord; en hy troofte my, dat hy my na alle zyne vermogens zoude dienen en behulpzaam zyn. Ik ging van hem vrolyk en welgemoed; echter was my deze Dag tot een last, en ik verwachte den Avond met smerten. Ik kwam dan op den bestemden tyd weder-

derom by myn Heer Jorissen ten Huize van den Heer Bierd, en vond aldaar *Dominus* Willik, Leeraar der Fransche Gemeinte, (zulks was my echter onbewust, maar ik verbeelde my dat hy waarschynlyk Predikant by de Hoogduitschen was) Ik was verblydt, en bovengemelte Predikant sprak eene geruime tyd met my. Hy vraagde my naar de redenen, waarom ik de Christelyke Religie wilde omhelzen? en ik antwoordde hem, zo als het my te dier tyd van den Heere gegeeven wierd. Eenige uuren daar na, kwamen nog meer andere Vrienden, als Juffrouw Kals, en haare Zuster Juffrouw Kogs; (geliefde Leezer, het is ligt te bezeffen, welk een aangenaam Avond-uur dit moet geweest zyn.) Om kort te gaan, het kwam zo verre, dat 'er beslooten wierdt, dat ik in *Wezel* zou blyven, en aldaar by de Gemeinte worden aangenomen. De Heer *Bierd* en zyne Huisvrouwe, met de andere Vrienden, bewilligden, om my van alles te bezorgen, van Eeten, Drinken, Vuur, Licht, enz. maar zy waren verleegen, waar zy zo schielyk eene Kamer voor my zouden krygen. Hierom was onze afspraak, dat de Heer *Bierd* den volgenden morgen ten 5 uuren, een Kruijer aan myne Wooning zenden, en myne Koffer van daar zou doen halen, om de zelve te brengen in een Huis van deze of geene der Vrienden. (De reden, waarom niet ten huize van de Heer *Bierd*, zal de Leezer vervolgens ontdekken, en tevens zien, hoe wysselyk alles van hen overlegt is.) Maar ik zelve zou aan 't Huis van den Heer *Bierd* komen, en dien dag daar blyven, gedurende welken tyd zy eene Kamer voor my zouden zien te vinden. Ik ging van hier in de grootste verwondering, wegens de onuitsprekelyke liefde, welke ik voor de eerstemaal hier ondervondt, en wegens de byzondere zorge, die zy voor my hadden. Ik dacht nog

aan

aan mynen Broeder, ik meen den Rabby, en wenschte, dat hy hier tegenwoordig ware, dan zou hy waarlyk ondervinden, dat zyne gezegdens, inblazingen van den Vyand zyn, of dat de Jooden zulke spreekwyzen en gelykenissen zelve moeten uitdenken en uitstrooijen, om daarmede het arme onweetende Volk nog meer te verharden, en een schrik in haar te verwekken; of ook kan zulks mogelyk zynen oorspronk hebben van dergelyke Roomsche Priesters, als Pag. 118. te zien is.

Ik had van myne Broederen reeds afscheid genomen, als boven gemeld, en des Morgens vroeg ten 5 uuren kwam de Kruijer, volgens afspraak, en bragt myn Koffer in het Huis van den Heer JORISSEN zyn Vader, en ik ging ten Huize van de Heer *Bierd*, en bleef aldaar den geheelen dag. Het schynt, dat myne arme Broederen naar den Vleesche ter dezer tyd eenige nagedachten op my gekregen hadden, zy liepen naar het Posthuis, om te vraagen, of ik met den Postwagen was weggereeden? Zy kreegen tot antwoord van neen; zy liepen na den Rhyn, om te verneemen, of zy by de Schippers eenig bericht van my bekomen konden, doch het was te vergeefs, ook aldaar konden zy niets van my verneemen. Zy liepen aan alle Poorten, om aan de Schildwachten te vraagen, of 'er ook een Rabby te Voet ter Poorten was uitgegaan: maar alle hunne moeite was vergeefs, zy hoorden niets anders, dan hun vraagen met neen beäntwoorden, zo wel op de eene, als op de andere plaats; derhalven keerden zy leedig wederom naar huis. Daar op geraakten myne arme Broederen, als ligt te denken is, in de grootste verleegentheid. Ach! ach! klaagden zy, hy moet in de Stad onder de Christenen zyn verborgen. O! welk eene schande komt ons nu over! Men hoorde een schrikkelyk oproer en de weeklaagen onder hen; zy zochten,

ten ,. zy deden navraagen in de Stad, maar zy konden niets van my ontdekken. (Mogelyk zult gy, geliefde Leezer vragen, hoe weet gy dit alles, wat 'er onder de Jooden op dezen dag is voorgevallen, daar gy immers volgens uw schryven den geheelen dag in het huis van de Heer *Bierd* zyt geweest? doch hebt een weinig gedult, en het zal u vervolgens onder het Leezen beantwoord worden.)

Des Avonds wierd ik gebragt en met vreugde vergezelschapt door den Heer *Bierd* en nog andere Vrienden in het Huis van Arnoldus van Mook, Gereformeerde Stads Schoolmeester, al waar my eene Kamer tot myn dispositie met een *Bedde*, *Stoelen*, en *Tafel*, en *Kandelaar*, enz. wierd aangewezen, gelyk my verder alles bezorgt wierd wat ik nodig hadde: ook bezorgde men my voortreffelyke Boeken, waar in ik Dag en Nacht met groote verkwikking besteedde. Eenige dagen hier na kwam de Heer *Jorissen* my bezoeken, en ziet, hy brengt my de beschryvinge der bekeering van Rabby *Jachiël Hierschlein*, van welken de voorheen gemelde Hoogduitsche Reisgenoot, op den Postwagen van *Utrecht* gesproken hadt. (Zie Pag. 145.) Dit was een vreugd voor my: Eindelyk wierd het ruchtbaar onder de Christenen, en ik kreeg zo menigvuldig, ja overvloedig bezoek, dat het my menigmaal in het Leezen en de Werkzaamheden verhinderde; doch wat zou ik doen; ik troostte my, dat zulke bezoeken binnen korten tyd wel een einde zouden neemen; want ik kon bemerken, dat zulks van de meesten enkel uit nieuwsgierigheid geschiedde. Toen myne arme Broeders na den Vleesche ontdekt hadden in welk Huis ik my onthielt, gebruikten zy allerlei listen en middelen, om my wederom van myn voorneemen af te brengen, op dat hen zulk eene schande, gelyk zy zich in hunne blindheid verbeelden, niet aangedaan mogt worden.

den. Toen zy eindelyk zagen en ondervonden, dat zy met alle uitvindingen niets konden uitrichten, begonnen zy mynen naam onder de Christenen te lasteren; en my te smaaden, gelyk hunne gewoonte is, en zo als Meester FORS my vervolgens heeft verhaalt wat 'er in zyn huis met een *Voorzanger* is voorgevallen.

Op de voornoemde Kamer hebbe ik drie Weeken doorgebragt, maar ik had nog geene vryheid voor myn gemoed, om van de Spyze der Christenen te gebruiken: van het onderscheid der Spyzen was ik nog niet losgemaakt; de Heer *Bierd* wilde my gaarne het Eeten van zyne Tafel bezorgen, maar ik durfde het zelve niet aanneemen, veel minder gebruiken: zo was ik daar omtrent nog van den Satan gebonden. Ik wilde geduurende deze drie weeken niets anders gebruiken dan Brood, Boter, Coffy, Bier en dergelyke Spyzen; doch in het drinken van Wyn vond ik geene zwaarigheid voor myn gemoed, om dat ik in het Oude Testament niets het minste daar van aangeteekent vinde, en dat zulks alleen voor eenige hondert Jaaren door de Rabbynen uitgevonden, en aan de Jooden verboden is, om Wyn te drinken, die door de Christenen geperst was. Naderhand hebben de volgende Rabbynen verder verboden, dat, wanneer een Christen slechts een Glas, daar Wyn in is, met zynen vinger aanroert, een Jood denzelven niet drinken mag.

Ik was geduurende deze drie weeken in de grootste verwondering, dat in al dien tyd niet eens door de Heeren Predikanten na my gevraagt wierd, en nog veel minder toestel gemaakt, om my in de Goddelyke Waarheden te onderwyzen. De Duivel, of laat ik liever zeggen, myn boos en hoogmoedig herte, begon my daar omtrent weder te kwellen en te slingeren: Ik verbeelde my, dat het alzo moest

toegaan, gelyk ik het eertyds in myne verlaten Stad van de Roomsche Priesters had ondervonden, alwaar, zo haast zy myn voorneemen ontdekt hadden, terstond niet één, maar drie Priesters te gelyk met groote blydschap by my kwamen, zonder dat ik dezelve daar toe hadde behoeven te verzoeken, en dat niet eens, maar verscheidene reizen. (Zie Pag. 54-61.) Hoe komt het, dacht ik, dat men geheel na my niet laat vraagen; daar het immers in de Stad genoeg bekent is? Ja zelf hebbe ik met den Predikant in het huis van den Heer *Biend* gesprooken. (Ik was om deze reden getroost en gerust geweest, dewyl ik my verbeelde, dat die Heer, dien ik had gesproken, buiten twyfel Predikant van de Gemeente was; want ik wist toen nog niet, dat 'er een Fransche Gemeente in *Wezel* was, en dat die van de Duitsche Gemeente onderscheiden is?) Eindelyk na dezen tyd, kwam de Heer Jorissen, volgens gewoonte, my op een Avond bezoeken, en vraagde my, of ik met hem by een Dominé wilde gaan? Ik verheugde my over die vraag, en zeide, dat ik zulks van harten gaarne wilde doen; gelyk ik dan ook met hem ging. (Ik had te dier tyd mynen *Baard* nog, als zynde nog zodanig aan het Wettische vast gehecht, dat ik voor al niet wilde overtreden, het gene Godt uitdrukkelyk verboden heeft. *Levit.* 19: 27. *Gy en zult de hoeken uwes hoofds niet rond afscheeren: ook en zult gy de hoeken uwes baards niet verderven.*) Wy kwamen by Dominé Windies, alwaar wy ook Dominé Carp vonden. Zy deeden my verscheiden vraagen, die ik beantwoordde, zo als de Heere te dezer tyd myne Tonge bestierde. Eindelyk, toen wy affcheid zouden nemen, kon ik wel bemerken, dat 'er by hun Eerw. eenige Onwilligheid, Onvergenoegtheid, en Verdrietelykheid tegen den Heer *Jorissen* moest plaats hebben, doch

de

de oorzaak waarom, was my onbekent; daar by deedt Dominus *Carp* eene uitdrukking, zeggende tot my; *myn Heer* Jorissen *zal nu uw Rabby zyn.*

Welke woorden my als een vuurige Pyl in 't herte griefden. Ik kon zien, dat zy in onvergenoegtheid wierden gesproken, en dat hier een fout moest begaan zyn, om dat de Predikanten zo gemelyk waaren; door my wierden allerhande overweeginge gemaakt, waar in dog de fout mogt bestaan, maar zulks was en bleef voor my verborgen.

Daar op gingen wy van elkander, een iegelyk naar zyne Wooning. Ik bragt den geheelen Nacht door met redeneeringen: hoe zal het met u gaan! hier by kwam myn boos en vergiftigt herte in my op, en begon te murmureeren en my te kwellen, zo dat ik de geheele Nacht niet kon slaapen noch eenige rust genieten, het welk ik hier, om gewichtige redenen, niet zal beschryven, maar zulks den opmerkenden Leezer ter nadenkinge overlaten.

Des Morgens vroeg wilde ik my schikken, om, volgens gewoonte, in den Bybel te leezen, en ziet, opmerkende Leezer, ik sloeg op het 5 *Cap.* van den Propheet *Ezechiël*, en zo als ik las het Eerste Vers. *Ende gy Menschen Kind, neemt u een Scheermes: een Scheermes der Barbieren zult gy u neemen; het welk gy zult laten gaan over uw hoofd, ende over uwen* BAARD: wierd ik in groote verwonderinge gestelt, denkende by my zelve; HEERE, gy hebt immers zulks Israël verboden. *Lev.* 19: 27. *Gy en zult de hoeken uwes hoofds niet rond afscheeren, ook en zult gy de hoeken uwes baards niet verderven*, en nog byzonder, daar *Ezechiël* een Priester was, en hy dus zulks door geen ander

mogt laten verrigten, maar met zyne eigen handen moest volvoeren, en evenwel vinde ik hier, dat hem bevolen wierd, zynen *Baard* af te snyden: en hoe moest dit Israël niet verwonderen, hunnen Propheet en Leeraar zonder *Baard* te zien wandelen? het welk uitdrukkelyk door MOZE was verboden; nog meer was myne verwondering over den Propheet *Ezechiël* zelve, dat hy met dit bevel zo terstond te vreeden was; en niet een woord daar tegen hadde in te brengen, 'gelyk eertyds van hem geschied was, als de Heere hem beval, *gy zult eenen Gersten Koek eeten, en die zult gy met drek van 's Menschen afgang bakken voor haare Oogen.* Cap. 4: 12. Toen antwoordde hy, ende zeide: *Ach! Heere, Heere, ziet, myne Ziele en is niet verontreinigt geweest: want ik hebbe van myner Jeugd af tot nu toe geen dood Aas, nochte dat verscheurt is, gegeeten, nochte geen verfoeijelyk Vleesch en is in mynen Mond gekomen*, Vs. 14. Maar hier vinde ik niets daar van aangeteekent, zelfs niet een eenig woord, dat hy het geringste daar tegen zoude hebben ingebragt; het eene is immers zo wel een VERBOD des Heeren als het andere? Ja dit was nog aanstootelykerdan het voorige: want het voornoemde had hy nog meer in het verborgen konnen verrigten, daar dit moest openbaar worden voor geheel Israël, en dit zoude immers aan haar geleegenheid konnen geeven, om hem te bespotten, en te lasteren; zou dit een Propheet en Leeraar onder Israël doen! en of ik al wilde denken, dat hem dit in een gezichte in zynen slaap zo voorgekomen, maar niet in een eigenlyke daad van hem ter uitvoer gebragt is: zo zou ik het zelve van het bevel *Cap.* 4: 12. ook moeten stellen, om geen onderscheid te maken, en evenwel was hy daarby niet te vreeden.

Terwyl ik dus in myne verwondering redeneer-

de,

de, kwamen 'er in myn gemoed zulke kloppingen, en het was, als of myn gemoed my toeriep en my vermaande met dezelve woorden, tot den Propheet gesproken. Ik wilde daar tegen stryden, gelyk myne verdorven natuur medebragt; maar ik had geen rust noch vreede: ieder oogenblik kwamen 'er andere bestraffende woorden op in myn gemoed: dan, *hoe lange zult gy na myne woorden niet hooren?* dan *hoe lange wilt gy nog aan de Wet gebonden zyn, en dezelve niet afsterven?* enz. En ik viel wegens myne benauwtheid op myne kniën voor den Heere, en zeide: *Ach Heere, wat wilt gy dat ik doen zal?* Doch de bovengemelde woorden klopten wederom aan de deure van myn herte, zo dat ik moest uitroepen: „ Ach HEERE, sterk my „ dan, op dat ik magt ende sterkte mag hebben „ om tegen myn boos herte te stryden, my zelve „ te verloochenen, uwen heiligen wille te gehoorzamen en die te volbrengen. Ik hebbe uwe hulpe noodig, ô Heere! door myn eigen kracht „ kan zulks onmogelyk geschieden, enz." en ik stond op en nam eene Schaar, (welke ik, in den Winkel van de Heer *Bierd*, gekocht hadde,) in myne regterhand, en eenen Spiegel in myne slinkerhand, en ik begon met myne trillende en beevende hand mynen *Baard* af te snyden. Hier had ik, geliefde Leezer, een uitgebreidt Veld om eene Beschryving daar van te geeven, doch zulks is my niet mogelyk, en ik zal my daarmede niet ophouden, zullende, zonder my verder uittebreiden, dit weinige genoeg zyn: ik zag myne bleek en doodelyk verschrikt aangezicht voor myne Oogen in den *Spiegel*; ik verbeelde my, dat ik 'er aldus zou uitzien als ik eens gestorven ben! het welk my schrik op schrik aanbragt: menigmaal ontviel my de Schaar uit myne tzitterende hand, wegens myne onuitsprekelyke benauwtheid. O, dat was een

 stryd!

ſtryd! Ik beſteede zo 2 uuren tyds, tot dat ik mynen *Baard* ordentelyk had afgeſchooren; toen begon myn gemoed een weinig te bedaaren, en geſtilt te worden, en ik begaf my een uur om te rusten en te ſlaapen, en na dezen ontwakende, wiſt ik van myne voorige benauwtheid niets meer te zeggen. Ik nam wederom de Schaar, en herſtelde de gebrekkelykheden, welke myne bevende hand veroorzaakt hadde, zo wel en zo goed als of my een Barbier geſchoren hadt. Hier op vond ik ruſt in myn gemoed, en ik dankte den Heere voor zyne hulpe en byſtand, aan my Elendigen Aardworm beweezen, en die my tot hier toe geholpen, en my in myne Zwakheid geſterkt hadt, en dat hy my nog verder zoude helpen. En Och! dat ik maar mogt verwaardigt worden, om ten allen tyde en in alle geleegentheden te gelooven, dat Hy helpen wil en helpen kan, en dat ik myn betrouwen alleen op Hem moge ſtellen.

Den daarop volgenden Zondag maakte ik een begin, om voor de eerſtemaal in de Kerk te gaan, om het Woord Gods te hooren Prediken; het welk ik in de grootſte verkwikkinge bywoonde; niet dat ik zo veel voor myn gemoed kreeg, dat kan ik juiſt niet zeggen, maar myne vergenoeging beſtond eigentlyk in het bemerken van de Eerbiedigheid, en ten Tweeden dat ik hoorde, dat het Woord Gods zo in kracht verklaart wierd, en wat in het zelve verborgen ligt, zo dat ik moeſt zuchten en klaagen: Ach! waren toch myne arme Broederen naar den Vleeſche hier ook tegenwoordig, op dat zy mogten hooren, hoe het Woord van Godt verklaart word; zo zouden zy zich ten minſten ſchaamen over hunne ſchrikkelyke onwetenheid, en Oneerbiedigheid, welke in hunne Synagoge omgaat, by hunne ingebeelden Godsdienſt.

Aldus dan bragt ik mynen tyd toe tot den vierden

den *February* 1766. op de Kamer, die my vergunt was, in myne Eenzaamheid, in het onderzoeken van de Waarheden. Ik kon wel genoegzaame gelegentheden vinden, om dagelyks Vrienden te gaan bezoeken, maar de tyd was my te kostelyk om denzelven daar mede te verspillen. Myne verkwikking was, dat ik het kostelyke Woord van Godt konde hooren in de Kerke of in de Catechisatie; en was ik in myne Eenzaamheid, zo was myn gezelschap een Godzalige STAPHERT, LAMPE, en andere Godzalige Schryvers: zy spraken met my na hunnen dood, door hunne Boeken; zy Leerden, Vermaanden, Bestraften en Troosteden my; dan nam ik voor my den kostelyken Bybel, die onuitputtelyke Bronwel, uit welke zy alle gedronken hebben, en wanneer ik verwaardigt wierd, dat de Heere Jezus met zynen Geest, de Oogen mynes Verstands verlichte, en myn herte met het Vuur zyner Liefde ontstak, O! dan was het zo aangenaam en verkwikkende voor myne hongerige, dorstige en zoekende Ziele, dat ik moest uitroepen met den Psalmist: *O Heere, hoe zoet zyn uwe reedenen myn gehemelte geweest; meer dan Honing mynen monde.* Ps. 119: 103.

Wat myn onderwys in de Waarheden betreft, dat ik hebbe genoten van de Eerw. en Hooggeleerde Predikanten; om hier van het nodige te melden, zo ver mag ik uit Menschen vreeze niet spreeken als eenen Huichelaar, maar ik ben verplicht, openhartig voor de Waarheid uit te komen, en ook in dit stuk de wonderlyke bewaaringe Gods te roemen; derhalven is eerst myne zucht tot den Heere; Ach, dat Hy my Wysheid en Voorzichtigheid schenke, om met een bedaart gemoed de behandelingen hier ter neder te stellen, dat het niet mogte geschieden in drift, om daar mede de droef-

droefheid van myn gemoed, die ik op dien tyd gehad hebbe, te ontlasten, maar ook in het byzonder, om niet te verre van den Heere af te wyken door Menschen vrees. ô Heere! maak my daar toe bekwaam; schenk my de noodige vrymoedigheid; en doe het dienen, om uwen Naame te verheerlyken, en *uwen lof te vertellen in de Poorten der Dochteren Ziöns!*

Ik zal hier met weinige woorden, het geene ik nodig oordeele, ter nederstellen, en het overige den Verstandigen en Godvruchtigen Leezer ter nadenking overlaten, die myn uitzicht wel zal konnen begrypen, om welke redenen ik my hier over niet uitbreide, en het by ditweinige zal laaten berusten.

Den geheelen tyd, te weten van den 4 *November* 1765. tot den 4 *February* 1766, hebbe ik niet meer konnen verkrygen, dan een eenige reis een uur lang by Dominus WINDIES te komen, en met zyn Eerw. te spreeken.

Het heeft aan my niet ontbroken; want verscheiden maalen hebbe ik de Dienstmaagd van myn Huiswaard *Arnoldus van Moock* (gelyk hy my daar van getuigenis kan geeven,) by de Heeren Predikanten, en in het byzonder aan het Huis van Ds. SNYDER gezonden; om door haar te doen vraagen, wanneer 't zyn Eerw. zoude gelegen komen om te spreeken; doch het schynt dat hunne Eerw. altoos met zo veel bezigheeden zyn bezet geweest, dat de begeertens myner Zielen door hunne Eerw. niet konnen voldaan worden, waar door ik als aan myn zelfs en myne smerte wierd overgelaaten, die ik wel kan betuigen dat ter dier tyd niet gering zyn geweest.

Ondertusschen ben ik ontwaar geworden, dat Ds. SNYDER zich heeft doen hooren: dat zyn

Eerw.

Eerw. daar mede niets wilde te doen hebben: de reden daar van was, om dat zyn Eerw. voor eenigen tyd, door eene Joodsche Dochter, die zich by hem hadde aangemeldt, en voorgegeeven een Christinne te willen worden, nog voor dat zy wierd gedoopt, was bedrogen geworden. Of nu echter dien Heer, hier door vryheid hadt, om zich myner zo geheel te onttrekken, laate ik aan het nadenken van de verstandige en Godvrugtige Leezers over. Hebben dan de Apostelen opgehouden en geweigert te Doopen, om dat er eenen Simon met bedrog omgegaan is? en zouden dan daarom alle, zulke bedriegende Simoniten zyn?

Eindelyk ondervindende, dat ik met het zenden der gemelde Dienstmaagd niets uitrichte, zo ben ik dan zelve gegaan als die geene, die het water zoeken, maar te vergeefs; van welke Job spreekt, *Cap.* 6: 19, 20. *De Reizigers van Tema zienze: de Wandelaars van Scheba wachten op haar. Zy worden beschaamt, om dat elk een vertrouwde: als zy daar toe komen, zo worden zy beschaamt.* Och, dat was bedroeft!

Verwacht niet, geliefde Leezer, dat ik met myne hand hier zal ter nederstellen, wat in dezen geruimen tyd in myn bitter gemoed en vergiftigt herte is omgegaan; en welke gevaarlyke redeneeringen en aanvechtingen des Duivels hier uit zyn voortgekomen; ik zal dezelve voor ditmaal om gewichtige redenen liever spaaren, het zou ook mogelyk voor u van weinig nut zyn! Om deze redenen moet ik tot myne Ziele zeggen: *myne Ziele zwyg Gode.*

Echter verzoeke ik den verstandigen Leezer hier een weinig stille te staan, en te herleezen, (*Pag.* 180 en 181.) en daar by my-

mynen toenmaligen toestand te overweegen, zo zal hy ligtelyk konnen begrypen, welke smerten en kwellingen in eene aangevochten, en eerstzoekende Ziele om gaan moeten. Och daar heeft de Vyand de beste en voortreffelykste gelegentheid, om te werken, en zulk eene zwakke Ziele in de engte te jagen, en moedeloos te maaken, en de weinige zwakke vonken, die zich nog in haar bevinden, te doven, ende dezelve geheel uit te blusschen! Indien de Heere my niet hadde bewaart, hoe zou het 'er met my hebben uitgezien! doch dit is en blyft eene eeuwige waarheid, dat, of schoon de Menschen hun aangezicht verbergen voor zulk eene verleegen en bekommerde Ziele, en dezelve daar over geslingert, en in hare redeneringen heen en weder gesleept wordt, zulks alles haar te meer dringt, en dryft tot den grooten Leeraar Jezus Christus, om van Hem zelve geleert te worden; en de getrouwe Heiland laat zich ook niet onbetuigt voor zulk eene dorstige Ziele, maar hy doet haar ondervinden, dat hy naby die Ziele is, die in waarheid na hem vraagt en zoekt. Hy roept haar toe: *wat weent gy? wien zoekt gy?* en geschied zulks al niet ten alle tyden, zo zyn 'er echter eenige ogenblikken of uuren, waar in dit word ondervonden: daar door leert de Ziele van Menschen af te zien, en haar vertrouwen alleen op den Heere te vestigen, en daar door ondervindt zy, *dat alles haar ten goede moet medewerken*.

Den 4 *February* 1766. des Nademiddags, wierd mynen Huismeester, *Arnoldus van Moock*, neffens deszelfs Huisvrouw, en zyn Zwaager met deszelfs Huisvrouw verzocht, om des Avonds ten 7 uuren te komen aan het Huis van Ds. CARP, en dat zy my in hun gezelschap zouden mede brengen; het welk

welk my zeer wonderlyk voorkwam. Wy gingen ter bestemder tyd naar bovengemelden Dominé, en toen wy ontrent een uur met verscheidene gesprekken hadden besteedt, wierd de Tafel gedekt, en wy zetteden ons aan dezelve. Dominé was byzonder Vriendelyk jegens my, en ik wierd geplaatst aan zyne rechterhand: Dit alles stelde my in de grootste verwondering. Ik kon onmogelyk begrypen de wonderlyke verandering, welke ik hier ondervond; het was my een *Raadzel*. De Dominé begon aan de bovengenoemde Vrienden ieder in het byzonder te vraagen, hoe zy met hun gemoed stonden? Ik acht onnoodig hunne gegeevene antwoorden te beschryven, om dat ik de kortheid moet betrachten.

Onder hunne Zamenspraak was myn zuchten tot den Heere, dat, indien het mogt gebeuren, dat de Dominé my ook dergelyke Vraagen voorstelde, de Heere myne Tonge wilde bestieren, en my vrymoedigheid om te spreeken, schenken; en alle Menschen vreeze uit myn herte te verbannen, op dat ik toch niet als een Huichelaar spreeken, maar na waarheid zyn Eerw. beantwoorden, en myn murmureerend herte voor hem bedekken, of verloochenen mogt.

Eindelyk de tyd kwam, dat ook de Dominé my vraagde, zeggende: *Salomon, hoe is het met u gemoedsgestalte geleegen*? Myn herte was met traanen vervult; Ik antwoordde hem: „Dominé! Ik kan UEd. Vraage „ niet wel verstaan, op welk eene wyze dezelve „ geschied? Beschouwt en betracht Dominé my „ als een Bedrieger? dan ben ik niet waardig uw „ Eerw. gezelschap, noch aan uwe Tafel geplaatst „ te zyn, en nog minder dat 'er zulk eene Vraage „ aan my gedaan word! Beschouwt Dominé my „ anders als eene Heilbegeerige en zoekende Ziele, „ welke het alleen om de Waarheid te doen is;

„ Ach!

„ Ach! dan kan Dominé zelve zich zeer wel ver-
„ beelden, en daar van overtuigt zyn, wat 'er in
„ zulke eene hongerige, dorstige, en zoekende
„ Ziele, die zo onverzadigt blyft, en als 't ware
„ versmachten moet, en in zulk een bedroeft ge-
„ moed ommegaat. *Ik zal dan ook spreeken, en*
„ *niet vreezen, my mag overkomen wat het ook zy:*
„ al wilde Dominé my ook ten zynen Huize uit-
„ werpen, myn bedroeft gemoed moet nogtans
„ spreeken; myn Mond moet nu overloopen van
„ dat geene, waar mede myn herte vervult is.

„ Het is nu dertien Weeken geleeden, vervolg-
„ de ik, dat ik my in deze Stad aan de Gerefor-
„ meerde Gemeente ontdekt hebbe; en ik hebbe
„ my getroost, om in de Waarheden, welke een
„ Christen noodig zyn te weeten en te gelooven,
„ in Liefde onderweezen te zullen worden; doch
„ ik hebbe zulks niet ondervonden, maar ik ben
„ gebleeven *als een Schaap dat geenen Herder en*
„ *heeft*; niemand van *de Herders, die de Schaapen*
„ *weiden moeten*, heeft geduurende dien tyd, naar
„ my omgezien, en alle myne moeite, die ik daar
„ toe aangewend hebbe, is vruchteloos geweest.
„ Myn Huisvader van *Moock* is hier tegenwoordig:
„ laat hy zelve spreeken, indien het hem belieft:
„ hy is daar van in waarheid overtuigt, hoe mee-
„ nigmaal ik zyne Dienstmaagd gezonden hebbe,
„ en ook hoe ik zelve ben gegaan; maar alles was
„ te vergeefs! hebbe ik derhalven wel noodig te
„ beantwoorden, hoe het in myn bedroeft gemoed
„ gestelt is? En indien zy my in de Christelyke
„ Waarheden niet wilden onderwyzen, noch my
„ in de Gemeente op- en aanneemen? waar toe dan
„ noodig voor zulk eenen Aardworm een vrees
„ te hebben, om dit aan my bekent maken? dan
„ kon ik weeten, my te wenden, of ter rechter,
„ ofte ter slinkerhand; de Waereld is immers groot

„ ge-

,, genoeg : de Heere, die my tot dus verre
,, heeft geholpen, en my tot hier toe gebragt
,, heeft, zal, ja die zal my ook verder niet
,, verlaaten!" Tot hier toe kon ik voortvaaren te spreeken, maar niet verder, want myne Oogen waaren door de Traanen zo zeer overweldigt, dat het my niet mogelyk was dezelve te konnen verbergen, nog veel minder my te konnen onthouden: Ik moest uitbarsten en weende bitterlyk!

De Dominé begon my te troosten, doch alles kon my niet helpen; Ik was in den tyd van een half uur niet te stillen. Vervolgens deedt Dominé het Na Gebed, en wy gingen naar ons huis.

De uitwerkinge van dit alles, was ondertusschen, dat Dominé na eenige dagen wat meer werk daar van begon te maken: ook wierd my van de MAGISTRAAT alle Maanden een halve *Louis d'or* toegelegt.

Dominé begon eindelyk my te Catechiseeren uit de kleine Lampe over het GENADE-VERBOND: Het is waar, zyn Eerw. heeft my onderweezen, doch het schynt dat zyn Eerw. geen tydt meer overig is geweest, tot dit onderwys, dan alle veertien dagen eenmaal.

Aldus hebbe ik wederom myn tyd toegebragt tot den 28 *Maart* 1766. met verscheiden redeneeringen, als ligt is te begrypen. Ik heb het aan de weinige Vrienden, die ik hadde, menigmaal geklaagt; zeggende: wat zal 'er hier in *Wezel* nog met my worden! en in 't byzonder aan Ds. WYLICK, dien ik den eerstgemelden Avond in het huis van de Heer *Bierd* ontmoet hadde, (Zie *Pag*. 210.) maar hy kon my niet helpen; ja hy durfde my niet helpen; zyn Eerw. kon my niet helpen, om dat het my on-

mogelyk was myne belydenisse in de Fransche taale te doen; zyn Eerw. durfde my niet helpen, om geen oneenigheid onder, en twist tusschen beide Gemeentens te verwekken; hy zag my aan met medelyden: maar dat kon my wederom niet helpen, en nog minder troost geeven aan myne bedroefde Ziel.

Ik hebbe menigmaal met my zelven geredeneert, dat 'er waarlyk eene byzondere reden moest zyn, dat ik van de Heeren Predikanten zo behandelt ben geworden; 'er moet zekerlyk een fout begaan zyn, om welke zulks geschied is. Ik herinnerde my dien Avond, toen myn Heer *Jorissen* met my ging aan 't Huis van Ds. WINDIES; en schoon ik reeds dien Avond een genoegzaame preuve had, en bemerken konde, dat 'er onvergenoegtheid en verdriet by deze Heeren tegen den Heer *Jorissen* moest plaats hebben, wegens de bovengemelde uitdrukking van zyn Eerw. (Zie *Pag.* 215.) bediende ik my echter wyder van alle mogelykheid, om na te speuren en ontwaar te worden, wat toch de oorzaak daar van was. Eindelyk vernam ik, stukswyze, van den een en anderen goeden Vriend, dat de oorzaak der onvergenoegtheid, (om vry uit te spreken) was, dat de Heer *Biers* met de Heer *Jorissen*, neffens d'andere Vrienden, my dien zelven Avond, (Zie *Pag.* 210.) zonder kennisgeeving aan de Heeren Predikanten, op- en aangenomen, en zo terstond eene Kamer, met al wat ik verder noodig had, aan my hadden bezorgt.

Zie daar, geliefde Leezer, de reeden en oorzaak van dit verdriet tegen den Heer *Jorissen*, en dat my zo zeer heeft getroffen, al is het dat ik daar aan geen schuld hadde; want myne gedachten waren te dier tyd

zeer

zeer verstrooit, en myn voornemen was geensins om in *Wezel* te blyven, maar na *Leeuwaarden* te reizen: en ten anderen was ik te dier tyd in dat zelve stuk vergenoegt, zynde in de verbeeldinge, dat Do. WYLICK, welken ik dien zelven Avond in het huis van den Heer *Biers* ontmoetede, den Predikant van hunne Gemeente was, zo als ik boven (Pag. 214.) breedvoerig gemeldt hebbe.

Toen ik dit eindelyk verstaan had, wierd myne Ziele verschrikt, en ik verviel en verzonk in byzondere redeneeringen en kwellingen, met welke my de Vyand geslingert ende aangevochten heeft, waar by myn boos en verdorven herte begon te murmureren: daarom besloot ik, om myn voorig opzet van naar *Leeuwaarden* te reizen, te volvoeren; en alle myne zorge op den Heere te werpen. Hy die my armen Elendigen Aardworm door zyne vrye ontfermìnge zo verre gebragt hadde, zoude ook zyne Genade-hand van my verder niet aftrekken, en my in de Wateren, al schoon dezelve over myn hoofd gaan, niet laten verzinken. Maar ik had myne gedachten en voornemen niet zo haast aan myne geliefde Vrienden geöpenbaart, of zulks wierd my geheel en al afgeraden: Ach, zeiden zy, dat is zeer gevaarlyk voor u! want zo gy nu van hier vertrekt, en u, waar het ook zyn mag, by een Dominé ter bevordering van uwe zaak, aandient, zal de eerste Vraage zyn: waarom zyt gy uit *Wezel* weggereist? is dan aldaar geene geleegenheid voor u? enz. en zo zult gy in verdenking geraken als een Bedrieger, en al wat gy zult inbrengen, al behelst het in zich zelve de waarheid, zal niemand gelooven; en wat zult gy dan vervolgens beginnen? Immers niets. In de grootste twyfelingen en verzoekingen te geraaken, is alles wat gy te verwachten zult hebben! Het zou geheel an-

ders met u zyn, indien gy u hier niet ontdekt, en uwen *Baard* niet afgesneeden hadt.

De Leezer gelieve zelve eens te bedenken, hoe deerlyk het te dier tyd met my gesteld was. Wanneer deze getrouwe waarschouwing, door myn beste Vrienden, aan my gedaan wierdt, overviel my van den eenen kant de lust, om myne voorgenomen reize te volbrengen, en van den anderen kant de zucht, om in *Wezel* te blyven: maar om myne arme Ziel van honger en dorst te laaten versmachten, was my onmooglyk; dus wierden myne smerten en kwellingen dagelyks grooter, zo dat ik door bedroefde nagedachten en aanvechtingen geheel moedeloos wierd.

Het gebeurde te dier tyd, dat 'er zeker Jood, *Levy* genaamd, in *Wezel* was; die zich aldaar een tydlang opgehouden, en verscheiden gelegenheden gezocht hadt, om my te spreeken. Dit was zyn voorgeeven, en dewyl ik geen Hertekenner ben, moet ik het beste van myn Evennaasten gelooven. Hoe 't zy, zyn zeggen was, dat hy uit vreeze voor de Jooden, zyne en myne arme Broederen, niet hadt durven waagen opentlyk by my te gaan. Eindelyk gelegenheid gevonden hebbende, kwam hy by my op myn Kamer; ik ontfing hem vriendelyk, en vraagde wat zyn begeerte was? Hy antwoordde my, met een zaamgedrongen gemoed, zeggende: Och! *Rabby*, myne begeerte is niets anders, dan dat gy my toch raad geeft, wat ik doen zal? Ik hebbe sedert eenigen tyd verscheiden maalen zulke kloppingen aan myne Conscientie gehadt, dat ik dikwyls niet wist, wat ik zou beginnen: en ik was reeds veel eerder hier gekomen, maar ik hebbe het niet durven waagen, uit vreeze, dat de Jooden, die hier zyn, mogten zien, dat ik in dit huis ging, enz.

Ik antwoordde hem, myn lieve Broeder! Voor eerst moet ik u bidden, my niet met den Tytel van RABBY te vereeren, die komt my niet meer toe: Ik moet en wil gaarne een Leerling worden! doch uwe begeerte op my, dat ik u raad zou geeven, komt my zeer wonderlyk en onbegrypelyk voor; immers is het u niet onbekent, dat ik van voornemen ben om een Christen te worden, en indien ik u raadde my na te volgen, gelyk ik ook in waarheid geen anderen raad kan vinden, zoudt gy na myne woorden toch niet willen hooren; eer ik my verder met u in gesprek inlaate, moet ik eene Vraage aan u doen, en wel deze: zeg my toch eens, myn lieve Broeder, waar in deze uwe benauwtheid bestaat? Ik weet het, zeide hy, zelve niet: maar myn gemoed word zomtyds zo te zamen gedrukt, zo dat ik zelve niet weet, wat ik van benauwtheid zal beginnen; en om de waarheid te zeggen, zo moet ik bekennen, dat 'er toën ik een Jongeling van maar vyftien Jaren oud was, verscheiden maalen eene begeerte in myne Ziele is ontstaan, om een Christen te worden; doch ik hebbe steeds zulke opwekkingen uit myne gedachten zoeken te verdryven: maar nu zedert dat ik de tyding van u gehoort hebbe, dat uw voornemen was om een Christen te worden; van die uure af zyn myne voorige begeertens, van welke ik zedert zo vele Jaaren niets meer hebbe geweeten, wederom in my opgekomen; en als ik toeleg om deze opwellingen door allerlei middelen in my te onderdrukken en te verdryven, zo worde ik zodanig benauwt, als moest ik op een Schavot gebragt worden, en aldaar door Beuls handen sterven, enz. Nu ben ik hier, en verzoeke van u, dat gy my toch raad geeft. Is 'er dan by den *Talui* ruste te vinden? Ik antwoordde hem: Ach ja, myn Broeder, by Hem alleen is de eenige en eeuwige ruste te vinden; en alle de geene, die

hunne rust by Hem in waarheid zoeken, vinden ook dezelve: maar myne vraage, u voorgestelt, is nog niet beantwoord: Ik hebbe u hooren spreeken van uwe eerste begeerten, namelyk om een Christen te worden, die na eenigen tusschen tyd, dat dezelve verdooft scheenen, wederom in u heftig zyn opgekomen, enz. Ey, zeg my eens, met korte woorden de oorzaak en oorspronk van deze uwe begeertens: want als ik begeerte tot eene zaak hebbe, zo moet ik eerst en vooraf van de voortreffelykheid, nuttigheid en noodzaakelykheid van dezelve zaake overtuigt zyn! wat beweegt en dryft u dan om een Christen te worden? Wat ziet gy, om *in den Gekruisigden Christus* te gelooven? wat noodzaake is voor u daar toe? (Ik hadde gaarne uit hem gehoort, dat hy zich zelve in zynen Elendigen toestand meer of min hadde leeren kennen, en dat hem zyne zonden drukten; maar van diergelyke spraak hoorde ik niets uit hem; hy was nog ryk in zich zelven!)

Hy antwoordde, dat hy my op myne Vraage geen andere reden wist te geven, dan die, welke hy boven gegeeven hadde; en dat hy wegens de groote begeerte, die in hem was ontstaan, gelegentheid had gezocht om het N. Testament magtig te worden, (hier op bragt hy een N. Testament uit zynen boezem te voorschyn), en het zelve te leezen; doch wat zal ik zeggen, vervolgde hy: De Vier Evangelisten hebbe ik gelezen met verwondering, en menigmaalen de bladeren met myne traanen door nat gemaakt; maar de Brief van Paulus aan de Romeinen en andere, kan ik onmogelyk verstaan, of daarvan eenig begrip krygen, dezelve zyn my duister, en komen my zeer ongerymt voor.

Ik was met hem verleegen; want ik kon aan hem bespeuren, dat hy uit zyne benauwtheid sprak. Ik wil-

wilde hem wel raad geeven, dat hy by den eenen of anderen Predikant, (maar voor al niet by den Heer *Jorissen* of de andere goede Vrienden) zoude gaan, om met hem te spreeken; maar ik was bevreest, dat hy zo mogt behandelt worden, als ik het tot myn smert ondervonden had, het welk dan de weinige zwakke vonken, die in hem ontstooken waren, wederom uitgeblusscht zouden hebben; daarom dacht ik met hem voorzichtig te moeten handelen, zo veel als my maar mogelyk was. Ik verzocht hem, dat hy na verloop van eenige dagen wederom by my zoude komen, dewyl myn voornemen was in dien tusscben tyd met myne Vrienden daar over te spreeken. Hy bleef nog een uur lang by my, en toen vertelde hy my, welk een 'schrikkelyk oproer 'er onder de Jooden myne arme Broeders den 5 *Nov.* 1765. geweest was; hoe zy waren geloopen aan het Posthuis, aan den Rhyn by de Schippers, aan de Poorten by de Soldaaten, en op alle de Plaatzen navraage na my gedaan hadden; maar dat zy niets konden gewaar worden, (Zie Pag. 211.) en wat zy vervolgens, toen zy gehoord hadden in welk huis ik my onthield, voor middelen hebben gebruikt, enz. en hoe zy, toen zy hadden ontdekt, dat ik onder de FYNEN was gekomen, eindelyk moedeloos zyn geworden, en hunne tot hier toe nog gevoedde hoope hebben opgegeeven: nu is alle arbeid, alle moeite vergeefs; hy is, och arme! onder de *Fynen* geraakt, zeiden zy.

Toen hy nu van my weg ging, prees ik hem aan, dat hy met aandacht het N. Testament zou leezen, in het byzonder *Joh.* 16: 8. *ende die (Trooster) gekomen zynde, zal de Waereld overtuigen van zonde, ende van gerechtigheid, ende van oordeel*: en dat hy Godt om dien Geest moest bidden, enz. daar by gaf ik hem het Boekje, de beschryvinge van *Rabby*

JACHIEL HIERSCHLEIN, het welke ik van myn Heer *Jorissen* hadde gekregen (Zie Pag. 212.), en dat hy my na eenige dagen wederom zou komen bezoeken.

In deze dagen had ik geleegentheid, om over dit voorval met eenige van myne Vrienden te spreeken; en hen daar over om raad te vraagen: maar zy waarschouwden my, dat ik voorzichtig moest zyn, zeggende, dat hen de zaak verdacht voorkwam: of niet de Jooden, volgens hunne listen, dezen als een werktuig wilden gebruiken, en dat hy zich daarom tot beeteren ingang by my, zodanig moest vertoonen, gelyk hy voorgaf; en ik nam hunne getrouwe waarschouwing in acht.

Eenige dagen hier na kwam myn arme Broeder wederom by my, en zeide: Ik hebbe de wonderlyke beschryving van R. JACHIEL met ontzetting geleezen; maar ik moet u verhaalen, wat 'er in deze dagen gepasseert is; het schynt dat iemand uit de Jooden my moet hebben gezien, dat ik in dit huis ingegaan ben, daarom ben ik by hen verdacht geworden; en om nu hunne wraake aan my uit te voeren, hebben zy my by de *Heeren* aangeklaagt, dat ik hen afbreuk en nadeel in hunne Koopmanschap toebragt, dewyl ik in de Stad ommeliep by den eenen en den anderen, en dat zy daar by te kort kwamen. (Want in *Wezel* mogen zich geen vreemde Jooden ophouden om Koopmanschap te dryven; niet dat zulks hen door de Christenen belet word, neen; maar de Wangunst en Misgunst van hunne eigen Broeders, de Jooden, die inwooners der Stad zyn, doen het zelve, en zo is het gereguleert in alle de plaatzen van den Koning van Pruissen.) Ziet, dit hebben zy uitgedacht, om hunne wraake aan my te konnen uitvoeren: maar welk een schade kan ik hen toebrengen, als ik zomwylen een oud Kleed of der-

gelyke kleinigheid koop? wat zal ik arm Mensch nu beginnen? want zy hebben my gedreigt, dat, indien ik niet goed schiks uit *Wezel* wil wegtrekken, zy my door de Dienaars met spot en schande de Poort zullen laaten uitbrengen! en hy begon bitter te weenen.

Ik wilde, wegens de getrouwe waarschouwing der Vrienden, zyn voorgeeven niet vertrouwen, en zocht daarom gelegenheid, om hem met weinige woorden van my weg te zenden, en te doen heenen gaan, zeggende, dat ik hem niet helpen konde.

Eenige weeken na dezen hoorde ik, dat deze arme Jood, door de Dienaars ter Stad uit gebragt was, het schynt dat zy hem andermaal moeten gezien hebben by my in huis gaan: dus had ik hier volkomen verzekering, dat hy in dit stuk na waarheid aan my geklaagt hadde, en ik had voor myn gemoed zeer veel daar mede te doen, dat ik mynen armen en elendigen Broeder zo trouwloos had behandelt; mogelyk was zyn voorgeeven waarheid! en myne moedeloosheid nam van dag tot dag de overhand, en ik was zeer ter nedergeslagen.

Wanneer myne geliefde Vrienden zulks aan my bemerkten, raadden zy my, dat ik my voor eenige dagen moest diverteeren, en een wandeling doen na *Mulheim aan de Roer*, het welk zeven uuren van *Wezel* afligt, om dus aan myn nedergeslagen en moedeloos herte eenige veranderinge toe te brengen.

Des avonds den 28 *Maart* ging ik by Ds. CARP, om hem bekent te maken, dat ik gezind was, voor eenige dagen na *Mulheim* te gaan, en of Dominé ook iets te beveelen hadde? waar op zyn Eerw. my verzocht, Ds. ENGELS van zynent wegen vriendelyk te groeten.

Den 29 *Maart* des morgens vroeg ondernam ik my-

myne wandeling naar *Mulheim aan de Roer*. Ik ben wel niet voornemens om de byzondere vergenoeging en verkwikking, welke ik aldaar ondervonden hebbe, hier te beschryven, maar deze weinige regelen worden hier om gewichtige redenen ter nedergestelt, gelyk de geliefde Leezer vervolgens onder het verder leezen zal merken, en wel dat het hier niet te vergeefs is opgeteekent: hier mede zal het genoeg zyn. By den Hooggeleerden en Eerw. Leeraar Ds. ENGELS, hebbe ik groote kennis verkreegen; hier leerde ik eerst recht onderscheiden, welke liefderyke woorden, als het Herte in liefde tot den Heere Jezus vlamt, de tonge uit geeft. De tyd viel my hier niet lang; ja ik had mogen zeggen: *het is hier goed te zyn.*

Het was my inzonderheid ter verwondering, dat zich by geval, in de weinige dagen, die ik my te *Mulheim* ophielt, een der voorheen gemelde *Missionarissen* aldaar bevondt, niet de gene, met wien ik in gesprek was geweest, (Zie Pag. 186-190.) maar de andere, die mede in de Synagoge zynde, de aanspraak en vermaaning aan de Jooden buiten de Synagoge gedaan had (Zie Pag. 183.) welke in dien tusschen tyd tot Predikant was beroepen in eene Stad, niet verre van *Mulheim* afgelegen. Hy was ongemeen verblydt, als hy my zag: doch wegens de weinige tyd, dien hy hadt, kon ik niet veel met hem spreeken.

Den 2. *April* wandelde ik na *Duisburg*, om in Persoon te leeren kennen den Eerwaardigen en Godzaligen Predikant HENKE, van welken ik in *Wezel* zo veel met lof had hooren spreeken, niet tegenstaande hy Predikant in de Luthersche Gemeente was. Veeltyds hebbe ik zulks met verwonderinge aangehoort, om dat ik te dezer tyd, wegens myne eenvoudigheid en onweetenheid, die nog plaats by my hadt, nog vaststelde, dat niemand

bui-

buiten de Gereformeerde Religie kon zalig worden, en dat 'er immers niet meer dan een eenige Waare en rechte Religie kon zyn; en hoe komt het dan, dat de Gereformeerden, en nog in 't byzonder de Vroomen, met zulken lof ſpreeken van een Luthers Predikant, dat hy zulk een Godzalig Man is, en den Heere vreeſt?

Dewyl ik dan hier zulk een koſtelyke gelegentheid vondt, dachte ik by my zelve, *Ey komt, ende ziet het:* laat u den weg, die doch niet meer dan 2 of 3 uuren van hier is, niet te veel zyn.

Zo als ik dan by hem kwam, en maar eenige woorden met hem had geſproken, wierd ik zodanig in verwonderinge geſtelt, dat my de traanen in de Oogen ſtonden! Ik kan hier geen genoegzame woorden vinden, om my volkomen uit te drukken, hoe deze Godzalige Man zich verblydde, en hoe liefderyk hy my ontfing: zulks ſtelde my wederom in verwonderinge!

Ik redeneerde by my zelve, hoe komt dit, nademaal hy immers weet, dat ik my in *Wezel* aan de de *Gereformeerde* Gemeente ontdekt en geopenbaart hebbe, en dat hy niets het minſte daar tegen heeft in te brengen? Hy ſprak daar van niet een eenig woord, dat ik namelyk de rechte Religie nog niet hadde gevonden, of dat ik de Lutherſche moeſt omhelzen, of dergelyke: daarom dacht ik, daar moet waarlyk maar weinig onderſcheid tuſſchen die beide Religien zyn. Eindelyk ik moeſte des middags met hem ſpyzen, waarby ik zeggen moet, dat zyne Tafelredenen my tot meerder verkwikkinge in myne Ziele waren, dan de uitwendige middelen, die ik by hem genoot voor 't Lighaam.

Des Nademiddags ging ik by eenige Vrienden

om dezelve te bezoeken, en ik moest myn woord geven aan de Schoolmeester, om in zyn huis te vernachten (dit was insgelyks een Godvruchtig Man, en de tyd viel my by hem mede niet lang.) Des Avonds ten 10 uuren stuurde Ds. Henki, en liet zeggen dat hy my verwachte, en dat ik moest by hem komen, om ten zynen huize te slaapen; Ik deed zyn Eerw. bedanken, zeggende: dat ik myn woord reeds aan den Meester gegeeven had, om ten zynen huize te slaapen.

Des Nachts kon ik niet slaapen of rusten! myn boos herte begon wederom te redeneeren en te murmureeren; hier by kwam ook de Vyand, en begon myne Ziele te kwellen en te pynigen, dat ik my te zeer overhaast hadt, met my in *Wezel* te openbaaren, daar ik nog de rechte Religie niet had gevonden; het was, als of hy zeide, hebt gy, daarvan geen genoegzaame preuve; en moet gy met uw verstand ten vollen daar van niet overtuigt zyn!

Ey lieve, denk eens welk een onderscheid, gy te vooren in *Wezel* hebt ondervonden, hebt gy wel geduurende den geheelen tyd, een eenige reize konnen verkrygen, om met hen in zulke verkwikkinge en vereeniging des herten te spreken? welk bestier en troost hebt gy den geheelen tyd van hen genooten? hoe veele Weeken, ja Maanden, hebt gy moeten zenden, en zelve loopen om hen slechts te mogen spreken? hebt gy uwe begeerte wel verkreegen?

En wilt gy nadenken en overweegen het onderwys in de Waarheden, voorby ziende hoe gy zyt gebleven van den 4 *November* tot den 4 *February*. Maar zyt gy in den tyd van 7 weeken, wel verder gekomen, als tot het Vierde Hoofdstuk in het kleine Boekje van Lampens *Genade-Verbond*, het welk men Kleine Kinderen,

ten? die eerst beginnen te leeren, geeft te gebruiken.

Moet gy u voor uw zelven niet schaamen, dat gy uwe zoekende Ziele van honger en dorst zo laat versmachten.

Merk eens aan, met welk eene Liefde gy ontfangen zyt by den Lutherschen Predikant Henke, en dat voor de eerstemaal dat gy hem ontmoette; zyne woorden waren Vriendelyk en liefelyk, als waren ze met Nardus vermengt; en nog des Avonds ten 10 uuren, heeft hy om u gezonden, dat gy by hem zoudt komen vernachten! Ziet, dat is Liefde! en wat zoudt gy al liefderyke behandelingen hebben ondervonden, indien gy u aan de Lutherschen hadt ontdekt en geopenbaart, om hunne Religie te willen omhelzen! Met welk eene Liefde en Yver zoudt gy in de Waarheid onderwezen zyn geworden.

Byzonder moet gy hier van overtuigt zyn, zo gy wilt overwegen welke moeite de Lutherschen aanwenden tot de bekeering van Israël: daar zy *Missionarissen* door de geheele Waereld uitzenden, om met de Jooden te disputeeren, en hen van hunne blindheid te overtuigen, en te beweegen dat zy zich tot Godt in Christus mogten bekeeren en leeven; die hen toeroepen: *O Huis Jacobs! komt, en wy zullen in het Licht des Heeren wandelen:* gelyk gy zulks in *Wezel* met uwe Oogen gezien, en met uwe Ooren gehoort hebt.

Zo den Geliefden Leezer voor een oogenblik deeze ontmoetingen, eens geliefd tegens over elkander te stellen, dan zal hy daar uit ligt konnen besluiten, welk verstrooijingen van Zinnen en Gedagten, dezelve in my veroorzaakt hebben, en hoe ik geduurende die tydt, daar door als een Schip zonder Roer, dan na de eene, en dan

wee-

weeder na de andere kant geslingert wierd; onder te weeten waar eene veilige Haven te vinden, alwaar ik door bestier der Goddelyke Voorzienigheid ruste voor myne Ziele zou konnen vinden.

„ Alhier moet ik myne Penne uit de hand leggen, om niet verder uit te drukken de kwellinge en de smerte, met welke myne Ziele nu onder dit Schryven nog word aangedaan, en die dezelve bedroeft, en inzonderheid is 't nu *een tyd dat men zwygen moet*, volgens de woorden van den Propheet Amos, *Cap.* 5: 13.

„ Doch om voor Koning Jezus en voor de Waarheid vry uit te komen, is 't *een tyd van spreeken*, en alle Menschen vreeze ter zyden te stellen; schoon ik my tegen haar rekene als een *Mugge* ofte *Sprinkhaan*: zo moet ik echter aan hen eenige vraagen voorstellen.

„ Namentlyk: wat hun Eerw. ter dier tydt van my gedacht hebben; of zy van Menschen daar ik toen, binnen en om *Wezel* meede verkeerden, bericht zyn geworden, dat myne Daaden niet met myne Woorden overeenstemden, ja of ik in myn gansche gedrag, geduurende al die tydt, 't zy met woorden, ofte daaden, eenige de minste schyn gegeeven heb: dat hun Eerw. reedenen hadden of konden hebben, om my te wantrouwen? Zo ja, waarom dan niet rechtstreeks gehandelt; waarom my niet geheel van de hand geweezen, en my opentlyk als eenen Bedrieger ten toon gesteld?

„ Ik was immers geen Perzoon voor wien zy eenige vreeze behoefde te hebben: dat na myne gedachten, my hier genoegzaam rechtvaardigt.

„ Verder moet ik hun Eerw. vraagen, of hunne

„ Eerw.

„ Eerw. nu van agteren, nu zy zien dat ik tegens
„ alle die wederwaardigheden en tegenspoeden aan,
„ doch standvastig ben gebleeven, niet moeten toe-
„ stemmen, dat het my om de *Waarheid alleen* is te
„ doen geweest. Doch best is, deeze zaak hier by
„ te laaten berusten, zonder van myn kant, hier
„ omtrent iets of 't geringst te vreezen.

„ En waarom zoude ik vreezen? Indien ik
„ de Waarheid niet hebbe geschreeven, of de-
„ zelve vervolgens niet zal beschryven; dan zou-
„ de zeekeriyk hunne Eerw. volkoomen recht heb-
„ ben, my als een Leugenaar te beschuldigen.

„ Ik vraage hen derhalven, of dat geene, het
„ welk ik van haar Eerw. onderwys aan my ge-
„ geeven, hier geschreeven hebbe, waarheid is,
„ ofte niet? en byzonder, of zulks zo met de
„ volgende Vraage, met welke ik de geheele zaa-
„ ke zal besluiten, niet insgelyks zo is; te weten:

„ *Of ik in den tyd van Zeven en Twintig Weeken,*
„ *verder ben gekomen, als het Zesde Hoofdstuk van*
„ *het gemelde Kleine Boekje.*

„ Mogelyk zal men my antwoorden, u zeggen
„ is waar; maar wy hebben zulks uit voorzich-
„ tigheid gedaan; dewyl wy waren bedrogen ge-
„ worden, en inzonderheid Ds. Snyder. (Zie
„ Pag. 221.)

„ Maar dit aangaande, laat ik den verstan-
„ dige Leezer ter nadenking over: want hoe
„ kan men daarmeede een Bedrieger op de Proef
„ stellen, dat men hem in de Waarheid niet
„ onderwyst? daar mede zou men hem veel eer
„ eenen grooten dienst doen, dat hy niet nodig
„ heeft met onderzoeken en leeren zyn hoofd te
„ breeken.

„ Een Bedrieger zou daar over gantsch niet mur-
„ mureeren, nog veel minder zich daar over

, kwel-

„ kwellen en bedroeven; Ja men zou hem dus
„ tyd en gelegenheid geeven, om in zyne be-
„ driegende gedachten zyn doen beter te overleg-
„ gen en na te denken.
„ Is een Bedrieger niet beter op de Proef te stel-
„ len, als men hem strikt in de Waarheden on-
„ derwyst, om te zien of 'er by hem eenen rech-
„ ten yver is? Om die Waarheden niet alleen te
„ weeten, want enkel te konnen nastamelen een
„ Les, die hy uit dat Boekje van buiten leert; maakt
„ immers de zaak niet uit: Een Papegaey zou zulks
„ insgelyks konnen leeren.
„ Zie daar een bewys, dat het hem niet om de
„ Waarheid te doen is! Maar dat men daar op
„ goede acht hebbe, of 'er by hem een honger
„ en dorst is, om de Waarheden, welke hy met
„ zynen Mond tragt te belyden, naar den zin en
„ de meeninge des Geestes te verstaan.
„ En gebeurde het eindelyk al, dat zy bedro-
„ gen wierden: Ziet, waar in bestaat dit Be-
„ drog? niet in *Zilver ofte Goud*, (dat hadden zy
„ niet noodig aan hem te geeven, indien zy niet
„ en wilden;) en wat kwamen zy daar by te kort?
„ niets anders dan een weinigje tyds van een half
„ uur; en zo veel mag 'er nog even af voor dat
„ arme en eertyds zo geliefde Volk, die doch zyn
„ *te beminnen om hunner Vaderen wille.*"
Kortom, ik kwam in myne redeneeringen, in welke ik zo den geheelen nacht toebragt, eindelyk zo verre, dat ik begon te twyffelen, of het wel mogelyk kon zyn, dat ik de waare Religie gevonden hadde; misschien is het in de Voorzienigheid Godts, dat ik hier heenen hebbe moeten komen, om de rechte en waare Religie te vinden, enz. Daar ontstond wederom stryd en kamp in myn Ziele; en ik resolveerde, om den volgenden dag te

gaan

gaan by den Godzaligen Ds. HENKE, en den bedroefden toestand myner Ziele hem te openbaren, en daar by verzoeken, dat hy zich toch over myne Ziele wilde ontfermen; my aanneemen, en in de Waarheden onderwyzen, enz. Ik dacht, kan Ds. HENKE (in de Luthersche Religie) Zalig worden, waarom dan ik ook niet?

Des morgens vroeg terwyl ik met mynen Vriend, de Schoolmeester, Koffy dronk, en voornemens was na Ds. HENKE te gaan, zo kreeg ik voor myn gemoed de volgende woorden: *een dobbelhertig Man is ongestadig in alle zyne weegen, Jacobi* 1: 8. Welke woorden my eerst waren tot beschaming, zo dat ik moest roepen; O! Hertenkenner, en Nieren-proever! aan u is het immers bekent, dat het my alleen te doen is om de Waarheid en het behouden van myne Ziele! en onder myn zuchten en smeeken wierd ik getroost met de woorden van *vs.* 12. *Zalig is de Man, die verzoekinge verdraagt; want als hy verzocht zal geweest zyn, zo zal hy de Kroone des Levens ontfangen, welke de Heere beloofd heeft den geenen, die hem liefhebben.*

Ik moest wederom roepen: O Heere Jezus! Schenk my *gedult* in myne *aanvechtingen*, en *bewaar* my, op dat ik niet en struikele, en dat ik *bestendig* blyve.

Toen waaren my de eerste woorden tot Leere; zekerlyk indien ik dezen stap hadde gedaan, dacht ik, zouden vervolgens de Predikanten in *Wezel* zich daar mede verschoont hebben, zeggende, ziet, deze is ook een Bedrieger en *Huichelaar* geweest, want een *Twyffelaar is onbestendig*; wy konden het hem uit de oogen zien, dat hy een Bedrieger was, en daarom hebben wy ons zo teugge gehouden met hem in de Waarheid te onder-

derwyzen: zouden wy *die kostelyke* PEERLEN *voor de* ZWYNEN *werpen?* Nu word het openbaar: toen hy heeft gezien dat hy zyne bedriegerye niet kon uitvoeren, heeft hy zich tot de Lutherschen gekeert, om die te bedriegen. En dan zou ik de deure, die reeds voor myne arme Broederen genoegzaam is gesloten, nog verder, als met hameren vernagelt, en met grendelen gesloten hebben.

Dus dacht ik dan nog verder in *gedult te vertoeven*, en het Kruis te dragen door hulp en bystand van den Heere Jezus! en ik ging by Ds. HENKE om van zyn Eerw. afscheid te neemen. Ik bleef by hem ontrent 2 uuren: wy bragten den tyd door in verscheiden aangename gesprekken, doch meldde ik niet een eenig woord, van alle de redeneeringen, met welke ik den geheelen nacht had doorgebragt.

En zo nam ik van hem afscheid: doch ik moest my sterken als een Man, dat de traanen, met welke myn herte overstelpt was, my niet mogten overweldigen en overwinnen.

Den 4 *April* wandelde ik wederom naar *Mulheim*, met eenige Vrienden, die my verzelden: aldaar gekomen, ging ik nog eens by den Godzaligen Ds. ENGELS, om van hem afscheid te neemen, gelyk ook by eenige andere goede Vrienden.

Doch voor en al eer ik hier met myn verhaal kan voortgaan, zo vinde ik my gedrongen, om alhier te needer te stellen, het goede dat de Heere behaagt heeft aan myne Ziele, gedurende myn kort verblyf aldaar te doen.

De Heer SCHMIT aldaar woonachtig bracht my onder aangenaame Zaamenspraaken, op 't Land in eene Boere Wooning, alwaar ik my ten hoogsten

moeste

moeste verwonderen, over het aantal der Godvruchtige Landlieden, die als om stryd zich aldaar in die Wooning by ons vervoegden.

Ach! hoe verkwikkelyk is nog heeden ter dezer uur, myne geliefde Leezers de erinnering daarvan, en is die in staat, om my nu nog Vreugde-traanen uit de oogen te Perssen; denk dan eens, hoe ter dier tyd, doe ik 't vol genot dier verkwikking ondervond, myn geslingerd gemoed, moest gesteld geweest zyn; als ik nog heeden nadenk de troost die ik aan myne Ziele, en de sterkste die ik voor myn gemoed ondervond, onder het gezelschap van gemelde Vrienden, dan moet ik nogmaal met verwondering en dankzegging erkennen de onbegrypelyke en teedere Liefde die de Heere Jezus aan zyn zwakke Volk toedraagt. Aldaar zoude ik moogen zeggen, dat hy zyne Beloften vervult had, namentlyk: *daar twee of drie in zyne naame zoude vergadert zyn, hy aldaar in 't midden zoude zyn.*

Het ging my als de Emausgangers, *Zy spraaken niet alleen van Jezus, maar haar Harte, was Brandende.*

Ach! hoe zwom myn Herte hier onder een vloed van smerte, in eene Zee van Vergenoeging. Ja het was met my, als eertyds met de Kinderen Israëls als zy van MARA tot ELIM kwaamen, vindende aldaar Twaalf Fonteinen en Zeeventig Palmboomen, daar verkwikten en versterkten zy zich, (voor die tydt dat zy daar vertoefden, doch hoe verkwikkende die plaatze ook voor hun mogt zyn, moeste zy die egter weder verlaaten, om de Woestyne te doorreizen!)

Den 8 dito, wandelde ik wederom naar *Wezel*, en alzo hebbe ik wederom mynen tyd toegebragt in smerten en kwellingen tot den 14

May. Het Catechiseeren is zo gebleven gelyk te vooren; waar over ik my niet verder zal uitbreiden.

Eindelyk kreeg ik wederom begeerte, om naar *Leeuwaarden* te reizen: Maar ziet, myne redeneringen nemen wederom de overhand en begonnen my aan te kwellen, en in myne Ziele smerten te veroorzaken. Wat wilt gy beginnen; weg reizen! hoe zal dat gaan, en hoe bedroeft zal het 'er met u uitzien? Zyt gy vergeeten de getrouwe waarschouwinge van uwe beste en geliefde Vrienden? dat, wanneer gy van hier wegreist, gy van alle Menschen voor eenen Judas en Bedrieger zult gehouden worden (Zie Pag. 227.) Wat zoudt gy toch antwoorden. Indien men u vraagde om reden te geeven, waarom gy van *Wezel* zyt weggereist? Aldaar zyn immers ook Godtvruchtige Leeraars, die het Evangelium Prediken; Is 'er in *Wezel* geen Water om te Doopen? waarom zyt gy dan aldaar niet gebleven? waar aan heeft het ontbroken? Ziet, dat zal de eerste Vraage zyn, die door ieder verstandig Mensch aan u zal voorgestelt worden; wat Antwoord is 'er voor u? Ja mogelyk beeld gy u in, de geheele Historie met alle de omstandigheden, die hier zyn voorgevallen, te verhaalen, om u zelven daar mede te rechtvaardigen: O! daar in zult gy u bedroogen vinden! wie zal zo veel tyd verkwisten, of aan u dezelve vergunnen, om dit alles te verhaalen? dit vereischt wel een geheelen dag! en ten Tweeden; wat denkt gy; dat men u verantwoording zal gelooven? daar mede zoudt gy u nog meest bedrogen vinden. Zy zullen antwoorden, dat is onmogelyk om te geloven. En bragt gy het eindelyk al zo verre, dat gy u beroept op het onderzoek van zaaken, en aan de *Predikanten* in *Wezel* zelve daar over te schryven, en aan hun Eerw.

Eerw. zelve te vraagen naar de reden, om welke gy aldaar niet zyt gebleeven; ey, stel u zelve in uw verstand eens voor; welk een antwoord zouden toch de Predikanten geeven?

Al konnen zy na waarheid u niet het minste te laste leggen om u te beschuldigen, en wie zou eindelyk gelyk krygen? Buiten twyffel, hun Eerws.! en gy zoudt als een Leugenaar en Bedrieger gescholden worden; en wat vervolgens aanvangen? waar zoudt gy wederom zo eene vrye Kamer met het geene daar by behoort, en wat gy nodig hebt, aantreffen? Wie zal u zulks bezorgen? Arbeiden kunt gy niet, daar toe zyt gy te zwak; te Beedelen schaamt gy u; en uwen Rykdom is u zelve bekent: vraag het uwe Beurs, die zal u NIET VEEL antwoord geeven. Waar zoudt gy dat geene, dat gy nodig hebt om u Leeven te onderhouden, van daan haalen?

Beeld gy dan u zelven in, dat Godt wonderen zal doen? U het Manna van den Hemel zal doen reegenen, of Kwakkelen door den Oostenwind, ofte Vleesch door de Raavens, en door den Engel brood zal toebrengen? en zullen dan uwe Schoenen niet verslyten, en uwe Kleederen niet verouden, gelyk eertyds Israël is wedervaren? O neen! Godt werkt in dezen tyd zulke Wonderen niet meer, daarom bezeft zelve, hoe het 'er met u zal uitzien; alle hope is verloren, enz.

Ik acht het, geliefde Leezer, onnodig, om hier ter neder te stellen, welke murmureeringen in myn boos herte zyn omgegaan, en hoe myne Ziele is aangevochten en gekwelt geworden, terwyl 'er dikke zwarte duistere Wolken, die niet te doorzien waren, voor myne zwakke oogen zweefden: het zal Gods Kinderen door hunne

ondervinding niet onbekent zyn, zo dat ik met eenen verleegenen David moest uitroepen: *gy hielt myne Oogen wakende.* (hy wil zeggen, dat Godt hem met zulk een zwaar kruis en bekommernisse overhoopt en te huis gezocht hadde, dat hy daar van niet konde slapen): *Ik was verslaagen dat ik niet konde spreken.* Ps. 77: 5. *Want de Vyand vervolgt myne Ziele, hy vertreed myn leven ter Aarde, hy legt my in Duisternissen, als de gene die overlange dood zyn. Daarom word myn Geest overstelpt in my, myn herte is verbaast in het midden van my.* Ps. 143: 3, 4.

„ Doch merkt, waarde Leezer, hoe de groote
„ ontfermende Godt zich aan zulk eene verleegen
„ Ziele niet onbetuigt laat, om haar te hulp te
„ komen, en uit haaren slaap en sluimer op te wek-
„ ken; al legt zy met Elias onder eenen Boom
„ te slaapen, en begeert wegens haare vervolgin-
„ ge van de Duivelsche *Jezebel* en *Beëlzebub*, die
„ haar *zoekt te dooden*, om niet alleen den tydely-
„ ken, maar den eeuwigen dood, in haaren
„ Geestelyken honger en dorst te sterven; zy
„ wordt opgewekt en haar toegeroepen: *staat op*
„ *ende Eet.*

„ Zy ziet wel met haare *Geestelyke oogen die nog vol*
„ *slaap zyn*, rondsomme, redeneerende: wat zal
„ ik eeten? van waar zal dit hier in deze Woes-
„ tyne herkomen? Zy vindt nogtans Spys en Drank
„ die beter is, als of het was *eene Koeke op Koolen*
„ *gebakken*, en *een Kruike Waters.* Want zy wordt
„ gespyst met het *Brood ende Water des Eeuwigen*
„ *Leevens.* En al wordt zy ter *eerster reize* niet
„ genoegzaam verzadigt, niet wegens gebrek aan
„ spyze en drank, die is genoegzaam, en over-
„ vloedig: maar om dat zy zich van *het slaapen*
„ *niet kan onthouden, om eene uure te waaken,* en dat

„ zy

„ *zy zich wederom neder legt om te slaapen*, zo wierd „ haar voor het tweedemaal toegeroepen: *wat slaapt* „ *gy? kunt gy dan niet waaken!* STAAT OP, ENDE „ EET, *want de Weg zoude voor u te verre zyn*; de „ Weg dien gy in de Woestyne zult hebben te wandelen, zou u te zwaar vallen, indien gy niet beter „ eeten, en u de spys en drank zoudt ten nutte „ maken, als gy ten eerstenmaal gedaan hebt; *doet* „ *maar uwen mond oopen*, en *eet het gene dat ik u* „ *geeve!* alsdan word zy eerst recht wakker: zy „ blyft zo nedergeslagen niet leggen, en valt wegens haare zwakheid niet wederom in slaap, gelyk het haar de eerstemaal wedervaren is: en het „ schynt haar toe, ten aanzien van de spys en drank, „ welke zy ter eerster reize hadde genoten, als „ was het maar eenen Droom, van welke de groote Propheet Jezaias zegt, *Cap.* 29: 8. *gelyk wanneer een hongerige droomt, ende ziet, hy eet, maar* „ *als hy ontwaakt zo is zyne Ziele leedig*: *of*, *gelyk* „ *als wanneer een dorstige droomt, ende ziet hy drinkt*, „ *maar als hy ontwaakt, ziet, zo is hy nog mat*, „ *en zyne Ziele is begeerig*: Neen, neen; maar „ *zy staat op*, zy richt haren nedergeslagenen „ Geest op, en verkwikt en verzadigt zich, zo „ dat, al moest zy *Veertig dagen* in de Woestyne „ omdoolen, zy nog kragt heeft."

Aldus bragt ik mynen tyd door in benauwtheid, verleegenheid en moedeloosheid, zo dat ik niet wist wat ik zou beginnen, om mynen nedergebogen Geest op te wekken en te verwakkeren: dan wilde ik het kostelyke Woord van Godt leezen, om voor my uit het zelve eenigen troost te zoeken, maar dit kon onmogelyk met eenen geheiligden aandacht geschieden; wilde ik myne kniën voor den Heere buigen, het was my nog onmogelyker om myne begeerte, smeeken en zuchten met myne verstomde tonge uit te drukken; ik ondernam zulks wel,

en ging menigmaal in het verborgen, om my voor den Heere te schikken, doch ik was stom, en moest leedig wederom heenen gaan; zo dat ik moest roepen; Heere ik kan niet bidden: Heere Jezus, leer my bidden, gy zyt magtig om *myne lippen te oopenen, en dan zal mynen mond uwen Lof vertellen!*

Op den 2 *May* 1766. des Avonds, wanneer ik my ontkleedde om my tot rusten te begeeven, schooten my deze woorden te binnen: *Ik overdachte de dagen van Ouds; de Jaren der Eeuwen*, Ps. 77: 6. maar, dacht ik, welk een troost kan ik scheppen uit deze woorden? *Asaph* is hier in dit geval gehoorzaam aan het bevel Gods. *Deut.* 32: 7. *Gedenkt aan de dagen van Ouds, merkt op de jaaren van elk geslachte.* Dat is, te gedenken aan de wonderwerken, die Godt van eenwigheid gedaan heeft, gelyk zulks het Grondwoord מקדם duidelyk uitdrukt: zo zeide ook David, *Ps.* 143: 5. *Ik gedenk aan de dagen van Ouds, ik overlegge alle uwe daden: ik spreke by my zelven van de werken uwer handen.* En *Ps.* 74: 12-18. *Evenwel is Godt myn Koning van ouds af; die verlossingen werkt in het midden der Aarde: gy hebt door uwe sterkte de Zee gespleeten: gy hebt de Koppen der Draaken in de Wateren verbrooken: gy hebt de Koppen des Leviathans verplettert: gy hebt hem tot Spyze gegeeven den Volke in dorre plaatzen: gy hebt eene Fonteine ende Beeke gekloouen: gy hebt sterke Rivieren uitgedroogt; de dag is uwe, ook is de nacht uwe: gy hebt het licht onder de Zonne bereidt: gy hebt alle de palen der Aarde bestelt: Zomer ende Winter die hebt gy geformeert.* (In deze beide plaatzen komt het zelve Grondwoord מקדם voor, en drukt uit van *Eeuwigheid.*)

Eindelyk na dat ik omtrent een uur geslaapen hadde, wierd ik *wakker* gemaakt, wederom met dezelve woorden; zo dat ik moest roepen; Heere, niet

al-

alleen wil ik zulks gedenken, maar ik wil het ook met David (na bovengemelde *Ps.* 74: 12-18.) met mynen mond belyden, en met *Asaph* in dezen Psalm zeggen, *wie is een groot Godt, gelyk gy Godt!* enz. En terwyl ik overleide by my zelven: zal 'er in deze woorden voor my eenen troost zyn te vinden? Ziet, toen wierd myne angstvallige en slaapende Ziele opgewekt, en deze woorden waaren my tot zulk eene bestraffinge voor myn ongelovig herte in alle myne verkeertheden, dat ik met dezelve den geheelen nacht doorbragt in traanen. Ach! dacht ik, mogt gy deze woorden van den Vroomen en Godzaligen *Asaph* recht nadenken, *aan de dagen van ouds, ende de jaaren der Eeuwen*; wat de getrouwe en goedertierne Godt al aan u gedaan heeft, van 's Moeders lyve aan, hoe Hy ten allen tyde voor u heeft gezorgt, toen gy buiten staat waart om te konnen zorgen; Hy heeft u gegeeven zulk een Heerlyk en Kunstryk Lighaam, zynde een meesterstuk, het welk alle verstand te booven gaat, en tot verwonderinge verstrekt, zo dat gy met David moet bekennen: de *Kennisse is my te wonderbaar: zy is hooge, ik en kan daar niet by. Ps.* 139: 6. Hy heeft dit Lighaam verciert met alle deszelfs Leeden: Hy heeft in het zelve geblazen eenen Geest des Leevens, eene Onsterfelyke Ziele; hy heeft het zelve in uwes Moeders Lighaam geformeert, gevoedt, bewaart, en het zelve uit dezen duisteren Kerker doen te voorschyn komen, en op den bewoonden Aardbodem geplaatst! Och, waarom heeft hy dit alles gedaan? is daar van wel eene andere reeden te geeven, dan deeze: op dat de groote Schepper in dit Lighaam en in die Ziele zoude verheerlykt worden: en daar toe heeft hy den tyd, hoe lange zulks geschieden zal in de EEUWIGHEID, door een onveranderlyk Raads-besluit verzeegeld; maar onmogelyk kon immers dit geschie-

den om dit einde te bereiken, zo Godt den Mensche Lyf en Leeven, 't welk hy hem eerst geschonken hadde, ook niet tot op de bestemde tyd met allen nooddruft onderhoud en verzorgd; en eeven daarom is alles, wat 'er in de Waereld geschapen is, om des Menschen wille geschapen, gelyk de groote Dichter zingt, *Ps.* 104: 14, 15. *Hy doet het Gras uitspruiten voor de Beesten, ende het Kruid tot dienst des Menschen: doende het Brood uit de Aarde voortkomen, ende den Wyn, die het herte des Menschen verheugd, doende het aangezichte blinken van Olie: ende het Brood, dat het herte des Menschen sterkt.* Och, het kan immers onmogelyk missen: wie een Lampe ontsteekt, die voegt ook zekerlyk de Olie daar toe, zonder welke dezelve niet zoude kunnen branden: zoude hy dan zulk een kostelyk Huis, dat hy zelve heeft gebouwt, wederom laten vervallen? Immers neen, maar zo lang het hem zal believen het zelve te gebruiken tot zyn eere, zo lang verzorgt hy ook het zelve met al wat nodig is om te konnen leeven, al zoude hy ook by gebrek van natuurlyke middelen, wonderen doen. Och al is *Ismaël* van *Abraham zynen* VADER, ten huize uitgestooten, en hy met zyne Moeder *Hagar* in eene dorre Woestyne als een Pelgrim moest omdoolen, en in dezelve verdoolen, zonder weg noch pad te konnen vinden; en kwam het eindelyk zo verre, dat hen het water ontbrak, en 'er geen Fontein of Bron in dezelve wyd en zyd was te vinden, zo dat hy van dorst moest versmachten, zo wierd hy ten laatsten ook van zyne *Moeder* verlaaten: zy leide hem neder onder eene struik, en ging weg: niet uit liefdeloosheid, maar wegens weedom hares herten, om dat zy hem niet konde zien sterven. Deze verlaating veroorzaakte hem nog meerder smerten: hadt hy nog in de armen van zyne Moeder zynen Geest mogen uitblazen, zo mogt het

ster-

ſterven hem in zynen doodsangſt nog verdraaglyker zyn geweeſt; maar zyne trooſtelooze Moeder kon hem niets anders helpen dan met weenen: *Zy weende bitterlyk.* En zou zy niet weenen! en haar Moeders herte verſcheurt worden, als zy den Zoone haares ſchoots aldus zag liggen, zyne tonge verdroogt en verdort, den Geeſt geeven? Riep en klaagde David over zynen Zoon *Abſalom*, van welken hy zo was vervolgt geworden, als hy hoorde den Doods zyns Zoons, zeggende: *Abſalom, Abſalom, was ik voor u geſtorven.* Welke Klaagredenen zal deze bedroefde Moeder over haren eenigen en geliefden Zoon geuit hebben: *Ismaël, Ismaël*, Och, dat ik voor u mogte ſterven, enz. Maar met al haar klagen, met al haar weenen, kon zy hem niets helpen; al wilde zy haare vergoten traanen alle verzamelen, zy kon nochtans daar mede onmogelyk zynen dorſt leſſchen, en hem van den dood behouden, alle hoope was verlooren: maar *de hand des Heeren was niet verkort om te konnen helpen*, al is hy van zynen *Vader* verſtooten, en van zyne *Moeder* verlaaten: zyne toezegging, welke hy aan zyne Moeder *Hagar* gedaan hadde, voor en aleer hy nog gebooren was. *Gen.* 16: 10-12. moeſt vervult worden. *Zoude hy zeggen, ende niet doen*, enz. Ziet, haar wierd een Waterput getoont, op dat zy haaren ſmachtenden Zoone konde verkwikken, zo dat hy ten aanzien van deze uitwendige redding en voorzienigheid met recht konde zeggen en roemen *myn Vader ende myne Moeder hebben my verlaaten, maar de Heere* heeft my niet verlaten, *heeft my aangenomen.* O wonderbaare redding! Ja al moeſt de Hemel *Manna* regenen, de Ooſte wind *Kwakkelen*, de Rotsſteenen *Water*, de Ravens *Vleeſch*, de Engelen *Brood*, ende de Viſſchen *Geld* aanbrengen; is dan zyne hand verkort? of verlaat hy de werken zyner handen?

En gy kwelt u zelven met uwe mistrou-

wende en ongeloovige zorgen, als of 'er geen Godt in den Hemel was, die zo lang voor u heeft gezorgt, en die in zyn Heilig Woord heeft gezegt: *Ik zal u niet begeven, ik en zal u niet verlaten*, *Hebr.* 13: 5. Heeft dan Godt opgehouden voor u te zorgen, dat gy daar mede moet beginnen? of weet hy geen raad meer, dat gy hem ten raadgeever wilt zyn? of is zyne Almacht en vermogen uitgeleedigt, dat hy u niet meer helpen kan, dat gy u zo bezorgt, en u herte afknaagt? van waar zal toch dit of dat komen! hoe zal het met dit of dat nog afloopen? Gy weet immers zelve, hoe groot uw Rykdom is, en wat zult gy beginnen? Zal dan *Godt Vensteren in den Hemel maaken?* enz. *Och, gedenkt doch aan de dagen van ouds: aan de voorbygegaane* 32 *Jaaren*, welke eene ontelbaare menigte van weldaaden 'er aan u geschied zyn; heeft hy u niet verzorgt, en veel meer aan u gedaan dan gy had derven wenschen of denken? Ey, hebt doch uw vertrouwen verder op Hem, en u zal verder alles gegeeven worden naar zynen Heiligen raad en wille. O hoe recht drukt zich de Godzalige en Heldmoedige Reformateur uit, ik meene LUTHERUS: *Zyn wy niet*, zeide hy, *heillooze en ondankbare Menschen, over welke Godt billyk zoude toornen? wy moeten belyden, dat hy ons het groote en meeste van zelve en ongebeeden gegeeven heeft: en wy willen toch hem niet vertrouwen, dat hy ons het mindere zal geeven! het zoude immers eenen ryken Man, die u duizend guldens hadde geschonken, tot smerte zyn, zo gy hem zo veel niet vertrouwde, dat hy u een paar oude Schoenen zoude geeven; even alzo doen wy in waarheid tegen onzen Godt in den Hemel, wanneer wy zorgen voor eeten ende drinken, daar hy ons alrede Lyf ende Leeven geschonken heeft*, enz.

En wilt gy u eindelyk herinneren en overdenken aan *de voorleedene tyden*, en aan de *verloopene Acht-*

en twintig Jaaren, hoe gy in uwe blindheid, in een ſtik donker land en ſchaduwe des Doods, hebt gewandelt, en als het Veulen van een Muil-Ezel zyt omgezworven, en hoe de Heere zyne Genade-hand aan u heeft gelegt, en u uit uwen Zonden ſlaap doen ontwaaken, en u geſterkt, bemoedigt, getrooſt, en bewaart. Ja hoe veelmaalen van den dood geredt, en u als eenen blinden heeft geleidt. Hoe Jezus, de getrouwe Heiland, ter aller tyd heeft gezorgt, en menigmaalen den zwaaren Zorgſteen, welke u hert heeft zaamen gedrongen en gepakt, heeft afgewentelt? Ey, kunt gy dan niet met recht beſluiten en u trooſten, dat de Heere ook in het toekomende voor u zal zorgen, en gy met eenen David uwe bekommerde en verleegene Ziele toeroepen, *keer weder, myne Ziele, tot uwe ruſte*, WANT DE HEERE HEEFT AAN U WEL GEDAAN in *de oude tyden*, van 's Moeders Lyve aan en in *de lang voorleedene Jaaren*, toen gy van uwen Zonden ſlaap wierd opgewekt; *wat buigt gy u neder, O myne Ziele, ende wat zyt gy onruſtig in my: hoopt op Godt, want ik zal hem looven*, enz. Waarlyk by ieder weldaad, en wonder volle leidinge, die tot hier toe aan u geſchied is, behoord gy eenen *Altaar* en *Gedenkzuil* op te richten, met het Opſchrift op deszelfs Capiteel: TOT HIER TOE HEEFT DE HEERE GEHOLPEN, en het Onderſchrift op deszelfs Voet: Ja, HY ZAL VERDER HELPEN. Maar gy overhoopt u, och arm, en uw herte word vervult met zulk eenen laſt van Zorgen, dat deze *Doornen* zo weelig *opgroeijen*, dat zy *het goede Zaad verſtikken*. Daar door vergeet *gy de Oude tyden*, en aan *de verloopene Jaaren* te gedenken; alle de weldaaden die aan u zo wel naar Lighaam als naar Ziel zyn geſchied; daar door vergeet gy voor uwe koſtelyke Ziel, voor uw eeuwig Heil, voor de Spyze die eeuwig blyft te zorgen. Ach *wat zal*, wat

moet

moet ik doen, op dat ik Zalig worde: en, u wedervaart gelyk eertyds *de vette Koeijen*, en de *volle Airen*, welke Pharao in zynen verschrikkenden Droom zag, hoe dezelve door de *magere Koeijen* en *dorre Airen* verslonden wierden. Och, dat uwe Ziele van haaren Geestelyken Slaap en Droom mogt schrikkend opgewekt worden, en dat dit uwe eenige en gewichtigste zorge mogt zyn, hoe gy van uwe Zonden, die meerder zyn dan de Hairen uwes hoofds, ontledigt mogt worden, om eenen verzoenden Godt ende Vader in den Hemel te aanschouwen; het Brood en Water des Leevens, de Klederen des Heils, ende den Mantel der Gerechtigheid deelachtig te worden! Zeekerlyk zo u dit recht leevendig en krachtig voor oogen stond, en het uwe hoofdzorge was, och, gy zoudt zo uw eigen herte niet afknagen, en u dag en nacht niet kwellen met zorg op zorgen, gelyk *de woedende Zee, die niet kan rusten, maar wiens wateren steeds slyk ende modder opwerpen.* Want uwe Zielszorge zou de andere verjagen en verdryven, gelyk de duistere en dikke Wolken door den Wind verdreven worden, ja gelyk eertyds *Dagon* voor de *Verbonds-Ark* ter Aarde nederviel, en als de Egyptische Tovenaars hunne staaven door den staf van Mozes zyn verslonden geworden. O! hoe gelukzalig zoudt gy zyn! dan zoudt gy met zeker Godzalig Leeraar in vertrouwen konnen zeggen: *indien ik wist, dat 'er een tyd zoude komen, dat Godt zoude ophouden Godt te zyn, te regeeren, te zorgen, en de zyne te beschermen, en te onderhouden, zo zou ik my tot veele zorgen schikken: maar zo lange myn Godt en Vader leeft, en voor my zorgt, zie ik niet van welken nuttigheid myn zorge zou zyn: waar deze Zonne schynt, behoeft men geen licht te ontsteeken, en waar Godt belooft heeft alles zelve te draagen, te verschaffen en te behouden, daar behoeft men geen Zorg-*
zuilen

zuilen op te richten, enz. Dan zoude u eerst recht onder het oog gebragt, en op uw herte gedrukt worden, om te *gedenken aan de dagen van Ouds*, en *aan de jaaren der Eeuwen*, met beschaamtheid, hoe gy dezelve hebt doorgebragt: meestendeel met murmureeren, met Ongeloove, met Zorgen, en met traanen tegen zulk eenen goeden en barmhertigen Godt, *die ryk is in barmhertigheid*, daar hy heeft *Ingewanden der barmhertigheden*, *en die zich over de geene*, *die hem vreezen*, *ontfermt*, *gelyk een Vader zich ontfermt over zyne Kinderen*. Ps. 103: 13. en die *meer overvloedig kan en zal doen*, *als gy zelve bidden en denken kunt*. Dan zoudt gy beginnen te bedenken de dingen, die boven zyn, *daar Christus is*, *en niet die op Aarde zyn*, enz. Dan zoudt gy in Waarheid en in Geloove uitroepen: *Ik werpe alle myne Zorge op den Heere*, *hy zal my onderhouden*; *Ik beveele alle myne weegen den Heere*, *en hoope op hem*, *hy zal het Wel maken*. Eindelyk, dan zoudt gy ondervinden, niet alleen, dat de Heere *in den honger van den dood zal verlossen*; *maar gy zoudt in den honger lagchen*, enz.

Eindelyk door deze bestraffing, en vermaaninge, die myne Ziele in dezen nacht hadde ontfangen, wierd ik zo opgewekt, dat ik vast besloot van *Wezel* te vertrekken, het mogt dan gaan zo als het wilde, en alle myne wegen aan den Heere over te geeven, myn vertrouwen op hem te stellen, daar hy het is, die het herte van alle Menschen in zyne magt heeft, ook de *herten der Koningen*, om dezelve te neigen naar zyn welgevallen; Hy is ook magtig de herten zyner Knechten, die zyn kostelyk Woord verkondigen, op te wekken, dat zy met de Oogen des Geestes kunnen inzien in myn herte, dat ik geen *Bedrieger* ben, maar dat het my alleen om de Waarheid en om myne Eeuwige Gelukzaligheid te doen is.

Ik maakte myne gedachten en vastgenomen be-

fluit van myn wegreizen aan myne geliefde Vrienden bekent; zy begonden wederom my te beklagen en te waarschouwen, gelyk zy eertyds gedaan hadden, (Zie Pag. 227.) doch alles kon nu niets helpen, ik gaf hen tot antwoord, en zeide: waarlyk, ik moet met schaamte bekennen, dat, indien ik een waar en levendig geloove aan, en vertrouwen op den Heere Jezus hadde gehad, ik den tyd, dien de Heere uit vrye Liefde en Genade nog heeft geschonken, om in het Land der Leevendigen te zyn, hier in *Wezel* niet zoude hebben doorgebragt, en myne Ziele zo laaten versmachten: Och, waarom zal ik den welaangenaamen tyd, en de dierbaare uuren zo verzuimen, die nimmer te herroepen zyn, en aan welke de eindelooze Eeuwigheid vast is, zal ik dan zo lange wachten tot dat eindelyk den Avond en de donkere Nacht-schaduwe by my aanbreeken? Wie kan my van die uure verzeekeren? Immers geen Mensch in de Weereld. ô Neen! maar ik wil my niet meer kwellen met het geene dat voorby is, maar my strekken na het geene dat voor my is; ik wil niet verder vertoeven, en den tyd verzuimen, maar myne uitzicht is op den Heere, hy zal my geleiden naar zyn welbehagen, enz.

Ik maakte ook myn voorgenomen Reize bekent aan bovengemelden Ds. Engels, Predikant te *Mulheim aan de Rhoer*, en ik ging insgelyks weder by Ds. Carp, om myn wegreizen mede aan hem bekent te maken, zyn Eerw. daar by verzoekende dat hy my geliefde een Attestatie, hoe ik my te *Wezel* had gedragen, te doen toekomen, by welke geleegenheid ik my van Schreiën niet konde onthouden; maar zo dra zyn Eerw. myn vastgestelt voornemen van het wegreizen verstond, was het (Ik moet hier de waarheid belyden) zyn Eerw. leed. (wat in zyn gemoed in dezen tyd is omgegaan, is my onbekent) Altans hy stelde alle mogelyke middelen te werk, om my van myn voornee-

men af te brengen; Hy beloofde my, dat my van den Magistraat meer zoude toegelegt worden (Zie Pag. 225.), byzonder wilde zyn Eerw. in het Cathechiseeren meerder vlyt aanwenden, enz. Want vervolgde hy, geen Predikant in Holland, gy moogt komen waar gy wilt, zal u in Persoon in de Waarheid onderwyzen; maar zy zullen u aan eenen Cathechiseermeester overgeeven om u te leeren, enz. Doch alle zyne redenen ter beweeging konden myn herte niet buigen, of beweegen, om in *Wezel* te blyven, want ik antwoordde hem: Ik bedank nu, Dominé; myn vertrouwen is op den Heere, en ik verzoeke, als het U Eerw. belieft, my een Attestatie te geeven, en zo bragte ik in Traanen by zyn Eerw. toe ontrent een uur Tyds.

Eindelyk, als Do. zag, dat alle zyne beweegredenen en beloften niets konden helpen, zeide hy, dat ik voor myn wegreizen by hem zou komen, en dan zou zyn Eerw. my niet alleen een Attestatie geven, maar nog daarby een Recommandatie bezorgen. Ik bedankte, en ging tot myne geliefde Vrienden, en vertelde hen wat Dominé my belooft hadde. Och, wie was vrolyker dan ik ter dezer tyd! en myn hert liep reeds met deze Attestatie en Recommantie, (schoon ik dezelve nog niet eens in handen hadde) in hoogmoed weg; nu, dacht ik, ben ik geholpen; nu hebbe ik niets meer te zorgen, en daar door begonnen myne Oogen van den *Heere* af te zien, en ik hadde myne verzeekering en vertrouwen op het Schrift van een *gebroken Rietstaf*, welke door zwakke handen van een Menschen Kind, dat veranderlyke gedachten heeft, zou geschreeven worden.

Den 4 *May* begaf ik my by bovengenoemde Ds. HENCKE, Predikant in *Duisburg*, by de Luthersche Gemeente; welke zich toen voor eenige dagen binnen *Wezel* onthielt, om

zyne Vrienden te bezoeken; Logeerende by Juffrouw *Kuls*, (zynde de Zuster van myn Heer *Jerissen*, weshalven ik eenen vryen toegang in haar Huis had, en haar menigmaal in dezen tyd bezocht hebbe). Ik erinnerde my de byzondere verkwikkingen, die ik in myne Ziele hadde ondervonden onder onze t' Zamenspraaken, (Zie Pag. 235.) daarom dacht ik, zou ik dezen Godzaligen Man niet nog eens voor myn wegreizen van hier, toespreeken? en hem ook myn voorneemen bekent maaken? Eindelyk ik ging by hem, en ondervond dezelve liefde als voorheen: ik bragt by hem omtrent 2 uuren door in byzondere verkwikkingen voor myne Ziele; ik maakte hem myn voorneemen, om van *Wezel* weg te reizen bekent, en verzocht daar by van hem, dat hy my met zyn Handschrift, tot een Gedenkteeken, wilde verwaardigen; waar op zyn Eerw. antwoordde: Och ja, zeer gaarne; komt maar morgen vroegtydig by my, zo zal uw verzoek en begeerte vervult worden. Ik ging van hem weg met groote liefde, welke ik voor de tweedemaal by hem ondervond; en ik kocht een klein Schryfboekje in Octavo, om daar in door hem te laaten schryven. Hier in, dacht ik, is het beter bewaart, dan op een blad Papier: en in het byzonder dacht ik ook de Attestatie, welke my Ds. CARP beloofd hadt, in het zelve te laaten inschryven.

Den volgenden dag ging ik des morgens vroeg tot den Lieven Ds. HENKE, en bleef by hem meer dan een uur, en hy schreef in myn bovengenoemde Boekje het volgende in 't Hoogduitsch.

„ Ich gratulier ihm, mein lieber Freund Salomon,
„ das er sich mit der überbliebenen nach der Wahl
„ (Rom. 11: 5.) der gnade auffgemacht hat, die
„ von den . . . verstopften Brunnen wieder auffzu-

„ gra-

„ graben; und will ihm noch frölicher gratulieren /
„ wan er den Brunnen lebendiges Wassers wird ge-
„ funden haben / . . . und bald in Rehoboth (Gen.
„ 26: 22. vom dem selben trinken möge im Glauben
„ dass JESUS Messias sey. Gelobet sey seinen
„ Nahme Ewiglich zur Ehre Gottes, des Vatters /
„ denselben verklåre der Geist des Herrn in ihm und
„ allen / die dass zeugniss Jesu haben.

„ Auff begehren schrieb es zu einen zeugniss einiger
„ bekantschaft mit ihm.

JOHANNES CHRISTOFFEL
HENEKE.

Evangelie Prediger in Duisburg.

Den 5 May 1766.

„ Der gute Hirte / der sein leben gelassen hat fur
„ die Schaffe / bringe auch diss Schaff vom hause
„ Israels zu seiner Heerde / zur freude seines Volcks.
„ AMEN.

Waar van de Vertaaling aldus luid:

Ik wensch myn Lieven Vriend Salomon geluk, dat hy zich met het overblyfzel na de verkiezinge der Genade. (Rom. 11: 5. Alzo is 'er dan ook in dezen tegenwoordigen tyd een overblyfzel geworden na de Verkiezinge der Genade.) *heeft opgemaakt, om de Put, die van de Jooden gedempt is, weder op te graven; En Ik zal hem met meerder vrolykheid geluk wenschen, wanneer hy de Put van het Water des Levens zal hebben gevonden, en dat hy haast uit dezelve in Rehoboth* (Gen. 26: 22. Ende hy brak op van daar, ende groef eenen anderen Put, en zy en twistteden over die niet: daarom noemde hy

zynen naame Rehoboth, ende zeide: want nu heeft ons de Heere ruimte gemaakt, ende wy zyn gewassen in dit Land.) *zal mogen drinken, in Geloove, dat Jezus de waare Messias is. Geloofs zy Eeuwiglyk zynen Naame, tot Eere Gods des Vaders; de Geest des Heeren verklaare den zelven in hem, en in allen die het getuigenisse Jezu hebben.*

Op het verzoek is dit geschreeven tot een getuigenis van eenige kennisse te hebben met hem (te weten Salomon Duits.)

(*was geteekent:*)

JOHANNES CHRISTOFFEL HENCKE,

Evangelie Prediker te Duisburg.

Den 5 May 1766.

De goede Herder, die zyn Leeven heeft afgelegt voor zyne Schaapen, brenge ook dit Schaap uit den huize Israëls tot zyne Kudde, tot blydschap van zyn Volk. AMEN.

Den 7. dito ging ik by den Eerwaardigen Ds. DE WYLICK, welken ik den eersten Avond in het Huis van den Heer *Bierd* ontmoet hadde (Zie Pag. 210.) om van zyn Eerw. affcheid te nemen, en hy schreef in het zelve Boekje de volgende Attestatie.

Copia.

Rabby Salomon is my hier te Wezel bekent geworden, en betuigde groote lust ende begeerte te hebben

ben, om in de Waarheden der Christelyke Religie onderweezen te worden, en hadde overtuiginge, dat Jezus van Nazareth de waarachtige Messias was. Hier ter plaatze geen geleegenheid ontvangen hebbende, om door Belydenisse en den H. Doop in den schoot der Christen Kerke opgenomen te worden, zoekt hy dezelve elders, waar hy te gelyk geleegenheid wenscht te vinden, om door 't onderwyzen in de Hebreeuwsche Taale zyn brood te winnen. Op zyn verzoek wilde ik hem dit getuigenis niet weigeren; en betuige te gelyk, dat zyn gedrag zederd 6 Maanden, dat ik hem hebbe leeren kennen, onberispelyk geweest is.

Myn Hertelyke Wensch is, dat de Heere, die hem zo verre verlicht heeft, verder met zynen Geest in hem werke, op dat hy tot de Geloofs-vereeniginge met den Heere Jezus komen mag. Als mede dat de Albestierende Voorzienigheid hem zo mag geleiden, dat hy op eene plaatze mag komen, waar hy na Ziel ende Lighaam mag gelukkig zyn.

Och, of Israëls hulpe uit Zion verschynen en Godt zyn Gevangen Volk verlossen mogte. Ps. 14:7. (Och dat Israël verlossinge uit Zyon kwame: Als de HEERE de gevangene zyns Volks zal doen wederkeeren, dan zal zich Jacob verheugen, Israël zal verblydt zyn.)

(*was geteekent:*)

MATTH. DE WYLICK.

Predikant by de Waalsche en Fransche Gemeente.

Wezel den 7 *May* 1766.

„ Hier beroepe ik my op het Schryven van de-
„ zen Godzaligen Leeraar, om voor den verstan-
„ digen Leezer te bevestigen, dat het geene wat
„ ik (Pag. 225. en Pag. 239.) hebbe geschreeven
„ van de behandeling en het onderwys in de Waar-
„ heden, oprecht en waarheid is: zo dat de ge-
„ liefde Leezer maar gelieft te herleezen en te
„ overdenken de woorden van dezen Heer, daar
„ hy betuigt en schryft, *hier ter plaatze geene ge-*
„ *leegentheid ontfangen hebbende, om door Belydenisse*
„ *en den H. Doop in den schoot der Christelyke Kerke*
„ *opgenomen te worden, zoekt hy dezelve elders*, enz.
„ Hier is de Vraage: waar in het heeft bestaan,
„ dat 'er in *Wezel* geen geleegenheid was voor my,
„ om myne Belydenisse te doen, en door den *H.*
„ *Doop* in den Schoot der Christelyke Kerke opge-
„ nomen te worden? wie heeft zulks tegenge-
„ staan? en wat was dan de oorzaak daar van?
„ was 'er van den Vierden *November* 1765. tot
„ den 7 *May* 1766. geen tyd genoeg om eene
„ Belydenisse te leeren? enz. Moet gy niet, ge-
„ liefde Leezer, in uw verstand ten vollen over-
„ tuigt zyn, dat de oorzaak daar van alleen is ge-
„ leegen in het geene ik booven breedvoerig naar
„ waarheid geschreeven hebbe? het welk deze
„ Godzalige Leeraar in deze Attestatie met zyne
„ hand niet heeft willen schryven, om gewichtige
„ reedenen, niet nodig hier te verklaaren; doch
„ deze aangetoogen woorden zyn genoeg tot my-
„ ner bevestiging, en zeekerlyk, was 'er maar het
„ minste te vinden geweest om my te beschuldigen,
„ zo zou deze Godtvruchtige Man, die ook het
„ Evangelium Jezu Christi Predikt, my zulk een
„ Attestatie niet hebben gegeeven. Wat dunkt 'er
„ u van, geliefde Leezer? Ik laate het over aan
„ uwe verstandige beoordeeling."

Eindelyk ging ik by Ds. Carp om van hem te
ver-

verzoeken de beloofde Atteſtatie en Recommandatie, neemende in myne eenvoudigheid myn Boekje, in welk de voorige Atteſtatien waren ingeſchreeven, en gaf het zyn Eerw. op dat hy zyne Atteſtatie by de voorige zoude byvoegen: maar zo dra Dominé de voornoemde Atteſtatien las, zeide zyn Eerw. tot my: *nu hebt gy niet meer nodig.* Welke woorden my in den beginne in myne zwakheid zeer verſchrikten, en een overvloed van Traanen uit myne Oogen perſten; maar alles kon niet helpen, en ik ging ledig en ongetrooſt van zyn Eerw. weg, welke echter tot my zeide, dat ik voor myn Vertrek nog weder tot hem zoude komen.

De Vyand begon my wederom te kwellen; wat zult gy nu beginnen? enz. En terwyl ik zo in myne bedroefde redeneering over het Pleih naar myn Huis wilde gaan, om het voorgevallene aan myne geliefde Vrienden te klaagen, wierd ik in myne Ziele getrooſt met de woorden van den Propheet Jezaias, *Cap.* 43: 2. *Wanneer gy zult gaan door het water, ik zal by u zyn, ende door de rivieren, zy en zullen u niet overſtroomen: wanneer gy door het vuur zult gaan, en zult gy niet verbranden, ende de vlamme zal u niet aanſteeken.* Zo dat ik moeſt uitroepen: *Heere Jezus, zo gy met my zyt, dan hebbe ik niets meer noodig; Och, dan kan my noch water noch vuur ſchade toebrengen; ja dan zou ik met* David *konnen zeggen en roemen: met mynen Godt ſpringe ik over de muur. Maar, O groote Ontfermer! ſterkt gy myn Geloove, op dat ik dezen troost ten allen tyde mag konnen gelooven, dat gy, O Heere Jezus, met my zyt!* En ziet, zo als ik in myne gedachten en werkzaamheden voortwandelde, ontmoete ik Ds. SNYDERS, by welken ik geduurende den geheelen tyd, dat ik in *Wezel* was geweeſt, nog de Eere niet hadde konnen erlangen om in zyn huis te komen of met zyn Eerw. te ſpreeken. Dat is gevallig, dacht ik,

deren naar den Vleesche, enz. En ten aanzien van bovengemelden Brief, denke ik, dat mogelyk het JOODEN INSTITUTIE te HALLE zelve dien Brief met 'er tyd in Druk zal uitgeeven, (zo het zelve niet reeds geschied is) dan zal de Leezer eerst recht konnen inzien myne Gemoeds-gesteltenis te dier tyd, en hem dienen ter bevestiginge van de waarheid, die ik hier in geschreeven hebbe.

Des Nademiddags ontfing ik van Ds. ENGELS, op eenen Brief, door my aan zyn Eerw. geschreven, en waar in ik myn Vertrek uit *Wezel* aan hem had bekent gemaakt, het volgende antwoord in 't Hoogduitsch.

HERTZLICH GELIEBTER FREUND!

„ Gleich wie ihr mir seit euren letzten unverstelten
„ Kindlichen umgang immer in gedächtnis gelegen habt/
„ welches mich öfft über die harte probe/ die euch ent-
„ weder schon betroffen haben/ oder noch bevorstehen
„ mögten/ innig seuffzend gemacht; also gereichte es mir
„ zur aussnehmenden freude/ aus euren treuen Schrei-
„ ben eure gegenwärtige umstände zu ersehen. Ich habe
„ eurentwegen nicht nur von Menschen/ die ich nach
„ ihrem inwendigen bestehen nicht beurtheilen mag/
„ sondern auch von wahre Kinderen Gottes viele be-
„ streitungen auszustehen gehabt/ die inzwischen bey
„ mir nicht weiter als einen desto starckern Liebesdrang
„ vor euch zu dem Herrn zuschreyen aussgewurcket ha-
„ ben. Dis scheine die beste hulffe vor euch zu seyn/
„ und ich weiss es/ der erbarmende Gott wird mein
„ und andrer armes flehen nicht zu schanden werden
„ lassen. Alle Verdenckungen/ die aus eure be-
„ quemheit im Schreiben so wohl als in der Teut-
„ sche Sprache/ dessgleichen aus eure grossen Er-
„ känt-

„ käntnus / ferner aus den unerheblich schreittenden
„ anlaſs zu eure Uberzeugung / aus dero lange be-
„ harrung im Judenthum / aus dem gehabten vorigen
„ grossen vermögen / aus der an die Missionarios
„ einstmahlen ertheilten antwort / etc. etc. Auch bey
„ Erleuchteden Selen entstehen / haben bey mir keine
„ die geringste krafft. Ich hoffe / jene sonst wohlmei-
„ nende Freunde werden gluchlich an euch betrogen /
„ und durch einen rechtseligen Erfolg wiederleget werden.

„ Je unvolständiger eure Lebensgeschichte manchen
„ zu seyn scheinet / desto ungekunstelter und beglaubiger
„ komt sie mir vor. Vieleicht möchten Christen einer
„ behutsam gehenden denckens art mir diese geöffente
„ vertraulichkeit gegen euch übel nehmen; denen zu
„ gefallen habe ich oben die schwierigkeiten bemercket /
„ die ihnen euerentwegen vorliegen; dass storet mich
„ aber keines wegs.

„ Am folgenden tage des Herrn muss ik
„ selbst nach Dinslagen Predigen gehen; wo
„ es euch möglich fällt / so komt alsdan / wird sein
„ den 11 May / zu mir: ich werde mich bemühen / unter
„ Gottes Gnaden beystand eure Reise abzurathen.
„ Doch warum thue ich es nicht lieber schon in diesen
„ Brieffe? Ich kan klaar sehen / dass eine hand Gottes /
„ und des Teufels hiebey im spiel ist; Jener will
„ euch auff allerley art in Gehorsam / in der Gedult /
„ in Wohlnehmenheit / in gewurtzelten Glauben /
„ in der Demuth / Vergnugsamheit / ect. uien;
„ hältet ihr nun unter allen Einschränkungen aus / so
„ wird die sache Gottes desto heller und ruhmlicher
„ gerechtfertiget / und die vermuthliche weise absicht /
„ die dortige Prediger bey euren aufſhalten zugleich
„ beaugen mögen / erfreulich erreicht. Eben dadurch
„ werden dieses seine tieffen zu schanden gemacht /
„ der euch durch solchen abzug von Wesel wieder möcht
„ in

„ in sein Netz locken / euch vollens allen Credit benehmen / und NB. dasz werck auff einmahl sturtzen „ will / wo es seiner volendung und Krönung nahe „ bekommen. Zu desto unbesorgter vorkommen wollen „ wir in solchen fall gern etwas in Demuth beytragen / „ wozu aber sonst wenig Rath bey andren sehe. Hr. „ Jorissen werde bey eigner gegenwart kurtzlich auf „ seinen Brieff antworten. Dieses bitte ihm zu sagen. „ Meinen sinn eurentwegen sicher ausgedruckt / Jos. „ 1:7-9. 2 Chron. 20: 12. Hebr. 13: 5. Openb. „ 2: 10."

Ich bin euer Elender Bruder /

ENGELS.

Muhlheim / 9 May 1766.

De Inhoud van dezen Brief is aldus:

HERTELYK GELIEFDE VRIEND!

Zo als gy my zedert uwen laatsten onopgeschikten Kinderlyken ommegang steeds in gedachtenisse geweest zyt, en my uwe zaake, wegens de harde proeven die u of reeds getroffen hebben, of nog aanstaande zyn, innige zuchtingen verwekt heeft; zo diende het my wederom tot de uitnemende blydschap, uit uwe laatste Missive uwen tegenwoordigen toestand te verneemen. Ik hebbe uwent wegen veele bestrydingen moeten uitstaan, niet alleen van Menschen, die ik naar hunnen inwendigen staat niet mag beoordeelen, maar ook van waare Kinderen Gods; die ondertusschen by

my niet anders hebben uitgewerkt, als een te sterkeren liefdedrang voor u, om tot den Heere te roepen. Dit scheen de beste hulp voor u te zyn, en ik weet, dat de Ontfermenden Godt, het arm smeeken van my en andere niet zal laten te schande worden.

Alle Verdenkingen, die 'er tegen u zyn ontstaan, ook by verlichte Zielen, *zo wel uit uwe* bekwaamheid *in 't* Schryven, *als de Kennisse in de* Duitsche Spraak, *insgelyks uit uwe groote* erkenteniSSe, *verder uit uwe* onophoudelyk voortdryvende geleegenheid *tot uwer* overtuiginge, *uit uw lang* verblyf in het Joodendom, *uit uwen* voorheen bezeeten grooten Rykdom, *uit het aan de* Missionarii door u gegeeven antwoord, *hebben by my geene de minste kragt. Ik hoope dat die, anders welmeenende Vrienden* gelukkig *aan u zullen bedroogen, en door een* regt Zalig gevolg *wederlegt worden. Hoe onvolstandiger menig een uwe Levensgeschiedenisse toeschynt, zo veel te onopgeschikter en geloofwaardiger komt my dezelve voor.*

Mogelyk zullen Christenen van een voorzichtiger denkens-aart my dit aan u geoopent vertrouwen kwalyk nemen; dezulke ten gevalle hebbe ik boven de zwarigheden opgemerkt, die hen uwentwegen in den weg zyn, doch zulks hindert my in het geheel niets.

Den volgenden Dag des Heeren moet ik te Dinslaken gaan Prediken, zynde den 11 *May; indien het u mogelyk is zo komt tot my; Ik zal my bevlytigen onder Gods Genadige bystand u uwe Reize*

af

af te raaden: *Doch waarom doe ik het niet liever reeds in dezen Brief? Ik kan klaar zien, dat 'er eene* hand Gods *en ook des* Duivels *in 't spel is; geene wil u op allerlei wyze oeffenen in* Gehoorzaamheid, *in* Gedult, *in* Welnemenheid, *in een* gewortelt Geloove, *in* Ootmoed *en* Vergenoegzaamheid, *enz. enz.; houdt gy het nu onder alle de schuddingen uit, zo word de* zake Gods *te helderder en roemruchtiger* geregtveerdigt, *en het* vermoedelyke wyze uitzicht, *welke de Predikanten dier plaatze by u opbouden, teffens beoogen mogten, met blydschap* bereikt. *Even daar door worden de dieptens van* dezen *te schande gemaakt, die u door zulk vertrek uit Wezel weder* in zyn Netten wil lokken, *u ten vollen* alle Crediet *beneemen, en NB. het* Gebouw *op eenmaal doen instorten,* daar *het* naby *zyne* voltooijing *en* kroning was gekomen.

Tot te meerder onbezorgden voortgang, willen wy in zulken geval *geerne in ootmoet iets zoeken te doen, maar waartoe ik* anders *by* anderen *weinig raad kan zien.*

Geliefst Heer Jorissen *te zeggen, dat ik hem kortelyk by monde op zynen Brief zal antwoorden.*

Myns bedunkens, staat het u betreffende uitgedrukt Jos. 1: 7-9. 2 Chron. 20: 12. Hebr. 13: 5. *en* Openb. 2: 10. (*Welke Texten na vervolg dus luiden:*)

Alleenlyk weest sterk, ende hebt zeer goeden moed, dat gy waarneemt te doen na de gantsche Wet, welke Mose, myn Knecht, u geboden heeft, en wykt daar van niet ter rech-

by myn besluit bleef, om van *Wezel* te vertrekken? waar op ik hem met Ja beantwoorde, dat ik onder de bystand en hulpe Gods hoopte den eerstkomende *Woensdag*, zynde den 14 dito, myne Reize voort te zetten, en ik verzocht zyn Eerw. andermaal om de Attestatie, doch het was te vergeefs: Neen, bleef neen, de reden waarom, weet ik niet. Zo nam ik dan afscheid van hem, en ziet, zyn Eerw. gaf my drie Guldens reisgeld, en maakte daar by nog toestel, dat ik van de Magistraat ook nog wat verkreeg, beneffens een vrye Pas; het welk my in verwondering stelde. Zag zyn Eerw. my aan voor een Bedrieger, waarom my dan Reisgeld gegeeven? hielt zyn Eerw. my voor Oprecht, waarom my dan eene Attestatie geweigert? het bleef voor my een Raadzel: Wat dunkt 'er u van, geliefde Leezer?

Eindelyk ik ging by myne weinige goede Vrienden, om van hen afscheid te neemen, het welk zonder traanen niet kon geschieden. Het afscheiden eens Vreemdelings van zulke lieve en toegenegene Vrienden, moet zekerlyk smertelyk en bitter vallen! Ik zat in het Huis van de Heer *Bierd* en weende bitter, waarby juist kwam de Predikant van de Fransche Gemeente, de Heer *Wylick*: welke Heer, wegens het groote medelyden, dat hy met my te dezer tyd hadde, resolveerde, om my in de Waarheden te onderwyzen, en my in de Fransche Gemeente op en aan te neemen, of schoon ik myne Belydenisse in die Taale niet konde doen: Myn Heer en Juffrouw *Bierd* verplichteden zich insgelyks, om my verder allen nooddruft te bezorgen; maar myn herte was niet meer in *Wezel*, en ik kon het zelve onmoogelyk daar toe meer bewegen; en wat zou dit voor oneenigheid tusschen deze beide Gemeentens hebben konnen verwekken; en zou ik daartoe het werktuig zyn? dat zy verre.

§. 7.

Den 14 *May* 1766. vertrok ik van *Wezel*, en myn Huisvader *Arnoldus van Moock* dede my uitgeleide tot in het Schip, en den 17 dito arriveerde ik hier in deze Stad *Amsterdam*; myne gedachten waren, om my alhier geduurende de *Pinksterdagen* op te houden: maar wat zal ik zeggen! De Satan stelde my deze Stad voor, als was het een *Nazareth*: wat wilt gy goeds in *Amsterdam* vinden? Zeide hy. Om kort te gaan, ik bevond my zodanig gejaagd en beneepen, dat het my onmogelyk was alhier te overnachten, en ik nog dien zelven avond met het Schip na de *Lemmer* vaaren moest. Wy hadden zeer goeden Wind, en ik arriveerde den 19 dito op den eersten *Pinksterdag*, tegen den avond tot *Leeuwaarden*. Maandag den tweeden *Pinksterdag* ging ik in de Kerk, om het Woord Gods te hooren, doch ik kon 'er niets van verstaan, om dat ik de Nederduitsche Spraak niet genoeg magtig was, en ik ging leedig en bedroeft uit de Kerk.

Ik nam echter een voorneemen, om des Nademiddags weder in de Kerk te gaan, en den Predikant in het oog te houden, om hem, als hy uit de Kerk na zyn Huis ging, van naby te volgen, en met hem in zyn Huis te spreeken, voor en alleer ik my aan den Koopman ontdekte (Zie Pag. 203.) op dat ik niet weder in het zelve geval mogt raaken, als ik te *Wezel* ondervonden had: daarom dacht ik het beter te zyn, om eerst met den Predikant te spreeken. Na geëindigde Predikatie wierd 'er Gecathechiseert, en dus moest ik zo lange gedult hebben. Eindelyk na het eindigen van de Cathechisatie, ging Ds. SCHEVALIE naar zyn huis, en ik volgde hem. Hy vraagde my, wat ik begeerde? Ik kon zyn Eerw. niet veel antwoord geeven, wegens

gens myne onmagt in de Nederduitsche Taal; derhalven vertoonde en gaf ik aan zyn Eerw. het Boekje, in 't welk de voorn. Attestatien waren geschreeven; dus hadde ik verder niet noodig veel te spreeken, dewyl uit dezelve myne begeerte genoegzaam te zien was: maar ziet! zyne eerste vraag was terstond, *waarom zyt gy uit* Wezel *weg gereist? was aldaar dan geen geleegenheid om te Doopen?* Door welke Vraage ik zodanig ter nedergeslagen was, dat ik niet een woord meer konde spreeken. De geheele Historie en alle omstandigheden; welke in *Wezel* waren voorgevallen, te verhaalen, was my niet mogelyk; want *ik was zwaar van Mond, ende van Tonge*; daar by begon de Duivel en myn boos verdorven hert my te kwellen; hebbe ik het u niet gezegt en genoeg voor Oogen gehouden, en hebben uwe beste Vrienden het u niet voorzegt, dat het u zo zou gaan? dat de eerste vraag zyn zou: *waarom zyt gy uit* Wezel *weg gereist?* (Zie Pag. 227.) wat kunt, ja wat zult gy nu beginnen? alle uwe moeite is voor niet, en ook te vergeefs, enz. Ik antwoordde met myn gebroken hert en nedergeslagen Geest, dat Ds. zulks aan de Heeren Predikanten in *Wezel* zelve geliefde te vraagen, om dus het zekerst de oorzaak van myn Vertrek te weeten, dat ik onderwyl zo lange vertoeven, en naar het antwoord, het welk hunne Eerw. zouden schryven, wachten zou. Doch Ds. zeide, dat hy my onmogelyk kon helpen; 'er zyn in *Wezel* ook Godzalige Leeraars, en, dat hy my geen andren raad kon geeven, dan dezen: dat ik wederom naar *Wezel* moest reizen, en wel te meer, om dat aldaar Hoogduitsche Predikanten zyn, enz.

Den verstandige Leezer kan ligt denken, met welk eene bedroefde en benauwde gemoeds-gestalte ik van zyn Eerw. wegging; en het spreekt als van zelve, welke bedroefde en gevaarlyke redeneeringen

gen in zulk eene aangevochten Ziele moeten opryzen. Ach! dacht ik, wat zal ik nu beginnen? wat zal ik by den Koopman doen, en wat kan my die doch helpen? waarom zal ik myn tyd daar mede verzuimen, daar immers de Predikant my heeft van de hand geweezen, en den raad gegeeven, dat ik wederom naar *Wezel* reizen moet? daar en boven hoorde ik, dat de Rabby, met welke de Koopman de zamenspraak heeft gehouden, en naar welken alle myne begeerte was geweest, zich niet meer in *Leeuwaarden* bevondt. Toen wierde ik beschaamt in my zelven, en ik moest uitroepen: Heere, gy zyt rechtvaardig, want ik hebbe myn vertrouwen te veel op een Menschen Kind gestelt, om door hem geholpen te worden. Och, van u alleen, ô Heere Jezus! moet toch de hulpe komen; sterk in my het Geloove, en dat ik mag verwaardigt worden om van alle Menschen af te zien; deze Afgoden uit myn herte te verbannen, en myn vertrouwen op u alleen te hebben, enz.

Den 21 dito vertrok ik naar *Groningen*, en ging by de Heeren Predikanten; doch alles was te vergeefs; ik hoorde geen andere spraak, dan de bovengemelde Vraag, *waarom zyt gy van* Wezel *weg gereist*, enz. en zy gaven my drie gulden en zes stuivers reisgeld, zeggende, dat ik wederom naar *Wezel* moest gaan, en dat was 't alles. Nu was ik als eene gejaagde Ziele, die in zich zelve wanhoopt, wat te beginnen! Ik keerde wederom naar *Amsterdam*; doch waarom juist naar *Amsterdam*? daar van weet ik zelve geen reden te geeven, gelyk een BLINDE *die geleidt word op eenen weg dien hy niet en kendt*: maar zo haast ik deze Stad naderde, was ook de booze Geest al weder aan de deure van myn herte, en hy stelde my wederom deze Stad voor oogen als een *Nazareth*, *wat zult gy goeds*
in

in Amsterdam vinden? en hy dreef my wederom uit deze Stad naar *Rotterdam*. Daar komende, ging ik by den Kranken-bezoeker *Hoff*. (Van welken ik met zo veel lof hadde hooren spreeken en roemen van myn geliefden Vriend Meester *Hendrik*, toen ik nog in *Wezel* was, welke te zamen byzondere goede Vrienden waren. Hierom dacht ik, mogelyk zal hy my met goeden raad en hulpe voorkomen. Hy ontfing my zeer vriendelyk, en ik klaagde hem myn bedroefden en gevaarlyken toestand, en nog daar en boven begon het my aan geld te ontbreeken. Hy verwonderde zich, dat ik uit *Wezel* was vertrokken, en hy beklaagde mynen gevaarlyken toestand, maar dat hy my niet kon helpen; en de reden daar van was deze: dat hy, niet lang geleeden, ook groote moeite genomen hadt, met een Jood, welke voorgaf een Christen te willen worden, en voor wien hy zo veel te weege gebragt hadt, dat hem Twee Guldens per Week was bezorgt, en dit niet tegenstaande was hy eindelyk by nacht voortgegaan, zo dat men niet weet waar hy beland is; daarom, zeide hy, zouden de Predikanten daarmede niets willen te doen hebben, en hy my geen andere raad kon geeven, dan dat ik wederom naar *Wezel* ging; en dat, indien ik hem zulks wilde belooven, hy dan zou maaken, dat my reisgeld bezorgt wierdt, enz. Dus hoorde ik wederom eene bedroefde tydinge, dat ook hier een Bedrieger was geweest, en hoe zouden, ja hoe konnen zy, dacht ik, my vertrouwen, buiten twyfel worde ik ook voor een Bedrieger aangezien; ach, het is te vergeefs, en alle hulpe is verlooren! Wy bragten nogtans onzen tyd door met spreeken tot des Nachts ten 12 uuren, en onder het spreeken wierde ik zodanig aangevochten, dat ik te zwak was om daar tegen te stryden: om kort te gaan (ook onder het schryven worde ik, daar aan gedenk-

denkende, zo aangedaan en benauwt, dat my myne hand 't zidderd) het kwam zo verre, dat myn leeven my begon tot een last te worden, en verdrietig te vallen: en ik verzonk zo diep in de netten van den Boozen, dat myn voorneemen was, my, als ik naar myne Herberg ging, in de eerste ontmoetende Gragt te werpen, en aldaar myne rust en troost te zoeken; ja de tyd van spreeken was my te lange en verveelde my; en het was als of ik van myne Zitplaats op en weg gescheurd wierd, zo dat ik in myne wanhoop moest opstaan, zeggende: Myn Heer, het is nu myn tyd om te gaan; ik kan hier niet langer blyven. Doch merk, waarde Leezer, de wonderlyke bewaaringe en Voorzienigheid des Allerhoogsten. Deze geliefde Vriend antwoorde my: het is goed, ik wil u niet ophouden, maar ik moet u naar uwe Herberg brengen. Dit antwoord stond my niet aan, en was my gantsch niet aangenaam. Ik verzocht hem, dat hy zulks toch niet zou doen, dewyl het onnodig was; maar hy wilde my geen gehoor geeven, en alle myne voorstellingen waren te vergeefs: hy wilde en moest my naar myne Herberg brengen, zeide hy, en zo ging ik met hem al sidderende en bevende uit zyn huis tot voor de deur van myne Herberg, waar door bygevolg myne gedachten en booze voornemens verydelt zyn geworden, en ik nam van hem afscheid.

„ Ziet, Godvruchtige Leezer, zo wonderbaar-
„ lyk moeten wy elendige en zwakke Aardwor-
„ men, *in de kragt Gods bewaart worden* VAN DEN
„ BOOZEN, van de aanvechtingen des *Duivels*,
„ van de booze en arglistige *Waereld* en hare Ver-
„ volgingen, en eindelyk van ons eigen boos en
„ verdorven *Vleesch*, en daarom, dewyl wy zulk
„ eene kragtige bewaaringe noodig hebben, zo
„ heeft de getrouwe Heiland Jezus Christus, in zyn

„ Ho-

„ Hogepriesterlyk Gebed, tot zynen Hemelschen
„ Vader gebeeden, Eerstelyk voor zyne geliefde
„ Discipelen, en vervolgens herhaalt hy zulks niet
„ alleen voor hen, maar ook voor die, die door
„ hun woord in Hem zouden gelooven: biddende,
„ *Heilige Vader* BEWAARTZE *in uwen Name, die*
„ *gy my gegeeven hebt*, Joh. 17: 7. *Ik bidde niet*
„ *dat gy haar uit de Waereld wegneemt, maar dat*
„ *gy haar* BEWAART *van den Boozen*, Joh. 17: 15.
„ Niet dat hy heeft gebeeden, dat zyn Hemelsche
„ Vader hen van alle deze Boozen verzekert en
„ bevrydt houden zou, zo, dat geen *Duivel* hen
„ aanvechten, geen *Waereld* hen vervolgen, geen
„ *Vleesch* hen tot Zonde verlokken zoude, neen,
„ zy *moeten door het Vuur gaan*, en op de proeve
„ gestelt worden. Ach! menigmaal komen zy in
„ den *Nacht* der Goddelyke verlaatingen, in ver-
„ schrikkelyke inwendige verzoekingen en aanvech-
„ tingen des *Duivels*, dat zy geheel troosteloos wor-
„ den, en wanhoopen in zich zelven; menigmaal
„ ruischen geheele Stroomen Waters (ik meen ver-
„ volgingen van deze booze en arglistige *Waereld*)
„ over hunne Zielen, met zulk een geweld en on-
„ gestuimheid, dat zy zeer vreesachtig en klein-
„ moedig worden, en Godt, het hoogste goed,
„ van hen als een *grimmige Vyand* word aangezien,
„ en zo geraaken zy ook menigmaal, wegens hun-
„ ne Zwakheid, en de aanprikkelingen van hun
„ verdorven *Vleesch* in Zonden, gelyk eenen *Da-*
„ *vid*, *Salomon* en anderen wedervoer, dat zy daar
„ over in eenen Geestelyken sluimer en slaap val-
„ len, en aan kruis en tegenspoeden ontbreekt het
„ hen nooit; gelyk zy immers dagelyks ondervin-
„ de. Maar de Beede van den Heere Jezus bestond
„ eigentlyk daar in, dat, wanneer zy in het *booze*
„ of het *kwaade* geraakten, de Vader hen uit het
„ zelve genadelyk wederom wilde uithelpen en be-

„ waaren, op dat ze niet geheel verzinken, en
„ door den boozen *Duivel*, de *Waereld* en het
„ *Vleesch* verslonden mogen worden.

„ Zekerlyk zou de Duivel alle zyne vuurige en
„ giftige Pylen tegens hen afschieten, en zich aan
„ hen wreeken, gelyk eertyds aan den Godzaligen
„ *Job*, maar door de *krachtige bewaaringe* des Va-
„ ders zullen zy zyne Pylen konnen uitbluſſchen,
„ hem *wederstaan* en overwinnen, dat *hy* ten laat-
„ sten *van haar vliede*; en de Vader hoort zyn ge-
„ bed, en bewaart hen in de grouzaame verzoe-
„ kingen en aanvechtingen, wanneer de Satan hen
„ *zoekt te ziften gelyk de Tarwe*, gelyk eertyds Pe-
„ trus, zo is de voorbeede van Koning Jezus reeds
„ voor den Throon zyns Vaders, *dat haar Geloove*
„ *niet op en houde*; en zy stryden en kampen tegen
„ dezen helschen Geest en Zielen-moorder, tot zy
„ het einde van hun Geloof, de volkomen Zaligheid
„ hunner Zielen, daar van wegdragen! De *Waereld*
„ moet hen toch, volgens de Voorzegging van den
„ Heere Jezus, *haaten* en *vervolgen*, maar zy wor-
„ den *bewaart* midden in alle Kruis en vervolgin-
„ gen, die hen in deze jammer volle *Waereld* beje-
„ genen: *wanneer zy door het water gaan, zo is*
„ *hy by haar, door de stroomen, zo en verdrinken*
„ *haar dezelve niet: wanneer zy door het vuur wande-*
„ *len, zo en verbranden zy niet, ende de vlamme en*
„ *doet hen geen leed.* Ja zy roemen in de verdruk-
„ kingen, en niets, ja niets, noch *Verdrukkingen*,
„ *noch Vervolging, noch Honger, noch Naaktheid*,
„ *noch Gevaar, nochte Zweerd kan nog zal hen van*
„ *zyne Liefde scheiden*; en geraken zy, of vallen
„ menigmaalen wegens hunne Zwakheden en aan-
„ prikkelingen des *Vleesches* in Zonden, zo worden
„ zy nogtans *bewaart*: hy laat hen wel zinken, ge-
„ lyk Petrus eens op het water, maar niet verzin-
„ ken, en verdrinken: Hy reikt hen zyne Genade-

„ hand

„ hand toe, en helpt hen wederom op. O won-
„ derlyke bewaaringe!"

Toen ik in myne Herberg kwam, vond ik den Huiswaard boos en toornig op my, om dat ik zo lang was uitgebleeven; hy liep en sloeg de Deur met geweld in zynen toorn toe, en ik moest te Bedde gaan; maar welk een angstige en gevaarlyke Nacht dit voor my was, acht ik onnodig hier breedvoeriger te beschryven.

Des Morgens vroeg reisde ik wederom na *Amsterdam*; den volgenden dag stond ik als een verleegene en vertzaagde op den Dam, in moedeloosheid en vreeze, redeneerende aldus by my zelve: Ach! wat zult gy nu beginnen, alrede zyt gy op zo veele Plaatzen geweest: te *Leeuwaarden*, te *Groningen*, en te *Rotterdam*, en men heeft u geen anderen raad gegeeven, dan na *Wezel* te rugge te keeren; een zaak, die u onmogelyk is; want daar toe kunt gy uw herte niet beweegen, en indien gy de geheele Waereld wilde rond zwerven, zo zoudt gy toch niet geholpen worden: en gestelt, gy wilde nog verder reizen, hoe zal zulks konnen geschieden? Uw geheele Rykdom is slegts een eenige Gulden, en hoe verre zult gy daarmede komen? om te voet te gaan, daar toe zyt gy buiten staat, want uwe kragten hebt gy in deze bedroefde Jaaren verlooren; iemand aan te spreeken, en dien uwen nood te klaagen, is u nog minder mogelyk, en wien zult gy, ja wien kunt gy aanspreeken? hebt gy in deeze Stad wel een eenig Mensch, met welken gy bekent zyt?

De Satan begon hier wederom myn raadgever te zyn; en dat zo welmeenend en zo listig, dat ik hem niet kon wederspreeken; hy stelde my voor: het is toch nu alles te vergeefs, gy moogt aanvangen wat gy wilt, gy kunt het onmoogelyk uithouden; wat zult gy doen? daar is geen ander raad

noch hulp voor u over, indien gy anders uw leven nog wilt behouden, en uwen Geest van honger niet wilt opgeven, dan deze, dat gy naar de eene of andere onbekende en afgeleegen plaats reist, alwaar men u niet kent, en dat gy uwen naam verandert, en wederom tot de Jooden keert, daar gy voor uw onderhoud en andere dingen niets hebt te zorgen, noch daar mede uw hoofd behoeft te breeken; hunne uitwendige Ceremonien, die toch in zich zelve maar Fabelen zyn, kunt gy mede verrichten: die zullen u niet verdoemen; gy kunt daarom in uw herte aan Christus gelooven: wat zult gy doen? de nood dringt u! Hebt gy niet geleezen, wat de vroome en godzalige David heeft moeten doen, en welke middelen hy heeft moeten gebruiken om zyn leeven te behouden, toen hy van Saul wierd vervolgt, en hy voor hem moest vluchten, als hy te *Nob* tot den Priester *Achimelech* kwam, en begeerde van hem Brood, en *Achimelech* hem antwoordde, dat hy geen gemeen Brood had, dan alleen de *Toonbrooden*, die den Priesteren alleen geoorloofd waren te eeten, volgens *Exod.* 29: 33. *Lev.* 24: 9. Maar wegens den Honger, die David bevangen hadde; *gaf de Priester het* LECHEM HAPAMIN, לחם הפנים *de Toonbrooden aan David, om dat 'er geen gemeen Brood onder zyne hand was.* 1 *Sam.* 21: 6. Zondigde David daar mede? wie heeft hem daar over beschuldigt? Vindt gy daar van wel het minste in Gods Woord aangeteekent? ja de Heere Jezus zelve maakt met deze daad de huichelachtige Pharizeen beschaamt, toen het zyne Discipelen aan Brood ontbrak, en zy zich genoodzaakt vonden om Airen te plukken, om daar mede hunne honger te stillen, *het welk de Pharizeen ziende, zeiden tot hem: Ziet uwe Discipelen doen het geene niet geoorloft is te doen op den Sabbathdag*; zy namen het den Heere kwalyk,

lyk, dat hy zyne Discipelen daar over niet bestrafte; maar de Heere Jezus stopte hen den mond zodanig, dat zy niet een eenig woord daar tegen konden spreeken, zeggende: *hebt gy niet geleezen wat David gedaan heeft, toen hem hongerde?* enz. *Matth.* 12: 1-4. gevolglyk heeft Jezus deze daad van David gantschlyk onzondig aangemerkt; de *nood* sprak hem vry, en ook hadden de Pharizeen niet het geringste tegen dit aan hen gegeeven antwoord in te brengen: zy zeiden niet,, moeten dan uwe Discipelen zondigen, om dat David gezondigt heeft? maar zy gingen verstomt en beschaamt van hem weg. Zo zyt gy immers insgelyks in nood, en die spreekt u vry; wat zult gy doen, ja wat zult gy doen konnen, het welk gy nog niet gedaan hebt? het heeft immers aan u niet ontbroken; gy hebt alle mogelykheid en vlyt daar toe in het werk gestelt, om den Name van Jezus voor de Menschen te belyden? enz. en gestelt, gy wilt hunnen aan u gegeeven raad, van na *Wezel* te reizen, opvolgen: wat verbeeld gy u, zullen zy u wederom aanneemen? denk toch aan de voorige behandeling, en hoezou het 'er nu uitzien! ook kunt gy onmogelyk naar *Wezel* te rug keeren, wegens den Brief, dien gy naar HALLE aan het JOODEN CONSTITUTIE voor uw wegreizen hebt geschreven (Zie Pag. 265.) in welken gy uw bedroeft gemoed voor hen hebt uitgeschudt, en daartoe zulks met driftige en hertbreekende uitdrukkingen bekrachtigt: mogelyk hebben zy dezen Brief in Druk uitgegeeven, of staan zulks in het kort te doen, en als zulks hen dan voor oogen komt, ô denk, met welk een smaad en spot gy uit *Wezel* zult weggejaagd en verdreeven worden! en gestelt, gy wilt nog langer in de Waereld rond zwerven (al zyt gy daar toe buiten staat) en te voet wandelen, en uw Brood met Beedelen aan de huizen zoeken, zo kunt gy nog-

nogtans onmogelyk daar mede iets uitrichten, alwaar gy komt en u by de Predikanten aanmeld, zal de Vraage altyd dezelve zyn, *waarom zyt gy uit* Wezel *weggereist*? Zo als het was te *Leeuwaarden*, te *Groningen*, en te *Rotterdam*. En zo zult gy u met rond zwerven, van uw gezondheid berooven, en eindelyk den Geest geeven. Zyt gy zulk een Vyand van uw eigen leven? kunt gy dan in uw herte niet aan Jezus geloven, schoon gy de Ceremonien van die Jooden mede oeffent? Zullen die u dan verdoemen? heeft niet Paulus (reeds na zyne bekeering) zich eens met de *Nazireërs* laten scheeren, en in den Tempel geoffert? heeft hy Timotheus niet laten besnyden? is hy daarom niet Zalig geworden? Och, denkt toch dat Godt alweetende, en het voor hem oopenbaar is, dat gy zulks uit *nood* moet doen, en hy is een barmhertig Godt: hy zal u dit niet tot zonde rekenen, enz.

„ Volk van Godt, denk toch eens, in welk eene „ gevaarlyke verzoekinge dat ik hier ben geraakt! „ wanneer, van buiten zo duister en geheel hulpe„ loos te zyn, en de Satan nog daarby zich als een „ Engel des Lichts voorstelt, en komt zo met den „ Bybel onder zynen Arm, en met het woord Gods „ in zynen mond, en men zich bevindt als een „ Vreemdeling in eene Stad, waarin men niet een „ eenigen bekenden Vriend, Broeder of Zuster „ heeft, om daar van raad, bestier, troost, of „ hulp te verwachten, en nog daar en boven de „ Taale niet magtig te zyn, en als een stom Men„ sche om te Wandelen; wat moet in zulk eene „ benauwde en moedelooze Ziele voor stryd en „ kampen voorvallen? Ik vraage het aan Gods „ Kinderen, die ondervinding hebben; zy zullen „ my verstaan, want het is my onmogelyk zulks „ met woorden uit te drukken, al had ik duizend „ Tongen! Ja ik weet en ben overtuigt, dat zy

„zul-

„ zullen antwoordden: waarlyk, daar is een krachtige genadige bewaringe Godts nodig, om zulk eene vertwyffelde en aangevochten Ziele, met troost te hulp te komen. Dit is waar, hy alleen kan helpen, en het moet ook door hem geschieden; maar ach, hoe klein en hoe zwak is het Geloove in dien tyd, wanneer de Baaren, welke de woedende Zee opwerpt, over het hoofd gaan. De lieve Apostelen, eertyds alles verlaatende, waren hunnen Jezus nagevolgt; maar toen zy met de Heere Jezus in het Schip waren, en het Schip door de Golven, wegens het onweder woedende, bedekt wierden, zo dat zy wegens schrik en vreeze, die hen overviel, hunnen *Heer* en *Meester* opwekten met een klaaglyk geschrei, zeggende: *bekommert het u niet dat wy vergaan!* Zy vergaaten, dat zy hunnen lieven Heere en Meester Jezus by zich in het Schip hadden. Wat nood kan 'er toch zyn, waar Jezus tegenwoordig is, die belooft, *wanneer gy zult gaan door het Waater, ik zal by u zyn, ende door de Rivieren, zy zullen u niet overstroomen: wanneer gy door het Vuur zult gaan, en zult gy u niet verbranden, ende de vlamme zal u niet aansteeken*, *Jes.* 43: 2. En nog daar toe *wekten zy hem op*. Het schynt dat zy dachten, dat hy eerst moest ontwaaken, eer hy hen konde redden, daar immers zyn Goddelyke Natuur, of schoon zyne Menschelyke sliep, nooit sluimert noch slaapt. Daarom bestrafte hen ook de Heere Jezus, zeggende: *wat zyt gy bevreest, gy Kleingelovige;* ik ben doch hier by u in het Schip, *hebt gy geen Geloove?* Zy hadden wel Geloove dat Christus hen konde helpen, maar hun Geloove was met Menschelyke zwakheid vermengt, en door de schrik en vreeze vermindert; de vreeze wierd uit het Ongeloove gebooren, en het Ongeloove wierd vervolgens

„ door

„ door de vreeze versterkt, tot eindelyk de Heere „ Jezus den Wind ende de Zee stilde, dat het ge- „ heel bedaart wierd."

En terwyl ik zo in myne gevaarlyke aanvechtingen des Satans op den *Dam* stond, en hy het eindelyk zo verre gebragt hadde, dat ik hem op zyn raadgeven, (namelyk om my wederom tot myne Broederen te wenden) het jawoord gegeeven had, en dat ik reeds by my zelven redeneerde en overleidde, werwaards ik myne Reize nemen zoude; maar verlegen was, waar ik zulk eene onbekende en afgelegene plaatse zou vinden, daar men my niet kende; (Ach hoe geneigt is toch Vleesch en Bloed, om zich tegen de Kruiswegen te verzetten, en hoe groot is de liefde tot het tydelyke en vergankelyke Leeven, zo dat, als het op de proef aankomt, om het sterffelyke leven op te offeren, wat zoekt en tracht men niet, hoe begeert men niet om van den dood gered te worden: Vleesch en Bloed wil daar niet aan! Al moest men Christus voor de Menschen verloochenen en zeggen: *Ik kenne dien Mensche niet*) terwyl ik, zegge ik, dus op den *Dam* stond., wierd myn hert verschrikt met deze Woorden: *Zo wie zyn leven zal willen behouden, die zal het zelve verliezen, en wie zyn leven zal verliezen om mynent wille en om des Evangeliums wille, die zal het zelve behouden*, *Marc.* 8: 35. Ach, dacht ik toen, zal ik myn Eeuwig leeven verliezen, daar ik gedenke myn kort en tydelyk leven te behouden, alzo ik toch niet verzeekert ben van de weinige dagen mynes levens; zal ik ter elfder ure het tydelyk leven wederom zo lief krygen, dat ik het Eeuwige Leeven daar by zoude verliezen? zal ik niet gedenken *aan de verloopene Jaaren*, welk een kruis en wederwaardigheid ik in dezelve door de hulpe en bystand des Heeren, te boven geworstelt ben, en zal ik nu op eenmaal zo moedeloos

loos worden, alle hulpe opgeeven, als of de Almachtige Godt niet meer konde helpen? en zo men u eens vraagde, hebt *gy al gebrek gehadt*? Zoudt gy niet in waarheid moeten antwoorden, *neen*, nog *nooit*; moet gy u dan niet schaamen voor u zelven over uw ongeloovig herte? immers zyt gy in zulk een nood nog niet, dat gy zo verleegen en moedeloos behoeft te zyn? en gestelt, het kwam eindelyk zo verre, dat gy van honger op het Veld moest omkoomen; hoe zyt gy zo bevreest voor den dood? gy moet immers eens sterven. En hoe moeten dan deze woorden, die Jezus zelve heeft gesproken en belooft, *wie zyn leeven verliest om mynent wille, die zal het zelve behouden*, in het laatste oogenblik, wanneer gy uwen Geest zult uitblaazen, u niet troosten, en in het sterven als levendig maken? Zo is het sterven, daar men het Eeuwige Leeven behoudt. Geen sterven, het is waarlyk voor niets meer te rekenen, dan als een slaapen. Zo heet het by Stephanus (schoon hy gesteenigt wierd) *ende hy ontsliep*; Jezus zeide tot zyne Discipelen, *Lazarus onze Vriend slaapt*, enz.

Om my verder uit te breiden over myne gemoeds-gesteldheid en werkzaamheid in dezelve tyd, is my onmogelyk, dewyl ik geene genoegzame woorden kan vinden om het uit te drukken: myne Tonge is te zwak en te stom daar toe; doch deze weinige stamelende woorden zullen genoeg zyn. Myn herte was zodanig ontstooken en brandende met vuurige liefde tot den Heere Jezus, dat ik moest uitroepen: Heere Jezus, *u leeve ik, u sterve ik!* Och schenk my genade en sterkte: op dat ik bestand zy tegen den boozen Verzoeker, die my zoekt te verderven, en om tegen myn verdorven Vleesch te stryden, en my zelve te verloochenen, en u, ô Heere Jezus! na te volgen, uwen wille onderworpen te zyn, en den tyd met gedult af te wachten.

Wegens het vuur der liefde, het welk op dezen tyd tot den Heere Jezus wederom ontstooken en ontvlamt wierd, zo nam ik myne Koffer en bragt dien in de *Bank van Leening*, ontrent de Nieuwe Kerk, op welken ik ontfing dertig Guldens, hoewel de Vrouw van den huize meer moest raaden wat ik begeerde, als dat zy zulks uit myne woorden zoude konnen verstaan; doch ik kwam echter met haar te rechte. Nu bleef my niets meer over dan twee vuile Hembden, echter was ik in myn herte, niet het minste daar over bedroeft, maar in tegendeel, ik was vrolyk en wel gemoed. Ach, dacht ik, zo ik maar met den Mantel van Jezus Gerechtigheid, en met de Klederen des Heils van Koning Jezus bekleedt mag worden, dan hebbe ik de cierlykste en voortreffelykste Kleedinge, al was ik uitwendig met eenen slechten Rok, ja al moest ik bekleedt zyn met een slecht Linnen Boeren Kleed: en ik nam het besluit om naar *Zwol* te reizen, en vervolgens direct myne reize naar *Halle* voort te zetten, daar, dacht ik, zal ik buiten twyfel geholpen worden, het *Jooden Institutie*, dat zo veel Liefde tot dat arme Volk, de Jooden, heeft, en dat door de geheele Waereld *Missionarissen* uitzent, zal my zo niet van de hand wyzen, en byzonder als zy de Attestatie zien van den Godzaligen Do. *Hencke*, Predikant te *Duisburg* in de Luthersche Gemeente. Daar en boven was ik verblydt, dat ik aan het zelve zulk eenen uitgebreiden Brief, in dato 10 *May* 1766, voor myn afreizen uit *Wezel* geschreven, en in denzelven myne omstandigheden, en de oorzaak van myn Vertrek uit *Wezel* gemelt hebbe, hier door moeten zy immers overtuigt zyn van de Waarheid en myne Oprechtheid: gy hebt immers onder de Lutherschen ook Godzalige Mannen gevonden die den Heere vreezen, en *die den Heere Je-*

Jezus in oprechtigheid liefhebben, waarom zoudt gy dan in die Religie niet konnen Zalig worden?

Ik begaf my dan op reis, en kwam gelukkig te *Zwol*, en reisde voort tot *Osnabrug*: daar gekomen zynde, waren myne dertig Guldens ook net verteert; wat nu begonnen? nu was 'er niets meer in myn vermogen, waarmede ik my konde helpen. Want ik was *Naakt*, en van alles *ontbloot*. Hier schoot my te binnen, en ik herinnerde my, dat, toen ik nog in *Wezel* was, ik daar by geval in het Huis van den Heer *Bierd* ontmoet hadde eenen Hollandschen Officier (laat ik liever zeggen, eenen *waaren Israëliet*, niet naar den Vleesche, maar naar den Geest,) en toen hoorde ik de taale Canaans spreeken, zo dat ik in verwonderinge moest wegzinken: Ach, dacht ik, Heere, hoe hebt gy uw Volk en geliefde Kinderen op alle Plaatzen verstrooit; ook zelve onder de Soldaten zyn dezelve te vinden! Onderwylen had deze geliefde Broeder vertelt, met welk eenen zegen hy hadde horen Prediken den Godzaligen Ds. . . . Predikant te *Gooveld*, in de Luthersche Gemeente, zynde ontrent 3 uuren van Pruissich *Minden* gelegen, en dat hy aldaar een geheele Schaare van Gods Volk had gevonden, enz. Ik had hem gaarne verder horen spreeken, maar zyn tyd liet het hem niet toe, alzo hy voornemens was om by Ds. CARP te gaan, en derhalven nam hy van ons afscheid. Dit voornoemde geval maakte ik my in deze myne verleegentheid ten nutte, en ik besloot dezen Godzaligen Leeraar in *Gooveld* te gaan bezoeken, en hem myne begeerte voor te stellen, hoopende, dat hy my buiten twyfel helpen, en zorge dragen zou om een middel uit te vinden, dat ik naar *Halle* konde reizen: doch hier moest ik leeren te voet gaan, en dat in een land alwaar ik noch weg noch steg wist: overweeg zelve, geliefde Leezer, hoe het 'er

in zulk een gemoed moet uitzien! Eindelyk ik kwam gelukkig tot *Minden*, en ik had niet meer dan 2 goede grosſchen, zynde ontrent 3 en een halve ſtuiver Hollands, in myn vermogen; dat was myn geheele rykdom: en ik was zo van de Reize afgemat, dat ik vreesde op de Straat in flaauwte te zullen nedervallen, alzo ik in den tyd van 4 dagen niet eenen drop warm water had genooten. Ik moeſt derhalven myn intrek in eene Herberg neemen, en een glas *Bier* eiſchen, om myn verzwakt en afgemat Lighaam te verkwikken. De Waardinne vraagde my, waar ik na toe dacht te reizen? Ik zeide tot haar, naar *Gooveld*, en haaren mond begon over te vloeijen van den Godzaligen Leeraar dier plaatze, zo dat ik dit zonder verwonderinge niet konde aanhooren: Ach, dachte ik, was ik doch reeds by hem! maar, voegde zy daarby, zo het my voorkomt, is hy tegenwoordig in Holland om eene Collecte te doen, alzo zyn Huis met alles wat hy heeft door het vuur in de aſſche gelegt, en verteert is: dit was my wederom eene bedroefde boodſchap. O, dacht ik, van waar zal dan myne hulpe komen? nu ben ik van deze verwachte hoope ook berooft! Maar wat zal ik zeggen, vervolgde zy, wy hebben hier in *Minden* ook eenen Godzaligen MAURITIUS, die is niet veel minder, enz.

Ik dacht onderwylen, dit is wonderlyk, moet ik juiſt in dit huis komen, om zulk een bericht te krygen! Zekerlyk hebbe ik geene vryheid om dezen voorby te gaan, en hem niet toe te ſpreeken. Ik ruſte ontrent een uur lang, na verloop van 't welke ik naar het huis ging van den *Magiſter Mauritius*, en aan de Dienſtmaagd vraagde, of myn Heer te huis was, dat ik hem gaarne wilde ſpreeken? Zy antwoorde van ja, en dat zy het zou gaan vraagen. Eindelyk myn Heer *Magiſter* kwam,

en

en vraagde my, wat myne begeerte was? Ik antwoordde: Ik ben hier gekomen om met myn Heer te ſpreeken, en ik hoop van UEd. raad en hulpe te erlangen. Hy bragt my in zyne Kamer, en beval aan de Dienſtmaagd, dat zy Koffy zoude gereed maken. Ik zeide: myn Heer, voor dat ik ſpreeke, hebbe ik myn Heer te verzoeken, om deze geringe moeite te nemen van de Atteſtatien, welke in dit Boekje zyn geſchreeven (Zie Pag. 259-272.) te leezen, daar door zal myn Heer myne begeerte ontdekken, en dan hope ik, dat het my vervolgens vergunt zal worden om te mogen ſpreeken. Hy las de Atteſtatien met groot genoegen; daar na vertelde ik hem met weinige woorden, hoe ik in deze Woeſtyne was omgezworven, maar dat nu myn vaſtgeſtelt voornemen was, om met de hulpe en byſtand des Heeren naar *Halle* te reizen, en dat ik daarom den Heer *Magiſter* verzocht, my met goede raad en hulpe by te ſtaan, op dat ik eindelyk myne begeerte eens verkryge, buiten welke ik my niet weet te helpen. Want zulk een verren Weg te voet te wandelen, ben ik buiten ſtaat om uit te houden, en geld hebbe ik niet meer; myn geheele Rykdom is nog een en een halven goede Gröſſchen (dat is twee ſtuiv. en vyf duiten Hollands.) Zo lange 'er nog iets in myn vermogen en magt is geweeſt, hebbe ik niet gezocht of begeert, om van Menſchen geholpen te worden: maar nu ben ik naakt en van alles ontbloot; myn Koffer met Klederen hebbe ik voor dertig Guldens tot Amſterdam in de Bank van Leening verpandt, en dat geld is ook verteert. Wat zal ik doen! Als het de Heere zo behaagt, wenſch ik met de Geloovigen, die Paulus te Scheep geleidden, te zeggen, *de wille des Heeren geſchiede.* Daar op antwoordde my de Heer *Magiſter*, zeggende: myn lieve Vriend, ik hebbe uwe begeerte en voorne-

men, met groot genoegen en verkwikking, zo-wel geleezen, als uit uw ſpreeken verſtaan; kom, laaten wy Coffy drinken, mogelyk hebt gy dezen dag nog niets genooten, en zyt verders voor niets bezorgt, gy zult in alles worden geholpen: een van beide moet geſchieden: of men zal middelen beraamen om u naar *Halle* te bezorgen, of dat gy hier blyft in *Minden*. Onderwylen verzoeke ik, dat gy alle dagen tweemaal by my koomt, om aan myne Tafel te ſpyzen, en het geene gy verder in de Herberg nodig hebt, zal voor u bezorgt worden, en ontfang hier by dit tot uwer verkwikking.

Geliefde Leezer, moet gy niet in verwondering, onder het leezen van deze weinige regelen, weg-zinken? Ik ben niet in ſtaat, om zyne geſproken vertrooſtingen in volle kracht hier ter neder te ſtellen, zo als dezelve uit zyn liefderyken mond voortvloeiden.

Wat ſprong myn bedroefd herte in my van blydſchap op! menigte traanen vielen in de Coffy, welke my zoeter voorkwamen als Zuiker. Ik be-dankte hem voor zyne vertrooſtingen en getrouwe verzekeringe, en ging welgemoed naar myne Her-berg. Nu, dachte ik, hebbe ik het gewonnen. Doch na dat ik maar weinige dagen in *Minden* ge-weeſt was, wierd ik doodelyk krank. Ik zal hier niet melden van de onuitſprekelyke weldaden, welke aan my armen Elendigen Aardworm in deze Ziekte wierden gedaan; en alleen kortelyk zeggen, dat het my aan niets ontbrooken heeft; alles wierd my bezorgt, zo wel de Doctor als de Medicynen, neffens andere dingen, die een Krank Menſch noo-dig heeft. De Heer *Magiſter* bezocht my verſchei-den maalen, en heeft menigvuldige Gebeeden met geboogen kniën en vlietende traanen voor myn Bedde gedaan; en de groote Geneesmeeſter heeft my vloekwaardige Zondaar wederom van voor de

poor-

poorte des doods geredt, en my wederom opgericht. Vervolgens ben ik tweemaal 's daags gegaan, om aan de Tafel van den Heer *Magister* te spyzen; en eindelyk besloot hy, dat ik in *Minden* zoude blyven, en hy maakte een begin met my in de Waarheden te onderwyzen, met zulk eenen yver en vuurige liefde, als ik in *Wezel* niet ondervonden hadde; het minste was driemaal in de Weeke, en ieder reis twee uuren lang, behalven de nuttige gesprekken, zo over tafel als op andere tyden, die ik by hem genooten hebbe.

Dit alles was voortreffelyk en goed; maar echter niet volkomen: waar omtrent ik kortelyk zeggen moet, dat, gelyk den meesten bekend is, de gewoonte by de Lutherschen in Duitschland, van nog Beelden en Altaaren in de Kerken te hebben, zo als de Roomschgezinden: Wanneer ik nu deze Beelden en Altaaren in de Kerk zag, waren dezelven als distelen en doornen in myne oogen. Zo lang als ik my afgetrokken, en myne oogen geslooten kon houden, ging het wel, en dan kon ik het kostelyk Evangelium met Zeegen hooren Prediken; maar zo haast myne Oogen de Beelden ontdekten, begon myn gemoed gekwelt en myne gedachten verstrooit te worden, zo dat ik menigmaal dacht en het my voorkwam, als ware ik in eene Roomsche Kerk, en dit veroorzaakte my zulk eene benauwtheid en angst in myne Ziele, dat niet alleen alle aandacht gelyk eene wolke verdween, maar dat ik wegens benauwtheid gaarne uit de Kerk wilde vlieden; het welk ik echter niet durfde doen, om in geen verdenken te komen, zo dat my menigmaal van angst het zweet uitbrak. Daar ontstont in myne Ziele een heimelyke begeerte, verlangen en wensch naar de Gereformeerde Religie, (ik moet hier de waarheid belyden) niet dat zulks in my ontstond wegens de wyze van

Leeren en Prediken van het Evangelium, als of ik my daar mede niet zou hebben konnen vereenigen, neen; want daar mede was ik zeer wel te vreeden, (en byzonder met de Leere en de ſtelling van den *Vryen wille*, en de *Algemeene Genade*, gelyk onze verdorvene Natuur daar toe geneigt is, om ons zelven eenen *vryen wille* toe te ſchryven, en zich zelve nog zo geheel verdorven, dood en onmagtig tot alle het goede niet aan te merken.) Zo dat ik nog gaarne wilde op *twee weegen binken*, namelyk de uitwendige behandelingen en het onderricht in de Waarheid by de Lutherſchen te hebben, en ondertuſſchen den waaren Godsdienſt in de Gereformeerde Kerke by te woonen, alwaar zulk een Poppenwerk niet gevonden word, noch voor oogen geſtelt. En het Tweede Stuk waar mede myn herte zich niet kon vereenigen, was dat ik het Volk by de Paſtooren zag te *Biecht* gaan, en ſchoon dit niet zo Afgodiſch verricht wordt, als by de Roomſch-gezinden, is het nogtans een overgebleven bittere wortel van dezelve. Want niemand heeft macht om de Zonden te vergeeven, dan alleen de Algenoegzaame Godt. En het derde, het welk my ergerlyk voorkwam, was, dat ik zag dat de Paſtoor, wanneer hy na de Predikatie den Zeegen over het Volk uitſprak, als dan met zyne hand een Kruis over het Volk maakte; gelyk zulk Kruis-maken insgelyks door hen geſchied over het Brood en den Wyn voor het Communiceren. Ach, dacht ik, waartoe kan zulks toch dienen? Zyn dat niet nog overblyfzelen van de Roomſche Fabelen en haar Bygeloof? Ik herinnerde my de Roomſche Prieſters van myne Stad, die my een Kruis wilden leeren maken, met verzeekeringe, dat, wanneer ik het zelve maakte, de booze Geeſten van my moeſten wegvlieden. (Zie Pag. 59.) Ziet, geliefde Leezer, deze ſtukken waren het, die my veel

er,

ergernis, bittere kwellingen, ftryd en kamp in myne arme Ziele veroorzaakten, zo dat van dag tot dag myne heimelyke begeerte, honger en dorst naar de Gereformeerde Religie de overhand nam; doch wat zou ik doen, ik kon my zelven onmogelyk helpen. Zou ik wederom van *Minden* vertrekken? dan is alles gedaan, en alle hoope verlooren; dan ben ik een openbaare Bedrieger voor alle Menfchen, dacht ik, doch ik zal uitzien na den Heere, en op hem hoopen: voor hem is myne oprechtigheid openbaar, en dat het my alleen om myne Zaligheid te doen is; door de bestellinge van zyne Voorzienigheid moeten zich andere gelegentheden opdoen, die my gewichtige reden en oorzaak moeten geven voor de Menfchen, om van *Minden* weg te reizen.

Eindelyk de Heer *Magister*, begon my niet alleen dagelyks met de grootste liefde en toegenegenheid in zyne, (namelyk in de Lutherfche,) Leere te onderwyzen, maar bezorgde my daar enboven eene Kamer by eenen Kastemaker, wiens naam my ontfchoten is; en ik moet bekennen, dat zy beide zo wel de Man als de Vrouwe, den Heere vreesden, en dat zy om hare Zaligheid yverden; doch de Huishouding op zich zelve betreffende, was bedroeft en elendig; het welk oorzaak was, dat my hier de zwaarste verzoeking en kruis, geduurende myn omzwerven in de Woestyne, overkwam; of zulks door hunne onachtzaamheid kwam, of dat het Bedde, waar op ik ruste voor myne vermoeide Ziele dacht te vinden, te vooren door Soldaten of ander gering Volk beflapen was geweest, die het onzuiver Ongedierte daar in geplant, en het tot myn erfdeel daar hadden gelaaten, dan of deze bezoeking eene ftraffe van Gods flaande hand was, zulks is my onbewust, en echter hebbe ik het in alle onderwerping daar voor aangemerkt. Dit On-

gedierte kwelde my zo onverdraaglyk, dat ik het met geene Penne beschryven kan: dit alleen kan ik zeggen, dat doods angsten my omringden, wanneer ik den nacht zag naderen, en ik my tot ruste zou begeeven. Want als ik slechts een vierendeeluurs te Bedde gelegen had, was het eeven eens, als of myn geheele Lighaam in een Zak vol levendige Maden gestooken was: Ja het was zo menigvuldig, dat ik my daar van niet meer beweegen kon. De Vrouw van een Glazemaker, door Christelyke liefde en innerlyk medelyden bewoogen, wilde my gaern van deze bittere plaage verlossen; zy nam met haare eigene handen het ongedierte van myne handen en aangezichte af; zy gaf my een nieuw Hembd om my te verschoonen, enz. doch dit alles kon niet baaten, des Morgens was het wederom het zelve, zo dat ik moest zeggen en bekennen, waarlyk *dit is een Vinger Godts!* (De Egyptische Toveraars konden wel, toen Aarons Staf, voor de voeten van Pharao nedergeworpen, in eene Slange veranderde, of toen Moze met denzelven de Wateren sloeg en dezelve in Bloed deed veranderen, het zelve nadoen; maar by deze wonderlyke plaage moesten zy met beschaamtheid erkennen: *dit is een Vinger Gods.*)

Bedenk eens, waarde Leezer! welk eene smerte en bittere pyn my zulks geweest moet zyn! *alzo zyn my Maanden der Ydelheid ten Erve geworden, en Nachten der moeite zyn my voorbereidt. Als ik te slapen ligge, dan zegge ik, wanneer zal ik opstaan, en by den avond afgemeeten hebben? ik worde zat van woelinge tot aan de schemeringe. Myn Vleesch is met het* GEWORMTE *ende met het gruis des stofs bekleet: myne huid is geklooven ende verachtelyk geworden.* Job 7: 3-5. Zo dat ik menigmalen op dit zuchtend Leger met *Job* moest uitroepen: *Och of myn verdriet recht gewoogen wierde, en men myne*

Elen-

Elende t' zamen in eene Weegschale ophieve? want het nu zwaarder zoude zyn dan het Zand der Zeën: daarom worden myne woorden opgezwolgen. Job 6: 1, 2.

Stel u geliefde Lezer, eens voor oogen, en overweeg myn toenmaligen bedroefden en elendigen toestand, als een verdreevene enverjaagde van Huis en Hoff, verlaaten van Vrouw en Vrienden, beroofd van een teder geliefd Schaapje, ontbloot van Klederen en tydelyke middelen, omzwervende als een Vreemdeling; ik bidde u, neem deze bedroefde omstandigheden in overweging, en voeg daar by deze smertelyke plaage van dit ongedierte, die my even als de Wormen het Vleesch van myn Lichaam knaagden; dat is kruis van buiten! en daar by nog met aanvechtingen en kwellingen des Duivels van binnen overhoopt te zyn: want in zulke omstandigheden heeft hy de beste gelegenheid, om zyne vuurige pylen op de arme Ziele te schieten, om dezelve ter dood te wonden. Ik vraage, moet gy niet in verwonderinge wegzinken en met u zelve als in Zamenspraak geraaken; hoe heeft doch deze arme Man zo veel kracht gehad, om dit alles te overwinnen? Och! niet door myne natuurlyke kracht, dan was dit onmogelyk geweest om het uitteſtaan, maar het is des Heeren goedheid, die my in deze zo zwaare verzoekingen door zynen Geest heeft ondersteunt, en eindelyk tot op dezen dag geholpen, dat ik nog ben die ik ben. Hem alleen komt daar van de Eere toe!

Ik klaagde deze myne bittere plaagen eenige reizen aan den Heer *Magister*, en zeide tot hem, dat ik my schaamde om by eenig ordentelyk Mensch te komen; doch wat zal ik zeggen, wegens de menigvuldige beezigheden, waarmede zyn Eerw. dagelyks overhoopt en belaaden was, schynt dit uit

zyne gedachten te zyn verdweenen, om 'er zorge voor te dragen, en ik bleef dus zonder hulp. Doch ik moest den Heere regtveerdigen, dat hy my met zyne strafroede tuchtigde. Want ik vloekwaardig Zondaar hebbe veel meerder straffe verdient; en myn eenige zucht was, dat de Heere my Elendigen Aardworm wilde sterkte geeven, dat ik in myn smertelyk lyden geduldig en zynen heiligen wille onderworpen mogt zyn.

Doch by dit alles was myn zwaarste kruis, dat, wanneer ik in de Kerk kwam om het Woord Gods te hooren, en daar door myne Ziele te verkwikken en te verzadigen, ik daar, als reeds gezegd is, de Beelden en Altaaren aanschouwde en den Prediker met zyne hand, na den Zegen, het Kruis zag maken; och, dat knaagde my nog het meest in myn gemoed; ik kon my onmogelyk daar mede vereenigen. Dan dacht ik wederom aan *de Oude Tyden*, toen ik in *Wezel* was, en daar zulke bygeloovige Fabelen in de Gereformeerde Kerke niet gevonden noch gezien had: maar wat zou ik doen? ik kon my onmogelyk helpen. Om van *Minden* wederom weg te reizen, had ik nog geene genoegzaame reden om my voor de Menschen te konnen regtvaardigen; en mogelyk geschiedde zulks om my op de proef te stellen, of ik in het Kruis geduldig was, en den Heere getrouw bleeve.

Doch ziet, wat gebeurt 'er? daar kwam voorhanden eene verkooping van Boeken uit eene zwaare Bibliotheek, en de Heer *Magister* moest dezelve in persoon bywoonen, en zich daar mede ontrent vier Weeken ophouden; in welken tyd ik met zyn Eerw. niet kon spreeken, nog veel minder dat hy my, gelyk voorheen, in de Waarheden konde onderwyzen, en myne hongerige en dorstige Ziele verzadigen; nu was het (te dezer tyd) nog erger dan in *Wezel*, wegens de andere bedroefde omstandigheden

dèn die hier mede verzelt waren. (als voren breedvoerig is gemeld.) Wel is waar, en ik moet het erkennen, dat de Heer *Magister* my zeer liefderyk troostede en zeide, dat ik gedult moest hebben, en dat hy vervolgens het verzuim met verdubbelden vlyt vergoeden zou. Doch dezen gegeeven troost kon myn gemoed niet bevredigen. Evenwel ik bragt dezen tyd (hoewel met smerten) door: de verkooping van de Bibliotheek was geëindigt; maar ziet, toen moest de Heer *Magister* de Rekeninge voor het Weeshuis vervaardigen. Toen was het niet meer mogelyk om het langer te dulden, en dit gaf my een vryheid voor myn gemoed, om van *Minden* te vertrekken, waar toe ik ook ten vollen besloot om zulks den 23 *Augustus* 1766. in het werk te stellen; doch niet om als een Bedrieger zo maar in stilte weg te loopen, zonder eerst het voorneemen bekent te maken, en daar van reden te geven; neen, ik ging by myne geliefde Vrienden, om van hen afscheid te nemen, het welk zonder traanen niet konde geschieden, byzonder by den Heer Pastoor *Guelinkhuisen* (welke in dat zelve Jaar in *Amsterdam* is geweest om eene Collecte te verzamelen uit de Luthersche Gemeente voor de *Martini Kerk*), daar verzadigde ik myn bedroeft gemoed met traanen, onder het afscheid nemen van hem; en myn voorneemen was naar *Wezel* te reizen, en daar in den raad, my gegeven door de Heeren Predikanten te *Leeuwaarden* en *Groningen*, als ook van den Krankbezoeker in *Rotterdam*, op te volgen, en indien het mocht gebeuren, dat de Heeren Predikanten in *Wezel* my niet wilden open aanneemen, dan zou ik naar *Mulheim* aan de *Rhoer* reizen, en my voor de deure van myn getrouwen Vriend Ds. ENGELS nederwerpen, en van zynen dorpel niet afwyken, tot hy zich over my zoude ontfermen en my aanneemen, al moest ik

ook

ook voor zyne oogen sterven. Maar Godt, die alle onderneemingen der Menschen vernietigt, en hunne raadslagen verydelt, gelyk Salomo zulks met recht uitdrukt in zyne Spreuken, *Cap.* 16: 9. *Het herte des Menschen overdenkt zynen weg: maar de* HEERE *stiert zynen gang*; liet my ook by deze gelegenheid duidelyk bespeuren, dat niet myne gedachten en voorneemens, maar dat *de raad des Heeren moet bestaan*; ik moest ondervinden, dat de *tyd der minne* nog niet daar was. Ja in het tegendeel, het behaagde den Almachtigen my wederom in nieuwe beproeving te stellen, zo als uit het volgende duidelyk gezien zal worden.

§. 8.

Den 23. *Augustus*, des Nademiddags, reisde ik met de Postwagen af van *Minden*; eenige goede Vrienden geleiden my tot buiten de Poort; en ziet, daar was tot myn ongeluk (of liever tot myn geluk en voordeel; doch dat ziet en ondervindt men eerst van achteren,) op dezen Postwagen tot myn gezelschap een kwellende Satan, een werktuig des Duivels: ik meen een woedende en dronken bol, van welken ik met recht mag zeggen, dat hy niet van één, maar van zeven Duivelen bezeeten was. Deze duivelsche Helgeest plaagde my zodanig den geheelen Nacht, dat my het zweet van angst en benaauwdheid uitbrak: ik wist my niet te helpen noch te raden; alles wat ik in het werk stelde, om het akelige Spooksel tot stilte en bedaaren te brengen, was te vergeefs. Zweeg ik stille, dan scheen hy woedende te worden, waarom ik niet sprak en hem antwoordde; sprak ik tegen hem in bedaartheid, om hem tot stilte te krygen, dan beantwoorde hy myne gesproken woorden met de allerschrikkelykste Vloeken en Scheldwoorden, dergelyke ik

nog myn gehele leeftyd nooit gehoord had, noch ook wensch weder te hooren: hier by begon hy verscheiden maalen, in zyne boosheid en arglistigheid, met zyne hand naar myn aangezicht te slaan, en het scheelde maar alleen by hem aan den eersten slag. Het is my onmogelyk hier uit te drukken, in welk een angst ik my bevond; het bange herte sloeg in myn binnenste, de angstzweet stond my op het aangezicht, wegens zyne schrikkelyke vloeken, die hy met Eeden en Zweeren bevestigde. Ik dacht zekerlyk (en ik gelove het ook nog te dezer uure) dat hy de boosheid, om my te vermoorden, aan my zou volbragt hebben, zo niet de Goddelyke Voorzienigheid my elendigen Aardworm, tot myne redding, op het aller-onverwachtste, den Heer Postmeester, welken op een extra Postwagen was, toen wy ontrent *Byleveld* waren, toegezonden hadde! Ik dankte den Heere in stilheid myns herten, dat hy zich aan zulk een vloekwaardigen Zondaar wederom toonde te openbaaren als *een Godt van naby*; ja als een Godt die magtig is te helpen en te redden, ook midden in den dood; en ik moest wegens deze wonderlyke redding en bescherming met David in myne Ziele uitroepen: *Lovet den Heere*, enz. *Ps.* 103: 1, 2. En zo als wy te *Byleveld* gekomen waren, wierd my van de voorn. Postmeester geraaden, dat ik liever eenige dagen hier zou vertoeven, tot de aankomst van een volgenden Postwagen van *Minden*; en liever dezen laaten wegryden; dan dat ik my wederom in zulk een doodsgevaar begeeven zoude, en met zulk een Booswicht, welke reeds den Duivel geheel overgegeeven scheen, verder in gezelschap te reizen! Ik bedankte hem voor zyn getrouwen raad, en liet dezen Wagen met den Duivel henen ryden. Doch door deze voorvallen wierd myne reize naar *Wezel*, en dus ook myn voorneemen afgebrooken en verydelt. Zo dat ik nu

van

van achteren kan zien, dat het Gods weg is geweest, om dus doende weder naar *Amsterdam* te komen; gelyk wy Elendige Menschen altyd de handelwyze Godts van achteren zien konnen, indien wy maar zo lang gedult hebben, en niet voor uit loopen willen, dan ervaart men dat *alles*, hoe schrikkelyk, en welke kruiswegen of een bitter lyden het zy, *moet medewerken ten goede*; en myne gedachten wierden omgezet, om my, in plaats van naar *Wezel*, naar *Zwol* te begeeven, en van daar wederom naar *Amsterdam* te reizen. Doch, gelyk ik boven meermaals gezegt hebbe, indien men my gevraagt hadde, waarom naar *Amsterdam*, en wat zult gy daar uitrichten? daar gy immers de Nederduitsche spraak niet magtig zyt, en 'er voor u geen Vriend noch bekende in die Stad te vinden is? Zou ik daar op geen antwoord hebben konnen geeven. Ziet, zo ben ik als een *blinde geleidt op den weg dien ik niet en kende.* Al heeft de Satan my deze Stad als een Nazareth voorgestelt, en my tot driewerf uit dezelve gesleept, en in de Woestyne omgevoert, zo moet toch de raad des Heeren bestaan, en zynen wille ter uitvoer worden gebragt: Ik moest wederom (schoon tegen mynen wil) naar *Amsterdam* reizen. O hoe onbegrypelyk, hoe wonderlyk zyn toch de wegen Gods! doch zulks ziet men, als ik gezegt hebbe, eerst van achteren.

Na verloop van omtrent een uur, reed 'er een Postwagen van *Minden* op *Zwol*, met welken ik my op reis begaf, en wy arriveerden gelukkig aldaar; waarop ik naar het Schip ging, om met het zelve naar *Amsterdam* te vaaren. Doch denk, geliefde Leezer, met welke eene gemoeds-gestalte zulks geschiedde! Ik ging wel in het Schip, om met het zelve mede te vaaren; maar Geld, om 'er de Vracht mede te betalen, had ik niet: het weinige dat ik in *Minden* van myne geliefde Vrienden gekregen hadde, was wederom verteert, en tot op niets ver-

vermindert! mogelyk zal men my hier vraagen, hoe kost gy besluiten om in het Schip te gaan, daar het u immers niet onbekent was, dat voor het medevaren Vracht moest betaalt worden, en dat dit zonder geld niet konde geschieden? zekerlyk was my dit ten vollen bekent, en ik had zulks geduurende myn omzwerven overvloedig ondervonden, en even dit veroorzaakte geene geringe smerten en kwellingen in myne verleegen en gejaagde Ziele. Doch ik moet op deze vraage weder vraagen: wat zou ik in *Zwol* zonder geld hebben begonnen, daar ik geen vriend of bekende had? en ten anderen, wegens de trek en neiging, die in myne Ziele was ontstaan, om naar *Amsterdam* te reizen, wierd ik aangedrongen en gejaagt, om in het Schip te gaan, schoon ik buiten staat was om de Vracht te konnen betaalen; myne oogen slaande op de Goddelyke Voorzienigheid, dat de getrouwe Godt, die my zo meenigmaal uit doods-gevaaren geredt, en zyne hulpe aan my niet onbetuigt hadde gelaaten, ook hier in deze myne verleegentheid, zich wederom niet onbetuigt laten, maar my hulpe zoude beschikken. Doch in zulke gevallen komt het juist op de proeve aan; want het is geen konst, met een braave Goudbeurs van Dukaaten of Ryders, en met Obligatien of Wisselbrieven van eenige duizenden voorzien te zyn, om dan op den *Heere te vertrouwen*: maar van alle hulpe ontbloot te zyn, en dan op den *Heere te vertrouwen*, O! dat is eene gaave Godts; want van wegen onze verdorven bloote Natuur, kan dit onmogelyk geschieden: ende de Heere schenkt zulks ook aan zyne Kinderen te dier tyd, wanneer zy zulks noodig hebben. Is het niet zo, Kinderen van Godt, hebt gy zulks niet menigmaal ondervonden? O, dat wy mogten verweerdigt worden, om in alle onze verlegenheden, in alle gevaarlyke

ver-

verzoekingen, onze hulpe van u, ô Heere Jezus! af te wachten, nimmer zouden wy beschaamt worden. Schenk ons daar toe uwen Geest, en sterk ons in het Geloove, om uwes Naams wille! doch alles uit vrye Genade.

Evenwel was te dier tyd myn vertrouwen met Menschelyke zwakheid en vreeze vermengt, hoe verder wy kwamen, hoe meer myne vreeze voor den Schipper, als hy om geld zoude komen, vermeerdert wierd; en het Ongeloof begon te redeneeren, zeggende: nu zult gy beschaamt worden voor alle Menschen, wat zult gy toch antwoorden', gy bedrieger, als die man om zyn verdiende Vracht zal komen? en by dit alles wilt gy nog den hoogmoed uwes herten niet afleggen; waarom hebt gy in *Zwol* niet den een of den anderen aangesprooken, om weldadigheid aan u te bewyzen? daar zouden immers nog wel barmhertige en medelydende Menschen zyn geweest, die u hunne milde hand toegereikt zouden hebben: maar neen, zulks wilt gy niet ondergaan, dat schaamt gy u; gy denkt, gy zyt een Man geweest, en dan zulks te doen, is voor u onmogelyk! Zal dan de Heere Vensteren maaken in den Hemel? wacht, in weinige uuren zult gy het ondervinden, en in uw vertrouwen beschaamt worden. De Satan begon my nog meer in de engte te jagen en my te benauwen, en dus zat ik, met bedroefde verleegenheid overlaaden, in eenen hoek van het Schip. Hier op kwam een Heer uit myne Reisgenooten by my, en plaatste zich neffens my, my vraagende met een liefderyke taale: myn Vriend, hoe zyt gy zo bedroeft en ter nedergeslagen? Deze vraage ontstelde my nog meer, en het was my echter onmogelyk myne natuur te verbreeken, en hem mynen nood te klaagen. Hierom gaf ik hem ook geen antwoord op zyne vraage, maar ik wilde gaarne myn aangezicht voor hem

ver-

verbergen, en wenschte, dat hy maar van my weg ging, en my in myne stilte liet rusten. Doch deze Vriend, herhaalde dezelve vraag, met de allernadrukkelykste en liefderykste woorden, daar by voegende: Myn Vriend, ik zal van u niet afwyken, noch nalaaten te vraagen, tot dat gy my geantwoord hebt! Ik zag dezen Vriend aan in verwondering. Eindelyk dacht ik, kom, wat hebbe ik te verliezen? myne schande moet toch buiten dat voor de Menschen openbaar worden, en ik zeide tot hem met weinige woorden: Myn Heer, zou ik niet bedroeft zyn, en verslagen ter neder zitten; ik hebbe geen geld om de Vracht daar mede te betaalen! Is het anders niet, zeide deze Vriend, kom, kom; en hy verzocht my, dat ik met hem op het Dek van het Schip zoude gaan, en met hem tot gezelschap een Pyp Tabak rooken. Daar gekomen zynde, zag ik deze Stad *Amsterdam* voor myne Oogen, en ziet, de Schipper begon van de Passagiers de Vracht in te vorderen; dit was my als of ik den dood voor oogen zag; myne Beenen begonnen my te beeven; myn aangezicht veranderde van gelaat, doch deze Vriend vertoefde zo lange niet, tot dat de Schipper by ons kwam, maar ging hem te gemoete, zeggende tot hem: Ziet daar is de Vracht voor twee Personen; voor my, en voor dezen Vriend: En hy gaf my daar en boven nog twee Schellingen ter verkwikkinge. Verder vraagde hy niet wie ik was, noch welke myne verrichting in Amsterdam waare, enz. Ik was wegens deze onverwachte hulpe zo verslagen, dat het my niet mogelyk was om een eenig woord te spreeken; Ja ik was buiten staat om aan hem myne verschuldigde dankbetuiginge te doen; maar de traanen vloeiden my uit ter Oogen, en ik wierd beschaamt, dat ik my van myn Ongelovig herte zo had laaten kwellen, als of Godt niet magtig was my ook uit

deze benauwtheid te helpen, zonder juist in dezen tyd zulke wonderen te doen, dat de *Visschen*, *Geld* moesten brengen, om de *Didragmen* te *betaalen*, daar de Heere zich van andere middelen bedient, om de zynen in tyden van nood uit hunne verleegentheid te helpen, dat zy niet beschaamt worden, om hen daar door te overtuigen, dat hun Hemelsche Vader weet, wat zy nodig hebben; en niet alleen dat hy alle dingen weet, maar dat hy ook kan en wil helpen de geenen, die op hem vertrouwen, op dat zy nimmer meer beschaamt worden.

Zo bragt ik mynen tyd door met boven op het Dek te wandelen, tot wy alhier aan de Wal kwaamen. Ik was als verzonken in myne gedagten, wegens de wonderbaare hulpe, aan my door de goedheid Gods wederom bewezen. Zo dat ik met *Jacob* moest uitroepen; Ach Heere! *Ik ben geringer dan alle deze Weldadigheden, en dan alle deze trouwe, die gy aan uwen Knecht gedaan hebt*, *Gen.* 31:12.

Myn Hert sprong op van Vreugde doen wy de Wal naderden; en ziet! Het wonderlykste van dit alles was, dat deze Stad *Amsterdam*, die my de Satan voorheen had voorgestelt als een *Nazareth*, en my uit dezelve reeds driemaalen had uitgedreeven, en in de Woestyne door allerhande listige verzoekinge had omgevoerd, *die Stad* kwam my nu voor, als zoude ik in Canaän, ja in Jeruzalem mynen intogt doen; en in het oogenblik dat ik met mynen voet aan de Wal stapte, zo was het, als of myn gemoed my toeriep, *in deze zal uwe ruste zyn*, 't geen eenen diepen indruk in my te weege bragt; dog wyl my niet teffens te binnen kwam, die woorden ergens in den Bybel gevonden te hebben, zo kon ik ook niet overgaan, om daar van een vast besluit te maaken, denkende liever, dat dezelven maar in een enkelde verbeelding bestonden, die, als by geval, in myne gedachten waren

ren opgekomen. Het beste is, alles aan den Heere over te geeven, en den Uitslag daar van met gedult af te wagten, de tyd leert dog alles.

Ik nam myn Reiszak onder myn arm, (wyl ik aan dezelve niets zwaars te draagen hadde) en wandelde zo langs het Water om een bekwaame Herberg te vinden, daar myn' goede naam geen aanstoot mogt lyden, eindelyk eene vindende, die my dagt daar toe geschikt te zyn, en vraagende, *kan ik hier Logeeren?* Antwoorde de Hospita (die zeer goet Hoogduitsch sprak) Ja, en toonde my daar op een zeer geschikte Kamer, met één goed Bed, enz. Zeggende: voor deeze Kamer betaalt men zes stuivers daags, en verder kan Myn Heer hier eeten en drinken wat hem gelieft, zonder dat men hier betaaling vraagt, voor en al eer Myn Heer weder vertrekt. Ik konde deeze voortgebrachte reedenen niet zonder verwondering aanhooren, denkende, hoe weet gy dat ik geen Geld heb, om te betaalen. Ach! dacht ik, wist gy dat myne ganfche Rykdom bestont in twee Schellingen, gy zoud my geen Myn Heer noemen, ja, mooglyk, niet eens Herberg verleenen, en nog minder u Credit aan presenteren. Verder vroeg my die Vrouw, of ik ook van eenige Spys of Drank wilde gedient zyn, dat door my met *Neen* beantwoord wierd, denkende, zou ik hier mynen Buik vullen, daar ik niet weet, van waar de Penningen te bekomen om het genotene te voldoen! Neen, ik wil my liever vernoegen met één stuk droog Brood, en eene teug klaar waater, en ruste voor myn gemoed hebben; dan naderhand, daar door in ongeleegentheid te raken. Ik hebbe reeds zorgen genoeg, van waar daaglyks een Schelling voor Slaapgeld zal koomen. Na dat zy heen gegaan was, floot ik de deur, en boog in eenzaamheid myne kniën voor den Heere, en had ter dier tyd voor myn Gemoed een zeer

aangenaam Avonduur, in ftilte op de Heere vertrouwende, zeide ik: Hy zal, ja hy wil my alles geeven, wat my noodig is. Ik was in deeze myne Eenzaamheid zo vergenoegt, dat ik my nog gaarn eenige uuren, met 't Leezen in Gods Woord verlustigt hadde; Maar zeer vermoeid, het Bedde aanschouwende, dacht ik, laat my dit ten nutte maaken, en begaf my daar op tot ruften.

Geliefde Leezer denk eens, hoe deeze Nacht, eene Nacht van verkwikking geweeft is, voor een afgepynigd Lighaam, dat voorheen, door het Ongediert zo gemarteld was, geen zulken Nacht van ruft, had ik genooten sedert 14 *May*, toen ik van *Wezel* reisden, tot op den 3 *September*, de dag toen ik in *Amfterdam* ben gekoomen. Ik was in myne rufte zo opgetoogen, dat my dagt, dat myne *Legerfteeden, met Tapytçieraat* was toegemaakt, met *uitgebouwene Werken*, met *fyn Linnen van Egypten*. Ja het was my, als of het zelve met *Myrrhe, Aloë en Caneël was welriekende gemaakt*. Slaapende in die zoete verrukking van gedachten tot des Morgens ten Neegen uuren. Ach! hoe gaarn hadde ik nog eenige uuren die aangenaame verkwikking genooten.

Doch de woorden van *Salomon*, waar meede hy de Luiäärd vermaand in zyne Spreuke, *Cap.* 6: 9. *Hoe lange zult gy Luiäart nederliggen? Wanneer zult gy van uwen flaap opftaan?* deeden my uit het Bedde opftaan, en ik dankte den Heere, voor de onverdiende weldaad, die ik deezen Nacht genooten had.

Den 4 *September* des 's morgens opgeftaan zynde, als reeds gezegt is, wifte ik niet waar te gaan, nog met wien ik fpreeken zoude, om myne omftandigheden en begeerten te ontdekken, en raad en hulp te vinden, want ik had hier geen een eenigen bekenden Vriend; daar by, wift ik nog weg, nog

nog steg in deze groot uitgestrekte Stad; en, was daarenbooven de spraak onmachtig; Ach! hoe elendig was 't met my gesteld! En egter zo in de Herberg te blyven zitten dat kon my mede geen verligting bybrengen. Eindelyk ik ging uit om te wandelen, dog zonder te weeten waar heen; zuchtende tot den Heere, dat hy my wilde bewaaren, en wederom in vreede in myn Herberg brengen. Dus voortgaande kwam ik op den *Dam*, daar erinnerde ik my, aan den *Altaar*, die ik den Heere, op die plaats in myn herte hadde opgericht, en aan de verkwikking die ik voor myne Ziele, aldaar genooten hadde. (Zie Pag. 287.) Zo dat ik moest uitroepen,; HEERE JEZUS, nu hebbe ik niets meer in myne magt, dat ik voor u kan overgeeven, als het weinig Bloed, en zwakke Leeven, dat my noch overig is, om voor uwes Naams wil op te offeren, Ach! schenk my daar toe sterkte! enz. Ik ging daar op weder na myne Herberg, na een stuiver Brood gekogt te hebben, om mynen Honger te verzadigen.

Des nademiddags om drie uuren, begaf ik my wederom ter Wandeling, om te zien, wat my door de Voorzienigheid des Heeren ontmoeten mogte: Passeerende voorby de *Nieuwe Kerk*, vond ik aldaar eene gansche vergadering van Menschen, die tot aan de deur van het Portaal stonden, waar by myne nieuwsgierigheid gaande wierd, dat my deed vraagen, wat alhier te doen was? (Na ten minsten deeze vraag tienmaal herhaald te hebben) zo bekwam ik eindelyk zo veel tot antwoord, dat ik begrypen kon, dat aldaar *Consistorie* wierd gehouden; *Consistorie*! dacht ik by my zelven, moet zekerlyk eene vergadering van Predikanten zyn, daar moet ik zien binnen te komen; aan niemand dog kan ik beeter myne begeertens voorstellen, dan aan hun Ed., tot wien dog kan ik zekerder

myn toevlugt neemen: *dan tot die Herders, wien de Schaapen te weiden, zyn toevertrouwt.* En nam daar op zo veel vrymoedigheid, dat ik in 't Portaal binnen trad, met voorneemen, zo lange te wachten, tot al het Volk geholpen was, dan dagt ik, zal 't voor my de beste geleegenheid zyn om te spreeken; aldaar wachtende, geslingert door hoop en vrees, zo kwam 'er eindelyk iemand by my, ('t was *de Vries*, de gewoone Dienaar van de Eerw. Kerkenraad) en vroeg my *wat wilt gy hebben?* Ik antwoordde hem met myne gebrooken taal, zo goet my mooglyk was; dat ik van harte wenschte de Heeren Predikanten te spreeken. En 't antwoord was dat is van daag niet meer mooglyk, het is nu te laat, gy moet wachten tot over acht dagen, en dan komen des nademiddags voor half drie. Dit deed my de opgevatte hoop en troost schier geheel verliezen: dog ik verzocht hem nogmaals dat hy my die een Vreemdeling zynde, van deeze bepaalden tydt niets wist, voor ditmaal helpen wilden, waar op de Traanen my zo begonden te overweldigen, dat ik dezelve niet konde verbergen, en 't schynd dat mynen toestand het herte van gem. *de Vries* tot medelyden bewoog, want hy vroeg, wat myn verlangen was, en wat ik te zeggen had? Ik verontschuldigde my, dat zulks my niet mooglyk was, echter dewyl ik gaarne de Heeren Predikanten wilde spreeken, om dezelve te onderrichten, wat voor een Vreemdeling ik was, en waar in eigentlyk myne begeertens en verlangen bestonde, zonder dat ik nodig had, my, met myne verstomde tonge uit te drukken, zo haalde ik het meergem. Boekje, waar in myne *Attestatien* geschreeven waaren voor den dag, en gaf hem het zelve over, zeggende: myn Vriend, dit zal voor my spreeken. Hy zag 'er in, en ik kon wel bemerken, dat het Leezen daar van, niet zonder ge-
moeds-

moeds-beweeging geschiede, daar op zeide hy tot my, ik wil het probeeren, of het noch mooglyk is, om u te helpen; en ging daar op in de Kamer, doen dacht ik nu zal ik mooglyk geholpen worden, maar deeze opgevatte hoope was van korten duur; want zo terstont, kwam gem. *de Vries*, met een ander Heer, (zonder dat ik hier zou konnen bepaalen, of dezelven, een Dominé, of een Ouderling was,) by my, en brachten my in een andere Kamer, en na dat dien Heer, myne *Attestaties* doorleezen had, zo hoorden ik wederom het zelve antwoord, namentlyk: *het is heeden te laat, gy moet over Acht daagen weder komen.*

Denk eens Geliefde Leezer, in welken gemoeds-gestalte ik my bevond, moetende zo in myne droefheid, ongetroost en ongeholpen te rugge keeren. O! welk een smerte voor my! De eerstgenoemde Persoon, betoonde my daar op verder zyn medelyden, en wilde my eenig Geld in liefde meededeelen, zo ook de Dienstmaagt van den Koster, die my een Booterham presenteerde, dog myn hart was toen nog zo trots en hoogmoedig, dat ik hun dankte, en weigerde hunne Liefdegaaven aan te neemen, ik, schoon in zulk een armoede zynde, dat myn gansche Rykdom, in niet meer dan Elf stuivers bestond, die niet eens konden toereiken, om twee Nachten slaapens te betaalen, veel min dat ik iets tot verkwikking in myne magt hadde; weigerde hier 't geen my in liefde werd aangebooden. En waarom weigerde ik het? Zekerlyk myn boos herte speelden hier den Meester; Ach! wat heeft den verdorven Mensch een Boos en Hoogmoedig hart in zich; het is niet mooglyk, dat te doorgronden: dan alleen in zulke gevallen, dan kan men 'er de bewyzen van vinden, als men het naauwkeurig gadeslaat.

Ik begaf my daar op in groote droefheid weder-

om na myne Herberg, aldaar gekomen zynde, bevond ik my zo afgemat en flaauwhertig, dat het my onmooglyk dacht, het noch één uur te konnen uithouden, ik wilde gaarn iets gebruiken om my te verkwikken, en wel bezonder een weinig warme Spys, (want ik hadde reeds in zes daagen geen droppel warm water genooten,) doch wanneer ik myn Capitaal overdacht, verging my wederom de lust daar van, denkende wat dan morgen begonnen? en zo den tydt op myne Kamer in droevige overweegingen doorbrengende, kwam 'er het regtmaatige verwyt by, dat ik trotslyk geweigert had aan te neemen, de liefderyke handreikingen, enz. Eerst had my de Hoogmoed mynes harten genoodzaakt, dezelve te weigeren: Nu stelde het zich tegen my, en deed wat het konde om my te kwellen en te pynigen: Dus deed de Heere my, myne verkeerde handelinge zien, en hoe ik teegens zynen wil, strydende was, enz. Zo dat ik moest in de schuld vallen, en uitroepen; HEERE JEZUS, neem gy doch dat Boos, Hoogmoedig en Arglistig Hart van my; zie daar is 't. O! mogte ik het geheel aan uw kunnen overgeeven; O! mogte ik ondervinden, dat gy, het, O! HEERE! door uwen Geest besneeden hadde! Ik wilde my schikken om op myne kniën voor den Heere te vallen, maar, doen wierden my op 't Harte gedrukt de woorden van mynen trouwen Heiland, als hy zeide: *Zyt dan niet bezorgt tegen den Morgen, want de morgen zal voor het zyne zorgen*, *Matth.* 9: 34. Deeze woorden waaren my tot zulken bestraffing en vermaning, dat ik voor deezen korten tydt, zo leevendig voor myn gemoed stond; dat ik in vertrouwen alle myne Zorgen op den Heere wierp, en dat ik dagte nu is 't geen tydt om te bidden, maar wel om gehoorzaam te zyn, en myn verflaauwd Lighaam met warme Spyze te versterken, en *niet voor den ande-*

ren Morgen te zorgen, maar dat alleen aan den Heere over te laaten. Ik riep daar op de Huiswaardinne, vraagende of zy my niet een weinig Soup met een ſtukje Vleeſch bezorgen konden? Ja antwoordde zy. Waarop zy de Tafel dekten, en ik my op de aangenaamſte wyze verkwikte; daar na vraagden ik aan haar, wat ik voor deeze Maaltyd ſchuldig was? En het was, als of haar myn ganſche Rykdom bekent ware; want zy vroeg even zoo veel, en ik gaf haar myne nog overig hebbende Elf ſtuivers.

Omtrent het verdere geliefde Leezer, moet ik hier kort zyn, om de aandoeningen myns gemoeds, die ik nog heeden onder het ſchryven ondervinde: ik zal daarom met weinige woorden zeggen, dat ik van Donderdaags nademiddaags, tot de daar opvolgende Zondag, geen kruimel Broods, veel min iets anders, over myne lippen gebragt hebbe, dit denk ik zal genoeg zyn, om den ſtaat myner omſtandigheid uit te duiden; en of het ſchoon mynen toeleg niet is, om het hart myner Godvrugtige Lezeren te ontroeren, twyffel ik echter niet, of de tederhartigen zullen dit blad met traanen van medelyden bevogtigen: maar, Vrienden, ei doe het dog niet, erken veel eer met my de krachtdadige bewaaring Gods, en hoe hy *niet laat vaaren de Werken zyner Handen*. Laat u dezelve als in verwondering, verrukken; en looft den Heere, zo als het my op dit ogenblik vergunt wordt: Ziet ik Leeve nog tot op heeden deezen dag, en kan met *David* de Naam des Allerhoogſten verheerlyken en uitroepen: *De* HEERE *heeft my wel hart gekaſtydet, maar hy en heeft my ter doodt niet overgegeven. Pſal.* 118: Kom wekt uwen Geeſt op, en Zing eens met my uit den *Rym-Pſalm* 107: het 2, 3, en 4de Vers.

VS. 2. *Hy brengt dat volk te zame,*
Uit 't Oost en 't Westen breet,
En uit 't Noorden onbekwaame,
En ook uit 't Zuiden heet.
Zo zy doolen met een,
In ongebaande Weegen,
Ende dog vinden geen
Plaatze', ben welgeleegen.

VS. 3. *Zoo zy door 's Hongers krachten,*
En met Dorst zyn gekwelt,
En dat schier ook versmachten,
Ziel en Lyf op dat Veld:
Zo zy dan Godt zeer goet,
Bidden in haar Elende,
Hy zal hen met 'er spoet,
Haast tot haren troost wenden.

VS. 4. *Hy brengt dan zeer goedig,*
Op eenen rechten padt,
Tot dat ze komen spoedig,
In een bewoonde Stadt.
Als dan Zingen zy rein,
Gods goedheid die ze pryzen,
Van zyn wond'ren niet klein,
't Volk zy syn onderwyzen.

Des *Zondaags* 's morgens vroeg ik aan de Hospita, of hier niet in 't Hoogduitsch gepredikt wierd? Zy antwoordde my, dat Dominé *Kesler* alle Zondaagen des 's Nademiddags, hier in de N. Z. CAPEL Predikte. Kom dan zeide ik tot my zelven, verzadigt uwe Ziele nog eenmaal onder zyn Gehoor, mooglyk zal dat de laatste Prediking van het onschatbaare Evangelium zyn, die gy zult kunnen hooren, zo het de Heere niet behaage uw door

door den weg zyner Voorzienigheid, eene redding te schenken; en ik gebruikte alle myne noch overig zynde vermoogens, om met myn machteloos Lighaam, na de Kerk als 't waare te kruipen; ik moest dikmaal rusten; alle oogenblik dagt ik tegens der aarde neder te zinken, en mynen Geest uit te blaazen. Ik had in vooruitzicht van myne zwakke gesteldheid, het meergemelde Zakboekje, waar in myne Attestaties geschreeven waaren, beneffens de Brieven van *Wezel* en *Mulheim aan de Rhoer* by my gestooken; om reeden, dat, zo my eenig toeval gebeuren mochte, men ten minsten, zou konnen weeten, wie, en wat voor een Persoon ik was, en wat eigentlyk myne beoogingen geweest waren, (anders zouden my de Jooden hebben kunnen begraven als een Reiziger van hunne Natie, en wie zoude hun dat hebben kunnen betwisten? nog kon het dienen, om daar door myne geliefde Vrienden in *Wezel* en *Mulheim* te overtuigen, dat ik getrouw gebleeven waare, tot in mynen Doodt, en myn Leeven niet dierbaar geägt had om Christus wille, nog haare getrouwe Liefde aan my beweezen, niet vergeefsch geweest ware; 't kon ook beletten dat anderen, die met een vooroordeel tegens my ingenomen waaren, haren mond te stoppen, dat zy niet zoude kunnen zeggen, is hy ook niet wel een Bedrieger geweest? waar is hy beland, men hoort immers niets van hem; hy moet zeekerlyk weder tot de Jooden zyn te rug gekeert! Neen, neen! deezen ingebeelden troost vergunde ik aan haar ook na mynen doodt niet. Gaat na *Amsterdam*, en vraagt daar zelvs de Doodgravers, ze zullen u myn Graf aanwyzen, en antwoorden; *Hier legt Salomon Duitsch begraven.* Och! mochte het daar toe dienen, dat zy in schaamte en in schult, voor den Heere mochte vallen; om haare verkeerde behandelingen met

haa-

haare monde te belyden, en om verzoening van den Heere te smeeken.

Eindelyk ik brachte het zo ver, dat ik om half één in de Kerk kwam; ik vond 'er niemand, dan een Oude Man, en neffens hem eene Vrouw, ik dagt zeekerlyk, moeten deeze Vrienden uit Duitschland zyn, ik voegde my dan by hun, vraagende of de Hoogduitsche Dominé *Kesler*, deeze nademiddag alhier Prediken zoude? doch zy, konden my niet recht verstaan. Ik drukte my, met myn verdroogde tonge, zo sterk uit, als 't my mooglyk was; waar op ik tot myne grootste ontsteltenis, van dien Ouden Man tot antwoord bekwam: Dominé *Kalkoen*, zal hier de Dankzegging doen over 't *H. Avondmaal.* Hier op zonk myne Ziele, in droefheid weg; dat ik ook in dit stuk *gelyk als een Blinde naar de Wand getast hadt!* De Vyand voegden zich wederom by myn booze harte, en spoorde my aan, om de Kerk te verlaaten, wat zoud gy hier doen of uitrichten, stelden hy my voor, dit is doch immers niet voor u; zyt gy de Nederduitsche taal, waar in hier zal gepredikt worden, machtig? Is het niet veel beter voor u, dat gy na uw Herberg gaat, dan dat gy uw afgemat Lighaam hier noch meerder ontsteld? enz. Hier hadde ik wederom te stryden, en te kampen, met den verleidenden Geest, om hem te kunnen overwinnen; en ik zette my voor gemelde Lieden needer, en klaagde met Zion: O! *de* HEERE *heeft my verlaaten*: *de* HEERE *heeft myner vergeeten. Jes.* 49: 14. *Want zo anders de* HEERE *met my is, waarom is my dan dit alles wedervaaren? Judic.* 6: 13. Ach HEERE *tot hoe lange, zult gy noch uw aangezichte voor my verbergen*, enz. Onder dit zuchten en weeklaagen, wierdt ik in myn beangstigt gemoed getroost, met deeze woorden: *Myn Zoon, en verwerpt de tucht des* HEEREN *niet*: *ende weest*

niet verdrietig over zyne Kastydinge: want de Heere *Kastydt den geenen die hy lief heeft; ja gelyk een Vader den Zone (in welken) hy een welbehaagen heeft. Spreuk.* 3: 11, 12. Zo dat ik wederom moest uitroepen, Heere! zou ik dan uit deeze tuchtiging besluiten, en in myne benaauwtheid my daar meede troosten konnen, *dat gy my lief hebt?* En dat gy my *een Vader in Christus* geworden zyt! Ach schenk my dan ô groote Ontfermer, de troostryke verzeekering daar van: Laat ik dat met een levendig gevoel in myne Ziele ondervinden, dat Jezus uwen geliefden Zoon, voor my Vloekwaardigen Zondaar, met zyn bitter Lyden en Sterven, aan uwe Goddelyke Gerechtigheid, in plaats van my betaalt, en my met uw verzoent heeft; op dat ik vrymoedigheid hebbe, om te konnen roepen: *Abba Vader*: Dan zoude ik met den ouden *Simeon* wenschen, dat myne Oogen door den Dood mochten toegeslooten worden, en ik met *Vreede* ten Graave daalen mochte; maar ô Heere! Ik vinde dezen troost en vreede noch niet in myn gemoed; het is my noch te eng en te bang, myn Herte is noch met angst en benaauwtheid vervult. Ach zoud gy my dan in treurigheid, mynen Geest laaten uitblaazen? Onder deeze verzuchting wierd ik wederom getroost met de woorden van den *Apostel Paulus* in zyn' Brief aan de Hebreen, *Cap.* 12: 11. *Ende alle Kastydinge, als die tegenwoordig is, en schynt geen (zaake) van vreugde, maar van droefheid te zyn: doch daar na, geeft zy van haar eene vreedzame vrucht der Gerechtigheid, den geenen die door dezelve geoeffent zyn.* En ziet! in dat oogenblik, klopt den Ouden Man met zyne hand, op mynen Schouder, vraagende Vriend, kan ik u met een stukje Koek dienen? Doch of ik schoon als met eene Voet in het Graf stont, zo hield echter ook hier wederom myn Hoogmoedig Hart de overhand,

hand, ik bedankten hem, en wilde zulks niet aanneemen! Daar op begon myn Conſcientie my te beſtraffen en te beſchuldigen, dat ik zo moetwilliglyk teegens de wonderbaare en aanbiddenswaardige voorzienigheid des Heeren my verzette, ik kreeg inwendige ſlaagen, en myn Hart klopte gelyk een hamer, doch wat gebeurt 'er, de Heere, bewerkte en beweegde het harte van dien Ouden Man, dat hy myne weigering en dankzegging niet aannam, noch verhinderde, maar hy nam een *halve* Koek, en ſtak dezelve in myn zak, en verzelde die daar en boven nog, en de Oude Vrouw die nevens hem zat, ieder met een Dubbeltje! *Ik* voelde het wel dat my wat in de Zak geſtooken wierd, dog liet zulks als ongemerkt paſſeeren. Denk nu geliefde Leezer, met wat voor greetige handen, ik die Koek uit myne Zak, aan myn' mond gebracht hebbe, om myne verſmagtende Ziele te verſterken, en in welk eene verbazende verwondering, myn Gemoed moet als verzonken geweeſt zyn, toen ik boven dien noch twee Dubbeltjes in myn Zak bevond; Ach! wie was ryker dan ik, ter dier tydt.

Ik ben overtuigt dat den Geliefden Leezer, onder 't Leezen hier van, zich zelfs als verliezen zal, over de klaarblyklykheid, van die wonderbaare redding; hoe veel te meer, die geene, die zulks dadelyk komt te ondervinden; en gewaar te worden, de wonderbaare Voorzienigheid des Heeren.

Zo bracht ik den tydt door, tot dat zyn Eerw. op den Predikſtoel kwam, zyn Gebed en Inleiding was my onmooglyk te konnen hooren (want zyn Ed. was zeer zacht van ſtem,) en veel minder kon ik die verſtaan, dat my veele ſmerte en kwellinge in myne Ziele veroorzaakte: doch myn zuchten waren tot den Heere, dat hy myne ooren, waar meede ik niet konde hooren, en myn geſloote hart,

mocht

mocht behaagen te openen, op dat ik zoude konnen acht hebben, op het geene van zynen Dienaar zou gesprooken worden; gelyk hy eertyds aan *Lidia* had geschonken en laaten ondervinden. En dat zyn Geest met zyn woord mocht gepaart zyn, op dat het in myne Ziele mochte indringen, als een tweesnydend Zwaard; enz.

Eindelyk hoorden ik zyn Eerw. tot Text afleezen, *Psalm* 138: 8. *De* HEERE *zal het voor my voleinden: Uwe goedertierenheid* HEERE *is in Eeuwigheid: en laat niet vaaren de werken uwer handen.* Wat zal ik zeggen, ja wat kan ik zeggen, het is dien, die de Harten en Nieren beproeft, alleen bekent; in welke Gemoeds-gestalte ik my nog heeden deezen dag, als ik daar aan gedenke, bevinde; hoe veel te meer is 'er in myne dorstende en versmachtende Ziele niet omgegaan, onder het gehoor van die Predikatie. Ik hadde ter dier tydt, in myne verbeelding haast gezegt, dat noch nooit met meer zeegen en nut, voor een Ziele het Woord Gods was verkondigt en gepredikt geworden: dan ik in in deeze Nademiddag uure voor myne Ziele genoten hebbe! Ja ik was, geduurende de Verklaaring van zyn Eerw. zo opgetoogen, dat ik my niet anders verbeelde, dan dat de Dominé zuiver Hebreeuwsch sprak, zo duidelyk konde ik zyn Eerw. verstaan; ja myne verkwikking ging zo verre, dat ik meer dan eens in myne verwonderinge dagte, wat doen doch deeze Menschen alle in deeze Kerk? ze konnen immers doch den Leeraar niet verstaan! Ach wat vond ik hier Spys en Drank voor myne hongerige en dorstige Ziele. Doch de groote Roover, ving aan, te midden onder myne verkwikking, myne gedachten af te trekken, en te verstrooijen. Hoe zyt gy dog zo verrukt en opgetoogen, (stelden hy my voor,) in uwe verwondering dat gy deeze Preek zo verstaat, is dat zulk een Mirakel?

Gy zyt immers de Nederduitsche Taal machtig? Zyt gy dan thans met Hypocondrie besmet? dat gy u verbeeld deeze taal niet machtig te zyn. Kond gy dezelve niet leezen? Ey probeer zulks maar, dan zult gy beschaamt en overtuigt worden, dat dat het niets anders dan enkelde verbeeldinge zyn, enz. Door deeze bedroefde aanvallen en verstrooijinge van Gedachten, bragt hy het zo ver, dat ik aan my zelfs begon te twyffelen; zo dat ik gedrongen wierd, van eenen Vriend, naast my zittende, een Boek te leenen, om te beproeven, of het waar dan vals ware, doch het was en bleef voor my *een Verzégeld Boek*; Ik moest my zelfs antwoorden, ach ik kan niet Leezen! Doe was ik beschaamt voor my zelfs, dat ik my door den boozen Verleider en Duizent-Konstenaar zo had laaten verleiden en aftrekken; en my, van mynen Gezegenden aandacht, zo hadt laaten verwerren en berooven. Ik wilde gaarn zyn Eerw met myne gedachten wederom navliegen; en spanden daar toe alle de vermoogens myner Ziele in, maar alle moeite was om niet, en te vergeefsch, niet een eenig woord van zyne Toepassing konde ik verstaan, hoe smertelyk dat zulks voor myne Ziele moet gevallen zyn, kan den Leezer denken? Zo op eenmaal, van zulke gaadelooze verkwikking, berooft te weezen, viel my hard; doch de Heere wekte myne Ziele wederom op, dat ik in myne gedachten herhaalde de gedaane Verklaaring van zyn Eerw. en die nadenkende, eene Toepassing voor my zelve maakte; Ziet doch, (dachte ik) uw ongeloovig Hart, gy hebt gedacht, *de Heere heeft u verlaaten*, *de Heere heeft u vergeeten*, enz. Gy hebt gedacht, het is nu onmooglyk eene redding meer te vinden. Gy moest naar Lighaam en naar Ziel versmachten. Zie daar, ô *Kleingeloovige*; zyt gy niet verzadigt geworden, zo wel naar Ziel als naar Lighaam? hebt

gy

gy niet meer ontfangen, dan gy had kunnen denken of wenschen? Moet gy niet beschaamt zyn voor u zelve, over uw Ongeloof? Zou dan de Heere *de werken zyner handen vaaren laaten?* Ach dat gy mocht verwaardigt worden, om met den Godzaligen *David* ten allen tyden, en in allen geleegentheeden, in alle verzoekingen en aanvechtinge, in Geloof en vertrouwen, u te troosten, en uwe Ziele toe te roepen. *De* HEERE *zal het voor my voleinden*: En met een verbryzeld Hart, tot Godt te bidden. *Uwe Goedertierenheid* HEERE, *is in Eeuwigheid: en laat niet vaaren de werken uwer handen.*

Het onderscheid tusschen het Licht des Daags en des Nachts, ja ik mag zeggen tusschen Dood en Leven, is niet grooter dan het onderscheid myns Gemoeds was, voor den aanvang van de Preek, en na het eindigen daar van; doch eer ik my uit de Kerk begaf, zo vraagde ik den meergem. Ouden Man, of hy my niet wel konde zeggen, en onderrichten, van zo ééne plaats, alwaar het Volk Gods te zaamen komt, en over de Goddelyke Waarheden handelende, elkander vermaanende, troosten en bestieren, enz. Hy antwoorden my, dat een alzulken plaats was op de *Achterburgwal* by de *Lynbaansteeg*, en dat aldaar des *Dingsdags* en *Donderdags* Oeffening wierd gehouden. Ik dankten hem zeer Vriendelyk, en riep al myne vermoogens te zaamen, om gemelde plaats in myne gedachten te houden. En daar op begaf ik my in een zeer verheugde Gemoed-gestelteniffe uit de Kerk, om na myne Herberg te gaan, en myne mond moest overloopen van Lof en Dankzegginge, tot den getrouwen en goedertierene Godt, die *het werk zyner handen niet vaaren laat*; dat hy my zo als in den *Blinden geleid* heeft, en my na Ziel en Lighaam verkwikt, voorheen had ik weegens myne machtelooze toestand, naar de Kerk als een zwakke worm

moeten kruipen, doch nu konde ik, volgens myne verbeelding, wel na myne Herberg vliegen! Ik haalde myne twee Dubbeltjes uit mynen Zak, en liet my voor een stuiver scheeren, en voor den tweeden kocht ik Roggen-brood; voor de derde Rook-Tabak, waar na ik zeer verlangende was; en de vierde bewaarden ik als een schat! In myne Herberg komende, begaf ik my in myne Eenzaamheid, na eerst myne kniën voor den Heere geboogen te hebben, aan myne bereide Konings Maaltyd, of het schoon niet meer dan een stuk droog Roggenbrood was, zo smaakten het my echter als de Manna, die Israël in de Woestyne genooten hadt; *welker smaak was als Honich-koeken*: En noch daar by was ik niet in staat, (zo hongerig als ik was) de helft van dien stuiver Brood op te eeten, en ik was verzadigt! Ik geloof niet dat een *Alexander*, die byna de geheele Waereld onder zyne Macht hadt, ooit een half uur geduurende zyn gansche Leevenstyd, zo vergenoegt gesleeten heeft, dan ik dit Avond-uur doorbracht.

De volgende Maandag wandelde ik wederom in myne Eenzaamheid heen en weeder, met uitzicht op de Goddelyke Voorzienigheid, en keerden weder in myne Herberg zonder iets merkelyks te ontmoeten, en vergenoegde my met de overgebleevene helft, van myn stuiver Brood; De volgende Dingsdag, viel my zeer lang en smertelyk, ik was verlangende na de Klok van zes uuren, en wenschte dat *de schaduwe der Graaden der Zonne, zich tien Graaden meerder mogte spoeden.* Eindelyk om vier uuren, was 't my niet meer mooglyk in myne Herberg te blyven, en ik ging op de Sluis van de Lynbaansteeg, hier bleef ik staan, denkende, al weet ik juist eigenlyk het Huis niet waar die Oeffening gehouden werd, zo moet doch het Volk hier voorby passeeren; de Klok sloeg half vyf,

ja vyf, en ik zag niemant; Een weinig daar na zag ik eindelyk, dan een Heer, dan een Juffrouw, dan een Oude Vrouw, die alle, op even dezelfde Gragt, in eene kleine Deur haaren ingang naamen; doch zo als ik hier over eene vreugde by my gevoelde, denkende nu heb ik de Plaats gevonden daar ik zyn moet, soo vervoegden zich myn' Boozen Raadgeever wederom by my, en wilde my wys maaken, dat dit een Wynhuis en eene Vergadering zyner gezellen was, om reeden, dat ik zag, dat dicht voor die Deur, door eene Wynkoopers Knegt Flessen gespoelt wierden. En hy wilde my wederom van deeze Plaats wegsleepen; wat zult gy in een Wynhuis doen! stelde hy myn voor, enz. Doch ik raisonneerde met my zelfs; deeze Menschen welke ik hier heb zien voorby gaan, die gelyken niet na zulk slag van Volk, die den tydt in een Wynhuis gaan doorbrengen, ze gaan my te bedaard, en onderwyl dat ik zo met myne gedachten werkzaam was, kwaamen 'er twee Juffrouwen, hebbende ieder van hun een Waajer in de hand, deeze volgde ik; Waajers! dacht ik, worden nooit in de Wynhuizen gebruikt, en zo anders, de schyn my zo bedriegen mochte, wat zwaarigheid dan, ik kan immers weder te rugge keeren, want niemand zal my teegen mynen wil en begeerte houden, en nog minder als ik maar na waarheid verklaare geen geld te hebben; Zy gingen meede die zelve Deur in, en ik volgde haar agter na, ter Trappen op, (en al hadde ik tien Trappen moeten opklimmen tot op den Solder, ja, de Vliering; Ik zoude van achter hen niet zyn afgeweeken,) Eindelyk, ik kwam in de Kamer, en zo als ik met myne oogen de Boeken, op de Tafel leggende, ontdekte; sprong myn herte van blydschap in my. Ja, dacht ik, hier is de plaatze, daar ik weezen moet.

Toen kon ik van achteren besluiten, dat de Boos wederom zyne listen in het werk had gesteld, om, ware het hem moogelyk, my van deze plaatze af te houden. Ik zettede my by de Deure neder, dankende Godt voor zyne goedheid, dat hy my zwakken Aardworm wederom bewaart hadde voor den Verleider, om hem te konnen wederstaan. Och! dat Koning Jezus met zynen Geest in myne Ziele mogt instraalen, en my de kracht van zyn Woord doen ondervinden, zo als het hem behaagd had den voorigen Zondag aan my te schenken. Eindelyk, de Text wierd afgeleezen, uit *Psal.* 34: 20. *Veele zyn de Tegenspoeden der Rechtveerdigen!* Ik moest onder de Verklaaring als wegzinken: myne verwondering ontstelde my zodanig, dat ik my onmogelyk kon verbeelden, wie aan deezen Spreeker, de myn overgekomen *Tegenspoeden* zo in den grond geopenbaart hadde; ik hebbe immers, dacht ik, in deze Stad nog met geen Mensch daar van gesprooken! weet hy dan, dat juist ik hier tegenwoordig ben? Hy kan onmogelyk eene ander Persoon onder het oog hebben, dan my alleen: want alle de Menschen die ik hier voor myne Oogen zie (dus was myne verbeelding) hebben doch alle deze voorgestelde en verklaarde *Tegenspoeden* nog nimmer ondervonden! En ik moest alle de *Tegenspoeden* die in deze Verklaaringe voorgestelt waaren, met myn herte erkennen: Ja dat is zo, alle deze *Tegenspoeden*, en nog veel meer, hebbe ik met smerten ondervonden, en ik moest dus my zelven beantwoorden. En ten aanzien van het tweede gedeelte van dit Vers: *maar uit alle die redden hem de Heere.* Dat is, dacht ik, eene eeuwige waarheid: want natuurlyker wyze was het onmoogelyk geweest dezelve te overwinnen, of uit dezelve geredt te konnen worden. Doch ik hoorde spreeken van eenen *Rechtveerdigen*: niet in en door zich zelven, maar

in

in Christus Jezus; toen wierd myne verlangende begeerte wederom opgewekt. Ach! dat ik deze *Rechtveerdiging* en Troostryke *Vryspraake* in Christus levendig en gevoelig mogt ondervinden: dat is myne begeerte, ô Heere Jezus, dat gy my met uwen goeden Geest troostet, en tot my zegt: *Myn Zoon uwe Zonden zyn u vergeeven.*

Geliefde Leezer! verwacht niet, dat ik my hier zal uitdrukken, met welk eene gemoeds-gestalte met welke eene verkwikte en vertrooste Ziele ik van deze Oeffeninge ben afgegaan; dat zal ik voor ditmaal spaaren, en tusschen den Heere en myne Ziele laaten berusten, om, zo veel het my mogelyk is, alle vooroordeelen en verkeerde gedachten voor te komen. De Heere alleen komt ook de Eere en de Dankzegginge daar van toe. Ligt is het onderwyl te denken, welk eene begeerte en verlangen daar door in myne Ziele ontstaan moet zyn, om mondeling met dezen Vriend te spreeken; doch de Heere stelde my in bedaartheid, om my niet in te dringen, en voor uit te loopen, maar de Voorzienigheid des Heeren af te wachten.

Na het eindigen van deze Oeffeninge, dacht ik my in stilte naar myne Herberg te begeeven; doch ik wierd door eenige Vrienden aangesproken, waar door wy in eene diepe Zamenspraak geraakten, en dat my gelegentheid gaf om in kennisse met veele Vrienden te komen; het waren wel veel al arme Menschen, maar de Liefde was in hun zo dringende, dat zy geerne hunne beete Broods met my deelden! Zo dat ik moet in waarheid bekennen, en roemen, dat ik van dien Avond af, tot op den huidigen dag, nog nooit gebrek gehad hebbe. Dit gesprek geëindigt zynde, gaf my nog nog meer stoffe van vergenoegzaamheid, en ik vervoegde my naar myne Herberg.

Donderdaags des Nademiddags om twee uuren,

(welken tyd ik met de grootste begeerte hadde ingewacht) begaf ik my naar de Consistorie, wel zorge dragende, dat ik niet te laat mogt komen.

Ik voegde my in het Portaal, en meldde my aan by den Bedienden van het Cosistorie, *de Vries*: welke tot my zeide, myn Vriend, het is goed; ik zal u aandienen; gy moet hier zo lang wachten. Geduurende den tyd van dit wachten wierd ik geslingert met allerlei veranderende gedachten, dan dacht my vrymoedigheid te hebben om te kunnen spreeken.

Doch wanneer zomwylen de Deur van het Consistorium open ging, en ik met een flaauwe aanblik deze Eerwaarde Vergadering aanschouwde, dan verzonk myn herte in kleinmoedigheid, ende de vreeze overstroomde my zodanig, dat ik sidderde en beefde gelyk een blad, dat van den wind bewoogen word. Eindelyk het ogenblik gekomen zynde, dat ik wierd binnen geroepen, en daar verscheenen zynde, vraagde de Eerw. Heer *Præses* my, wat myne begeerte was? Daar stond ik als een stom gebooren Mensch! doch ik overhandigde aan zyn Eerw. myn Zakboeksken, in het welk myne *Attestatien* geschreeven waren, welke in myne plaatze zouden antwoorden. (Alzo het my niet moogelyk was, de zwaarigheid, waarom ik van *Wezel* was weggereist, beeter te beantwoorden.) waar op ik aan zyn Eerw. verzocht, zo goed te willen zyn, deze kleine moeite te nemen, om zelve daar over naar *Wezel* te schryven, het welk, myns bedunkens, voor hun Eerwaardens het best voldoende zoude zyn.

Ik dachte laat ik eerst zien en hooren, wat my zal geäntwoord worden; ik ben ten minste getroost, en hebbe een vrye Conscientie, dat de Heeren Predikanten van *Wezel* niets het geringste tot myner be-

beschuldiging konnen melden: en dat is voor eerst genoeg, en daar na dient het des te krachtiger en voortreffelyker tot myner bevestiging.) Daar op wierd my in liefde zes Guldens gegeeven, en daar by gezegt, dat ik na verloop van acht of veertien dagen, om bescheid zou komen. Ik was verheugd dat ik reeds zo verre gevordert was: hier wordt u den raad, om naar *Wezel* te rug te keeren, niet gegeeven; gelyk in de voorheen gemelde Plaatzen geschied is.

Met welk eene verkwikking en blydschap des gemoeds ik uit deze Vergadering ben gegaan, kan zich de geliefde Leezer gemakkelyk verbeelden; Ik was zo ontstelt van blydschap met de 6 Guldens, dat ik nauwelyks kon spreeken: 6 Gulden! in de magt van iemand, die niet dacht, dat 'er zo veel geld meer in de Waereld was, en daar van bezitter alleen te zyn, en dat zo onverwachts die te verkrygen! Ik moet in waarheid belyden, dat te dezer tyd myn boos herte zo hoogmoedig begon te worden, en zich in my op te blazen, dat ik, in myne dwaaze verbeelding, in staat was om eenen *Salomon* met al zynen rykdom te trotzeeren! Zo dat ik moest uitboezemen: Heere Jezus, bewaar my toch, dat ik van het booze en hoogmoedig herte niet worde weggesleept, en uwer vergeete, gelyk eertyds het booze Volk Israëls het gemaakt heeft, toen gy hun hadt welgedaan. *Als nu Jeschurim vet wierd, zo sloeg hy achter uit; gy zyt vet, gy zyt dik*, ja met vet *overdekt geworden, ende hy liet Godt vaaren die hem gemaakt heeft, en versmaadde den Rotssteen zynes Heils. Deut.* 32:15. (Ik denk dat Agur dit ook ondervonden hadde, en zich daarom in zyne begeerte uitdrukt, *Spreuk.* 30:7-9. *Twee dingen hebbe ik van u begeert: en onthoudze my niet, aleer ik sterve; Armoede, nochte Rykdom en geeft my niet; voedt my met het Brood mynes be-*

scheiden deels; op dat ik zat zynde u dan niet en verloochene, ende zegge, wie is de Heere? ofte dat ik verarmt zynde, dan niet en steele; ende den Naame mynes Gods aan en taste.)

Doch van deze vreugde bedaart zynde, begaf ik my dien zelven avond in groote verwachting naar de voorengemelde Oeffening; ik dacht, dat dezelve Vriend, welke Dingsdag Avond zo uit myn hert en gemoed hadde gesprooken, van de *Tegenspoeden*, en my tot verkwikking en zegen geweest was, ook dezen avond het tweede gedeelte van zynen Text zou verklaaren, op welken ik Ja en Amen moest zeggen, het welk ik op dezen huidigen dag ondervonden hebbe: want wie hadt my konnen vertellen, of hoe had ik konnen gelooven, dat ik nu zes Guldens zou ryk zyn! Maar myne verwachtinge mislukte; daar wierd door eenen anderen Vriend over den Catechismus gehandelt, en ik ging leedig wederom van daar.

Eindelyk bovengemelde bestemden tydt verloopen zynde, begaf ik my volgens het aan my gezegde, wederom naar het Consistorie: maar my wierd in alle Vriendelykheid verzogt over acht dagen weder te komen: en zo ben ik van den 11. *September*, tot den 23 *October* vyfmaal voor hun Eerwaardens verscheenen, waar by my nog tweemaal een hulp en noodpenning in Liefde toegereikt is, van 6 Guldens ieder keer. Ik kon wel denken, wat eigentlyk de oorzaake was, dat de Eerw. Kerkenraad tot geen vast besluit en Resolutie kwam; zekerlyk, dacht ik, zullen hunne Eerw. uit *Wezel* nog geen voldoenend antwoord ontfangen hebben, waarom het my ook niet verdrietig is gevallen; maar hoe meer hun Eerws. onderzochten, hoe liever het my was. Och! eene vrye Conscientie is beter dan duizend getuigen.

Den 23 *October*, zynde de Vyfde en Laatste rei-

reize, voor de Eerw. Kerkenraad verschynende, wanneer ik door de Heer *Præses* ten antwoord kreeg; vervoeg u by Ds. VAN ESSEN, die wil u uit Liefde onderwyzen.

Ik deed myne nedrige dankbetuiginge, en begaf my zeer ontsteld en aangedaan, uitdeze Vergadering. Doch een der Heeren Predikanten volgde my na tot in het Portaal, my vraagende, of ik den weg wel wist tot mynen aangeweezen Onderwyzer, de Eerw. Heer van ESSEN? Ik antwoordde van Neen; waar op het zyne Eerw. behaagde my met de grootste Vriendelykheid in Liefde te onderrichten, aangaande den weg naar het Huis van zyn Eerw. Deze Liefderyke onderrichting veroorzaakte zulk eene blydschap en verkwikking in myn ontsteld gemoed, gelyk eene zagte Weste wind met zyne lieflyke blaazing, aan den ontstelden Oceaan veroorzaakt, wanneer die te vooren door eenen fellen Orkaan is woedende geworden.

In deze bedaarde Gemoeds-gesteltheid begaf ik my op weg, om te gaan naar het Huis van zyn Eerw. om hem myne boodschap bekent te maken. Waarlyk, geliefde Leezer, ik weet niet, op welk eene wyze ik my hier genoegzaam zal konnen uitdrukken; ik denk, dat het my veel eer mogelyk zal zyn, om myn van my gerooft, tedergelieft Schaapje, over welk myn Vaderlyk hert nog menigmaalen in het verborgene word als te zamen gepakt, te vergeeten, dan dat ik zou konnen vergeeten de geneegentheid, met welke zyn Eerw. myn verzoek aannam; de bereidwilligheid, welke deze getrouwe Herder my deedt zien, om my, die als een verlooren Schaap in de Woestyne van de eene plaats tot de andere hadde omgezworven, tot de Kudde van Koning Jezus te brengen, en zich tegen my be-

betoonde als een Vader, een Raadgeever, enz. Zou ik dat konnen vergeeten? Ach, neen!

Ik kan my wel voorstellen, dat zich hier de Gunstige Leezer onder het Leezen van deze weinige reegelen verheugen zal, zo wel als ik my te dier tyd verblydt hebbe: Ja ik ben overtuigt, dat het Volk van Godt in hunne herten den Heere zullen looven en pryzen, dewyl zy zich mogelyk wel verbeelden zullen, dat nu eindelyk na zo veele moeijelykheden, welke zy, die alle leezende, met my zyn te boven geklommen, nu de tyd der minne en de rufte gekoomen was, bevrydt van Vervolging, Doods-angsten en Gevaaren, bevrydt van nood en gebrek; en dat ik nu met myne Ziele den Heere met yver zou konnen dienen, en dezelve verzadigen onder de aangenaame en lieffelyke onderwyzing van zyn Eerw., dat is ook zo; maar, myne Vrienden; Och! wanneer het alles gewonnen schynt, en men denkt de aangenaamste rust te genieten, dan is het gevaarlykste, en de tydt om te Waaken. Veele, veele van myne Leezers zullen zich de waarheid daarvan konnen herinneren.

Hier geliefde Leezer hadde ik voor my een ruim veld, om met myn verhaal te konnen uitwyden, wegens zeker ontmoeting my den 28 *October*, met twee Jooden, aan 't Huis van een zeker Heer, alhier binnen deze Stadt woonachtig overgekomen; doch wyl de noodzaaklykheid juist het verhaal daar van niet vereischt, zo wil ik dit liever, met de Liefde bedekken, en voor ditmaal, voorby gaan; schoon dit geval voor my van die uitwerking was, dat ik de volgende dag met een zwaare Koorts overvallen wierd, en in zulke Krankheid geraakte, dat men aan myn opkomst begon te twyffelen, welke Ziekten my bybleef tot op *Vrydag* den 14 *November* wanneer ik my wederom in staat vond om my onder de Leevendigen in zyn Bedehuis te vervoegen,

gen, alwaar myne gelofte, zo door den mond van den Eerw. Ds. *Perizonius* (Predikende in de N. Z. CAPEL) als met myn gantſche herte betaalde voor zyne groote ontferminge, welke hy wederom aan my onwaardigen Zondaar hadde laten ondervinden.

Den daar opvolgenden *Maandag* den 17 dito begaf ik my wederom aan het Huis van den Eerw. Ds. VAN ESSEN om zyn Eerw. liefderyk onderwys te genieten. Indien ik my daar van zoude uitbreiden, hoe getrouw zulks van zyn Eerw. geſchied is, zoude dit het werk te veel verdikken; het zal met deeze weinige Regelen genoeg zyn: het onderwys van zyn Eerw. geſchiede naar de volgende order: eerſt heeft zyn Eerw. met my gehandelt over *Pſal.* 22: 69. en 72. Voorts over *Jezaias* 53. *Zach.* 3. *Cap.* 9: 9, 10, 11. *Micha* 5: 1. *Deut.* 18: 15-22. en nog meer andere dergelyke plaatzen; vervolgens is zyn Eerw. overgegaan om met my te handelen over de Theologiſche Waarheeden, dog by dit alles heeft zyn Eerw. my niet een eenigen Schryver over deze Waarheden aan de hand gegeven, nog aan eene derzelven gebonden, maar ik hebbe zyne Vraagen beantwoord, zo dat de Woorden welke ik met mynen mond hebbe geſproken, met myn hert overeenſtemden, en voor myn gemoed voldoende waaren. Het was voor my daar meede niet genoeg dat ik zyn Eerw. voldeede, maar de kragt der waarheid en den rechten zin des Geeſtes niet alleen te verſtaan, maar om de kragt daar van in myne Ziele te ondervinden; en zo heeft zyn Eerw. zyn getrouw Onderwys agtervolgt tot den 9 *April* 1767. wanneer het zyn Eerw. behaagde met zeer nadrukkelyke woorden tot my te zeggen, dat hy my niet langer konde ophouden van de toediening des Bondzegels, den H. Doop. Voegende zyn Eerw. daar by, dat hy voornemens was eene Reize te doen

naar

naar *Wezel*, om aldaar zynen Zoon de Wel Eerw. Heer *Kremer* in het H. Dienstwerk en Predik-ampt te bevestigen, en dat zyn Collega de wel Eerw. Heer *R. A. ten Brink* zyn Eerws. reisgenoot zonde zyn, welken Heer insgelyks naar *Wezel* moest, alzo de Vader van zyn Eerw. by toeval aldaar overleeden was; en dat ik in die tusschen tyd een opstel van de Belydenisse mynes Geloofs zonde op het Papier stellen, en dezelve by zyn Eerw. te rugkomst, aan zyn Eerw. overhandigen.

Denk eens geliefde Leezer, hoe myn gemoed geduurende dat gesprek ontroert was; Vreugde en Droefheid bestormden myne Ziele beide te gelyk op het heftigste: Vreugde, dat ik hoorde van zyn Eerw. dat eindelyk de tyd naderde om my met den H. Doop te verwaardigen, ende den Naam van mynen getrouwen Heiland JEZUS CHRISTUS *voor de Menschen te belyden*, en in zyne Kerke ingelyft te worden; Ja, Vreugde, dat ik hier wederom duidelyk ondervonde, dat de Goddelyke Voorzienigheid, werkzaem is.

Ik vraage hier in het byzonder aan het Volk van Godt: was het menschelyker wyze gesproken niet *toevallig*, dat juist te dezer tyd de Zoon van zyn Eerw. in *Wezel* tot Herder en Leeraar beroepen wierd, en dat juist even zyn Eerw., die my dezen geruimen tyd in de Waarheden heeft onderwezen, daar toe wierd verzogt om zynen Zoon te bevestigen, en dat zyn Eerw. dus naar *Wezel* moest reizen! was het niet *toevallig*, dat nu deze twee Heeren juist te zamen in gezelschap naar *Wezel* moesten reizen: tot deze Stad alwaar ik myne begeerte ende yver tot het waare Christendom het allereerst hadde geopenbaart, en welke my zo veele bekommeringe had veroorzaakt, en alwaar men van myn gedrag, geduurende myn verblyf aldaar, de naauwkeurigste Informatie konde doen, om agter de zuive-

vere waarheid te komen.. Ik vraage nogmalen, wie ziet niet met my in dat alles de wonderbaare Goddelyke Voorzienigheid, moet dat niet zulk eene Ziele in hare ondervindinge in de grootste vreugde zetten?

Droefheid bestormde myne Ziele, om het gemis van zyn Eerw. ende getrouwe onderwyzinge, geduurende den tyd welke deze reize zoude duuren. Dog ik verzogt zyn Eerw. dat zyn Ed: ernstigste naspeuringe believe te doen, maar, zeide ik, dit ben ik verzeekert dat Ds. niet het geringste tot myn nadeel ofte beschuldiging zal bericht worden, en dit verzoek wierd van zyn Eerw. aangenomen en my toegezegt: hier by nam ik van zyn Eerw. afscheid, wenschende JEHOVAHS dierbaaren Zegen; geduurende de reize te mogen genieten, enz.

Verliet ik eenen Herten-vriend, zo wierd ik nog daar by aangevallen van mynen Ouden Vyand, ende ik wierd in groote engte gejaagt: en dat bestond eigentlyk over het laatste gesprek van zyn Eerw. en zyne begeerte, dat ik, namelyk in die tusschen tyd een opstel van myne Belydenisse des Geloofs zoude vervaardigen; nu zult gy eindelyk, stelde de Vyand my voor, beschaamt worden: gy moet schryven, maar waar zult gy beginnen? Laat staan eindigen, en gy hebt zulks aan den Dominé beloofd, enz. Verder zal ik my hier niet uitbreiden welken angst deze aanvallen dit in my veroorzaakten; maar veel liever wil ik mynen mond laaten overvloeijen, van de Goedertierentheid des Heeren: Het behaagde hem door zynen goeden Geest op myn herte te drukken, de woorden van den grooten Apostel Paulus in zynen Brief aan de Romeinen, *Cap.* 10: 9, 10 *Indien gy met uwen monde zult belyden den Heere Jezus, en met uw herte gelooven, dat Godt hem uit den dooden heeft opgewekt, zo zult gy Zalig worden. Want met der herten gelooft*

looft men ter regtveerdigheid, en de met den mond belydt men ter Zaligheid; dog ik was nog pas tien schreeden van het huis van zyn Eerw. zo wierd ik in myn gemoed als gevraagt, met dezelve vraag van den Stokwaarder, door hen gedaan aan *Paulus* en *Silas*, [*Lieve*] *Heeren, wat moet ik doen, op dat ik Zalig worde? Hand.* 16:30. welke woorden door my, zo by myne t' huis komst wierden opgeteekent, en het heeft den algenoegzaamen Godt behaagt, onder de meedewerking van zyn alverligtende Geest, aan my zo veel licht en vermogen te schenken, dat ik uit de laastgemelde woorden, myn *Belydenisse des Geloofs*, in die order, zo als dezelve door my, onder den Titel JEHOVAH VERHEERLYKT, *door de erkenning van de waare Messias* JEZUS CHRISTUS, enz. in 't licht is gegeeven. Waar over myn Wensch en Beede tot den Heere is, dat het hem verder mochte behaagen, om zynen Zeegen te gebieden, over de stamelende woorden door my onwaardige Zondaar, in zwakheid daar in ter neder gesteld; Ach! dat het mogte dienen, tot verder uitbreiding van 't Ryk van Koning Jezus, onder het nog verstokte Joodendom, myne arme Broeders en Zusters na den Vleesche, die als nog aan haare Blindheid zyn overgegeeven, en *die op den Middag omtasten gelyk een Blinden omtast in het donkere, Deut.* 28: 29. Ach! dat ze eens mochte zien, dat ze Blind zyn; op dat zy mochten ziende worden; en dat die tydt mocht naderen, dat daagelyks de Gemeinte mochte toegedaan worden; en dat eindelyk geheel Israël Zalig worden; en voor die geenen, die den naam van Jezus belyden, tot vreugde en versterking in 't Geloof, en tot Eer en Heerlykheid van den Drieëenen Godt, Amen.

Met welk een Gemoeds gestalte ik het voornoemde Werkje hebbe opgesteldt, zal den verstandigen Leezer, onder het doorleezen van 't zelven, zich mak-

[..]kkelyk een denkbeeld kunnen maaken; of schoon [..]k onder een verbloemde wys my daar in den Gelovigen Stokwaarder hebbe voorgesteldt. Zulks was iets dat de stoffe myner Belydenis, waar meede ik begonnen en geëindigt ben, vereischte; doch myn oog was ter dier tydt niet verre van hem, en het geene waarmeede myn gemoed ter dier tydt was vervult, en myne Ziele Leevendig ondervonden heeft, daar van is myn Mond overgeloopen, en door myn hand ter needergesteld, en in 't byzonder (Pag. 169. enz.

Doch wat zal ik zeggen tot U gy Lievelingen van Godt, tegenwoordig zoeke ik na die gezeegende uuren, die ik ter dier tydt genoote hebben, maar ze zyn en blyven thans voor my verborgen, het is nu veertien daagen geleeden, waar in my niets anders dan Nacht en dikke Duisternisse my overvalt, en zo wel van Buiten als van binnen, my niets dan bitterheeden als omringen, zo dat ik niet in staat ben om die zelve verkwikkinge en vreugde, die ik doen in myne Ziele ondervonde hebbe hier te herhaalen, veel min, dat ik my in staat bevinde, om aan 't V[..]k van Godt, meede te deelen en te *vertellen, wat de Heere aan myne Ziele gedaan heeft*, voor, in, en na mynen Doop, dat my smerte op smerte in myne Ziele veröorzaakt, zo dat ik niet in staat ben, den geliefden Leezer omtrent dit gewichtig stuk, waar op alles aankomt, voor dit maal hunne begeertens te konnen voldoen. Doch zo zeer my dit ook smerte, het is zo; schoon ik nog zo dikmaal my onderwonden hebbe, om het zelve ter uitvoer te brengen, zo vinde ik my telkens gedrongen, myne Penne hier by neder te leggen, de Waereld is en blyft, zo lang men zich daar in bevind eene Woestyne, het Kruis wacht op my, en staat gereed voor myne Oogen; doch hoe duister het ook thans voor myn gemoed sta, zo is doch myn troost, dat Jezus myn Getrouwe Borg en Heiland die

voor

voor my nog zwaarder Kruis gedraagen heeft, my niets meer zal opleggen, dan ik in staat zal zyn te konnen draagen, *en dat de Heere het zal voor my voleinden* want, *zyne Goedertierenheid is in Eeuwigheid: en laat niet vaaren het werk zyner handen.*

Mogelyk zullen 'er zich (in 't kort) zaaken openbaaren, waar door de geliefde Leezers, in zich zelfs overtuigt zullen worden, dat ik hier de waarheid geschreeven hebbe: namentlyk dat ik de Tegenspoeden voor uit gezien hebbe; dan weet ik, dat men zal overtuigt zyn, van de duistere staat myns Gemoeds, en zeggen, dat was geen wonder! Doch dit alles zal my niet scheiden van de liefde, die daar is in Christus Jezus, om voor de Waarheid uit te komen, laat koomen wat 'er wil, alles zal dog voor my ten goede meedewerken, en dienen om den Naam van JEHOVAH verder te verheerlyken! Daarom is myn verzoek nogmaals aan de Geliefde Leezers, en byzonder aan 't Volk Gods, om voor ditmaal zich hier meede te vergenoegen. En ik Roep u toe, O! Volk van Godt, met de woorden van den Grooten Dichter: *Maakt den* HEERE *met my groot, ende laat ons zynen Naam te zamen verhoogen.*

Maar U, ô Heere! danke ik voor alle de Genaade, en onverdiende Weldaaden; die gy my, in zich zelfs doemwaardige Zondaar uit vrye ontferming geschonken hebt, en my door uwen Raad *geleid hebt, als eene* BLINDEN, *op Weegen en Paaden die ik niet en kende.* Voor u ô Hartenkenner, zyn alleen bekent, de eindens en oogmerken, van dat geenen, hier door my is ter nedergestelt, waar door, ik na niets anders getragt hebbe, dan u te verheerlyken, en uwe *ganschen Lof te* VERTELLEN, *in de Poorten der Dochteren Zions.* Wat ik ben, dat ben ik voor u myn Godt! van U, door U, en tot U; zyn alle dingen, U zy de Eere, van nu aan, tot in Eeuwigheid, AMEN.

EINDE.

Diet
boeck
hoort
Dierk
Sonnius
toe

Diet boeck hoort
Dierk Sonnius
toe